ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
MUZEUL NAŢIONAL DE ANTICHITĂŢI

STUDII ŞI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE

1-2

ANUL VI

IANUARIE – IUNIE 1955

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
MUZEUL NAȚIONAL DE ANTICHITĂȚI

STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE

1-2

ANUL VI

IANUARIE-IUNIE 1955

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

MUZEUL NAŢIONAL DE ANTICHITĂŢI

STUDII ŞI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE

Tomul VI, nr. 1—2 Ianuarie—iunie 1955

SUMAR

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

ACADÉMIE DE LA RÉPUBLIQUE POPULAIRE ROUMAINE
MUSÉE NATIONAL DES ANTIQUITÉS

ÉTUDES ET RECHERCHES D'HISTOIRE ANCIENNE

Tome VI, nos 1 — 2 Janvier — juin 1955

SOMMAIRE

Page

ÉDITIONS DE L'ACADÉMIE DE LA RÉPUBLIQUE POPULAIRE ROUMAINE

АКАДЕМИЯ РУМЫНСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ
НАЦИОНАЛЬНЫЙ МУЗЕЙ ДРЕВНОСТЕЙ

ТРУДЫ И ИССЛЕДОВАНИЯ ПО ДРЕВНЕЙ ИСТОРИИ

Том VI, № 1—2 Январь—июнь 1955

СОДЕРЖАНИЕ

Стр.

ИЗДАТЕЛЬСТВО АКАДЕМИИ РУМЫНСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ

STUDII ŞI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE
Tomul VI, 1955, nr. 1—2.

PENTRU DEZVOLTAREA CONTINUĂ A CERCETĂRILOR ŞTIINŢIFICE ÎN DOMENIUL ISTORIEI VECHI A PATRIEI NOASTRE

În ultimii şase ani, cercetările arheologice din ţara noastră au luat un avînt necunoscut sub regimul burghezo-moşieresc. Aceasta se datoreşte grijei, atenţiei şi sprijinului pe care Partidul şi Guvernul le acordă cunoaşterii trecutului poporului nostru, studierii istoriei celor se muncesc.

Partidul şi Guvernul au creat şi au pus la dispoziţia cercetătorilor istoriei vechi condiţiile necesare studierii ştiinţifice a trecutului poporului nostru. La baza cercetărilor arheologice a fost pusă singura concepţie ştiinţifică, concepţia materialismului dialectic şi istoric.

Dacă sub regimul burghezo-moşieresc săpăturile arheologice aveau un caracter întîmplător sau se făceau sporadic, fără un ajutor susţinut din partea guvernelor, astăzi, avînd sprijinul consecvent al Partidului şi al Guvernului, arheologii din ţara noastră, înarmaţi cu o concepţie ştiinţifică despre lume şi viaţă şi însufleţiţi de dorinţa patriotică de a descoperi modul concret de dezvoltare a societăţii de pe teritoriul patriei noastre, îşi pot desfăşura activitatea lor de cercetare în condiţii pe care nu le-au avut niciodată în trecut.

Cercetările arheologice dirijate şi planificate de Academia R.P.R., bazate pe munca unor colective largi de arheologi şi specialişti din alte ştiinţe înrudite, urmăresc să aducă lumini noi în istoria veche a ţării noastre, să rezolve problemele care nu pot fi soluţionate de alte ramuri ale ştiinţei istoriei.

Perspectivele ce s-au deschis dezvoltării arheologiei ca ramură a istoriei, în condiţiile regimului de democraţie populară, au permis o serie de realizări importante în cunoaşterea a numeroase etape din istoria veche a teritoriului patriei. Arheologia a devenit în aceşti ani una dintre cele mai populare ştiinţe, faţă de realizările căreia masele largi ale poporului muncitor manifestă un interes din ce în ce mai mare.

Datorită cercetărilor întreprinse în anii regimului democrat popular, ştiinţa arheologică s-a îmbogăţit cu un vast material privind epoca veche şi medie a istoriei şi cu o serie de studii şi lucrări monografice importante.

S-a adîncit, de exemplu, cunoaşterea societăţii primitive în diferitele ei etape de dezvoltare. Pentru prima dată în ţara noastră s-a început cercetarea sistematică a paleoliticului. Rezultatele obţinute în cursul a patru campanii de cercetări în peşterile şi staţiunile sub cerul liber din Oltenia şi regiunea Hunedoara sînt deosebit de preţioase pentru cunoaşterea începuturilor vieţii

omeneşti de pe teritoriul ţării noastre. Realizări însemnate s-au obţinut şi în cunoaşterea triburilor neolitice, a genezei şi dezvoltării culturii acestora, în deosebi a culturii Tripolie-Cucuteni de pe teritoriul Moldovei. Cultura epocii bronzului a fost urmărită în deosebi în aşezarea şi cimitirele de la Sărata-Monteoru.

Rezultate de o importanţă excepţională s-au obţinut în cercetarea culturii materiale a dacilor şi a dezvoltării lor social-economice. In această privinţă săpăturile din ruinele cetăţilor dacice din munţii Orăştiei, în special cele de la Grădiştea Muncelului, au arătat nivelul înalt al culturii dacilor înainte de cotropirea romană, constituind o adevărată revelaţie. Trebuie subliniat faptul că cercetările referitoare la problema dacilor s-au extins şi în Moldova de Sud, prin săpăturile de la Poiana, în cîmpia Munteniei, prin săpăturile de la Zimnicea şi cele de la Popeşti — regiunea Bucureşti etc., urmînd a se extinde în curînd şi în alte regiuni mai puţin cercetate.

Rezultatele acestor săpături sînt importante atît pentru problema etnogenezei poporului nostru, cît şi pentru rezolvarea ştiinţifică a problemei statului sclavagist timpuriu dac. Faptul că problema statului dac a putut fi pe larg discutată în sesiunea ştiinţifică a Secţiei a V-a a Academiei R.P.R. din decembrie 1953, se explică tocmai prin aceea că săpăturile din ultimii ani au adus rezultate importante, creînd astfel condiţiile discutării acestei probleme.

Aceste rezultate au permis istoricilor să pună în lumină justă caracterul cotropitor al ocupării Daciei de către romani şi să ia atitudine împotriva istoriografiei burgheze, care vedea în aceasta numai părţile pozitive, exagerîndu-le şi trecînd sub tăcere părţile ei negative, jaful şi exploatarea care o însoţeau.

Săpăturile de la Histria au adus contribuţii preţioase, atît la cunoaşterea vicisitudinilor celui mai vechi oraş-stat grecesc de pe ţărmul romînesc al Mării Negre, cît şi la dezvoltarea raporturilor populaţiei băştinaşe cu grecii în decursul veacurilor care au precedat cotropirea romană.

Săpăturile de la Moreşti (Regiunea Autonomă Maghiară), cele de la Poieneşti (raionul Vaslui) şi cele de la Spanţov (reg. Bucureşti) au îmbogăţit documentarea, altfel săracă, asupra vieţii dintre secolele III-IV, ridicînd o serie de probleme importante ce vor trebui urmărite în cercetările viitoare, în legătură cu persistenţa populaţiei daco-romane pe teritoriul ţării noastre.

Un aport însemnat pentru lămurirea etapei timpurii a feudalismului l-au adus săpăturile de la Moreşti şi cele de la Garvăn (regiunea Galaţi). Interpretînd rezultatele obţinute în lumina învăţăturii marxist-leniniste şi a ştirilor literare, se poate documenta formarea unor organizări statale de tip feudal timpuriu încă în secolul X e. n. Aceste din urmă cercetări, împreună cu cele de la Hlincea (reg. Iaşi) şi cu descoperirile de la Monteoru, datate în sec. VII e. n., sînt importante şi pentru lămurirea rolului pe care l-au avut slavii în formarea poporului romîn, problemă care a fost aşezată de-abia sub regimul democrat popular pe baze cu adevărat ştiinţifice.

O altă realizare importantă în domeniul cercetării arheologice o constituie faptul că s-au organizat pentru prima dată săpături sistematice în două mari obiective feudale, creîndu-se astfel o nouă ramură a arheologiei, care nu exista la noi în trecut. Şantierele de la Suceava şi Bucureşti au dat la iveală un material preţios care ilustrează etapele de dezvoltare ale societăţii feudale şi completează izvoarele scrise şi etnografice de care dispunem.

Săpăturile arheologice de la București au pus capăt « teoriilor » burgheze care legau întemeierea orașului de numele unor personalități istorice sau legendare, dovedind că pe teritoriul capitalei țării noastre, în puncte diferite, se găsesc urme de viață din epoca paleolitică pînă în zilele noastre.

În afară de săpăturile arheologice, ale căror rezultate însemnează o contribuție de seamă la cunoașterea vieții de odinioară pe teritoriul R.P.R., se mai pot înscrie în bilanțul activității pe tărîmul cercetării istoriei vechi și alte realizări. O astfel de realizare este o « Culegere de texte privitoare la istoria veche » a patriei noastre, texte, ce se vor publica în limba originală și în traducere. Această culegere va fi un instrument de lucru absolut necesar studenților și cercetătorilor istoriei vechi. Se lucrează de asemenea la o culegere analogă de inscripții, operă menită să înfățișeze într-un *corpus* toate inscripțiile grecești și latinești, publicate sau inedite, referitoare la societatea de pe teritoriul țării noastre.

Trebuie subliniată și contribuția numismaticii la rezolvarea unor probleme de istorie, această știință trecînd de la simpla descriere și catalogare a monedelor, la interpretarea lor.

Această trecere în revistă a realizărilor din domeniul istoriei vechi n-ar fi completă dacă nu ne-am opri pe scurt asupra publicațiilor care au apărut în ultimii ani. Comparînd lucrările apărute în această perioadă cu cele de sub regimul burghezo-moșieresc, ne dăm seama ușor că ele au crescut atît din punct de vedere cantitativ cît și calitativ. Au apărut, în proporții ample, monografii arheologice în limba romînă, cum sînt « Hăbășești », « Histria », vol. I, « București », « Cetatea dacică de la Piatra-Roșie », « Săpăturile de la Poienești » (în volumul I din « Studii și Materiale arheologice privind istoria veche a R.P.R. »), rezultate ale muncii colective sau individuale.

De asemenea, în revistele « Studii și cercetări de istorie veche », în « Buletinul științific al Secției a V-a a Academiei R.P.R. », în « Studii și cercetări științifice » ale filialei din Cluj și ale celei din Iași, în «Studii și referate privind istoria Romîniei », au apărut unele studii care aduc lumini noi într-o serie de probleme de istorie veche. Cităm dintre aceste studii: « Probleme noi în legătură cu neoliticul din Republica Populară Romînă », « Asupra începuturilor metalurgiei aramei și bronzului în R.P.R. », problema crizei de la Histria într-un studiu intitulat « Histria și Callatis în secolele III-II î. e. n. », problema Bastarnilor pe teritoriul țării noastre, aceea a culturii și a statului dac, aceea a relațiilor dintre populația autohtonă și grecii din așezările sclavagiste din Dobrogea etc.

Chiar rapoartele preliminare de săpături reprezintă un efort serios și pot fi trecute printre realizările pozitive.

Tot ca o realizare importantă considerăm și înființarea sectorului etnografic la Muzeul național de antichități din București, ușurîndu-se astfel studierea problemelor de etnogeneză.

În sfîrșit, nu putem trece sub tăcere creșterea simțitoare a cadrelor ce lucrează în diferitele probleme de cercetare, în special a cadrelor tinere.

Toate aceste realizări au la baza lor concepția marxist-leninistă despre lume și viață. Arheologii din țara noastră, ca și oamenii de știință din alte domenii, luptă să-și însușească această concepție și au realizat progrese însemnate pe acest drum. În însușirea acestei concepții, în modul de interpretare a faptelor arheologice în întreaga activitate științifică, exemplul

creator al ştiinţei sovietice este de un nemăsurat ajutor. Cercetătorii romîni, tineri şi vîrstnici, învaţă mereu din marea experienţă şi marile înfăptuiri, ale oamenilor de ştiinţă sovietici.

★

Cu toate realizările pe care le-a înregistrat în aceşti ani arheologia din ţara noastră, mai există, totuşi, şi în acest domeniu al ştiinţei numeroase lipsuri.

Astfel, cu toate că s-au făcut unele încercări de a se rezolva probleme mari din istoria veche a patriei noastre — de exemplu problema statului dac — totuşi ele au fost puţine. S-a mers de multe ori pe linia mai comodă a prezentării şi descrierii de materiale, fără a se trece la studii de generalizare istorică. Revista «S.C.I.V.» dă adesea impresia unei arhive de rapoarte de săpături şi de studii tehnice asupra unor materiale arheologice.

Una din problemele importante, aceea a valorificării critice a realizărilor din trecut, a fost total ignorată de cercetătorii noştri. N-a fost reconsiderată în această etapă niciuna din lucrările de valoare ale arheologilor romîni. De asemenea n-a existat nici un fel de preocupare pentru publicarea materialului inedit din colecţiile muzeelor, provenit din cercetările anterioare anului 1949. Din această cauză materialul amintit nu poate fi utilizat decît de un număr restrîns de cercetători care ştiu despre existenţa lui.

Planurile de săpături au avut, de sigur, lipsuri. Comitetul nostru de redacţie a avut faţă de aceste planuri o atitudine pasivă. Nu le-a discutat şi n-a contribuit la îmbunătăţirea lor. Din această cauză s-a ajuns, de pildă, le neglijarea uneia dintre cele mai importante perioade pentru problema etnogenezei, perioada dintre secolele III-X e. n. Din aceleaşi motive, pe harta arheologică a ţării noastre există încă pete albe, regiuni puţin cercetate sau chiar deloc. Pentru orînduirea comunei primitive, în părţile de dincolo de Carpaţi ale ţării nu s-a planificat nici o expediţie. De asemenea este insuficient cunoscută prima epocă a fierului de pe întreg cuprinsul ţării.

Creşterea într-un ritm vertiginos a cercetărilor de teren a dus, cum era firesc, la acumularea unei cantităţi de materiale care depăşeşte posibilităţile de prelucrare ale laboratoarelor şi ale cercetătorilor.

Necesitatea ţinerii la curent a celor ce se interesează de problemele de istorie veche, măcar prin rapoarte preliminare asupra rezultatelor cercetărilor pe teren, a obligat revista « S.C.I.V. » să dea prioritate acestor rapoarte, transformîndu-se într-un periodic cu caracter precumpănitor arheologic.

Este clar că planurile de cercetări n-au ţinut seama de realităţile obiective. Direcţiile institutelor de istorie veche, consiliile ştiinţifice şi întregul colectiv de arheologi poartă principala răspundere pentru întocmirea acestor planuri.

Comitetul de redacţie al revistei « S.C.I.V. » s-a dovedit lipsit de iniţiativă, nesupunînd niciodată discuţiei aceste planuri. De asemenea n-a arătat nevoia unei publicaţii speciale pentru arheologie, a dat dovadă de lipsă de combativitate şi astfel n-a ajutat la dezvoltarea cercetărilor de istorie veche pe linia cea mai justă. N-a organizat discuţii asupra unor probleme importante şi s-a dovedit lipsit de exigenţă, publicînd uneori contribuţii de un nivel necorespunzător.

Aceste lipsuri au făcut să nu se poată păşi la întocmirea unui tratat de istorie veche a R.P.R., a cărui necesitate este tot mai simţită. Este evident

că materialul arheologic extrem de bogat adunat în ultimele cercetări, la care se adaugă materialele mai vechi, nu poate rezolva integral *toate* problemele de istorie veche. El permite, totuşi, să se treacă la lucrări de generalizare. Întocmirea unor astfel de lucrări va arăta, înainte de toate, care sînt lipsurile mari din documentarea de care dispunem şi va permite întocmirea unui plan de cercetare pe teren în funcţie de aceste lipsuri.

Pentru ca cercetările din domeniul istoriei vechi să păşească pe drumul unei continui dezvoltări, este necesară deci o importantă cotitură: trebuie să se pună accentul în anii următori pe valorificarea materialului existent, în vederea lămuririi unor probleme mari de istorie şi a întocmirii acelui tratat de istorie, care să fie pus la îndemîna maselor largi a poporului nostru muncitor. Pentru aceasta, atenţia valoroşilor noştri cercetători trebuie să se îndrepte în primul rînd spre studierea problemelor care cer o mai grabnică rezolvare şi spre etapele mai puţin cunoscute din istoria veche a ţării noastre.

Realizarea acestei serioase cotituri pune în faţa istoricilor romîni o serie de mari şi importante sarcini. Una din sarcinile principale este ridicarea continuă a nivelului ideologic şi politic al cercetătorilor, însuşirea temeinică a singurei concepţii ştiinţifice — marxism-leninismul — aplicarea în mod creator a ştiinţei marxist-leniniste la rezolvarea problemelor de istorie veche, lupta consecventă împotriva rămăşiţelor concepţiilor idealiste, care se mai manifestă la unii cercetătorii, precum şi adoptarea unei atitudini critice faţă de teoriile istoricilor burghezi.

Înarmaţi cu concepţia clasei muncitoare, istoricii noştri trebuie să pornească la revalorificarea critică a rodnicei activităţi depuse de înaintaşii noştri, Odobescu, Tocilescu, Pârvan şi alţii. Ei trebuie să-şi revadă şi lucrările proprii, scrise mai de mult, să le restructureze în lumina concepţiei marxist-leniniste şi să pună astfel la îndemîna poporului lucrări importante pentru istoria veche a patriei noastre.

O altă sarcină importantă, pentru îndeplinirea căreia trebuie depuse eforturi, este aceea a valorificării materialului existent provenit din campaniile de săpături din anii 1948-1954. Publicarea monografiilor arheologice reprezintă un pas însemnat către realizarea unui tratat de istorie.

Tot atît de necesară este valorificarea materialului arheologic provenit din săpăturile mai vechi, în primul rînd din cele efectuate de cercetătorii în viaţă, dar şi din cercetările arheologilor mai vechi. În această categorie a necesar să se includă şi manuscrise rămase inedite, cum sînt de pildă, manuscrisele lui P. Polonic şi Gr. Tocilescu.

Mergînd pe linia aceasta a valorificării muncii din trecut, se impune organizarea cît mai grabnică a unei discuţii largi asupra *Repertoriului arheologic al R.P.R.* şi terminarea acestei lucrări, care va constitui o bază serioasă de documentare pentru studiul istoriei vechi a poporului nostru.

Aşa cum am arătat mai sus, unele perioade ale istoriei vechi au fost fie toate neglijate pînă acum, fie insuficient studiate. Pentru remedierea acestei situaţii, trebuie să se dirijeze cercetările spre acele probleme şi perioade care sînt mai puţin cunoscute. Una din aceste probleme este aceea a începuturilor societăţii omeneşti, insuficient studiată pînă azi.

Lămurirea conţinutului statului timpuriu dac precum şi studierea dezvoltării societăţii sclavagiste pe întreg teritoriul R.P.R. este o a doua problemă pentru rezolvarea căreia trebuie să se depună serioase eforturi. Cercetările arheologice în vederea cunoaşterii orînduirii sclavagiste s-au îndreptat pînă

acum asupra Transilvaniei, Olteniei şi Dobrogei. Aceste cercetări vor trebui adîncite şi extinse şi la celelalte regiuni ale ţării noastre pentru a putea să ne dăm seama care era aspectul specific al fiecărei provincii istorice, în ceea ce priveşte dezvoltarea societăţii, în perioada respectivă.

O problemă de o importanţă capitală este aceea a formării poporului romîn şi a limbii romîne. Rezolvarea ştiinţifică a acestei probleme cere, desigur, eforturi serioase şi o susţinută muncă colectivă în care să fie antrenaţi cercetătorii din diferite specialităţi înrudite: istorici, lingvişti, etnografi, antropologi etc.

O sarcină importantă revine arheologiei feudale. Această tînără ramură a ştiinţei arheologice are datoria de a contribui prin cercetările sale la lămurirea problemei condiţiilor concrete în care şi-au făcut apariţia modul de producţie feudal şi s-au format statele feudale de pe teritoriul actual al ţării noastre.

Pentru a aduce la îndeplinire sarcinile mari şi frumoase ale cercetării arheologice şi pentru a face ca istoria veche să se dezvolte necontenit, pe lîngă o planificare mai justă a problemelor, este necesară şi o regrupare şi utilizare mai justă a forţelor ştiinţifice. Trebuie observat în această privinţă că în anii din urmă a fost nevoie, din cauza lipsei de specialişti în anumite perioade din istorie, să se împrumute cercetători specializaţi în alte perioade. Astfel, pentru săpăturile întreprinse în obiective feudale, s-a apelat la cercetători legaţi de probleme ale comunei primitive. Fără îndoială că orice arheolog are datoria de a cunoaşte şi materialele altor perioade arheologice, dar el nu se poate concentra decît asupra unei singure perioade pentru a o putea adînci serios şi a ajunge la elaborarea unor lucrări de valoare.

Legarea unui cercetător de o singură temă pe care s-o urmărească pînă la capăt, în cadrul problemei în care este folosit, va da acelui cercetător posibilitatea să-şi adîncească specializarea, în timp ce trecerea de la o temă la alta nu poate duce decît la superficialitate.

Problemele de istorie veche care îşi aşteptă rezolvarea sînt, de sigur, numeroase. Enunţînd cîteva din ele, am voit numai să atragem atenţia asupra acelora pe care le socotim de cea mai mare urgenţă în etapa actuală. Asupra acestor probleme şi a altora ce se vor ivi în cursul cercetărilor, va fi necesar să se organizeze dezbateri largi cu participarea tuturor specialiştilor. Organizarea unor astfel de dezbateri şi discuţii, axate pe problemele cele mai importante şi urgente ale istoriei vechi a Republicii Populare Romîne, va contribui fără îndoială la mersul înainte al ştiinţei istorice.

În această acţiune un rol important îi revine revistei « Studii şi cercetări de istorie veche ». Stimularea luptei de opinii, dezvoltarea criticii şi autocriticii, trebuie să fie o preocupare permanentă a redacţiei.

Subsecţia de ştiinţe istorice a Academiei R.P.R. va trebui şi ea să-şi exercite cu mai multă fermitate rolul de îndrumător al activităţii din domeniul istoriei vechi.

STUDII ŞI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE
Tomul VI, nr. 1—2, 1955

STUDII ŞI REFERATE

STADIUL CERCETĂRILOR DESPRE VIAŢA OAMENILOR DIN FAZA BOLINTINEANU A CULTURII BOIAN

DE

EUGEN COMŞA

Cercetările şi săpăturile arheologice întreprinse în ultimii ani pe teritoriile Moldovei şi Olteniei, au dus la descoperirea unor resturi de cultură materială de la începuturile epocii neolitice, culturi necunoscute pînă atunci. Existenţa lor pe teritoriile amintite a pus din nou, în faţa arheologilor noştri, problema rădăcinilor şi a fazelor de început ale epocii neolitice de pe întreg teritoriul patriei noastre. Studiindu-se perioada iniţială a neoliticului din Moldova şi Oltenia, se ridică aceeaşi problemă cu privire la regiunea cuprinsă între ele şi anume, pentru Muntenia. De pe întinsul ei erau cunoscute numeroase aşezări ce au fost locuite de purtătorii culturilor Boian şi Gumelniţa, dar, încă de mult se făcuse constatarea că acestea reprezentau numai faza dezvoltată a epocii neolitice. Încă de acum mai bine de două decenii, în afară de aşezările oamenilor din cele două culturi, erau cunoscute o serie de materiale arheologice de caracter neolitic, mai primitiv, care, însă, erau interpretate de cercetători, pînă de curînd, în chip diferit. După locul unde s-au găsit primele rămăşiţe de acest gen, cultura căreia îi aparţineau a fost denumită Bolintineanu.

În cele ce urmează expunem stadiul actual al cunoştinţelor cu privire la problemele legate de viaţa oamenilor din faza Bolintineanu, care, pe baza ultimelor cercetări, precum vom demonstra mai jos, este considerată ca reprezentînd o fază mai veche a culturii Boian.

Primele resturi arheologice de acest fel au fost scoase la iveală în anul 1928 în timpul săpăturilor efectuate în cartierul Floreasca din Bucureşti (Anexa A, nr. 1). De atunci încoace, pînă în vara anului 1954 inclusiv, s-au făcut şi alte descoperiri similare, al căror număr în prezent se ridică la nouă. Printre acestea, pînă în momentul de faţă, numai trei pot fi considerate ca aşezări: una situată în cartierul Floreasca (Anexa A, nr. 1), a doua lîngă satul Căţelu (Anexa A, nr. 2), iar a treia pe Piscul Crăsani (Anexa A, nr. 4). În afară de aceste aşezări, în cursul cercetărilor arheologice de suprafaţă sau în timpul săpăturilor, au mai fost adunate o serie de fragmente ceramice de aspect Bolintineanu, de pe teritoriul următoarelor localităţi: Aldeni (Anexa A, nr. 3), Chirnogi (Anexa A, nr. 5), Vărăşti (Anexa A, nr. 6), Greaca (Anexa A, nr. 7), Pietrele (Anexa A, nr. 8) şi Sultana (Anexa A, nr. 9). Prin urmare, în stadiul actual al cunoştinţelor noastre, aria de răspîndire a purtătorilor fazei Bolin-

tineanu se întinde pe un teritoriu de formă triunghiulară, ce cuprinde partea de mijloc şi de nord-est a Munteniei (fig. 1), de la lunca Dunării (Vărăşti-Greaca-Pietrele), pînă în plină regiune de dealuri (Aldeni). Nu încape nici o îndoială că, pe viitor, în Muntenia şi poate în nord-estul R. P. Bulgaria, se vor mai descoperi alte puncte şi aşezări. Numărul atît de redus al descoperirilor

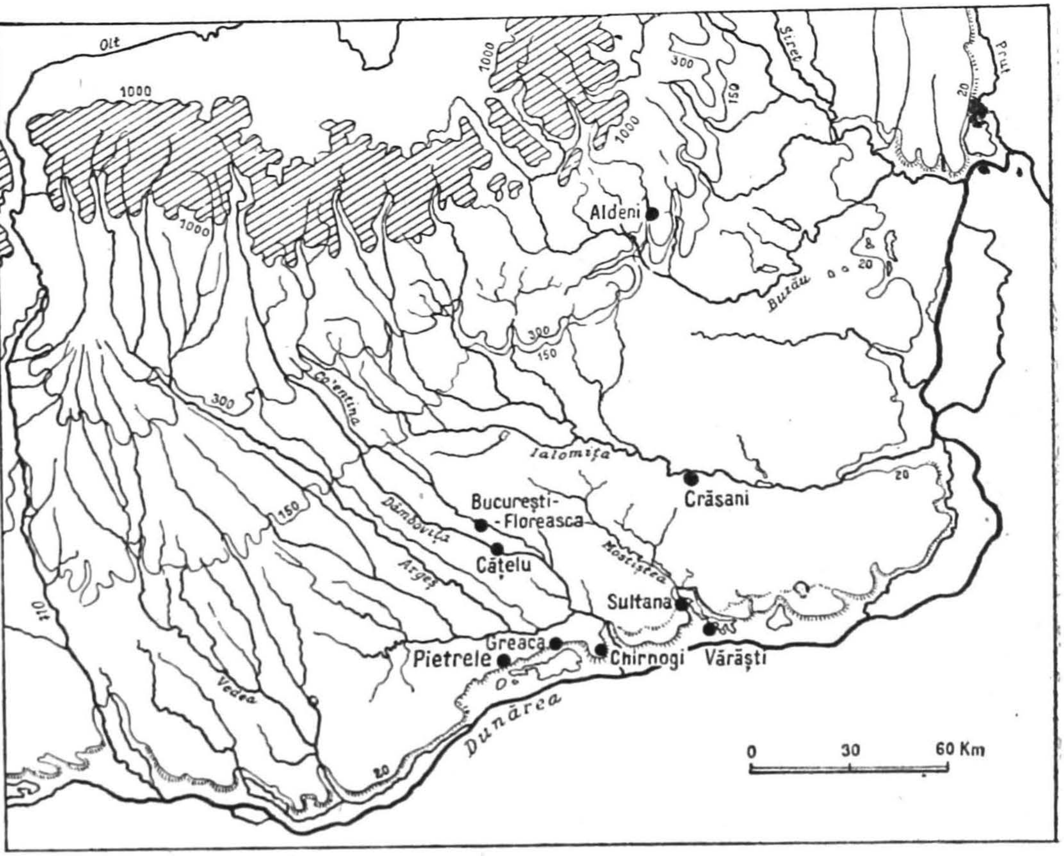

Fig. 1. — Teritoriul pe care s-au făcut descoperiri din faza Bolintineanu.

din faza Bolintineanu se explică prin aceea că, acum 30 de ani, cînd au fost făcute primele cercetări temeinice din domeniul arheologiei romîneşti, s-a acordat, în special, atenţie diferitelor forme de teren mai înalte şi mai uşor de apărat (piscuri, grădişti, insule). Astfel de puncte au fost locuite de purtătorii culturilor Boian şi Gumelniţa din epoca neo-eneolitică, şi de aceia ai unor culturi materiale ulterioare. Atenţia arheologilor fiind îndreptată mai ales asupra unor astfel de puncte, erau neglijate — într-o oarecare măsură — luncile şi marginile joase ale teraselor diferitelor rîuri şi lacuri, adică, tocmai locurile pe care comunităţile omeneşti din fazele de început ale epocii neolitice îşi construiau aşezările.

Aşezările oamenilor din faza Bolintineanu fac parte şi ele din această ultimă categorie. Ca să susţinem cele afirmate, vom descrie, pe scurt, două dintre aşezările cunoscute pînă acum[1]. Oamenii repectivi, care au locuit pe

[1] Nu ne referim la aşezarea de pe Piscul Crăsani, pentru că locul respectiv a suferit mari transformări începînd din a doua epocă a fierului.

terasele de lîngă satul Căţelu de azi, şi-au ales drept loc de aşezare marginea joasă a terasei din stînga rîului Dîmboviţa, care curgea pe la poalele malului. În acel punct, terasa formează aproape un unghi drept. Aşezarea ocupa vîrful unghiului terasei inferioare a rîului şi se prelungea către nord-vest, de-a lungul ei. Suprafaţa pe care se întind resturile de locuire ale aşezării are aproximativ 100 × 50 m. Cea de a doua aşezare, descoperită în cartierul Floreasca, era situată de-a lungul marginii terasei lacului Tei, în plină cîmpie. Din analiza şi compararea elementelor caracteristice ale celor două aşezări, putem ajunge la unele concluzii provizorii cu privire la tipul de aşezare al oamenilor din faza Bolintineanu.

Drept loc de aşezare se alegea marginea joasă şi însorită a teraselor rîurilor. În preajma acestor aşezări nu s-a observat existenţa vreunui sistem de apărare. În jurul lor nu sînt nici rîpe adînci, uşor de apărat, nici şanţuri sau valuri de apărare. Din lipsa unei delimitări precise, descoperim în cele două staţiuni resturile locuinţelor la distanţe relativ mari unele de altele. Datorită acestei cauze, în cuprinsul aşezărilor locuite de oamenii din faza Bolintineanu, nu există un strat antropozoic continuu, ci numai aglomerări sub formă de pete, în preajma resturilor de locuinţe.

În cele două aşezări, în care s-au făcut sondaje, au fost descoperite resturile cîtorva locuinţe de tipul bordeielor. Dintre ele au fost cercetate gropile a trei bordeie: una în aşezarea Floreasca şi două în aşezarea Căţelu. Din studierea lor reiese că bordeiele aveau groapa săpată pînă la aproximativ 1 m faţă de nivelul de atunci al solului. Gropile bordeielor erau de formă ovală, cu dimensiunile medii: de la 4 × 2,5 m pînă la 6 × 4 m. Malurile gropilor erau oblice. Pe fundul lor, în afară de fragmente ceramice, s-au găsit bucăţi mici, răzleţe de chirpici ars, provenite din lipitura de lut a construcţiei de deasupra gropii bordeiului. Această « construcţie » avea probabil o formă conică simplă sau cu creastă prelungă, singurele posibile în legătură cu o groapă ovală. Bizuindu-ne pe existenţa bulgărilor de chirpici ars, din interiorul bordeielor, putem presupune că acestea au fost distruse de foc, după ce oamenii au scos din ele tot ce le putea fi de folos.

Merită să fie menţionat că bulgării de chirpici descoperiţi în aşezarea de lîngă satul Căţelu au un aspect caracteristic. Lutul folosit pentru lipitură era scos chiar din coasta malului şi apoi amestecat cu o cantitate redusă de paie, ceea ce slăbeşte consistenţa chirpiciului şi-l face sfărîmicios. Bulgării de chirpici adunaţi au de obicei dimensiuni reduse şi culoare roşiatică, dovedind o temperatură de ardere relativ scăzută.

Pe fundul gropilor şi în preajma lor, nu s-au descoperit pînă acum vetre de foc sau urme de arsură în stratul de pămînt care corespunde locuirii din faza Bolintineanu.

În aşezarea de la Căţelu, resturile de viaţă de care ne ocupăm se află în stratul de pămînt de culoare cafenie, caracteristic zonelor de pădure. Bătrînii din partea locului îşi amintesc că ultimele petece de copaci din vechea pădure de stejari au existat pînă la mijlocul secolului trecut; avînd în vedere culoarea uniformă a solului din regiunea aşezării, putem presupune că oamenii neolitici au ocupat, în dauna pădurii, acel loc, apoi pădurea s-a întins din nou pînă spre marginea terasei.

Cu prilejul săpăturilor din cele două aşezări, au fost scoase la iveală felurite materiale arheologice. Ele nu au constituit pînă azi subiectul unei lucrări în care să fie prezentate şi analizate pe larg. Pentru a le aduce la cunoştinţa

tuturor acelora care se interesează de astfel de probleme şi pentru susţinerea concluziilor la care am ajuns, am socotit folositoare, pe alocuri, o descriere amănunţită a materialelor. Dintre ele, ne vom ocupa în primul rînd de cele mai importante pentru viaţa oamenilor din toate epocile, şi anume, de unelte.

Dintre instrumentele întrebuinţate de oamenii din faza Bolintineanu se cunosc pînă acum exemplare puţine. Ele au fost lucrate din piatră şi cremene, uneltele de corn, os, lipsind pînă în prezent din documentarea noastră.

În aşezarea Floreasca au fost descoperite mai multe topoare şi toporaşe de piatră lustruită. Dintre ele am analizat cinci piese: una întreagă şi celelalte patru fragmentare (fig. 2 şi 18). Bizuindu-ne pe cercetarea şi precizările făcute de prof. Em. Protopopescu-Pake, rezultă că toate toporaşele menţionate au fost lucrate din tuf vulcanic, de culoare gălbuie.

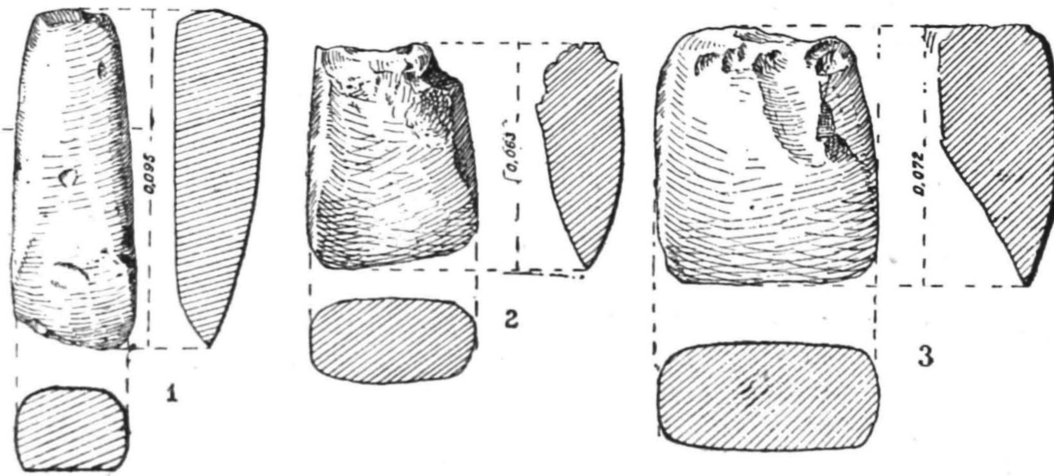

Fig. 2. — Bucureşti-Floreasca. Topoare de piatră.

Astfel de tufuri vulcanice se găsesc la suprafaţă în regiunea situată la nord de oraşul Mizil (în Muntenia) şi în vecinătatea localităţilor: Dej, Bazna şi Chilim (în Transilvania). Ele însă lipsesc cu desăvîrşire pe teritoriile de la sud de Dunăre.

Judecînd situaţia în funcţie de teritoriul de răspîndire al acestui fel de tufuri vulcanice, ajungem la concluzia că oamenii din aşezarea de pe terasa lacului Tei au obţinut materia primă pentru executarea topoarelor, pe cale de schimburi intertribale, de la comunităţile ce locuiau în regiunea de la nord de oraşul actual Mizil.

Toporaşul păstrat întreg are în secţiune longitudinală forma de ogivă (fig. 2, 1 şi 18,2). El aparţine prin formă unui tip puţin mai evoluat decît obişnuitele toporaşe în formă de calapod. Alte două piese fragmentare sînt masive sau au în secţiune forma pătrată (fig. 18, 3, 5). Ele reprezintă probabil fragmente de topoare în formă de calapod. Ultimele două fragmente de topoare au fost lucrate din acelaşi fel de rocă şi au secţiunea de formă ovală alungită (fig. 2, 2 şi 18, 1, 4). Merită să fie remarcată grija deosebită cu care oamenii au făcut aceste unelte de piatră.

Seria uneltelor este completată cu acelea de cremene descoperite în așezarea Cățelu. Uneltele de silex studiate au fost cioplite din silex de culoare cafenie gălbuie. Materia primă din care s-au lucrat uneltele se găsește din abundență în regiunile de la sudul Dunării. Din stratul de pămînt corespunzător așezării Bolintineanu de la Cățelu, am cules: un răzuitor lucrat pe vîrful unei lame, un fragment dintr-o lamă, un fragment dintr-un vîrf de săgeată sau de sfredel, lucrat pe o lamă scurtă, de aspect microlitic; un fragment, probabil dintr-un nucleu și mai multe așchii de cremene, dintre care cîteva trecute prin foc.

Uneltele descoperite în cele două așezări dovedesc că oamenii care le-au întrebuințat trăiau în plină epocă neolitică, folosind topoare de piatră lustruită, dar necunoscînd încă avantajele utilizării topoarelor cu gaură de înmănușare.

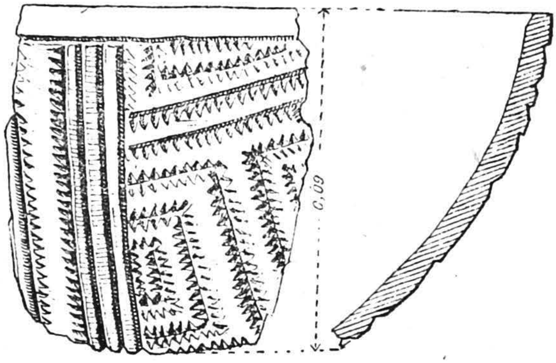

Fig. 3. — București-Floreasca. Fragment de castron.

În afară de unelte, în cuprinsul celor două așezări, au fost scoase la iveală numeroase fragmente ceramice. Olăria locuitorilor din faza Bolintineanu, prin tehnica lucrului, caracterizează epoca neolitică mijlocie, iar prin ornamentare, este specifică numai acestui grup.

În urma cercetărilor sumare făcute de prof. Em. Protopopescu-Pake și Șt. Cantuniari, asupra materialelor ceramice Bolintineanu, se pot aduce unele precizări cu privire la tehnica olăritului folosită de acei oameni. Ceramica de care ne ocupăm a fost modelată din argilă nisipoasă, avînd în amestec foarte puțin cuarț. Vasele au fost arse insuficient și inegal, mai curînd coapte, la o temperatură relativ redusă (sub 300°C).

În spărtura cioburilor se observă că partea de mijloc, datorită arderii, a dobîndit culoarea neagră-vînătă, iar în exterior o culoare ceva mai deschisă: cafenie sau cenușie. Cele cîteva fragmente arse la roșu, care au fost descoperite în așezarea de lîngă Cățelu, au căpătat această culoare datorită unei arderi secundare.

În funcție de compoziția pastei, olăria oamenilor din faza Bolintineanu poate fi împărțită în două mari categorii și anume: ceramica de uz comun și ceramica fină. Formele și decorul unei categorii ceramice nu se întîlnesc în cealaltă.

Olăria ce poate fi încadrată în prima categorie a fost lucrată din pastă amestecată cu o mare cantitate de pleavă de cereale, ale cărei urme se observă în spărtura fragmentelor ceramice. Din cauza stării prea fragmentare a olăriei din această categorie, dintre formele ei nu putem aminti decît vasele globulare cu fund drept, unele dintre ele avînd marginea puțin răsfrîntă în afară. Din același fel de pastă au fost lucrate și unele vase a căror formă exactă încă nu o cunoaștem. Judecînd însă după fragmentele păstrate, ele sau aveau forma unor castroane cu pereții arcuiți în afară și baza mult mai mică decît gura, sau erau vase cu picior (fig. 21, 1, 2). Pînă acum se cunoasc trei picioare de vase, dintre care un picior este întreg, iar celelalte două sînt fragmentare.

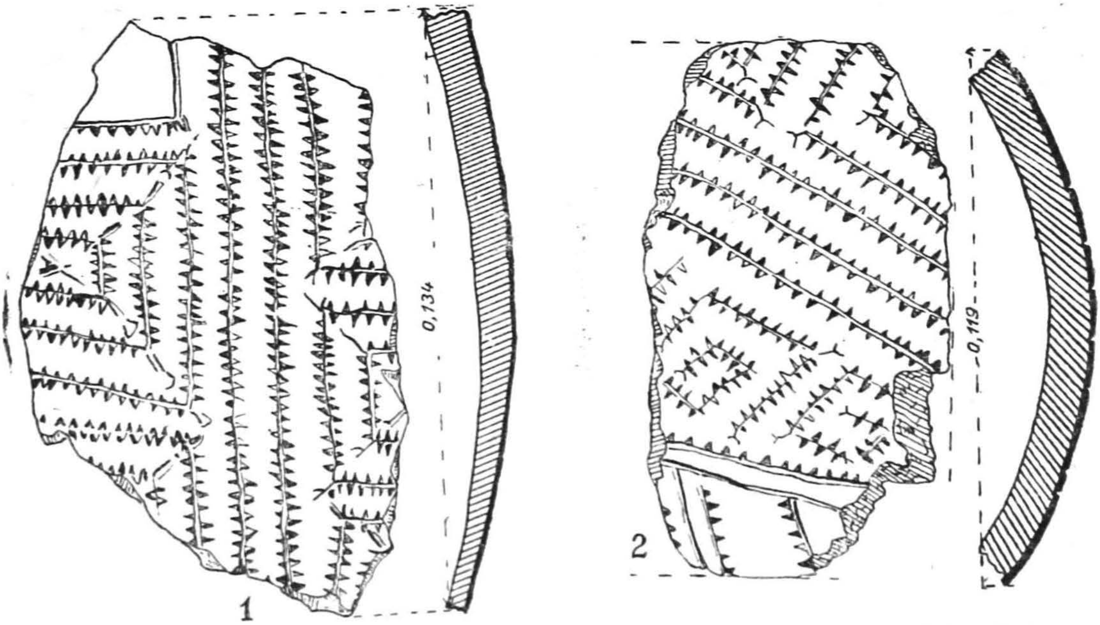

Fig. 4. — București-Floreasca. Fragmente de vase mari cu corpul bombat.

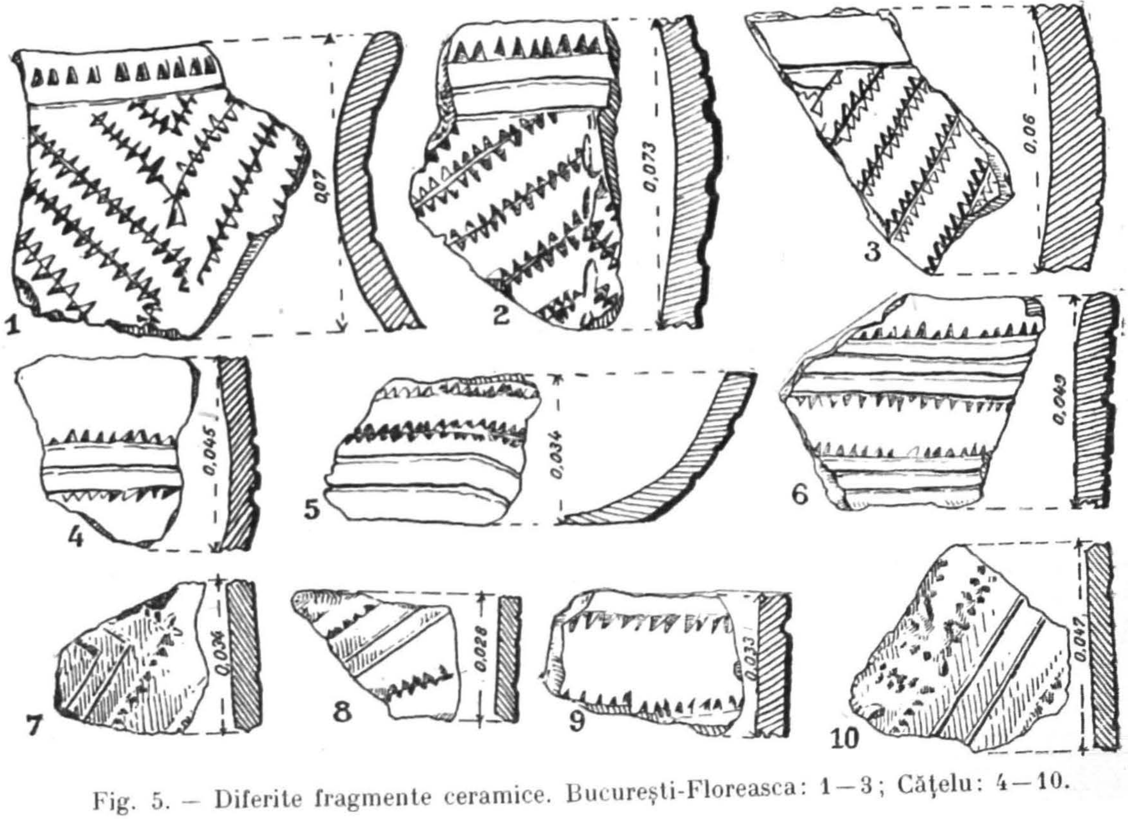

Fig. 5. — Diferite fragmente ceramice. București-Floreasca: 1—3; Cățelu: 4—10.

Exemplarul păstrat întreg are partea de mijloc cilindrică, iar baza pătrată (fig. 8, 1). Cîteva fragmente provenind dintr-un alt picior de vas, au pe ele porţiuni păstrate din marginea mai multor orificii-ferăstruici (fig. 7, 1, 3, 5).

Decorul în relief este relativ obişnuit pe ceramica pe care o descriem. Cîteodată se aplicau pe vase pastile decorative, plate, similare ca formă acelora

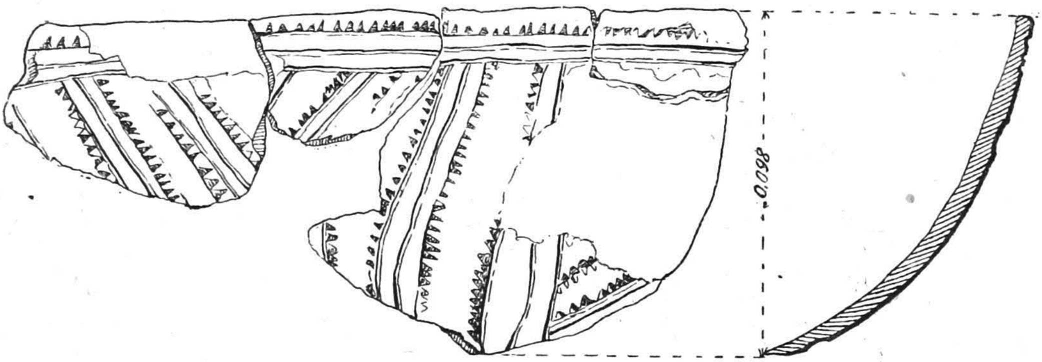

Fig. 6. — Căţelu. Fragment dintr-un castron.

de pe olăria culturii cu ceramica ornamentată prin motive liniare şi capete de note, din Moldova. În unele cazuri pastilele sînt puţin albiate la mijloc. Tot pe astfel de vase se aplicau brîuri alveolare în relief şi mici proeminenţe alungite vertical şi rînduite pe maxima rotunzime, de jur împrejurul vasului. Cîte odată proeminenţele verticale sînt alcătuite din cîte două gurguie alăturate, despărţite printr-o şa.

Ornamentarea specifică olăriei din faza Bolintineanu este în general de caracter meandric. Motivele decorative au fost executate prin incizii. Liniile zgîriate astfel erau incrustate cu o materie de culoare albă. De multe ori decorul liniar a fost executat neglijent, observîndu-se unele linii trase greşit şi apoi îndreptate. De aici ajungem la constatarea că în faza Bolintineanu olarii nu pregăteau decorul, ci îl făceau direct. Un motiv decorativ principal era format din linii drepte şi paralele; de-a lungul lor, de o parte şi de alta, s-au făcut şiruri de crestături mici de formă triunghiulară, executate probabil cu o lamă de silex (fig. 4, fig. 5 şi fig. 6). Pe baza decorului neterminat de pe un fragment ceramic, se poate face precizarea că olarii obişnuiau să traseze mai întîi întreg decorul liniar, pentru ca de abia apoi să facă şirurile de crestături triunghiulare (fig. 7, 2). Pe fragmentele păstrate din alte vase se observă acelaşi fel de motive decorative, dar şirurile de crestături triunghiulare au fost făcute în lungul unor benzi compuse din cîte trei linii paralele (fig. 5, 4, 6). Un motiv decorativ asemănător se întîlneşte şi pe olăria de tip Boian de la Aldeni, Greaca şi Giuleşti. Pe unele vase decorul este împărţit în metope separate prin cîte două linii verticale cu crestături pe margini (fig. 4, 1). Trebuie menţionat faptul că în majoritatea cazurilor, pe colţurile meandrelor sau pe colţurile unghiurilor, au fost crestate triunghiuri isoscele cu vîrful în jos (fig. 4, 1; fig. 5, 1 şi fig. 7, 1). Ele constituie un element ornamental a cărui origine încă nu o cunoaştem, dar ştim că a fost întrebuinţat şi păstrat prin tradiţie în faza următoare

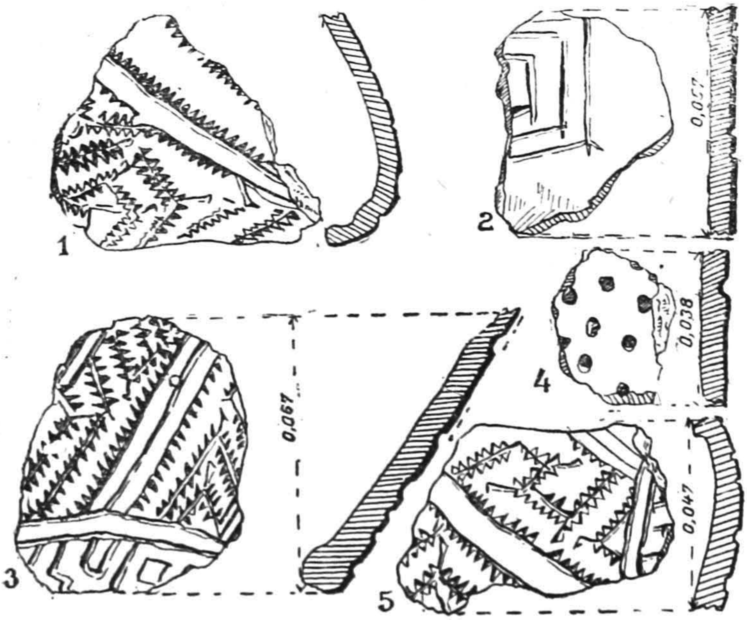

Fig. 7. — Fragmente de vase. București-Floreasca: 1, 3, 5; Cățelu: 2, 4 (fragment de strecurătoare).

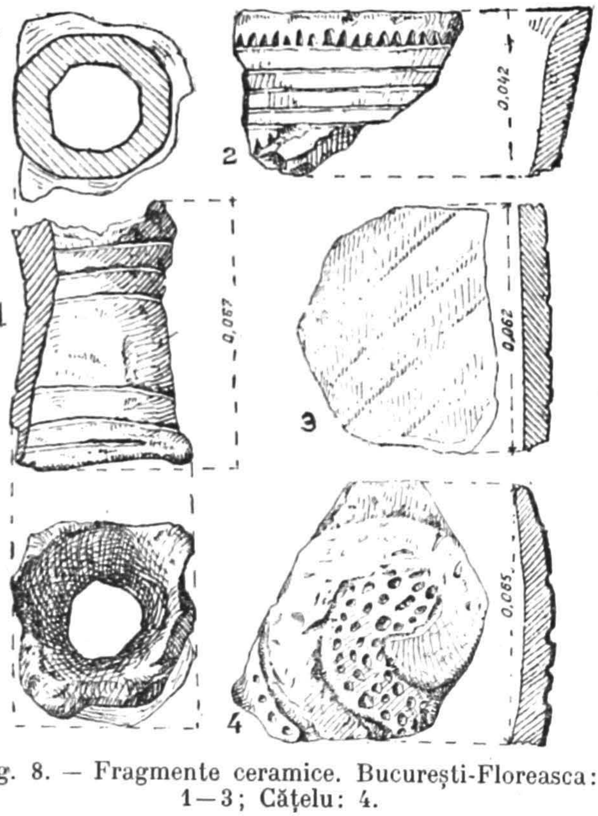

Fig. 8. — Fragmente ceramice. București-Floreasca: 1—3; Cățelu: 4.

a culturii Boian, faza Giulești și în plus, a fost transmis și folosit de olarii culturii precucuteniene din Moldova[1].

Pe olăria de uz comun se observă și un început de excizie și utilizarea într-un singur caz a decorului în formă de tablă de șah, care constituie un motiv decorativ caracteristic fazei Giulești.

Spirala o găsim documentată în două cazuri. Pe un fragment avem păstrată o porțiune restrînsă a unei spirale formate dintr-o linie incizată larg, iar în cel de al doilea caz este vorba de un fragment de cupă pe care s-a trasat un capăt de spirală în formă de bandă a cărei suprafață este acoperită cu mici adîncituri rotunde (fig. 8, 4).

Cea de a doua categorie ceramică era modelată tot cu mîna, din lut curățat cu grijă, adesea amestecat cu foarte puțină pleavă sau cu grăunțe mici de nisip.

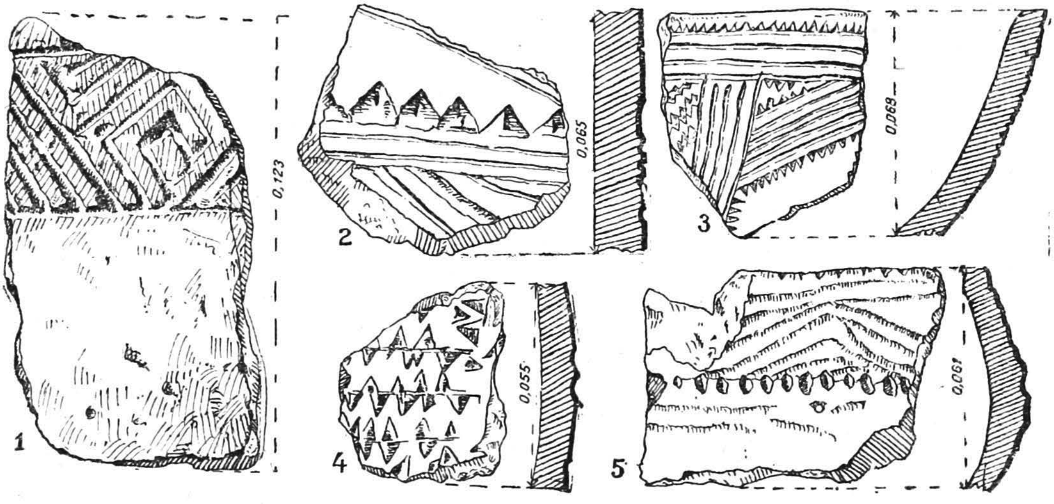

Fig. 9. — Fragmente ceramice. Cățelu: 1 (Bolintineanu); Greaca: 3. Bolintineanu, 2,4,5, Bolintineanu-Giulești

Pereții vaselor sînt subțiri. De obicei, vasele din această serie au fost de mici dimensiuni. Datorită arderii, lutul a dobîndit culoarea cenușie sau neagră. Pe unele vase se observă urme de lustruire. Pe buzele vaselor de acest fel, aproape totdeauna, s-a practicat cîte un șir de crestături mici, de formă triunghiulară (fig. 11,2). Obiceiul de a se ornamenta buza prin crestături triunghiulare s-a păstrat în decursul întregii perioade de timp corespunzătoare evoluției oamenilor culturii Boian. De obicei, fundul vaselor din pastă fină este puțin albiat spre interior. Fundul unui vas a fost ornamentat printr-un grup de pliseuri fine, paralele, alcătuind unghiuri opuse.

Gama formelor de vase a ceramicii fine este săracă. Cele mai importante sînt vasele cu corpul bombat și vasele bitronconice (pentru diferitele lor variante, a se vedea Anexa D). Se mai cunosc cîteva fragmente provenind din vase piriforme (fig. 21, 6) și din vase-castroane (fig. 21, 3—5).

În ornamentarea categoriei ceramice pe care o descriem, s-a ținut seama de părțile componente ale vaselor. Decorul lor este caracterizat prin grupuri

[1] Șantierul Valea Jijiei, Sondajele de la Larga Jijia . . . « S.C.I.V. », anul III, 1952, p. 52, fig. 7 (stînga sus).

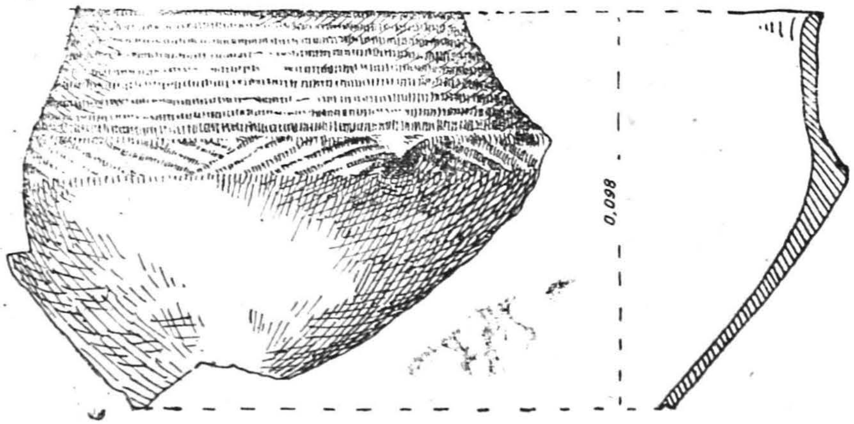

Fig. 10. — București-Floreasca. Cupă fragmentară.

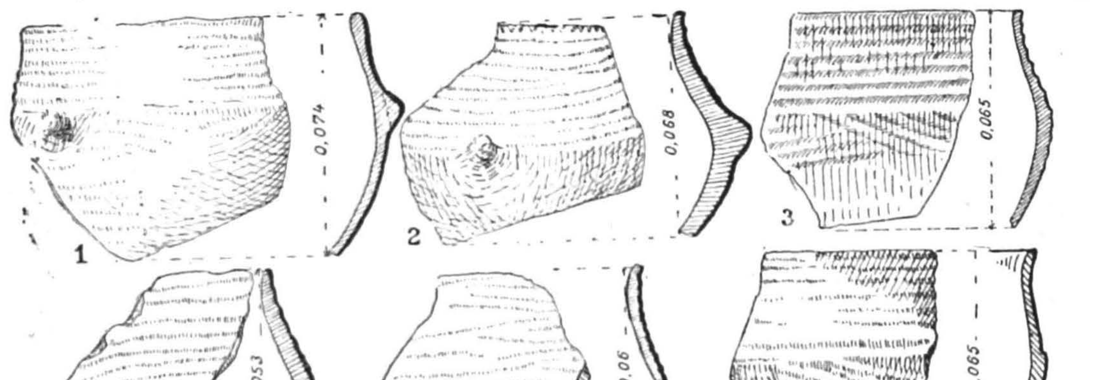

Fig. 11. — Faza Bolintineanu. Diferite fragmente ceramice ornamentate cu pliseuri.

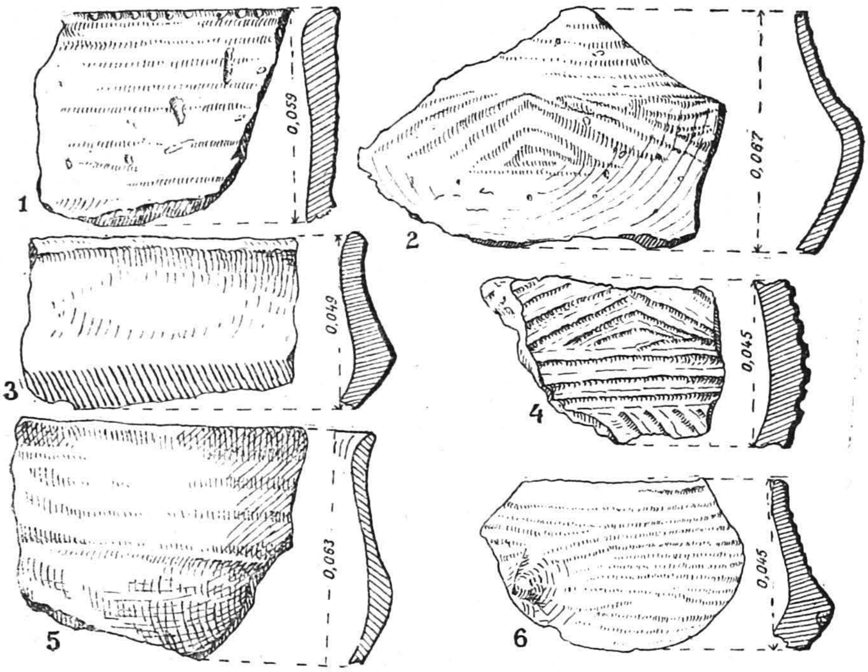

Fig. 12. — Diferite fragmente ceramice. Cățelu: 1—6; București-Floreasca: 2; Greaca: 3—5.

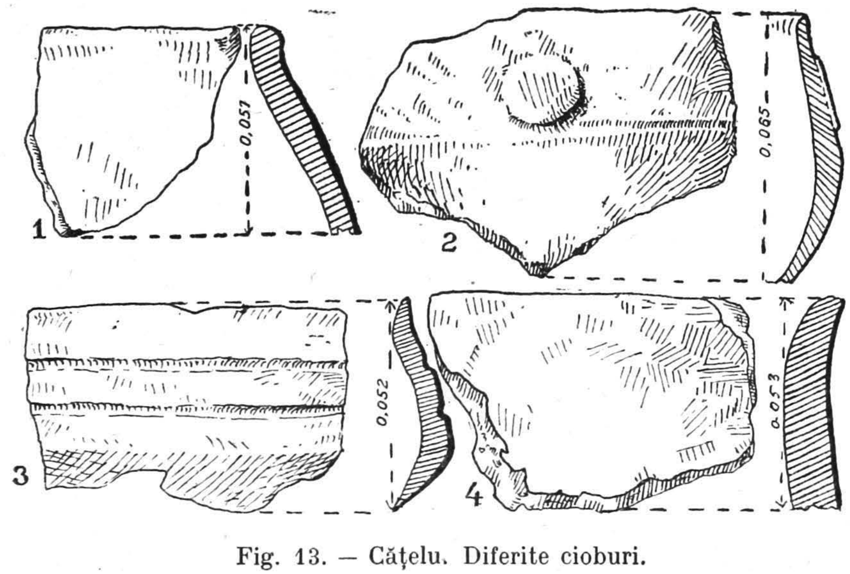

Fig. 13. — Cățelu. Diferite cioburi.

de pliseuri trasate cu grijă numai pe partea superioară a vaselor (umeri şi gît). Pliseurile de pe gîtul vaselor sînt întotdeauna paralele şi au fost trasate orizontal. În schimb, pe umeri s-au făcut grupuri de pliseuri paralele, dispuse în unghi, formînd în jurul vasului o fîşie în zig-zag. Benzile de pliseuri de pe umerii cîtorva vase sînt despărţite prin linii alcătuite din împunsături mici rotunde (fig. 11, 10—12). Pe linia de maximă rotunzime a mai multor vase sînt mici gurguie, care întrerup din loc în loc, simetric, banda în zig-zag (fig. 10 şi 12, 6).

Una din caracteristicile olăriei Bolintineanu este lipsa totală a torţilor. Pînă în prezent nu avem documentată nici cel puţin existenţa proeminenţelor perforate.

Dintre obiectele lucrate în lut menţionăm şi un fragment mic dintr-o strecurătoare, descoperit în cuprinsul aşezării de lîngă satul Căţelu (fig. 7,4).

Tot acolo, în afară de olărie, s-a descoperit o parte dintr-o figurină antropomorfă din lut ars (fig. 14 şi fig. 25,7). Obiectul a fost modelat din acelaşi

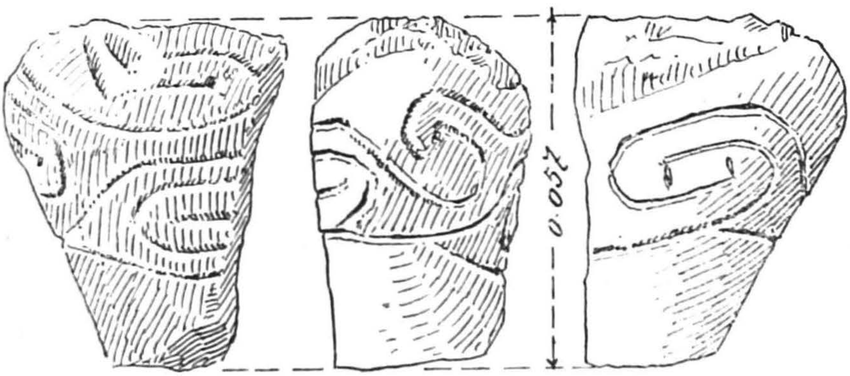

Fig. 14. — Căţelu. Fragment dintr-o figurină feminină.

fel de pastă ca şi ceramica fină de tip Bolintineanu; în consecinţă aparţine, fără îndoială, acestui complex cultural. Figurina reprezenta un personaj feminin cu şoldurile dezvoltate mult lateral, dar din ea s-a păstrat numai un picior. Pe acest fragment se păstrează o porţiune din decor, care, probabil, imita ornamentele de pe îmbrăcămintea din acea vreme. Motivul decorativ este alcătuit, din cîteva spirale îmbucate (fig. 22). Figurina dovedeşte fără îndoială existenţa unui cult al fertilităţii la oamenii din faza Bolintineanu.

★

Cu privire la problema ocupaţiilor locuitorilor din timpul fazei Bolintineanu, în stadiul actual al cercetărilor, nu sîntem în măsură să spunem prea multe. Cu toate acestea, se poate face precizarea că oamenii de atunci practicau cultivarea primitivă a plantelor (dovedită prin pleava şi boabele de cereale din pasta ceramică), în preajma aşezării, foarte probabil pe suprafeţe reduse. Ocupaţia aceasta nu se poate practica decît de către comunităţile omeneşti sedentare sau de cele semi-stabile, din care categorie credem că făceau parte şi oamenii din faza Bolintineanu. În momentul de faţă, însă, nu putem şti care anume erau uneltele cu ajutorul cărora oamenii de care ne ocupăm practicau cultivarea primitivă a plantelor. Dacă nu cunoaştem uneltele, ştim

în schimb care erau plantele cultivate de ei. Acestea se pot preciza cu ajutorul urmelor de boabe ce s-au păstrat întipărite și carbonizate în pereții vaselor de lut. Prin sfărîmarea cioburilor în frînturi mici, se pot observa în spărtură astfel de urme și pe olăria Bolintineanu. Prin resturile de pleavă şi prin urmele păstrate în cioburi, care fără îndoială aparțin fazei Bolintineanu, după rezultatele unor analize provizorii, putem afirma că oamenii din această fază cultivau: grîul *(triticum monococcum)*, meiul *(panicum miliaceum)* şi probabil hrişca.

O altă ocupație probabilă ar fi aceea a creşterii animalelor domestice în vecinătatea aşezării, dar cu toate cercetările de suprafață făcute și în cursul sondajelor executate, pînă în prezent, nu s-a descoperit în astfel de aşezări nici un os de animal domestic sau sălbatic.

★

Una din cele mai importante probleme legate de aspectul cultural de care ne ocupăm este plasarea lui în timp.

Încă de cînd au fost descoperite primele materiale de tip Bolintineanu, în funcție de forma uneltelor și de particularitățile olăriei, ele au fost atribuite epocii neolitice. Tot atunci s-a precizat existența unei strînse legături între inventarul descoperirilor Bolintineanu și acela al fazelor mai înaintate ale culturii Boian.

Prima încercare de datare mai precisă s-a făcut pe baza materialelor scoase la iveală prin sondajele din aşezarea de lîngă satul Căţelu. Faza Bolintineanu a fost atunci situată în timp în perioada dintre sfîrșitul culturii Boian și începutul culturii Gumelnița. Această părere a fost formulată de M. Petrescu-Dîmbovița, în comunicarea, « Cercetări arheologice la Cățelu », prezentată într-o ședință publică a Muzeului național de antichități, în anul 1948 și încă inedită.

În ultima vreme, datorită cercetărilor intense cu privire la originea și începutul neoliticului din Oltenia și Moldova, socotim că o asemenea datare tîrzie a fazei Bolintineanu, nu se mai poate menține. Această părere contrară a fost susținută și de prof. Ion Nestor în articolul « Probleme noi în legătură cu neoliticul din R.P.R. »[1].

Divergența de păreri se datorește în cea mai mare măsură lipsei de observații stratigrafice. Pînă în prezent, resturile arheologice ale oamenilor din faza Bolintineanu s-au găsit suprapuse numai de rămășițele culturii Tei, din epoca bronzului. O astfel de descoperire nu ne poate ajuta cu nimic la precizarea cronologiei fazei de care ne ocupăm. Certitudine va fi numai atunci cînd se vor descoperi resturile vreunei așezări de caracter Bolintineanu în raport stratigrafic cu un nivel din faza Giulești sau Vidra ale culturii Boian.

În lipsa datelor stratigrafice, putem cunoaşte realitatea evoluției istorice analizînd, din punct de vedere tipologic și comparativ, conținutul material al culturilor dintr-o epocă și de pe un teritoriu anumit. Pînă în prezent, în Muntenia avem documentate, ca fiind din epoca neo-eneolitică, numai culturile Boian, Gumelnița și aspectul Bolintineanu. Astăzi, cronologia relativă dintre primele două culturi, nu mai poate fi pusă la îndoială: cultura Boian este mai veche decît cultura Gumelnița, căci în numeroase puncte resturile aşezărilor Boian sînt suprapuse de rămășițele celor gumelnițene. Rămîne de precizat

[1] « S.C.I.V. », anul I, 1950, nr. 2, p. 211—212.

raportul cronologic dintre locuirea Bolintineanu și celelalte două culturi. Pentru lămurirea acestei probleme nu ne vom mărgini la datele oferite de ceramică, ci vom compara: modul de viaţă (aşezări, locuinţe), uneltele şi, în sfîrşit, olăria complexelor amintite, pentru ca pe baza asemănărilor şi deosebirilor dintre ele să ajungem la o concluzie cît mai apropiată de adevăr. Din capul locului, un fapt este sigur: prin caracteristicele lor, materialele Bolintineanu nu pot urma în timp culturii Gumelniţa, căci tot inventarul acestei faze dovedeşte asemănări evidente şi numeroase cu acela al culturii Boian.

Comparînd tipul de aşezare al oamenilor din faza Bolintineanu cu tipul aşezărilor locuite de comunităţile ce făceau parte din culturile Boian şi Gumelniţa, constatăm că între ele există o serie întreagă de deosebiri esenţiale. În timp ce aşezările Bolintineanu se aflau pe margini de terase, cu pante line, fără sistem de apărare, aşezările din cea de a doua categorie erau situate pe insule sau pe boturi de deal mărginite din trei părţi de rîpe adînci. Aşadar se observă tendinţa de a alege locuri mai uşor de apărat. Oamenii din faza Bolintineanu nu simţeau nevoia de a se stabili pe astfel de locuri. Constatarea are o însemnată consecinţă pentru răspîndirea locuinţelor în cuprinsul aşezărilor. În cazul fazei Bolintineanu, terenul ales pentru aşezare nefiind delimitat, oamenii puteau să-şi construiască locuinţele după bunul plac. Deosebirea este evidentă faţă de aşezările culturilor Boian şi Gumelniţa de pe boturile de deal restrînse ca suprafaţă şi delimitate prin rîpe. În cuprinsul unor astfel de aşezări, locuinţele erau dispuse într-o anumită ordine.

Pe cînd aşezările fazei Bolintineanu sînt alcătuite din grupuri mici de locuinţe distanţate unele de altele pe un teren relativ vast, în aşezările în care au trăit purtătorii culturilor Boian şi Gumelniţa avem a face cu aglomerări de locuinţe pe o suprafaţă restrînsă. De aici şi o consecinţă importantă şi directă: în aşezările Bolintineanu găsim materialul arheologic aglomerat în preajma locuinţelor şi în gropi; în rest, stratul de cultură era sărac. Cu totul altfel stau lucrurile cu aşezările culturilor Boian[1] şi Gumelniţa în care descoperim depuneri arheologice în straturi de grosimi apreciabile. În unele cazuri, stratul cu urme de vieţuire omenească trece de 4 m grosime.

Alta este însă situaţia aspectului Boian, documentat pînă în anul 1951, în regiunea de dealuri a Munteniei şi în partea de sud-est a Transilvaniei, complex care era numit « Boian de deal », pornindu-se de la considerentul că nu ar exista în cîmpie. Cercetările arheologice din ultimii patru ani au dovedit vieţuirea oamenilor din aceea vreme pînă în lunca Dunării şi chiar dincolo de fluviu, permiţînd definirea culturilor ca o fază distinctă numită Giuleşti. Aşezările din această fază sînt de acelaşi tip ca acelea ale fazei Bolintineanu. Ele se întindeau de-a lungul marginilor de terasă, în preajma apelor. Astfel obţinem o primă legătură între cele două faze. Aşezările fazei Bolintineanu se deosebesc de cele Boian-Vidra şi Gumelniţa, dar se aseamănă cu aşezările fazei Giuleşti.

În ultimii ani, pe teritoriul ţării noastre au fost descoperite cîteva culturi neolitice, care prin tipul aşezărilor se apropie şi ele de faza Bolintineanu. Oamenii din culturile Fiera, Criş şi din cultura cu ceramică ornamentată prin motive decorative liniare şi « capete de note muzicale », au avut şi ele aşezările

[1] În cele de mai sus, cînd vorbim despre cultura Boian ne referim numai la faza Vidra, documentată mai ales prin săpăturile de la Glina şi de la Vidra.

situate de-a lungul marginilor de terase cu pante line sau chiar în luncile rîurilor; sînt lipsite de șanțuri de apărare și se întind pe suprafețe apreciabile de teren. Concluzia care se desprinde din comparațiile făcute este că așezările Bolintineanu se deosebesc de acelea din faza Vidra și din cultura Gumelnița de la sfîrșitul epocii neo-eneolitice, dar se aseamănă cu tipul de așezare al culturilor din etapele de început ale neoliticului.

Locuințele-bordeie cu gropi de formă ovală din faza Bolintineanu nu sînt caracteristice numai acestei faze. Bordeie cu gropi asemănătoare au fost descoperite și în alte așezări neolitice. Atît cultura Fiera din Oltenia, cît și faza Giulești din Muntenia, sînt caracterizate prin locuințe-bordeie tot de formă ovală. Cele două complexe datează de la începuturile epocii neolitice, pe cînd în epoca eneolitică, oamenii din faza Vidra și aceia din cultura Gumelnița trăiau în locuințe de suprafață. Chirpiciul de lut amestecat cu o cantitate redusă de paie este și el obișnuit numai în culturile de la începutul neoliticului.

Uneltele, la rîndul lor, ne pot ajuta în oarecare măsură la datarea fazei Bolintineanu. În primul rînd merită a fi menționată observația că, după cîte știm pînă acum, oamenii acestei faze foloseau o singură rocă (tuful vulcanic de culoare gălbuie), pentru facerea topoarelor. Faptul se explică în primul rînd prin ușurința cu care se putea prelucra această rocă. Ea are însă un neajuns serios: este cam sfărîmicioasă. Poate tocmai din această cauză s-a renunțat în decursul fazei Giulești la întrebuințarea unor astfel de tufuri. Materia primă, dacă nu chiar uneltele de tuf vulcanic din așezările Bolintineanu, din preajma Bucureștiului, erau aduse din regiunea de dealuri din nord-estul Munteniei, pe cale de schimburi intertribale. Operațiunea era mult ușurată prin faptul că și în acea regiune locuiau oameni ce făceau parte din același complex cultural.

În timp ce oamenii fazei Bolintineanu foloseau topoare în formă de calapod sau altele apropiate ca formă, caracteristice fazelor de început ale epocii neolitice, purtătorii culturilor Boian (faza Vidra) și Gumelnița au fost în stare să-și făurească topoare de diferite forme din roci vulcanice dure, unelte care aveau și gaură pentru fixarea mînerului, invenție tehnică pe care oamenii din faza Bolintineanu nu au cunoscut-o.

Ceramica este aceea care constituie elementul principal pentru situarea cît mai precisă în timp a fazei Bolintineanu. Toată olăria a fost modelată cu mîna, din pastă amestecată cu pleavă; acest procedeu ceramic nu a fost folosit de oamenii din faza Vidra și nici de aceia din cultura Gumelnița, ci numai de reprezentanții culturilor din prima parte a neoliticului și anume de olarii din cultura Fiera, din cultura Criș, din cultura ceramicii liniare din Moldova, și de oamenii din faza Giulești din Muntenia.

Plastica, documentată în faza Bolintineanu prin fragmentul de figurină descoperit la Cățelu, nu poate constitui un argument puternic pentru datarea tîrzie a acestui aspect cultural. Două elemente principale pot fi folosite în sprijinul părerii noastre. O observație importantă este aceea că în ultimii ani s-au găsit cîteva figurine și în faza Giulești și nu este exclus ca prin viitoarele săpături astfel de obiecte să se găsească și în așezările din faza Vidra.

Interpretînd rezultatele comparațiilor făcute, ajungem la o concluzie de seamă și anume că, în general, prin tipul așezărilor sale, prin tipul locuințelor și prin inventarul său, faza Bolintineanu se deosebește atît de faza Vidra a culturii Boian, cît și de cultura Gumelnița. În acest caz, nu mai poate fi vorba de o

intercalare în timp a oamenilor din faza Bolintineanu, între cele două complexe culturale. În schimb, se constată numeroase elemente de asemănare cu modul de trai al diferitelor culturi din fazele de început ale epocii neolitice şi mai ales cu faza Giuleşti şi a culturii Boian.

Sprijinindu-ne pe evoluţia de la decorul meandric cu crestături mici triunghiulare, din faza Bolintineanu, la decorul fazei Giuleşti constituit din triunghiuri mari, de la pliseurile fine orizontale şi oblice din faza Bolintineanu, la pliseurile arcuite şi chiar în formă de spirală, din faza Giuleşti şi ţinînd seama de dezvoltarea treptată a exciziei de pe olăria folosită în decursul celor două faze, ne socotim îndreptăţiţi să concludem că olăria fazei Giuleşti este mai dezvoltată decît aceea a fazei Bolintineanu. Aşadar, după părerea noastră, faza Bolintineanu este mai veche decît faza Giuleşti. În stadiul actual al cercetărilor, ordinea cronologică a aspectelor culturii Boian din Muntenia, amintite în prezenta lucrare, este următoarea: faza Bolintineanu — faza Giuleşti — faza Vidra, urmată de faza de tranziţie spre cultura Gumelniţa şi, în sfîrşit, de diferitele faze ale acestei ultime culturi.

În ultimul timp se duc discuţii cu privire la chestiunea dacă materialele de caracter Bolintineanu pot fi încadrate într-o fază sau trebuiesc considerate ca reprezentînd o cultură aparte. Din primul moment trebuie făcută precizarea că o serie de elemente de cultură materială din complexul Bolintineanu, nu numai că nu dispar odată cu acest complex, dar se menţin în uz, evident evoluate, pînă către sfîrşitul dezvoltării triburilor culturii Boian (decorul excizat, decorul în formă de tablă de şah, pliseurile, crestăturile de pe buzele vaselor, decorul meandric); în schimb, alte elemente de caracter Bolintineanu se menţin într-o perioadă de timp mai restrînsă. Ele apar în faza Bolintineanu şi se menţin pînă în faza Giuleşti, în decursul căreia ies din uz. Ne referim în acest caz la: decorul incizat cu crestături triunghiulare pe margini, la benzile de pliseuri, la formele ceramicii fine din pastă cenuşie, la benzile în spirală cu suprafaţa punctată, la toporaşele lucrate din tuf vulcanic de culoare gălbuie. Sînt aşadar o serie întreagă de elemente care dovedesc că este vorba de aceeaşi populaţie, atît în faza Bolintineanu, cît şi în faza Giuleşti. A le separa una de alta, definindu-le drept culturi separate, ar fi o greşeală, mai ales dacă ţinem seama şi de faptul că ambele sînt documentate pe acelaşi teritoriu, în Muntenia. A fragmenta o cultură unitară cum e cultura Boian, despărţind-o în mai multe culturi, independente una de alta, ar însemna, de asemenea, să creăm, în mintea celor ce se interesează de astfel de probleme, o idee eronată, căci s-ar crede că este vorba de triburi străine unele de altele.

Bizuindu-ne pe asemănările menţionate dintre aşezările, locuinţele şi materialele arheologice ale fazei Bolintineanu şi acelea din faza Giuleşti, ne socotim îndreptăţiţi a-i considera pe purtătorii lor ca reprezentînd aceeaşi populaţie semistabilă, care s-a dezvoltat pe teritoriul amintit într-o perioadă de timp relativ îndelungată.

Dacă ţinem seama de existenţa unor fragmente ceramice descoperite în Thessalia la Thebae Phtiotides [1], fragmente ornamentate printr-un sistem asemănător cu cel practicat de olarii fazei Bolintineanu, putem presupune că şi la sud de Dunăre se vor descoperi în viitor aşezări din faza Bolintineanu. Aceasta se va întîmpla atunci cînd arheologii bulgari vor porni să cerceteze,

---

[1] Wace-Thompson, Prehistoric Thessaly. Cambridge, 1912, p. 113, p. 168, textul p. 167.

nu numai numeroasele tell-uri din partea de nord-est a R.P. Bulgaria, ci vor studia şi marginile teraselor joase din preajma rîurilor.

A vorbi despre relaţiile dintre triburile Bolintineanu şi acelea ale altor culturi învecinate, ar fi prea riscant,pentru că încă nu posedăm date referitoare la ele. Unele date sînt inedite, iar altele — majoritatea — sînt mai tîrzii decît faza de care ne ocupăm.

Faza Bolintineanu, prin materialele sale, reprezintă totuşi o etapă relativ evoluată a epocii neolitice. În acest caz, se ridică problema: care au fost şi prin ce sînt documentate comunităţile neolitice mai vechi decît faza Bolintineanu? Pînă acum datele documentare de care dispunem sînt relativ răzleţe, incomplete şi puţine. Dacă ţinem seama de evoluţia societăţilor omeneşti din epoca neolitică din Oltenia, constatăm că acolo cele mai vechi comunităţi omeneşti — cunoscute — au folosit ceramica lucrată din pastă amestecată cu pleavă, dar această olărie este mereu însoţită de unelte de caracter microlitic.

În Muntenia, pînă de curînd (1946), nu se cunoşteau aşezări neolitice în cuprinsul cărora uneltele microlitice — de tradiţie veche epipaleolitică—să se găsească împreună cu olăria din pastă cu pleavă. Astfel de resturi se cunosc astăzi, în cartierul Dudeşti din Bucureşti, unde, pe marginea joasă a terasei din stînga rîului Dîmboviţa, au fost descoperite în cursul unor cercetări arheologice de suprafaţă, unelte mici de cremene, însoţite de o ceramică primitivă. Prin sondajele executate în această aşezare în toamna anului 1954, s-a dovedit că materialele se leagă foarte strîns de acelea descoperite pe dealul Fiera de lîngă satul Cleanov. Bănuim că şi uneltele microlitice descoperite de D. V. Rosetti lîngă Gurbăneşti sînt asociate cu olărie de acelaşi fel. Astfel, am avea documentat, în etapele vechi ale neoliticului din Muntenia, un nivel mai vechi decît faza Bolintineanu.

În afară de faza veche neolitică, în timpul căreia oamenii întrebuinţau unelte microlitice, se mai cunosc o serie de descoperiri care ridică şi problema existenţei unor eventuale faze de tranziţie sau culturi ce ar corespunde perioadei de timp dintre faza cu microlite şi faza Bolintineanu. Astfel de materiale au fost scoase la iveală la Bucureşti în preajma aşezării La Stejar de lîngă cartierul Băneasa şi în două puncte diferite situate pe terasa stîngă a Dîmboviţei în apropiere de cartierul Dudeşti, la Joiţa, şi în alte localităţi.

În majoritatea cazurilor citate este vorba de fragmente ceramice culese la suprafaţa solului. Ele sînt caracterizate prin pasta ceramică amestecată cu pleavă. Plasarea precisă în timp a acestor materiale se va putea face numai în urma unor săpături temeinice.

★

Prin descoperirea, studierea şi publicarea materialelor fazei Bolintineanu, se completează un capitol însemnat din istoria epocii neolitice din Muntenia. Fireşte, definirea unei culturi pune problema originii şi pe aceea a elementelor care au dus la constituirea ei. Dar, din cauza sărăciei materialelor găsite pînă în prezent şi a lipsei unor descoperiri cu o stratigrafie precisă, nu am avut posibilitatea să ne ocupăm de aceste probleme. Cercetările de pe teren şi săpăturile din anii următori vor îmbogăţi, desigur, numărul descoperirilor de tip Bolintineanu şi vor permite aprofundarea diferitelor aspecte ale vieţii oamenilor din această fază de început a culturii Boian.

Anexa A

LISTA DESCOPERIRILOR

1. *Bucureşti-Floreasca (raionul 1 Mai)*

În anul 1928, prin grija lui Dinu V. Rosetti, de la Muzeul Municipiului Bucureşti, se efectuau sondajele arheologice din cuprinsul fostei cărămidării Popovici. Prin acele săpături se urmărea lămurirea problemelor legate de resturile unei aşezări din a doua epocă a fierului. Aceasta era situată pe marginea terasei de lîngă malul de sud-vest al lacului Tei. Pe terenul aceleiaşi cărămidării, în anul 1928, s-au descoperit numeroase fragmente ceramice şi gropile a trei bordeie. Dintre acestea din urmă a fost golită în întregime numai una. Groapa bordeiului studiat avea forma ovală de aproximativ 4 m lungime şi 2,5 m lăţime. În pămîntul de umplutură al gropii s-au găsit bucăţi de chirpici ars, provenind din pereţii bordeiului.

Între materialele arheologice descoperite acolo se numără şi mai multe unelte de piatră, dintre care unele au fost descrise în prezentul articol. S-au găsit şi două topoare de piatră mai mari decît cele menţionate.

Cantitatea de material ceramic a fost apreciabilă. Încă din timpul primelor sondaje făcute în anul 1928, pe baza formei vaselor, dar mai ales a ornamentelor lor, s-a formulat părerea că materialul ceramic descoperit acolo datează din epoca neolitică şi se aseamănă mult cu olăria de tip Boian. Deoarece era vorba de o cultură nouă, necunoscută pînă atunci, i s-a dat numele de Bolintineanu, după numele gării din apropiere.

Materialele arheologice descoperite cu prilejul sondajelor din cărămidăria amintită, se păstrează în cea mai mare parte la Muzeul naţional de antichităţi.

2. *Bucureşti-Căţelu (raionul Tudor Vladimirescu)*

Cercetîndu-se, în toamna anului 1946, carierele de nisip şi cărămidăriile din preajma oraşului Bucureşti, s-a descoperit, lîngă localitatea suburbană Căţelu, o nouă aşezare cu materiale de tip Bolintineanu. Aşezarea se află pe un cot al terasei inferioare a Dîmboviţei, la circa 500 m spre nord-vest de comuna Căţelu. Exploatarea unei cariere de nisip a distrus o mare parte din resturile staţiunii. Avîndu-se în vedere însemnătatea resturilor arheologice din aşezare, în luna august 1947, s-au făcut sondaje pentru dezvelirea resturilor unui bordei din timpul purtătorilor culturii Bolintineanu. Tot atunci s-a săpat în parte şi groapa unui al doilea bordei.

Materialele găsite, precum şi observaţiile făcute în timpul sondajelor, au constituit subiectul comunicării « Cercetări arheologice la Căţelu », ţinută de conf. M. Petrescu-Dîmboviţa, într-o şedinţă a Muzeului naţional de antichităţi, din 2 martie 1948. Mai tîrziu, atît pe baza materialelor de la Căţelu, cît şi a acelora de la Bucureşti — Floreasca, problema a fost reluată de noi în comunicarea, « Stadiul actual al cunoştinţelor despre cultura materială Bolintineanu », pe care am ţinut-o la 14 decembrie 1951, în şedinţa Secţiei de istorie veche a Institutului de istorie al Academiei R.P.R.

Materialele arheologice descoperite în cursul cercetărilor de suprafaţă şi în timpul sondajelor din anul 1947 se află la Muzeul naţional de antichităţi.

3. *Aldeni (r. Beceni, reg. Ploești)*

Cercetînd în depozitul Muzeului național de antichități, cu aprobarea prof. Gh. Ștefan, materialele de tip Boian, descoperite în timpul săpăturilor de la Aldeni, am găsit, printre numeroasele fragmente ceramice specifice aspectului Boian din regiunea de deal, două cioburi ornamentate prin decorul caracteristic culturii Bolintineanu (fig. 15). Ambele fragmente cera-

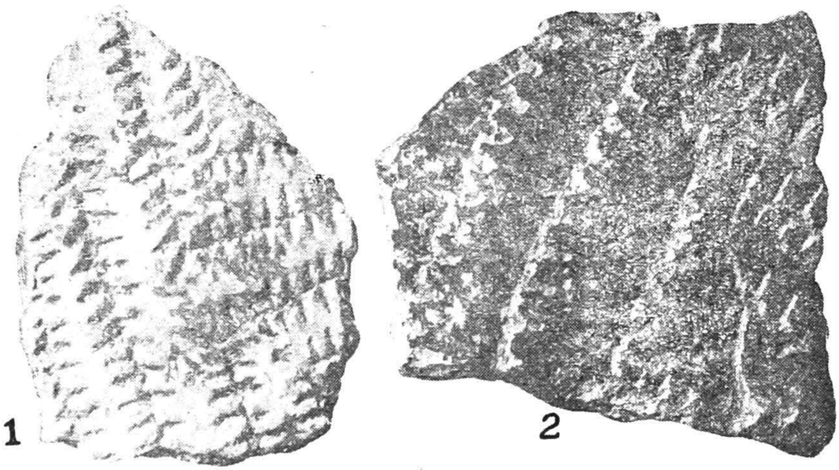

Fig. 15. — Aldeni. Fragmente ceramice de tip Bolintineanu.

mice au fost găsite la 2,20 m adîncime, la baza depunerilor arheologice. Cioburile provin din vase lucrate din pastă amestecată cu pleavă. Ele ar putea constitui eventual documentarea unui nivel de locuire cu materiale de aspect Bolintineanu.

4. *Crăsani (r. Lehliu, reg. București)*

În timpul cercetărilor de suprafață de pe Piscul Crăsani, efectuate de prof. Ion Nestor în anul 1941, s-au descoperit mai multe fragmente ceramice din epoca neolitică. Acestea se aflau într-un strat de cultură, de culoare cafenie închisă, situat la baza depunerilor arheologice de pe Piscul Crăsani. Cioburile găsite au făcut parte din vase lucrate din lut amestecat cu pleavă. Olăria mai fină este reprezentată prin cîteva fragmente din vase de formă bitronconică. Ornamentarea acestora constă din pliseuri fine și dintr-un șir de crestături mici, de-a lungul buzei vasului. Fragmentele ceramice adunate sînt din faza Bolintineanu.

5. *Chirnogi (r. Oltenița, reg. București)*

Pe teritoriul acestei localități, în anul 1922, cu prilejul unor cercetări arheologice de suprafață efectuate sub conducerea lui Vasile Pârvan, a fost descoperit un fragment ceramic ornamentat printr-un motiv decorativ carac-

teristic fazei Bolintineanu (fig. 16). Fragmentul a făcut parte dintr-un vas cu picior, căci el are pe partea inferioară o faţetă, iar în interior suprafaţa sa nu a fost netezită. Acest din urmă procedeu este folosit numai în cazul unui picior de vas. Bănuim că pe locul pe care s-a descoperit fragmentul descris există resturile unei aşezări Bolintineanu.

Fig. 16. — Chirnogi. Fragment dintr-un vas de tip Bolintineanu.

6. *Vărăşti (r. Călăraşi, reg. Bucureşti)*

În timpul săpăturilor arheologice executate în anul 1924 pe ostrovul La Ulmi din lacul Boian, staţiunea eponimă a culturii Boian, s-a descoperit un fragment ceramic ornamentat prin sistemul caracteristic fazei Bolintineanu [1]. Pe ostrovul respectiv a existat, poate, în afară de stratul arheologic reprezentativ al culturii Boian, şi un nivel de locuire din timpul fazei Bolintineanu.

7. *Greaca (r. Olteniţa, reg. Bucureşti)*

Pe marginea terasei lacului Greaca, la est de satul Greaca, în preajma punctului La Pescărie, s-au descoperit resturile unei aşezări neolitice. Printre fragmentele ceramice adunate din cuprinsul aşezării sînt cîteva fragmente ornamentate după sistemul decorativ al fazei Bolintineanu (fig. 17). Materialele descoperite pe acel loc reprezintă un aspect cultural mai evoluat decît acel constatat în aşezările reprezentative Bucureşti — Floreasca şi Căţelu.

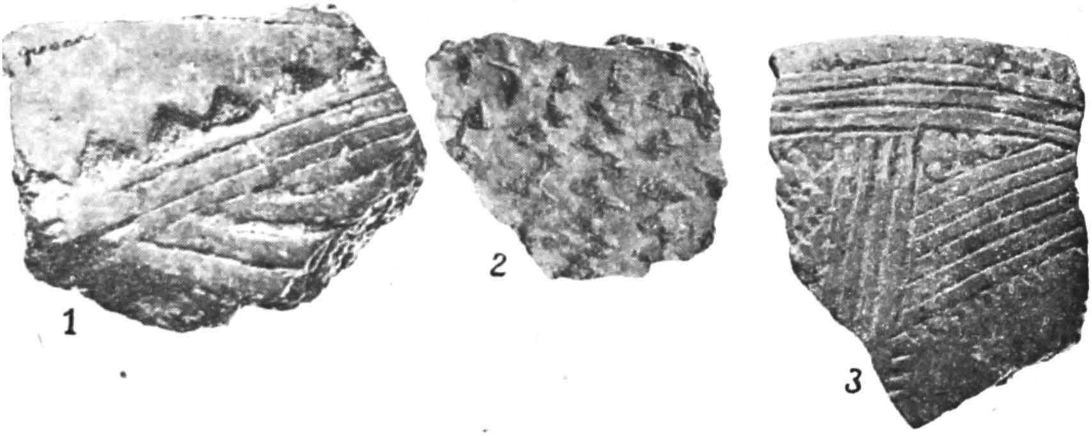

Fig. 17. — Greaca. Fragmente ceramice, 1 şi 2 de tip Bolintineanu-Giuleşti. 3 de tip Bolintineanu.

8. *Pietrele (r. Giurgiu, reg. Bucureşti)*

Dintr-o informaţie verbală a prof. D. Berciu, rezultă că în timpul săpăturilor din aşezarea numită de localnici Gorgana, au fost găsite mai multe fragmente ceramice de tip Bolintineanu, jos pe terasă, în imediata apropiere a Gorganei. Materialele erau foarte puţine.

[1] « Dacia » II, Bucureşti, 1925, p. 260, pl. III, 6.

9. *Sultana (r. Oltenița, reg. București)*

În anul 1923, în prima zi a săpăturilor de la Sultana, Radu Vulpe a descoperit un fragment ceramic ornamentat prin motive decorative incizate. Pe baza decorului putem spune că acel fragment aparține fazei Bolintineanu. — Informație, Radu Vulpe.

Anexa B

Descrierea bordeiului de la Cățelu

Dăm descrierea acestui bordei citînd, din comunicarea conf. M. Petrescu-Dîmbovița: « ... În pămîntul de umplutură al gropii bordeiului am găsit bucăți de chirpici ars, fragmente ceramice foarte corodate și în cea mai mare parte arse secundar, și numai cîteva silexuri. Oasele de animale lipsesc.

După ce s-a adîncit la 1,10 m față de nivelul solului actual, adîncime care corespunde cu baza stratului de la care a fost săpat bordeiul, s-a putut detașa clar în plan groapa bordeiului cu pămîntul de umplutură de culoare cafenie închisă, față de pămîntul de culoare galben nisipos, în care a fost săpată. După urmele păstrate în plan, forma bordeiului a fost probabil ovală. Dimensiunile maxime ale bordeiului, păstrate, sînt de 3,20 × 2 m. După o reconstituire mai mult sau mai puțin ipotetică, rezultă că aproape jumătate din bordei a fost distrusă cu ocazia lucrărilor pentru carieră. Deci am avea de-a face cu un bordei oval, destul de mare, al cărui diametru maxim ar fi fost de aproximativ 5 sau 6 m... »

Anexa C

Topoarele din faza Bolintineanu

Dintre topoarele folosite de oamenii acestei faze, am studiat numai cinci exemplare (fig. 18), descoperite în așezarea din cartierul Floreasca. Ele au fost lucrate cu grijă din tuf vulcanic de culoare gălbuie.

1. — Topor întreg de formă trapezoidală (fig. 2,1 și fig. 18,2). Are ceafa groasă, arcuită. Către tăiș toporașul este mai lat decît la ceafă. Cele două fețe mari se arcuiau formînd tăișul. La tăiș ele formează un unghi în ogivă. Tăișul este oblic și puțin știrbit din cauza folosirii — Catalog inventar M.N.A. nr. I 5523.

Dimensiuni: lungimea maximă 0,095 m, lățimea la ceafă 0,022 m, lățimea la tăiș 0,033 m, grosimea la ceafă 0,033 m.

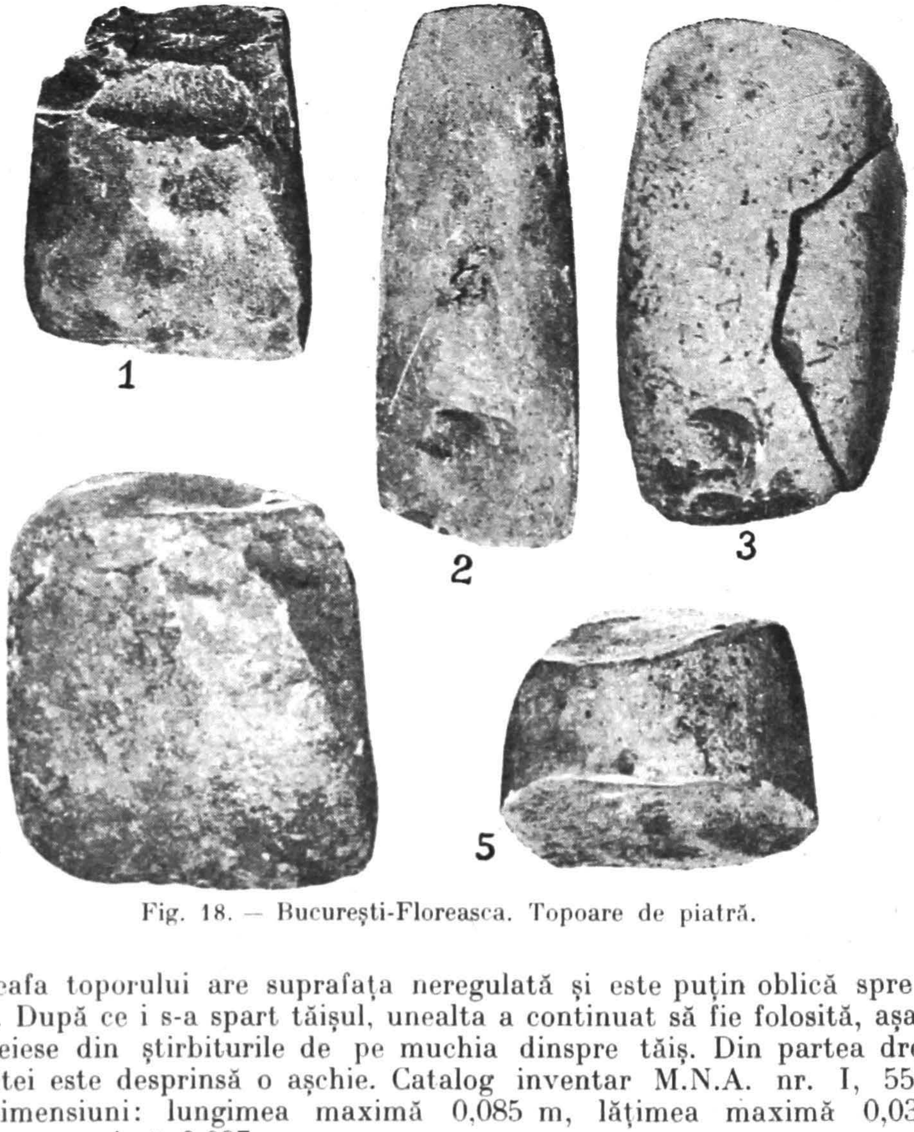
2. — Fragment dintr-un topor masiv (fig. 2,3 și 18,4). S-a păstrat numai ceafa toporului. Ea are laturile știrbite. După arcuirea feței superioare a toporului, se pare că acesta avea forma aproape pătrată. Catalog inventar M.N.A. nr. I, 5524 a.

Dimensiuni: lungimea maximă 0,072 m, lățimea maximă 0,06 m, grosimea maximă 0,032 m.

3. — Fragment dintr-un toporaș masiv (fig. 18,5). Partea dinspre tăiș a fost spartă din vechime. Ceafa obiectului este așchiată. În secțiune transversală, obiectul este asimetric. O parte e arcuită, cealaltă este dreaptă. Catalog inventar M.N.A. nr. I, 5524 b.

Dimensiuni: lungimea maximă 0,044 m, lăţimea maximă 0,048 m, grosimea maximă 0,038 m.

4. — Fragment dintr-un topor masiv (fig. 18,3). Jumătatea dinspre tăiş a toporului a fost spartă din vechime. În secţiune transversală toporul are trei laturi arcuite şi una — faţa de jos — dreaptă.

1 2 3 4 5

Fig. 18. — Bucureşti-Floreasca. Topoare de piatră.

Ceafa toporului are suprafaţa neregulată şi este puţin oblică spre faţa de jos. După ce i s-a spart tăişul, unealta a continuat să fie folosită, aşa precum reiese din ştirbiturile de pe muchia dinspre tăiş. Din partea dreaptă a uneltei este desprinsă o aşchie. Catalog inventar M.N.A. nr. I, 5524 c.

Dimensiuni: lungimea maximă 0,085 m, lăţimea maximă 0,039 m, grosimea maximă 0,037 m.

5. — Topor fragmentar din care s-a păstrat doar partea cu tăişul (fig. 2,2 şi 18,1). Toporul a avut forma trapezoidală. Partea de sus a fragmentului este ştirbită. În secţiune longitudinală, cele două feţe mari se arcuiesc în chip egal ca să formeze tăişul (fig. 2,2). Catalog inventar M.N.A. nr. I 5538.

Dimensiuni: lungimea maximă 0,063 m, lăţimea maximă 0,048 m, grosimea maximă 0,023 m.

Anexa D

Formele ceramicii fine din faza Bolintineanu

Dintre fragmentele ceramice din această categorie, unele redau profilul întreg al vasului din care au făcut parte. Pe baza cîtorva calcule s-a putut face precizarea că olarii din faza Bolintineanu aveau obiceiul de a modela

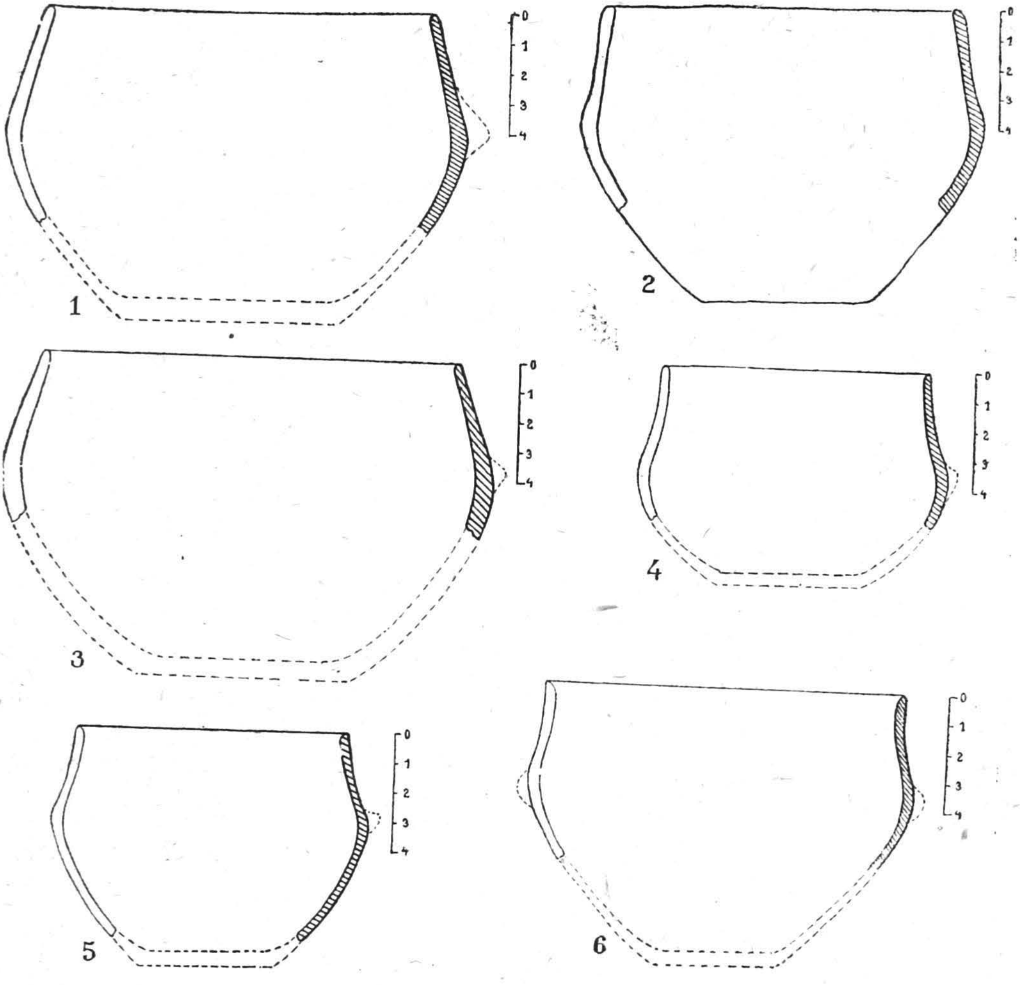

Fig. 19. — Faza Bolintineanu. Formele ceramicii din pastă fină.

vasele păstrînd anumite raporturi constante între dimensiunile lor. Astfel s-a ajuns la constatarea că în medie: înălțimea corespunde cu 4/5 din diametrul gurii vasului, iar diametrul fundului este egal, cu mici diferențe, cu o jumătate din diametrul gurii. Cu ajutorul acestor date s-a putut reconstitui o serie de forme ceramice.

Între formele vaselor lucrate din pastă fină, predomină cupele a căror înălțime variază, la exemplarele studiate, de la 0,07—0,13 m. Cea mai simplă formă este aceea cu peretele arcuit ca o paranteză (fig. 19,3).

O altă formă apropiată are o muchie în exterior pe linia de maximă rotunjime (fig. 19,1).

Cu forma de mai sus se aseamănă cupele care au linia de maximă rotunjime arcuită, iar buza puţin răsfrîntă în afară (fig. 19, 4, 5, 6). Unele exemplare au forma bitronconică şi buza puţin răsfrîntă (fig. 20, 1, 3, 5).

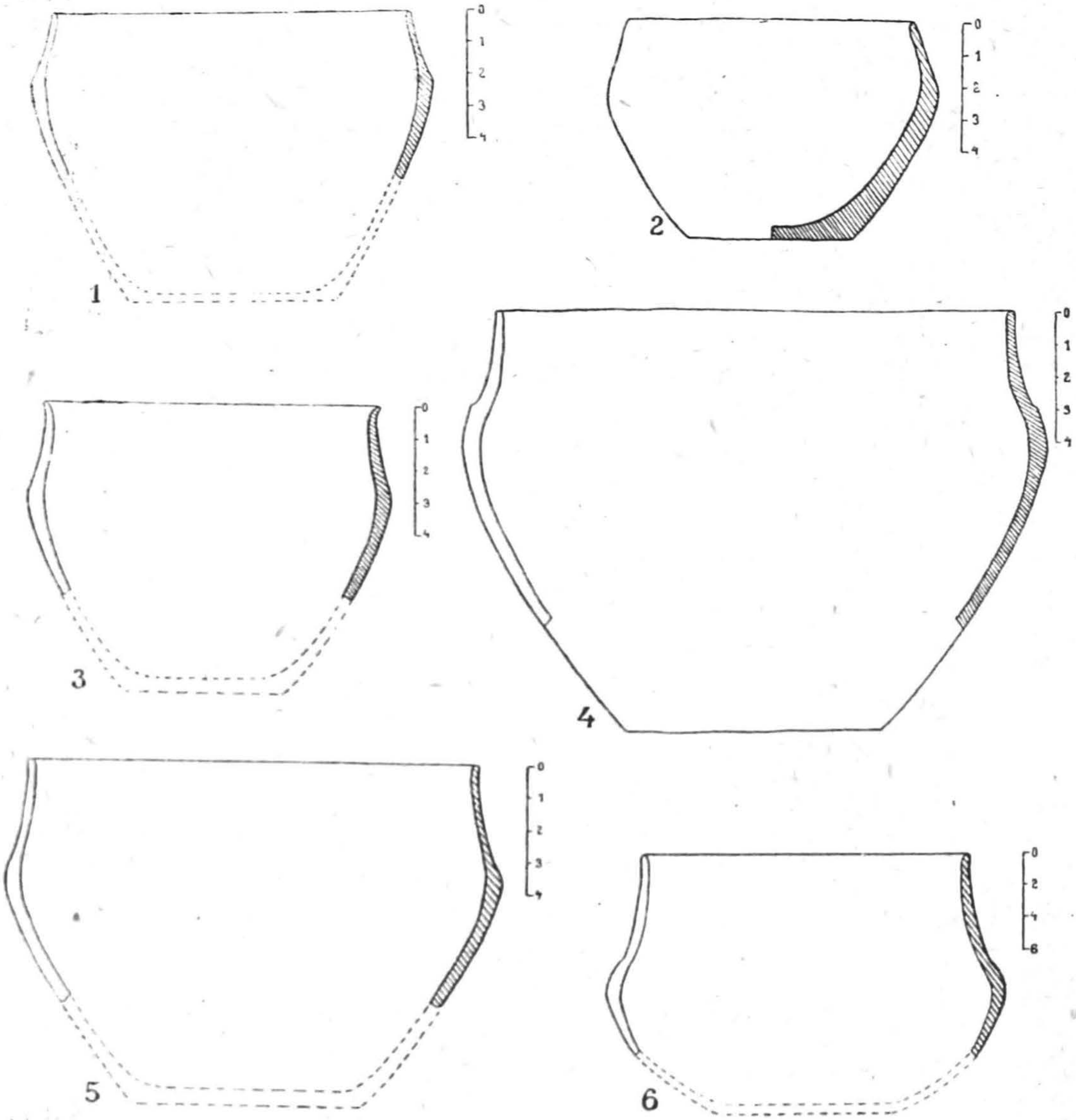

Fig. 20. — Formele ceramicii din pastă fină.

Pe un singur vas a fost făcut un mic umăr, iar gîtul este de formă tronconică (fig. 20, 4).

Vasul din figura 20, 6 are cele două componente, corpul şi gîtul, aproape egale. Gîtul este cilindric, iar corpul bombat.

Se cunosc şi cîteva porţiuni din vase piriforme (fig. 21, 6,7).

Prin cîteva fragmente ceramice sînt documentate şi vasele în formă de castroane (fig. 21, 3—5).

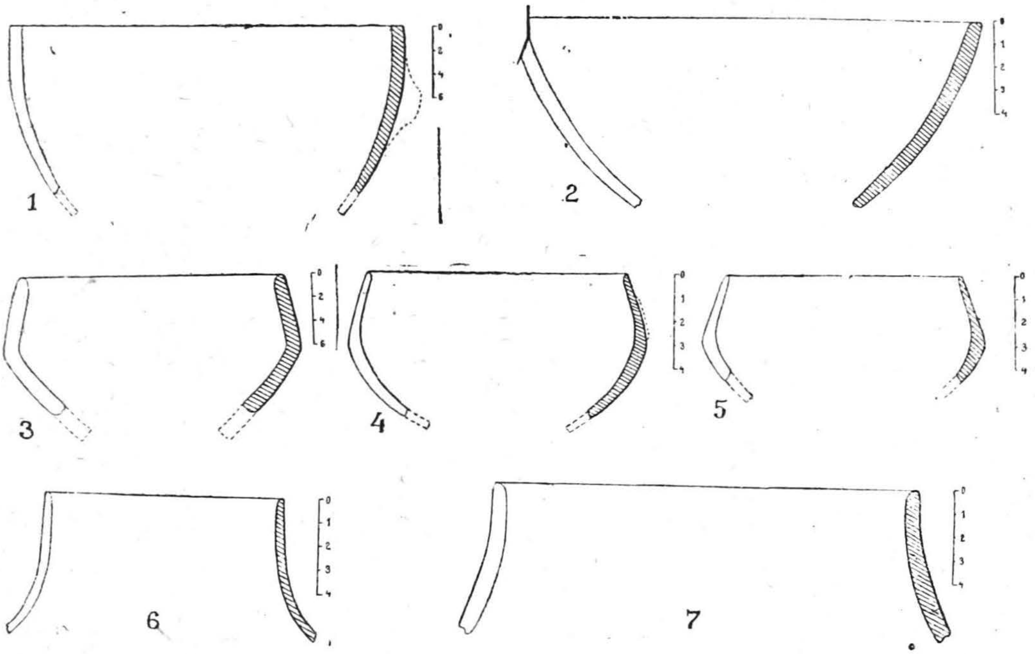

Fig. 21. — Faza Bolintineanu. Diferite forme de vase.

Anexa E

Descrierea fragmentului de figurină.

Fragment din partea inferioară a unei figurine de lut ars. Obiectul a fost modelat din pastă curățată cu grijă și apoi amestecată cu puțină pleavă. Datorită arderii, el a dobîndit culoarea cenușie închisă. Porțiunea păstrată redă șoldul și piciorul drept al unui personaj feminin. Partea inferioară a piciorului este spartă. Șoldul este proeminent în spate și în lături. Pe fragment se observă locul de legătură dintre corp și șold. Judecînd după urma rămasă, putem spune că în secțiune orizontală corpul avea forma ovală.

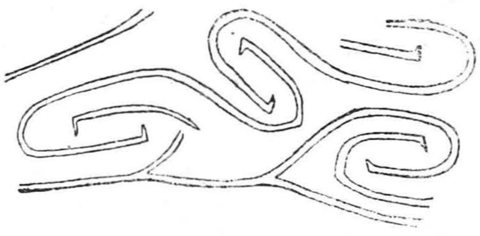

Fig. 22. — Cățelu. Decorul de pe figurină (desfășurat).

De jur împrejurul obiectului se păstrează o parte din ornamentarea figurinei. Decorul este alcătuit din cîteva spirale întregi, îmbucate și din cîteva frînturi de spirale similare (fig. 22). La capătul fiecărei spirale este cîte un mic cîrlig. Figurina întreagă a avut 0,10—0,12 m înălțime.

Anexa F

Comparație între ceramica fazelor Bolintineanu și Giulești

Pasta ceramică amestecată cu pleavă este specifică amîndoror acestor faze ale culturii Boian.

Arderea olăriei s-a făcut la o temperatură joasă (sub 300°C).

În ambele grupuri decorul a fost produs prin procedeurile exciziei şi inciziei. În timp ce în faza Bolintineanu ornamentarea prin incizie este dominantă, în faza Giuleşti începe să predomine excizia. Motivele decorative sînt de caracter meandric în faza Bolintineanu şi în faza Giuleşti, în care şi decorul spiralic este bine reprezentat. Decorul specific fazei Bolintineanu este meandric şi se compune din linii cu crestături mici de formă triunghiulară pe margini. În faza Giuleşti apare acelaşi decor însă cu triunghiurile mult mai mari, reprezentînd astfel o dezvoltare a ornamentului din faza

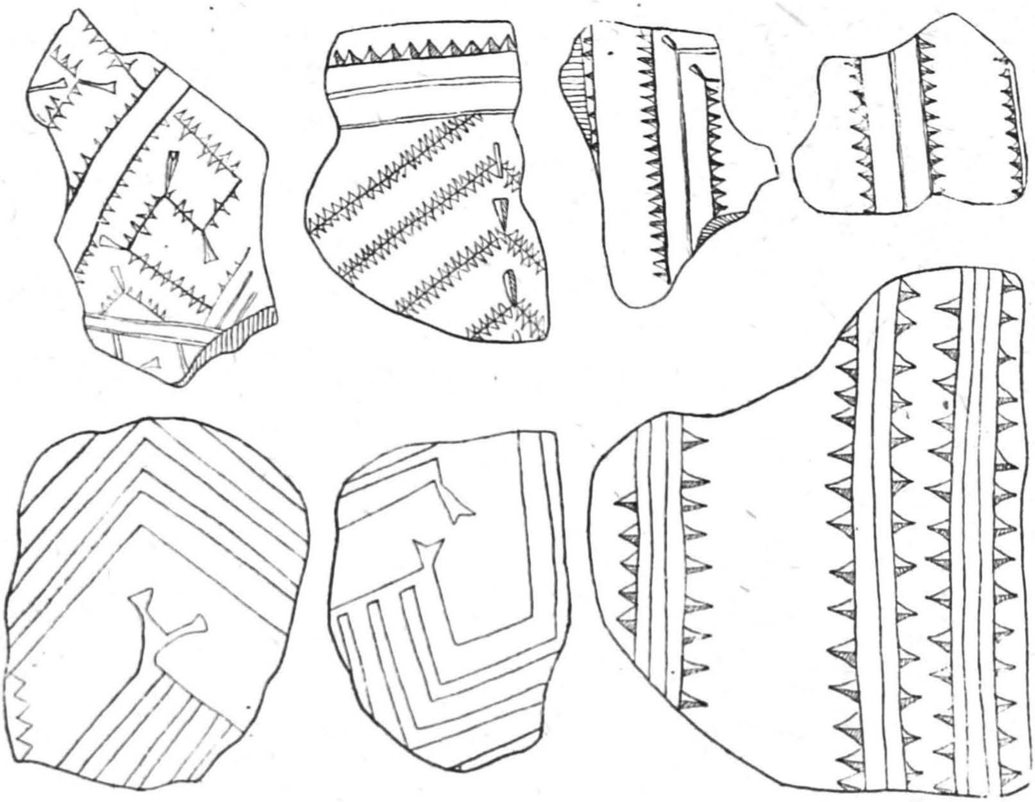

Fig. 23. — Sus: cioburi din faza Bolintineanu; jos: cioburi din faza Giuleşti (provenind din Transilvania de SE).

Bolintineanu. Pliseurile fine sînt folosite în mod obişnuit pe olăria celor două aspecte culturale. Crestăturile mici triunghiulare de pe marginea vaselor lucrate din pastă fină se întîlnesc atît în faza Bolintineanu, cît şi în faza Giuleşti. Pe fundul unui vas din faza Giuleşti, se observă un decor similar aceluia de pe fundul de vas din faza Bolintineanu, găsit la Căţelu. Un element decorativ extrem de caracteristic pentru olăria fazei Bolintineanu îl constituie triunghiul isoscel cu vîrful în jos, cu care erau ornamentate întotdeauna colţurile meandrelor. Acest fel de triunghi se întîlneşte, evoluat, şi pe ceramica din faza Giuleşti, nu numai pe colţurile meandrelor, ci în legătură şi cu decorul spiralic. Reiese că olarii începuseră să folosească triunghiul — un ornament vechi — pe lîngă spirală, care reprezenta un element decorativ mai nou. Dar nu numai atît, oamenii din faza Giuleşti au transmis uzul triunghiu-

rilor isoscele şi olarilor din cultura precucuteniană din Moldova. Spre deosebire de oamenii fazei Bolintineanu, olarii fazei Giuleşti, pentru ornamentarea vaselor, foloseau în mod obişnuit, decorul excizat. Pe ceramica din aşezările Bolintineanu acest fel de decor l-am găsit pe un singur ciob.

Fîşia în formă de spirală cu suprafaţa interioară acoperită cu împunsături rotunde, reprezentată la Căţelu pe un singur ciob, este mult mai obişnuită pe vasele din faza Giuleşti.

BIBLIOGRAFIE

Pînă în prezent, cu problemele privitoare la cultura Bolintineanu s-au ocupat doar cîţiva dintre arheologii noştri. În diferite studii, materialele Bolintineanu sînt menţionate în treacăt:

1. — Pentru prima dată se vorbeşte despre descoperirile de lîngă gara Bolintineanu din Bucureşti, cartierul Floreasca. în rezumatul francez al lucrării lui Dinu V. Rosetti, « Săpăturile de la Vidra », — raport preliminar, « Publicaţiile Muzeului Municipiului Bucureşti », nr. 1, 1934, p. 52—53. În pasajul respectiv, autorul este de părere că materialele Bolintineanu corespund în timp fazei Vădastra I, caracterizată prin ornamentarea olăriei cu pliseuri.

2. — În anul 1947, în cîteva rînduri, M. Petrescu-Dîmboviţa, în studiul « Nouvelles données concernant le néolithique carpatho-balkanique », apărut în « Balcania » VIII, Bucureşti, 1947, p. 198, aminteşte descoperirile de aspect Bolintineanu. Din textul articolului reiese că atunci (1947), autorul era de părere că materialele de tip Bolintineanu sînt mai vechi decît acelea ale culturii Boian.

3. — În anul 1950, prof. Ion Nestor tratează pe scurt, în studiul său, «Probleme noi în legătură cu neoliticul din R.P.R. », apărut în revista « Studii şi cercetări de istorie veche », anul I, 1950, nr. 2, p. 211—212, problema raportului în timp dintre culturile Bolintineanu şi Boian, aducînd o serie de argumente pentru a demonstra că aspectul cultural Bolintineanu este mai vechi decît cultura Boian.

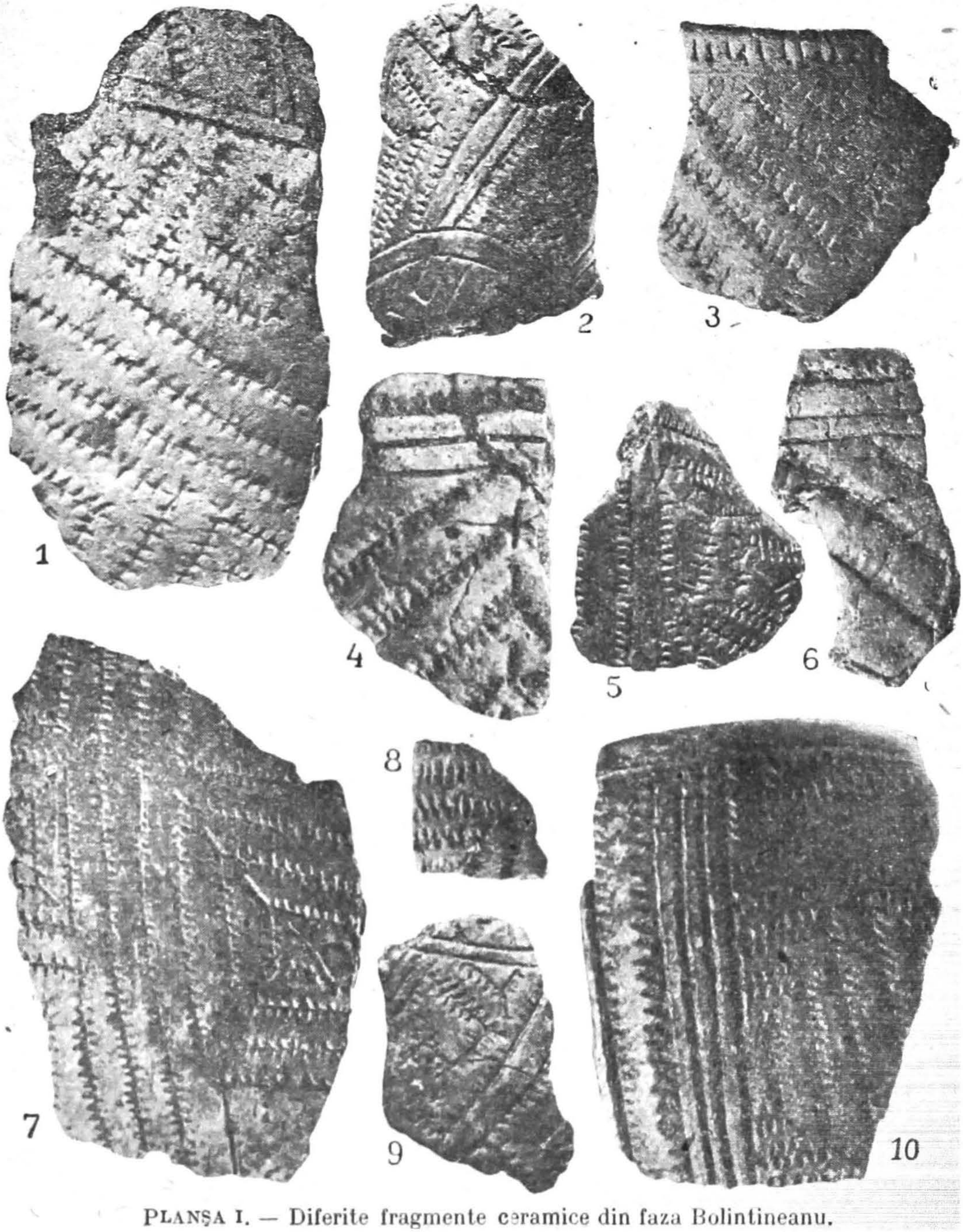
4. — În articolul nostru despre « Săpăturile arheologice din sectorul Giuleşti », apărut în « Studii şi referate privind istoria Romîniei », Bucureşti, 1954, partea I, p. 307—308, am definit pe scurt fazele evolutive ale culturii Boian, accentuînd că faza Bolintineanu reprezintă cel mai vechi aspect cunoscut al acestei culturi.

Despre problemele culturii care ne preocupă s-a vorbit:

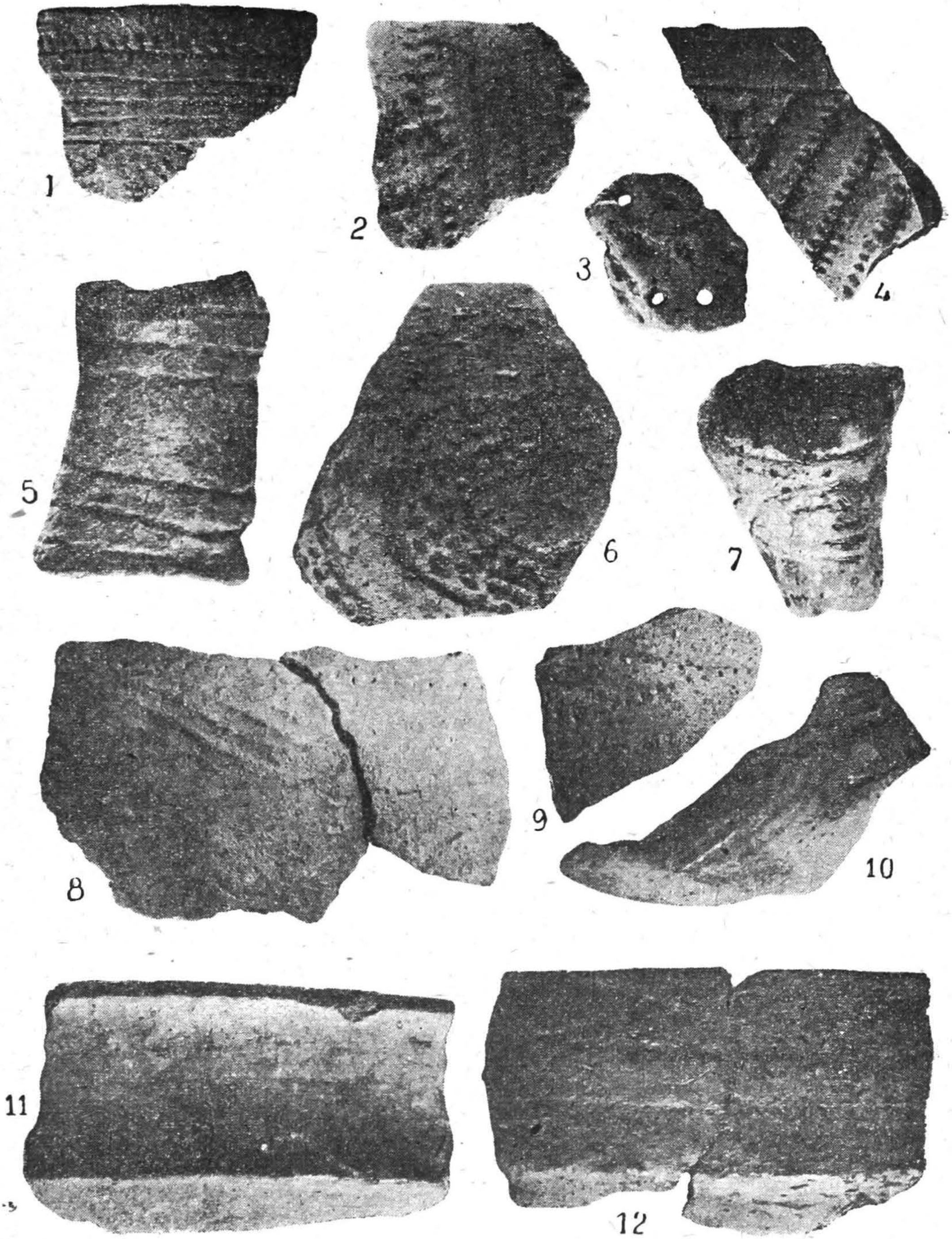
1. — În prelegerea din 2 aprilie 1945, la Cursul de preistorie ţinut de prof. I. Nestor la Facultatea de litere şi filozofie din Bucureşti. Cu acel prilej s-a arătat că problema acestei faze nu se poate rezolva cu uşurinţă, datorită sărăciei materialelor cunoscute atunci şi în lipsa datelor stratigrafice.

2. — Descoperirea resturilor aşezării Bolintineanu de lîngă satul Căţelu a prilejuit subiectul comunicării: « Cercetări arheologice la Căţelu » ţinută la 2 martie 1948, de M. Petrescu-Dîmboviţa la o şedinţă de la Muzeul naţional de antichităţi. Prin acea comunicare, autorul şi-a schimbat vechea părere şi a căutat să demonstreze, pe baza unor elemente tipologice, că materialele Bolintineanu reprezintă o etapă tîrzie a culturii Boian.

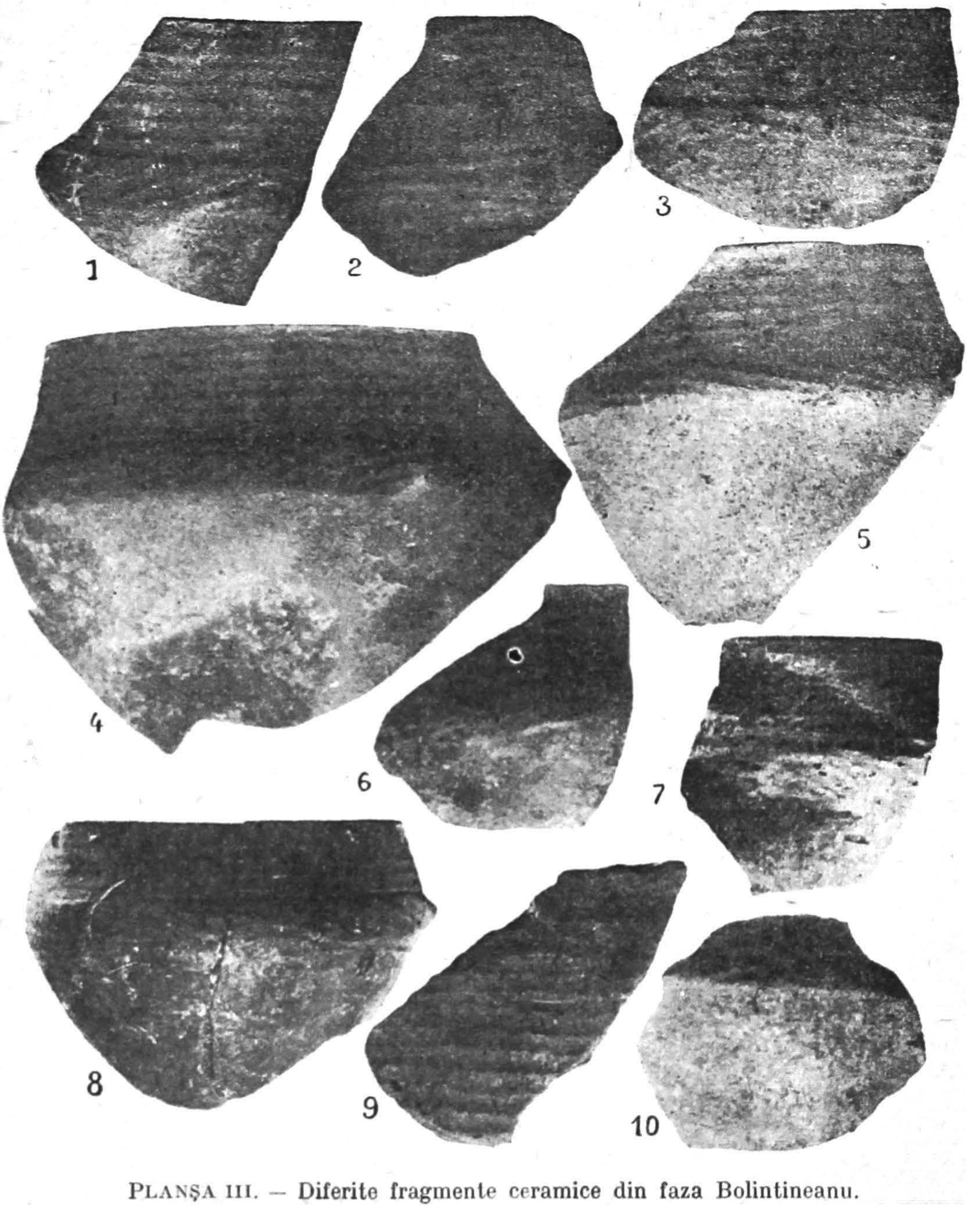
3. — O altă comunicare despre problemele legate de faza Bolintineanu, intitulată: « Stadiul actual al cunoştinţelor despre cultura materială Bolin-

PLANŞA I. — Diferite fragmente ceramice din faza Bolintineanu.

PLANŞA II. — Diferite fragmente ceramice din faza Bolintineanu.

PLANŞA III. — Diferite fragmente ceramice din faza Bolintineanu.

tineanu », s-a ţinut la Secţia de istorie veche a Institutului de istorie al Academiei R.P.R., în ziua de 14 decembrie 1951. Analizîndu-se cea mai mare parte a materialelor arheologice descoperite în aşezările Bucureşti-Floreasca şi Căţelu, s-a căutat să se dovedească vechimea culturii Bolintineanu. Comunicarea constituie nucleul acestui articol.

4. — La 9 aprilie 1953, într-o şedinţă de la Muzeul naţional de antichităţi, Mateescu Corneliu în comunicarea « Cel mai vechi neolitic de la Vădastra: Vădastra I » a arătat, pe baza analizei formelor ceramicii şi a decorului, că Vădastra I este mai nouă decît faza Bolintineanu.

5. — La 25 ianuarie 1954, în şedinţa plenară a Muzeului naţional de antichităţi a fost prezentată comunicarea « Consideraţii cu privire la evoluţia culturii Boian », în care, avîndu-se în vedere modul de trai şi elementele de cultură cunoscute, se arată conţinutul fiecărei faze, inclusiv al fazei Bolintineanu.

СТАДИЯ ИССЛЕДОВАНИЙ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО БЫТА В ФАЗЕ БОЛИНТИНЯНУ КУЛЬТУРЫ БОЯН

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

В настоящей статье представлены археологические материалы культурного комплекса «Болинтиняну», получившего это название по месту первого открытия 1928 г. С того момента материалов, относящихся к фазе Болинтиняну, было обнаружено очень мало. В настоящее время известно 9 пунктов с находками такого рода, в том числе 3 поселения, в которых были произведены разведки. Территория, на которой известны открытия, связанные с фазой Болинтиняну, охватывает среднюю и северо-восточную часть Большой Валахии (рис. 1). Учитывая важность материалов, а также то обстоятельство, что до настоящего времени они еще не опубликованы, автор местами описывает их подробно.

С хронологической точки зрения фазу Болинтиняну приходится, за отсутствием стратиграфических заметок, определять с помощью типологического и сравнительного метода.

По типу поселений и жилищ-землянок было возможно установить большое сходство с соответствующими элементами материальной культуры начала эпохи неолита. Это же подтверждают топоры в виде колодок, в то время как керамика доказывает тесную связь с фазой Джулешти, документированной в Большой Валахии.

Путем сравнения орнаментации и форм керамики выводится последовательность этих двух фаз и определяется связь с последующей их эволюцией. По мнению автора, первой известной в эволюции культуры Боян фазой является фаза Болинтиняну, за которой следуют фазы Джулешти, Видра и затем переходная фаза к Гумельнице. Во время фазы Болинтиняну появляется ряд элементов, особенно в области керамики, которые сохраняются на протяжении всей эволюции племен культуры Боян; другие элементы фазы Болинтиняну, быстро исчезают, уступая место другим декоративным элементам или другим керамическим формам. Основываясь на этом тесном сплетении различных элементов

автор рассматривает материалы Болинтиняну, как одну из фаз эволюции культуры Боян, а не как самостоятельную культуру, как это полагают некоторые археологи.

ОБЪЯСНЕНИЕ РИСУНКОВ

Рис. 1.— Территория, на которой были найдены материалы, относящиеся к фазе Болининяну.
Рис. 2.— Бухарест-Флоряска. Каменные топоры.
Рис. 3.— Бухарест-Флоряска. Фрагмент миски.
Рис. 4.— Бухарест-Флоряска. Фрагменты большого выпуклого сосуда.
Рис. 5.— Различные керамические фрагменты. 1—3—Бухарест-Флоряска; 4—10—Кэцелул.
Рис. 6.— Кэцелул. Фрагмент миски.
Рис. 7.— Фрагменты сосудов. 1,3,5 – Бухарест-Флоряска; 2—4—Кэцелул Фрагмент сита.
Рис. 8.— Керамические фрагменты. 1—3—Бухарест-Флоряска; 4—Кэцелул.
Рис. 9.— Керамические фрагменты. 1—Кэцелул; 2—5—Гряка.
Рис. 10.— Бухарест-Флоряска. Фрагментарная чаша.
Рис. 11.— Фаза Болинтиняну. Различные керамические фрагменты с гофрированной орнаментацией.
Рис. 12.— Различные керамические фрагменты. 1—6—Кэцелул; 2—Бухарест-Флоряска; 3—5—Гряка.
Рис. 13.— Кэцелул. Различные черепки.
Рис. 14.— Кэцелул. Фрагмент женской фигурки.
Рис. 15.— Алдени. Керамический фрагмент типа Болинтиняну.
Рис. 16.— Кирноджи. Фрагмент сосуда типа Болинтиняну.
Рис. 17.— Гряка. Керамический фрагмент типа Болинтиняну.
Рис. 18.— Бухарест-Флоряска. Каменные топоры.
Рис. 19.— Фаза Болинтиняну. Керамические формы с тонкой стеной, хорошего качества.
Рис. 20.— Керамические формы с тонкой стеной, хорошего качества.
Рис. 21.— Фаза Болинтиняну. Различные формы сосудов.
Рис. 22.— Кэцелул. Развернутый орнамент на фигурке.
Рис. 23.— Сверху — черепки фазы Болинтиняну; снизу черепки фазы Джулешти (из юго-восточной части Трансильвании).
Таблица I — Различные керамические фрагменты фазы Болинтиняну.
Таблица II — Различные керамические фрагменты фазы Болинтиняну.
Таблица III — Различные керамические фрагменты фазы Болинтиняну.

L'ÉTAT ACTUEL DES RECHERCHES CONCERNANT LA VIE DES HOMMES DURANT LA PHASE BOLINTINEANU DE LA CULTURE BOIAN

(RÉSUMÉ)

L'Auteur présente les matériaux archéologiques appartenant au complexe culturel « Bolintineanu », ainsi nommé d'après l'endroit où l'on a fait la première découverte, en 1928. Les matériaux pouvant être attribués à la phase Bolintineanu, découverts depuis, ont été assez peu nombreux. A l'heure actuelle, on connaît 9 points où l'on a fait de pareilles découvertes, dont ne sont dignes d'être mentionnés que trois sites où des sondages ont été effectués. Le territoire où l'on a fait des découvertes de la phase Bolintineanu se trouve au milieu et au nord-est de la Valachie (fig. 1). Vu l'importance des matériaux et tenant compte du fait que jusqu'à présent ces matériaux sont restés inédits, l'Auteur s'est donné la tâche d'en présenter la description, par endroits, d'une manière détaillée.

Les observations stratigraphiques faisant défaut, on est obligé de définir chronologiquement la phase Boian, à l'aide des méthodes typologique et comparative.

De l'examen de l'établissement et des habitations en forme de huttes creusées dans le sol, il résulte qu'il y a une grande analogie entre ces éléments et les éléments correspondants appartenant aux cultures matérielles du début de l'époque néolithique. Cette remarque est corroborée par la présence des haches ayant la forme d'embauchoirs. Cependant l'examen de la céramique révèle une étroite liaison avec la phase Giulești, documentée en Valachie aussi.

En comparant le décor et les formes céramiques, on arrive à saisir la succession de ces deux phases et l'on peut, de cette manière, établir un rapport avec leur évolution ultérieure. L'Auteur estime que la phase Bolintineanu est la première phase connue de l'évolution de la culture Boian. Elle est suivie de la phase Giulești, de la phase Vidra et de la phase de transition vers Gumelnitza. Une série d'éléments, qui tiennent surtout du domaine de la céramique, apparaissent lors de la phase Bolintineanu et se maintiennent durant toute l'évolution de la culture Boian; d'autres éléments de la phase Bolintineanu ont été utilisés également par les potiers appartenant aux phases ultérieures, mais ces éléments disparaissent bientôt, faisant place à d'autres détails décoratifs ou à d'autres formes céramiques. Tenant compte de l'étroite liaison qui existe entre les différents éléments examinés, l'Auteur considère le complexe Bolintineanu comme une phase de l'évolution de la culture Boian et non pas comme une culture isolée.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. — Vue d'ensemble du territoire sur lequel on a découvert des éléments de la phase Bolintineanu.
Fig. 2. — Bucarest-Floreasca. Haches de pierre.
Fig. 3. — Bucarest-Floreasca. Fragment de bol.
Fig. 4. — Bucarest-Floreasca. Fragments de grandes jarres au corps bombé.
Fig. 5. — Différents tessons céramiques. Bucarest-Floreasca: 1—3; Cățelu: 4—10.
Fig. 6. — Cățelu. Fragment de bol.
Fig. 7. — Fragments de vase. Bucarest-Floreasca: 1, 3, 5; Cățelu: 2, 4 (fragment de passoire).
Fig. 8. — Tessons céramiques. Bucarest-Floreasca: 1—3; Cățelu: 4.
Fig. 9. — Tessons céramiques. Cățelu: 1; Greaca: 2—5.
Fig. 10. — Bucarest-Floreasca. Coupe fragmentaire.
Fig. 11. — Phase Bolintineanu. Différents tessons céramiques ornés de plissés.
Fig. 12. — Différents tessons céramiques. Cățelu: 1, 6; Bucarest-Floreasca: 2; Greaca: 3—5.
Fig. 13. — Cățelu. Tessons divers.
Fig. 14. — Cățelu. Fragment d'une figurine représentant une femme.
Fig. 15. — Aldeni. Tessons céramiques de type Bolintineanu.
Fig. 16. — Chirnogi. Tessons d'un vase de type Bolintineanu.
Fig. 17. — Greaca. Tessons céramiques de type Bolintineanu.
Fig. 18. — Bucarest-Floreasca. Haches de pierre.
Fig. 19. — Phase Bolintineanu. Formes de vases en pâte fine.
Fig. 20. — Formes de vases en pâte fine.
Fig. 21. — Phase Bolintineanu. Vases de différentes formes.
Fig. 22. — Cățelu. Décor de la figurine.
Fig. 23. — En haut: tessons de la phase Bolintineanu. En bas: tessons de la phase Giulești (provenant du sud-est de la Transylvanie).
Pl. I. — Différents tessons céramiques de la phase Bolintineanu.
Pl. II. — Différents tessons céramiques de la phase Bolintineanu.
Pl. III. — Différents tessons céramiques de la phase Bolintineanu.

STUDII ŞI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE
Tomul VI, 1955 nr. 1—2.

NOI CONTRIBUŢII LA PROBLEMA STATULUI DAC*

DE

ACADEMICIAN C. DAICOVICIU

Intr-o Comunicare ţinută în anul 1950, în cadrul Secţiei a V-a a Academiei R.P.R., în Bucureşti, pe baza analizei materialului arheologic şi a izvoarelor literare cunoscute mie, am ajuns la concluzia existenţei unei orînduiri de stat sclavagist primitiv la Daci, pe timpul celor doi regi, Burebista şi Decebal. Această concluzie confirma teza mai dinainte exprimată de tov. acad. M. Roller, în diferite publicaţii[2].

Teza unui stat sclavagist dac, de factură neclasică, apărut încă din sec. I î.e.n. a fost acceptată unanim de istoricii romîni[3]. Ea este, după cît se pare, pe cale de a fi recunoscută şi de istoriografia sovietică.

Dincolo de concluzia generală asupra statului dac, în comunicarea noastră de atunci, noi precizam şi alte detalii în legătură cu naşterea şi soarta acestui stat de sub conducerea lui Burebista.

Stabileam, anume, că dacii nu ajung la o formă de stat decît către sfîrşitul domniei marelui rege, în primele decenii ale stăpînirii lui, continuînd să se menţină forma prestatală de democraţie militară, în cadrul unei puternice uniuni de triburi[4].

Tot cu acel prilej, spuneam că statul cu greu închegat sub Burebista se destramă odată cu dispariţia, prin violenţă, a întemeietorului (în anul 44 sau în cei imediat următori) şi că societatea dacă, în întregimea ei, e dezbinată din nou în ginţi şi triburi sub diferiţi *reges*, *duces şi principes*[5]. «De un nou stat dac pînă la Decebal nu avem pînă azi nici o ştire. Triburi şi în cel mai

---

* Comunicare ţinută în ziua de 19 decembrie 1954 în cadrul Sesiunii ştiinţifice a Filialei Academiei R.P.R. Cluj.

[1] Vezi « Studii şi Cercetări ştiinţifice », Filiala Cluj a Academiei R.P.R., vol. I, fasc. 2, 1950, p. 111 şi urm.

[2] Vezi « Contemporanul », seria II-a, 1946, anul I. Cf. Studii şi referate privind istoria Romîniei, Bucureşti, 1954, partea a II-a, p. 1991.

[3] O oarecare rezervă şi-a exprimat tov. M. Macrea, într-o comunicare ţinută în sesiunea anuală a Secţiunii a V-a a Academiei R.P.R., din 21—24 decembrie 1953. Vezi Studii şi referate privind istoria Romîniei, partea I-a, p. 119 şi urm.; cf. şi capitolul Dezbateri din aceeaşi publicaţie, partea a II-a, p. 1839 şi urm., în care această rezervă a tov. M. Macrea e combătută de o seamă de specialişti. Faţă de unul din argumentele tov. M. Macrea, poate cel mai puternic (cunoscuta odă a lui Horaţiu) voi reveni în cursul acestei comunicări.

[4] Vezi « Studii şi Cercetări ştiinţifice ». Filiala Cluj a Academiei R.P.R. vol. I, fasc. 2, 1950, p. 121.

[5] Ibidem, p. 122.

bun caz uniuni de triburi mai mici, în vederea atacurilor de dat sau de apărat, i-au luat locul»[1] — așa formulasem atunci această încheiere.

Față de aceste două precizări complementare, pe care azi nu le mai consider juste, doresc să iau acum atitudine, încercînd să lămuresc adevărata stare de lucruri.

In ce privește prima chestiune — aceea a vechimii statului dac — noi credem azi că *începuturile* unei organizații de stat trebuie căutate mai de vreme decît în ultimii ani ai domniei lui Burebista.

Dezvoltarea forțelor de producție, atestată în așezările dacice din munții Orăștiei — dar și în alte locuri, în cîmpia munteană, de pildă la Popești — ca și întregul sistem de cetăți, castele, sanctuare, etc. conceput după un plan unitar și de mare grandoare, datînd, după cît se pare acum, din timpul lui Burebista, ne îndeamnă să acordăm societății dacice de pe teritoriul sud-vestic al Transilvaniei o fază pregătitoare spre închegarea unui stat, *anterioară* acestui rege și acestor construcții mărețe.

Un lucru ni se pare clar, și anume, că nu toate regiunile Daciei libere au avut același ritm de dezvoltare. Condiții prielnice de dezvoltare spre o organizație de stat au avut fără îndoială dacii din cîmpia munteană și din Dobrogea, de unde și avem—pe lîngă dovezile unei culturi materiale înfloritoare — și primele știri, încă din a doua jumătate a veacului IV î.e.n. și de la sfîrșitul acestui veac, despre puternice uniuni tribale (aceea care se opune oștii lui Alexandru cel Mare și aceea condusă de Dromichete, din Muntenia (și sudul Moldovei?) și de acei «histriani» — ce se opun sciților în frunte cu anonimul lor «rege», în cursul aceluiași veac—din Dobrogea și, de sigur și de pe ambele maluri ale Dunării, de jos. Toate aceste uniuni de triburi presupun o organizație social-politică ce depășește cadrul strîmt al comunei primitive. Ele se găsesc în așa-zisa fază de tranziție — democrația militară — fază în care cu drept cuvînt, istoriografia sovietică vede mai curînd o fază *inițială* a *statului* de clasă, decît perioada de încheiere a comunei primitive. În această fază de trecere, cu toate rămășițele orînduirii primitive care mai dăinuiesc, diferențierile de clasă (nobilimea războinică bogată—oamenii de rînd săraci, liberi și sclavi) se concretizează, iar conducătorul de oști începe să se transforme într-un dinast cu pretenții, deseori reușite de ereditate familiară. Premizele unei orînduiri statale sînt prezente în asemenea închegări sociale fără a întruni, credem noi, în măsură suficientă, toate condițiile esențiale ale organizației de stat.

In actuala situație a cunoștințelor noastre, noi nu putem preciza dacă din acele uniuni tribale s-a ajuns în secolele următoare la o alcătuire de stat sclavagist sau nu. Credem mai curînd, că nu, și că formațiile social-politice de sub un Rhemaxos, undeva în stînga Dunării sau Oroles, prin Moldova și estul Transilvaniei, din jurul anului 200 î.e.n., constituiau încă faza înaintată dar tot *premergătoare* statului. Același lucru se poate spune și despre «regatele» (mărunțele după toate informațiile ce le avem) unor «regi» ca Roles, Dapyx sau Zyraxes, din Dobrogea și de la gurile Dunării, pe la sfîrșitul sec. I î.e.n.[2]

Fără a supraevalua rolul factorului extern, noi înclinăm să credem că în împiedicarea procesului de evoluție spre forma de stat statornică a jucat

[1] Vezi «Studii și Cercetări Științifice», Filiala Cluj a Academiei R.P.R., vol. I, fasc. 2, 1950. p. 123.

[2] Cf. Em. Condurachi, Histria, I. București, 1954, p. 39 și urm.

un rol destul de însemnat necontenitul amestec, în aceste teritorii rîvnite, al unor state puternice ca Macedonia, statul nou trac al lui Lisimah şi, în cele din urmă, imperiul roman în plină expansiune, încă din sec. II în Balcani şi prezent la Dunărea de jos de la începutul sec. I. î.e.n., cu abila lui politică de « divide et impera ». Transformarea ţărmului drept al Dunării (inclusiv Dobrogea) într-o provincie romană, pe la începutul erei noastre, a făcut şi mai grea realizarea unor tendinţe fireşti spre organizarea de stat a societăţii dacice din apropierea Dunării de jos. O situaţie asemănătoare atribuim noi şi formaţiilor social-politice de sub conducerea unui *Dicomes* (în cîmpia munteană) şi a unui *Cotiso* (probabil în Banat), ce apar nominal (alături de alţi nenumiţi) ca « regi » ai dacilor din stînga Dunării, primul pe timpul conflictului între Antonius şi Octavian, iar al doilea sub însăşi domnia lui Augustus.

În privinţa stărilor din sînul societăţii dacice din interiorul arcului carpatic — în Transilvania luat în sens larg al cuvîntului — lucrurile stau altfel. Lipsa oricăror ştiri literare sau epigrafice despre « domnitorii » daci din aceste ţinuturi, din veacurile IV şi următoarele, e cunoscută[1]. K. Patsch[2] deducea în mod logic existenţa unei căpetenii mai importante dacice, deci şi o organizaţie politico-socială mai însemnată, în sînul societăţii dacice din cuprinsul Transilvaniei, care va fi scuturat jugul sciţilor năvălitori, prin sec. III. Atît personajul cît şi acţiunea rămîn însă în cadrul ipotezelor. Noi am susţinut[3] şi mai susţinem şi acum ca foarte probabil că *Oroles*, pomenit de Iustin (32, 3, 6), stăpînea şi asupra dacilor din părţile de est ale Transilvaniei, în afara ţinutului de jos al Moldovei, atunci cînd lupta împotriva bastarnilor pe la începutul sec. II î.e.n.[4] — Fapt e că pînă la ridicarea lui Burebista — luminat dintr-o dată de atîtea izvoare literare (şi epigrafice chiar) — informaţiile noastre istorice asupra dacilor din Transilvania erau cu totul absente.

Descoperirile arheologice — puţine pentru acele secole îndepărtate (IV-II) — nu îngăduiau nici ele o concluzie mai precisă. Părerea exprimată de noi că cetăţile dacice din estul Transilvaniei au fost ridicate tocmai împotriva acestor năvăliri ale bastarnilor nu a putut fi încă verificată, deşi ea are, credem, multe şanse de a fi adevărată. În orice caz, în acele părţi răsăritene ale Transilvaniei se constată o destul de deasă reţea de aşezări datînd din secolele III şi II î.e.n., mergînd pînă în sec. I înainte şi din era noastră.

Pe de altă parte, după cum am amintit la început, centrul dacic din munţii Orăştiei implică în mod categoric o serie întreagă de lucrări pregătitoare de ordin organizatoric în această direcţie, *anterioare* sec. I î.e.n.

Dacă cercetările arheologice n-au putut fi pînă acum puse la contribuţie într-o măsură suficientă pentru precizări mai sigure, avem, în schimb, o mărturie literară de o reală valoare documentară, neglijată sau, mai bine zis, nerecunoscută ca atare pînă acum.

---

[1] Las la o parte pe îndoielnicul « rege » al agatirşilor din Ardeal şi Moldova, pomenit de Herodot pentru sfîrşitul secolului al VI-lea, izolat în timp şi fără importanţă pentru noi acum.

[2] « Sitzungsberichte . . . » V/1, p. 42.

[3] La Transylvanie dans l'antiquité, p. 45.

[4] Vezi şi Patsch, « Sitzungsberichte . . . », V/1, p., 42 şi D. Pippidi, în « S.C.I.V.», IV, 1953, 3—4, p. 493 şi urm. Cf. L. Schmidt, Gesch. d. deutschen Stämme, ediţia a II-a, p. 86 şi urm.

În Prologul 32 al istoriei universale a lui Pompeius Trogus (« Philippica») se găseşte următoarea frază, cuprinzînd rezumatul cărţii pierdute a Philippicelor: « Inde in excessu dictae res Illyricae: ut Galli, qui occuparant Illyricum, rursus redierunt in Galliam: originesque Pannoniorum et *incrementa Dacorum per Rubobosten* regem ». Restul Prologului vorbeşte apoi despre regele Eumenes din Asia, etc. continuînd firul povestirii întrerupte.

După cum se vede şi se ştie, în partea care se referă la luptele macedonenilor cu bastarnii, de la începutul veacului al II-lea î.e.n., istoricul Pompeius Trogus în cartea 32-a a istoriei sale face o digresiune (« excurs »), intercalînd « in excessu » nişte evenimente petrecute, mai de mult sau în acelaşi timp cu cele istorisite, în cursul cărţilor anterioare, în Illyricum: năvălirea celţilor, retragerea lor apoi în Gallia; originile pannonilor — illyrilor (fără îndoială în legătură cu evenimentele nu demult întîmplate pe coasta dalmatină între romani şi illyri) şi *creşterea (puterii) dacilor prin regele Rubobostes.*

Editorii moderni ai textului lui Pompeius Trogus, ca şi istoricii au văzut în acest *Rubobostes* o formă stricată (o coruptelă) a numelui lui Burebista[1], trecînd peste această mărturie. Singur Brandis — după cîte ştiu — în ponderosul său articol despre *Dacia* din Pauly-Wissowa, « Real-Encyclopädie», vol. IV, 2, col.1955—1956 (vezi şi vol. III, col. 2903 şi Suppl. I, 261), contestă această identificare spunînd, pe drept cuvînt, că e greu de crezut ca Trogus, în cursul unor evenimente petrecute toate la începutul veacului al II-lea î.e.n. să amintească despre faptele întîmplate în Dacia sub Burebista adică cu mai mult de un secol mai tîrziu.Brandis greşeşte însă atunci cînd consideră pe Rubobostes din Prologul cărţii a 32-a a lui P. Trogus identic cu *Oroles*, amintit, pentru cu totul alte evenimente, în legătură cu luptele dintre bastarni şi daci, de către Iustinus, cunoscutul epitomator al istoriei lui Trogus. Această identificare e cu atît mai inacceptabilă, cu cît Iustinus nu redă în a sa « epitome » digresiunea cu Illyricul, cu galii, pannonii şi dacii din Prologul lui Trogus.

Rămîne prin urmare, neîndoioasă existenţa unui « rege » dac (nu get !) cu numele de *Rubobostes*[2], domnind peste daci şi ridicîndu-i la o putere şi vază ce a fost sezisată de contemporani. Unde a domnit acest Rubobostes nu se precizează. El e fără îndoială un *dac* şi nu get. Sub numirea de get Iustinus înţelege populaţia din sudul Dunării şi de pe Dunăre (v.c. XXV, 1,3), cum înţeleg, de altfel, şi alţi autori latini, de obicei, şi cum trebuie să fi înţeles şi autorul pe care-l epitomează, P. Trogus. Iustin se referă la dacii din Transilvania de est ca la unii ce duc lupte cu bastarnii. Nu e nici un motiv să ne îndoim că şi dacii conduşi şi ridicaţi la forme superioare de organizaţie socială de către Rubobostes erau tot în Transilvania. În Transilvania de est, în centrul sau sud-vestul Transilvaniei, iată o problemă pe care nu o putem rezolva, deocamdată. Mai puţin probabilă e localizarea

[1] Vezi Alfred de Gutschmid în ed. lui P. Trogus de Fr. Ruehl, Leipzig, 1907, ad loc.

[2] Observăm că în *toate* manuscrisele care păstrează Prologul, forma numelui e *Rubobostes* sau *Rubobustes* (unul singur are forma *Rubobotes* şi nici unul vreo formă care să înceapă cu *Buro*), ceea ce nu se poate explica altfel decît prin veridicitatea numelui autentic de *Rubobostes* sau *Rubobustes* (v. ed. critică a lui Iustinus de Fr. Ruehl, p. LIX). Ca formă, numele conţine în partea a doua elementul *bostes* cunoscut în deajuns ca dacic (cf. tara*bostes*), dar nici partea întîi nu e străină în limba dacică (cf. *Rhubusta*, localitate în Scythia Minor, la Tomaschek, Die alten Thraker, p. 69).

acestor daci în Muntenia sau Moldova, pentru care, în acest timp, ne-am aştepta la denumirea de *geţi*.

Este acest Rubobostes un antecesor sau urmaş al lui Oroles? În acest caz, Iustin l-ar fi pomenit în legătură cu Oroles şi cu dacii acestuia. Totul ne îndeamnă să vedem în Rubobostes o căpetenie a dacilor din interiorul Transilvaniei, poate un precursor al lui Burebista de mai tîrziu, unul din acei conducători de uniuni de triburi care au dus la înjghebarea statului dac din prima jumătate a sec. I î.e.n. Contextul din prolog nu ne îngăduie nici o fixare mai precisă în timp. Acesta poate fi şi sfîrşitul sec. III şi începutul sec. II. î.e.n.[1]

Sigur rămîne doar atît: mult înainte de Burebista, societatea dacică a cunoscut un reviriment important, observat de istoricii antici şi, astfel, după cum este şi firesc, puterea dacilor de sub Burebista nu e o apariţie spontană, întîmplătoare, redusă la personalitatea conducătorului, ci rezultatul unui proces de dezvoltare continuă pe care o sezisăm acum şi pe calea informaţiilor de ordin istoric-literar.

Aceasta înseamnă că şi în interiorul arcului carpatic (sau cel puţin în unele regiuni), condiţiile obiective pentru trecerea la o formă de organizare statală existau, ca şi în teritoriile extracarpatice, în Muntenia şi Dobrogea.

Bogăţia solului şi a subsolului constituia aici un element de promovare în plus şi nu e nici o mirare că centrul puterii dacice în Transilvania se află tocmai în apropierea regiunii aurifere — cum observaseră şi alţii, între care şi V. Pârvan.

La condiţiile interne şi obiective s-a adăugat, credem noi, şi o situaţie istorică-geografică favorabilă: relativul adăpost faţă de imixtiunile continue ale statelor expansioniste din sud, adăpost alcătuit şi de depărtarea de linia Dunării cotropită de romani şi de zidul de munţi al Carpaţilor meridionali şi răsăriteni (« corona montium » — cum va spune istoricul tîrziu Iordanes[2]).

Ţinînd seama de aceste elemente noi, sîntem, cred, îndreptăţiţi să ne gîndim la posibilitatea naşterii unei formaţiuni de stat incipient, desigur, dar cu toate caracteristicile esenţiale, chiar înainte de anii 60—50 î.e.n. O analiză mai atentă a vestitei inscripţii din Dionysopolis (Dittenberger, « Sylloge inscriptionum Graecarum, » ed. 3-a, Lipsiae, 1917, nr. 762) ne vine în măsură însemnată în ajutorul acestei posibilităţi. Două sînt punctele ce prezintă interes pentru problema noastră în această inscripţie care, tocmai în aceste două puncte prezintă lacune ce au dat loc la oarecare îndoieli în lectură şi interpretare.

Primul punct e acela referitor la tatăl lui Burebista (r. 6 al inscripţiei) pe care, după cît se pare, Acornion, fruntaşul oraşului Dionysopolis, l-a vizitat în cetatea sa de scaun (bănuim: *una* din cetăţile sale de scaun)

---

[1] N-ar fi exclus ca acest Rubobostes să fie cel care înlătură dominaţia scitică asupra dacilor din valea Mureşului, de care pomeneam mai sus.

[2] Generalul roman C. Scribonius Curio, în anul 74 î.e.n., urmărind pe dacii pătrunşi în Balcani, în alianţă cu dardanii, se opreşte la Dunăre, neîndrăznind să înainteze mai departe, nu din pricina fluviului, ci pentru că se îngrozise de codrii întunecoşi ai munţilor ce i se ridicau în faţă. Judecînd după aşezarea dardanilor şi după această expresie a lui Florus, dacii urmăriţi de Curio trebuie să se fi retras la nordul Dunării undeva în ţinuturile Banatului.

Argedavon (= Argedava). Îndoiala se ridică, pentru unii, dacă e vorba de tatăl lui Burebista. După cuvîntul πατέρα urmează o lacună a textului din care nu se păstrează decît litera dintîi α, întregită α[ὐτοῦ]) în mod ipotetic de editori. O mai mică incertitudine domnește în privința numelui și localizării cetății Argedavon, nume în care, după revizia făcută pentru ediția a 3-a din Sylloge, incertă rămîne doar litera ν[1]. Chestiunea nu comportă, pentru noi, acum, vreo importanță (vezi nota).

Mult mai importantă este, în schimb, problema tatălui. E vorba aici de tatăl lui Burebista sau de altcineva? Textul inscripției în acest loc fiind complet deteriorat, o limpezire a controversei nu e de așteptat din revizuirea sau restituirea textului. Singurul sprijin în favoarea interpretării că Acornion a călătorit, pe vremuri, și la *tatăl lui Burebista* rămîne particula καὶ din r. 25 al inscripției, care, după Dittenberger (loc. cit.) și alții, constituie o aluzie vădită la tatăl lui Burebista.

Pasajul (r. 25—26) cu particula καὶ e chiar punctul al doilea controversat din inscripția lui Acornion.

După cum se știe, față de lectura lui Kalinka (Antike Denkmäler in Bulgarien, nr. 95, col. 89, 91 și 93): γε]νόμενος (Acornion) καὶ πρὸς τοῦτων ἐν τῇ πρώτῃ καὶ με(γίστῃ ἰ]δίᾳ (adoptată și de V. Pârvan, Getica, p. 78) și a lui Latîșev, mai veche (în care cuvintele cu pricina sînt restituite: ἐν τῇ πρώτῃ καὶ μ[ετ'ἄλλων (?) καὶ ἰδίᾳ), s-a impus lectura lui Dittenberger și a lui Hiller v. Gaertringen (Sylloge Inscr. Gr., ed. 3-a, nr. 762): γ]ενόμενος καὶ πρὸς τοῦτον ἐν τῇ πρώτῃ καὶ μεγίστῃ βασιλίᾳ... adoptată și de G. G. Mateescu (« An. Inst. Ist. Naț. » Cluj, v. IV, 1926—27, p. 326).

Pentru o și mai bună înțelegere a acestui pasaj, reproducem aici cele două traduceri ale celor două variante principale (a lui Kalinka și Dittenberger-Gaertringen), după Pârvan și Mateescu, completînd traducerea cu cele ce o precedă și urmează.

Iată traducerea lui V. Pârvan, care adoptase varianta Kalinka (Getica, p. 78): « Și în timpul din urmă, regele Burebista ajungînd cel dintîi și cel mai mare dintre regii din Tracia [de fapt: *dintre regii cîți au stăpînit vreodată în Tracia* (se înțelege Tracia mare, inclusiv teritoriul daco-getic)] și stăpînitor al tuturor ținuturilor de dincolo și de dincoace de Dunăre, Acornion a fost și pe lîngă acesta în cea dintîi și cea mai mare apropiere și a obținut cele mai bune rezultate pentru patria sa » etc. etc.

G. G. Mateescu traduce fraza respectivă, luînd ca bază lectura Dittenberger-Gaertringen, astfel: « . . . și ducîndu-se (Acornion) și la acesta, în cel dintîi și cel mai mare regat, a obținut » etc. (op. cit., p. 326).

După cum se vede, porțiunea aceasta din textul epigrafic constituie o adevărată « crux philologica » și nici una din lecturi (și traduceri) nu satisface. Suspectă rămîne expresia « cel (cea) dintîi și cel (cea) mai mare » (πρῶτος resp. (πρώτη) καὶ μέγιστος (resp. μεγίστη), care însoțește ca un

---

[1] Îndoiala nu mi se pare să fie justificată și numele poate fi acceptat sigur ca Argedavon, reprezentînd tipica terminației în *-dava* a toponimicelor dacice. Nu e sigur, în schimb, dacă localitatea e cea din Banat, la Vărădia (Arcidava) sau o localitate necunoscută pe rîul Argeș (Argesis), cum sugerează V. Pârvan, Getica, p. 81 și 262. — Vezi și Patsch, V/1, p. 46, nota 1. Fiind vorba de rîul Argeș, Argesis sau Ordessos, însemnează aici că tribul Sensioi (Senses, Sienses) pomenit de Ptolemeu (III, 8, 3) este, după cum crede tov I. I. Russu, de fapt, terminația unui nume de trib. Credem că nu greșim completînd acest nume de trib în *Argesensioi* sau *Ordessensioi*.

titlu de cinste, cum observa Dittenberger, și pe regele Burebista și pe acel dubios substantiv (sau nume propriu?) citit cînd ἰδία, cînd βασιλία[1].

E cît se poate de firesc ca pasajul atît de important și de îndărătnic la restituire și interpretare sigură să fi tentat și pe alți epigrafiști. Unul e cunoscutul epigrafist francez M. Holleaux, iar al doilea e nu mai puțin expertul în materie de epigrafie greacă, Ad. Wilhelm, din Viena[2]. Și unul și celălalt au ajuns la același rezultat în descifrarea și restituirea cuvîntului ce urmează titlului πρώτῃ καὶ μεγίστῃ.

Reproduc acest rezultat din articolul lui M. Holleaux publicat în 1917, în Rev. Et. Anc. p. 252—254 și retipărit în publicația citată în nota 1, pe care o am aici la Cluj[3].

Pentru Holleaux, toată dificultatea în legătură cu spațiul cerut de cuvintele indescifrabile ca și cu sensul nepotrivit al restituirilor anterioare dispare, întregindu-se lacuna astfel[4]: [γε]νόμενος κ. ὶ πρὸς τοῦτον ἐν τῇ πρώτῃ καὶ με[γίστῃ φι]λίᾳ.

În traducere: « ajungînd (Acornion) și la acesta — adică la Burebista — în cea dintîi și cea mai mare prietenie », cu alte cuvinte, explică Holleaux, obținînd Acornion din partea lui Burebista titlul aulic de πρώτος καὶ μέγιστος φίλος, după modelul de dignitate πρώτος φίλος obișnuit la curțile regilor elenistici[5].

Soluția e, într-adevăr, ispititoare și, din punct de vedere strict epigrafic, fără cusur. O mică îndoială mai poate fi formulată în ce privește titlul de « cea dintîi și cea mai mare prietenie » care, în *această* formă, nu se confirmă prin titlurile înșirate de Holleaux în nota 3 de la p. 287. Să fie ea o formă amplificată de grecii din Dionysopolis? Întrebuințarea celor două epitete, în aceeași ordine, odată ca titlu al regelui Burebista, iar a doua oară tot ca un titlu, pare-se, ne face să nu dăm la o parte pur și simplu ideia cu orașul (πόλει. . . λία) sugerată de Latîșev, pentru care un asemenea titlu pompos nu ni se pare nepotrivit, mai ales cînd e vorba de reședința regală a protectorului temut Burebista[6]. Dar și acestei restituiri i se împotrivește categoric lipsa de spațiu.

Cu toate aceste rezerve, soluția dată de cei doi epigrafiști, Holleaux și Wilhelm, se impune față de cele anterioare.

Sigur reies, prin urmare, din inscripție două lucruri: întîi, acela că Burebista se servea de cetățeanul Acornion din orașul Dionysopolis — oraș supus protectoratului regelui, ca să nu zicem puterii sale — ca de un ambasador în toată legea pentru a trata cu Pompeius, în jurul anului 48 î.e.n., iar în al doilea rînd, că, într-o calitate sau alta, același Acornion umblase și la curtea

---

[1] Latîșev se gîndea și la numele unui oraș (cetate) propunînd și soluția ἐν τῇ πρώτῃ καὶ μ[εγίστῃ πόλει... χ]ία. Egger și P. Foucart, propuneau traducerea cuvîntului βασιλία (=βασιλεία) prin « reședință regală ». Vezi M. Holleaux, Études d'épigraphie et d'histoire grecques, t. I, Paris, 1938, p. 286 și nota 1.

[2] Asupra lor mi-a atras atenția, în cursul dezbaterii comunicării, tov. prof. D. M. Pippidi, pentru care țin să-i mulțumesc.

[3] Tom. I, p. 285 — 287. Vezi și nota 1 din pag. 287 care relatează rezultatul identic obținut de Ad. Wilhelm.

[4] Corectarea ușoară pe care o crede necesară Holleaux schimbînd pe Δ din varianta lui Kalinka în Λ nici nu este necesară, ultima revizie a pietrei de care se folosesc Dittenberger-Gaertringen garantînd, de fapt, existența reală pe piatră a unei lambda în loc de delta.

[5] Holleaux, op. cit., p. 287, nota 3, unde se dau referințele cuvenite.

[6] Nici sensul de « reședință regală » dat de Egger și P. Foucart, cuvîntului βασιλ(ε)ία nu-l consider atît de inadmisibil cum fac Holleaux și Dittenberger (v. mai sus, p. nota). Ceea ce se opune însă acestor lecturi e lipsa de spațiu pentru atîtea litere.

tatălui lui Burebista, la care fusese, de asemenea, în « cea dintîi şi cea mai mare cinste »[1]. Temeiurile acestei activităţi sînt multiple şi în situaţia de atunci foarte fireşti, dar nu putem să ne oprim asupra lor (vezi nota 1). Subliniem, doar, ceea ce se desprinde limpede din această activitate şi anume: politica pe plan mare ce se duce de tînărul stat dac în cadrul larg al ţinutului carpato-danubian, politică pe care o bănuim iniţiată încă de tatăl lui Burebista[2].

Această intensă activitate desfăşurată de statul dac, în speţă de reprezentantul cel mai de seamă al acestuia, de Burebista, pe care informaţiile atît de zgîrcite ajunse pînă la noi abia că ne-o schiţează prin cîteva acţiuni masive, dar izolate, serveşte de suficientă justificare a lecturii şi interpretării inscripţiei lui Acornion în sensul lui Holleaux şi lui Wilhelm: organizarea la centrul conducerii de stat, la curtea regelui, a unor dregătorii, după modelul regatelor elenistice din epoca aceea, regate cu care Burebista şi desigur şi tatăl său avuseseră atîtea legături. O confirmare a acestor stări de lucruri o avem, însă, şi în cunoscutul fragment din Criton (Fr. H. Gr., IV, 374) care atestă nişte « dregători » în fruntea agriculturii, alături de « pîrcălabii » puşi în diferite cetăţi[3].

---

[1] καὶ πρὸς τοῦτον din r. 25. De acest lucru nu se îndoieşte nici Dittenberger Gaertringen nici Holleaux (vezi op. cit., p. 287). Cînd va fi avut loc această legaţie a lui Acornion la tatăl lui Burebista, nu putem şti. V. Pârvan crede că mult înainte de 62 (Getica, p. 79). Se mai cunosc şi alte solii trimise, după ajutor, de către oraşele greceşti la regii geto-daci. Aşa de pildă, solia oraşului Histria, condusă de Agathocles la regele get Rhemaxos, pe la anul 200 î.e.n. sau aceea a unui necunoscut către un rege tracoget, venind tot din partea histrienilor, în prima jumătate a sec. II î.e.n. Vezi: R. Vulpe, Histoire ancienne de la Dobroudja, p. 88; Histria, vol. I, p. 48 şi 523, nr. 14. Cf. şi « SCIV», IV, 3—4. p. 499. — Însuşi Aristagoras din inscripţia istriană (Syll. ³, 708) face mai multe servicii de sol la « barbarii ce au pus stăpînire pe ţară şi fluviu (Dunăre) ». Din păcate, cu toate încercările vechi şi recente de a vedea în aceşti « barbari » pe geţii lui Burebista (cf. « SCIV », IV, 3-4, 493 şi 519, Histria, I, p. 50), problema nu e încă limpede.

Nu este acum momentul să ne ocupăm mai de aproape cu problema începutului domniei lui Burebista, controversată în cel mai înalt grad, nici cu desfăşurarea în timp a diferitelor evenimente în legătură cu el. Trimit, deocamdată, la lucrările lui Brandis în P-W, RE (Dacia, Burebista), V. Pârvan, Getica, C. Patsch, Beiträge zur Völkerkunde von Südosteuropa, V/1, 1932, P-W, RE, s. v. Moesia, iar mai nou Em. Condurachi, Burebista şi oraşele pontice, « Studii şi cercetări de istorie veche », IV, 3—4 (1953), p. 515 şi urm. Cf. şi consideraţiile acestuia din urmă privind legăturile politice şi economice ale statului dac cu oraşele pontice, în « Studii şi referate privind istoria Romîniei », partea I-a, p. 61 şi urm. Cf. şi Histria, Buc. 1954, p. 50—51.

[2] C. Daicoviciu, Cetatea dacică de la Piatra Roşie, Bucureşti, 1954, p. 136 şi Em. Condurachi, în « Studii şi cercetări de istorie veche », IV, 3—4, p. 515 şi urm.

[3] Nu e de loc nevoie să credem că ştirea din Criton priveşte numai epoca lui Decebal. Fragmentul s-ar putea referi, în general, la organizarea vieţii publice la daci, deci şi la o epocă mai veche.

Indicaţii pentru o organizare mai complexă a conducerii centrale se cuprind, cred, şi în pasajele din Dio Cassius 67, 10 (Vezina « care ţinea al doilea loc după Decebal»), 67, 9 (Diegis — un frate al lui Decebal, după Marţial, 5, 3, 1 — un demnitar trimis pentru a trata cu Domiţian), şi din Iordanes, Getica, 67 (Deceneu, căruia Burebista îi acordase « pene regiam potestatem » — deci un fel de vice-rege). A se vedea şi Oratio XII, 21 a lui Dio Chrysostomus, în care relevă, între alte lucruri vrednice de remarcat la daci — pe care îi vizitase la ei acasă în primăvara anului 96 —, şi mulţimea şi cultura (παρασκευή) lor (cf. Patsch, V/2, p. 48 şi urm.), ca şi cele spuse de Iordanes, după Geticele lui Dio Chr., în Getica, 40, 69—72, despre gradul de cultură al dacilor şi despre instituţiile lor. Vezi I. Arnim, Dionis Prus, quae exstant. v. II, p. IV şi urm.

Existenţa în societatea dacă a nobililor tarabostes-pilleati şi a comatilor (capillati) încă de pe vremea lui Burebista, e expres atestată tot după Dio Chr., de Iordanes, Getica. 40 şi 71 (vezi şi Dio Chrysostomus, or. LXXII, 3).

Ansamblul aşezărilor dacice din munţii Orăştiei, a cetăţilor şi fortificaţiilor grupate în jurul centrului de la Grădiştea Muncelului, construcţiile de tot felul de pe acest deal executate în piatră de andezit şi calcar, tehnica superioară constatată la cetăţi, locuinţe, cisterne, etc. — revelate prin săpăturile arheologice — nu sînt decît expresia *materială* a nivelului înalt la care ajunsese societatea dacică, sînt baza pe care s-a ridicat suprastructura politică, militară şi religioasă a acestei societăţi, întruchipată şi în acel aparat de stat pe care-l descifrăm, cu greu, din frînturile de ştiri ajunse pînă la noi, prin inscripţii lacunare sau prin rezumatele slabe şi încîlcite ale unor istorici de-a doua mînă.

Concluzia pe care trebuie să o tragem în urma celor expuse mai sus nu poate fi decît următoarea: începuturile statului dac, de tipul statelor ne-clasice, « barbare », dar cu toate elementele esenţiale ale statului şi de sclavagism începător, trebuie căutate încă pe la începutul secolului I î.e.n. sub primii ani de domnie ai lui Burebista, ba chiar în cursul domniei tatălui acestuia.

A doua chestiune care cere să fie revizuită e, după cum am spus, aceea a destrămării statului dac înjghebat sub Burebista, odată cu înlăturarea acestuia.

Formulată astfel, teza este greşită din toate punctele de vedere. Nu poate fi vorba de o destrămare a statului în sensul desfiinţării lui.

Izvorul principal pentru evenimentele ce au urmat imediat după moartea lui Burebista, întîmplată, foarte probabil, *după* asasinarea lui Caesar[1], fie în 44, fie cu ceva mai tîrziu, adică Strabo, nu spune decît că după înlăturarea prin violenţă a regelui « cei ce au luat în mîini stăpînirea s-au despărţit în mai multe părţi (VII, 3,11), precizînd, mai departe, că pe vremea cînd Augustus trimitea o armată împotriva dacilor numărul acelor părţi era de cinci, dar că « atunci » adică după moartea lui B., era de patru. — După toate probabilităţile, Burebista a căzut victimă unor căpetenii nemulţumite şi nu unei revolte de palat cum s-ar crede eventual[2]. Aşa se explică şi dezmembrarea statului în mai multe părţi.

Este iarăşi adevărat că izvoarele literare pomenesc pentru epoca de la moartea lui Burebista pînă la Duras-Diurpaneus şi Decebal o mulţime de seminţii, de « populi », de « regi », duci şi căpetenii dacice ce se bat între ei sau cu romanii la Dunăre şi în sudul ei. De cele mai multe ori, căpeteniile dacilor rămîn anonime (aşa în Suetoniu, Viaţa lui Augustus (21,2): « trei căpetenii ucise şi o mulţime de oameni»).

Multe din triburile şi căpeteniile dacilor de lîngă Dunăre cad jertfă politicii de dezbinare a romanilor încheind cu aceştia pacte de « prietenie » în dauna intereselor generale. Pe această cale, Roma reuşeşte să-şi consolideze sfera de influenţă la nordul Dunării, pregătind terenul pentru viitoarele cuceriri[3]. Această politică a Romei îşi găseşte expresia cît se poate de plastică în cunoscutul pasaj din Germania lui Tacitus (23,2): « Rămîie-le — aşa mă rog eu — acestor neamuri barbare şi să ţie cît mai multă vreme, dacă nu dragostea de noi, măcar ura dintre ele, de vreme ce, soarta împărăţiei zorind, nu ne mai putem aştepta la un noroc mai mare decît dezbinarea duşmanilor noştri ».

---

[1] V. Pârvan, Getica, p. 82; Strabo, VII, 3, 5.

[2] De sigur nu Deceneu a fost « instigatorul », ca unul care reprezenta tocmai ideea centralismului alături de Burebista (Patsch, V/1, p. 51).

[3] Cf. Iordanes, Getica 76; CIL, XIV 3608 = Dessau 986.

Dintre toate căpeteniile pomenite în izvoarele vremii, unul singur, Scorylo, poate fi socotit ca stăpînind în ținuturile intracarpatice din Transilvania. Ceilalți sînt în Dobrogea (Roles, Dapyx, Zyraxes), în cîmpia munteană (Dicomes) sau în Oltenia și Banat (Cotiso). — Pe *Coson*, atestat prin monedele de aur și la Suetonius (Aug. 63,2), întrucît e un personaj real, cum cred, monedele găsite în munții Orăștiei îl trimit în Transilvania, dar legăturile lui cu Brutus și mai ales calificarea lui la Suetonius ca *Getarum rex*[1] (singura dată cînd Suetonius folosește denumirea de *Geta*) îl fac mai curînd un dinast din sudul Dunării sau din nordul apropiat al acestui fluviu.

Toți regii pomeniți, în afară de Scorylo, trăiesc în timpul lui Augustus și nu sînt membrii aceleiași dinastii, ci dinaști stăpînind o altă regiune a Daciei subcarpatice.

O situație aparte o prezintă regiunea intracarpatică. Din aceste părți, o singură mențiune amintește izolat de tribul Appuli (probabil de pe Mureș, de lîngă orașul Apulum) ce ia parte la o expediție în Dobrogea sau în Pannonia, prin anul 15 î.e.n.[2]

Avem, în schimb, știrea prețioasă păstrată la Iordanes în Getica, 73—74, după Dio Chrysostomus pe care-l folosește de obicei (v. Arnim, op. cit., vol. II, p. VIII—IX), în care, spre deosebire de restul știrilor analizate pînă acum, se dă seria regilor urmași ai lui Burebista. Aceștia sînt: *Decaeneus* (*Dicineus*) — fostul mare preot și vice-rege de pe timpul lui Burebista, care, scăpat din revolta împotriva acestuia, ia în mîinile sale și conducerea statului redus prin dezlipirea unor părți; după moartea acestuia, îi urmează *Comosicus*, domnind ca rege și mare sacerdote (rex et pontifex), pentru ca, după încetarea lui din viață, să vină la tron *Coryllus* domnind patruzeci de ani asupra dacilor în « Dacia antică. . . care, situată dincolo de Dunăre e încercuită de cununa munților ». În paragrafele următoare (XIII, 76—78), Iordanes povestește de luptele lui *Dorpaneus* (*Diurpaneus*, la Orosius, 7, 10, 4) cu Domițian [3].

Avem deci, o serie neîntreruptă de regi domnind peste moștenirea micșorată a lui Burebista, în Transilvania: Deceneu — Comosicus — Coryllus — Diurpaneus — Decebal, pe un răstimp de 150 de ani (de la 44 î.e.n. pînă la 106 e.n.). O oarecare încurcătură pricinuiește menționarea la Dio Cassius, Exc. 67, 6, a unui alt rege dac care cedează de bună voie domnia lui Decebal în cursul primei campanii a lui Domițian (87 e.n.), cu numele de *Duras*. Brandis, RE., s.v. *Decebalus*, îl consideră identic cu Diurpaneus, iar Patsch, V/2 p. 5, îl crede o rudă a lui Decebal și ca un nume corupt din Diurpaneus[4]. Stein în PIR², III, p. 26/27, e de părere că Duras este regele întregii Dacii, iar Diurpaneus un rege al unei părți din Dacia, ceea ce nu este însă de loc verosimil. Mai de crezut e că Duras și Diurpaneus sînt nume care designează pe una și aceeași persoană, pe antecesorul lui Decebal[5].

---

[1] Vezi PIR², v. II, nr. 1536: La Suetoniu (63, 2), în manuscrisele bune: *Cosoni*. — Pentru monedele Koson și felul cum au putut ajunge în munții Orăștiei, v. Pârvan, Getica, p. 84.

[2] Cf. Pârvan, Getica, p. 85; Patsch, V/1, p. 106—108, iar pentru bibliografia mai nouă, C. Daicoviciu, La Transylvanie dans l'antiquité, p. 50 și urm.

[3] În cealaltă lucrare a sa, Romana, 217, Iordanes vorbește despre Decebal, ca despre regele dacilor biruiți de Traian.

[4] Vezi însă și numele unui fruntaș dac *Duras*, la Suidas, s. v. θορυβούντων.

[5] La un « Teilfürst » se gîndea și Patsch, o. c. p. 11—12.

În sprijinul acestei succesiuni enunțate de Iordanes (repet: inspirîndu-se din lucrarea lui Dio Chrysostomus despre daci) s-a ivit acum o dovadă epigrafică de cea mai mare valoare pentru cultura și istoria dacilor. În una din clădirile din apropierea cetății celei mari de pe Dealul Grădiștei s-a descoperit un vas de argilă de dimensiuni mari, pe pereții căruia se găsesc imprimate în relief două sigilii juxtapuse[1] cuprinzînd, cel dintîi, numele DECEBALVS, iar al doilea, precizarea: PER SCORILO.

În fața acestei filiațiuni, se pune întrebarea: este acest Scorilo, tatăl lui Decebal, identic cu acel *Coryllus* din Iordanes pe care toată lumea e de acord să-l identifice cu *Scorylo Dacorum dux* pomenit de Frontinus, *Strategem.*, I, 10, 4? Noi credem că *da.* Pentru Scorylo din Frontinus, istoricii moderni[2] fixează ca epocă vremea luptelor dintre Octavian și Antoniu, din pricina expresiei « arma civilia » din cursul povestirii lui Frontinus. Gutschmid și-a exprimat părerea că epoca ar putea fi și aceea a tulburărilor militare izbucnite în Pannonia după moartea lui Augustus (vezi Brandis, loc. cit.). Noi credem că aluzia făcută de Frontinus la « arma civilia », prin care erau dezbinați romanii în timpul lui Scorylo, putea să se refere mai curînd la tulburările pentru tron ivite în anii 41—42 e.n. la moartea lui Caligula[3], eveniment mai apropiat de autor și corespunzînd mai bine cu activitatea antiromană a dacilor din Transilvania decît vremea conflictului dintre Antoniu și Octavian cînd, după cum am văzut mai sus, dacii din interiorul Transilvaniei nu participă la expedițiile din sudul Dunării.

Dar, indiferent de faptul că Scorylo din Frontinus e identic cu Scorylo-Coryllus al lui Iordanes, cert e că Decebal e fiul unui rege Coryllus-Scorilo al inscripției-sigil de la Grădiștea Muncelului. Între Deceneu și Comosicus nu pare să fi fost o legătură de sînge; și unul și celălalt au ajuns la tron ca mari preoți ce erau. Nu e exclus, în schimb, ca între Comosicus și Scorilo-Coryllus să fi existat o asemenea legătură, poate chiar de tată și fiu.

Despre Duras-Diurpaneus noi presupunem că a fost și el un fiu al lui Comosicus, deci fratele mai mic al lui Scorilo care, pe temeiul dreptului agnaților la tron[4] a putut lua conducerea statului în locul lui Decebal, fiu încă nevîrstnic al lui *Scorilo.* Abia prin 87, cînd soarta războiului cu Domițian ia o întorsătură gravă pentru daci, bătrînul Duras-Diurpaneus își cedează locul lui Decebal, ajuns și acesta, acum, la o vîrstă destul de înaintată[5].

Ținînd seama de cei 40 de ani de domnie ai lui Coryllus-Scorilo, durata de timp de la 44—42 î.e.n. pînă la 87 e.n. (moartea lui Burebista și urcarea pe tron a lui Decebal), rămîn 129—130 de ani pentru domnia a patru regi, dintre care Scorilo-Coryllus singur deține, după mărturia lui Iordanes, patru decenii. Acordînd în medie 25—35 de ani fiecăruia dintre cei trei, s-ar ajunge la domnia lui Scorilo între 10/15—45/50 e.n. Calculul nu este de loc inadmisibil. S-ar putea, însă, ca Iordanes să nu fi înregistrat unul sau doi din regii mai mărunți din seria urmașilor Burebista.

---

[1] Sigiliile sînt publicate în darea de seamă asupra campaniei de săpături din 1954, în prezentul fascicol din « SCIV ».

[2] Brandis, RE, IV, 2, col. 1961; V. Pârvan, Getica, p. 83; RE, s. v. *Scorylo.*

[3] Frontinus scrie pe vremea lui Domițian (Schanz-Hosius, Gesch. der röm. Lit. II, p. 796).

[4] Vezi R. Vulpe, Prioritatea agnaților la succesiunea tronului în Macedonia și Tracia, în « În memoria lui V. Pârvan », București, 1934, p. 313 și urm.

[5] Așa ni-l înfățișează și reliefurile de pe coloana lui Traian și ca bărbat expert îl prezintă și Dio Cassius, 67, 6.

Incontestabil rămîne, oricum, faptul că din toate acele 4 sau 5 părţi. —eu cred că mai multe—în care s-a dezbinat statul lui Burebista, singura parte în care avem o continuitate (chiar incompletă) a conducătorilor e partea centrală a fostului stat mare condus de Burebista. Aici, după mărturiile amintite, statul închegat sub Burebista sau sub tatăl acestuia, a continuat să existe redus la proporţii mai mici și în condiţii mai modeste. El a servit însă de bază pentru renașterea statului mare dac de sub Decebal. O viaţă de stat au putut avea, măcar un timp, şi celelalte părţi rupte din corpul statului mare al lui Burebista, acelea de sub Dicomes şi Cotiso în primul rînd[1]. Regiunile de la periferie, cucerite cu forţa pe vremuri, păstrîndu-şi încă destul de vie organizarea politică și în cadrul statului burebistan au continuat, probabil, această orînduire social-politică încă multă vreme.

Cît priveşte formaţiile statale de sub Dicomes şi Cotiso, ele n-au putut evita desigur soarta altor state mici in imediata apropiere a imperiului roman: fie înghiţirea lor în marele imperiu, fie fărămiţarea lor în organizaţii mărunte tribale, ca urmare a politicii de desbinare dusă de Roma. O încorporare a lor, împreună cu alte regiuni, în noul stat ce se ridică sub Decebal e iarăşi efemeră: unele vor deveni părţi ale provinciei, iar altele, rămase în afara graniţelor oficiale ale imperiului roman, cu toată supravegherea acestuia, vor pregăti lunga serie a eliberării, împreună cu clasele oprimate din lăuntrul provinciei Dacia.

Continuarea statului-nucleu al lui Burebista, în sud-vestul Transilvaniei, e indicată și de rezultatele arheologice. Nicăieri în aşezările din munţii Orăștiei nu se constată o întrerupere a vieţii după Burebista. Dimpotrivă, toate descoperirile pledează în favoarea unei supravieţuiri şi dezvoltări neîntrerupte a aşezărilor de tot felul. O reluare viguroasă a întăririi sistemului de apărare se marchează în a doua jumătate a sec. I.e.n.: se lărgesc unele cetăţi (Blidarul: construirea cetăţii II), altele se consolidează prin lucrări de piatră (Costeşti: curtina cu cele 3 turnuri de piatră pe latura răsăriteană). Tot acum se refac unele sanctuare la Dealul Grădiştei, înlocuindu-se piatra de calcar cu piatra de andezit, lucrări care sînt întrerupte chiar de războiul izbucnit între daci şi romani sub Domiţian şi Traian. Obiecte de import databile din sec. I î.e.n. şi din sec. I e.n. se găsesc de asemenea, dovedind dăinuirea vieţii omeneşti în aceste aşezări.

Nu este acelaşi caz, după informaţiile pe care le deţin, cu aşezările din sudul cîmpiei muntene. În aşezarea de la Popeşti pe Argeş, viaţa înfloritoare de pînă atunci încetează pe la sfîrşitul secolului I î.e.n., semn al unor tulburări şi schimbări întîmplate aici în această perioadă. Acelaşi lucru se constată şi în aşezarea daco-getă de la Zimnicea, de lîngă Dunăre şi în cea de la Piscul Crăsanilor pe Ialomiţa.

Dovezile de ordin literar şi arheologic, înfăţişate în paginile de mai sus justifică, după părerea noastră, teoria justă din punct de vedere istoric că statul dacic închegat la începutul sec. I î.e.n. cu centrul în munţii Orăştiei nu a dispărut în întregime, ci s-a dezmembrat în mai multe părţi datorită

---

[1] Vrednic de remarcat că în Res gestae (cap. 30), Augustus vorbeşte de o *armată* (exercitus) a dacilor care, atacînd posesiunile romane de dincolo de Dunăre, a fost zdrobită de generalii lui. Dacă nu avem de-a face şi aici cu o exagerare interesată a împăratului, am putea să ne gîndim, totuşi, la existenţa unei organizaţii mai puternice dacice în preajma Dunării.

unor împrejurări istorice deosebite. Una din aceste părţi — statul-nucleu din sud-vestul Transilvaniei, cu centrul în munţii Orăştiei — a dăinuit sigur şi mai departe, pînă la Decebal, constituind sub aceste ultim rege al Daciei libere punctul de plecare a noii puteri dacice ce încearcă să reziste, și rezistă timp de 20 de ani, cotropirii romane.

НОВОЕ В ВОПРОСЕ ДАКИЙСКОГО ГОСУДАРСТВА

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Автор настоящей работы, продолжая развивать тезис о существовании во времена Буребисты и Децебала дакийского первобытного рабовладельческого государства (*Studii şi Cercetări Ştiinţifice*, Клуж, т.1, № 2, стр. 111 и след.), приводит новые данные в связи с давностью и продолжительностью существования этого государства. Так, автор доказывает, что *rex Rubobostes* из Пролога 32 истории Помпея Трогуса является одним из вождей трансильванских дакийцев начала II в. до н.э., начальником одного крупного объединения дакийских племен, заселяющих «Прикарпатскую дугу», формации, предществующей дакийскому государству под Буребистой. По мнению автора, *Rubobostes* не может быть идентичен с *Burebista* (господствовавшим в первой половине I в. до н.э.), как это вообще думали, ни с *Oroles*, упомянутым Юстином, как это предполагал Брандис.

Анализируя положение дакийского общества начала I в. до н.э. в юго-западной Трансильвании на основе открытий, сделанных в дакийских поселениях Мунции Орэштией (доклады о раскопках 1950—1954 гг. в *Studii şi Cercetări de Istorie Veche*) и глубже истолковывая известную надпись Акорниона из Дионисополиса (Дитенбергер, *Sylloge Inscr. Graec.*, изд. III, № 762) на основанииновых чтений М. Холо и А. Вильгельма, а также новых сведений, касающихся организации главного руководства государства Буребисты и Децебала, автор приходит к заключению, что начало государственного устройства трансильванских дакийцев датируется еще временами отца Буребисты (конец II в., начало I в. до н.э.) и во всяком случае первыми годами правления самого Буребисты.

Во второй части работы автор, основываясь на результатах археологических раскопок дакийских поселений в Мунции Орэштией, вытекающих из текста Йорданеса — *Getica* 73—74, а также из дакийской печати с упоминанием о Децебале, как сыне Скорило (*Decebalus per Scorilo*), обнаруженной в дакийском поселении на Дялуле Грэдиштей в горах Орэштией, доказывает существование дакийского государства в южной Трансильвании и после смерти Буребисты, наступившей приблизительно в 44 г. до н. э. Дакийское государство, с меньшей территорией, по сравнению с территорией времен Буребисты, продолжает существовать до Децебала, достигая нового расцвета, и после внушительной демонстрации своих сил падает летом 106 г. жертвой Рима, будучи включено в Римскую империю как «*Provincia Dacia*».

NOUVELLE CONTRIBUTION AU PROBLÈME DE L'ÉTAT DACE

(RÉSUMÉ)

L'Auteur, développant la thèse sur l'existence de l'état esclavagiste dace primitif, au temps de Burébista et de Décébale (voir « Studii și Cercetări științifice », Cluj, 1950 vol. Ier, fasc. II, p. 111 sq.) apporte de nouvelles contributions concernant l'ancienneté et la durée de cet état. L'Auteur prouve entre autres que ce *res Rubobostes* qui apparaît sous le 32e prologue de l'Histoire de Trogue-Pompée, est un des dirigeants daces de la Transylvanie du début du IIe siècle de notre ère. Il se trouvait à la tête d'une grande confédération de tribus daces, constituée à l'intérieur de l'arc des Carpates. C'était là une formation politique qui précéda l'état dace dirigé par Burébista. Rubobostès — selon l'Auteur — ne peut être ni Burébista (qui régna au cours de la première moitié du Ier siècle de notre ère) ainsi qu'on l'admettait en général, ni cet Orolès cité par Justin, comme le supposait Brandis.

Analysant la situation de la société dace du début du Ier siècle de notre ère, au sud-ouest de la Transylvanie, à la lumière des découvertes faites dans les stations daces des montagnes d'Orăștie (v. Comptes rendus des fouilles effectuées durant les années 1950 — 1954, SCIV) et donnant une interprétation plus approfondie de la célèbre inscription d'Acornion de Dionysopolis (Dittenberger, Sylloge Inscr. Graec. 3e ed. n° 762), sur la base de la nouvelle lecture faite par M. Holleaux et Ad. Wilhelm et tenant compte aussi d'autres renseignements se rapportant à l'organisation centrale de l'état dirigé par Burébista et Décébale, l'Auteur arrive à la conclusion que les débuts de l'organisation de l'état chez les Daces de Transylvanie, datent, probablement, de l'époque du père de Burébista (fin du IIe siècle, début du Ier siècle de notre ère) et, à coup sûr, des premières années du règne de Burébista.

Dans la seconde partie de son étude, l'Auteur, s'appuyant sur les résultats obtenus grâce aux fouilles archéologiques effectuées dans les stations daces des montagnes d'Orăștie, sur le texte de Jordanès (Getica 73—74) et tenant compte de l'estampille dace portant le nom de Décébale « fils de Scorilo » (DECEBALVS PER SCORILO), estampille trouvée dans l'emplacement dace situé sur Dealul Grădiștei dans les montagnes d'Orăștie, montre que l'état dace a subsisté aussi après la mort de Burébista qui eut lieu vers l'an 44 de notre ère. L'état dace du sud de la Transylvanie, ayant une étendue moindre que celle du temps de Burébista, continue son existence sous cette forme jusqu'à Décébale. Avec l'apparition de Décébale, il se développe, acquiert un nouvel éclat et, après un imposant déploiement de forces, tombe sous la conquête romaine au cours de l'été 106 et devient, sous le nom de « Dacia », une province romaine.

STUDII ŞI CERCETARI DE ISTORIE VECHE
Tomul VI, 1955, nr. 1—2

O INSCRIPŢIE AGONALĂ DIN HISTRIA

DE

D. M. PIPPIDI

Documentul de care va fi vorba în paginile ce urmează a fost descoperit in campania anului 1953, în lucrările de dezvelire a clădirilor tîrzii din sectorul de sud-est al cetăţii. Folosită ca material de construcţie, împreună cu pietre ordinare şi cu unele resturi arhitectonice, lespedea servea la delimitarea unei restrînse suprafeţe podite — terasă sau platformă — al cărei contur şi a cărei destinaţie exactă n-au putut fi stabilite[1]. Sigur, oricum, e că piatra era mutilată în momentul întrebuinţării şi că rupturile mai importante — la începutul şi la sfîrşitul textului — trebuie să fi precedat aşezarea stelei în locul unde a fost aflată.

In starea-i actuală, inscripţia măsoară circa 0,49 m înălţime, 0,465 m lăţime şi 12 cm grosime. Înălţimea literelor — foarte inegale — variază între 0,017 şi 0,020 m. Scrisul — caracteristic pentru documentele epigrafice histriene din prima jumătate a secolului al III-lea e. n. — e corect, dar neîndemînatic. Notabile, cu deosebire, formele literelor O şi Θ (rombice), Σ (dreptunghiular), Ω (în chip de W); tot aşa numeroasele ligaturi[2].

Măcar că stela e ruptă în toate părţile, lipsuri mai importante se constată, aşa cum s-a arătat, în părţile de sus şi de jos ale pietrei, care a suferit pe deasupra acţiunea corosivă a apei sau a unei frecări, pe urma căreia rîndurile 1-4 au devenit aproape ilizibile. În aceste condiţii, despre întinderea lacunei iniţiale e greu să ne facem o idee întemeiată, mai ales că natura însăşi a documentului e departe de a apărea limpede. Trebuie relevat, în această ordine de idei, că dacă rostul principal al inscripţiei pare să fi fost de a comemora biruinţa obţinută de membrii unei confraternităţi histriene la un concurs instituit în legătură cu cultul lui Dionysos, acest scop n-a fost cu siguranţă singurul şi că, după o deprindere frecventă în lumea greacă a epocii imperiale, la tributul de recunoştinţă pentru învingătorii ale căror succese cinsteau asociaţia, se adăuga omagiul pentru autorităţile romane în frunte cu împăratul.

In documentul nostru, urme ale acestei din urmă intenţii se constată în rîndurile 1-3 ale textului, unde, în ciuda proastei stări de conservare de care am vorbit, se distinge menţiunea unui « consular » în care trebuie să vedem

[1] Cf. raportul preliminar asupra săpăturilor din vara anului 1953, publicat în « S.C.I.V. », V, 1954, fasc. 1—2, p. 93, nr. 6.

[2] Muz. Histria, nr. inv. 268.

pe guvernatorul din acel moment al Moesiei. Cum numele acestuia apare la genitiv și cum precede nemijlocit mențiunea confraternității cu cheltuiala căreia s-a săpat lespedea, este evident că înaintea lui inscripția trebuie să fi pomenit pe împăratul la adresa căruia se făcea această manifestație de lealism. În loc de un simplu *album*, ca atîtea altele ajunse pînă la noi, textul de care ne ocupăm e, în același timp o listă de învingători și o inscripție onorifică,

destinată să cinstească, pe de o parte pe unul sau mai mulți membri ai casei domnitoare (la care se adaugă o serie de demnitari, printre care «legatul» provinciei), pe de alta, pe conducătorii asociației în anul cînd s-a obținut izbînda. Formulări de felul acesta nu-s fără analogii în documentele epigrafice ale epocii imperiale și, ca să citām un exemplu apropiat în timp și spațiu de cazul care ne interesează, la Olbia, în zilele lui Severus Alexander, un particular care reparase cu propria sa cheltuială mai multe edificii religioase găsește mijlocul de a împleti în cadrul aceleiași inscripții (care, în esență, e o inscripție monumentală) omagiul pentru împărat și senat cu

omagiul pentru o serie de zei şi cu o invocaţie pentru «sănătatea şi bunăstarea patriei»: ὑπὲρ τῆς τοῦ κυρίου Αὐτοκράτωρος . . . τύχης καὶ ἱερᾶς συγκλήτου καὶ στρατευμάτων καὶ ὑγείας καὶ εὐσταθίας τῆς πόλεως θεοῖς ἐπηκόοις Σαράπι καὶ Εἴσι καὶ Ἀσκληπιῷ καὶ Ὑγείᾳ κ[α]ὶ Ποσειδῶνι . . . τοὺς νηοὺς ἀπὸ θεμελίων σὺν τῇ στοᾷ . . . ἐκ τῶν ἰδίων τῇ π[ατρίδι] κα[τεσκεύασεν]).

Ca documentul composit abia reprodus, inscripţia histriană trebuie să fi început şi ea cu o urare pentru « norocul » sau « sănătatea » unui împărat care, după toate probabilităţile, a fost acelaşi Severus Alexander. Ce instituţii sau persoane vor fi fost asociate cu el, n-avem putinţa să ştim, cu excepţia consularului Iulius Gaetulicus, al cărui *cognomen* a căzut în lacună, dar a cărui identificare ni se pare sigură, pe temeiul consideraţiilor ce se vor arăta mai departe. În originalul grec, partea căzută n-a putut fi în orice caz prea lungă şi, cu rezervele impuse de orice reconstituire conjecturală, trebuie să fi sunat: ὑπὲρ τῆς τοῦ κυρίου Αὐτοκράτωρος Μ[άρκου] Αὐρηλίου Σεουήρου Ἀλεξάνδρου τύχης sau ὑπὲρ σωτηρίας καὶ αἰωνίου διαμονῆς τοῦ κυρίου Αὐτοκράτωρος Μ[άρκου] Αὐρηλίου Σεουήρου Ἀλεξάνδρου [2]. Cuvintele următoare nu pot fi restabilite nici măcar cu titlu ipotetic, dar după un cuvînt sau două pierdute iremediabil, urma textul păstrat, şi acesta se citeşte:

. . . καὶ τοῦ
[κρατίστου ὑ]πατικοῦ Ἰουλίου
[Γετουλικ]οῦ, ὑμνῳδοὶ πρεσβύτε-
[ροι πε]ρὶ τὸν μέγαν θεὸν Διόνυσον
5 [τοὺς π]ροστάτας Φλ(άουιον) Ἰουκούνδον
[καὶ] Φλ(άουιον) Διογένην καὶ Φλ(άουιον) Λονγεινι-
[αν]ὸν καὶ Αὐρ(ήλιον) Διονύσιον Β τοῦ Ἐ-
[στ]ιαίου, νεικήσαντες ἀγῶνα ἐ-
[πὶ] ἀγωνοθέτου Αὐρ(ηλίου) Γρηγόρου τοῦ
10 [Ἀρ]τεμιδώρου καὶ πατρὸς Ἀχιλλ-
έως Ἀχιλλᾶ, μεσοχόρου δὲ καὶ
[π]ροστάτου Αὐρ(ηλίου) Ἠλεί(ου) τοῦ Ἠλεί(ου), μ-
ουσάρχου Δημητρίου Δομετια-
νοῦ, συναγωνισάμενοι οἵδε.
15 [Αὐ]ρ(ήλιος) Αἰλιανὸς Ἠλεί(ου)
[Αὐ]ρ(ήλιος) Ἀλέξανδρος Ἠλεί(ου)
[Αὐ]ρ(ήλιος) Σατουρνεῖλος Ἠλεί(ου)
[Ἀ]θηνάδης Δαματρίου
[Κα]λλίνεικος Ἡρακλιαν(οῦ)
20 [Νεικ]ήρατος Ἑρμίππου
[?Δημῆ]τρις Δ[αμα]τρίου
. . . . ς Ῥούφου
[Ἀρτεμίδ]ωρος Μαρ[κια]νοῦ
[Διονύσ]ιος Π . . . . .

Αὐρ(ήλιος) Ἀρτεμίδωρος Ἀ-
ριστοκράτ(ους) ἱερεύς·
Αὐρ(ήλιος) Ἀριστοκράτ[ης]
Ἀριστοκρά(τους) ἱερεύς·
Πόπλιος Αἰλι[ανὸς]
Ἑρμερι[νοῦ?]
Αὐρ(ήλιος) Ποντικὸς Ε . . .
. . . . . . .ιφ . . . .

R. 1: înainte de ΚΑΙ, imposibil de distins vreo literă. — La fel, în r. 2, înainte de ΠΑΤΙΚΟΥ. — R. 3, la început, unghiul inferior al lui Ο şi Υ perfect vizibile. Sigur şi ΥΜΝΩΔΟΙ, în ciuda numeroaselor ligaturi, care fac citirea anevoioasă. — R. 4, la început, extremitatea inferioară a unei haste verticale. — La fel, la începutul rîndului 6. — R. 7, la început, hasta verticală dreaptă şi vîrful unghiului de jos al unui Ν. — R. 9,

[1] IOSPE, I², 184.
[2] OGIS, 578.

la început, unghiul și hasta dreaptă a lui A ușor de recunoscut. — Tot așa, în r. 10, T. inițial. — R. 11, din primul E, singură bara orizontală de jos. — R. 13, după ultimul A, nu pare să fi urmat altă literă. — La începutul r. 14, N sigur, deși păstrată e numai hasta verticală dreaptă. Tot așa, la sfîrșitul rîndului, E. — La începutul r. 15, Y ușor de recunoscut. — Mai puțin sigur P, la începutul r. 17. — R. 18, din primul A, abia vîrful unghiului. La sfîrșit, o hastă verticală. — Tot o hastă verticală, la sfîrșitul r. 20. — R. 22, la sfîrșitul rîndului, E sigur. — R. 23, la început, ligatură ΩP. După al doilea P, lacună de mai multe litere. Rîndul corespunzător din a doua coloană în întregime distrus, cu excepția unui Φ sigur.

În romînește, textul are următorul cuprins:

« ...și a prea puternicului consular Iulius Gaetulicus, cîntăreții vîrstnici din jurul marelui zeu Dionysos 〈 cinstesc 〉 pe fruntașii Flavius Iucundus, Flavius Diogenes, Flavius Longinianus și Aurelius Dionysios (al doilea), fiul lui Hestiaios, cu prilejul biruinței dobîndite la întrecerea din timpul agonothetului Aurelius Gregoros, fiul lui Artemidoros, și a părintelui Achilleus, fiul lui Achillas, conducător și fruntaș al corului fiind Aurelius Eleios fiul lui Eleios, iar instructor poetic Demetrios al lui Dometianos.

Au participat la concurs următorii:

Aur. Aelianus al lui Eleios,
Aur. Alexandros al lui Eleios,
Aur. Saturnilus al lui Eleios,
Athenades al lui Damatrios,
Kallinikos al lui Heraklianos,
Nikeratos al lui Hermippos,
Demetrios al lui Damatrios,
.... al lui Rufus,
Artemidoros al lui Marcianus,
Dionysios al lui P .....,
Aur. Artemidoros al lui Aristocrates, preot,
Aur. Aristocrates, al lui Aristocrates, preot,
Publius Aelianus al lui Hermerinos,
Aur. Pontikos al lui E ... ». [1]

Cum s-a arătat, e vorba de o inscripție agonală, comemorînd biruința unei echipe de cîntăreți de imnuri sacre, proslăvitori ai lui Dionysos, în cadrul unui concurs despre a cărui desfășurare nu ni se dau amănunte. După caracterele paleografice, documentul poate fi atribuit primei jumătăți a secolului al III-lea e. n., impresie întărită de pomenirea în rîndul 2 a unui guvernator al Moesiei al cărui nume de familie e Iulius și al cărui *cognomen* a căzut în lacuna de la începutul rîndului 3. Stabilirea identității personajului nu-i totuși anevoioasă, pentru că din primii ani ai domniei lui Severus Alexander (și, mai precis, dintre 222-225) cunoaștem un « legat » al Moesiei inferioare răspunzînd la numele de Iulius Gaetulicus[2], și pentru că lacuna de la începutul rîndului 3 are exact lungimea corespunzătoare *cognomen*-ului pierdut. Mai mult, se poate face observația că, singur între «legații » pînă astăzi cunoscuți ai Moesiei, în primul pătrar al secolului al III-lea, Iulius Gaetulicus e citat în izvoare fără *praenomen*, ca în inscripția noastră [3]. In sfîrșit — argument hotărîtor — cel puțin două din persoanele înșirate în aceasta figurează într-un document din anul 218, al cărui cuprins îl apropie de textul pe care-l comentăm și a cărui proveniență îl impune atenției cercetătorului.

[1] Cu neînsemnate deosebiri, textul și traducerea ce precede au fost publicate pentru întîia oară în raportul preliminar asupra săpăturilor din campania 1953, apărut în « S.C.I.V. », anul V, 1954, fasc. 1—2, p. 93, nr. 6.

[2] A. Stein, Die Legaten von Moesien. Budapesta, 1940, p. 94.

[3] Cf. legenda 'Υπ. 'Ιουλίου Γετουλικοῦ, pe o serie de monede din Marcianopolis: B. Pick, Die antiken Münzen Nordgriechenlands, I, 1. Die antiken Münzen von Dacien und Moesien. Berlin, 1898, p. 281—283, nr. 982—994 și p. 297, nr. 1068—1069, de completat cu materialul citat de A. Stein, Die Legaten ..., p. 94, n. 3.

Ne referim la dedicația în cinstea lui Elagabal gravată cu cheltuiala unei asociații de închinători ai lui Dionysos (σπεῖρα Διονυσιαστῶν πρεσβυτέρων), între ai cărei demnitari e pomenit un FL(auius) Iucundus, — același, probabil, cu Fl(auius) Iucundus din inscripția agonală [1]. In inscripția din 218, personajul figurează printre conducătorii asociației cu gradul de ἱεροφάντης [2]; în documentul de care ne ocupăm, calitatea ce i se atribuie e acea de προστάτης al grupului de ὑμνῳδοί, alături de mai mulți indivizi ce nu se întîlnesc în inscripția din 218, cu excepția « părintelui » Achilleus al lui Achillas, în care înclinăm să recunoaștem pe mai marele *speirei* cu cheltuiala căreia s-a săpat dedicația în cinstea lui Elagabal.

Fără îndoială, de o identificare sigură nu se poate vorbi, cîtă vreme într-un text personajul se numește Achilleus, iar în altul Achillas. Trebuie remarcat însă că în inscripția din anul 218 ΑΧΙΛΛΑ[Ν], cum am crezut că trebuie întregit acuzativul unui nume care pe piatră e scris ΑΧΙΛΛΑ, ar putea fi tot atît de bine citit ΑΧΙΛΛ[Ε]Α (de la nominativul ΑΧΙΛΛΕΥΣ), ceea ce șterge presupusa deosebire, conferind un înalt grad de verosimilitate ipotezei după care în amîndouă cazurile ne-am găsi înaintea aceleiași persoane[3]. Către o concluzie asemănătoare ne duce constatarea că în ambele documente titlul atribuit lui Achilleus e acela de πατήρ, cum și împrejurarea că un patronim ca Achillas — extrem de rar în onomastica greacă — nu se întîlnește niciodată într-o inscripție histriană înainte de dedicația în cinstea lui Elagabal.

Toate aceste considerații ne îndeamnă să credem că « părintele » asociației « Dionysiaștilor vîrstnici » e una și aceiași persoană cu « părintele » pomemenit în dedicația « cîntăreților vîrstnici » proslăvitori ai lui Dionysos. Devoțiunea arătată aceleiași divinități e un argument în sprijinul identificării propuse, care, la rîndu-i, constitue o prezumție în favoarea obîrșiei comune a celor două inscripții. Ajungem astfel la încheierea că între σπεῖρα activă sub Elagabal și cîntăreții biruitori în zilele lui Severus Alexander a trebuit să existe o legătură ale cărei aspecte ne propunem să le cercetăm după ce în prealabil vom fi arătat semnificația termenilor ὑμνῳδός-ὑμνῳδία în textele antice și vom fi încercat să lămurim apariția instituției în cetatea dobrogeană.

Cum e astăzi îndeobște știut, mulțumită unor descoperiri epigrafice făcute în orașele grecești ale Asiei Mici, ὑμνῳδός, care, la început, servea să indice pe orice « cîntăreți de imnuri sacre », capătă în epoca romană accepțiunea specială de « cîntăreț însărcinat cu proslăvirea împăratului și a membrilor familiei domnitoare »[4]. Cu acest înțeles, termenul se întîlnește într-o serie de documente din I-ul și din al II-lea veac al erei noastre, între care mai importante sînt o inscripție din Pergamon și alta din Hypaipa. După indicațiile acesteia din urmă [5], datînd din primul an al domniei lui Claudiu, dar cuprinzînd și textul unui decret al Adunării provinciale din zilele lui Tiberiu, colegiile de hymnozi din feluritele orașe ale Asiei ([οἱ πά]σης Ἀσίας ὑμνῳδοί) par să fi

---

[1] Histria. Monografie arheologică. București, 1954, vol. I, p. 533, nr. 17, r. 10—11.

[2] Pentru justificarea citirii [ΙΕΡΟΦΑΝ]ΤΗΝ, a se vedea Histria, I, p. 537, n. 6.

[3] În această ordine de idei, observăm că lapicidul dedicației din 218 a comis o greșeală asemănătoare în rîndul 4 al textului, scriind ΚΥΡΙΟ pentru genitivul ΚΥΡΙΟΥ.

[4] Cf. Th. Reinach s.v. Hymnodus, D. A., III 1, p. 336—337; F. Poland, Geschichte des griechischen Vereinswesens. Leipzig, 1909, p. 46 și urm. E. Ziebarth, R.-E., IX, col. 2520—2522.

[5] Publicată pentru întîia oară în revista smyrniotă « Homeros », 1872, p. 207, reeditată și comentată de J. Keil, « JOAI », XI, 1908, p. 101—110.

fost grupate într-o organizăţie unitară, ale cărei hotărîri (ψηφίσματα), luate în cadrul unor reuniuni solemne (ἱερὰ σύνοδος) aveau un caracter obligatoriu pentru asociaţiile afiliate. La rîndul lor, acestea, dacă trebuie să credem informaţiile oferite de inscripţii din alte locuri, erau alcătuite într-un chip mai mult sau mai puţin identic, dispunînd de regulamente de funcţionare răspunzînd aceloraşi nevoi. După documentul din Pergamon la care am făcut aluzie [1], asociaţia de ὑμνῳδοὶ θεοῦ Σεβαστοῦ καὶ θεᾶς Ῥώμης era formată în acest oraş dintr-un număr fix de membri titulari (între 33 şi 36, după toate probabilităţile), la care se adăuga un număr variabil de membri temporari, recrutaţi dintre fiii şi nepoţii titularilor, apoi un număr neprecizat de membri străini (ἐξοτικοί), în care sîntem înclinaţi să recunoaştem un soi de « membri de onoare » ai confraternităţii [2]. Membrii de toate categoriile ai acesteia erau ţinuţi la vărsăminte băneşti către tezaurul comun (κοινόν), unii cu titlu de cotizaţie (χωρεῖα), alţii ca taxă de înscriere (εἰσηλύσιον), în sfîrşit, în cazul membrilor străini, pentru alimentarea unui fond destinat statuilor împăraţilor δώσουσιν δὲ οἱ καθιστάμενοι ἐξοτικοὶ ὑμνῳδοὶ εἰς εἰκόνας τῶν Σεβαστῶν (δηνάρια) ν' [3].

Asociaţia — în fruntea căreia se găsea un demnitar cu numele de εὔκοσμος, asistat în îndeplinirea funcţiunilor lui de un preot (ἱερεύς) şi de un secretar (γραμματεύς) — dispunea de un sediu permanent: ὑμνῳδεῖον. Rostul ei fiind de a onora pe împăraţi, nu trebuie să fim surprinşi dacă în programul de activitate al hymnozilor vedem figurînd, în primul rînd, celebrarea aniversării naşterii fiecărui *diuus*; în al doilea rînd, celebrarea lunară şi anuală a zilei de naştere a lui August (23 septembrie); în al treilea rînd, celebrarea aniversării convenţionale a zilei de naştere a Liviei, fixată la 21 septembrie, pentru a o apropia de ziua de naştere a lui August. Osebit de festivităţile în cinstea cîrmuitorilor apoteozaţi, hymnozii pergameni mai celebrau ziua de 1 ianuarie (începutul anului civil roman); zilele de 24, 25 şi 26 mai (« sărbătoarea trandafirilor »); în sfîrşit — în zilele de 23, 24 şi 25 iunie — o aşa numită « sărbătoare a misteriilor » (μυστήρια), al cărei caracter nu-i deajuns precizat. In toate aceste împrejurări, talentul lor muzical găsea prilej să se manifeste, fără să fie limpede dacă în cursul ceremoniei ansamblul cîntăreţilor executa aceeaşi compoziţie sau fiecare în parte intona un imn special, procurat pe propria cheltuială la înscrierea în asociaţie [4].

Din punctul nostru de vedere, mai importantă de relevat ni se pare existenţa unei alte categorii de « cîntăreţi de imnuri », a căror artă se exercita întru slava divinităţilor dintotdeauna adorate în cetăţile lor de baştină: la Milet, probabil, în cinstea lui Apollo [5]; la Efes, în cinstea zeiţei Artemis [6]; la Stratonicea, în cinstea Hecatei [7]; la Smyrna, nu se ştie bine în cinstea cărei

---

[1] Die Inschriften von Pergamon, unter Mitwirkung von E. Fabricius und C. Schuchhardt, herausgegeben von Max Fränkel. Berlin, 1895, nr. 374, frg. A—D.

[2] Inschriften von Pergamon, 374 C. Cf. Th. Reinach, loc. cit., p. 336—337.

[3] Inschriften von Pergamon, 374 C, r. 12—13.

[4] Inschriften von Pergamon, 374, fr. D, r. 17—18, cu observaţiile lui M. Fränkel, ibidem, vol. II, p. 263 şi Th. Reinach, op. cit., p. 337.

[5] U. von Wilamowitz-Moellendorff, « Sitzber. Akad. Berlin », 1904, p. 619 şi urm. (= Syll.[3], 57).

[6] « Ath. Mitt. », III, 1878, p. 56, nr. 2. Cf. Inscr. Brit. Museum, III, p. 29, nr. 481; I, p. 192, nr. 600.

[7] CIG, 2715 a.

zeităţi[1]. Aceşti ὑμνῳδοί sau συνυμνῳδοί [2], numiţi uneori şi θεσμῳδοί [3], constituiţi în confraternităţi dintre care a cunoscuţilor μολποί din Milet reprezintă probabil cea mai veche asociaţie sigur atestată din întreaga lume greacă[4], îşi desfăşurau activitatea în preajma sanctuarelor respective, în strînsă legătură cu alte asociaţii particulare sau oficiale urmărind scopuri asemănătoare. Semnificativ, sub acest raport, e faptul că din diferite oraşe din Asia Mică, în epoca imperială, documente epigrafice menţionează ὑμνῳδοὶ τῆς γερουσίας, cu alte cuvinte «cîntăreţi» recrutaţi din rîndurile — sau puşi în slujba acestei importante organizaţii cetăţeneşti[5]. Oricare va fi fost natura exactă a legăturii dintre γερουσία în ansamblul ei şi grupul restrîns al « hymnozilor gerousiei »[6], sigur e că aceştia din urmă colaborau la reuşita festivităţilor a căror pregătire intra în atribuţiile asociaţiei[7]. Mai mult, acolo unde — potrivit unei tendiţe caracteristice pentru societatea greacă, şi care lipseşte aproape cu totul în lumea romană [8] — înăuntrul aceleiaşi cetăţi întîlnim mai multe asociaţii de bărbaţi grupaţi după vîrstă (colegii de ἔφηβοι şi de νέοι, alături de γερουσία abia pomenită), nu e neobişnuit ca organizaţiile de hymnozi să ni se înfăţişeze şi ele sub forma unor asociaţii de « cîntăreţi tineri » (ὑμνῳδοὶ νεώτεροι) şi de « cîntăreţi vîrstnici » (ὑμνῳδοὶ πρεσβύτεροι). Aceasta pare să fi fost situaţia la Dionysopolis, unde, din zilele lui Elagabal, ni s-a păstrat inscripţia pusă de asociaţia de ὑμνῳδοὶ νεώτεροι în cinstea unui binefăcător oarecare[9], şi tot aşa la Nicopolis ad Istrum, unde « cîntăreţii vîrstnici » închină Triadei capitoline un altar « pentru izbînda şi perpetuitatea împăraţilor », din iniţiativa unui « conducător de cor » (χοροστάτης) în care trebuie să vedem probabil pe preşedintele din acel moment al colegiului[10].

In ultimul exemplu citat, rostul confraternităţii de ὑμνῳδοί pare să fi fost acela de a contribui la strălucirea cultului împăraţilor. Alte două documente provenind din acelaşi loc — unul publicat în 1881, altul în 1952 şi în al căror text « cîntăreţii » îşi arogă epitetul de φιλοσέβαστοι [11] — nu lasă

[1] J. Keil, op. cit., p. 109—110.

[2] CIG, 3170.

[3] Inscr. Brit. Museum, III, p. 29, nr. 481.

[4] Wilamowitz-Moellendorff, « Sitzber. Akad. Berlin », 1906, p. 78, n. 5. Cf. G. Glotz, La cité grecque. Paris, 1928, p. 19.

[5] Cu titlu de exemplu, CIG, 3201 (Smyrna); « BCH », XIV, 1890, p. 609 (oraş necunoscut din Caria); « BCH », II, 1878, p. 614, nr. 37 (Kibyra?).

[6] După F. Poland, hymnozii n-ar fi fost decît nişte slujbaşi ai *gerousiei*, angajaţi în vederea anumitor festivităţi şi, de altminteri, puţini la număr (Gesch. d. griech. Vereinswesens, p. 48); după E. Ziebarth, ei ar fi constituit o asociaţie avînd legături cu *gerousia* propriu-zisă (Das griechische Vereinswesen. Leipzig, 1896, p. 91, n. 2).

[7] În legătură cu atribuţiile *gerousiilor* în cetăţile greceşti în epoca imperială, a se vedea J. Lévy, « Rev. des Et. grecques », VIII, 1895, p. 231 şi urm.; W. Liebenam, Städteverwaltung im röm. Kaiserreiche. Leipzig, 1900, p. 565—566; A. H. M. Jones, The Greek City from Alexander to Justinian. Oxford, 1940, p. 225—226 şi 353, n. 31.

[8] Cf., totuşi, M. Rostovtzev, Storia economica e sociale dell'Impero romano (trad. G. Sanna). Firenze, 1933, p. 54 şi literatura citată în nota 4.

[9] K. Skorpil, « OJAI ». XV, 1912, Beibl. col. 106: . . . ὑ]μνῳδοὶ νεώτεροι τὸν ἑαυτῶν φιλότειμον καὶ εὐεργέτην . . . Θεόδωρον Δη[μ]ητρίου ἀνέγραψαν.

[10] H. şi K. Skorpil, « AEMO », XV, 1892, p. 219. nr. 110 (= IGRRP, I, 562): . . . ὑπὲρ τῆς τῶν αὐτοκρατόρων τύχης καὶ διαμονῆς ὑμνῳδοὶ πρεσβύτεροι χοροστατοῦντος Θεαγένου ἐκ τῶν ἰδίων ἀνέστησαν.

[11] C. Jireček, « Monatsber. d. kgl. Ak. d. Wiss. zu Berlin », 1881, p. 459: Λουκᾶς Ζένωνος Νεικαιεύς . . . ὑμνῳδοῖς φιλοσεβάστοις τὸν βωμὸν ἐκ τῶν ἰδίων ἀνέθηκεν; V. Beşevliev, Epigrafski Prinosi. Sofia, 1952, p. 24, nr. 27: Δι(όδωρος?) Κλαυδειεις Νεικαιεὺς ὑμνῳδοῖς ἱερονείκα(ι)ς καὶ φιλοσεβάστοις ἐκ τῶν ἰδίων ἀνέστησαι *(sic)*.

îndoială asupra îndeletnicirii lor obișnuite, îndreptățesc chiar presupunerea că au putut fi atașați unui *Augusteum*. In schimb, în legătură cu activitatea « cîntăreților tineri » din Dionysopolis, singura ipoteză valabilă ni se pare aceea după care ne-am găsi înaintea unei confraternități constituite pentru preamărirea unui zeu din panteonul tradițional, după toate probabilitățile eponimul cetății. O asemenea grupare s-a putut manifesta fie ca o întocmire de sine stătătoare, fie — mai probabil — ca emanația unui organism mai vast, o asociație de închinători ai lui Dionysos, cum se întîlnesc în toate orașele pontice în epoca romană[2] și cum avem dovada că a existat și în cetatea despre care vorbim, încă din secolul al III-lea î. e. n., cînd un Apollonios al lui Demophon, preot al zeului vinului, închina lui Dionysos o statuetă a lui Pan « pentru bunăstarea adoratorilor lui Bacchos grupați în jurul lui Eraton, fiul lui Demophilos: ὑπὲρ τῶν Βακχεαστῶν τῶν περὶ Ἐράτωνα Δημοφίλου [3].

Revenind la inscripția histriană care ne reține atenția, ne putem întreba acum cu mai mulți sorți de a găsi răspunsuri potrivite cine erau « cîntăreții vîrstnici din jurul marelui zeu Dionysos » și cum trebuie să ne reprezentăm activitatea lor în cadrul vieții religios-culturale a Histriei, la sfîrșitul primului pătrar al secolului al III-lea e. n. ? — In amîndouă privințele, un început de lămurire ne e oferit, credem, de dedicația dionysiacă publicată de noi în « Histria » I și de care a fost vorba la începutul acestei expuneri[4]. Gravat în primul an al domniei lui Elagabal din inițiativa unei σπεῖρα Διονυσιαστῶν πρεσβυτέρων (« cerc » de închinători ai lui Dionysos care nu și-ar fi luat epitetul de « vîrstnici », dacă n-ar fi ținut să se deosebească de « cercul » similar al unor inițiați tineri), documentul prezintă interesul de a ne informa, pe de o parte, asupra răspîndirii în Histria a unui cult despre care pînă în vremea din urmă n-aveam decît știri neînsemnate[5], pe de alta, asupra structurii unui gen de asociație religioasă ce nu prezintă pretutindeni aceleași caracteristici. In această ordine de idei, am avut prilejul să amintim că în fruntea *speirei* histriene se găsea un demnitar cu titlul de πατήρ (în speță: Achilleus al lui Achillas), asistat de un ἱερεύς (Aurelius Victor fiul lui Castus), de un ἱεροφάντης (Flavius Iucundus) și de un al treilea personaj, al cărui titlu a căzut în lacună. Cum iarăși am avut prilejul s-o subliniem, doi din acești demnitari se regăsesc printre « fruntașii » pomeniți în dedicația hymnozilor (Achilleus al lui Achillas și Flavius Iucundus), unul din ei chiar cu titlul deținut în ierarhia *speirei*. Fără teamă de a ne înșela, putem deci trage concluzia că între « cercul Dionysiaștilor vîrstnici » și hymnozii vîrstnici din jurul marelui zeu Dionyos » a existat o legătură, și anume, dacă indiciile semnalate nu ne amăgesc, în sensul că grupul de cîntăreți trebuie să se fi integrat în *speira* îndrumată de « părintele » Achilleus, reprezentînd fie fracțiunea artistică a asociației mai mari, fie o grupare de sine stătătoare afiliată *speirei* în vederea unor manifestări comune. În sprijinul primei ipoteze pledează faptul că Flavius Iucundus și Achilleus al lui Achillas, demnitari ai *speirei*, figurează printre « fruntașii » cinstiți de *hymnozi*, cum și împrejurarea că — la fel cu Dionysiaștii — « cîntăreții » își

---

[1] Th. Reinach, loc. cit., p. 337.
[2] F. Poland, Gesch. d. griech. Vereinswesens, p. 196—197.
[3] E. Kalinka, Antike Denkmäler in Bulgarien. Viena, 1906, col. 168, nr. 188. Cf. E. Ziebarth, « Rhein. Mus. », LV, 1900, p. 513 și F. Poland, op. cit., p. 76—77.
[4] Mai sus, p. 65, n. 1.
[5] « Boabe de grîu », I, 1930, p. 575 și urm.; « Rev. des Études latines », IX, 1931, p. 80.

zic « vîrstnici ». In favorarea celei de a doua se pot invoca amănuntele de organizare spicuite în text, de unde rezultă că — pe lîngă demnitarii pe care i-a putut avea laolaltă cu *speira* — grupul de ὑμνῳδοί îşi avea fruntaşii proprii, învestiţi cu atribuţii legate direct de pregătirea muzicală. In starea actuală a informaţiei, mai mult nu se poate spune. Intr-o formă sau alta, e evident totuşi că Dionysiaşti şi « cîntăreţi » nutreau preocupări comune şi că, în măsura în care « întreceri » de felul celei comemorate de inscripţie se încadrau în activitatea lor obişnuită, această activitate, depăşind domeniul religios, constituia o manifestare culturală a cărei însemnătate nu se poate trece cu vederea.

Inainte de a ne opri însă asupra acestui aspect al documentului pe care-l analizăm, unele precizări, în legătură cu organizarea grupului de hymnozi nu vor fi probabil inutile. In primul rînd trebuie relevată împrejurarea că, întrucît în ritualul religiilor de mîntuire muzica ţinea locul pe care-l ştim, asociaţiile de iniţiaţi ai cultelor misterice numărau între demnitarii lor un însărcinat cu această parte din activitatea confraternităţii [1]. Sub nume care variau, dar care de fiecare dată exprimă aceeaşi calitate de « cîntăreţi » sau « îndrumător de cîntăreţi », asemenea fruntaşi ai unor colegii religioase se întîlnesc în Atena, Pergamon, Tomi şi în diferite locuri ale lumii greceşti[2]. In fiecare din aceste cazuri e însă vorba de persoane izolate (una sau două, cel mult), cîtă vreme din dedicaţia hymnozilor histrieni rezultă limpede, pe de o parte autonomia grupării (care închină lespedea din proprie iniţiativă, iar nu în numele *speirei*), pe de alta existenţa în sînul ei a unei serii de demnitari indicaţi, unii, cu titlul generic de « fruntaşi » (προστάται), alţii cu nume exprimînd natura exactă a funcţiunilor lor: μεσόχορος, μούσαρχος, ἀγωνοθέτης.

In ce priveşte termenul προστάτης, trebuie precizat că — cu excepţia Egiptului, unde apare întrebuinţat în înţelesul de *magister collegii*[3] — ori de cîte ori se întîlneşte în inscripţii cu acest caracter accepţia lui e generală, nu tehnică, indicînd ansamblul fruntaşilor unei asociaţii, iar nu pe cutare demnitar în parte[4]. E, de bună seamă, cazul dedicaţiei de care ne ocupăm, în al cărei rînd 5, cuvîntul nu indică un anumit grad în ierarhia mistică ori artistică, ci pe conducătorii — indiferent cu ce titlu — ai grupului de cîntăreţi: Flavius Iucundus, Flavius Diogenes, Flavius Longinianus şi Aurelius Dionysios, fiul lui Hestiaios.

Despre conţinutul termenului πατήρ în limba documentelor epigrafice, am avut prilejul să dăm amănunte altădată[5]. Am arătat atunci că în ierarhia colegiilor mitriace πατήρ e titlul suprem[6] şi că acelaşi lucru se poate spune

---

[1] F. Poland, Geschichte des griech. Vereinswesens, p. 398—399.

[2] Ὑμνητής, în asociaţia ateniană a închinătorilor zeiţei Belela (Syll.³, 1111, r. 4); ὑμνοδιδάσκαλοι, în asociaţia « bouarilor » dionysiaci din Pergamon (Inschr. von Pergamon, 485 = Syll. , 1115, r. 27); ὑμνῳδός sau ἐφυμνῳδός în Tomi (F. Poland, op. cit., p. 398).

[3] F. Poland, Gesch. des griech. Vereinswesens, p. 364—365.

[4] Cf., cu titlu de exemplu, SEG, IV, 598, r. 37 (Teos): [. . . ἐὰν δὲ τῶν θιασωτῶ]ν οἱ προστάται μὴ ἐπιτελέσωσι[ν τ]ὴν ἐπώ[νυμον αὐτ]ῆς ἡμέραν; Ch. Avezou et Ch. Picard, « BCH », XXXVII, 1913, p. 94, nr. 6 (Thessalonic): [Π]ονπώνιον Ἔλενον κὲ Κάσσιον προστάτες θρησκευτῶν . . .

[5] Histria, I, p. 537 şi n. 1.

[6] Fr. Cumont, Textes et monuments figurés relatifs au culte de Mithra. Bruxelles, 1906, vol. I, p. 317—318. Cf. G. Wissowa, Religion und Kultus der Römer [2]. München, 1912, p. 370.

despre o serie de alte asociații religioase, fără a exclude *spirae*-le dionysiace[1], oricîte rezerve s-ar fi făcut în privința poziției exacte a « părintelui » în fiecare din aceste alcătuiri[2].

Tot atît de limpede e semnificația termenilor μεσόχορος și μούσαρχος, în ciuda faptului că, din lipsă de material comparativ, o apreciere exactă a accepției fiecăruia nu e nici în cazul lor lesnicioasă. Așa cum o lasă să se bănuiască etimologia, și cum o dovedește un pasaj din Pliniu cel Tînăr în legătură cu lecturile literare din vremea lui [3], μεσόχορος înseamnă probabil « conducător al corului », « dirijor » sau « director muzical » al unei echipe de cîntăreți. In opoziție cu el, μούσαρχος pare să indice, așa cum am încercat să traducem, pe « instructorul poetic » al grupării, în ciuda faptului că termenul însuși nu se întîlnește în nici unul din textele epigrafice sau literare ce ne-au stat la îndemînă [4]. E ușor de presupus, oricum, că în asociațiile de tipul celei ce ne reține atenția, alături de maestrul de cînt, propriu-zis, au trebuit să existe autori ai textelor cîntate, a căror denumire în inscripții nu-i de fiecare dată aceeași, nici întotdeauna clară, mai ales dacă ne gîndim că în anumite cazuri calitățile de muzician și de poet au putut fi întrunite în aceeași persoană. Cine poate spune, bunăoară, dacă cei doi ὑμνοδιδάσκαλοι menționați într-o inscripție dionysiacă din Pergamon [5] erau meșteri de cînt sau instructori poetici? Pe de altă parte, tocmai în cazul asociației de ὑμνῳδοὶ θεοῦ Σεβαστοῦ καὶ θεᾶς Ῥώμης, despre care a mai fost vorba, marea inscripție care i-a păstrat amintirea pomenește, între alte obligații ale membrilor titulari, pe aceea de a aduce la intrarea în asociație un imn al lor (ὕμνον) — desigur nu compus de ei, ci procurat cu propria cheltuială de la un specialist în materie [6]. Un asemenea specialist trebuie să fi fost cetățeanul ce-și zice ῥαψωιδὸς θεοῦ Ἀδριανοῦ, într-o inscripție din Nysa[7]; și servicii analoge trebuie să fi adus clienților ocazionali imnograful și dascălul de liră Amphicles (μουσικὸς καὶ μελῶν ποιητής), onorat printr-un decret cunoscut [8]. Fără teamă de a greși, putem deci atribui cuvîntului μούσαρχος înțelesul de « instructor poetic », la care ne-am oprit înainte, îndreptînd acum atenția noastră asupra ultimei demnități despre care credem util să spunem o vorbă — acea de ἀγωνοθέτης.

Termenul, ca și funcțiunea pe care o indică sînt prea cunoscute pentru a necesita explicații. Nu e nevoie să arătăm, în aceste condiții, nici cînd a

---

[1] E. Kalinka, Antike Denkmäler in Bulgarien, col. 158, nr. 177 (Asclepios); D. Teodorescu, « BCMI », VII, 1914, p. 181, nr. 3 (Cybele); Syll.[3], 1111 (Belela); IOSPE, II, 437, 445, 446, 451, 455 (Theos Hypsistos); « Arch. Anzeiger », 1942, col. 175 (?).

[2] F. Poland, Gesch. d. griech. Vereinswesens, p. 371—372.

[3] Epist., II 14, 7: « . . . *hoc infiniti clamores commouentur, cum mesochorus dedit signum* ».

[4] Termenul lipsește în Liddell-Scott, care nu-l înregistrează decît ca epitet al lui Apollo într-un vers al lui Terpandru (frg. 3 Diehl).

[5] Inschriften von Pergamon, 485, r. 26 (= Syll.[3], 1115).

[6] Inschriften von Pergamon, 374, fr. D, r. 18, cu observațiile lui Th. Reinach, op. cit., p. 337.

[7] « BCH », IX, 1885, p. 125.

[8] Inscriptions de Délos: Décrets postérieurs à 166 av. J.-C.; Dédicaces postérieures à 166 av. J.-C. publiés par P. Roussel et Marcel Launey, Paris, 1937, nr. 1497, r. 5 și urm.: ἐπειδὴ Ἀμφικλῆς, μουσικὸς καὶ μελῶν ποιητής, τούς τε θεοὺς . . . ὕμνησεν, ἐδίδαξεν δὲ καὶ τοὺς τῶν πολιτῶν παῖδας πρὸς λύραν τὸ μέλος αἴδειν κτλ. Cf. și decretul delfic pentru Kleochares al lui Bion, atenian, autor al mai multor compoziții în cinstea lui Apollo, executate de cor la sărbătoarea Theoxeniilor (Michel, Recueil . . ., nr. 259, cu observațiile lui E. Ziebarth, Aus dem griechischen Schulwesen. Leipzig, 1914, p. 135).

fost înfiinţată *agonothesia*, nici rolul pe care l-a jucat într-o anumită fază de dezvoltare a vieţii de πόλις [1]. Important, din punctul nostru de vedere, e doar să stabilim dacă în documentul pe care-l comentăm menţiunea e a unui *agonothet* al cetăţii, sau a unui *agonothet* al organizaţiei particulare care e grupul de hymnozi. Reduşi la această unică mărturie, nu ni se pare că putem emite o opinie valabilă, amîndouă ipotezele fiind posibile şi, sub raportul gramatical, deopotrivă de îndreptăţite. E uşor de văzut, într-adevăr, că dacă într-o primă interpretare cuvintele ἐπὶ ἀγωνοθέτου ar putea să indice anul cînd importanta funcţiune era îndeplinită de Aurelius Gregoros fiul lui Artemidoros, cu alte cuvinte, o demnitate oficială, — acelaşi înţeles li se poate păstra chiar admiţînd că *agonothetul* era al *speirei* sau al organizaţiei de hymnozi, cu deosebirea că, în acest din urmă caz, valabilitatea indicaţiei s-ar găsi restrînsă la membrii grupului care-şi comemorează izbînda. Un argument în acest sens îl constituie faptul că, sintactic, prepoziţia ἐπὶ se leagă nu numai de genetivul ἀγωνοθέτου, dar şi de genitivul πατρός. In intenţia redactorului dedicaţiei a fost deci să dateze textul cu numele unui demnitar care e sigur al asociaţiei (« părintele » Achilleus), şi acelaşi a putut fi cazul *agonothetului* Aurelius Gregoros, cu atît mai mult cu cît exemple de *agonotheţi* ai unor organizaţii particulare ne sînt cunoscute în unele locuri ale lumii greceşti [2].

Oricare ar fi în această privinţă adevărul, însemnătatea indicaţiei — ca şi a inscripţiei în întregul ei dealtminteri — nu stă în menţiunea întîmplătoare a unei magistraturi, oricît de interesantă [3], ci în lumina pe care o aruncă asupra unei întregi laturi a vieţii publice histriene, asupra căreia n-aveam decît informaţii sumare : existenţa în cetatea dobrogeană a unor ἀγῶνες — concursuri musice şi gimnastice cu o periodicitate regulată — organizate de obşte prin împuterniciţi anume în preajma unor sărbători ce trebuie să se fi numărat printre cele mai importante ale anului. In acestă privinţă, singurul lucru pe care-l ştiam pînă acum e că asemenea ἀγῶνες au existat la Histria, de vreme ce decrete onorifice — şi în primul rînd decretul în cinstea lui Diogenes fiul lui Diogenes, publicat de noi în « Histria » I [4] — prevăd, între dispoziţiile lor, încununarea binefăcătorilor . . . ἐν τοῖς ἀγῶσι : « în mijlocul desfăşurării concursurilor » [5]. S-ar putea adăuga, în această ordine de idei, că frumosul relief reprodus de Pârvan în « Archaeologischer Anzeiger » din 1915, înfăţişînd o Victorie conducînd carul (scenă de caracter agonal, ruptă probabil dintr-o friză [6]) trădează la cei chemaţi s-o admire, dacă nu de-a dreptul existenţa unor asemenea întreceri, a căror organizare depăşea probabil mijloacele unui singur oraş, existenţa unor înclinări şi a unor preocupări în această direcţie ce nu lipsesc la locuitorii nici unei cetăţi întemeiate de greci.

---

[1] În ultimă instanţă, A. H. M. Jones, The Greek City from Alexander to Justinian, p. 175, 234 şi 355, n. 40—45. O listă a oraşelor unde instituţia e atestată în documente epigrafice, la W. Liebenam, Städteverwaltung im röm. Kaiserreiche, p. 542—545.

[2] F. Poland, Gesch. des griech. Vereinswesens, p. 400.

[3] La Histria, *agonothesia* apare pomenită în decretul pentru Aba, soţia lui Heracon (sec. II e. n.), publicat de Em. Popescu, « S. C.I.V. », V, 1954, 3—4, p. 450—457.

[4] Histria I, p. 476, nr. 1.

[5] Cf. şi V. Pârvan, Dacia. Civilizaţiile străvechi din regiunile carpato-danubiene (trad. Radu Vulpe), Bucureşti, 1937, p. 92.

[6] « JDAI », 1915, Arch. Anzeiger, p. 268. Cf. V. Pârvan, Începuturile vieţii romane la gurile Dunării. Bucureşti, 1923, p. 192—193, fig. 91—92 şi « BSH », X, 1923, p. 32.

Indiferent însă de caracterul concursurilor, a căror amploare trebuie să fi variat după starea economică a Histriei, cunoscînd momente de mai mare înflorire alături de momente de reală strîmtorare, sigur e că dăinuirea lor de-a lungul veacurilor trebuie pusă în legătură cu perpetuarea anumitor culte, între care al lui Dionysos trebuie să fi ținut un loc de frunte. O dovedește dacă, mai era nevoie, exemplul Greciei metropolitane, unde sărbătorile dionysiace au prilejuit desfășurările artistice a căror supremă expresie au rămas spectacolele de dramă; o dovedește, în cazul special al Histriei, favoarea excepțională de care trebuie să se fi bucurat zeul într-o perioadă care e tocmai aceea cînd a fost săpată inscripția « cîntăreților vîrstnici ». Am avut prilejul să pomenim, în această ordine de idei, dedicația *speirei* din anul 218. E cazul să reamintim că — de la reluarea săpăturilor, în 1949 — alte două inscripții de caracter bacchic au ieșit la iveală, dedicații ale preoților lui Dionysos Carpophoros, atribuite celei de a doua jumătăți a secolului al II-lea (una, poate, chiar din zilele Severilor)[1]. Dacă la aceste mărturii locale adăogăm informația de caracter general oferită de Lucian în tratatul περὶ ὀρχήσεως[2], în care, vorbind de pasiunea grecilor din Ionia și regiunile pontice pentru manifestările legate de cultul lui Dionysos, merge pînă la a afirma că, la epocile fixate pentru hram, locuitorii acestor părți ale lumii grecești, « uitînd de orice altă îndeletnicire, irosesc zile întregi privind cortegiile de Titani, de Corybanți și de Satyri... »: ἁπάντων ἐπιλαθόμενοι τῶν ἄλλων, κάθηνται δι'ἡμέρας Τιτᾶνας καὶ Κορύβαντας καὶ Σατύρους καὶ βουκόλους ὁρῶντες — dovada ni se pare făcută că, fie și în parte, *agonele* desfășurate în Histria trebuie să fi fost organizate în cinstea zeului vinului[3].

Aceasta îndreptățește presupunerea că, alături de cortegiile de care vorbește Lucian, și alături de întrecerile muzicale pomenite în inscripția hymnozilor, programul concursurilor trebuie să fi implicat obișnuitele spectacole tragice și comice, iar această ipoteză îndreptățește încheierea că asemenea manifestări trebuie să se fi desfășurat într-un local apropriat. Ajungem astfel să ne punem — pentru întîia oară pe temeiul unor indicații textuale — problema existenții unui teatru la Histria și, în directă legătură cu ea, problema localizării acestui monument în ansamblul ruinelor cunoscute. Firește, nu e locul să riscăm în această privință ipoteze anevoie de controlat. Ni se va îngădui însă — după ce am adus în sprijinul existenții teatrului histrian argumentele oferite de analiza unui document atît de neobișnuit ca dedicația hymnozilor — să ne exprimăm nădejdea că vremea se apropie cînd vom cunoaște importantul edificiu și altfel decît prin jilțurile de piatră încastrate în incinta de după atacul gotic[4]. Pînă atunci, nu e desigur prematur ca problema să se înscrie printre preocupările colectivului de săpături, fie și cu titlul unor investigații preliminare.

---

[1] Histria I, p. 524, nr. 15 și 546, nr. 22.

[2] Cap. 79.

[3] În legătură cu răspîndirea cultului lui Dionysos în regiunile pontice și cu chipul cum erau celebrate festivitățile în cinstea zeului în cetățile de pe țărmul de nord al Mării Negre, cf. Herodot, IV, 78–80 și decretul fragmentar din Chersonesul Tauric, pomenind un atac al «Barbarilor înconjurători» împotriva populației pornite să oficieze o procesiune la viile din împrejurimile orașului: ... ἐκπεπο[ρευμένων τῶν οἰκητ]όρων μετὰ τέκνων [καὶ γυναικῶν ἐπὶ τὰν] κομιδὰν τοῦ Διονύσου (IOSPE, I², 343, r. 10–12, cu observațiile lui Latîșev, p. 288).

[4] Em. Condurachi, Histria. București, 1954, vol. I, p. 105.

ИСТРИЙСКАЯ НАДПИСЬ ОБ АГОНАХ

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Изучаемый в настоящей статье документ является посвятительной надписью ассоциации ὑμνῳδοὶ πρεσβύτεροι περὶ τὸν μέγα θεὸν Διόνυσον, обнаруженной в Истрии во время археологической кампании 1953 г. и датирующейся 222—225 гг. до н.э., судя по имени консулариса Юлиуса, восстановленном в начале 3-й строчки этой надписи. Она схожа с надписью, посвященной в 218 г. Элагабале σπεῖρα Διονυσιαστῶν πρεσβυτέρων (*Histria*, I, Бухарест, 1954, стр. 533, № 17). Этот документ выдвигает несколько вопросов, на которые автор старается пролить свет, после того как вкратце излагает все, что известно относительно греческих гимнодов.

В статье изучаются звания προστάτης, πατήρ, μεσόχορος, μούσαρχος, ἀγωνοθέτης и делаются уточнения в связи с организацией истрийских гимнодов, а также относительно места, занимаемого ими в религиозной жизни этого города. Учитывая, то обстоятельство, что по меньшей мере два προστάται, упомянутых в посвящении, фигурируют также среди руководителей σπεῖρα Διονυσιαστῶν πρεσβυτέρων, автор считает вероятным, что между двумя ассоциациями должна была существовать связь. В заключение автор подчеркивает интерес, который представляет упоминание о ἀγῶνες, происходивших в начале III в.н.э. в Истрии, поэтический и музыкальный характер которых полностью подтверждается документом и которые, повидимому, устраивались в театре, местонахождение которого еще не обнаружено.

INSCRIPTION AGONISTIQUE D'HISTRIA

(RÉSUMÉ)

Le document étudié dans le présent article est une dédicace émanant de l'association des ὑμνῳδοὶ πρεσβύτεροι περὶ τὸν μέγα θεὸν Διόνυσον, découverte à Histria pendant la campagne de fouilles de 1953 et datant, d'après le nom du consulaire Iulius Gaetulicus, restitué au commencement de la ligne 3, des années 222-225 de notre ère. Il est à rapprocher de l'inscription posée en l'an 218 en l'honneur d'Élagabale par une σπεῖρα Διονυσιαστῶν πρεσβυτέρων (éditée et commentée dans *Histria*, I, Bucarest, 1954, p. 533, n° 17) et il soulève plusieurs problèmes que l'Auteur s'efforce d'élucider, après avoir rapidement exposé l'état de nos connaissances sur l'institution des hymnodes dans les cités grecques.

Successivement, il étudie les titres de προστάτης, πατήρ, μεσόχορος, μούσαρχος et ἀγωνοθέτης, en tirant des précisions sur l'organisation des hymnodes d'Histria, ainsi que sur leur place dans la vie religieuse de cette ville. Vu qu'au moins deux des προστάται cités dans la dédicace figu-

rent également parmi les dirigeants de la σπεῖρα Διονυσιαστῶν πρεσβυτέρων, il retient comme probable qu'entre les deux associations il a dû y avoir des rapports assez étroits. Enfin, l'Auteur souligne l'intérêt présenté par la mention des ἀγῶνες célébrés à Histria au commencement du IIIe siècle de notre ère, dont le caractère poétique et musical est explicitement affirmé par le document, et qui semblent s'être déroulés dans un théâtre dont l'emplacement n'a pas encore été découvert.

STUDII ŞI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE
Tomul VI, 1955, nr. 1—2.

UN LITIGIU DE HOTĂRNICIE DIN SCYTHIA MINOR *

(CIL III 14447. V. Pârvan, Histria, IV, 633—537)

DE

ION I. RUSSU

În abundentul material epigrafic al Scythiei Minor (nord-estul provinciei Moesia Inferior), ieșit la iveală în mare parte fragmentar și lacunos prin descoperiri fortuite sau prin cercetările arheologice sistematice — în fruntea cărora stau cele de la marele oraş pontic Histria — există unele monumente scrise care n-au fost corect întregite și interpretate, neputîndu-se scoate astfel din textul lor toate informaţiile și concluziile juste pentru realitățile social-economice din epoca sclavagistă greco-romană a Dobrogei antice. Între aceste materiale conservate cu lipsuri, dar întregite greșit, deci înțelese și interpretate în consecință, se numără o piatră de *hotărnicie* din nordul Dobrogei, de oarecare interes istoric și social-economic și ca atare comportînd o cercetare ceva mai amănunțită în legătură cu monumentele epigrafice de acest fel și cu proprietatea funciară în Scythia Minor.

Inscripţia s-a păstrat în două exemplare, unul descoperit la sfîrşitul secolului al XIX-lea (Gr. Tocilescu), al doilea în săpăturile de la Histria (V. Pârvan), în condiții ce nu sînt în egală măsură clare și concordante; locul de origine al pietrelor și poziția lor inițială nu pot fi stabilite cu precizie, valoarea lor sub raport topografic fiind astfel echivocă. Exemplarul apărut mai întîi a fost « găsit aproape de Isaccea (Noviodunum) », publicat de Gr. Tocilescu, « Fouilles et recherches archéologiques en Roumanie », București, 1900, p. 206—207, nr. 31[1], care dă textul în facsimil cu lectura: «[I]ussu et ex decr[e/t]o v(iri) c(larissimi) Ovini Tert[ul] / li co(n)s(ularis), termini/positi inter/Siampudi... (vil)/lam et vican(os)/Ba... ridave[na] / tes tr[i]buendu[m/...k]al(endas) Apr(iles)... », cu observaţia că « lectura propusă la r. 5 și urm. este nesigură », — înregistrată și în Ann. épigr. » 1901, 52 în CIL III 14447 (cf. p. 2636 Siampudi, p. 2673). Ar fi fost deci o piatră de hotar *(termini positi)* între «*villa* (moșia) lui Siampudus» și ogoarele țăra-

---

[1] Abreviaţii bibliografice: « Ann. épigr.» = «Année épigraphique » (anexă la « Revue archéologique », Paris). CIL = Corpus inscriptionum latinarum, Berlin. RE = Real-Encyclopädie der Klass. Altertumswissenschaft (Pauly—Wissowa).

[2] Versiunea romînească în: « Revista pentru istorie, arheologie și filologie », IX, București, 1903, p. 56.

nilor din satul Ba. . .ridava[1]. Rămînea însă nelămurit și fără analogii numele latifundiarului și sfîrșitul epigrafei (din care nu se putea alege nimic), căci lectura adoptată de Tocilescu și CIL pentru r. 5—6, 7—8 era evident greșită, cum a recunoscut însuși autorul ei și a relevat pe bună dreptate Vasile Pârvan în 1916, cu prilejul publicării celui de al doilea exemplar al aceleiași inscripții (cu text identic, deosebindu-se numai în mică măsură dispozitivul rîndurilor), descoperit în 1915 între dărîmăturile căzute din paramentul laturii vestice a turnului *E* al zidului mare de fortificație de la Histria (adus aici ca material de construcție, în a doua jumătate a secolului al III-lea ori începutul secolului al IV-lea e.n., din teritoriul învecinat): este o lespede calcaroasă gălbuie, ruptă la marginea stîngă, fața scrisă fiind relativ (în partea conservată) destul de ușor legibilă[2]. V. Pârvan, Histria, IV, în «Anal. Acad. rom.», ser. II, tom. XXXVIII, 1916, p. 633—637, examinînd cele două exemplare, propunea o nouă lectură pentru *numele* acelui proprietar de *villa* și pentru partea finală (ce părea confuză, după lectura lui Tocilescu, în exemplarul mai vechi, CIL III 14447) a pietrei de hotărnicie: «[I]ussu et ex decreto v(iri) c(larissimi) Ovini Tertulli co(n)s(ularis) termin(i) positi inter [?B]essi Ampudi [vil]lam et vicano[s] B[ut?]eridavenses per Vindium Verianum praef (ectum) cl(assis)», cu această justificare meșteșugită:

« Lectura pe care o propun în r. 15: [*B*]*essi Ampudi* nu e, în ce privește prima parte, de fel izolată ca uz epigrafic. Găsim pe *Bessus* ca nume propriu, fie singur, fie cu alte nume complimentare, în două inscripții din Dalmația (CIL, III, 13853 *Bessus*, 8312 *Ae(lius) Bessus)*. Prezența unui astfel de nume într-o regiune așa de populată de bessi, ca aceea din teritoriul Histriei și Capidavei, e ceva cu totul firesc. Rămîne totuși nedocumentat numele *Ampudus*: însă *Siampudus*, admis mai înainte, ori un eventual [*B*]*essiampudus* întrucît e mai documentat? Lectura mea ține seamă de înfățișarea firească a textului, cu două terminații de genitiv în *i* și desface literele epigrafei potrivit cu aceste indicii gramaticale: *Bessi Ampudi*. Dacă acum *Bessus* e să fie luat chiar ca « ethnikon » rămîne de discutat. Ca sens e aproape egal, căci și numele propriu de *Bessus* tot de bessi trebuia să fie purtat, înainte de oricare alți locuitori ai Scythiei Minore, trecuți la romanism » (V. Pârvan, Histria, IV, p. 635).

Afară de numele acelui mare « proprietar de villa » (pe care-l vom reexamina mai jos, Pârvan a dat, în măsura îngăduită de mijloacele documentare disponibile, o elucidare și încadrare precisă a celorlalte elemente ale textului de pe borna de hotărnicie: numele și rostul guvernatorului provinciei Moesia Inferior în acest act oficial, între 198—201 e.n., consularul C. Ovinius Tertullus[3] și a personajului care a executat pe teren hotărnicirea, *praefectus classis* (comandant al flotei romane a Dunării) Vindius Verianus[4], — pro-

---

[1] V. Pârvan, « Bul. Com. mon. ist. », București, IV, 1911, p. 5, n. 27: « mai probabil ar fi poate B[u]ridave[nses] », iar « Siampudus, proprietarul acelei *villa* e fără îndoială un dac » (traco-dac), cf. vicus Siamaus (CIL III, 14413), etc. (p. 6).

[2] Semnalată mai întîi de V. Pârvan, « Anuarul Com. mon. ist. », 1915, București, 1916, p. 193.

[3] Bibliografia mai nouă despre Tertullus la: Gr. Florescu, « Bul. Com. mon. ist. », XVIII, 1924, p. 88—90, în legătură cu un nou *miliarium* (piatră kilometrică) pus sub guvernatorul lui Tertullus în anul 200 și descoperit la Seimenii Mari (la nord de Cernavoda); R. Vulpe, Histoire ancienne de la Dobroudja, București, 1938, p. 253—254; A. Stein, Die Legaten von Moesien « Dissert. Pannonicae », I 2, Budapesta, 1940, p. 84—86 (care nu cunoaște miliarul de la Seimeni); W. Hoffmann, RE, XVIII (1942), 1995—1996 (cu lacune și greșeli: piatra de hotărnicie CIL III 14447 este pentru autor « Meilenstein »; nu cunoaște Histria IV a lui Pârvan, nici studiile de bază ale lui Gr. Florescu și A. Stein, etc.)

[4] Marcus Vindius Verianus este menționat într-o dedicație pe o *tabula ansata* de argint de la Marengo (Italia): « *Fortunae meliori, M. Vindius Verianus praef(ectus) clas(sis) Fl(aviae) Moes(icae) et a militiis III D.D.* », « Ann. épigr. », 1937, nr. 176 (= G. Bendinelli, Il tesoro di Marengo. Torino, 1937, p. 37—38).

punînd o întregire destul de plauzibilă a numelui de stat getic: *vicani B[ut?]eridavenses* [1], prin analogie cu localitatea fortificată din Dacia Mediterranea *Bouteries* amintită în secolul al VI-lea e.n. de istoricul Procopios (De aedificiis, IV, 4. p. 121, 40, Haury). Lectura *Bessi Ampudi villam*, girată de prestigiul lui Vasile Pârvan, ca și interpretarea ce rezultă dintr-însa despre « moșia *(villa)* lui Bessus Ampudus (un bogătaș de neam bessic) » [2], au fost acceptate (în lipsă de ceva mai bun) aproape fără rezervă și fără control din partea eruditilor [3].

Dar expresia *Bessi Ampudi villa* este tot atît de puțin reală și acceptabilă cît era de nereușită vechea soluție a lui Tocilescu *Siampudi villa* (ca și *Bessiampudi* ori *Gessi Ampudi*, la fel lipsite de analogii lămuritoare), obținute prin conexiunea (firească la prima aparență) cu *Bessi* traci, resp. din lectura trunchiată a lui Tocilescu prin omisiunea a trei litere (.ES) la sfîrșitul rîndului 3 al exemplarului său (CIL III, 14447), rămînînd SIAMPVDI. Toate aceste lecturi sînt construcții hibride, ireale, trebuind să fie abandonate din motive ce este necesar a examina în detaliu. Lectura lui Pârvan este artificioasă tocmai fiind (contrar părerii sale) « izolată ca uz epigrafic » și nu prea « ține seama de înfățișarea firească a textului ». E adevărat că nu este « totuși nedocumentat numele *Ampudus* » (cum afirmă Pârvan, Histria, IV, 635), căci acest nume ar putea fi la nevoie (dacă lectura ar fi clară și sigură) identic cu *Ampudius*, gentiliciu italic (etrusc?) cunoscut în texte epigrafice [4].

---

[1] Revizuind în decembrie 1953 (împreună cu D. Tudor) inscripția CIL III 14447, azi (la Muzeul național de antichități, București) mult deteriorată din cauza intemperiilor din ultimele decenii, am observat că lectura cea mai probabilă a numelui de sat este BVT. RIDAVENSES, avînd între T și R loc pentru două litere; poate But[te?]ridavenses ». — În 1911, Pârvan propusese lectura « B[u]ridavenses » (mai sus, p. 76, nota 1).

[2] V. Pârvan, Începuturile vieții romane la gurile Dunării. București, 1923, p. 113—148 « așezarea (moșia, conacul) lui Bessus Ampudus *(Bessi Ampudi villa)* »; Getica, 1926, p. 278.

[3] « Ann. épigr. », 1919, nr. 14 « l'auteur lit: *Bessi Ampudi villam?* »; G. G. Mateescu Ephemeris Dacoromana, I, 1923, p. 233; Gr. Florescu, l. c., p. 90; R. Vulpe, op. cit., p. 194 « actele de hotărnicie ale *pagi*-lor amintesc mai bucuros *villae* izolate în loc de întregul *pagus*: este interpretarea pe care o sugerează inscripțiile privind delimitarea între un *vicus Buteridavensis* (situat undeva între Noviodunum și Histria) și *villa* unui Bessus »; 189, 254; D. Tudor, « Studii și cercetări științifice », Academia R.P.R., filiala Iași, II, 1951, p. 515; Em. Condurachi, Histria, 1954, vol. I, p. 57.; G. Ștefan, Contribuții arheologice la cunoașterea dacilor din Dobrogea de nord, în Studii și referate privind istoria Romîniei, 1954, vol. I, p. 34. O singură excepție (tot un expedient de aceeași valoare) pare a fi ipoteza lui M. Rostovzev, Storia economica e sociale dell'impero romano. Firenze, 1933, p. 289 (= ed. engl., 1926, p. 558), care întregește *[G]essi Ampudi [vil]lam* (« prefer numele bine cunoscut *Gessius* în loc de *Bessus*, puțin potrivit »).

[4] CIL VI 3527, 8087, 11594—6, 34387, etc.; W. Schulze, Zur Geschichte lateinischer Eigennamen (Berlin, 1904, p. 1933; Abhandl. Götting. Gesell. Wiss., vol. V, p. 5), p. 257; G. G. Mateescu, l.c., p. 233. Mai tîrziu, V. Pârvan (Getica, p. 278) voia să facă din *Ampudus* un nume trac: « la *Ampelum* (localitate în Dacia, la Zlatna, r. Alba) țin să amintesc de rădăcina bună thracică *amp-*, pe care o întîlnim în numele unui bessus bogat din ținutul Histriei *Bessus Ampudus* ». Numele fictiv *Ampudus* devenea la 1926 « rădăcină bună thracică » în condeiul lui Pârvan cu aceeași facilitate cu care, la 1911, *Siampudus* fusese declarat traco-dacic. Asemenea erori, unele încă mai grave (din care se scoteau concluzii istorice în consecință), nu sînt rare în scrierile (mai ales în Getica) maestrului arheologiei și istoriografiei antice romînești, rezultate din graba cu care lucra uneori și dintr-o explicabilă și firească lipsă de familiarizare cu toate materialele și problemele onomasticii și filologiei antice (grecești, romane, traco-dace, illyre, iraniene etc.), pe care nu le putea cuprinde și stăpîni integral erudiția, oricît de vastă, a unui singur om.

Dar *Bessus* ca nume personal poate să apară numai în funcție de cognomen, cu sau fără gentiliciu [1]; de asemenea dacă ar fi « ethnikon » [2] trebuia pus după *Ampudus* (: *Ampudus Bessus)*; încît un nume de forma *Bessus Ampudus* (sau *Bessiampudus*, eventual *Gessus Ampudus)* nu este în regulă din punct de vedere al normelor onomasticii antice (romane, grecești ori trace) a populațiilor din regiunile dunărene; ca atare se elimină de la sine. De altă parte, termenul *villa* (întregit de Tocilescu din literele - LAM) nu pare în acest caz a fi cel mai potrivit spre a designa un « teren, teritoriu, pămînt », deși *villa (rustica*, de la țară) însemna uneori nu numai « edificiul, clădirea, ansamblul construcțiilor unei ferme » propriu-zis (izolată la cîmp, în afara localității *vicus* sau *urbs)*, ci prin extensiune era « proprietatea în general, întregul domeniu rural cu clădiri și terenuri », fiind sinonim cu *fundus* (moșie), ca centru de exploatare agricolă [3]. E adevărat că *villa* era o noțiune cunoscută și curentă între provincialii din Scythia Minor, cum arată și inscripțiile funerare ale unor personaje din categoria proprietarilor, morți « la *villa* lor »[4]; în aceste expresii, *villa* are însă accepțiunea inițială și generală de « conac, fermă ». Pentru noțiunea « teren, pămînt (latifundiu) » se întrebuințează și în Dobrogea epocii sclavagiste termenul general de *praedium* atestat epigrafic [5], iar în pietrele de hotărnicie *(termini fines)* dintre teritoriile localităților (sate, orașe), triburilor, particularilor etc. [6], cuvîntul pentru a designa « pămîntul, terenul » (dacă se face asemenea precizare) era *terra*, *territorium*, *locus*, respectiv *prata*, *roboretum* etc., cum arată bornele destul de numeroase și cu textul în formulări variate [7]. De cele mai multe ori, însă,

---

[1] CIL III 8312 (Plevlic, Dalmația) Ae(lius) Bessus; 13853 (=12783, ibidem). Bessus; D. P. Dimitrov, Die Grabstellen römischer Zeit in Nordbulgarien, Sofia, 1942, p. 31, nr. 35 (Vidin), Aur(elius) Bessus; E. Diehl, Inscriptiones Latinae christ. veteres, nr. 2619 nota (Roma) Sergius Bessus; « Fl. Victor Bes(sus) » din CIL III, 6233 este de fapt Fl. Victor *b(ene)f(iciarius)* | *sem(estris)* CIL III 7598 și Gr. G. Tocilescu, Monumente epigrafice și sculpturale (1902), p. 274–275. La fel femininul Bessa: CIL, III, 1438, 5796, 13751 a, VI 13893, XII, 3667 etc., care însă nu peste tot este tracic.

[2] Exemple numeroase de militari romani *natione Bessus* citate de Mateescu, loc. cit., 93, 169. Pentru coloniștii *Bessi* din Scythia Minor vezi mai jos, p. 83. De relevat de asemenea remarca lui Th. Mommsen (Hermes, XIX, 1884, 33–34 = Gesammelte Schriften, VI 51) în legătură cu frecvența etnicului *Bessus* între militarii romani, mai ales la marinari (flota din Misenum și cea din Ravenna), originari din diferite regiuni ale Traciei, că termenul era întrebuințat nu numai pentru tribul restrîns al bessilor, ci pentru aproape întreaga provincie Thracia. Este o chestiune care ar trebui reluată.

[3] A. Grenier-G. Lafaye, art. « villa », în Dictionnaire des antiquités grecques et romaines (Daremberg-Saglio), vol. V, p. 870–891.

[4] Capidava (Calachioi), CIL, III, 13737 *Cocceius Vitales vixsit annis L et Coc. Iulia coniunxs eius vixsit annis LX, obiti ad villam suam*; 14214, 20 « *Coc. Elius pos. vivo suo sibi et Titie Matrine coiugi sue benemerenti que vixit ann. XXX, obita ad vila sua*». Cf. V. Pârvan, Descoperiri nouă în Scythia Minor, în 1913, p. 469.

[5] Tomi (Constanța) CIL III, 770 *M. Ulpius Longinus ex. dec. vet. bul(euta) Tomitan(us) se vivo sibi et Ulpiae Aquilinae coiugi suae memoria fecit in* praedio *suo* ».

[6] Pentru *termini* și operația așezării lor *(terminatio)*: J. Toutain-Ch. Lécrivain - J.A. Hild, Dictionnaire des antiq., vol. V, p. 121–124; E. Fabricius- E. Mahrbach-R. Taubenschlag, RE, s.v., 1934, p. 779–785. Exemple din provinciile dunărene și orientale: CIL III, p. 2549–2550 și p. 2673.

[7] Exemple de *termini* din Scythia Minor: CIL III, 12488 (Vadu-Caraharman, la sud de Histria): *fines terrae vici PARS*...; 7587; *f(ines) terrae Call(atianorum)*; 12508 (la Varna) *fines terrae vici*; 12507 (= 7589) *f(ines) terr. Odess.*: « Ann. épigr. », 1928, nr. 152 (=« Rospravy Češke Akád. » I, 74, 1928 p. 56) : *f(ines) terr(itorii) Odess(itanorum)*; *fines terr. Thrac(iae)*; M. Mircev, « Izvestija arheol. druž. », Varna (Stalin), IX, 1953, p. 74–78 (acest erudit interpretează bornele de hotărnicie ale orașului Odessos, ca și

textul pietrei de hotărnicie — așezată fie între terenurile a două comunități, fie între comunități și cetățeni particulari — nu mai conține specificarea *terrae*, *territorii* etc., ci numai numele (la acuzativ cerut de *inter)* al celor două părți în litigiu [1]. Acesta din urmă este cazul și în borna păstrată în două exemplare (la Isaccea? și la Histria), pusă « inter .ESSIAMPVDI... LAM et vicanos BVT.ERIDAVENSES ».

Lectura corectă a numelui de persoană controversat este de căutat într-un sens total diferit decît au crezut Tocilescu și Pârvan, simplificînd puțin lucrurile, cum arată alte documente epigrafice similare și grupînd astfel silabele ce se pot descifra în textul lacunos al ambelor exemplare ale pietrei de hotărnicie, în care pasajul respectiv s-a păstrat mutilat aproape la fel. Față de importanța ei ca document epigrafic și pentru a ilustra mai bine lectura ce se poate adopta pentru partea controversată, considerăm oportun și necesar a reproduce piatra de hotărnicie în ambele variante. Exemplarul *a*, descoperit de Tocilescu la Isaccea (?), CIL, III 14447 (la Muzeul național de antichități din București) e reprodus în desen în 1916 de V. Pârvan (Histria, IV, p. 634; după care-l dăm și noi); exemplarul *b* de la Histria, reprodus în desen și fotografie de Pârvan (ibidem și pl. VII, 1), se află în lapidarul B al muzeului de la Histria [2]; în r. 5 se poate citi: .ESSIAMPVDI (ultima literă rest din E, nu din I).

Din numele controversat se păstrează în ambele exemplare aceleași litere: .ES/SIAMPVDI... /LAM și .ESSIAMPVDI .../... AM. În aceste litere se ascunde un nume personal feminin cu două elemente: *nomen gentile* și *cognomen*, la acuzativ în *-am* (respectiv *-lam*, din care Tocilescu și Pârvan confecționaseră apelativul *villam)*, cerut de *inter* și în acord cu *vicanos But? eridavenses*. Despărțind grupa fragmentară în două cuvinte: .ESSIAM PVDE...LAM, numele poate fi întregit, primul element fiind, probabil, *Messiam*, al doilea sigur *Pude*[*ntil*]*lam*. Este de preferat *Messia*, gentiliciu mai frecvent în lumea romană și în provinciile dunărene (exemple: CIL

ale celorlalte orașe pontice, ca granițe vamale, — opinie ce urmează să fie controlată și verificată); CIL III 14437, 2 (Adamclisi): *termin(i) pos(iti) t(erritorii) c(ivitatis) Ausdec(ensis?) adver(sus) Dac(os)* ... ; alteori formula este și mai simplă: *fines pertinentes ad Tib(erium) Cl(audium) Firminum* la Tomi, « Arch. Anzeiger », 1914, p. 441—442; *fines Histrianorum hos esse con(stitui)* ... în horothesia lui Laberius Maximus din 100 e. n., V. Pârvan, Histria, IV, p. 556 (= Supplementum epigraph. Graecum, vol. I, p. 329). Alte pietre de hotărnicie din teritoriul dobrogean: ὅροι κασιανῶν σπηλουχῶν, V. Pârvan, Descoperiri nouă în Scythia Minor, p. 534—535 (care ar fi, după R. Vulpe, semnele de limită ale unui sanctuar rupestru); *imperante dom. nostro Severo Alexandro cos. III et Cassio Dione II cos., Ni. Vitales (centurio) leg. ex. precepto v(iri) c(larissimi) Mantenii Sabini co(n)s(ularis) n(ostri) t*[*erm(inos)*] *ficxi*[*t*], V. Pârvan, Ulmetum, II/2, p. 389—392; inscripție bilingvă greacă-latină, fragmentară, de la Callatis (Mangalia), CIL III 14214, 33, T. S.-Săveanu, « Anal. Dobr. », XVI, 1935, p. 163—165, Callatis (1938), 66; L. Robert, Hellenica, I, 1940, p. 78—80.

[1] Amintim numai trei exemple de *termini (fines)* dintre o localitate și un particular: CIL III 14206, 4: *ex auctoritate imp. Nervae Traiani fines derecti inter rem*[*pu*]*blicam col. Philippiensem et Claudianum Artemidorum*; 14406 d: *ex auctori(tate) imp. caes. Hadriani aug. fines derect*[*i inter*] *pop(ulum) Phil*[*ippensem et*] *her(edes) Span* ... ; în Africa, « Ann. épigr. », 1923, 26 (= « Comptes rend. Acad. inscr. », 1923, p. 72): *L. Minicius Natalis leg. aug. inter. Musulamos et Valeriam Atticillam*, cf. CIL, II 4125; III, 13250.

[1] Nr. inv. 70/1953. Piatra dispăruse de aici probabil în timpul primului război mondial, în 1918, ori în anii imediat următori; a fost regăsită în satul Histria (Caranasuf) și recuperată pentru muzeu în anul 1950.

III, p. 2361), decît altele mai rare: *Cessia*, *Dessia*, *Gessia*, *Ressia* sau *Tessia* [1] *Pudentilla* este un cognomen destul de frecvent în provinciile dunărene (de ex. CIL, III, p. 2407). Lectura întregii epigrafe, după cele două exemplare, este următoarea: *[I]ussu et ex decreto v(iri) c(larissimi) Ovini Tertulli co(n)s(ularis) termin(i) positi inter [?M]essiam Pude[ntil]lam et vicanos But(?)eridavenses per Vindium Verianum praef(ectum) cl(assis).*

a b

Indiferent dacă este *Messia* — sau Cessia, Dessia etc. — *Pudentilla*, sigur și important este faptul că apare astfel un personaj de altă origine și condiție socială decît ar fi fost ipoteticul *Bessus Ampudus (Bessiampudus*, *Siampudus*, *Gessus Ampudus)*: avem aici atestarea epigrafică a unui litigiu de hotărnicie între o proprietăreasă (latifundiară) de origine *romană:* Messia Pudentilla [2] și autohtonii geto-daci *vicani But.eridavenses*, dintr-un sat cu nume și populație evident daco-getică, adică localnică, nu imigrată din Tracia balcanică.

---

[1] Exemple pentru *Cessia* în Thesaurus linguae latinae, Onomasticon II 353; *Dessia*, ibidem, III, 114; *Gessia* CIL III 10056, VI, 16868, 19040, 19043—19044 etc.; *Ressia* CIL VI 7812—7813; *Tessia* CIL VI 27291, 27293 etc.

[2] Cf. ca analogie piatra de hotărnicie «Ann. épigr.», 1923, p. 26, pusă *inter Musulamos et Valeriam Atticillam*, în Africa și borna din CIL II 4125 fixată *inter compaganos rivi Larensis et Val(eriam) Faventinam*, în Spania.

Localizarea satului getic *But?eridava*, cu care se hotărniceau latifundiile Pudentillei, rămîne însă echivocă, dat fiind că (precum s-a văzut) nici unul din cele două exemplare ale pietrei de hotărnicie nu a fost descoperit în locul original, între cîmpurile pe care le delimita la anul 200 e.n. După informația lui Tocilescu, primul exemplar, *a* (CIL III 14447), s-ar fi aflat aproape de Isaccea (la vreo 90 km de Histria), ceea ce e considerat de Pârvan (Histria, IV, 633) « desigur neexact »; s-ar putea ușor să fie la Tocilescu o confuzie în fișe sau o greșeală din partea informatorilor săi; ori piatra a fost transportată în vremea modernă (de organele administrative, în ultimii ani ai sec. XIX) din teritoriul histrian spre nord, aproape de Isaccea (?). Exemplarul *b*, din zidurile de fortificație ale Histriei, a fost adus aici din teritoriul orașului de la o distanță ce nu se poate indica (să zicem 10—20 km), la fel ca toate celelalte numeroase monumente cu inscripții latine (altare și lespezi votive, funerare, fragmente de miliaria etc.), adunate din satele regiunii (*vicus Quintionis*, *Secundini*, *Celeris* ș.a), din sanctuare și cimitire, de pe marginea drumurilor etc. — afară bineînțeles de cele cîteva (bilingve) dedicate de însăși autoritățile republicii grecești histriene împăraților romani în cursul secolelor II-III și aflate de asemenea în zidurile ori dărîmăturile marelui oraș pontic. E de presupus astfel că în zidul Histriei exemplarul *b* al bornei descoperite de Pârvan fusese adus din *regio Histriensis*, unde se va fi aflat de asemenea exemplarul *a* descoperit la Isaccea (dacă are o bază de adevăr informația lui Tocilescu) și unde trebuie localizată But?eridava.

Ambele pietre fuseseră scrise și instalate, din porunca guvernatorului provinciei, Ovinius Tertullus, de către comandantul flotei M. Vindius Verianus, evident în apropiere (poate la cîteva sute de metri) una de alta, între latifundiile Messiei Pudentilla și ogoarele plugarilor geți din Buteridava. Faptul că existau două (poate să fi fost chiar mai multe) borne cu text identic arată că proprietatea Pudentillei era destul de întinsă — pentru cîteva petece de pămînt nu era nevoie de *iussu et decreto viri clarissimi Ovini Tertulli consularis* și de intervenția efectivă a unui amiral roman, Vindius Verianus —, necesitînd o delimitare în mai multe puncte față de pămînturile țăranilor din satul vecin.

Textul laconic al inscripției, de fapt o simplă formulă din terminologia juridic-administrativă romană, *iussu et ex decreto v.c. Ovini Tertulli cos. termini positi inter...*, nu dă nici o precizare de amănunt asupra cauzei și împrejurărilor în care s-a făcut hotărnicirea; dar este evident că operația dificilă a determinării terenurilor și fixarea de *termini* executată din porunca celui mai înalt for al administrației locale, guvernatorul provinciei, a fost necesară în urma unui litigiu, proces de hotărnicie, mai probabil *controversia de finibus (sive de fine)*, decît una de *iure territorii* [1], între cele două părți: Messia Pudentilla și țăranii din satul But?eridava. « Se prea poate ca măsura delimitării proprietății lui Ampudus [de fapt: Messia Pudentilla] să se încadreze într-o măsură generală, necesară tocmai în urma evenimentelor (invazia costobocilor în Moesia și Balcani) din anii 170 și următorii, « în care

---

[1] Pentru *finium regundorum actio* în dreptul roman, v. G. Humbert, Dict. ant., II, 1140—41; R. Leonhard, RE, VI, 1909, 2325—2329, articole făcute exclusiv pe baza informațiilor literar-juridice, fără nici o referință la provincii și la materialul epigrafic de aici, pentru care v. și A. Schulten, Die römischen Grundherrschaften, Weimar, 1896, p. 11, 13, 35 etc.; cf. de asemenea bibliografia despre *termini*, *terminatio*, citată mai sus, p. 78, nota 6.

desigur multe hotare nedrepte vor fi fost distruse de sătenii băştinaşi revoltaţi », cum remarcă prof. G. Ştefan (op. cit., p. 34). Pentru lichidarea neînţelegerii s-a apelat la arbitrajul guvernatorului, *legatus augusti Moesiae Inferioris*, care printr-un decret a statornicit ori restabilit acea *definitio* (linia de hotar între proprietăţi [1], pe baza căreia s-a făcut apoi *terminatio*, operaţia aşezării bornelor *(termini positi)*, executată de amiralul Vindius Verianus.

Deşi concisă şi laconică, inscripţia noastră dobrogeană astfel restaurată aduce o valoroasă informaţie nouă privind raporturile de proprietate funciară în Scythia Minor, asupra cărora ştirile ori indiciile din textele epigrafice sînt puţine şi lacunoase; ele au început să fie valorificate just abia în ultima vreme de istoriografia romînească, de pe poziţiile materialismului istoric, ţinînd seamă — în chip firesc — de faptul că inscripţiile (indiferent de categoria lor: religioase, funerare, monumentale etc.) aparţin şi aici (cum este cazul peste tot în lumea antică şi în alte perioade istorice) claselor sociale şi persoanelor înstărite, exploatatoare: demnitarii administraţiei provinciale, militarii, bogătaşii, negustorii şi alte elemente ale aparatului de represiune şi jefuire a populaţiei supuse, şi mult mai puţin sau de loc celor ce muncesc producînd bunuri materiale: masa populară a ţărănimii subjugate şi sclavii. Raporturile de proprietate agrară în teritoriul dintre Dunăre şi Marea Neagră, între geto-dacii autohtoni şi elementul stăpînitor roman cu agenţii lui, au fost schiţate în linii generale pe baza materialului documentar epigrafic de către cercetătorii problemelor acestei regiuni [2] şi nu este necesar (nefiind nici locul aici) a reveni în amănunte asupra lor. Ele se caracterizează printr-o luptă înverşunată pentru pămînt între băştinaşii geto-daci subjugaţi şi împilaţi, în mare măsură deposedaţi de terenurile lor cele mai bune, de o parte, iar de alta între elementele de colonizare, agenţii stăpînirii romane, în fruntea cărora se aflau marii proprietari, cum era Messia Pudentilla, Tib. Cl. Firminus şi alţii (despre care nu avem date epigrafice exact în acelaşi sens, cum ar fi posesorii de *villa*, CIL III 13737, 14214, 20 şi de *praedium*, CIL III 770 etc.). E foarte probabil (deşi nu avem ştiri directe şi peremptorii) că şi în Scythia Minor s-a format în secolele I-III marea proprietate funciară potrivit cu principiul economic după care se călăuzea pătura aristocraţiei romane parazitare (însetată de profit şi înavuţire uşoară), formulat de Cicero astfel: « dintre toate lucrurile din care se cîştigă ceva, nimic nu este mai bun, mai productiv (îmbelşugat), mai plăcut, mai demn de un om, de omul liber, decît cultivarea pămîntului » [3], înţelegînd natural prin aceasta exploatarea muncii sclavilor şi a ţăranilor înrobiţi, spre a stoarce maximum de beneficii din proprietăţile administrate prin vătafi *(vilicus, actor)* de către aceşti mari rentieri, « absen-

---

[1] Cf. textul mai explicit al pietrei de hotărnicie din Tarraco (Spania), CIL II 4125, care cuprindea întreaga *sententia* guvernatorului (193 e. n.): *sententiam quam tulit L. Novius Rufus leg. aug. pr. pr. v. c. inter compaganos rivi Larensis et Val. Faventinam, descriptam et propositam pr. non. novembr. in v(erba) i(nfra) s(cripta). Rufus leg. c(um) c(onsilio) c(ollocutus) decretum ex tilia recitavit: congruens est intentio mea . . .* (etc., urmează textul fragmentar al « sentenţiei »).

[2] De ex. M. Rostovzev, op. cit., p. 286 — 288; R. Vulpe, op. cit., p. 186 — 191; D. Tudor, « Studii şi cerc. ştiinţifice », Iaşi, anul II, 1951, p. 513—516; G. Ştefan, op. cit., p. 32—34; cf. de asemenea cap. Schimbările în structura populaţiei şi raporturile sociale din monografia Meziia v. I—II vekah naşei erî, de T. D. Zlatkovskaia, Moscova, 1951, p. 84—99.

[3] Cicero, De officiis I, 151: *omnium autem rerum, ex quibus aliquid adquiritur, nihil est agri cultura melius, nihil uberius, nihil dulcius, nihil homine, nihil libero dignius.*

teiști », care locuiau de obicei la oraș și care au fost comparați cu marii proprietari de plantații în coloniile secolelor XIX—XX [1]. Urmau apoi proprietarii mai mici, veteranii, cetățenii privilegiați, la care s-au alăturat grupele de coloniști bessi și lai [2], aduși din Tracia balcanică la o dată necunoscută (în orice caz nesigură) după cucerirea romană a Scythiei Minor (29 î.e.n.). În această regiune, ca și în oricare parte a vastului imperiu sclavagist roman, aparatul administrativ și militar de cotropire și exploatare constituia o grea povară pentru populația autohtonă, marea mulțime a plugarilor și crescătorilor de vite geto-daci [3], cuceriți și reduși la condiția inferioară juridică și economică de *dediticii*, care aveau să execute muncile grele în profitul păturilor de privilegiați ai stăpînirii: magistrați, militari, veterani, latifundiari, proprietari de robi ori cei veniți aici pentru interese negustorești etc. Despre aceste elemente s-a spus că « au făcut cunoscute și au întins, cu tot mai mult folos, numele, civilizația și autoritatea romană. E o mare faptă de scoatere a lumii din lene și sălbăticie », făcînd aici o « țară adînc romană, bogată, înfloritoare, fericită », cum prezintă lucrurile Pârvan [4], de pe pozițiile idealiste și romanocentrice. În realitate însă înflorirea și « fericirea » s-a făcut cu sudoarea și pe spinarea poporului subjugat, iar acele elemente privilegiate, ca agenți ai expansionismului roman, nu erau decît factorii de represiune și exploatare a geto-dacilor autohtoni, de la care au acaparat cea mai bună parte a pămînturilor, acel *ager publicus provincialis*, prin împroprietăriri și favoritism, prin cumpărări efective ori fictive, — reducînd la șerbie și mizerie vechea populație muncitoare din aceste ținuturi.

Ceva mai dificilă pare la prima vedere problema formei proprietății asupra pămîntului și a organizării comunale la populația băștinașă geto-dacă din Moesia Inferior. Inscripția studiată în paginile precedente menționează numai pe *vicani Buteridavenses* ale căror pămînturi sînt delimitate prin borne de hotărnicie față de o mare proprietate, a unei femei romane, Messia Pudentilla. Cum stăpîneau și lucrau *vicanii* ogoarele lor? În obște (devălmășie), ori în loturi individuale? Textele antice nu dau nici o precizare ori măcar un

---

[1] Th. Mommsen, Römische Geschichte (ed. VII), III, p. 521. În legătură cu lăcomia de pămînt a proprietarilor romani sînt semnificative, nu numai pentru secolul I e. n., pasajele din Columella I 3: *qui possident fines gentium quos exemptos nexu civium et ergastulis tenent*, Seneca, Epist. 89, 20: *ne provinciarum spatio contenti circumscribere praediorum modum . . . latifundiis vestris . . . sit fundus quod aliquando imperium vocabatur*, 86, 7: *quia in omnibus provinciis arat . . . late possidet*, Controv., V 5: . . . *arata quondam populis rura nunc singulorum ergastulorum sunt latiusque nunc vilici quam olim reges imperant* : — (la Schulten, op.cit., p. 13); cf. despre marea proprietate, « Domänen » de Kornemann, RE, suppl. IV, 1924, p. 227—268.

[2] *Bessi* și *lai* sînt grupe compacte de traci, așezați în sate de formație recentă și cu nume romane date în majoritate după un personaj « eponim », întemeietor *(vicus Quintionis, vicus Secundini, Celeris, Narcissiani* etc.*)*, viețuind în comunități rurale împreună cu veteranii și cetățenii romani: *veterani et cives romani et Bessi consistentes vico Quintionis* ori *vico Ulmeto, cives romani et Lai consistentes vico Secundini* etc. Despre aceste enclave de traci sudici, după publicațiile lui Pârvan (Histria IV, VII, « Dacia », II, 1925 etc.) vezi R. Vulpe, op. cit., 186—189, și Problema Lailor în « Studii și cercetări de istorie veche », anul IV, nr. 3—4, 1953, p. 733—741; S. Lambrino, Le vicus Quintionis et le vicus Secundini de la Scythie Mineure, în Mélanges J. Marouzeau, Paris, 1948, p. 319—346; D. Tudor, Vicus Narcissiani, Vicus Quintionis (trei inscripții latine inedite), în « Studii și cercetări științifice », Iași, anul I, 1950, p. 469—477; anul II, 1951, p. 498—518.

[3] Cf. I. Stoian, O inscripție inedită din Histria, în « Studii și cercetări de istorie veche », anul II, 1951, nr. 2, p. 148—152.

[4] V. Pârvan, Începuturile vieții romane la gurile Dunării, p. 143, 222 etc.

indiciu mai concret în acest sens. S-ar putea cita un exemplu tot din Peninsula Balcanică din aceeaşi perioadă istorică (238—240 e.n.): soldatul pretorian de la Roma, Aurelius Purrus (de neam trac), care prezintă cancelariei imperiale jalba ţăranilor traci din Scaptopara (Greseita, lîngă actuala Gorna Djumaia în Bulgaria sud-vestică), este numit în inscripţie *convicanus et compossessor* al lor (CIL III 12339). Felul cum înţelegem raporturile de proprietate între vicanii de la Scaptopara depinde de accepţiunea ce se dă termenului juridic roman *compossessor*, aplicat în acest caz special, adică: *a)* coproprietar (ca părtaş la o proprietate comună, obşte), ori *b)* vecin cu proprietatea (megieş), deci singur stăpîn pe un lot de pămînt (vezi atestările cuvîntului *compossessor* în cîteva texte latine: Thesaur. linguae lat., III, 2143). În teritoriul dintre Dunăre şi Marea Neagră populaţia locală se afla în faza de trecere de la formele de proprietate obştească la proprietatea individuală asupra pămîntului, sub influenţa orînduirii sclavagiste aduse de oraşele pontice greceşti şi apoi de ocupaţia romană. Se admite însă că în Moesia de jos populaţia autohtonă geto-dacă păstra încă puternice reminiscenţe ale formei de proprietate obştească, invocîndu-se chiar cazul « vicanilor Buteridavenses »[1].

În legătură cu problema hotărniciilor se poate observa, în sfîrşit, că dacă uneori şi în unele locuri *termini* dintre proprietăţi agricole şi operaţia aşezării lor *(terminatio)* vor fi putut să aibă un caracter paşnic şi sacral, ori chiar amical-idilic (aproape ca nişte serbări cîmpeneşti), cum le descriu unii eruditi burghezi, acesta nu putea să fie cazul în Moesia şi în alte ţinuturi din bazinul Mediteranei subjugate de către cei mai îndemînatici organizatori şi totodată exploatatori ai popoarelor cotropite în lumea antică, romanii. Expresiile laconice *termini positi* şi *fines* din bornele de hotărnicie sînt în cele mai multe cazuri dovezi ale unei lupte acerbe pentru pămînt şi ale pătrunderii agenţilor expansionismului roman în drepturile autohtonilor, în Dobrogea geto-dacii, şi a expulzării acestora de pe locurile stăpînite şi muncite din vremuri imemoriale, acaparate pe încetul, mai ales în cursul secolelor II-III e.n. şi în cea mai mare parte de protejaţii ocupaţiei romane. *Opus h(oc) exces-sînt Daci* (Dacii să iasă dincolo de aceşti stîlpi!) spune aspra ameninţare din formula juridico-administrativă a bornei de hotărnicie de la *civitas Ausdecensis* lîngă Adamclisi (CIL III 14437, 2).

Lupta pentru pămînt între autohtonii geto-daci şi agenţii stăpînirii romane este unul din aspectele de căpetenie ale raporturilor sociale economice în Scythia Minor, o problemă pe care o vor lumina mai mult şi soluţiona deplin pe baze mai largi descoperirile arheologice şi epigrafice din viitor şi reconsiderarea tuturor elementelor documentare disponibile, de pe poziţiile ştiinţifice ale materialismului istoric.

СПОРНЫЙ ВОПРОС УСТАНОВЛЕНИЯ ГРАНИЦ В МАЛОЙ СКИФИИ

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Выявляя особую важность документации эпиграфического материала для социальной и экономической истории Римской имерии, автор указывает на то обстоятельство, что среди находящихся в Добрудже (Малая

[1] T. D. Zlatkovskaia, op. cit., p. 86—87; E. M Ştaerman, «Vestnik Drevnei Istorii», 1953, nr. 2, p. 61; A. P. Kajdan, ibidem, 1952, nr. 3, p. 91.

Скифия) многочисленных надписей имеются фрагментарные, чтение и расшифрование которых не дали точных и положительных результатов. В их числе находятся надписи на двух межевых знаках, датируемых 192—201 гг. н.э.: а) CIL III 14447 (Национальный Музей Древностей в Бухаресте), найденный по сведениям Точилеску в окрестностях города Исакчи (Новиодунум), б) обнаруженный в 1915 г. В. Пырваном (Истрия IV, стр. 633 — 7, Музей Истрия) при раскопках руин Истрии, где межевой знак (из окрести городской территории) был использован в качестве строительного материала для большэй стены-ограды III или IV вв. Чтение и толкование, предложенные Точилеску: termini positi inter Siampudi [vil]lam et vicanos Ba...ridave[na]tes» и Пырваном «termini positi inter [B]essi Ampudi [vil]lam et vicanos B[ut?]eridavenses» не объясняют пробелов эпиграфии и не дают ей соответствующего смысла; по этой причине с ними не приходится считаться.

Судя по аналогии межевых знаков (CIL III 14206,4; 14406 d; CIL II 4125; Ann. épigr., 1923, 26 и т.д.) и принимая во внимание критерии римской и фракийской античной ономастики, пассаж, вызывающий противоречивые толкования, следует читать так: termin(i) positi inter [M]essiam Pude[ntil]lam et vicanos But?eridavenses. Вместо Messia можно прочесть Cessia, Dessia, Gessia, Ressia или Tessia; все же правильнее остановиться на первом имени римского родового строя Messia, чаще встречающемся, чем другие имена на иллирийских надписях или написях других провинций.

Messia Pudentilla римского происходжения — владетельница обширных земельных участоков (латифундий) в Малой Скифии, находящихся по соседству с vicus But?eridava — селом автохтонного гетского населения, расположенным, вероятно, на территории Истрии, на близком расстоянии (10—20 км) от крупного понтийского города. Рассматриваемая автором надпись дает новое доказательство существования крупной земельной собственности в этой области, где обширные участки земли — несомненно самые лучшие — были захвачены эксплуататорскими привилегированными элементами римского владычества: знать административной и политической иерархии, ветераны, деловые люди и пр. Эти последние во II и III вв. непрерывно расширяли свои владения в ущерб автохтонному гетскому населению, как об этом можно судить по межевым знакам (termini positi) на основании которых ликвидируется спорный, вопрос (controversia de finibus) между Messia Pudentilla и vicani But?eridavenses и устанавливаются соответствующие границы.

Наконец было также выявлено, что как в Малой Скифии, так и в других областях, захваченных римлянами, шла ожесточенная борьба за владение землей между агентами римской экспансии, в числе которых фигурируют и фракийские группы (bessi, lai), пришедшие с юга и обосновавшиеся в селах позднего происхождения (vicus Quintionis, Secundini и т.д.), и покоренным гетским автохтонным населением, поставленным в более тяжелые экономические и социальные условия dediticii, трудившимся на пользу привилегированных слоев римского владычества.

UN LITIGE DE PROPRIÉTÉ EN SCYTHIE MINEURE

(RÉSUMÉ)

En relevant l'importance documentaire du matériel épigraphique pour l'histoire sociale et économique des provinces de l'empire romain, l'Auteur fait remarquer que, parmi les nombreuses inscriptions de la Dobroudja (Scythia Minor) il en existe quelques-unes, fragmentaires, qui n'ont pas encore été lues et interprétées d'une manière satisfaisante. L'une, une borne de l'an 198—201 de notre ère, dont on a conservé deux exemplaires: *a)* CIL III 14447 (au Musée National des Antiquités de Bucarest), provenant, selon Tocilescu, des environs de Isaccea (Noviodunum); *b)* le fragment découvert en 1915, par V. Pârvan *(Histria*, IV, p. 644—7 ; Musée d'Histria) à l'occasion des fouilles effectuées dans les ruines d'Histria, où la pierre (apportée des environs, du territorium Histriense) avait été utilisée comme matériel de construction dans le grand mur d'enceinte du IIIe ou du IVe siècle. Les lectures et les interprétations proposées par Tocilescu: « termini positi inter Siampudi [vil]lam et vicanos Ba...ridave[na]tes » et par Pârvan: « termini positi inter [B]essi Ampudi [vil]lam et vicanos B[ut?]eridavenses », n'expliquent pas les lacunes de l'épigraphe et n'en donnent pas un sens convenable; c'est la raison pour laquelle elles sont à rejeter.

D'après l'analogie des bornes similaires (p. ex.: CIL III 14206, 4; 14406 d; CIL II 4125; *Ann. épigr.*, 1923,26 etc.) et tenant compte des critériums de l'onomastique romaine et thrace, le passage controversé, des deux exemplaires de notre borne, doit être lu comme suit: *termin(i) positi inter [M]essiam Pude[ntil]lam et vicanos But?eridavenses.* Au lieu de « Messia » on pourrait lire également *Cessia*, *Dessia*, *Gessia*, *Ressia* ou *Tessia*; il faut cependant préférer le premier nom gentilice romain « Messia », qui est plus fréquent que les autres dans les inscriptions de l'Illyricum et des autres provinces.

D'origine romaine, Messia Pudentilla est propriétaire de vastes terrains agricoles (latifundia) en Scythie Mineure, dans le voisinage du « vicus But?eridava », village des autochtones gètes qui se trouvait peut-être dans le territoire de Histria, non loin (à quelques 10—20 km) de la grande ville pontique. Il y a ici une nouvelle preuve de l'existence de la grande propriété foncière dans cette région, où de vastes portions de terrain — et sans doute des meilleures — ont été accaparées par des éléments exploiteurs, privilégiés, du régime romain: dignitaires de la hiérarchie politique et administrative, vétérans, hommes d'affaires, etc. Ceux-ci avaient étendu sans cesse au IIe—IIIe siècles leurs propriétés au détriment de la population autochtone gète, comme le montrent, p. ex., les bornes (termini positi) qui mettaient fin au litige (controversia de finibus) « inter Messiam Pudentillam et vicanos But?eridavenses », en délimitant leurs terrains respectifs.

On relève ensuite que dans la Scythie Mineure, tout comme dans les autres contrées envahies par les Romains, il se livrait une lutte acharnée pour la possession du sol entre les agents de l'expansionisme romain, d'une part, — parmi lesquels on doit compter également les groupes de Thraces venus du sud, Bessi et Lai (« consistentes » dans les « vici » de Quintio, Secundinus, Ulmetum, etc.)-et d'autre part, les Gètes autochtones, vaincus et réduits à la condition sociale et économique inférieure de « dediticii », qui devaient exécuter les travaux grossiers au profit des classes privilégiées de la domination romaine.

STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE
Tomul VI, 1955, nr. 1—2.

CONSIDERAȚII ASUPRA UNOR CERCETĂRI ARHEOLOGICE FĂCUTE PE *LIMES TRANSALUTANUS*

DE

D. TUDOR

În planul de activitate alcătuit de către Secțiunea de științe istorice, a Academiei R.P.R. s-a înscris și problema valurilor, șanțurilor de apărare, movilelor, drumurilor vechi etc., ce se întîlnesc pe întregul teritoriu al patriei noastre. Prin forma, numărul însemnat și dimensiunile lor, adesea impunătoare, aceste urme din diferite epoci ale trecutului nu pot constitui, deocamdată, decît obiectul unor cercetări topografice. Din punct de vedere cronologic, ele sînt și cele mai neclare, deoarece nu ne oferă elemente precise de datare, ca o așezare arheologică dintr-un anumit punct. Studierea lor cere îndelungate deplasări pe teren și observații atente la suprafața solului. Pentru aceste motive, unele descoperiri arheologice întîmplătoare nu trebuie pierdute din vedere, căci în afară de faptul că ne scutesc de sforțări și cheltuieli, pot aduce unele lămuriri neașteptate, cum este cazul cu cele pe care le prezentăm în raportul de față. În ceea ce privește orînduirea sclavagistă și epoca prefeudală, valurile constituie un prețios indiciu pentru stabilirea pe teren a limitelor de cotropire sau de întindere a unor state hrăpărețe, ca cel roman, sau ca frontiere întărite împotriva unor popoare în migrație, cum este cazul cu hotarele imperiului bizantin.

Un plan sumar de cercetare a acestor *monumente de pămînt* din Moldova, Țara Romînească și Dobrogea a fost inițiat și realizat în parte, acum 60 de ani de către Gr. Tocilescu, ajutat de inginerul topograf P. Polonic. După aceea, s-au făcut numai investigații reduse și locale, fără să se urmărească, în mare, întinderea și cronologia lor.

Astfel, nu știm cînd și cum s-a construit marele val de pămînt numit de popor *Brazda lui Novac*, care se întinde de la Turnu-Severin pînă la Brăila. Ipotezele istoricilor îl plimbă cronologic pe un spațiu de șapte secole, de la Augustus pînă în vremea constituirii, în sudul Dunării, a primului stat feudal bulgar. *Limes transalutanus* se întinde de la Turnu-Măgurele pînă în Țara Bîrsei. Deși apare ca o încercare de cotropire romană la răsărit de Olt, nu a fost urmărit suficient pe teren ca să putem ști dacă se leagă de evenimentele

ce au dus la cucerirea Daciei, sau este ridicat mai tîrziu, în secolul al III-lea e.n.[1].

În vara anului 1951, am fost informat de către Secția culturală a Sfatului Popular din Cîmpulung-Muscel despre unele descoperiri arheologice întîmplătoare, făcute cu prilejul unor lucrări din cuprinsul acelui raion. Pentru lămurirea acestor descoperiri, călătoriile noastre de studii s-au întins de la castrul roman *Jidava* (4 km sud de Cîmpulung-Muscel), pînă la nord de tîrgușorul Rucăr, unde se află de asemenea o fortificație ce datează din timpul cotropirii romane în Dacia (fig. 1, A—B). Această zonă face parte din regiunea superioară a *limes*-ului transalutan. Cu această ocazie s-a putut culege sau nota material arheologic recent descoperit și completa o serie de observații topografice care aduc date noi asupra trecutului acestui *limes*, ca și asupra caracterului celor două încercări de cotropire romană în acea regiune.

Castrul *Jidava* a fost sondat parțial de N. Butculescu în 1876 și apoi de Tocilescu în 1901[2]. Cu toată starea de conservare relativ bună a cetății și cu tot numărul bogat în obiecte obținute din săpături, mare lucru nu s-a putut stabili în ceea ce privește data de început și sfîrșit a castrului (problemă ce poate rezolva și pe aceea a *limes*-ului respectiv). Deși în zidăria castrului s-a întrebuințat destulă cărămidă, iar unele dintre clădirile sale interioare erau acoperite cu țiglă, pînă acum nu s-a găsit nici o stampilă imprimată pe acestea, spre a se putea identifica numele unității ce l-a construit. De altfel, lipsa cărămizilor și a țiglelor stampilate este o caracteristică a tuturor construcțiilor militare de pe *limes*-ul transalutan, fapt care poate indica originea sa tîrzie, din secolul al III-lea e.n. Se cunosc numai inscripții zgîriate pe pasta crudă a acestor obiecte, reprezentînd numele unor soldați cărămidari, sau modeste sforțări ale unor începători în a învăța să scrie pe un material la îndemînă[3].

Recent, în incinta cetății, s-au construit cîteva barăci din lemn și cu acest prilej, din ruinele de zidării s-au scos mai multe fragmente de cărămizi. În grămezile de acest material s-au aflat și trei cărămizi romane fragmentare, interesante prin inscripțiile pe care le conțin[4].

Gr. Tocilescu și P. Polonic, care au cercetat în mod mai amănunțit *limes*-ul transalutan, constatau că el se găsea la o depărtare de 10—15 km la răsărit de Olt, că poseda 17 castre de apărare (dintre care patru duble), iar în ceea ce privește data ridicării acestuia, o situau la sfîrșitul secolului al II-lea și la începutul celui următor, o datare destul de imprecisă[5]. Apoi, alți cunoscători ai acestui gen de monumente au văzut în el un *limes* dublu pentru cel de pe Olt, ridicat sub Hadrian sau Antonin Piul, ori la începutul veacului al III-lea, de către Septimiu Sever[6]. Cît privește evacuarea lui, s-a emis o singură părere mai precisă, sprijinită pe descoperirea unui tezaur monetar în castrul de la Săpata de Jos, ale cărui ultime monede, din anul 242 e.n., ar constitui un

---

[1] Pentru datarea *limes*-ului transalutan în sec. III și a Brazdei lui Novac în vremea lui Constantin cel Mare, vezi D. Tudor, în « Rev. Ist. Rom. », XI—XII (1941—1942), p. 145, și Oltenia romană, București, 1942, p. 206 și 209.

[2] Rezultatele le-am publicat în « Bucureștii », II (1936), p. 89 și urm.; « Bul. Muz. Milit. », IV, 7—8, 1940, I, p. 98 și urm.; « Bul. Com. mon. ist. », XXXV, 1944, p. 77 și urm.

[3] « Bucureștii », II, p. 110 și urm. și « Bul. Muz. Milit. », IV, p. 101.

[4] D. Tudor, « Studii și cercetări științifice », Acad. R.P.R., Fil. Iași, IV, 1953, nr. 1—2, p. 483 și urm.

[5] Gr. Tocilescu, Fouilles et recherches archéologiques en Roumanie. București, 1900, p. 121 și urm.

[6] « Istros », I, 1, 1934, p. 73; D. Tudor, Oltenia romană. p. 208 și 260.

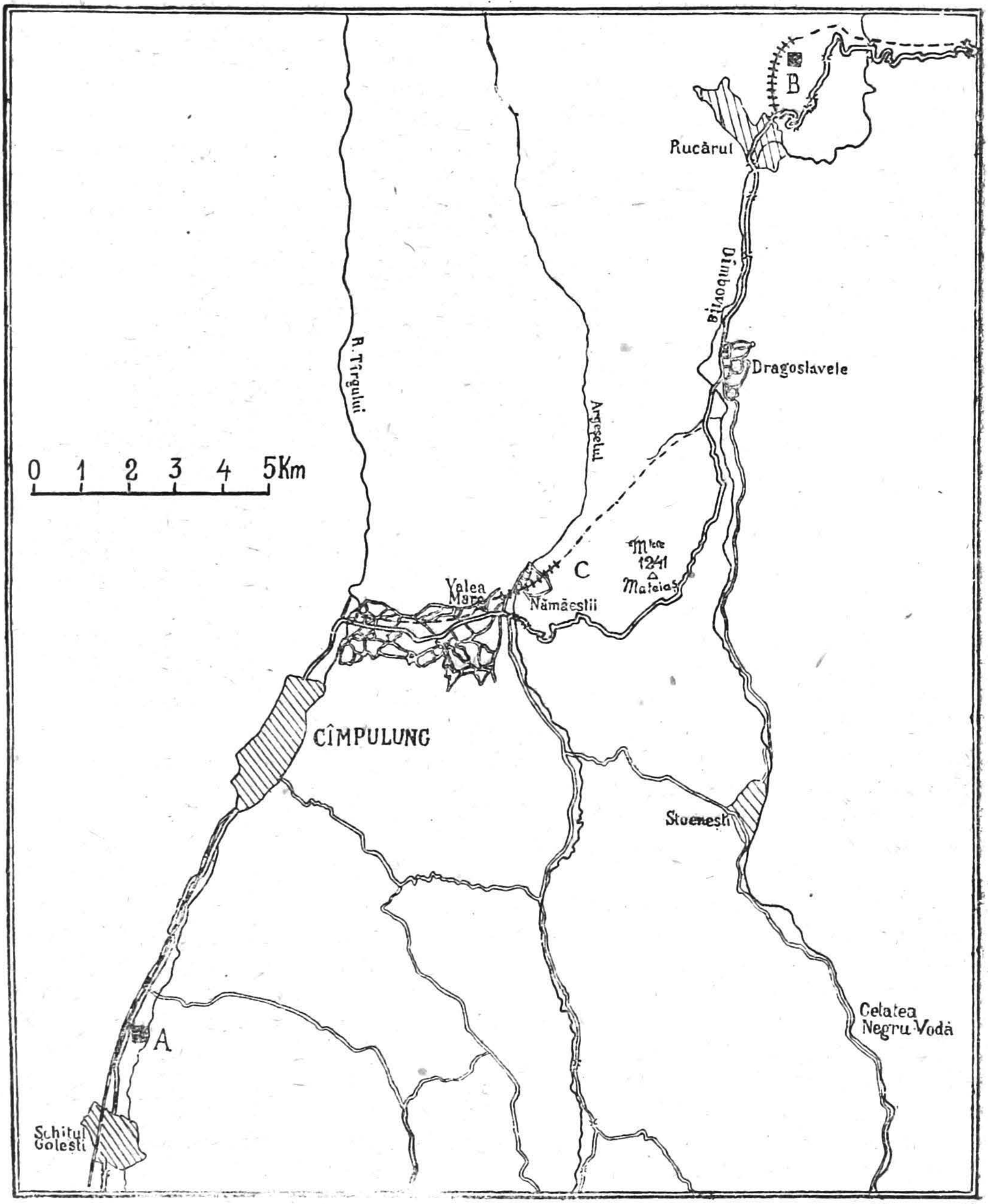

Fig. 1. — *Limes*-ul transalutan în regiunea Cîmpulung-Muscel.

jalon în această problemă[1]. Dar tezaurul invocat nu poate aduce o dată categorică pentru lichidarea cotropirii romane în această regiune, fiindcă el putea fi tăinuit fie de către un soldat al castrului, fie de către un localnic, după părăsirea castrului[2]. În lipsa unor inscripții precise sau a altor descoperiri arheologice, credem că numai urmărirea descoperirilor numismatice izolate, făcute în interiorul castrelor *limes*-ului, poate oferi unele date aproximative. În această privință, descoperirile monetare făcute în cele trei castre cercetate pînă acum: Jidava[3], Săpata de Jos[4] și Băneasa[5] se înșiruie între domniile lui Septimiu Sever (193—211) și Gordian al III-lea (238—244). Lipsa inscripțiilor pe piatră și a cărămizilor stampilate vin să sprijine, de asemenea, limitarea cotropirii romane pentru acest interval.

Modeste sînt și descoperirile de material arheologic mărunt în interiorul acestor castre, ceea ce formează iarăși o bună dovadă despre o stăpînire romană scurtă. Constatăm, de asemenea, că în vecinătatea castrelor nu apar așezări civile dezvoltate (obișnuitele *canabae*), cu urme bogate de viață romană. Un alt fapt important este că, între cursul Oltului și acest *limes*, într-o zonă ocupată și supusă colonizării, nu se constată așezări rurale de seamă, purtînd pecetea vieții civile romane. În această zonă continuă vechile forme de cultură materială ale triburilor autohtone.

Toate aceste constatări duc la concluzia că *limes*-ul transalutan a fost ridicat la începutul secolului al III-lea e.n. poate de către energicul Septimiu Sever; cotropirea romană a fost de scurtă durată, iar evacuarea s-a întîmplat sub presiunea evenimentelor care au avut loc în timpul lui Filip Arabul (244—249). Cît despre necesitatea ridicării *limes*-ului, ipoteza cea mai bună rămîne tot aceea a lui Fabricius[6], care vedea aici o lărgire a zonei de apărare pentru așezările ce se dezvoltaseră pe Olt.

Un alt punct arheologic vizitat mai atent în 1951 a fost regiunea Rucărului. Semnalasem încă mai demult existența unui castru roman în vecinătatea acestuia, fără a da însă o descriere mai amănunțită a ruinelor și materialului arheologic descoperit aici[7]. Cu această ocazie am cercetat și colecția de obiecte arheologice rămasă de la D. Băjan din Rucăr (adunată din regiunea respectivă), pe care Institutul de istorie al Academiei R.P.R. s-a îngrijit a o inventaria și transporta la Muzeul raional din Cîmpulung-Muscel.

Despre ruinele romane de la Rucăr se pot da știri noi și, în același timp, sînt de precizat unele rectificări referitoare la mărimea și cronologia lor. În primul rînd, aici nu este vorba de un castru, ci numai de un mic *castellum* sau *burgus* roman, ridicat pentru controlul ce se făcea prin acest punct obligatoriu de trecere, între Rucăr și Bran. Resturile lui se găsesc la circa 1 km de Rucăr, în locul numit *Scărișoara*, unde există un fel de luncă situată sub arcul de stînci ce se ridică spre Posada. Lîngă acest *burgus* se văd două coline, iar mai departe, puternice masive muntoase, cum este Pleașa, la răsărit. Terenul cu ruine, brăzdat de două pîraie, este mlăștinos. Pîrîul principal, numit Rîu-

---

[1] « Istros », I, 1934, fasc. 1, p. 74 și urm.
[2] C. Daicoviciu, La Transylvanie dans l'antiquité. București, 1945, p. 168.
[3] « Bucureștii », II, 1936, p. 112 și « Bul. Muz. Milit. », IV, p. 99.
[4] « Dacia », V—VI, p. 435 și « Istros », loc. cit.
[5] « Dacia », IX—X, p. 441.
[6] R.-E., XIII, col. 645.
[7] D. Tudor, op. cit., p. 243.

şorul, se varsă în Dîmboviţa. Ruinele apar vizibile la suprafaţa solului pe o lungime de 27 de paşi şi o lăţime de 19 paşi (fig. 2 B).

Săpături nesistematice s-au făcut aici, în 1904, de către D. Băjan din Rucăr, fost funcţionar la Arhivele Statului din Bucureşti. Despre rezultatele obţinute putem culege informaţii sumare dintr-un raport al său ce se păstrează

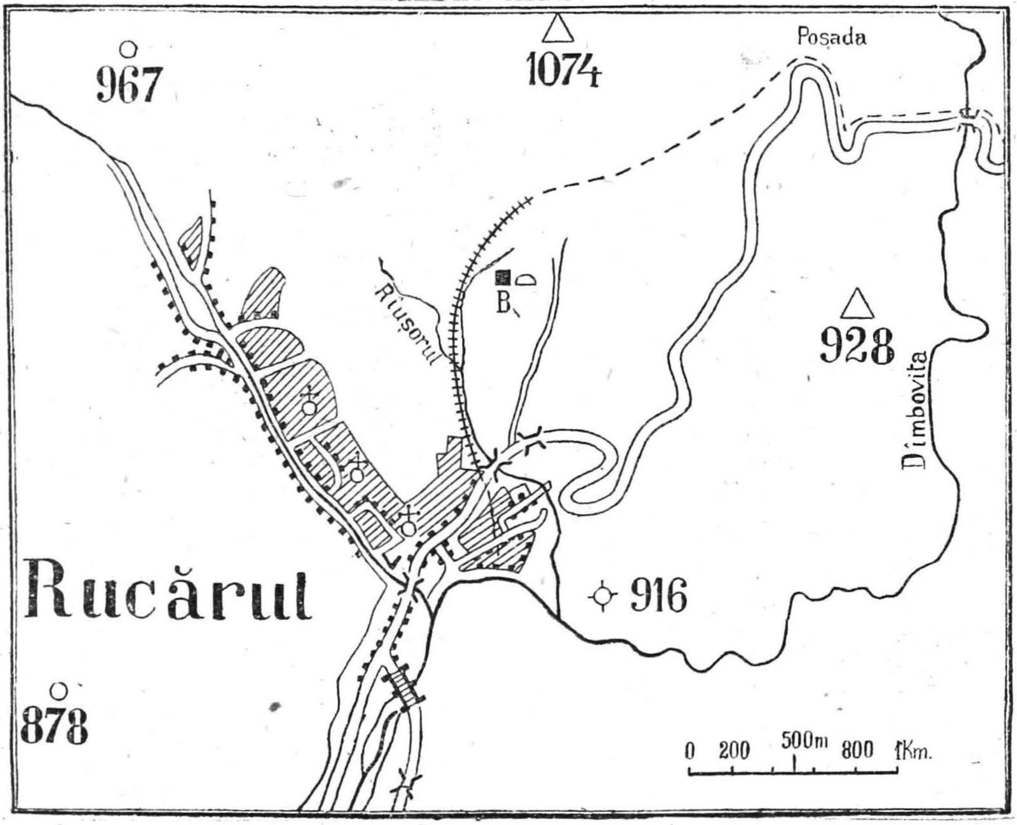

Fig. 2. — Castelul şi *limes*-ul roman la Rucăr.

însoţit de două schiţe, între manuscrisele lui Gr. Tocilescu, la Academia R.P.R. [1]

Din însemnările sale rezultă că s-a săpat parţial acest *burgus* şi s-au dat la iveală cărămizi mari, ţigle, olane, urme de tencuială, o podea făcută din amestec de var cu cărămidă pisată, precum şi cîteva obiecte. Aceste resturi de zidărie, ţigle şi pavaj în *opus signinum* se pot vedea şi astăzi, răvăşite în urma săpăturilor lui Băjan. El a schiţat şi planul zidurilor cu încăperile respective, ce au intrări şi dimensiuni diferite (fig. 3).

Din planul lui Băjan ar rezulta că fortificaţia se compune din două şiruri de încăperi, cercetate fiind de el numai cele din stînga. Zidul exterior atinge grosimea de 1,16 m faţă de 0,72 m cît au cele interioare. Sînt precizate de asemenea şi două uşi interioare largi de 1,36 m. Dintre încăperi s-a stabilit

[1] Bibl. Acad. R.P.R., mss. nr. 5137, p. 239 şi urm.

numai mărimea uneia. Ea are 3,18 m lungime şi 1,95 m lăţime. După planul lui Băjan rezultă că el a sondat aceste ruine pe o lungime de 21 m şi o lăţime de 16 m (dimensiuni care nu reprezintă pe cele din exterior ale fortificaţiei).

Descoperirea cea mai preţioasă făcută de el, constă dintr-un fragment de cărămidă, lung de 0,22 m, lat de 0,21 m şi gros de 0,55 m, păstrat în colecţia sa (fig. 4). Pe acest fragment se văd resturile a două impresiuni în relief făcute cu o stampilă. Resturile impresiunilor formează începutul şi sfîrşitul aceluiaşi cartuş. Stampila este lată de 0,034 m şi are litere înalte de 0,012 m. Pe cartuşul mai bine păstrat se citesc clar literele COH II F, cu obişnuita bară orizontală deasupra numeralului. Din al doilea cartuş este sigură numai bucla de sus a unui B, care era şi ultima literă din text.

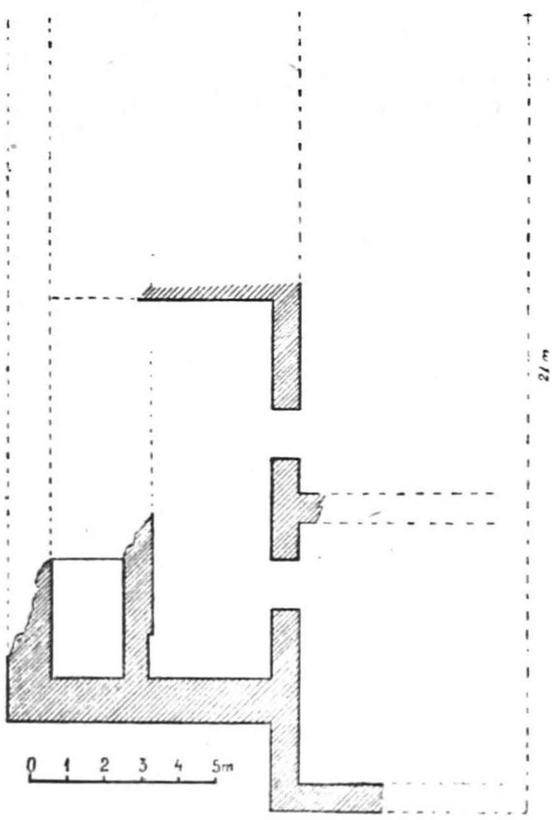

Fig. 3. — Burgul de la Rucăr-Muscel. Săpăturile lui D. Băjan — 1904.

Din fericire, anonimul cărămidar a aplicat de două ori stampila unităţii sale şi din resturile celor două imprimări se poate deduce uşor lectura restituită (fig. 4):

Coh(ors) II F[l(avia)] [B(esorum)].

După caracterul literelor, ea este din secolul al II-lea e.n.

Această trupă, formată în vremea împăraţilor Flavii, cu recruţi din tribul thracic al bessilor, apare prima dată într-o diplomă militară referitoare la armata Moesiei inferioare. De aici va-fi participat la războaiele de cotropire a Daciei. Din Moesia inferioară ea a fost apoi mutată în Dacia, odată cu bifurcarea provinciei şi aici este menţionată printre trupele Daciei inferioare, într-o diplomă datînd din anul 129 e.n. Pînă acum, urme epigrafice ale ei se cunoşteau numai în castrul de la Cincşor, pe Olt (în apropiere de Făgăraş), unde a lăsat, de asemenea, cărămizi stampilate. Ea nu a rămas în Dacia pînă la eliberarea provinciei de sub cotropirea romană, ci, după cum a arătat A. v. Premerstein, pe baza unor documente epigrafice, Marcu Aureliu a mutat-o în Orient[1].

Faţă de toate aceste informaţii ce posedăm în legătură cu staţionarea în Dacia a cohortei respective, rezultă că stampilele ei de la Rucăr se fixează cronologic între războaiele de cotropire a Daciei şi domnia lui Marcu Aureliu. Pentru această perioadă pledează şi ductul îngrijit al literelor din stampilele descrise. În acest caz, burgul de la Rucăr, cum se va arăta şi prin alte

[1] Întreaga informaţie bibliografică la W. Wagner, Dislok. röm. Auxiliarform. Berlin, 1938, p. 97.

dovezi, nu mai face parte din sistemul defensiv al *limes*-ului transalutan, așa cum se credea[1], fiindcă acesta este posterior stampilelor cohortei a II-a de bessi. Atunci cînd se ridică acest *limes*, mica fortificație de la Rucăr era distrusă, după cum ne indică și o interesantă descoperire topografică locală.

Băjan menționează încă în raportul lui din 1904, că la apus de aceste ruine se văd urmele căii romane formate « dintr-un strat gros de pămînt roșu ». Controlînd pe teren resturile « drumului » roman identificat astfel de Băjan, am constatat că nu poate fi vorba aici de o șosea romană, ci ne aflăm în fața resturilor marelui val al *limes*-ului transalutan, care și în regiunea de cîmpie, către Dunăre, a fost și este socotit de localnici ca un « drum » vechi. Stratul de pămînt roșu și gros este însuși miezul valului, rezultat în urma arderii la care a fost supus cu ocazia ridicării[2]. Astăzi, el apare ca un drum bătut ce se întretaie cu pîraiele menționate și se îndreaptă spre Posada, în direcția de urcuș a șoselei moderne. Față de traseul acestui val, burgul de la Scărișoara rămîne la răsărit și nu în spatele lui. Deci, el a fost lăsat în afara frontului de apărare și la inamic. Din această situație rezultă că atunci cînd s-a ridicat valul *limes*-ului, nu s-a mai ținut seama de această fortificație ca să poată fi inclusă în zona apărată din spatele valului, fiindcă nu mai era în stare de funcționare.

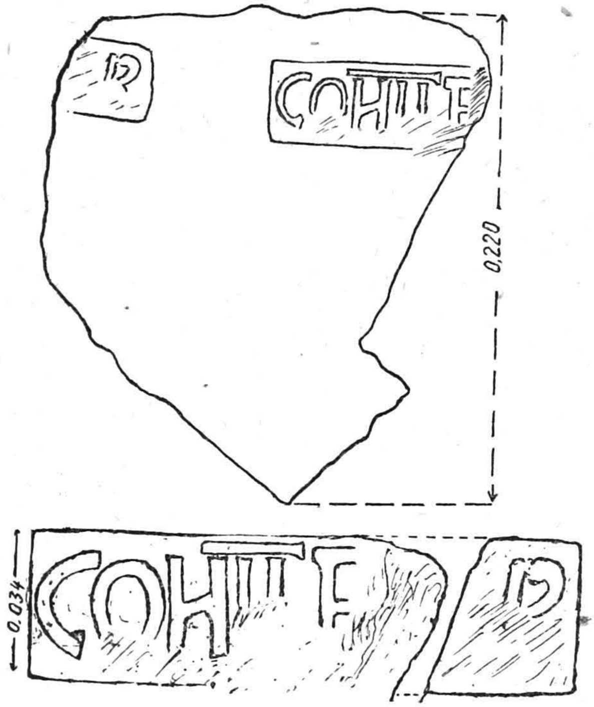

Fig. 4. — Cărămidă stampilată din Rucăr.

Cît privește traseul urmat de val la răsărit de Rucăr, se poate stabili că el fusese săpat de la malul drept al Dîmboviței, atingea marginea satului, tăia șoseaua ce duce spre Bran, străbătea lunca mlăștinoasă a celor două pîraie, lăsa în afară mica fortificație de la Scărișoara și urca pe coasta stîncoasă în direcția Posadei. De îndată ce atinge regiunea stîncoasă, el nu mai poate fi urmărit ca în vale și este de presupus că a fost înlocuit aici cu un zid de piatră brută fără mortar, care s-a desfăcut ulterior.

Acest fragment de val constituie un nou crîmpei din sistemul *limes*-ului transalutan ce poate fi identificat într-o regiune de munte și nesprijinit pe malul unei ape însemnate. Valul *limes*-ului a fost bine urmărit de Tocilescu și Polonic, de la Dunăre pînă lîngă gara Pitești, unde el se termină în malul drept al rîului Argeș[3]. De aici, el dispare pînă la nord de Cîmpulung-Muscel. Între Pitești și Cîmpulung, este foarte probabil că acest val să nu fi fost săpat

[1] D. Tudor, op. cit., p. 208.
[2] Gr. Tocilescu, op. cit., p. 122 și D. Tudor, loc. cit.
[3] Gr. Tocilescu, Bibl. Acad. R.P.R., mss. nr. 5138, p. 34 și urm.

și să fi fost înlocuit prin cursul apelor mai bogate din această regiune: Argeș, rîul Doamnei și rîul Tîrgului. Aceste ape nu oferă un obstacol serios, dar malul lor drept putea fi întărit printr-un sistem de palisade; care au dispărut cu ușurință. Desigur că drumul natural în lungul văilor continua pe același mal, pînă cînd și el trebuia să-și schimbe direcția, la nord de Cîmpulung, în spre valea Dîmboviței.

Ne mai avînd în față un scut hidrografic, drumul trebuia iarăși apărat prin valul de pămînt cu șanț. Acest lucru se și observă lîngă satul Valea Mare, de îndată ce el s-a detașat de rîul Tîrgului (fig. 1).

În raportul său, înaintat lui Gr. Tocilescu în 1896, P. Polonic făcea constatarea că « în comuna Valea Mare, la est de Cîmpulung, se vede un troian făcut din pămînt roșu și straturi în cărămizi, cu direcția între Cîmpulung și Namăiești ». În satul amintit, urmele semnalate de P. Polonic se pot vedea și astăzi la sud-vest de valea Bărăției. Acolo, P. Polonic l-a văzut pe o lungime de aproape 1 km, lat de 10 pași, înalt de 0,50 m și cu un miez gros de lut ars, întocmai ca la Scărișoara. În aria satului Valea Mare, P. Polonic l-a mai precizat și în alt punct: « Cum treci Argeșelul, în deal la Valea Mare, apuci drumul pe lîngă biserică și cînd scobori în valea Petroasa, găsești iarăși urme de pămînt ars »[1].

Urmărind pe teren afirmațiile lui P. Polonic, ele se confirmă. Cercetările lui însă, în acest loc, s-au limitat numai la satele Valea Mare și Nămăiești și nu a căutat să le extindă spre Rucăr, pentru a stabili traseul către Bran al *limes*-ului. Judecînd după direcția pe care o au fragmentele de val constatate la Valea Mare și Nămăiești, rezultă că acest sistem de apărare, ca și drumul său, nu se îndreptau pe traseul actualei șosele naționale ce înconjură muntele Mateiaș pe la monumentul eroilor și nici nu coborau în valea Dîmboviței, lîngă Stoienești. *Limes*-ul înconjura muntele Mateiaș pe la apus și urma traseul vechiului drum dintre Valea Mare și Dragoslave. Față de traseul șoselei moderne, această veche cale este mai scurtă cu cîțiva km și fiind părăsită, nu mai este folosită decît de pietoni, deși a fost cîndva vehiculată. Ea coboară în valea Dîmboviței pe la Pravăț și se unește aici cu un important și vechi drum. De la Nămăiești pînă la Dragoslave există de asemenea o regiune pietroasă, astfel încît este de presupus că și aici valul de pămînt putea fi înlocuit cu un zid de piatră fără mortar. De la Dragoslave pînă la Rucăr, rîul Dîmbovița putea suplini rolul valului sau zidului.

Sîntem de părere că *burgus*-ul roman de la Rucăr făcea parte dintr-o serie de fortificații ridicate în timpul sau imediat după cotropirea Daciei. El trebuie să aibe aceeași origine cu alte castre din nordul Munteniei, constatate la Drajna de Sus[2], Mălăiești[3] (ambele în Prahova) și Pietroasa[4] (lîngă Buzău). Aceste posturi de pază romane sînt ridicate în regiunile subcarpatice cu scopul principal de a bara accesul prin văile de seamă[5] ce duc din Muntenia în Transilvania. Castrul de la Drajna, mai bine cercetat, are poarta pretoriană spre

---

[1] Gr. Tocilescu, Bibl. Acad. R.P.R., mss. nr. 5137, p., 268 și nr. 5138, p. 342, precum și P. Polonic, Carnet, notițe XVII (în mss. la M. N. A).

[2] Gh. Ștefan, « Dacia », XI—XII, p. 115 și urm.

[3] G. Zagoriț, Castrul roman de la Mălăești, etc. Ploiești. 1940 (ruine romane, după Gh. Ștefan, l. c., încă neclare).

[4] Al. Odobescu, Le trésor de Pétrossa. Paris, 1900, t. III, p. 19 și urm.

[5] L. Fabricius, R.-E., XIII, col. 642 și C. Daicoviciu, op. cit., p. 104.

sud, adică spre locurile de unde se putea aștepta un atac. Aceste castre supravegheau cele trei drumuri naturale din pasurile Buzăului, Vălenilor și Branului. Dar în afară de această misiune, ele mai aveau și un alt rol. În regiunile cu văi largi ale Carpaților meridionali locuiau triburi getice războinice, pe care cotropirea romană nu le putea subjuga în deajuns; de unde, necesitatea de a le supraveghea de aproape. La Drajna, săpăturile au constatat o puternică așezare autohtonă, cu material arheologic ce indică pe daci[1]. Nu departe de Rucăr se află puternica așezare și fortificație getă de la Cetatea lui Negru Vodă (lîngă Stoienești), unde, în afară de un bogat material arheologic care datează pînă în epoca de cotropire a Daciei, s-au mai descoperit și aproape o sută de mănuși de amfore grecești stampilate (inedite în colecția D. Băjan), care indică o veche și îndelungată legătură economică a șefilor triburilor din acest loc cu orașele grecești pontice. Același lucru se poate constata și în ceea ce privește prezența unei numeroase populații getice în regiunea în care se află castrul de la Pietroasa.

Săpăturile de la Drajna au scos la lumină și o serie de cărămizi stampilate cu numele unor unități romane ce au făcut parte din armata Moesiei inferioare: legiunea a V-a Macedonica, legiunea a XI-a Claudia *pia fidelis*, legiunea I-a Italica și cohorta I-a Flavia Commagenorum[2]. Sprijinindu-se pe acestea, Tocilescu[3] era de părere că prezența unităților romane aici ne indică «protectoratul» Moesiei inferioare asupra actualei Muntenii, în secolele II-III e.n. Părerea lui Tocilescu a fost apoi adoptată de toți. Trupele de la Drajna erau găsite ca fiind trimise acolo pentru pază, direct din lagărele lor principale, ce le aveau pe malul drept al Dunării[4]. În lumina descoperirilor făcute în castrul de la Drajna, lucrurile trebuie judecate altfel. Prin poziția lor geografică, orientarea strategică și cronologia materialului arheologic, castrele de la Drajna, Rucăr și Pietroasa sînt construite de cuceritorii care veneau nu dinspre sud, ci din Transilvania. Nu avea nici un sens ca aceste detașamente plecate de la Dunăre să străbată Muntenia în latul ei și să-și ridice castre în munți, cu spatele către triburile barbare din cîmpia și dealurile muntene și cu fața (frontul) înspre Transilvania stăpînită de armata Daciei superioare.

Prezența unităților militare ale Moesiei inferioare la Drajna (poate și a *coh. II Fl. Bess.*, la Rucăr) se explică prin colaborarea ce a existat în timpul și imediat după cotropirea Daciei, între armatele Moesiilor și ale Daciei, pentru a ridica o serie de lucrări militare în provincia proaspăt cucerită. Se pare că sectorul rezervat detașamentelor de lucru furnizate de armata Moesiei inferioare, s-a fixat în regiunea dacică de la sud de Carpați, deoarece, numele trupelor de la Drajna se întîlnește și în Oltenia[5].

Săpăturile de la Drajna au arătat că viața castrului din acest loc a fost foarte scurtă. Ultimele monede și restul materialului arheologic culese din castru nu depășesc sfîrșitul domniei lui Traian și urcarea pe tron a lui Hadrian[6]. Cercetările sumare făcute de Al. Odobescu în castrul de la Pietroasa, arată și

---

[1] Gh. Ștefan, op. cit., p. 132 și urm.
[2] Ibidem, p. 123.
[3] Gr. Tocilescu, Monumente epigrafice și sculpturali, M.N.A., București, 1902, p. 108 și urm. și p. 339.
[4] Gr. Florescu, «S.C.I.V.», anul II, 1951, nr. 2, p. 129 și urm.
[5] D. Tudor, op. cit., p. 269 și urm.
[6] Gh. Ștefan, op. cit., p. 141 și urm.

acolo o fortificație din zid (158 × 124 m), cu slabe urme de locuire[1]. La Rucăr, urmele arheologice sînt și mai sărace. Urmele unor incendii violente s-au putut stabili la toate trei castrale. Din aceste constatări se poate conchide că după o scurtă funcționare ca posturi militare, aceste castre au fost nimicite la sfîrșitul domniei lui Traian și venirea la tron a lui Hadrian. Este tocmai momentul cînd la Dunăre se produce invazia roxolanilor, care provoacă în Dacia și răscoale ale autohtonilor. Situația a fost destul de gravă pentru a-l determina pe noul împărat să încerce să distrugă podul de la Drobeta și să se gîndească la o părăsire totală a Daciei. Pericolul cel mare pentru provincia cotropită la nord de Dunăre îl constituia răscoala populației dace și nu invazia roxolanilor, cu care Hadrian ajunge repede la înțelegere prin mărirea stipendiilor. Incursiunea roxolanilor nici nu putea atinge castrele amintite, deoarece, foarte probabil, se va fi canalizat spre Dunăre, în Moesia[2]. Datorită perturbării produse la Dunărea inferioară de invazia lor, însuși Hadrian a trebuit să vie aici. Atacul sarmatic din afară a constituit un moment favorabil pentru ridicarea băștinașilor împotriva cotropitorilor, în special ridicarea acelora care erau mai puțin supravegheați de către autoritatea romană[3].

Dacii, pe care îi constatăm în număr însemnat în regiunea cetăților romane de la Rucăr, Drajna și Pietroasa, sînt aceia care, răsculîndu-se, vor fi atacat pe cotropitorii din castrele respective, le vor fi incendiat și îi vor fi silit pe cotropitori să se retragă în alte întărituri, la nord de munți.

Situația Munteniei față de cotropirea sau de influența militară romană rămîne încă neclară. Pe baza materialului arheologic descoperit în cele trei castre de la poalele Carpaților meridionali, urme ce încetează cu venirea la tron a lui Hadrian, acel « protectorat roman » (termen modernizant și impropriu) în secolele II și III e.n. nu mai poate fi susținut. Lămurirea acestei probleme cere noi cercetări arheologice. Este greu de admis o situație de cotropire a triburilor autohtone din Muntenia față de Moesia inferioară dacă luăm în considerație prezența pe malul drept dunărean a unor puternice garnizoane romane, între care și trei lagăre de legiuni (la Novae, Durostorum și Troesmis), ridicarea *limes*-ului transalutan și lipsa unor stațiuni militare în centrul provinciei.

Se pare că triburile de aici erau puternice din punct de vedere militar. Romanii le țineau în frînă prin acordarea unor însemnate stipendii și printr-o încercuire militară, situație în care se găseau și iazigii din cîmpia Tisei inferioare.

О НЕКОТОРЫХ АРХЕОЛОГИЧЕСКИХ ИЗЫСКАНИЯХ НА LIMES TRANSALUTANUS

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Сообщаются результаты археологической поездки на limes transalutanus, между римскими лагерями Жидавы и Рукэра, район Кымпулунг-Мусчел (рис. 1). По этому случаю в Жидаве были найдены два кирпича

[1] Al. Odobescu, loc. cit. și « S.C.I.V. », anul III, 1952, p. 217.

[2] Pentru invazia roxolană vezi C. Daicoviciu, « Dacia », VII-VIII, p. 259 și urm. și La Transylvanie dans l'antiquité, p. 93.

[3] A. D. Dmitriev, « Vestnik Drevnei Istorii », 1949, nr. 1, p. 79 și urm.

с надписями римских солдат. Далее описывается римский burgus в Рукэре (рис. 3), сооруженный cohors II Flavia Bessorum, как на это указывают клейма на кирпичах (рис. 4).

Следы limes были идентифицированы возле деревень Валя Маре, Нэмэешти и Рукэр. Burgus в Рукэре расположен вне limes, из чего следует, что во время постройки этого последнего он был уже разрушен.

На основании археологических открытий можно полагать, что римляне выстроили свои лагеря в Пиетроасе, Дражне де Сус и в Рукэре во времена завоевания Дакии. Эти укрепления были разрушены в начале царствования Адриана дакийскими племенами Южных Карпат, восставшими против Рима вследствие нашествия роксолан и выспыхнувших в Дакии восстаний.

ОБЪЯСНЕНИЕ РИСУНКОВ

Рис. 1. — Limes transalutanus в области Кымпулунг-Мусчел.
Рис. 2. — Замок и римский limes в Рукэре.
Рис. 3. — Крепость в Рукэре — Мусчеле. Раскопки Д. Бэжана в 1904 г.
Рис. 4. — Клейменные кирпичи в Рукэре.

CONSIDÉRATIONS SUR CERTAINES RECHERCHES ARCHÉOLOGIQUES EFFECTUÉES SUR LE *LIMES TRANSALUTANUS*

(RÉSUMÉ)

L'Auteur publie les résultats d'un voyage archéologique sur le *limes transalutanus*, entre les camps romains de Jidava et de Rucăr (district de Cîmpulung-Muscel) (fig. 1). A cette occasion, on a découvert à Jidava trois briques gravées par des soldats romains. L'Auteur décrit ensuite un *burgus* romain de Rucăr (fig. 3) construit par la *cohors II Flavia Bessorum*, comme l'indiquent les estampilles imprimées sur les briques (fig. 4).

En recherchant les traces du *limes*, l'Auteur a pu les identifier près des villages de Valea Mare, de Nămăieşti et de Rucăr. Le *burgus* de Rucăr se trouve en dehors du *limes*, ce qui prouve qu'au moment où l'on construisit ce dernier, il était déjà en ruines.

Etayé des découvertes archéologiques réalisées jusqu'ici, l'Auteur émet l'opinion que les Romains construisirent leurs camps de Pietroasa, de Drajna-de-Sus et de Rucăr pendant les opérations de conquête de la Dacie. Ces places fortes furent détruites, au début du règne d'Hadrien, par les tribus daces des Carpates méridionales qui s'insurgèrent contre Rome, à la suite de l'invasion des Roxolans et des révoltes qui eurent lieu à l'intérieur de la province de Dacie.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. — Le *limes transalutanus* de la région de Cîmpulung-Muscel.
Fig. 2. — Le château et le *limes* romain de Rucăr.
Fig. 3. — Le *burgus* de Rucăr-Muscel. Fouilles de D. Băjan (1904).
Fig. 4. — Brique marquée au poinçon, trouvée à Rucăr.

STUDII ŞI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE
Tomul VI, 1955 nr. 1—2,

MEŞTEŞUGURILE ÎN AŞEZAREA FEUDALĂ DE LA GARVĂN
(Sec. X—XII)

DE
I. BARNEA

Dezvoltarea pe care au luat-o săpăturile din ultimii şase ani în aşezarea feudală timpurie de pe ruinele cetăţii romane Dinogetia, astăzi punctul Bisericuţa, de pe teritoriul satului Garvăn (reg. Galaţi), a dus la o serie întreagă de observaţii şi la descoperirea unei însemnate cantităţi de materiale arheologice. Studiul acestor materiale a ridicat şi va continua să ridice probleme de o importanţă deosebită pentru istoria patriei noastre. Cercetarea raporturilor pe care aşezarea amintită le-a avut cu Bizanţul, cu statul feudal de la Kiev, ori cu alte centre mai mult sau mai puţin îndepărtate, ne-a dezvăluit o latură foarte importantă a vieţii acesteia. Limitarea la un asemenea studiu ne-ar oferi însă o imagine parţială şi falsă a vieţii aşezării de la Bisericuţa-Garvăn. Mult mai necesară pentru cunoaşterea felului de viaţă al locuitorilor ei, în epoca feudală timpurie (sec. X—XII), este urmărirea producţiei locale şi a dezvoltării pe care aceasta a luat-o în perioada de timp corespunzătoare. Încercarea de a examina meşteşugurile cu care se îndeletniceau locuitorii aşezării feudale timpurii de la Bisericuţa-Garvăn apare astfel ca o necesitate de la sine înţeleasă.

Înainte de a trece la examinarea acestei probleme, este nevoie să amintim ce se înţelege prin « meşteşug » sau « meserie », în lumina învăţăturii lui V.I. Lenin, care s-a ocupat mai în de aproape cu această problemă. Lenin numeşte « industrie casnică » (домашняя промышленность) prelucrarea materiilor prime în cadrul aceleiaşi gospodării (familii ţărăneşti), care le produce. « Producţia casnică constituie un accesoriu necesar al gospodăriei naturale, ale cărei rămăşiţe se menţin aproape totdeauna acolo unde există o ţărănime cu gospodărie mică... Industria, ca profesiune, nu există încă în această formă: meşteşugul (промысел) este indisolubil legat de agricultură, formînd cu ea un tot » [1].

Mai departe, Lenin numeşte *meserie* (ремесло) « producerea de articole la comanda consumatorului ». În această fază, meşteşugul « se rupe de agricultura patriarhală. Materialul (de prelucrat) poate să aparţină consumatorului care a făcut comanda sau meseriaşului, iar plata pentru munca meseria-

[1] V. I. Lenin, Opere. Ed. P.M.R., 1951, vol. 3, p. 307.

şului se face fie în bani, fie în natură... Produsul muncii meseriaşului (ремесленник) nu apare pe piaţă; el aproape că nu părăseşte sfera gospodăriei naturale a ţăranului. Este firesc, de aceea, ca meseriile să se caracterizeze prin aceleaşi procedee rutinare, prin aceeaşi fărîmiţare şi îngustime ca şi mica agricultură patriarhală. Singurul element de dezvoltare propriu acestei forme de producţie îl constituie deplasările meseriaşilor după cîştiguri, în alte localităţi... El trece cu timpul şi la producţia pentru piaţă, adică devine *producător de mărfuri.* Această trecere se săvîrşeşte treptat...la început piaţa pentru desfacerea produselor este extrem de îngustă»...Mai tîrziu, « drept piaţă pentru desfacerea produselor serveşte nu mica piaţă sătească sau iarmarocul, ci o regiune întreagă, apoi ţara întreagă, iar uneori şi alte ţări... Chiar şi cea mai mică producţie de mărfuri a meşteşugurilor ţărăneşti începe să separe industria de agricultură, deşi, în majoritatea cazurilor, în acest stadiu de dezvoltare, meşteşugarul (промышленник) nu se separă încă de agricultor »[1].

Din spusele lui Lenin se observă clar deosebirea pe care el o face între cele trei feluri de prelucrare a materiilor prime şi anume: *producţia casnică*, *producţia la comandă* şi *producţia pentru piaţă*. În plus, preferinţa lui Lenin pentru întrebuinţarea unui termen sau a altuia, în scopul desemnării celor trei feluri de prelucrare a materiilor prime, ne pune în faţa întrebării dacă, în limba romînă, prin cuvîntul « meşteşug » n-ar trebui să înţelegem faza primitivă a prelucrării oricărui material, iar prin cuvîntul « meserie », producerea de articole prelucrate în faza mai înaintată a acesteia şi anume, din momentul în care ea începe să se separe de agricultură. O distincţie categorică între cei doi termeni, în sensul care ne interesează de data aceasta, nu se face în limba noastră. O deosebire strictă între termenii întrebuinţaţi în acelaşi scop nu apare nici în limba rusă [2], nici în alte limbi. În studiul de faţă se va întrebuinţa cînd cuvîntul « meşteşug », cînd cuvîntul « meserie », preferîndu-se, numai în chip relativ, cel de al doilea termen, pentru faza de dezvoltare mai mare a prelucrării unuia sau altuia din materialele brute.

Cel mai de seamă dintre meşteşuguri, în perioada de început a orînduirii feudale, era *prelucrarea metalelor*. Prelucrarea metalelor era o meserie în adevăratul înţeles al cuvîntului, a cărei vechime urcă pînă la începutul epocii bronzului şi care necesita o muncă variată şi complexă, legată, pe de o parte, de extragerea minereului, iar, pe de alta, de prelucrarea acestuia [3]. În aşezarea feudală timpurie de la Dinogetia-Garvăn, documentele arheologice atestă prelucrarea următoarelor metale: fierul, arama, bronzul şi plumbul.

1. *Prelucrarea fierului* este dovedită în primul rînd prin existenţa mai multor bucăţi de zgură, descoperite majoritatea în ultimele două niveluri de locuire. Pe baza studiilor metalografice şi chimice făcute de Secţia de cercetări metalurgice a Academiei R.P.R., s-a ajuns la concluzia că la Garvăn a existat o metalurgie extractivă, adică în această localitate s-au prelucrat minereuri de fier, în vederea extragerii metalului conţinut. Mărturie sînt cantităţile de zgură găsite în săpături, ale căror dimensiuni sînt destul de mari pentru a exclude ipoteza că ar fi rezultat din simpla prelucrare a unor lupe

---

[1] V. I. Lenin, Opere, Ed. P.M.R., 1951, vol. 3, p. 308—311.
[2] V. I. Lenin, op. cit., p. 426.
[3] B. A. Ribakov, Remeslo drevnei Rusi. Moscova, 1948, p. 122—123, 483, 520.

metalice aduse din altă parte. Dimensiunile bucăţilor de zgură variază între cca. 0,05—0,25 m diametru, iar fierul pe care-l conţin este în proporţie de 40—50%. Din cauza condiţiilor de păstrare, zgurile s-au dezagregat în exterior, avînd un strat de oxid de fier hidratat, care le dă înfăţişarea unor limonite. În interior însă, se observă clar miezul mai dur şi complet diferit de stratul exterior. În cuprinsul aşezării nu s-a descoperit pînă acum nici un cuptor pentru reducerea minereului. Ştiut fiind însă că locul pentru extragerea fierului din minereu se afla de obicei în afara aşezărilor, pentru prevenirea incendiilor, nu este exclus ca şi în afara aşezării feudale timpurii de la Bisericuţa-Garvăn să se afle cuptoare pentru reducerea minereului de fier. Bogăţia de fier a zgurei găsite confirmă în orice caz caracterul primitiv al mijloacelor de reducere. Rămîne de stabilit dacă minereul va fi fost adus din dealurile învecinate ale Dobrogei de nord sau, pe calea apei, din regiuni mai mult sau mai puţin îndepărtate.

În ceea ce priveşte întrebuinţarea vaselor de lut pentru reducerea minereului de fier, procedeu cunoscut pe teritoriul U.R.S.S. în secolele VIII—XII[1], această operaţie nu este clar documentată la Garvăn. Este adevărat că două amfore romane tîrzii, descoperite una în strat de locuire din secolul al VI-lea, iar cealaltă lîngă un cuptor feudal timpuriu (secolele X—XI)[2], conţineau zgură de fier. Dar faptul că aceste vase n-au fost corodate de loc de zgură, arată că ele au fost întrebuinţate mai curînd pentru transportul zgurei, decît pentru reducerea minereului de fier.

Metalurgia prelucrătoare, adică prelucrarea pe loc a fierului brut, în vederea obţinerii diferitelor obiecte, este de asemenea bine documentată în aşezarea feudală timpurie de la Garvăn. Probabil că acelaşi meşter care extrăgea fierul îl şi prelucra pînă obţinea diferitele obiecte. Studiul metalografic al diferitelor unelte arată o structură clasică de fier sudat. Incluziunile orientate în straturi paralele arată că piesele au fost obţinute prin prelucrarea la cald a unui burete metalic încărcat cu incluziuni de zgură. Temperatura de lucru a atins cca 1000°C.

Pentru metalurgia prelucrătoare trebuie amintită, în primul rînd, aşa numita «casă a fierarului» (bordeiul nr. 38), descoperită în vara anului 1950. În interiorul acestei locuinţe, datată în cea de a doua jumătate a secolului al XI-lea, se afla, ca de obicei, un cuptor pentru foc, în colţul de NV. În plus, înspre colţul de SV, s-a găsit încă o vatră formată din pietre înegrite de foc, aşezate în formă de potcoavă alungită. Înăuntrul acestei vetre, zăceau îngrămădite la un loc şi topite între ele, un mare număr de obiecte de fier: cuie, lame de cuţit cu prăsele de corn, două clopote pentru vite, un amnar, un lacăt cilindric, o toartă de căldare, alte piese de fier nedeterminabile, precum şi două bucăţi de bronz, aparţinînd unor obiecte mai vechi, toate deformate de incendiu şi lipite de pietre, printre care şi o gresie pentru ascuţit. În afară de obiectele de metal prelucrate, se aflau şi bucăţi nelucrate. Toate acestea au dus la concluzia că este vorba de locuinţa unui meseriaş, care îi servea totodată şi de atelier[3].

Unelte speciale pentru prelucrarea fierului nu s-au găsit în «casa fierarului». În alte puncte ale aşezării s-au descoperit numai cîteva resturi

---

[1] B. A. Rîbakov, op. cit., p. 132, 205. Cf. Witold Hensel, La culture matérielle des slaves au haut moyen-âge (în l. polonă, cu rez. fr.), Poznan, 1952, p. 345.
[2] «S.C.I.V.», anul II, 1951, fasc. I, p. 29, fig. 13.
[3] Ibidem, p. 42—43, fig. 30—31.

ce par să arate unelte de acest fel. Astfel, în puncte diferite, aparținînd ultimului nivel de locuire feudală timpurie, au apărut cîte o bucată de fier, provenind, probabil, din două ciocane, și două dălți simple de fier, acestea din urmă în stare de conservare mai bună. În bordeiul nr. 80 s-au găsit resturile unui obiect ce pare să fi fost un cleşte [1].

Lăsînd la o parte cuțitele de fier, de diferite mărimi, instrumente de lucru cu caracter universal [2], al căror număr apropie cifra de 70 bucăți, celelalte unelte de fier sînt de asemenea slab reprezentate. Pînă în momentul de față au putut fi identificate trei topoare, trei rame de hîrleț, o săpăligă (?), patru seceri, vreo zece cîrlige de undiță, patru colțare pentru ghiață, cîteva amnare, lacăte cilindrice, un mic sfredel (?) și altele (fig. 1). Mai numeroase decît toate sînt cuiele de fier (cca. 80 bucăți), de obicei în patru muchii și cu floarea lată, asemănătoare cuielor de draniță. Cele mai multe dintre ele se aflau împrăștiate în ultimul nivel de locuire, cîteva în bordeiul nr. 144, printre lemnele arse ale acestuia, altele în gropi pline cu tot felul de resturi. Pe lîngă obiectele amintite s-au mai găsit cca. 15 scoabe, cîteva talăngi pentru vite, cîteva torți de căldări, un vîrf de lance, două-trei vîrfuri de săgeți, un cap de buzdugan, două scări de şa și mai multe fragmente mărunte, provenind din obiecte ce nu s-au putut identifica [3]. Unele dintre aceste obiecte vor fi fost aduse din altă parte, altele însă erau lucrate pe loc.

2. Prelucrarea *aramei* și a *bronzului* este confirmată de existența unui mare număr de foi subțiri de aramă, unele prinse între ele cu nituri, provenind din căldări de mici dimensiuni. Cîteva dintre acestea poartă urme evidente de reparațiuni, executate rudimentar, prin baterea cu ciocanul la cald sau de-a dreptul la rece. Majoritatea au apărut în ultimul nivel de locuire. Din cauza stării prea fragmentare a unor astfel de resturi, nu s-a putut reîntregi pînă acum nici un fel de vas, din care ele făceau parte. Alături de foile de aramă, trebuie amintite diferite torți (urechi) pentru căldări, din același material. Mai multe unelte, lucrate de asemenea din foi de aramă, terminate cu cîte doi colțișori, neîntîlnite, după cîte cunoaștem pînă acum, în vreo altă așezare, se pare că serveau la prelucrarea osului sau a pieilor (fig. 2,1—3). Uneori astfel de unelte au fost găsite cîte două, vîrîte una în alta (fig. 2,4—5). O categorie de unelte de bronz, bine cunoscută, o constituie cîrligele pentru undița de pescuit. Dar, cu privire la acestea, dovezile că ar fi putut să fie lucrate pe loc sînt mai puțin probabile. Numărul relativ mic al lor (vreo 10 bucăți), pe lîngă tot atîtea cîrlige de fier, amintite mai înainte, în comparație cu numărul mare al greutăților pentru năvod, arată oarecum modul preferat pentru pescuit al locuitorilor așezării feudale timpurii de la Garvăn.

Mai convingătoare pentru prelucrarea pe loc a aramei și bronzului sînt cîteva bare mici, din astfel de metale, care au apărut în bordeiul fierarului și în altă parte a așezării. Cele dintîi arată, în plus, că meșteșugarul fierar se ocupa în același timp și cu prelucrarea aramei și a bronzului.

Majoritatea obiectelor turnate din bronz (clopotul bisericuței, descoperit în vara anului 1953, cruciulițele-relicviar, diferite obiecte de podoabă) erau aduse de la Bizanț, Kiev sau din alte centre. Totuși, un mic tipar de lut, pentru

[1] «S.C.I.V.», III, 1952, p. 369.

[2] Cf. B. A. Kolcin, «Materiali i issledovaniia po arheologhii SSSR», nr. 32, Moscova, 1953, p. 71.

[3] A se vedea îndeosebi rapoartele de săpături ale șantierului Dinogetia, publicate în «S.C.I.V.», anii II-V, 1951—1954.

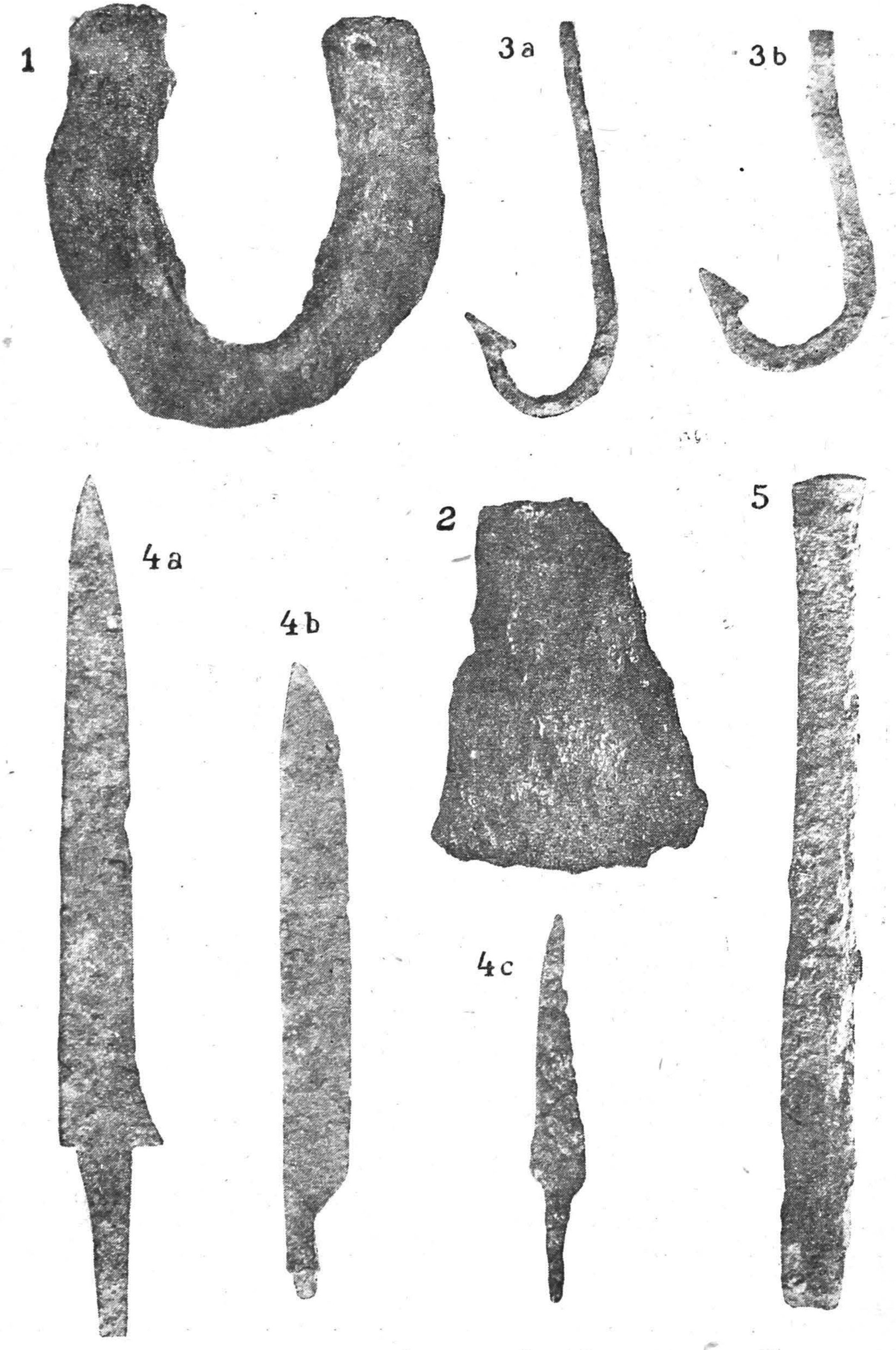

Fig. 1. — Unelte de fier. 1: ramă de hîrleţ; 2: săpăligă (?); 3: cîrlige pentru undiţa de pescuit; 4: cuţite; 5: daltă.

inele simple (fig. 3), arată că astfel de obiecte începuseră să fie turnate și în așezarea feudală timpurie de la Dinogetia-Garvăn. Folosindu-se de un inel mai vechi, pe care l-a imprimat în bucata de lut încă moale, meșterul a obținut un nou tipar, în care urmau să fie turnate alte obiecte asemănătoare cu originalul. Un asemenea tipar putea să se sfărîme imediat, ori să fie folosit pentru un număr destul de redus de inele.

3. Un alt metal ce se prelucra pe loc era plumbul. Ceea ce duce la această constatare sînt trei bucăți din acest metal, în formă de mici bare dreptunghiulare, nelucrate, toate aflate în puncte diferite, aparținînd ultimului nivel de locuire feudală timpurie. O fusaiolă de plumb, descoperită într-un strat de locuire mai vechi și, mai ales, o cruciuliță de plumb [1], găsită în secțiunea din afara așezării, ambele turnate, nu pot fi totuși socotite ca prelucrate pe loc, din cauză

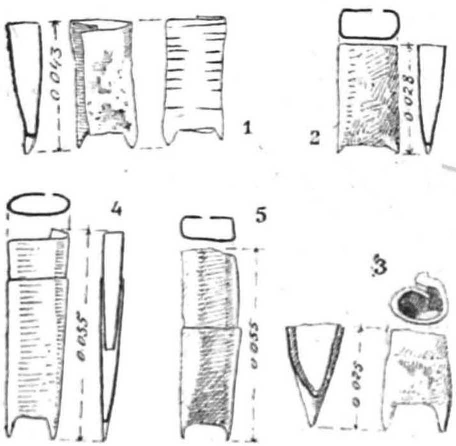

Fig. 2. — Unelte din foi de aramă.

Fig. 3. — Tipar de lut pentru inele.

că nu s-au descoperit pînă în prezent nici alte exemplare la fel, nici tipare pentru asemenea obiecte.

Aflarea unui vas pentru mercur, adus din Orient, duce la presupunerea că acest metal putea să fie întrebuințat la aurirea bijuteriilor, fără să existe însă vreo dovadă sigură în această privință [2].

4. *Olăritul* este meșteșugul cel mai bine documentat pentru penultimul nivel de locuire de la Dinogetia-Garvăn, adică pentru nivelul bordeielor arse. Într-o mică măsură el este documentat și pentru nivelul locuințelor de suprafață sau « al pietrelor ». Amîndouă aceste niveluri corespund în timp celei de a doua jumătăți a secolului al XI-lea și primei jumătăți a secolului al XII-lea e.n.

În bordeiele arse s-au descoperit pînă în prezent peste o sută de vase de lut întregi sau ușor întregibile, lucrate din lut nisipos, amestecat de obicei cu pietre pisate și sfărîmături de cochilii de melci. Descoperirea în cuprinsul bordeielor nr. 37 și 144, a cîte unei mici grămezi din astfel de materiale, ce

[1] « S.C.I.V. », III, 1952, p. 366, fig. 15, 2.

[2] Studii și referate privind istoria Romîniei. Ed. Acad. R.P.R., 1954, partea I-a, p. 207—209.

urmau să fie amestecate în pasta vaselor de lut, constituie o primă dovadă că această ceramică se lucra chiar de localnici. Forma puțin regulată a corpului, și mai ales a buzei vaselor, arată că ele erau lucrate pe roata învîrtită nu cu piciorul, ci cu mîna. Se știe că, din cauza mișcării încete, intermitente și neuniforme a unei astfel de roți ce se clătina, precum și a faptului că olarul dispunea numai de o singură mînă pentru a da forma vasului, acesta prezenta totdeauna defectele arătate [1].

Forma vaselor din această categorie, descoperite în bordeiele arse, este în cea mai mare parte aceea de oală obișnuită, fără mănușă, avînd fundul drept și fără nici un fel de marcă, cu umărul bine arcuit, gîtul foarte scurt, iar buza întoarsă în afară. Cîteva oale au corpul mai mult sau mai puțin apropiat de acela al unui cilindru, strîmtîndu-se ușor la gură. Forma și mai neregulată a acestora din urmă și lipsa oricărei urme de învîrtire orizontală pe pereții vasului, arată clar că ele erau lucrate numai cu mîna.

Un număr de mai multe vase întregi sau fragmentare, lucrate fie cu roata înceată, fie de-a dreptul cu mîna și descoperite în ultimele două niveluri de locuire, au forma unor mici castroane cu pereții oblici ușor arcuindu-se înspre afară. Ele apar în mare măsură ca imitația unor vase asemănătoare, de calitate și execuție tehnică mai bună, dar cu buza arcuită înspre interior, descoperite pînă acum nu numai în așezarea feudală timpurie de la Bisericuța-Garvăn, ci și în cea de la Isaccea. Cu toate acestea, plin de semnificație este faptul că vreo cîteva exemplare din astfel de castronașe (fig. 4,2—6), se apropie foarte mult, atît prin forma cît și prin dimensiunile lor, de binecunoscutele «afumători» (cățui) dacice, dintre care una a fost descoperită chiar la Dinogetia (fig. 4,1) [2].

Diferite opaițe de lut, în formă de mici castronașe (fig. 5,5), uneori și cu picior de sprijin, ce le dă înfățișarea unor cupe, avînd pereții scunzi și prevăzuți, într-un punct al marginii acestora, cu cîte o ieșitură pentru sprijinul feștilei, au apărut fie înăuntrul bordeielor arse, fie în afara acestora, în ultimele două niveluri de locuire.

Decorul vaselor din bordeiele incendiate și al celor cîteva de același tip, descoperite în ultimul nivel de locuire feudală, este tot atît de sărăcăcios ca și formele acestora. El apare aproape exclusiv numai pe vasele în formă de oală. Cel mai adesea acest decor constă din incizii orizontale, mai mult sau mai puțin regulate, executate pe umărul și pe corpul vasului, pînă la o oarecare distanță de fund (fig. 5,3—5). Uneori inciziile erau făcute cu ajutorul unui simplu bețișor. Alteori însă se întrebuința în acest scop un « pieptene » de os sau de corn de animal (fig. 5,1—2). În cursul săpăturilor de la Bisericuța-Garvăn s-au descoperit pînă în prezent trei astfel de piepteni, dintre care unul este o simplă bucată din coasta unui animal, crestată pe margine ca un mic ferăstrău (fig. 5,1). Forma ușor curbată a coastei se potrivea însă foarte bine pentru operația la care urma să fie întrebuințată. Asemenea mici instrumente de decor constituie o altă dovadă pentru lucrarea pe loc a ceramicii amintite. Parte din oalele bordeielor arse sînt împodobite cu șiruri de gropițe orizontale, uneori foarte neregulate, executate fie cu o rotiță primitivă, cu dinți mari, fie cu vîrful unui bețișor. Un număr cu mult mai mic de oale poartă pe umăr un decor de linii în val. Cîteva oale lucrate cu mîna și majo-

---

[1] B. A. Rîbakov, op. cit., p. 167—169.
[2] « S.C.I.V. », II, 1, 1951, p. 39, fig. 27.

ritatea castroanelor și a opaițelor n-au fost împodobite cu nici un fel de ornament.

În ceea ce privește arderea vaselor lucrate în așezarea feudală timpurie de la Garvăn, o observație ce trebuie făcută înainte de orice, este că, în general, acestea sînt arse slab și inegal, iar în unele cazuri prea puțin, ori chiar de loc. În așezarea aflată sus, în interiorul zidurilor vechii cetății romane, nu s-a descoperit pînă acum nici un cuptor special pentru arderea oalelor, ceea ce nu

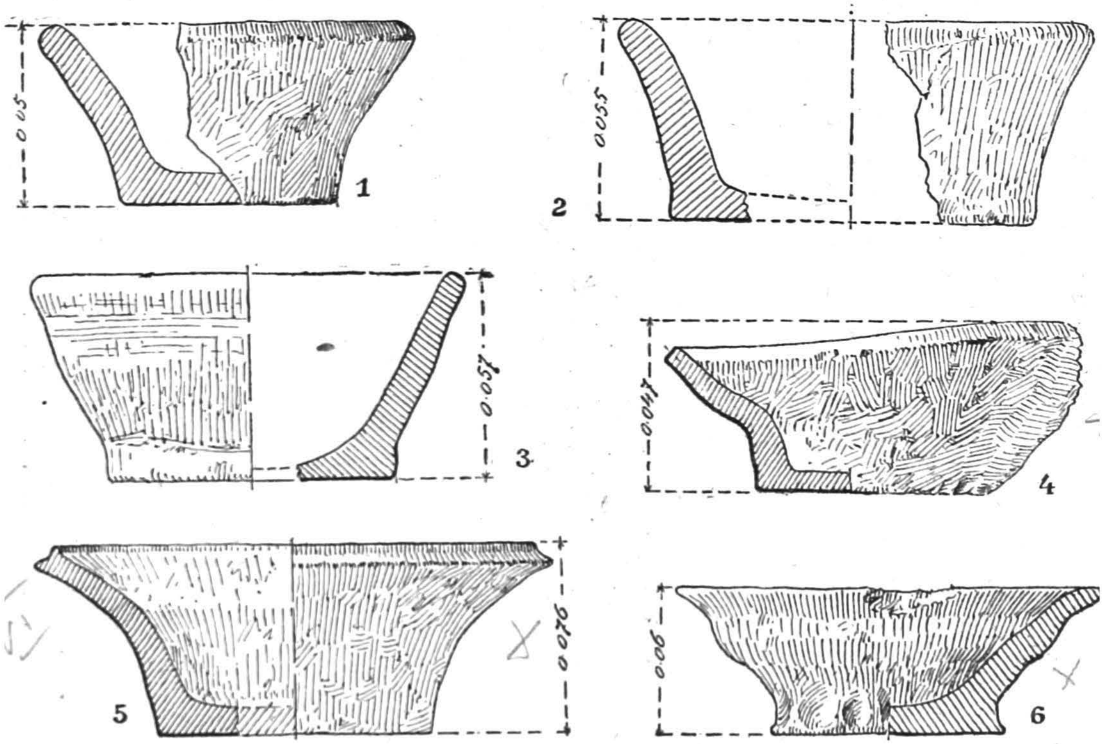

Fig 4 — 1: cățuie geto-dacică (sec. I—II); 2—6: castronașe feudale (sec. XI—XII).

exclude însă prezența unor astfel de cuptoare jos, în așezarea din afara zidurilor cetății. În schimb, în cuptoarele unor bordeie, au fost găsite cîte una sau mai multe oale, care, după poziția în care se aflau, este clar că nu fuseseră așezate la fiert, ci, foarte probabil, pentru ardere. Astfel, în mijlocul cuptorului din bordeiul nr. 12 se afla o oală cu gura în jos. Sub pietrele prăbușite din acoperișul cuptorului aflător în bordeiul nr. 78, zăcea o oală sfărîmată. Mai grăitoare este situația din bordeiul nr. 130. Aici, o oală nearsă se afla către mijlocul laturii de sud a locuinței, iar alte trei, diferite ca mărime și decor, erau înfundate în cenușa din cuptor, așezate, două culcate și a treia cu gura în sus. În cea mai mare dintre acestea se afla încă o ulcică, lucrată cu mîna[1]. Oale mai mici în altele mai mari s-au găsit și în bordeiele nr. 100 și 123, dar acestea zăceau în poziții diferite, pe podeaua locuințelor.

[1] « S.C.I.V. », IV, 1—2, 1953, p. 244—245, fig. 7—8. Arderea ceramicii în cuptoarele din case se practica în secolele X—XIII în satele, nu și în orașele vechi rusești. B. A. Rîbakov, op. cit., p. 172, 343.

Altă problemă ce se pune în legătură cu ceramica de origine locală de la Dinogetia se referă la numărul olarilor acestei așezări, în perioada de timp

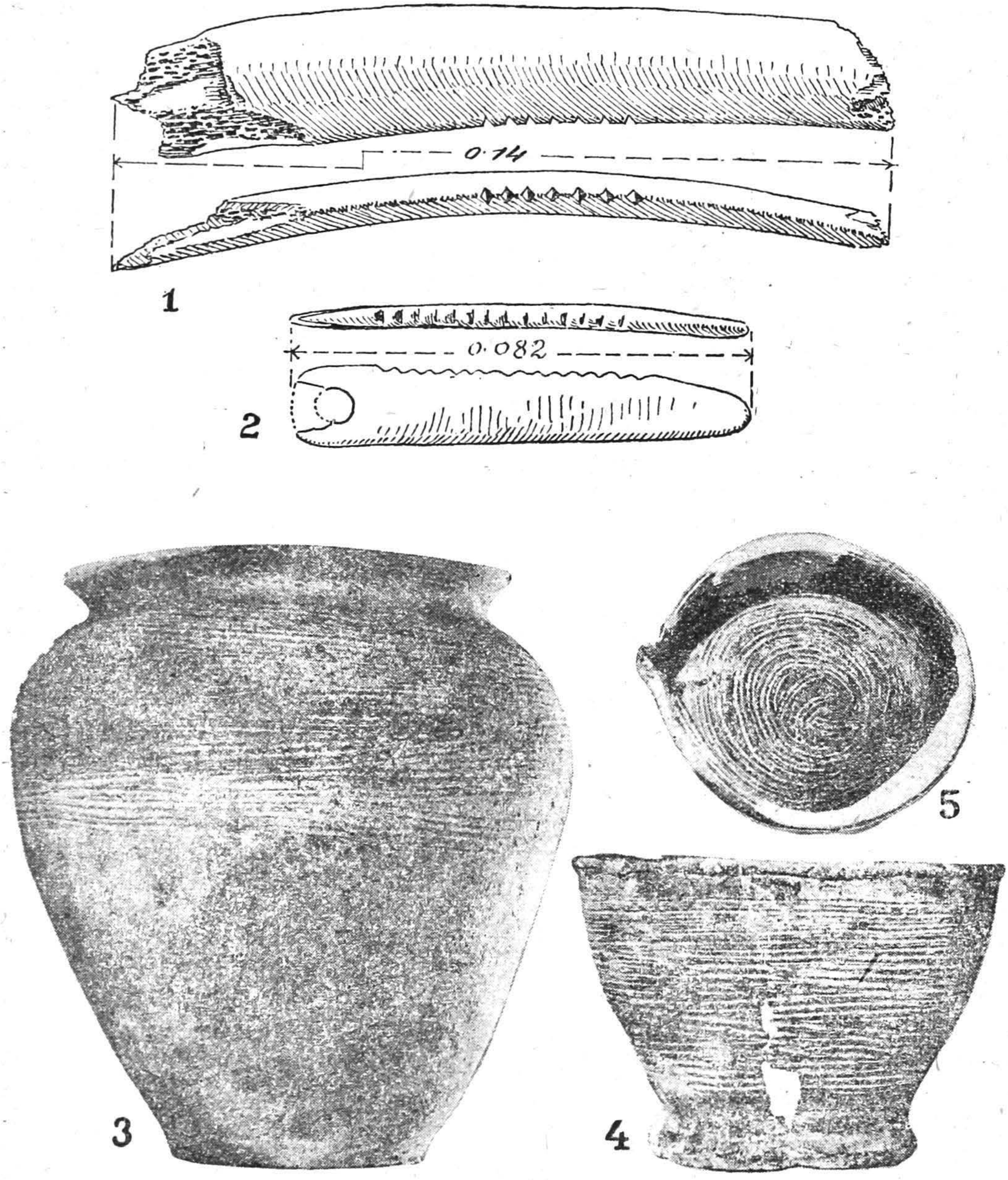

Fig. 5. — 1 — 2: « piepteni » pentru decoratul vaselor de lut; 3 — 5: vase decorate cu « pieptenele ».

a bordeielor incendiate. Ne aflăm în fața următoarei situații: pe de o parte, bordeie incendiate (nr. 29, 37,80, 100, 144 și 149), în care s-au găsit cîte zece pînă la cincisprezece vase, de categoria amintită, unele dintre ele neîntrebuințate de loc — cam multe pentru una și aceeași gospodărie, mai ales dacă se are

în vedere că, în anumite locuințe, existau uneori tot pe atîtea vase diferite de import; pe de altă parte, bordeie în ale căror cuptoare s-au găsit oalele menționate mai înainte și în care nu se mai aflau alte vase de tip local, în afară de oala din bordeiul nr. 130. Întrebarea ce se pune este dacă și într-un caz și celălalt, locuințele aparțineau unor olari? — Se pare că nu. Credem că se ocupau cu olăritul acei locuitori, în ale căror bordeie s-a găsit sauriș de pietre pisate și cochilii de melci sfărîmate (nr. 37 și 144). E de presupus după aceea că mai practicau același meșteșug locuitorii bordeielor în ale căror cuptoare se aflau îngrămădite măcar cîteva oale (bordeiul nr. 130), ori pe podeaua cărora zăcea un număr mai mare de vase neîntrebuințate (nr. 80). [1]

O ultimă chestiune referitoare la olărit privește cele mai vechi niveluri de locuire feudală timpurie de la Bisericuța-Garvăn, în care s-a aflat o ceramică de tip slav, de calitate mai bună, purtînd adesea mărci de olar pe fund, lucrată la roata de picior și numai în mod excepțional cîte un exemplar ceramic lucrat cu mîna. Pentru aceste produse de pe urmă, foarte rare, nu e nevoie să presupunem existența unui meșteșug. Este clar însă că ele se lucrau pe loc, fiind legate de producția casnică [2]. Referitor la ceramica de calitate mai bună există în ultimul timp dovada că, măcar în parte, ea se lucra și în cuprinsul așezării. Astfel, în bordeiul 37 c, care datează din secolul al X-lea, s-au descoperit în vara anului 1954, bulgări de lut frămîntat, purtînd imprimate urmele degetelor. Alături de ei se aflau cîteva oale nearse, care s-au sfărîmat, în urma prăbușirii acoperișului și a pereților bordeiului. Demn de menționat este faptul că decorul, constînd din incizii orizontale, de pe corpul acestor vase, se aseamănă foarte mult cu al unora dintre oalele găsite în bordeiele incendiate.

Cea mai mare parte a ceramicii de bună calitate, din cele mai vechi niveluri de locuire a așezării feudale timpurii de la Dinogetia-Garvăn, se pare însă că era adusă din altă parte. Pe la mijlocul secolului al XI-lea, din motive necunoscute, s-au întrerupt legăturile dintre centrele de producție ale ceramicii de tip slav, de bună calitate, și așezarea de la Garvăn. În urma unui asemenea fapt, locuitorii acestei așezări s-au văzut siliți să-și lucreze singuri vasele de lut de care aveau nevoie, imitînd într-un chip stîngaci modelele mai vechi. Oricum, locuitorii bordeielor incendiate nu par să fi venit din altă parte, deoarece în primul rînd nu există dovada că înaintașii lor au fost siliți de împrejurări să părăsească definitiv așezarea, iar, în al doilea rînd, în afară de ceramică, nu există nici o deosebire esențială între modul lor de viață și acela al predecesorilor. La acestea se adaugă că în diferite puncte s-au descoperit cîte 2—3 bordeie suprapuse, ceea ce arată refacerea pe același loc a acestora, de către o populație a cărei continuitate de viață n-a fost întreruptă. Dimpotrivă, nu se poate spune același lucru cu privire la locuitorii ultimului nivel, care, după trecerea pericolului, vin probabil dintr-o altă regiune, cu obiceiul de a-și face locuințe de suprafață, în loc de bordeie. Ei se vor instala în locul înaintașilor, care fuseseră obligați să părăsească așezarea odată pentru totdeauna.

Pe lîngă ceramica arătată ca lucrată pe loc, există unele slabe indicii că, în așezarea de la Dinogetia-Garvăn, se cunoștea și tehnica smălțuirii vaselor

---

[1] « S.C.I.V. », III, 1952, p. 368, fig. 16. Printre vasele din bordeiul nr. 80 se afla și un urcior nears, ce imită o amforetă cu fundul retezat.

[2] Cf. Witold Hensel, op. cit., p. 344.

de lut, cu smalţ de culoare verde măslinie. În acest sens vorbesc un fragment de oală de tip slav, pe care se află o pată de astfel de smalţ şi două fragmente de vase nesmălţuite, cu baghete în relief, decor întîlnit numai pe urcioarele cu smalţ verde măsliniu.

Mai puţin probabilă e prelucrarea pe loc a sticlei. Unele bucăţi de zgură de sticlă albastră provin mai curînd din arderea unor obiecte din astfel de material, aduse din altă parte.

5. *Prelucrarea lemnului.* Cultura materială a populaţiei de la Dinogetia-Garvăn, în epoca feudală timpurie, era în bună parte o cultură a lemnului. Cum era şi de aşteptat, produsele prelucrate din lemn nu s-au păstrat decît în foarte mică măsură, ceea ce face ca un atare aspect al vieţii locuitorilor acestei aşezări să fie cunoscut prea puţin şi fragmentar. Judecînd după descoperirile făcute cu prilejul săpăturilor, se poate face observaţia că lemnul era întrebuinţat cel mai mult pentru construirea locuinţelor. Fără să ne preocupe în chip special sistemul de construcţie al locuinţelor, trebuie amintit că aproape pentru fiecare din acestea s-au păstrat în pămînt resturi de lemn carbonizat sau putrezit, ori măcar urmele parilor şi ale grinzilor dintre ei. În bordeiele incendiate s-au găsit cele mai multe bucăţi de lemne arse. O bună parte dintre ele erau căzute din acoperişul bordeielor. Pereţii multor bordeie erau în întregime căptuşiţi cu scînduri de stejar (bordeiele nr. 4, 8, 26, 109 ş.a.). Parii din colţuri se ciopleau în patru muchii sau neregulat, avînd de obicei grosimea între 0,10—0,20 m fiecare. De dimensiuni ceva mai mici erau parii înfipţi pe laturi, fie pentru vreo uşă, fie pentru a întări mai mult pereţii şi acoperişul. În schimb, parul ce se afla la unele bordeie în mijlocul acestora şi a cărui menire era să susţină mai bine acoperişul, depăşea cîteodată în grosime pe toţi ceilalţi (bordeiul 109). Tălpile din bîrne de stejar erau fie trunchiuri de lemne întregi sau sparte în două bucăţi, în sensul lungimii (loasbe), fie cioplite pe toate feţele. Aspectul unor jumătăţi de trunchiuri îl aveau uneori şi grinzile cu care se căptuşeau pereţii. Cel mai adesea însă, pentru căptuşirea acestora se întrebuinţau scînduri de stejar. Aceleaşi scînduri erau folosite rareori şi pentru pardosit. Într-un hambar cu mult orz, avînd dimensiunile de 1,85×1,80 m, pardoseala, păstrată în cea mai mare parte, era alcătuită din scînduri de stejar late de 0,15—0,20 m şi groase de 0,03—0,05 m, aşezate de-a lungul încăperii. La fel erau aşezate scîndurile pardoselii şi în încăperea de circa 3×4 m, descoperită în 1949, în faţa turnului nr. 8. Această încăpere era, foarte probabil, tot un hambar. Pereţii săi erau căptuşiţi cu scînduri de stejar, late de cca. 0,20 m şi groase de 0,05 m, prinse în parii verticali de la colţuri.

Cu privire la sicriurile de lemn, din care s-au aflat mai multe resturi în cimitirul din jurul bisericuţei, s-a observat că ele aveau forma unor lăzi din scînduri de stejar, în anumite cazuri late de cca. 0,40 m şi groase, în general, de 0,015—0,02 m fiecare. Ca şi la locuinţe, tot aşa şi la sicriuri, cuiele şi scoabele de fier se întrebuinţau mai rar pentru încheierea lemnelor ori a scîndurilor între ele. În lipsa lor, meşterii lemnari vor fi preferat încheierea cu cuie de lemn sau pe cea cunoscută sub denumirea « în coadă de rîndunică ».

În afară de locuinţe şi sicriuri, lemnul se întrebuinţa şi pentru lucrarea diferitelor obiecte mai mari sau mai mici. Deşi nu s-au aflat resturi de bărci din trunchiuri de copaci — aşa-numitele μονόξυλα sau « cinuri » — totuşi acestea trebuie să fi existat, dat fiind că aşezarea de la Dinogetia era înconjurată

« S.C.I.V. », II, 1, 1951, p. 31—32, fig. 18—19; III, 1952, p. 391.

de ape. Astfel de bărci sînt atestate, în această vreme, pentru regiunile Dunării de Jos, și de unii cronicari bizantini, ca, de exemplu, Constantin Porfirogenitul[1], Cedren[2] și Ioan Kinnamos[3]. Ele au dăinuit pînă astăzi în anumite sate din împrejurimile Garvănului. În bordeiul nr. 165 s-au descoperit resturile unei găleți de lemn, legată cu cercuri de fier; într-un alt bordei, trei banițe din același material. Într-o amforă cu gîtul rupt, aflată în bordeiul nr. 12, se ascundea o lingură din lemn de esență ușoară, iar într-o oală din bordeiul nr. 123, un obiect mic și original, în formă de ramă, cioplit cu cuțitul din același material ca și lingura[4]. Toate aceste bordeie fac parte din categoria bordeielor incendiate, amintite mai înainte.

În diferite puncte ale așezării s-au aflat unelte și în special cuțite de fier, păstrînd încă urmele unor mînere de lemn. Lemnele întrebuințate pentru locuințe, sicriu și alte obiecte mai mari, erau tăiate, despicate și cioplite cu toporul, singura unealtă pentru lemnărie descoperită pînă acum în așezarea de la Bisericuța-Garvăn. Îndeosebi, la scîndurile din pardoseala hambarului pentru orz, deja amintit, se disting foarte bine urmele tăieturilor și ale cioplirii cu toporul. Unele capete de lemne par a fi fost retezate cu ferăstrăul. Parte din scînduri vor fi fost cioplite cu tesla. Tot cu tesla puteau fi scobite bărcile din trunchiuri de copaci. În săpăturile de pînă acum nu s-a găsit însă nici o urmă din aceste ultime două unelte. Pentru obiectele mai mici se întrebuința, foarte probabil, cuțitul. Uniformitatea construcțiilor și numărul foarte redus al uneltelor necesare pentru prelucrarea lemnului (3—4 topoare), aflate la Dinogetia, arată că nu toți locuitorii acestei așezări se ocupau cu prelucrarea lemnului, mai mult — că meșterii lemnari vor fi fost destul de puțini.

6. *Prelucrarea cornului și a osului* e foarte apropiată, ca procedeu tehnic, de aceea a lemnului. Duritatea deosebită a acestui material cere chiar o mai mare pricepere și instrumente mai perfecționate, ceea ce a și făcut ca tăietorii în os să se diferențieze într-o ramură deosebită de meseriași[5].

Pentru confecționarea feluritelor unelte și obiecte de podoabă se folosea îndeosebi cornul de cerb. În măsură mai mică erau întrebuințate coarnele de bovine sau alte animale, ori oasele diferitor animale și păsări. Niciodată n-au fost prelucrați colții de mistreț, din cauza prea marii lor durități, deși numărul unor astfel de resturi animale este destul de însemnat în așezarea feudală timpurie de la Garvăn. Fiind tari și greu de lucrat în stare naturală, coarnele și oasele se înmuiau fierbîndu-se în apă sau afundîndu-se în leșie fierbinte. După această operație, ele se puteau tăia în lung și în lat, după nevoie. Obiectul odată executat, se netezea frecîndu-se cu nisip înmuiat în apă. Pentru a-i da un luciu mai mare, el se ungea cu grăsime și se lustruia cu o bucată de piele. Unealta de lucru cea mai întrebuințată pentru prelucrarea cornului și a osului era cuțitul. Pentru perforarea diferitelor obiecte se foloseau sfredelul și cuie ori sule de fier înroșite în foc[6].

---

[1] Const. Porfirogenitul, De administrando imperio, cap. IX, Bonn, 1840, p. 74—79.
[2] Cedren, Hist. compendium, Bonn, 1839, vol. II, p. 402—403.
[3] Ioan Kinnamos, Historiae, Bonn, 1836, cartea a III-a, cap. 3, p. 93.
[4] « S.C.I.V. », II, 1, 1951, p. 23, fig. 8; III, 1952, p. 359, fig. 11, nr. 10, p. 380.
[5] B. A. Ribakov, op. cit., p. 413.
[6] J. Kostrzewski, Les origines de la civilisation polonaise. Paris, 1949, p. 285—286; S. A. Iziumova, « Kratkie Soobșceniia », v. XXX, 1949, p. 15—25.

La Dinogetia-Garvăn s-a întîlnit pînă în prezent un mare număr de coarne de animale, unele abia retezate sau cioplite cu cuţitul ori cu toporul altele într-un grad de prelucrare mai înaintat (fig. 6,1), cîteva aproape gata lucrate

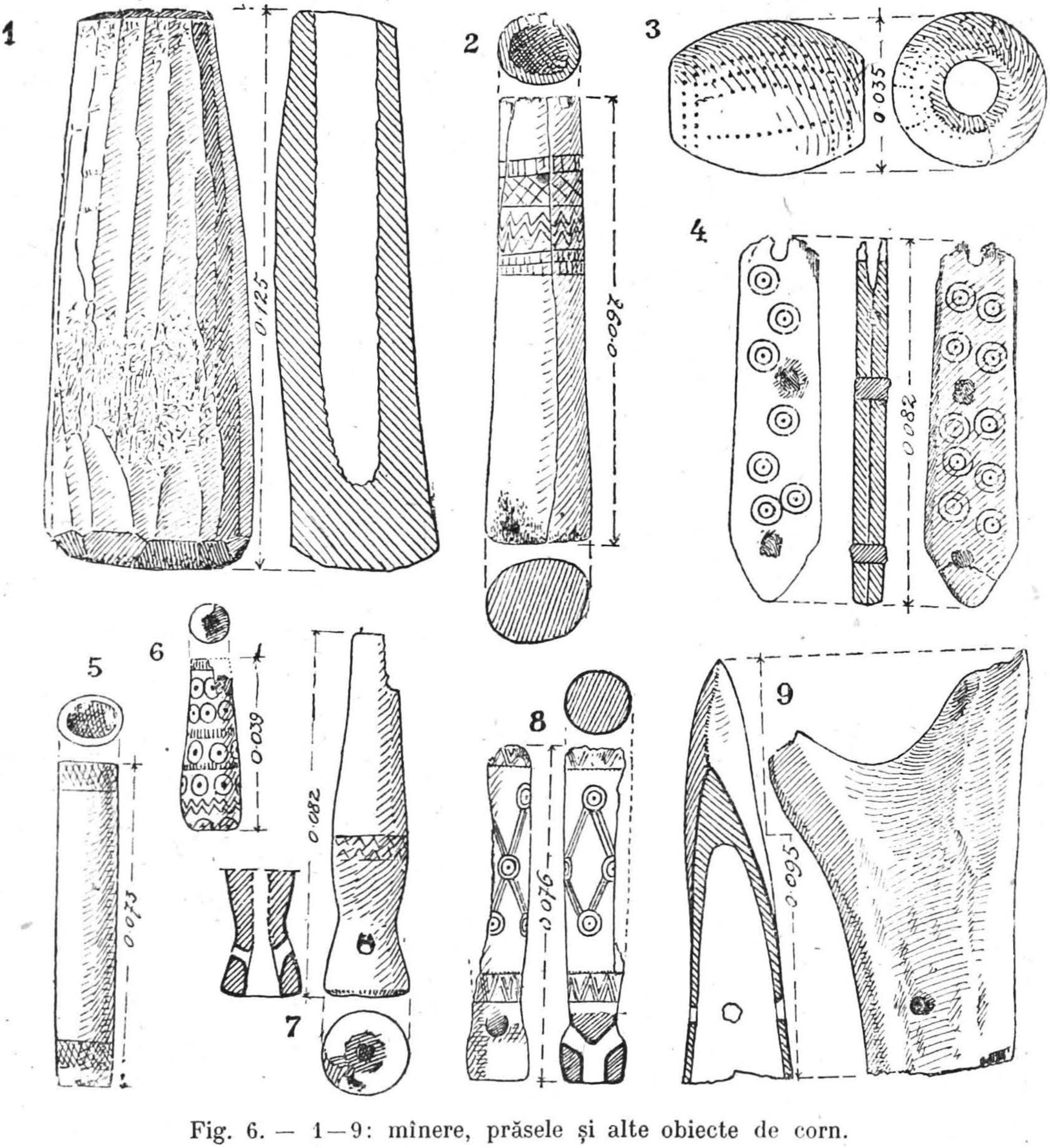

Fig. 6. — 1—9: mînere, prăsele şi alte obiecte de corn.

şi o însemnată cantitate de obiecte întregi sau fragmentare, a căror întrebuinţare n-a putut fi totdeauna stabilită cu precizie.

Cele mai numeroase dintre obiectele de corn sînt diferite mînere, în primul rînd mînere pentru cuţite, toate la un loc depăşind cifra de 60 de bucăţi. Ele au apărut în fiecare din cele patru niveluri de locuire feudală timpurie, cu oarecare prioritate în ultimul dintre acestea. Mărimea, forma şi decorul mînerelor sînt diferite. Majoritatea au lungimea de cca 0,10 m şi forma circu-

lară sau ovală în secțiune, fiind găurite longitudinal, la capătul în care se introducea cuțitul de fier. Unele sînt perforate transversal, la unul din cele două capete, fie pentru a putea fi agățate, fie pentru fixarea mai bine a lamei de fier. Altele păstrează întocmai forma vîrfului de corn ușor curbat, din care au fost lucrate. Mai multe exemplare sînt goale înăuntru, avînd înfățișarea unor tuburi mai groase decît mînerele obișnuite. Anumite mînere de cuțite se compun din cîte două prăsele, prinse cu nituri de fier (fig. 6,4).

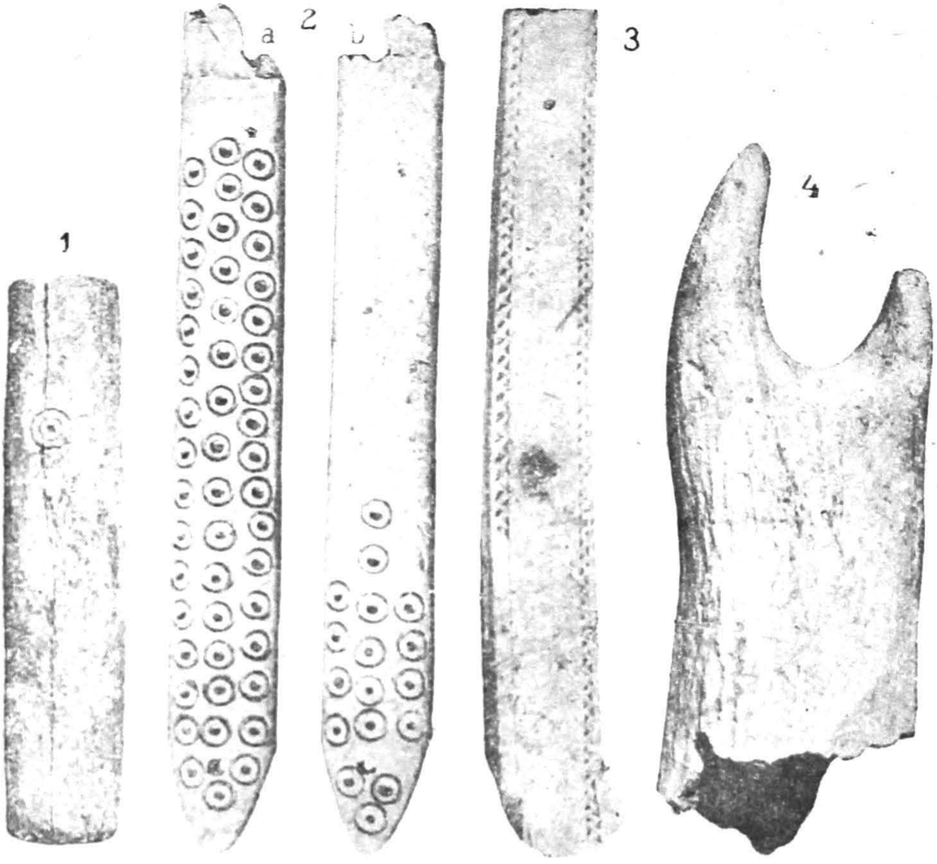

Fig. 7. — 1—3: mîner și prăsele din corn; 4: cap de rășchitor din corn de cerb.

În ceea ce privește ornamentarea, cele mai multe mînere sînt împodobite cu așa-numitul decor « în ochiuri », care constă dintr-unul sau două cerculețe concentrice, cu un punct la mijloc. Pe unele mînere sau prăsele de corn acest ornament abia a fost început (fig. 7,1); pe altele n-a fost dus pînă la sfîrșit (fig. 7,2). Decorul « în ochiuri » e cunoscut tuturor popoarelor din toate epocile. El se făcea cu un mic compas de metal, cu două, ori cu trei brațe [1]. Alte mînere poartă brîuri de ornamente incizate de obicei în formă de rețea. Decorul în zig-zag al unui mîner alcătuit din două prăsele a rămas neterminat (fig. 7,3). Diferite prăsele neîntrebuințate, descoperite izolat în cuprinsul așezării, urmau probabil să fie duse la meșteșugarul fierar, pentru a fi prinse cu nituri, așa cum arată unele exemplare aflate în locuința acestuia.

[1] B. A. Rîbakov, op. cit., p. 414.

În afară de mînerele de corn, în aşezarea feudală timpurie de la Bisericuţa-Garvăn s-au găsit pînă acum vreo sută de felurite alte unelte sau obiecte din acelaşi material sau din os. Unele din ele, cum sînt piesele de arc şi de tolbă de săgeţi, psaliile etc., au fost puse în legătură cu triburile de călăreţi în migraţie [1]. Altele însă au fost lucrate de populaţia locală. O parte dintre acestea erau folosite ca instrumente de lucru. Vreo două coarne mai mari, cu vîrful lustruit, dar nu ascuţit prea mult, par să fi fost întrebuinţate ca unelte pentru grădinărit (pentru săditul plantelor). Mai multe obiecte în formă de mînere, gîtuite la unul din capete şi un corn subţire, perforat la capătul mai gros, serveau, probabil, la împletitul năvoadelor. Din cîteva coarne de cerb, bifurcate, s-au făcut vîrfuri de răşchitoare, pentru întinsul firelor (fig. 6,9; 7,4), ce se torceau uneori şi cu prîsnele de corn. Am amintit mai înainte pieptenii pentru ceramică. Vom reveni mai departe asupra unor unelte pentru prelucrarea pieilor. Nu se cunoaşte cu precizie la ce anume serveau unele recipiente din bucăţi mai mari de corn de cerb bifurcate, dintre care unul e frumos împodobit cu cerculeţe concentrice, legate între ele [2]. Astfel de obiecte sînt purtate pînă în zilele noastre de vînătorii unor regiuni de munte, care le folosesc ca tocuri pentru praf de puşcă sau pentru sare. Un mic număr de obiecte de os şi corn, de formă ovală, perforate longitudinal, serveau ca greutăţi de cîntar, capete de buzdugan [3], sau chiar ca mînere (fig. 6,3). O frumoasă daltă din corn de cerb constituie un exemplar unic pentru aşezarea de la Dinogetia, negăsindu-şi vreo analogie în altă parte [4]. Tot atît de original este un cîrlig pentru agăţat, dintr-o bucată de corn de cerb. Deşi mai rare, totuşi nelipsite sînt unele piese de joc şi obiecte de podoabă din corn şi os. Cele mai multe sînt vreo 20 de arşice găsite grămadă în bordeiul nr. 37, la care se adaugă altele aflate izolat în diferite puncte ale aşezării. Unele dintre acestea erau perforate şi, poate, umplute cu plumb, pentru a fi mai grele [5]. Un exemplar a fost decorat cu linii incizate. Dintre obiectele de podoabă din corn sau os mai fac parte o mărgea şi o mică placă semilunară, ce imită aşa-numitele «luniţe» de argint ori bronz, de origine kieviană [6]. Trebuie amintit, în sfîrşit, un fluier lucrat dintr-un os subţire, descoperit în campania de săpături din vara anului 1954.

7. *Prelucrarea pietrei* este documentată îndeosebi prin existenţa celor aproape o sută de fragmente sau pietre întregi de rîşniţă, aflate atît în interiorul locuinţelor, cît şi în afara acestora. Printre resturile locuinţelor de suprafaţă, aparţinînd ultimului nivel, pietrele de rîşniţă sînt aproape nelipsite. Materialul din care acestea se lucrau este aşa-numitul şist de Bugeac, deal aflător în imediata apropiere. Din cauză că se aşchiază şi se sfărîmă uşor, această piatră este foarte puţin potrivită pentru o astfel de întrebuinţare. O piatră de rîşniţă în curs de prelucrare, găsită pe podeaua bordeiului nr. 55, confirmă încă odată ipoteza pregătirii pe loc a acestora. Uneltele cele mai potrivite pentru prelucrarea pietrei erau dalta şi ciocanul de fier, ambele

---

[1] Studii şi referate privind istoria Romîniei. Ed. Acad. R.P.R., 1954, partea I-a, p. 218—221, 224—226.
[2] « Studii », II, 1, 1949, p. 137, fig. 2.
[3] M. I. Artamonov, Belaia Veja, în « Sovetskaia Arheologhiia », XVI, 1952, p. 62.
[4] « S.C.I.V. », III, 1952, p. 359, fig. 11, 8, p. 388—389.
[5] Cf. J. Kostrzewski, op. cit., p. 524, fig. 257.
[6] Studii şi referate privind istoria Romîniei. Ed. Acad. R.P.R., 1954, partea I-a, p. 201—202.

categorii întîlnite în așezarea feudală timpurie de la Garvăn, abia în cîte unul și două exemplare.

Alte obiecte despre care se poate presupune că erau lucrate pe loc, sînt pietrele de tocilă, de formă circulară, a căror sumă depășește cifra de zece bucăți întregi sau fragmentare. La acestea se adaugă mai multe gresii pentru ascuțit, tăiate regulat și uneori chiar perforate, pentru a fi agățate la cingătoare. Cîteva greutăți de piatră și îndeosebi un fragment de stîlp miliar roman, cioplit destul de regulat, căruia i s-a dat o întrebuințare în epoca feudală, presupun, pe lîngă o oarecare pricepere, existența unor unelte speciale, pe care, după cum arată rezultatele săpăturilor, nu le aveau decît cîțiva dintre locuitorii așezării.

Sculptura în piatră este reprezentată printr-o unică dar interesantă încercare de a înfățișa un chip feminin într-o bucată neregulată de șist. Figura foarte mult schematizată, încît abia se poate recunoaște, a fost cu greu incizată în materialul cu totul impropriu pentru o astfel de lucrare.

Arhitectura de zid este aproape inexistentă. Singura construcție, care cerea o pregătire specială în prelucrarea pietrei, este bisericuța de cimitir, ale cărei ruine au fost dezvelite în 1950. Cu privire la aceasta, nu știm însă în ce măsură poate fi vorba de meșteri locali sau veniți din altă parte. Mult mai ușor de construit erau cuptoarele de piatră, adesea lipite cu lut galben, aflătoare în interiorul fiecărui bordei. Cu toate acestea, unele dintre ele, cum este de exemplu cel din bordeiul nr. 143, care are acoperișul în formă de boltă [1], presupun existența unor meseriași cu oarecare experiență în astfel de construcții.

Una dintre cele mai numeroase categorii de obiecte, descoperite la Dinogetia, o formează greutățile pentru năvod. Suma acestora depășește cifra de 200 bucăți. Aproape toate sînt tăiate din bucăți de cărămizi și olane romane. Multe au o formă neregulată și se vede că au fost lucrate în grabă și cu unelte rudimentare. Altele însă au fost cioplite cu deosebită grijă. Ele au cel mai adesea înfățișarea unor rotițe, a unor trunchiuri de con, perforate vertical, ori a unor mînere de cuțite, mai subțiri la capete și șănțuite pe mijloc, de-a lungul și de-a latul, de obicei perforate transversal la ambele capete (fig. 8). Mai multe exemplare au fost părăsite în timpul lucrului. La greutățile pentru năvod se adaugă unele fusaiole din cărămizi mai vechi, care se împuținează, dar nu dispar, odată cu apariția fusaiolelor din piatră de Ovruci. Prelucrarea greutăților pentru năvod și a fusaiolelor din cărămidă cerea o oarecare pricepere și unelte speciale, pe care le aveau meșterii pietrari. De aceea se pare că cele două meșteșuguri și anume prelucrarea pietrei și a cărămizilor, în scopurile arătate, nu pot fi despărțite unul de celălalt.

8. *Prelucrarea pieilor și a blănurilor*, impusă de necesitățile climei, este atestată indirect de existența numeroaselor oase de animale, descoperite în cuprinsul întregii așezări. Dovezi mai apropiate sînt diferite împungători din oase sau coarne de animale. În bordeiul nr. 144 s-a găsit o sulă de fier cu mîner de corn, împodobit cu incizii în formă de romburi. Un al doilea exemplar asemănător a fost aflat în altă parte a așezării.

9. *Torsul și țesutul* erau foarte dezvoltate. Pentru torsul și urzitul firelor stau ca mărturie numeroasele fusaiole din piatră de Ovruci și mai rar, din cărămidă, lut ars, plumb sau os, precum și cele cîteva capete de rășchitoare din coarne de cerb, ce au fost amintite. Țesutul se făcea, probabil, numai la

---

[1] « S.C.I.V. », IV, 1–2, 1953, p. 245–246, fig. 9.

războiul vertical. O deosebire strictă între greutăţile pentru năvod şi cele pentru un astfel de război de ţesut nu se făcea, se pare, nici de cei care le foloseau. Totuşi, cîteva greutăţi din piatră de calcar, ori chiar din cărămidă, de dimensiuni mai mari decît cele obişnuite şi altele din lut ars insuficient, ce se sfărîmă în apă, vor fi fost folosite numai pentru războiul de ţesut.

Pe lîngă uneltele de lucru, s-au descoperit şi resturi de ţesături. Astfel în bordeiul nr. 40 a, datat cu vreo sută de monede de bronz din vremea împărătesei bizantine Theodora (1055—1056) şi într-o groapă de provizii, la un loc cu un tezaur de obiecte de podoabă şi monede de aur şi argint din secolul al XI-lea, s-au aflat unele fragmente de ţesătură şi chiar un fuior de cînepă sau in, alături cu fusaiole. O bucată mică de ţesătură din lînă simplă

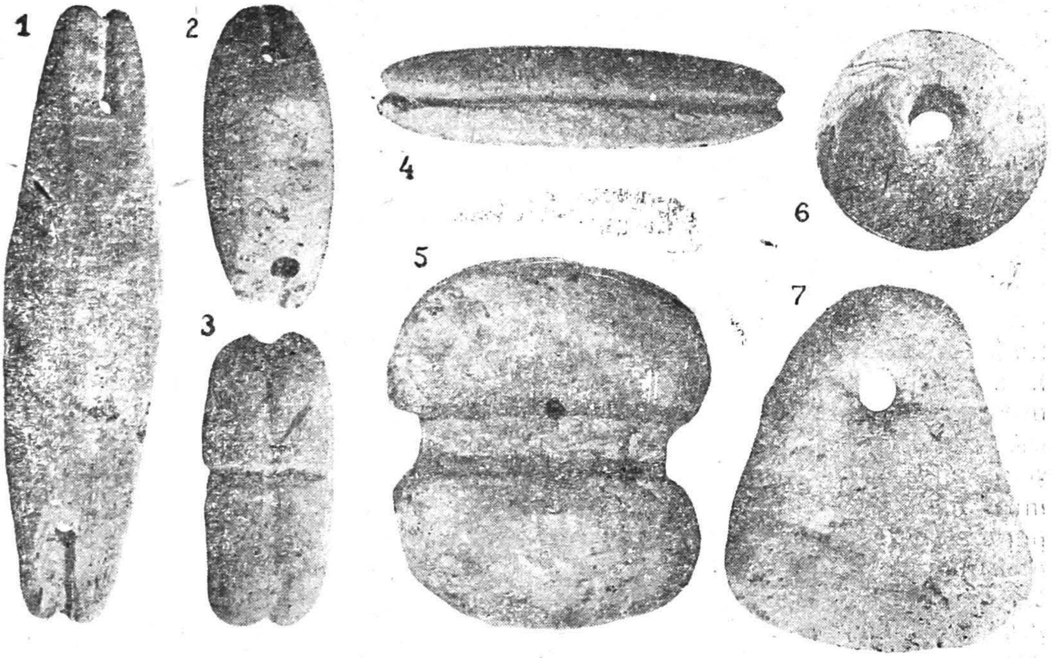

Fig. 8. — 1—7: greutăţi din cărămidă, pentru plasa de pescuit.

zăcea sub resturile arse ale bordeiului nr. 80. Alta asemănătoare [1], se afla într-o groapă din apropierea acestui bordei, iar pe podeaua locuinţii nr. 57 s-a găsit grămădită o plasă de pescuit, împletită din sfoară de cînepă, după acelaşi sistem ca şi cele din ziua de azi. Cîteva bucăţi de stofă au fost descoperite în unele morminte din cimitir (M. nr. 25, 30, 35). Totuşi, două bucăţele de stofă ţesute cu fir de aur şi argint, găsite în mormîntul nr. 35, ce închidea un schelet de tip mongoloid, duc mai curînd la presupunerea unei origini bizantine. Se ştie că mai mult decît pe cale comercială, ţesăturile de lux bizantine ajungeau în mîinile « barbarilor » sub formă de daruri.

Legîndu-se strîns de producţia casnică, prelucrarea pieilor şi a blănurilor şi, într-o măsură mai mare, torsul cu ţesutul, nu pot fi socotite în rîndul meşteşugurilor propriu-zise. În ceea ce priveşte torsul, există chiar slabe indicii ale unor reminiscenţe gentilice. Este vorba de torsul în comun, atestat se pare

[1] « S.C.I.V. », III, 1952, p. 371.

de cîteva semne zgîriate pe fusaiolele de Ovruci, cu scopul de a nu se amesteca fusele la şezătorile care aveau loc [1].

★

Studiind meşteşugurile din aşezarea feudală timpurie de la Dinogetia-Garvăn, se observă că evoluţia acestora apare ca un rezultat al dezvoltării forţelor de producţie interne şi al diviziunii sociale a muncii, la care se adaugă influenţa marilor centre culturale ale vremii, în frunte cu Bizanţul şi Kievul.

Ocupaţiile principale ale locuitorilor erau pescuitul, agricultura şi creşterea vitelor. Cu aceste ocupaţii se împletea industria casnică. Totuşi, baza înfloririi acestei aşezări n-a constituit-o gospodăria rurală. Aici, gospodăria sătească era numai « premisa necesară pentru dezvoltarea unor genuri de de activitate specifice oraşului, iar nu satului şi anume, meşteşugurile şi comerţul » [2]. Îndeosebi comerţul atît cu unele centre greceşti din cuprinsul imperiului bizantin, cît şi cu altele din statul feudal al Kievului, este atestat cu prisosinţă de rezultatele săpăturilor. Mai mult decît meşteşugurile, comerţul arată caracterul orăşenesc al aşezării feudale de la Bisericuţa-Garvăn. Această aşezare era un oraş în sensul medieval al cuvîntului. Orăşeanul-meseriaş era « încă nedespărţit de sat, de pămîntul care nu demult îl hrănea pe bunicul şi pe tatăl său. Dar acum nu ne mai aflăm în prezenţa satului, ci a unui oraş în germene »[3]. Treptat, treptat, meşteşugurile şi comerţul acestui centru de viaţă se desprind de agricultură. Unele dintre meşteşuguri, cum sînt fierăritul şi, în general, prelucrarea metalelor, vor fi fost cu mult mai avansate în separarea lor de agricultură decît alte meserii, ca, de exemplu, olăritul, prelucrarea lemnului, a osului şi altele. Fenomenul unei astfel de aşezări este caracteristic în această vreme proceselor de dezagregare a obştei săteşti şi de apariţie a oraşului. El are loc în acelaşi timp pe o arie de răspîndire mult mai largă [4]. În sînul noului oraş de la Bisericuţa-Garvăn, alături de populaţia de pescari, agricultori şi crescători de vite, se constată prezenţa unei populaţii de meşteşugari-neguţători. Produsele meşteşugarilor de la Garvăn circulau într-un cerc destul de îngust: ele treceau mai ales din mîinile producătorilor direct în mîinile consumatorilor din aceeaşi localitate. Meseriaşii acestei aşezări abia ajunseseră să treacă de la producţia de comandă la producţia pentru piaţă, în sensul în care vorbeşte despre aceasta V.I. Lenin. Ca mărturii ale unei asemenea stări de lucruri pot fi citate: lipsa unui număr mai mare de unelte pentru prelucrarea metalelor, descoperirea unui singur tipar de turnat inele — şi acela din lut, nu din piatră — existenţa, măcar pentru o anumită perioadă de timp, a roţii de mînă a olarului, în locul celei de picior, şi altele. Proporţia între produsele aduse din altă parte şi cele lucrate pe loc creşte foarte mult în favoarea acestei ultime categorii, la începutul celei de a doua jumătăţi a secolului al XI-lea e.n.

Din însuşi gradul de mică dezvoltare a meseriilor rezultă că nu se făcea o deosebire strictă între acestea. De obicei, unul şi acelaşi meşteşugar îmbina

---

[1] Studii şi referate privind istoria Romîniei. Ed. Acad. R.P.R., 1954, partea I-a, p. 198. Cf. B. A. Rîbakov, op. cit., p. 201.

[2] M. I. Artamonov, op. cit., p. 58.

[3] B. D. Grekov, Kievskaia Rus. Moscova, 1949, p. 94. Cf. Fr, Engels, în Karl Marx, Capitalul, Ed. pentru literatură politică, 1953, vol. III, partea I.

[4] Cf. F. I. Polianski, « Analele Romîno-Sovietice », Istorie, 3, 1953, p. 91; L. V. Danilova-V. T. Paşuto, « Voprosî Istorii », nr. 1, 1954, p. 120 şi urm., p. 136.

prepararea materiei prime cu prelucrarea ei [1]. Meseriaşul fierar se ocupa în acelaşi timp şi cu prelucrarea (turnarea) bronzului şi a altor metale; pietrarul avea unelte bune şi pentru prelucrarea obiectelor din cărămidă; lemnarul se putea ocupa şi cu prelucrarea cornului sau a osului, etc. Mai multe meşteşuguri continuau să fie legate de producţia casnică. Este clar că pentru exercitarea anumitor meserii (de ex. prelucrarea lemnului), unii meseriaşi trebuiau să se deplaseze de la un loc la altul al aşezării, după nevoie. Nu este exclusă nici deplasarea temporară a unor meseriaşi din alte localităţi în aşezarea feudală de la Garvăn, sau invers, în scopul prelucrării diferitelor obiecte, pentru care nu se găseau meşteşugari în cuprinsul aşezării.

Judecînd după condiţiile de găsire, se poate afirma că uneltele de lucru ale meseriaşilor de la Dinogetia-Garvăn erau proprietatea individuală a acestora. « Meseriaşul era proprietarul uneltelor sale de producţie şi al gospodăriei sale bazate pe munca personală. Uneltele sale erau mărunte şi neperfecţionate, potrivite numai pentru întrebuinţarea individuală; folosirea lor necesita o mare îndemînare. Meseriaşul era un producător individual, procesul producţiei sale avea un caracter individual. » [2]. Proprietatea obştească asupra unei anumite categorii de bunuri şi în special asupra pămîntului, continuă totuşi să existe alături de proprietatea particulară. Aceasta a slăbit foarte mult dar n-a dispărut decît odată cu viaţa însăşi a aşezării de la Bisericuţa-Garvăn, în a doua jumătate a secolului al XII-lea.

РЕМЕСЛА В ФЕОДАЛЬНОМ ПОСЕЛЕНИИ X—XII ВЕКОВ В ГАРВЭНЕ

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Археологические раскопки последних лет в раннем феодальном поселении (X—XII) на развалинах римской крепости Диногетиа, в настоящее время пункт Бисерикуца в селе Гарвэн, вскрыли большое количество материала, доказывающего богатую местную продукцию. На основании этих археологических материалов изучаются ремесла, практикуемые жителями поселения.

Одним из главных ремесел была металлообработка. Несколько кусков железного шлака подтверждают существавание добывающей металлургии, другими словами, в этой местности обрабатывалась железная руда с целью добывания металла. Большие размеры шлаков исключают гипотезу о местной обработке металлических криц, привезенных из других мест. Печи для редукции железной руды до сих пор не были обнаружены, но их существование вне этого поселения очень возможно. Большое количество железных инструментов (рис. 1), часть которых была обнаружена в так называемом «доме кузнеца», доказывает наличие обрабатывающей металлургии, заключающейся в обработке на местах железа ввиду изготовления различных предметов.

Обработка меди, бронзы и свинца также документирована. Большинство бронзовых предметов (церковный колокол, обнаруженный в

[1] B. A. Rîbakov, op. cit., p. 482.
[2] N. N. Meiman-S. D. Skazkin, « Voprosî Istorii », 1954, nr. 2, p. 82.

1953 г., крестики-реликвии, различные украшения и пр.) были привезены из других мест. Маленькая глиняная форма для-колец (рис. 3) доказывает, что такого рода предметы начали отливаться в ранних феодальных поселениях Диногетиа-Гарвэн.

Гончарное производство документировано лучше всего для предпоследнего слоя обитания, называемого «слоем обожженных землянок». Среди остатков этих жилищ до настоящего времени обнаружено свыше ста неповрежденных сосудов или лишь слегка поврежденных. Большинство из этих сосудов похоже на горшки без ручек, как бы представляя имитацию «славянского типа» более высокого качества. Некоторые из этих сосудов формы каструюлек почти идентичны с хорошо известными дакийскими курильницами (рис. 4). Эти горшки и, гораздо реже, вышеупомянутые кастрюльки обычно орнаментированы горизонтальными линиями с помощью специального костяного или рогового гребня (рис. 5). Тот факт, что в печах некоторых землянок было обнаружено несколько глиняных сосудов, привел к предположению, что эти последние обжигались в домашних печах.

Что касается более раннего слоя обитания (X—XI вв.), в котором встречается керамика высшего качества, в последнее время существует доказательство, что, по меньшей мере, часть ее изготовлялась в пределах поселения Гарвэн.

Обработка дерева была первым делом необходима для постройки жилищ. В горелых землянках уцелела большая часть обгорелых кусков дерева крыши, стен и фундаменты. В некоторых замлянках были обнаружены остатки деревянных предметов домашнего обихода (ведра, ложки). В могильнике, находящемся посередине поселения, были вскрыты остатки деревянных гробов. Пока не открыты остатки лодок (monoxyla), хотя по показаниям некоторых византийских летописецев они должны были существовать. Эти средства предвижения были абсолютно необходимы в Диногетии-Гарвэне по причине изоляции этого поселения водой.

Доказательством обработки рога и кости является большое количество рогов животных, особенно оленей, некоторые из которых попросту обрублены, а другие находятся на более менее высокой степени обработки. Из них обыкновенно изготовлялись роговые ручки с так называемым «петлевым», сетчатым и извилистым орнаментом (рис. 6 и 7). На одних из этих предметов орнаментациия была едва начата, на других же не вполне закончена (рис. 7, 1—3).

Документация обработки камня представлена приблизительно сотней камней для ручных мельниц, целых или фрагментарных, и некоторых в стадии обработки. К этому прибавляется небольшое число точильных камней. Каменная скульптура и стенная архитектура отсутствуют. Для маленькой кладбищенской церкви посередине поселения — единственное каменное здание X—XII вв. Диногетии-Гарвэна — очевидно были приглашены специалисты из других мест. Предполагается, что из многочисленных кирпичных гирь для неводов только имеющие очень правильную форму были сработаны мастерами-каменьщиками (рис.8).

Документированы также следующие ремесла: скорняжное, прядильное и ткацкое дело, причем последнее относится к кустарному ремеслу.

Ремесленная эволюция раннего феодального поселения в Диногетии-Гарвэн является результатом развития внутренних производительных сил и социального разделения труда, к которым прибавляется влияние крупных культурных центров того времени, возглавляемых Византией и Киевом. Поселение являлось городом в средневековом смысле этого слова: горожанин-ремесленник не стоял еще в стороне от сельскохозяйственных работ. Продукция гарвэнских ремесленников циркулировала в довольно узком кругу: обычно она переходила от производителя к потребителю той же местности. Едва ли можно говорить о рыночном производстве в том смысле, в котором о нем говорил В. И. Ленин. Малое развитие ремесел ведет к тому, что между ними не делается строгого различия. Инструменты производства были мелкие и неусовершенствованные, являясь личной собственностью ремесленника. Процесс производства носил индивидульный характер. Общественная собственность, распространяющаяся на определенные категории общественного достояния, особенно на земли, продолжала все же существовать до второй половины XII в., пока существовало и само поселение.

ОБЪЯСНЕНИЕ РИСУНКОВ

Рис. 1. — Железные орудия. 1 — часть заступа; 2 — мотыга; 3 — крючок для удочки; 4 — ножи; 5 — долота.
Рис. 2. — Орудия из листовой меди.
Рис. 3. — Глиняная форма для колец.
Рис. 4. — 1 — гето-дакийская курильница I—II вв.; 2 — 6 — мисочки феодальной эпохи XI—XII вв.
Рис. 5. — 1 — 2 — «гребни» для орнаментации глиняных сосудов; 3—5— сосуды, орнаментированные с помощью «гребней».
Рис. 6. — 1 — 3 — ручки, рукоятки и другие роговые объекты.
Рис. 7. — 1 — 3 — роговые ручки и рукоятки; 4 — головка мотовила из оленьего рога.
Рис. 8. — 1 — 7 — кирпичные гири для неводов.

LES MÉTIERS DANS L'ÉTABLISSEMENT FÉODAL DE GARVĂN (X[e] — XIIe SIÈCLES)

(RÉSUMÉ)

Les fouilles archéologiques entreprises durant les dernières années dans l'établissement féodal primitif (du Xe au XIIe siècles) de Dinogetia-Garvăn, nous ont mis en présence d'une grande quantité de matériaux, indice qui démontre une riche production locale. C'est en se basant sur ces matériaux archéologiques que l'Auteur essaye d'étudier les métiers pratiqués à l'époque par les habitants de l'établissement.

Le plus important de ces métiers était *le travail des métaux*. Plusieurs morceaux de scories de fer trouvés à l'occasion de ces fouilles, indiquent l'existence, à l'époque, d'une métallurgie extractive; en d'autres termes, dans cette localité on a procédé au traitement des minerais de fer, dans le but d'en extraire le métal. Les grandes dimensions de ces scories excluent l'hypothèse du traitement local des loupes métalliques de provenance étrangère. Des fourneaux pour la réduction des minerais de fer n'ont pas

encore été découverts, mais leur existence dans les environs de l'établissement est fort possible. Le grand nombre d'outils en fer (fig. 1) — dont quelques-uns ont été découverts dans l'ainsi nommée « maison du forgeron » — témoigne de l'existence d'une métallurgie qui consistait en la transformation sur place du fer brut, en différents objets.

Le traitement du cuivre, du bronze et du plomb y est également prouvé.

La plupart des objets de bronze (la cloche de la chapelle, les petites croix-reliquaires, différents objets d'ornement, etc.) avaient une autre provenance. La présence d'un petit moule pour anneaux, en argile (fig. 3) montre que la fonte de pareils objets commençait à être pratiquée aussi, dans la période féodale primitive de Dinogetia-Garvăn.

La poterie est le métier sur lequel on est le plus renseigné, pour l'avant-dernier niveau d'habitation, nommé « le niveau des huttes brûlées ». Jusqu'à ce jour, parmi les débris de ces habitations, plus d'une centaine de vases en argile, intacts ou qui peuvent facilement être restaurés, ont été decouverts. La plupart de ces vases représentent le type des vases dépourves d'anses, espèce d'imitation d'une qualité meilleure de vases « de type slave ». Certains vases revêtant la forme de petites casseroles, ont une ressemblance qui va jusqu'à l'identité avec les bien connues cassolettes daces (fig. 4). Les pots et assez rarement les petites casseroles mentionnées ont pour ornement habituel les lignes horizontales, exécutées à l'aide d'un peigne spécial, en os ou en corne (fig. 5). Du fait que dans les fourneaux de certaines huttes brûlées on a découvert plusieurs vases en argile, il a été déduit que ces vases étaient cuits, dans les fourneaux mêmes de la maison.

En ce qui concerne les niveaux d'habitation plus anciens (X^e et XIe siècles), où l'on trouve une céramique de meilleure qualité, il a été établi ces temps derniers, que cette céramique était façonnée, au moins en partie, dans les emplacements d'habitation de Garvăn.

Le travail du bois était surtout nécessaire pour la construction des habitations. Dans les huttes incendiées ont été conservées la plupart des pièces de bois brûlées, provenant du toit, des murs et des bases. Dans certaines huttes ont été trouvés des débris d'objets de bois à usage domestique (des seaux, des cuillères). Au cimetière situé au milieu de la station, ont été découverts des débris de cercueils en bois. Jusqu'à présent, on n'a pas encore trouvé des vestiges de barques (monoxyla) bien que, d'après certains témoignages des chroniqueurs byzantins, de pareils vestiges auraient dû exister. A Dinogetia—Garvăn de pareils moyens de transport étaient absolument nécessaires, vu que l'établissement était entouré d'eaux et, comme tel, isolé.

De l'existence du travail de la corne et de l'os, témoignent le grand nombre de cornes d'animaux, et notamment de cornes de cerf, dont quelques-unes sont à peine taillées et d'autres plus ou moins façonnées. Des manches au décor « en mailles » et, plus rarement, en réseau ou en zigzag en étaient d'habitude confectionnés (fig. 6 et 7). Sur quelques-uns de ces manches de corne, l'ornement était à peine commencé et sur d'autres, il n'était pas encore terminé (fig. 7, 1—3).

Le travail de la pierre résulte de l'existence d'environ une centaine de pierres de moulins à bras, intactes ou fragmentaires, quelques-unes à peine ébauchées. A celles-ci, l'on doit ajouter un petit nombre de pierres à aiguiser. La sculpture et l'architecture en pierre sont presqu'inexistantes. Pour la construction de la chapelle du cimetière, située au milieu de la station, l'unique batisse

en pierre de Dinogetia-Garvăn, au Xe et XIIe siècles, il est probable que l'on a dû s'adresser aux artisans d'une autre localité. Parmi le grand nombre de briques utilisées comme poids pour les filets de pêche, il paraît que seules les briques à forme régulière ont été façonnées par les tailleurs de pierre (voir fig. 8). Les matériaux découverts témoignent de l'existence d'autres métiers, comme la transformation des peaux et des fourrures, le filage et le tissage — les deux derniers liés à la production domestique.

L'évolution des métiers de l'établissement féodal primitif de Dinogetia-Garvăn apparaît comme un résultat du développement des forces de production interne et de la division sociale du travail. A ces deux faits il faut ajouter l'influence des grands centres de culture de l'époque, en tête desquels se trouvaient les villes de Byzance et de Kiev. L'établissement était une ville dans le sens médiéval du mot: l'habitant de la ville, artisan, n'était pas encore détaché du travail agricole. Les objets produits par les artisans de Garvăn circulaient dans un cercle assez restreint; ils passaient d'habitude des producteurs directement aux consommateurs de la même localité. A peine peut-on parler d'une production pour le marché, dans le sens dont parle V. I. Lénine. Le niveau assez peu élevé des métiers indique qu'il n'y avait pas une distinction nette entre les différents métiers. Les outils étaient rudimentaires. Ils constituaient la propriété individuelle des artisans. Le processus de production avait un caractère individuel. La propriété en commun d'une certaine catégorie de biens, et notamment de la terre, a continué cependant jusqu'à la fin de l'établissement, dans la seconde moitié du XIIe siècle.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. — Instruments en fer. 1: cadre provenant d'une bêche; 2: hoyan; 3: hameçons; 4: couteaux; 5: ciseau.

Fig. 2. — Instruments en feuilles de cuivre.

Fig. 3. — Moule en argile pour la confection des anneaux.

Fig. 4. — 1: cassolette géto-dace (Ier ou IIe siècle); 2 — 6: petites cassolettes de l'époque féodale (XIe ou XIIe siècle).

Fig. 5. — 1 — 2 : Peignes servant à la décoration des vases d'argile; 3 — 5 : vases décorés au « peigne ».

Fig. 6. — 1 — 9: Manches, poignées, etc. Objets en corne.

Fig. 7. — 1 — 3: Manches et poignées en corne; 4: tête de dévidoir en bois de cerf.

Fig. 8. — 1 — 7: Poids en brique servant à immerger les filets des pêcheurs.

STUDII ŞI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE
Tomul VI, 1955, nr. 1—2

DISCUŢII

ÎN LEGĂTURĂ CU «OBŞTEA» LA GETO-DACI

DE

ACADEMICIAN C. DAICOVICIU

În comunicarea tovarăşului M. Macrea, «Procesul separării oraşului de sat la daci»[1] se aduce, între altele, drept un argument pozitiv dintre cele mai concludente, pentru inexistenţa unui stat la daci, şi cunoscuta odă a lui Horaţiu (Cartea III-a, oda 24-a, versurile 11—16) în care poetul, vorbind de traiul fără griji al populaţiilor primitive, înşiră printre acestea şi pe geţi (Getae) pe care îi caracterizează în felul următor: «...şi geţii, cu tot gerul[2], trăiesc mai bine; ogoarele lor neîmpărţite (nehotărnicite) le produc roade comune pentru toţi; nici nu cultivă omul pămîntul mai mult de un an, ci cel ce şi-a îndeplinit muncile (unui an) e înlocuit la rîndu-i de un altul».

Tovarăşul Macrea acordă acestui pasaj o valoare documentară deosebită, aşa cum, dar intrepretîndu-l în alt sens (greşit, credem noi) îi dă un credit şi V. Pîrvan (Getica, p. 136). Pentru tovarăşul Macrea, versurile lui Horaţiu constituie dovada peremptorie că la geţi (şi, în general, la daci) exista pe vremea lui Horaţiu, adică pe la sfîrşitul sec. I. î.e.n., proprietatea comună asupra pămîntului (obştea gentilică) lucrat în comun şi cu însuşirea în comun a recoltei. Cu un cuvînt, geţii (dacii) din această vreme trăiau încă în orînduirea comunei primitive, sau cu cuvintele tovarăşului Macrea: «la geţi pămîntul nu era împărţit, nu exista proprietatea privată asupra pămîntului, acesta aparţinînd comunităţii primitive, ginţii sau tribului. În al doilea rînd aflăm — continuă tovarăşul Macrea — că pămîntul se împărţea în fiecare an, spre a fi cultivat, membrilor ginţii sau tribului. În sfîrşit mai rezultă că după ce unul lucra timp de un an lotul de pămînt care-i fusese repartizat, anul următor el trecea la odihnă, adică nu se mai ocupa cu agricultura»[3].

Dacă faţă de traducerea pasajului horaţian, făcută de tovarăşul Macrea, nu avem de ridicat nici o obiecţie, ea fiind destul de fidelă, am avea de spus anumite lucruri în ce priveşte explicaţia pe care o dă d-sa acestui pasaj.

Mai întîi de toate, tovarăşul Macrea, recunoscînd că pasajul lui Horaţiu descrie o situaţie întru totul similară cu cea prezentată cu vreo 30 de ani mai

---

[1] Studii şi referate privind istoria Romîniei. Ed. Academiei R.P.R., 1954, partea I-a, p. 119.

[2] Rigidi = aspri din pricina climei reci (aşa explică cuvîntul şi comentatorii vechi Ps.-Acro şi Porphyrio).

[3] Studii şi referate privind istoria Romîniei. Ed. Academiei R.P.R., partea I-a, 1954, p. 138.

înainte de Caesar, pentru suebi (De bello Gallico IV, 1) şi pentru germani în genere (VI,22), scapă din vedere faptul că situaţia descrisă pentru germani de Tacitus, cu vreo 150 de ani mai tîrziu (Germania, 26) e cu totul alta şi nu poate fi confundată cu situaţia descrisă de Caesar. Aşa vedea lucrurile şi Engels. « Nu încape îndoială că pe vremea lui Cezar a existat la suebi nu numai proprietatea obştească, ci şi cultivarea pămîntului în comun, în contul obştii »[1]. Iar mai departe: « Kovalevski susţine însă că situaţia descrisă de Tacit presupune existenţa nu a comunităţii de marcă sau săteşti, ci a celei casnice; şi că abia din aceasta din urmă s-ar fi dezvoltat apoi, mult mai tîrziu, comunitatea sătească în urma creşterii populaţiei »[2]. Engels împărtăşeşte această distincţie făcută de Covalevski[3].

Prin urmare, Caesar descrie la germanii din epoca lui o situaţie care e caracteristică pentru obştea gentilică, cu tendinţe de evoluare spre obştea casnică, întrucît, după textul lui Caesar (VI,22), pămîntul se atribuie ginţilor (gentibus) şi *grupelor de înrudire* (cognationibus). Lucrarea se face în comun, iar pămîntul nu este cultivat mai mult de un an. În mod special, pentru suebi, în cartea IV,1, 4—5, Caesar mai specifică un obicei al acestora şi anume acela că în fiecare an, fiecare canton (pagus), din cele o sută cîte sînt în total, dă cîte o mie de războinici pentru a purta războaiele din afara teritoriului sueb, iar restul oamenilor (bărbaţilor) rămîne acasă pentru a-i nutri pe cei în expediţie şi pe sine. Şi la ei, cultura pămîntului nu se face mai mult de un an pe acelaşi loc.

Observăm că cifra de 100 de cantoane (pagi), din care fiecare poate pune pe picior de război cîte o mie de voinici, iar un rest (de cel puţin atîţia) rămîne acasă pentru agricultură, e exagerată peste măsură (ar duce la cca. 1.000.000 de membri la acest singur trib)[4]. Singulară e şi menţiunea lui Caesar despre alternanţa anuală dintre viaţa războinică şi paşnică a bărbaţilor din tribul suebilor, amănunt ce nu se cunoaşte din altă parte.[5]

La Tacit, în schimb, e vorba de *obştea casnică* ca o *treaptă intermediară* între obştea gentilică şi obştea sătească: « pămînturile arătoare le iau în stăpînire, după numărul lucrătorilor, toţi în devălmăşie, şi apoi le împart între ei după cinstea fiecăruia... » (Tacit, Germ., c. 26, în trad. T. Naum).

Edificaţi asupra acestor detalii, explicaţia dată de tovarăşul M. Macrea textului din Horaţiu nu e justificată pe deplin. Horaţiu are în vedere, fireşte, numai textul lui Caesar, referitor la suebii şi germanii ce trăiesc în comuna primitivă, cu obştea gentilică. Aici însă nu poate avea loc o « împărţire » a pămîntului către membrii ginţii sau tribului, nici nu se poate vorbi de « lotul de pămînt repartizat » unuia sau altuia din aceşti membri.

Nu încape nici o îndoială că Horaţiu prin versurile citate nu face altceva decît să parafrazeze în poezie, pasajul IV, 1, în proză, al lui Caesar. Toate

---

[1] Fr. Engels, Originea familiei, a proprietăţii private şi a statului. Ed. P.M.R., 1950, p. 147.

[2] Ibidem.

[3] Fr. Engels, op. cit., p. 148. O diferenţă între cele două situaţii vede şi O. Schrader, în Schrader-Nehring, « Reallex. der indogerm. Alterumskunde», vol. I, p. 10—11.

[4] La Caesar e vorba de *tribul* suebilor de pe Maina (v. Hoops, « Reallex. der germ. Altertumskunde », vol. 4, p. 297).

[5] L. A. Constans, César, Guerre des Gaules, tom. I, p. 97, nota 2.

elementele găsite aici se află şi la Horaţiu, pînă chiar şi ideea cu totul singulară despre alternanţa anuală între sabie şi plug [1].

Singura deosebire e că la Horaţiu apar, alături de legendarii sciţi (permanent subiect pentru poeţii şi scriitorii idealizanţi), geţii (getae). Geţii (şi nu *dacii)* cei din apropierea sciţilor, geţii de la gurile Dunării.

Nu e exclus ca Horaţiu să fi avut în vedere nu pe geţii de la Dunăre, ci pe ceilalţi vecini, dinspre răsărit, ai sciţilor, pe *massageţi.*

Să se fi referit Horaţiu la stările încă înapoiate ale unui trib getic de la periferia Daciei? Nu e imposibil, fiind lucru cunoscut că şi în monarhia partică se mai găseau triburi care se aflau în stadiul comunei primitive [2]. Aceasta însă nu ne îngăduie cîtuşi de puţin să generalizăm.

Totuşi noi credem că şi în cazul de faţă avem de-a face cu «obişnuita atitudine moralizatoare a celor antici, dovedită în atîtea alte rînduri. Pentru realizarea tematicii poeziei, poetul nu se sfieşte să întrebuinţeze şi anacronisme. Fr. Engels îl indică pe Tacit care face o descriere idealizată a legăturilor conjugale la germani numai spre « a oferi Romanilor desfrînaţi un exemplu de virtuţi».[3]

Pentru a ridica în slavă pe Augustus, Horaţiu îl face să triumfeze şi asupra chinezilor şi indilor (Carm. I, 12, 56). Dar cazurile pot fi înmulţite pînă la infinit. Renunţăm la ele, mulţumindu-ne a transcrie aici caracterizarea acestui poet ca exponent al societăţii romane din vremea lui Augustus, datorită lui N. A. Maşkin: « Horaţiu atacă în numeroase rînduri relaţiile sociale de pe vremea sa. El foloseşte satira —acest gen didactic pur roman— şi scoate în relief o serie întreagă de tipuri din societatea de pe vremea sa. Cu mici excepţii, găsim la el şi tipuri general umane: avari, depravaţi, paraziţi. Horaţiu regretă că din cauza palatelor a rămas puţin pămînt arabil şi că grădinile luxuriante au luat locul crîngurilor de măslini. Autorul zboară cu gîndul la vremurile vechi ale lui Romulus şi Cato. Pe atunci, proprietatea particulară o constituiau doar loturile mici, în timp ce cîmpiile întinse erau proprietate comună:

Priuatus illis census erat breuis
Commune magnum...
(Averea personală ce mică fu,
Dar mare cea comună). Hor. Carm. II, 15.

« Izvorul răului îl constituie aurul şi comorile. Horaţiu recomandă să se ia pildă de la popoarele care nu cunosc cultura. El vorbeşte despre geţii care strîng recolta de pe ogoare neîngrădite şi despre sciţii care-şi transportă toate bunurile într-o căruţă. La aceste popoare nu găsim viciile de care suferă societatea romană (Hor., Carm. III, 24) în care mulţi nu se gîndesc decît la îmbogăţire, arenzi, procente, şi în care virtutea este mai puţin preţuită decît banii *(« uirtus post nummos »).* (Hor., Epod. I, 1).

« În majoritatea cazurilor, aceste păreri sînt impersonale şi puţin concrete. Ele sînt mai puţin definite decît, de pildă, revendicările adresate de Sallus-

---

[1] Nu la o schimbare anuală a solului face aluzie Horaţiu prin « defunctumque laboribus aequali recreat sorte vicarius », ci la omul cînd agricultor cînd războinic. Anuala schimbare a solului e cuprinsă în versul precedent: « nec cultura placet longior annua ».

[2] N. A. Maşkin, Principatul lui Augustus. Ed. de Stat pentru literatura ştiinţifică 1954, p. 457.

[3] Fr. Engels, op. cit., p. 145.

tius lui Caesar. Totuşi, aceste proteste împotriva îmbogăţirii vor fi repetate de mulţi scriitori din epoca imperiului şi, cu anumite modificări, vor trece în operele părinţilor bisericii creştine. Aceste *loci comunes* caracteristice se explică, pe de o parte, prin influenţele literare şi filozofice care-şi au izvorul în doctrina stoicilor cu privire la egalitatea şi fericirea generală a oamenilor primitivi, pe de altă parte, oglindesc interesele păturilor din care făceau parte majoritatea poeţilor »[1].

În concluzie: versurile din oda 24 din cartea a III-a a cîntecelor lui Horaţiu nu pot fi luate în nici un caz ca un argument istoric în favoarea orînduirii comunei primitive la daci în epoca lui Augustus. Ele nu sînt decît o figură poetică impersonală şi nimic mai mult.

Tot atît de puţin pot fi întrebuinţate aceste versuri ale poetului şi pentru întemeierea unei argumentaţii serioase în sprijinul demonstrării *obştii (comunităţii) săteşti* la daci. Fireşte, nu discutăm existenţa reală a obştii săteşti în societatea dacică în o anumită perioadă. Ceea ce a fost dovedit, însă, ca rodul unei creaţii poetice cu tendinţe şi nevalabil pentru obştea gentilică, nu poate avea valoare documentară pentru obştea sătească, cum e înclinat să creadă tov. A. Bodor, în comunicarea sa prezentată la sesiunea Filialei din Cluj a Academiei R.P.R. din 18—21 dec. 1954. Aceasta din mai multe motive logice şi filologice. Unei asemenea aplicări i se opune, însă, mai presus de toate, contradicţia dintre ceea ce spune Horaţiu şi ceea ce ştim despre conţinutul obştii săteşti.

Într-adevăr, cum s-ar putea împăca expresia din odă «immetata iugera» (neîmpărţitele ogoare) şi «liberae fruges» (roade comune) cu *împărţirea periodică* (şi aceasta la *început)* a pămîntului arabil către singuraticele familii şi cu însuşirea particulară de către capii acestor familii a recoltei, aşa cum ştim că se întîmplă în acest sistem de proprietate asupra pămîntului? Şi iarăşi, cum să ne închipuim, ca, în aceste condiţii de producţie evoluată, membrii obştii săteşti să facă, cu rîndul, un an de război, apoi un an de muncă agricolă, cum afirmă despre geţii din cîntec Horaţiu?

Răspunsul la aceste două întrebări nu poate fi, credem, altul decît acela al abandonării totale a acestui «document» pentru istoria societăţii dacice, aşa cum au procedat, prudent, şi alţii.

О ГЕТО-ДАКИЙСКОЙ ОБЩИНЕ

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

В описании процесса отделения города от села у дакийцев М. Макря пользуется пассажем оды 24, книги III Горация для доказательства того, что во времена поэта, то есть в конце I в. до н. э., у гетов существовало общинное землевладение (родовая община), с совместной обработкой того земли и пользованием урожая. Другими словами геты тех времен жили в первобытной общине.

Не исключено, что Гораций вообще имел в виду не придунайских гетов, а других восточных соседей скифов—массагетов. Его стихи не больше как безличный поэтический оборот.

[1] N. A. Maşkin, op. cit., p. 501.

Цезарь описывает у германцев своей эпохи период, характеризующийся родовым строем с тенденцией перехода к домовому; работы производятся сообща, а земля обрабатывается не больше одного года.

Эти стихи также не годны для подтверждения существования дакийской сельской общины, как это склонен думать А. Бодор. Такому толкованию препятствует прежде всего противоречие между тем, что говорит Гораций и тем, что известно вообще о сельской общине.

A PROPOS DE LA PROPRIÉTÉ EN COMMUN DE LA TERRE CHEZ LES GÉTO-DACES

(RÉSUMÉ)

Dans sa communication portant sur le « processus de la séparation de la ville et du village chez les Daces », M. Macrea s'appuie sur un passage de l'Ode 24, IIIe livre d'Horace, pour prouver que les Gètes pratiquaient, à l'époque où vivait le poète, c'est-à-dire vers la fin du Ier siècle avant notre ère, la propriété en commun de la terre (la communauté gentilice) qu'ils travaillaient en commun et dont les récoltes étaient partagées aussi en commun. Autrement dit, les Gètes de l'époque vivaient encore sous le régime de la commune primitive.

Il est fort possible qu'Horace ait eu en vue non pas les Gètes des bords du Danube, mais les autres voisins du territoire habité par les Scythes, du côté de l'est, à savoir les Massagètes. Les vers d'Horace seraient donc une simple figure poétique, impersonnelle, et rien de plus.

César décrit, chez les Germains de son époque, une situation caractéristique pour la communauté gentilice tendant à évoluer vers la communauté domestique; le travail se fait en commun et la terre n'est cultivée que durant une année.

Les vers du poète ne peuvent non plus corroborer la thèse de l'existence de la « communauté rurale chez les Daces », soutenue par A. Bodor. Une pareille conjecture est réfutée en premier lieu par la contradiction qui existe entre ce qui est affirmé par Horace et les renseignements que nous possédons à propos du contenu de la communauté rurale.

STUDII ŞI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE
Tomul VI, 1955, nr. 1—2.

RAPOARTE DE SĂPĂTURI

ŞANTIERUL ARHEOLOGIC CERNA-OLT

Obiective

În planul de lucru al Şantierului arheologic Cerna-Olt au fost înscrise următoarele obiective:

1. — Cercetarea cîtorva masive calcaroase şi a unor terase cuprinse între rîurile Cerna şi Olt, pe amîndouă laturile Carpaţilor, pentru identificarea peşterilor şi a teraselor cu dovezi de locuire sau refugii umane paleolitice şi mai noi, cu executarea unor sondaje restrînse în cîteva din aceste peşteri şi terase.

2. — În colaborare cu Secţia anexă de antropologie a Institutului de endocrinologie « C. I. Parhon » al Academiei R.P.R., cercetări şi săpături în peştera din Bordul Mare de la Ohaba-Ponor, regiunea Hunedoara.

3. — Verificarea unor puncte cu descoperiri paleolitice mai vechi din această regiune: Liţa, Slatina, Turnişor şi Vădastra, aceasta în funcţie de timp şi personal ştiinţific.

Desfăşurarea cercetărilor

Şantierul şi-a început activitatea pe teren la 3 iunie 1954, încheind-o pe data de 2 noiembrie, cu un supliment de cercetări între 15—26 decembrie. Deşi s-au realizat în total 169 zile de muncă ştiinţifică pe teren, datorită vremii nefavorabile, condiţiilor grele specifice unor astfel de cercetări şi a multor lipsuri, nu am reuşit să îndeplinim toate obiectivele înscrise în plan.

Numărul peşterilor cercetate la suprafaţă în acest timp se ridică la 92 în masivele calcaroase de la poalele Carpaţilor meridionali între satul Schela (Tîrgu Jiu) şi Balta (Baia de Aramă), 16 în munţii Orăştiei în jurul Ohabei-Ponor (reg. Hunedoara), 8 în munţii Cernei în jurul Băilor Herculane şi 1 în jurul Sibiului, ceea ce ne duce la un total de 118 peşteri cercetate. În două din aceste peşteri s-au făcut săpături şi într-una un sondaj.

De asemenea au fost cercetate un număr de 37 puncte — majoritatea necunoscute pînă acum — care au dat materiale arheologice paleolitice, neo-eneolitice, hallstattiene, La Tène, romane şi mai tîrzii. De o deosebită importanţă pentru istoria noastră sînt rezultatele săpăturilor din peşteri, precum şi cîteva alte descoperiri, dintre care menţionăm: o mănuşă de amforă grecească cu stampilă găsită la Runcu, cea mai de vest cunoscută pînă azi în ţară; un depozit de unelte agricole de fier dacice din jurul aceleiaşi localităţi şi exploatările miniere din jurul Băii de Aramă şi cele de pe Valea Fierului de la Bîlta.

În acest raport preliminar prezentăm rezultatele cercetărilor şi săpăturilor executate în peşterile de la Ohaba-Ponor şi Băile Herculane; sondajul de la Boroşteni şi cercetările de suprafaţă din peşteri, terase şi aşezări cu descoperiri paleolitice şi mai noi, prin problemele ce ridică urmează să formeze obiectul unui viitor raport.

Ohaba-Ponor. Descoperirea unor resturi fosile aparţinînd lui *Homo sapiens fossilis* (neantrop fosil) într-un strat de cultură mousterian la Baia de Fier în 1952, a ridicat un nou aspect al problemei atît pentru istorici, cît şi pentru antropologii obişnuiţi cu descoperirile din apus, unde acestei culturi îi corespunde *Homo primigenius* (paleoantropul), omul de tip *Neandertal.* Cum din cercetările anterioare se cunoşteau resturi fosile umane doar de la Cioclovina şi Ohaba-Ponor, în acelaşi an (1952), prin înţelegerea conducerii Şantierului arheologic Grădiştea Muncelului, s-a făcut o cercetare de suprafaţă în aceste două peşteri. Cu acest prilej s-au cules observaţii asupra locului şi poziţiei stratigrafice a descoperirii craniului de la Cioclovina şi s-au constatat rezerve mari nesăpate în peştera de la Ohaba-Ponor, unde săpăturile lui Martin Roska dăduseră la iveală trei falange umane atribuite de paleontologul Ştefan Gaál lui *Homo primigenius.* Exploatarea de fosfat de la Cioclovina, distrugînd aproape în întregime straturile de locuire paleolitică în regiunea în care a fost descoperit craniul fosil, o săpătură acolo, în scopul aflării altor resturi umane, a fost socotită fără nici o şansă. Descoperirea a trei falange umane la Ohaba-Ponor, într-o săpătură de mici proporţii, în strat de locuire paleolitică asemănătoare aceleia de la Baia de Fier, ne îndreptăţea a crede în aflarea şi a altor resturi fosile umane mai caracteristice pentru rezolvarea problemei paleoantropologice pe care au ridicat-o descoperirile de la Baia de Fier. Acesta a fost temeiul reluării săpăturilor de la Ohaba-Ponor pe linie antropologică.

Cercetările şi săpăturile anterioare executate aici de Iosef Mallász, fostul director al Muzeului judeţului Henedoara şi Martin Roska, începute încă din 1918 şi continuate mai apoi numai de către Roska între 1923—1929, au dat la iveală, în afară de stratul actual cu resturi neolitice şi mai noi, cinci straturi paleolitice, unul aparţinînd paleoliticului superior — aurignacianul — şi patru aparţinînd paleoliticului mijlociu — mousterianul. Or, cinci straturi de cultură paleolitică într-o peşteră, nu era un fapt uşor de trecut cu vederea. În general, ca aspect, cultura materială de aici — paleoliticul mijlociu şi superior —este asemănătoare şi în linii mari, probabil contemporană celei de la Baia de Fier. Dar apariţia paleoliticului mijlociu în patru niveluri deosebite, în asociere cu o faună bogată, şi cu deosebire descoperirea celor trei falange umane fosile, au îndreptăţit şi pe istorici să socotească această peşteră drept cea mai potrivită pentru înţelegerea paleoliticului nostru mijlociu de peşteră în cadrul asociaţiilor faunistice şi floristice. Adăugîndu-se la aceasta şi eventualitatea descoperirii de noi resturi fosile umane, eventualitate destul de probabilă la Ohaba-Ponor, fapt care ar fi dat posibilitatea stabilirii caracterelor fizice ale omului fosil de acolo şi încadrarea lui în întregul complex al vremii, toate acestea au contribuit la reluarea săpăturilor de la Ohaba-Ponor pe linie istorică şi antropologică.

Peştera din Bordul Mare este, după cum o arată numele, săpată într-un pinten uriaş de calcar al bordurii mezozoice a munţilor Orăştiei, la ale cărui poale se resfiră în gospodării răzleţe satul Ohaba-Ponor din comuna Pui, r. Haţeg, reg. Hunedoara.

Punctul culminant al bordului are o înălţime de 680 m dominînd depresiunea intracarpatică a Ţării Haţegului cu circa 400 m. Peştera este situată cu aproximativ 30 şi ceva de metri mai jos de creasta bordului, deci altitudinea ei este de circa 650 m.

Consideraţii speomorfologice

Peştera din Bordul Mare, după concluziile geologului Ştefan Mamulea, este rezultatul acţiunii apelor curgătoare subterane prin acest masiv de calcar metamorfic jurasic cu structuri şi durităţi deosebite. Săparea ei a fost înlesnită de prezenţa unei breccii pe o linie de frîntură din interiorul masivului, linie în lungul căreia calcarul a fost sfărîmat şi deci mai uşor dizolvat şi cărat de apele curgătoare.

Într-adevăr, sub un stei de calcar masiv, care alcătuieşte tavanul peşterii, se află un strat de breccie sfărîmicioasă, în care apele au sfredelit peştera. Doi pinteni ai acestei breccii, cu sfărîmăturile sudate între ele, au rămas martori ai acestei acţiuni; primul în stînga vechiului curs al apei, care gîtuie intrarea şi al doilea tot în stînga, spre fundul peşterii. Prin consistenţa lor, au fost ocoliţi de ape, obligate astfel să macine mai mult spre stînga, în regiunile cu o mai slabă rezistenţă. Patul peşterii, albiat pe mijloc şi mult înclinat spre ieşire, ne arată că apele în curgerea lor aveau o mare forţă de eroziune mulţumită acestei înclinări; pe o lungime de numai 10 m, diferenţa de nivel e de 1,92 m.

Consideraţii speometeorologice

Orientarea peşterii este spre sud adăpostită de vînt, ploi şi viscol, primind din plin, o bună parte din zi, pe terasa din faţă şi la intrare, căldura soarelui. Profilul urcînd, care îngăduia scurgerea aerului rece şi umed din interior pe patul peşterii şi alimentarea cu aer cald pe linia tavanului, a dus la uscarea pereţilor şi la împiedicarea formaţiilor calcaroase stalactito-stalagmitice pe care le întîlnim apărînd sfioase abia în fundul peşterii. Circulaţia uşoară a aerului vara, încetînd în timpul iernii, temperatura interioară a peşterii nu putea fi mai joasă decît aceea a rocii în care era săpată.

Încăpătoare, uscată, călduroasă, luminoasă, primind din plin căldura şi lumina soarelui, peştera aceasta îndeplinea cele mai prielnice condiţii ca adăpost natural pentru om. Iată cum, judecînd poziţia şi condiţiile biogeografice optime pe care le îndeplinea peştera din Bordul Mare, Martin Roska nu s-a înşelat în alegerea sa cînd a săpat aici.

Săpăturile

Pregătirile pentru săpături şi fixarea locului lor au început pe data de 12 iulie, fiind executate de colectivul şantierului arheologic Cerna-Olt, iar săpăturile propriu-zise au pornit efectiv în ziua de 15 iulie, odată cu venirea colectivului Secţiei de antropologie.

Planul săpăturii a avut drept scop atacarea depozitelor geologice şi culturale ale peşterii printr-un şanţ în lungul ei, de la intrare pînă în fund, lat de 2 m, spre a putea prinde în profiluri stratigrafia depozitelor longitudinale de umplere, precum şi dimensiunile vechilor săpături executate aici.

Şanţul, croit pe direcţia N-NE 30° — S-SV 210°, a avut la început o lungime de 12 m, fiind împărţit în şase careuri. Pe măsură ce s-a mers în adînc, şanţul s-a lungit spre intrare, depăşind lungimea de 20 m.

În urma cercetărilor şi săpăturilor noastre, putem afirma că am obţinut în plus şi alte rezultate faţă de cele cunoscute din publicaţiile lui Roska şi Gaál. Aceasta este datorită sigur unor lucrări executate cu cea mai mare grijă, în urma experienţei cîştigate în cele trei campanii anterioare de la Baia de Fier, fapt care ne-a înlesnit, în largă măsură, o mai bună înţelegere şi interpretare stratigrafică a depunerilor. Prin cernerea întregului pămînt rezultat din săpătură, s-a înlăturat orice pierdere, recuperîndu-se chiar piese de mici dimensiuni, cum sînt dinţii de rozătoare mărunte.

Pe mai mult de jumătate din suprafaţa atacată de noi s-a ajuns la stînca vie, la patul propriu-zis al peşterii, fapt care ne îngăduie a avea o imagine limpede asupra stratigrafiei longitudinale.

Înainte de a păşi la prezentarea rezultatelor obţinute, vom face cîteva consideraţii asupra săpăturilor anterioare.

După schiţa stratigrafică dată de Roska în planul său, care cuprinde cele două secţiuni — orizontală şi verticală — ale peşterii, săpăturile lui au mers numai în panta conului de umplere de la gura peşterii, fără a pătrunde în interior, unde straturile încep a se orizontaliza.

În legătură cu aceasta se pune problema dacă sondajul surprins de noi în careurile 2 şi 3 (v. profilul fig. 1) a avut sau nu un scop arheologic. Deşi la început ne-a făcut impresia că el se datoreşte unor căutători de comori, mai apoi am ajuns la concluzia că este opera unui arheolog şi neputîndu-l atribui lui M. Roska, care stăpînea tehnica unei săpături arheologice, îi aparţine probabil lui Mallász. Fără să fie amintit undeva de Roska, acest sondaj este totuşi opera cuiva care a avut contact cu arheologia, deoarece săpătura a atacat depozitele de umplere în curmeziş mergînd pînă la stînca vie.

După descrierea lui Roska, nu există în această peşteră decît un strat steril gros de 0,80 m la bază, format din aluviunile apei care au sfredelit peştera. Celelalte straturi, de sus pînă jos, pe grosimile respective, sînt atribuite la cinci culturi paleolitice, patru mousteriene, unul aurignacian, iar al şaselea neoliticului, epocii romane şi recente. După descrierea sa, ne-am afla în faţa unor straturi de locuire continuă suprapusă fără nici o întrerupere, ceea ce, după rezultatul săpăturilor noastre, nu corespunde realităţii.

În prezentarea ce vom face, vom considera datele stratigrafice în ordinea firească a depunerilor, legate de elementele culturale şi faunistice.

Patul peşterii, adică vechea albie a rîului subteran, după cum ştim, are o pantă foarte înclinată. Marginile lui se ridică uşor spre vest şi mai mult spre est. Printre crăpăturile brecciei calcare ce formează patul peşterii, se observă un nisip fin aluvionar, de culoare galbenă cu un început de cimentare. Aceasta este singura dovadă a curgerii apelor prin peşteră.

Cea mai veche depunere direct pe patul peşterii s-a dovedit a fi un strat de cultură, nivelul mousterian 1. Săpătura l-a surprins începînd din dreptul careului 8 pînă în apropierea careului 5. După afirmaţiile lui Roska, acest strat s-a întins, cum era şi firesc, şi pe terasa din faţa peşterii. Secţiunea transversală (fig. 1) lasă să se vadă cum primul nivel mousterian urmează albierea peşterii. Pămîntul acestui strat de cultură, aport eolian şi uman, e nisipos, bătătorit, de culoare galben-închis, bogat în boabe şi bulgăraşi de calcar rotunjiţi ce provin din pereţii şi tavanul peşterii. Toate acestea denotă o

climă rece şi uscată. Grosimea stratului variază între 0,15 — 0,20 m, atingînd — în careul 7 — 0,25 m. Culoarea mai închisă cenuşie provine fără îndoială de la cenuşa şi cărbunii vetrelor de foc.

Cultura materială este slab reprezentată. S-au recuperat cîteva aşchii de cuarţit, un vîrf de mînă caracteristic lucrat în silex, o aşchie lată de cuarţit şi un toporaş de mînă plat din aceeaşi rocă cu dovezi sigure de cioplire bifacială.

Faunistic, au apărut resturi fosile de mamut, rinocer păros, cal, urs de peşteră, lup, vulpe şi capră. Se poate observa că oasele lungi sînt toate sfărîmate în mici fragmente, determinarea mamiferelor făcîndu-se numai după dentiţie.

Deasupra nivelului mousterian 1 urmează un strat intermediar steril avînd o grosime de circa 0,25 m de culoare gălbuie roşcată în amestec cu dese sfărîmături de bolovani cu dimensiuni mijlocii.

Al treilea strat reprezintă cel de al doilea nivel de cultură mousteriană. E o dungă puţin mai închisă, uşor cenuşie, care se întinde de la ultima treaptă a săpăturii lui Roska din gura peşterii pînă în dreptul vetrei de foc, din careul 5, avînd o grosime ce variază între 0,10—0,15 m. E de observat că pe măsură ce înaintează spre gura peşterii, stratul intermediar steril se îngroaşă, depărtînd astfel cele două niveluri de cultură. În vreme ce primul nivel mai gros urmează panta de coborîre a patului peşterii, cel de al doilea tinde către orizontală, ca înspre careul 5, intermediarul steril subţiindu-se, cele două niveluri de cultură, mousterian 1 şi mousterian 2, să se apropie foarte mult între ele, întîlnindu-se sub vatră.

Nivelul 2 mousterian este sărac în cultură materială, dînd numai cîteva aşchii de cuarţit atipice, iar

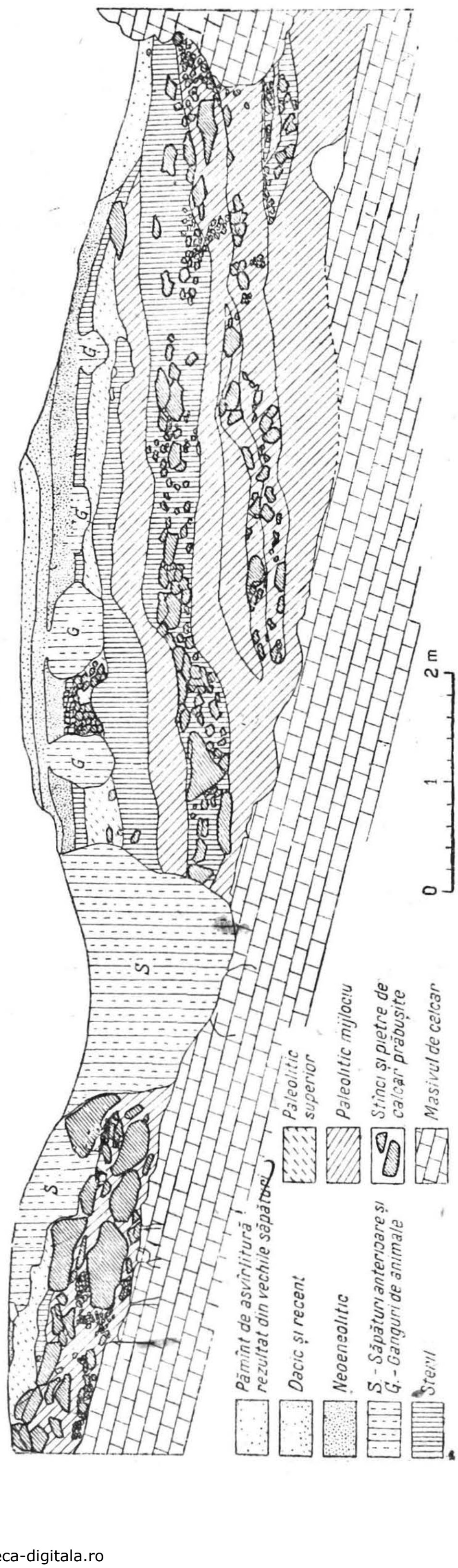

Fig. 1. — Ohaba-Ponor, peştera din Bordul Mare, secţiune stratigrafică în malul de est.

din punct de vedere faunistic, cîteva resturi fosile de lup şi vulpe. Primele două niveluri culturale reprezintă urmele unei slabe locuiri continui separate spre gura peşterii printr-un strat de prăbuşire.

Al patrulea strat de la patul peşterii este steril, bogat în bolovani prăbuşiţi, al căror diametru depăşeşte uneori 0,25 m.

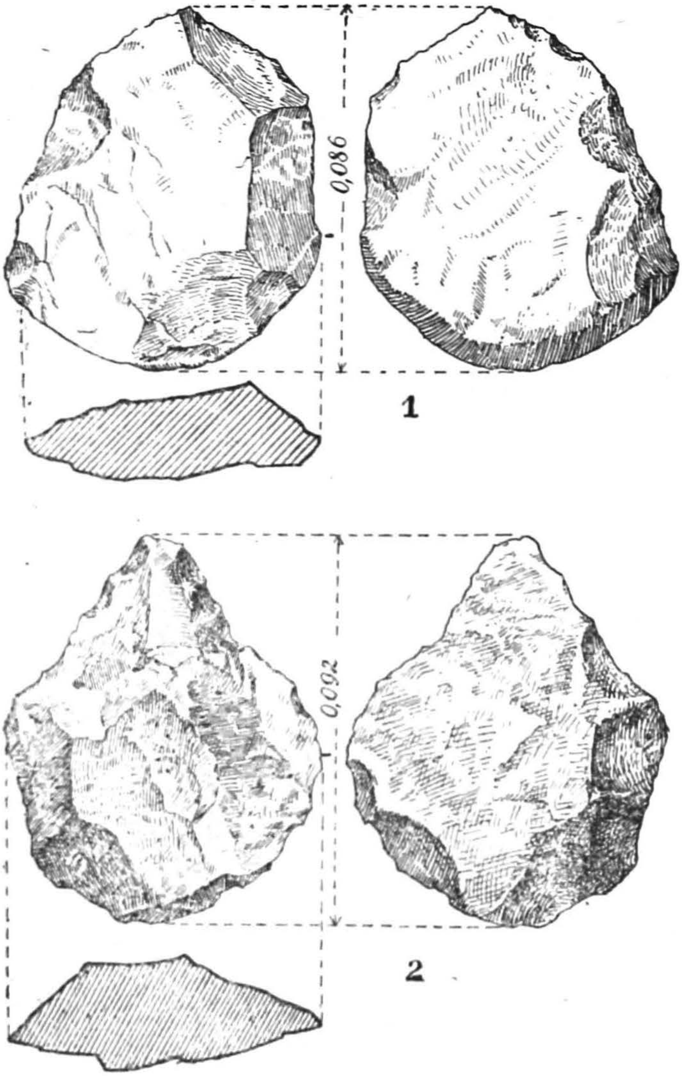

Fig. 2. — Ohaba-Ponor, peştera din Bordul Mare. Paleolitic mijlociu. Toporaşe de mînă: 1. Stratul I mousterian, 2. Stratul III mousterian.

Deasupra acestui strat de dărîmături urmează cel mai puternic strat cultural: nivelul 3 mousterian, Grosimea lui atinge, în careurile 6 şi 7, 1,20 m pe peretele estic şi 1,09 m pe cel vestic, subţiindu-se spre interior, unde este aşezat direct pe patul peşterii. În interiorul nivelului 3 mousterian s-au stabilit mai multe subniveluri deosebite între ele prin culoare şi printr-o frecvenţă mai slabă sau mai bogată a dovezilor de locuire.

Prezentăm cele cinci subniveluri care ne-au apărut destul de clar din punct de vedere al stratigrafiei pe nuanţe în caseta deschisă de noi în malul răsăritean al careurilor 5 şi 6.

Primul subnivel e o dungă castanie negricioasă, groasă de 0,12—0,15 m, cu frecvente urme de cărbune, bogat în bulgăraşi de calcar, în majoritate colţuroşi, tăioşi.

Al doilea subnivel e o fîşie de lut gălbuie groasă de 0,20—0,25 m, bogată în grohotiş de calcar tăios, cu dimensiuni destul de mari, atingînd un diametru de 0,10—0,15 m.

Al treilea subnivel, de circa 0,30 m, e constituit din dărîmături colţuroase.

Al patrulea subnivel, de circa 0,20 m, este alcătuit din lut gălbui roşcat compact cu rari bulgări de piatră.

În fine, ultimul subnivel 5, gros de 0,10—0,12 m, de culoare cenuşie puţin mai deschisă decît a primului nivel, este alcătuit din pămînt mărunt glomerular, cu rari bulgăraşi de calcar de mici dimensiuni.

Din punct de vedere al culturii materiale, nivelul 3 mousterian este acela care a dat materialul cel mai abundent şi mai semnificativ, fără a putea vorbi de o locuire la fel de intensă în cele cinci subniveluri ale lui. E de observat că subnivelurile 1 şi 5, unde cărbunii sînt mărturie sigură a locuirii umane, sînt mai sărace în descoperiri arheologice şi paleontologice, în vreme ce subnivelurile mijlocii 2, 3 şi 4 au furnizat o cantitate mare de spărturi şi fragmente de cuarţit, rezultate din prelucrarea uneltelor, precum şi multe unelte întregi, de obicei vîrfuri şi răzuitoare, ceea ce ne arată că aici era locul preferat pentru lucrarea uneltelor. Faţă de celelalte două niveluri inferioare, unde silexul e foarte rar, aici el apare cu o frecvenţă destul de mare. De asemenea, fauna este foarte abundentă, fiind reprezentată prin mamut, rinocer, cal, cerb, capră, lup, vulpe şi hienă. Ca şi în nivelurile inferioare, nu au apărut oase întregi.

În sectorul 5, între adîncimea 2,48—2,60 m, a profilului de vest, deci în nivelul 3 mousterian, la baza lui, a apărut o construcţie alcătuită din mai mulţi bolovani suprapuşi, care circumscriu două spaţii interioare, două vetre de foc construite în jurul unei lespezi de piatră pe care paleoliticii au adus-o sau au găsit-o aici. Fără să stăruim asupra descrierii, menţionăm că cele două vetre au suprafeţe aproximativ egale, cea de vest fiind mai mult circulară, iar cea de est oarecum patrulateră. În interiorul lor s-a descoperit un pămînt negru afînat în amestec cu mult cărbune şi cîteva fragmente de oase arse. La nivelul vetrei de est au fost descoperite şi două aşchii de cuarţit. Resturi de cărbuni şi oase arse sînt bogat răspîndite în jur.

În sectorul 4, nivelul 3 mousterian se subţiază cu peste 0,50 m, fără a mai putea fi despărţit în cinci subniveluri, dovadă că intensitatea locuirii slăbea brusc spre fundul peşterii.

Deasupra nivelului 3 mousterian urmează un strat steril alcătuit din puternice dărîmături de pietre colţuroase avînd dimensiuni destul de mari, fapt care dă aspectul unei prăbuşiri continue peste nivelul 3. Grosimea lui variază între 0,30—0,60 m. Printre pietre, care depăşesc uneori diametrul de 0,40 m, îngrămădite unele peste altele, se află un pămînt galben clisos.

Peste acest strat de prăbuşire urmează nivelul 4 de cultură mousteriană constituit dintr-un lut nisipos castaniu-deschis, afînat, în amestec cu pietre mici şi mijlocii. Grosimea lui variază între 0,16—0,24 m.

Cultura materială a acestui nivel este săracă, alcătuită din cîteva aşchii de cuarţit şi silex cu tendinţă de despicare lamelară. Ca faună, resturi fosile de ursul peşterilor, cerb, lup, vulpe şi pisică.

Cele două niveluri de cultură mousteriană 3 şi 4, se întîlnesc spre fundul peşterii într-un singur strat de cultură, care la rîndu-i, după cum am văzut, se uneşte cu cele două niveluri inferioare, documentînd, astfel, o continuitate de locuire doar aparent întreruptă şi împărţită în mai multe niveluri de prăbuşirile datorite îngheţului.

Stratul următor, de circa 0,15 m, e alcătuit din lut gălbui nisipos cu rare dărîmături mărunte de calcar. Lutul şi nisipul din componenţa sa ne duce la concluzia că sîntem în faţa unui depozit de origine mai mult eoliană, ceea ce denotă o climă uscată şi rece. Lipsit de cultură materială şi resturi faunistice, îl socotim un strat steril.

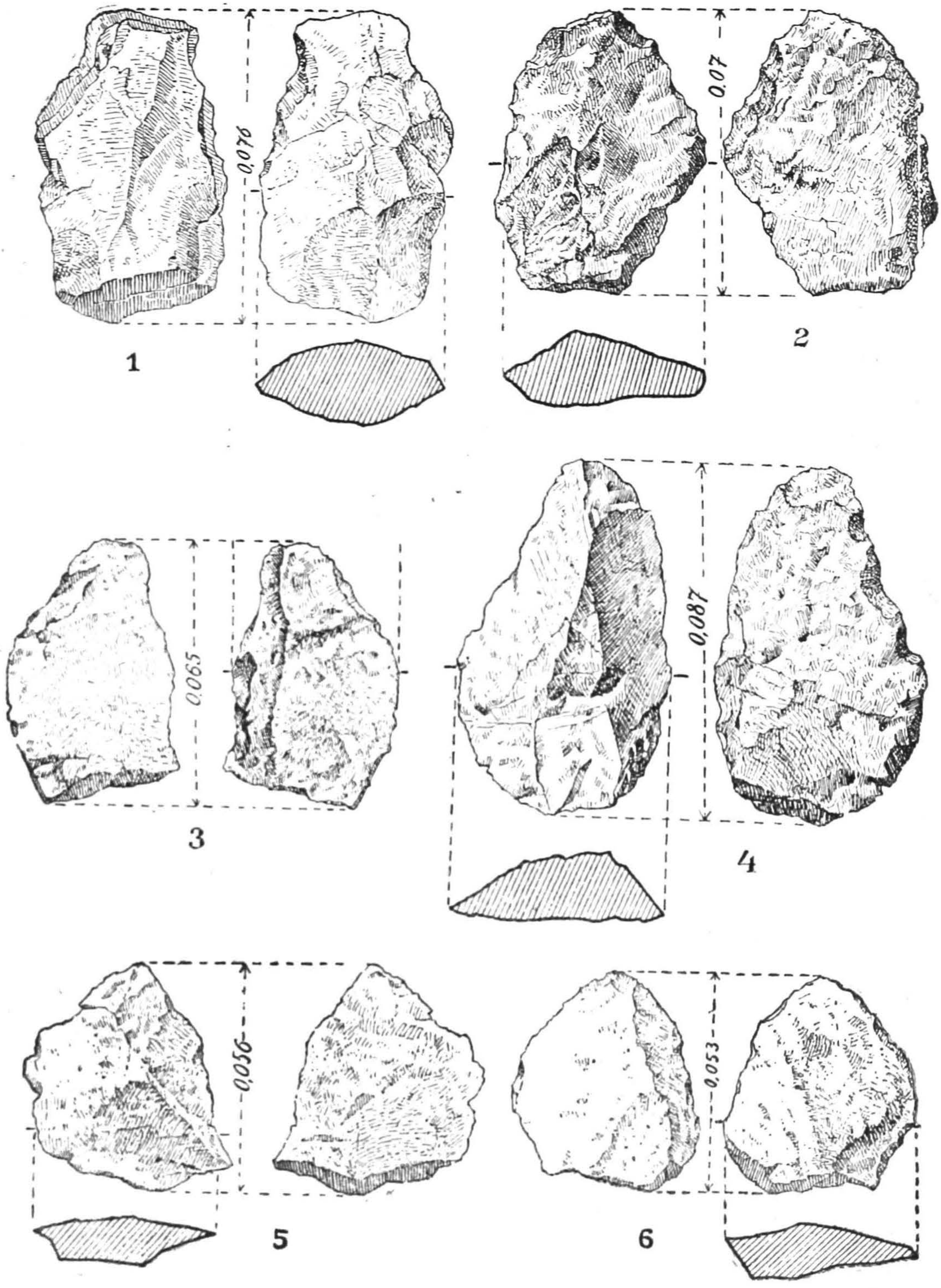

Fig. 3. — Ohaba-Ponor, peştera din Bordul Mare. Paleolitic mijlociu. Unelte de cuarţit: 1—2, lucrate pe ambele feţe; 3—6, vîrfuri de mînă. Stratul III mousterian.

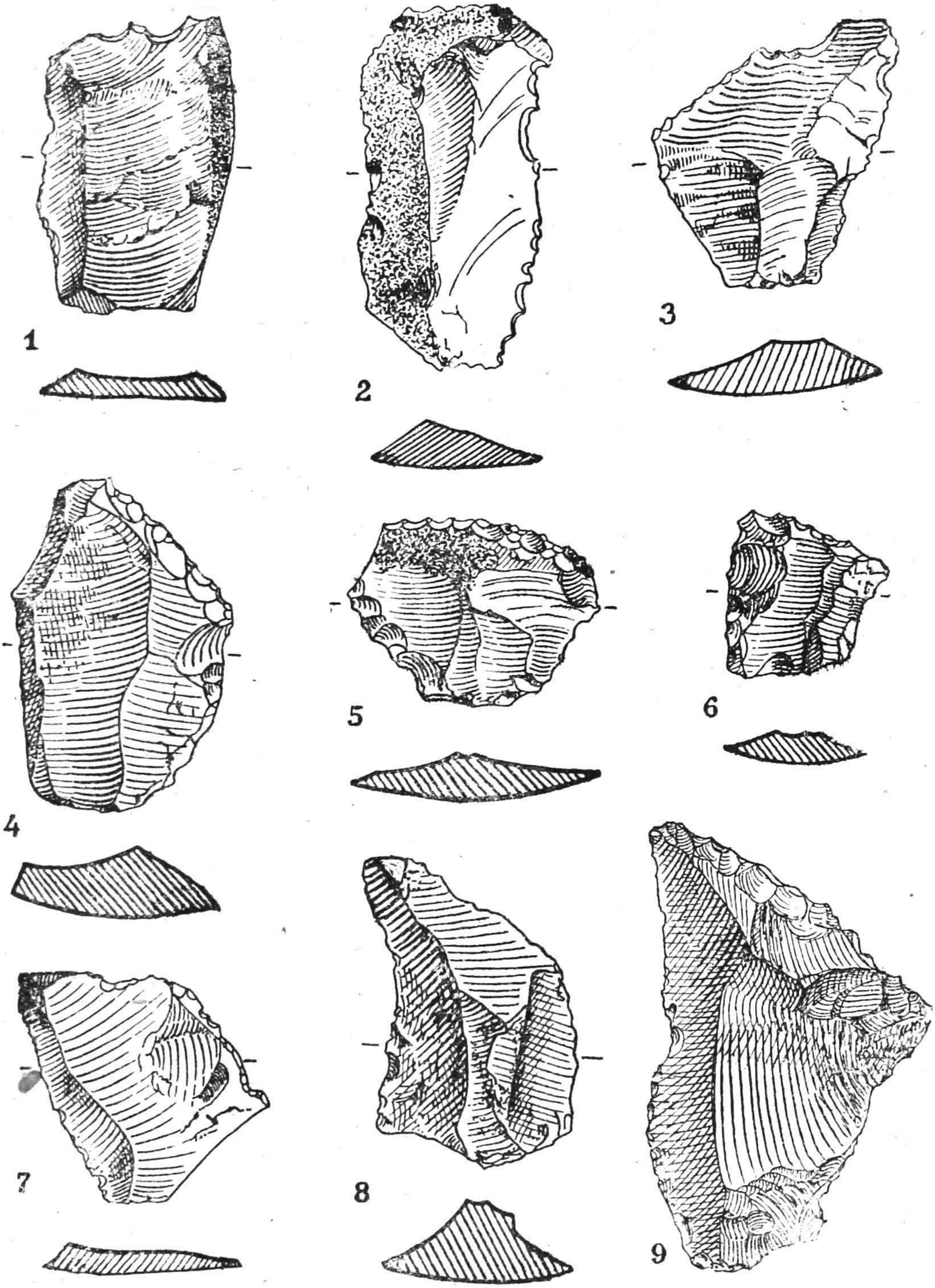

Fig. 4. — Ohaba-Ponor, peștera din Bordul Mare. Paleolitic mijlociu. Unelte de cremene: 1—2, lame; 3, 7, 8, vîrfuri de mînă; 4—6, 9, răzuitoare. Stratul III mousterian.

Peste acest strat se suprapune continuu un strat galben închis, compact, în amestec cu bulgări de calcar, strat care acoperă pe întreaga suprafaţă stratul inferior steril. Din punct de vedere cultural, stratul acesta aparţine paleoliticului superior. Au apărut două lame caracteristice în asociere cu ursul de peşteră, vulpea, pisica şi boul. Din pămîntul de azvîrlitură al vechilor săpături s-au mai recuperat încă două lame şi o sulă de os şlefuit acoperită cu crustă de calcar caracteristică acestui strat.

Stratului de cultură materială aparţinînd paleoliticului superior îi urmează un strat de culoare alburie gros de 0,08—0,10 m, din ce în ce mai gălbui-închis spre bază, alcătuit din pulberi şi grăunţi mărunţi de calcar. Pe o mică distanţă, partea de suprafaţă este transformată în crustă stalagmitică. În interiorul stratului se întîlnesc rar bolovănaşi de calcar rotunjiţi mai frecvent spre intrare. Acest strat constituie, după cercetările noastre de la Baia de Fier, sigiliul antropozoicului, sigiliul misterelor paleolitice; sub care, acolo unde nu este rupt, nu poate să apară nimic actual.

Ultimul strat, stratul actual, acoperă întreg interiorul peşterii, în afară de crusta stalagmitică din fund mai înaltă decît suprafaţa de azi a peşterii.

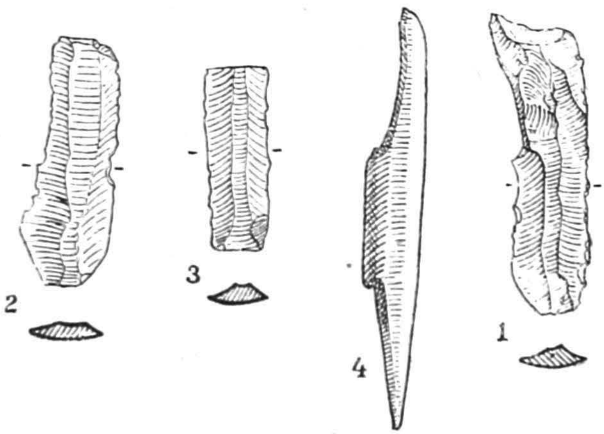

Fig. 5 — Ohaba-Ponor, peştera din Bordul Mare, paleolitic superior. 1—3, lame de cremene; 4, sulă de os.

În acest strat sînt frecvente dovezi de locuire şi refugii umane, predominînd cele de la sfîrşitul neoliticului de tip Coţofeni şi dacice. Pe o grosime redusă, de circa 0,30 m, nu s-au putut surprinde depuneri stratigrafice în ordine cronologică perfectă, fapt uşor de înţeles datorită deranjamentelor săpăturilor anterioare şi răscolirilor făcute de viezuri şi vulpi, ale căror vizuini se văd în profilele săpăturii. Aceste răscoliri au dus în mod frecvent la întrepătrunderea şi amestecul obiectelor prin scoaterea la suprafaţă şi răspîndirea, în sau peste stratul actual, a unor unelte paleolitice şi resturi fosile, înlesnind în acelaşi timp scurgerea unor elemente actuale la adîncimea straturilor mai vechi paleolitice.

Pînă la prelucrarea materialului descoperit în acest strat menţionăm:

a) Ceramică veche neolitică lucrată din pastă în amestec cu pleavă, ceea ce constituie, după cunoştinţele noastre, cea mai veche dovadă de folosire ca adăpost a peşterilor în neoliticul timpuriu. Descoperirea unui toporaş negăurit, lucrat din piatră dură şlefuită, în peştera vecină din pîrîul Găurii, arată că fenomenul nu era izolat.

b) Aparţinînd sfîrşitului neoliticului, au apărut în peşteră numeroase fragmente ceramice de tip Coţofeni, ceea ce demonstrează locuirea intensă a peşterii de către triburile de păstori purtători ai acestei culturi.

După cum s-a dovedit prin cercetările din vara aceasta ale şantierului nostru, acolo unde peşterile alcătuiau pe vremuri, ca şi azi, un bun staul natural pentru vite — oi şi cu deosebire capre — înălţimile din preajma şi

deasupra acestor peşteri au fost locuite. Astfel, pe piscul Bordului Mare în partea dreaptă, unde solul nu a fost spălat de ape și jur-împrejurul bordului, de pe creastă pînă spre poale, se găsesc numeroase fragmente ceramice de tip Coțofeni provenite de sus prin spălarea solului de către ape.

Mai puține, totuși ele nu lipsesc nici pe țancul de pe malul stîng al văii în fața peșterii, fiind prezente şi în jur. Astfel au fost descoperite pe locul numit Seci, în stînga văii Peşterii cu Apă, în peștera din Pîrăul Găurii, în Cioaca Cornetului, pe vîrful Pietrii Muntenilor la Federi, în peștera de la Cioclovina, pe vîrful Tifla, existînd sigur pe multe alte vîrfuri și în peșteri necercetate. E vorba fără îndoială de primii păstori care urcă spre înălțimi, unde mai tîrziu urmașii lor, dacii, aveau să dureze mai apoi acea cultură atît de înfloritoare.

Aşezările de înălțime şi peşterile cu resturi materiale de tip Coțofeni, aflate pe poalele Carpaților olteni și cele aflate în sudul Ardealului, prezintă unele caracteristici asemănătóare. Întotdeauna punctele alese au un scop strategic: apărare şi vedere deschisă pînă departe. Se pare că avem de-a face cu o populație stabilă de păstori care trăiesc vreme îndelungată în aceleaşi forme de viață, ocupîndu-se de predilecție cu creşterea cornutelor mici. O săpătură într-una din aceste așezări de înălțime, credem că va confirma această ipoteză.

c) Dintr-o vreme mai nouă s-au descoperit în peșteră numeroase fragmente ceramice de pastă roşie lucrată cu roata, atribuită de Roska epocii romane.

Fără a se descoperi pînă în prezent vreun fragment caracteristic, pasta și tehnica ne îndreptățesc a le socoti dacice tîrzii, asemănătoare cu cele descoperite în cetățile și terasele dacice vecine din munții Orăștiei. În sprijinul acestei păreri vine și descoperirea unei vetre de locuire dacică, bogată în ceramică, în preajma peşterii, pe dealul Răcurele, lîngă coliba lui Vulc Lazăr. O monedă romană imperială descoperită în peșteră, va înlesni datarea acestei ceramice.

Acestea ar fi în scurt cîteva date preliminare asupra rezultatelor obținute de colectivele noastre aici.

Săpăturile de la Ohaba-Ponor din Ardeal, ca și acelea de la Baia de Fier şi Boroșteni din Oltenia, documentează pentru paleoliticul mijlociu — mousterianul — o nebănuit de lungă perioadă de dezvoltare. Numărul nivelurilor de locuire, ca și depozitele geologice sterile care le despart, sînt o mărturie în sprijinul celor afirmate.

Privind grosimea și alcătuirea acestor straturi, ne dăm seama că ele sînt opera mai multor oscilații climatice, glaciațiuni și interglaciațiuni, care și-au pus aici pecetea vechimii multimilenare peste firavele începuturi de muncă și viață ale îndepărtaților noștri înaintași.

În grosimea depozitului de umplere al peșterii de la Ohaba-Ponor, pot fi observate două straturi de prăbușire separate, între ele și față de straturile adiacente, prin zone de pămînt mai afînat lipsite de pietre. Acest fapt dă posibilitatea să se emită ipoteza că ele au provenit din dezagregarea tavanului şi pereților peşterii într-o perioadă glaciară, prezența lor fiind, credem, un indiciu al oscilațiilor paleoclimatice. Singura diferență între cele două straturi de bolovani prăbușiți ar fi grosimea, fiind vorba de o perioadă de formare mai îndelungată sau de un îngheț mai puternic în stratul superior față de cel inferior.

S-au recoltat din fiecare nivel probe pentru analize sporopolinice. Rezultatele acestor analize ne vor da prețioase indicii pentru cunoașterea oscilațiilor climatice în care vom putea încadra fazele de dezvoltare ale paleoliticului mijlociu și superior de aici.

În ceea ce privește situarea mousterianului de la Ohaba-Ponor, știm că Roska l-a socotit dintru început mousterian mijlociu, rămînînd pe aceeași poziție pînă la sfîrșit, deși punctul său de vedere nu a fost acceptat de arheologul O. Kadić și paleontologul M. Mottl, care au situat descoperirile de la Ohaba-Ponor în mousterianul superior.

Repetatele încercări ale paleontologului Gaál de a considera mousterianul de la Ohaba-Ponor un mousterian cald nu au fost luate în seamă. Mamutul și rinocerul siberian, care apar aici încă din primul nivel de locuire, și renul descoperit în nivelul 3 sînt suficiente dovezi ale unei clime reci și umede, care a silit pe om să-și caute adăpost în această peşteră.

Pentru noi, în urma descoperirilor de la Baia de Fier, mousterianul de la Ohaba-Ponor nu numai că este un mousterian superior, cum au susţinut Kadić și Mottl, dar e un mousterian superior întîrziat, un mousterian prelungit.

Apariţia a două toporaşe de mînă bifaciale, unul în nivelul 1 şi altul la baza casetei în nivelul 3, ca și a unei piese bifaciale cioplite după tehnica protosolutreană, descoperită în nivelul 3 al sectorului 5, alătură descoperirile de la Ohaba-Ponor de cele de la Baia de Fier, faciesul de aici, deşi probabil contemporan, fiind deosebit doar din cauza materiei prime de mai bună calitate ca aceea de la Baia de Fier.

Săpăturile viitoare vor lămuri stratigrafia transversală a depozitelor de umplere și vor aduce contribuţii la cunoaşterea evoluţiei acestei culturi de lungă durată.

Determinarea cărbunilor și a faunei și analizele sporopolinice ne vor înlesni o încadrare cronologică în etapele de dezvoltare ale antropozoicului. Şi, în cazul fericit al descoperirii unor resturi fosile umane mai caracteristice, vom ajunge la cunoașterea însăşi a purtătorilor acestei culturi, pe care, în lumina descoperirilor de la Sv. Prokop din Boemia, a celor de la Baia de Fier şi Staroselie (Crimeea), îi putem prevedea de pe acum drept elemente evoluate mai apropiate de *Homo sapiens fossilis.*

Paleoliticul superior, reprezentat doar prin cîteva lame simple, fără vreun element caracteristic, ne arată şi aici, ca şi la Baia de Fier şi Boroşteni, o slabă locuire în acea vreme. Pînă la descoperirea unor piese directoare, le atribuim aurignacianului întîrziat.

Băile Herculane. Săpăturile din Peștera Hoţilor, situată pe dreapta Cernei, la cîteva sute de metri de Băile Herculane, au început efectiv în ziua de 16 septembrie, în colaborare cu Secția de antropologie. Cu prilejul cercetărilor de suprafaţă făcute în această peșteră de colectivul şantierului Cerna-Olt, în ziua de 5 iulie, ne-am dat seama de condiţiile prielnice de locuire. Mulţimea fragmentelor ceramice descoperite la suprafaţă, aparţinînd neo-eneoliticului, epocilor de fier și feudale timpurii, ne-a arătat de la început aceasta. Peștera uscată, fără formaţii calcare, destul de încăpătoare și aşezată într-o adevărată oază climatică, oferea în trecut condiții nemaiîntîlnite în alte peșteri cercetate de noi, pentru refugiu, adăpost și locuire umană, din cele mai vechi timpuri pînă tîrziu spre vremurile noastre. Izvoarele radioactive de origină vulcanică trebuie să fi fost mult mai puternice în trecut și vor fi contribuit din plin la îndulcirea climei în perioadele glaciare.

Clima prielnică din jurul Băilor Herculane ne este documentată prin flora şi fauna regiunii. Din punct de vedere floristic, aici se întîlnesc plantele Europei centrale cu cele din stepa pontică şi cele balcanice cu cele mediteraneene, constituind, după cum afirmă botanistul Pax, « un petec foarte însemnat şi bătător la ochi în tot lanţul Carpaţilor », petec a cărui floră « este cea mai bogată şi interesantă din toată Europa ». Din punct de vedere faunistic se întîlnesc la tot pasul elemente mediteraneene ca scorpionul şi vipera cu corn, peşterile păstrînd între elementele lor cavernicole multe relicte terţiare.

Adăugîndu-se la aceasta poziţia geografică-cheie a peşterii, aşezată la răspîntia potecilor ce leagă Oltenia cu Banatul peste plaiurile muntelui, legăturile deschise spre miazănoapte cu Transilvania şi spre miazăzi cu Peninsula Balcanică şi Mediterana, toate acestea ne-au îndreptăţit să trecem la efectuarea uneia dintre cele mai atente săpături, cercetînd cu grija cuvenită fiecare vatră de locuire, ca pe baza puţinelor elemente caracteristice, neclintite în strat, să ne dăm seama de succesiunea cronologică a locuirilor şi refugiilor umane din peşteră. Aceasta a fost ipoteza noastră de lucru, a cărei justeţe a început să-şi capete confirmarea de la prima lopată de pămînt cernut.

În urma experienţei cîştigate la săpăturile anterioare executate în peşterile de la Baia de Fier, Boroşteni şi Ohaba-Ponor, am socotit că cea mai potrivită săpătură nu poate fi alta decît atacarea peşterii printr-un şanţ longitudinal în trepte de la gură spre fund. Avantajele unei astfel de săpături constau în faptul că pe măsura adîncirii şanţului se poate urmări stratigrafia, iar materialul săpat poate fi evacuat cu uşurinţă pe orizontala săpăturii. Acest procedeu a fost folosit cu succes pentru prima oară la Ohaba-Ponor, în urma învăţămintelor trase din greutăţile întîmpinate la Baia de Fier, unde săpăturile, făcîndu-se în interiorul peşterii, fără ieşire directă pe orizontală, au dus la sforţări inutile, din ce în ce mai mari, treptat cu adîncirea săpăturii, prin ridicarea pămîntului pe mal şi de aici evacuarea lui în afară.

Şanţul longitudinal trasat în lungul galeriei celei mari pe direcţia est-vest, a avut o lungime iniţială de 20 m de la intrare pînă în apropierea rotundului cel mare din fund. Amplasarea acestui şanţ lat de 2 m s-a făcut de-a lungul peretelui de nord şi mult mai aproape de el, spre a nu împiedica circulaţia vizitatorilor spre interior. De la început s-a atacat jumătatea anterioară a şanţului, mai apoi jumătatea cealaltă. Pe măsura adîncirii, şanţul a crescut în lungime spre gura peşterii.

Desele prăbuşiri de stînci şi scurgerile de grohotiş venite din interior spre gura largă a peşterii, precum şi un curent de aer ce bîntuie în partea din faţă, venit dinspre galeria laterală inferioară pe o galerie urcîndă, ce face legătura între ele, a determinat pe locuitorii peşterii să evite aşezarea pe această porţiune. De aceea frecvenţa locuirii creşte în intensitate odată cu pătrunderea spre interior, imediat după depăşirea galeriei de legătură dintre cele două intrări pe care bîntuie vîntul de peşteră.

Din nefericire, mai mult de 70 % din suprafaţa atacată de noi a fost răscolită de săpăturile anterioare făcute de Augustin Almásy în 1904 şi Ottokár Kadič în 1916 şi de către căutătorii de comori.

B. Milleker citează de aici fragmente de vase cu pereţii groşi şi fragmente ceramice hallstattiene.

Săpătura noastră, în partea superioară a straturilor de locuire actuală, a mers deci mai mult în pămînt deranjat. De aceea foarte mult material, deși recoltat pe adîncimi precise, nu are nici o valoare stratigrafică. De aici a izvorît nevoia rezervării unor martori în care succesiunea locuirilor era în ordine, martori în care o minuțioasă săpătură, de proporții cu totul reduse, urma să rezolve succesiunea cronologică nezdruncinată a locuirilor și refugiilor actuale din peșteră. Numai utilizînd această metodă vom

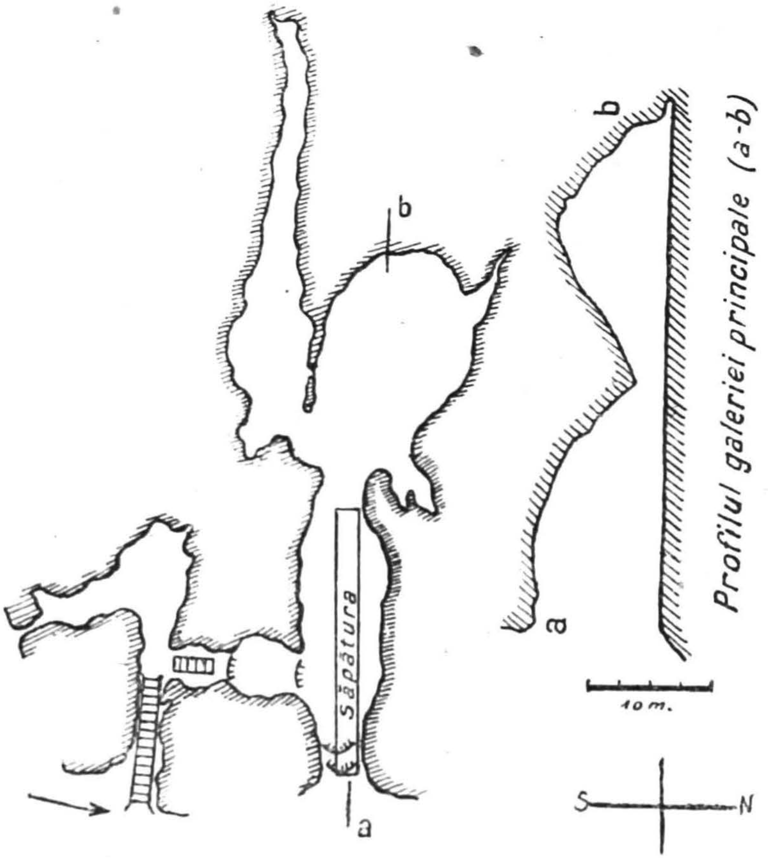

Fig. 6. — Băile Herculane. Peștera Hoților, plan și profil.

izbuti să omologăm stratigrafic celelalte descoperiri rezultate din pămîntul răscolit.

Stratul actual, negru cenușos, mai subțire în dreptul locului unde bate vîntul de peșteră, se îngroașă mult spre intrarea în rotundul cel mare din fund și spre gura peșterii. Spre fund, a fost aflat în poziție nederanjată, iar spre gură, pe panta exterioară a conului de umplere, el se găsește în amestec, datorită alunecărilor. Acest strat este neobișnuit de bogat în resturi de cultură materială și faunistice aparținînd culturii neolitice Tisa, prezentă aici prin urme mai rare, neoliticului tîrziu—cultura Cornișor—cu o locuire de lungă durată și culturii Coțofeni, urmată mai tîrziu de refugii temporare aparținînd primei și celei de a doua epoci a fierului, epocii romane, feudale timpurii și moderne.

Întreg pămîntul rezultat din săpătură fiind trecut prin sită, în afară de mulțimea fragmentelor ceramice, s-a putut recupera o serie de piese de valoare culturală aparținînd acestor vremuri. Unele unelte microlitice, dintre care un trapez de obsidiană, trădează tradiția microlitică în neolitic. Cîteva străpungătoare de aramă și o undiță arată începuturile intrării acestui metal în uz în neoliticul mijlociu.

Două greutăți de plasă, oase de pește si cochilii de scoici, ca și undița, documentează o preocupare pescărească a locuitorilor peșterii. Oasele mari de pește, cochilii de *Unio pictorum*, greutățile de plasă și dimensiunile undiței probează întinderea preocupărilor pescărești pînă la Dunăre, întrucît pești de asemenea dimensiuni, și cu deosebire scoicile, nu trăiesc în apele Cernei.

Coarnele de cerb și căprioară ca și colții de mistreț arată îndeletniciri vînătorești, în vreme ce oasele animalelor domestice — oaia, boul, porcul — îi arată pe locuitorii acestei peșteri, cum este și firesc, într-o astfel de regiune, ca pe niște înaintași crescători de vite.

Mai slabe sînt preocupările agricole documentate printr-un singur rîmoc din corn de cerb.

Ceramica este lucrată cu îngrijire din pastă fină în amestec cu nisip mărunt, de multe ori lustruită. Formele și decorul cîtorva fragmente amintesc elementele culturii Tisa și mai ales pe ale culturilor Cornișor și Gumelnița. Pentru cultura Cornișor menționăm și unele preocupări de ordin estetic: podoabe lucrate în cochilii de melc sau piatră.

Dintre celelalte refugii, cel mai bine documentat este acela al triburilor de păstori Coțofeni, care nu au putut trece cu vederea un astfel de staul natural pentru turmele lor și l-au folosit din plin.

În careurile 11—14, între adîncimile 0,25—1,20 m, sub un strat steril de circa 0,20—0,25 m, peste care sînt așezate locuirile actuale, am aflat numeroase așchii și cîteva unelte mărunte de silex de caracter microlitic. Continuînd săpătura, atît în peretele de nord cît și în cel de sud, s-a intrat din nou în steril, detașîndu-se perfect vizibil o lentilă de nuanță mai închisă, ale cărei dimensiuni în peretele de nord sînt de 2,60 m în lungime, subțiată spre capete ca o suveică. Nici un fragment ceramic nu a apărut la această adîncime. Ne aflăm deci în fața unei vetre de locuire anterioară primului refugiu neolitic în această peșteră.

Începînd din careul 11, la aceeași adîncime, săpăturile noastre au atins o altă vatră situată stratigrafic tot sub neolitic. O vatră bogată în cărbuni, spărturi de oase de mamifere, cîteva oase de pește, apoi iarăși așchii și unelte microlitice, fără apariția măcar a vreunui rest ceramic.

Ținînd seama de stratul steril de deasupra celor două vetre cu mărturii de cultură microlitică, în care nu a apărut nici un element ceramic și luînd în considerare analogiile din alte părți, putem afirma fără să credem că greșim, că ne aflăm în fața unei culturi epipaleolitice.

Avînd în vedere importanța deosebită a acestei descoperiri, am ținut ca poziția ei stratigrafică să fie verificată și confirmată și de alți arheologi, spre a impiedica în viitor orice nedumerire ce s-ar putea ivi. Am lăsat dar neatins un prețios martor stratigrafic în careul 10, și în același scop am înfrînt dorința de a continua săpătura spre interior, atunci cînd am întîlnit înfloale iarăși straturi nederanjate.

Săpătura martorului a precizat următoarele: acesta avea la suprafață dimensiunile de 0,20 × 0,40 m, iar în adînc, la bază, 0,50 × 0,60 m. Mărimea

atît de redusă a martorului e datorită unor gropi moderne ce au deranjat depunerile arheologice atît în dreapta, cît și în stînga lui.

Cercetarea amănunțită a aspectului exterior ne arată că ne aflăm în fața unei secțiuni în care se aflau suprapuse vetre și resturi de locuire omenească din 15 niveluri succesive. O primă observație ce s-a făcut în legătură cu resturile

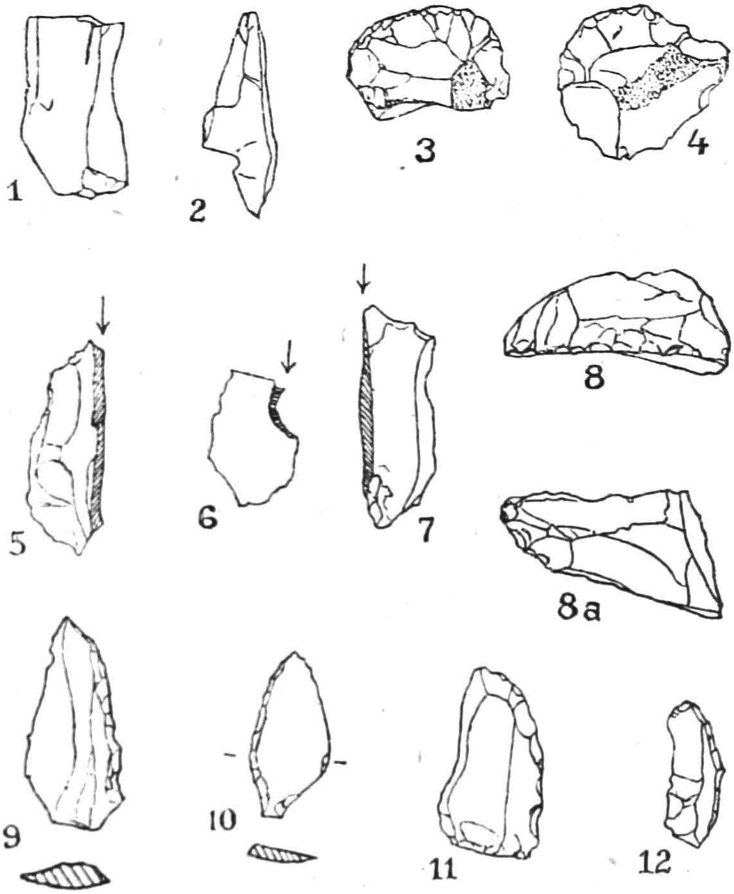

Fig. 7. — Băile Herculane. Peștera Hoților. Unelte microlite: 1—2, fragmente de lame; 3—4, 8, rîcîitoare; 5—7, scoabe (burine); 9—12, lame cu spatele arcuit (mărime naturală).

arheologice din martor, este aceea că în el sînt două straturi distincte, alcătuite din materiale total deosebite.

Stratul inferior ce cuprinde partea de la bază cu cele mai vechi rămășițe de viață omenească și terminînd cu nivelul 6, este compus în principal din pietricele de calcar cu dimensiunile medii de 0,04—0,08 m avînd muchiile ascuțite. Pietricelele s-au desprins din tavanul peșterii probabil într-o perioadă de climă umedă. Din acest strat mai importante sînt nivelurile 2, 4 și 6, întrucît în cuprinsul lor s-au descoperit resturi de viețuire omenească.

Cel de al doilea strat este mult mai subțire în raport cu cel inferior și este format în principal din praf rezultat de pe urma măcinării treptate a tavanului peșterii în decursul unei perioade de climă secetoasă. La creșterea

grosimii lui au contribuit depunerea prafului adus de vînt și rămășițele zvîrlite sau rezultate de pe urma locuirii omului. În partea inferioară a martorului este nivelul 1, în care nu s-a intrat cu săpătura.

Pentru rezolvarea problemei legate de existența uneltelor și a așchiilor mici de cremene, s-a acordat o atenție deosebită nivelurilor 2 și 3. În acest loc avem documentată, la baza martorului care suprapune nivelul 1, o fîșie de sfărîmături de calcar în amestec cu numeroase bucățele de cărbune și cenușă. Fîșia reprezintă nivelul 2. Fără îndoială e vorba de o vatră omenească.

În timpul săpării fîșiei corespunzătoare nivelului 2, în afară de multe bucățele de cărbune, s-au găsit și numeroase așchii foarte mici de cremene, printre care și cîteva unelte microlitice întregi sau fragmentare. Dintre acestea amintim două răzuitoare, o lamă întreagă întrebuințată și fragmente din alte cîteva lame, în asociere cu sfărîmături de oase de animale, un dinte de ierbivor mic și un solz de pește. Trebuie precizat că din nivelul 2 nu a ieșit la iveală nici o fărîmă cît de mică de ceramică. Descoperirile făcute pînă acum în nivelul 2 ne arată că ne aflăm în fața resturilor de cultură materială ale unui grup omenesc ce a locuit scurt timp în peștera Hoților. În funcție de prezența numeroaselor așchii se poate afirma că uneltele erau făurite chiar în interiorul Peșterii. Bizuindu-ne pe lista totală de pînă acum a olăriei în cuprinsul nivelului 2, putem considera acest complex arheologic ca datînd dintr-o perioadă epipaleolitică.

Nivelul 2 este despărțit de celelalte depuneri arheologice printr-un nivel steril de 0,16—0,20 m grosime, format din pietricele în amestec cu oase de mici rozătoare. Prezența stratului steril ne arată că oamenii epipaleolitici nu au mai locuit vreme îndelungată peștera.

În nivelul următor 4, subțire, dar bogat în cenușă, s-au cules de asemenea cîteva așchii de cremene și oase de rozătoare. Nu ar fi exclus ca și acest nivel să dateze dintr-o perioadă de timp anterioară epocii neolitice. Primul fragment ceramic a apărut abia în nivelul 6, de unde s-ar putea trage concluzia că acesta este primul nivel arheologic, care ar putea fi atribuit neoliticului.

Limita de sus a nivelului 6 reprezintă baza pe care se află stratul superior compus în principal din pulberi, vădind o schimbare apreciabilă a climei. Stratul e alcătuit dintr-o serie de vetre suprapuse, unele ajungînd la grosimea de 0,06 — 0,08 m. În conținutul lor nu s-au găsit din nefericire fragmente ceramice caracteristice, care să ne permită precizări cu privire la succesiunea culturilor materiale documentate în peșteră.

Dintre nivelurile superioare, unele totuși merită a fi remarcate. Nivelul 8, de exemplu, este format dintr-o succesiune de numeroase fîșii orizontale foarte subțiri, de 0,001—0,002 m, de pămînt de culori și nuanțe deosebite. Oarecare indicii cronologice ne oferă nivelul 12, documentat printr-o vatră masivă. El este mai gros decît cele anterioare, avînd la bază vatra amintită sub care s-a observat existența unui pat de cioburi anume rînduite. În funcție de această observație și ținînd seama de analogiile cu alte descoperiri, se pare că nivelul 12 datează din epoca bronzului.

Ultimul nivel 15 suprapune, ca o dungă subțire, și gropile săpate la sfîrșitul secolului trecut, de unde putem trage concluzia firească a formării lui în cursul secolului nostru. Datorită micului volum săpat, nu s-a putut lămuri problema succesiunii culturilor materiale post-epipaleolitice documentate în peșteră. Această problemă va fi cu ușurință rezolvată în viitor în straturile nederanjate surprinse de noi la intrarea în rotundul cel mare al peșterii.

Suplimentul de cercetări făcut asupra martorului rezervat în acest scop în careul 10, a dus la confirmarea observației anterioare că nivelul 2 reprezintă o cultură epipaleolitică.

Continuîndu-se săpătura în adînc, în careurile 1—2 și 11, sondajele au mers pînă la stînca vie, atingînd adîncimea de 4,86 m în careul 11 și 3,75 m în careurile 1—2.

Locuirea paleolitică superioară nu a lăsat în partea din fața peșterii nici o urmă. În careurile 1—2, la o adîncime de 1,45 m, se profilează o vatră de locuire bogată în sfărîmături de cărbuni, în care a apărut un fragment de lamă de silex aparținînd probabil paleoliticului superior. Sub aceasta, o așchie de cuarțit trădează și prezența paleoliticului mijlociu, mousterianul. Fără îndoială locuirile paleolitice mijlocie și superioară, urmează a se căuta în viitor în rotundul din fundul peșterii, bine adăpostit și ferit de curent.

Importanța descoperirilor arheologice din Peștera Hoților de la Băile Herculane nu poate scăpa cu ușurință. Dacă prin imposibil această peșteră nu ar fi fost locuită intens în paleoliticul mijlociu și superior — ceea ce noi nu credem — săpăturile viitoare vor avea de lămurit aici sfîrșitul peleoliticului superior, acea fază epipaleolitică descoperită pentru prima oară la noi în țară și trecerea de la epipaleolitic la neolitic.

Săpăturile viitoare urmînd a pătrunde în rotundul cel mare bine adăpostit dar întunecat al peșterii, va fi nevoie să se ia din timp măsuri pentru introducerea luminii electrice, operație ce se va putea face cu ușurință, rețeaua electrică trecând pe la poalele peșterii.

Și ca încheiere, fie-ne îngăduit a propune întemeierea în chiar interiorul acestei peșteri, a primului nostru muzeu de peșteră privitor la orînduirea comunei primitive.

Peștera fiind uscată, ușor de luminat electric, cu un minunat circuit pentru vizită, cu pereți drepți pe care se pot picta scene de muncă și viață, cu cotloane în care se pot așeza diorame, la îndemîna zecilor de mii de oameni ai muncii trimiși din toate colțurile țării să-și caute sănătatea la Băile Herculane, se pretează mai bine ca oricare alta pentru transformarea într-un asemenea muzeu.

Un muzeu aici, cu cele descoperite aici, însoțite de material complimentar și texte, ar răspunde la setea de a ști și de a afla ce s-a petrecut aici, a nenumăraților vizitatori care nu mai conteneau cu întrebările în timpul săpăturilor noastre.

Propunerea ce o facem, ne-a fost sugerată de către aceștia și credem că Academia R.P.R. o va lua în considerare.

Colectivul Șantierului arheologic Cerna-Olt, în colaborare cu Secția anexă de antropologie a Institutului de endocrinologie « C. I. Parhon » al Academiei R.P.R.

Sectorul Ohaba-Ponor.
Antropologi: dr. Al. Gheorghiu, dr. N. Haas, dr. Const. Maximilian, dr. D. Nicolăescu-Plopșor, dr. Mary Papazoglakis.

Sectorul Băile Herculane.
Arheolog: Eugen Comșa. Antropologi: dr. Const. Maximilian, dr. D. Nicolăescu-Plopșor. Responsabil: C. S. Nicolăescu-Plopșor.
Studenți în istorie: Viorel Căpitanu (Iași), Valeriu Lazăr (Cluj), Lucian Roșu (București). Studenți în biologie: Petre Samson, Elena Terzea (București).

АРХЕОЛОГИЧЕСКИЕ РАСКОПКИ МЕЖДУ ЧЕРНОЙ И ОЛТОМ

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

В кампании археологических раскопок 1954 г. принимал участие обширный коллектив, состоящий из археологов, антропологов и биологов, специалистов из Национального музея древностей Академии РНР, из Антропологического отделения Института эндокринологии имени К. И. Пархона, Биологического факультета Тимишоарского областного музея и из студентов-практикантов университетских центров Бухареста, Клужа и Ясс. Коллектив археологов произвел исследования в 118 пещерах, расположенных в известняковых массивах между Черной и Олтом; были также исследованы 37 пунктов с остатками следов обитания различных эпох. В двух пещерах были произведены раскопки и в одной — разведочные работы.

Коллектив руководил раскопками пещеры Бордул Маре в Охабе-Поноре, где уже давно были обнаружены человеческие фаланги. Целью этих раскопок было уточнить соотношение археологических остатков Бая де Фиер и археологических остатков Охабы-Понора. В пещере Бордул Маре были установлены 4 слоя мустьерской эпохи, между которыми залегали не содержащие никаких следов слои. Третий мустьерский слой состоит из 5 подслоев. Археологический слой с мустьерскими остатками перекрыт слоем верхнего палеолита (вероятно, более позднего ориньякского слоя), за которым следует слой сталагмитовой коры. В последнем слое нередко встречаются следы обитания и человеческих убежищ, с преобладанием следов обитания жителей культуры Коцофень и дакийской.

Исследования пещеры Бордул Маре привели к выводам, что представленный там мустьерский период не является ни средним мустьерским (Рошка), ни верхним мустьерским периодами (О. Кадич и М. Миттл), а продолжением верхнего мустьерского. Открытия, сделанные в этом пункте, схожи с отрытиями в Бая де Фиер.

Раскопками в пещере Хоцилор в Бэиле Геркулане были вскрыты некоторые остатки существования, начиная с среднего палеолита (мустьтьерский) и кончая феодальной эпохой. Учитывая значение находок микролитических орудий на основании стратиграфических доказательств, на этом участке установили 15 археологических слоев. Во втором слое были обнаружены небольшие кремневые инструменты кости грызунов, рыбья чешуя и позвонок, уголь. Отсутствие керамики в этом слое и форма инструментов дают возможность их датировать эпипалеолитической эпохой. Были также обнаружены керамические фрагменты времен культур Тиса, Корнишор (Сэлкуца) и Коцофени первой и второй эпохи железа, остатки римской, ранней и более поздней феодальной эпохи.

ОБЪЯСНЕНИЕ РИСУНКОВ

Рис. 1.— Охаба-Понор. Пещера Бордул Маре. Стратиграфический разрез на восточном берегу.

Рис. 2.— Охаба-Понор. Пещера Бордул Маре. Средний палеолит. 1 — ручные топорики. I мустьерский слой. 2 — III мустьерский слой.

Рис. 3.— Охаба-Понор. Пещера Бордул Маре. Средний палеолит. Кварцитовые инструменты, обработанные с обеих сторон. 3—6 ручные наконечники. III мустьерский слой.

Рис. —4 — Охаба-Понор. Пещера Бордул Маре. Средний палеолит. Кремневые инструменты. 1—2—лезвия; 3,7,8 — ручные наконечники; 9 — скребки III мустьерский слой.

Рис. 5 — Охаба-Понор. Пещера Бордул Маре. Верхний палеолит. 1—3 —кремневые лезвия: 4 — костяное шило.

Рис. 6 — Бэиле Геркулане. Пещера Хоцилор. План и профиль.

Рис. 7 — Бэиле Геркулане. Пещера Хоцилор. 1—2 — микролитевые инструменты; 3—4 — фрагменты лезвий: 8—скребки; 5—7—железные скобы, 9—12— дугообразные лезвия (натуральной величины).

LE CHANTIER ARCHÉOLOGIQUE DE CERNA-OLT

(RÉSUMÉ)

En vue de la campagne de fouilles archéologiques entreprise en 1954, un collectif complexe a été formé, composé d'archéologues, anthropologues et biologues. Ce collectif réunissait des spécialistes du Musée National des Antiquités de l'Académie de la République Populaire Roumaine, de la section annexe d'anthropologie, de l'Institut d'Endocrinologie « Professeur C. I. Parhon », de la Faculté de Biologie, du Musée Régional de Timișoara, ainsi que des étudiants faisant leur stage de pratique, des centres universitaires de Bucarest, Cluj et Jassy. Ce collectif a entrepris des recherches dans 118 grottes situées dans les massifs calcaires situés entre les rivières Cerna et Olt. Il a également effectué des recherches en 37 points où l'on a trouvé des vestiges ayant trait à la manière de vivre à différentes époques. Des fouilles ont été faites dans deux grottes et un sondage dans une troisième.

Le collectif a dirigé les fouilles entreprises dans la grotte Bordul Mare d'Ohaba-Ponor, où l'on avait découvert, il y a longtemps, trois pointes à main. Le collectif s'était proposé de préciser, par suite de ces fouilles, le rapport entre le matériel archéologique de Baia de Fier et celui d'Ohaba-Ponor. Dans la grotte Bordul Mare on a découvert quatre niveaux appartenant à l'époque moustérienne séparés par des couches stériles. Le troisième niveau moustérien est composé de 5 sous-niveaux. A la couche archéologique contenant du matériel appartenant à l'époque moustérienne se trouve superposée une autre couche appartenant au paléolithique supérieur (il s'agit probablement d'une couche aurignacienne tardive) suivie d'une couche de croûte de stalagmites. La dernière couche contient des preuves fréquentes d'habitations et de refuges humains appartenant surtout aux représentants des cultures de Coţofeni et dacique.

Les recherches entreprises dans la grotte Bordul Mare ont permis au collectif d'arriver à la conclusion que le moustérien qui y est représenté n'est pas un moustérien moyen (Roska) ni un moustérien supérieur (O. Kadič et M. Mottl) mais un moustérien supérieur prolongé. Les découvertes faites à cet endroit sont semblables à celles faites à Baia de Fier.

Les fouilles entreprises à « Peştera Hoţilor » (La Grotte des Voleurs) de Băile Herculane ont permis la découverte de traces de vie qui vont depuis le paléolitique moyen (moustérien) jusqu'à l'époque féodale. Vu l'importance de la découverte de certains outils microlithes, on y a laissé un témoin stratigraphique grâce auquel on a pu délimiter, à cet endroit, 15 niveaux archéologiques. Au second niveau on a découvert de petits outils en silex, des os de rongeurs, une écaille et une vertèbre de poisson et des charbons.

Le fait que la céramique est absente de ce niveau, ainsi que la forme des outils, nous permettent de les dater à l'époque épipaléolithique. Pour ce qui est du reste, on a réussi à découvrir des fragments céramiques se rattachant aux cultures suivantes: Tisa, Cornişor (Sălcuţa), Coţofeni, datant du premier et du second âge du fer, des traces de civilisation romaine, d'autres matériaux appartenant à l'époque féodale primitive, ainsi que des matériaux plus récents.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. — Ohaba-Ponor, caverne de Bordul Mare, section stratigraphique de l'escarpement du côté Est.

Fig. 2. — Ohaba-Ponor, caverne de Bordul Mare. Paléolithique moyen. Petites haches à main: 1, première couche moustérienne; 2, troisième couche moustérienne.

Fig. 3. — Ohaba-Ponor, caverne de Bordul Mare. Paléolithique moyen. Instruments en quartzite: 1 et 2, objets polis sur les deux faces ; 3—6, pointes à main. Troisième couche moustérienne.

Fig. 4. — Ohaba-Ponor, caverne de Bordul Mare. Paléolithique moyen. Instruments en silex: 1 et 2, lames; 3, 7 et 8, phalanges humaines; 4 à 6 et 9, racloirs. Troisième couche moustérienne.

Fig. 5. — Ohaba-Ponor, caverne de Bordul Mare. Paléolithique supérieur: 1 — 3, lames de silex; 4, alène en os.

Fig. 6. — Băile Herculane. La Grotte des Voleurs, plan et profil.

Fig. 7. — Băile Herculane. La Grotte des Voleurs. Instruments microlithes: 1 et 2, fragments de lames; 3, 4 et 8, grattoirs; 5 — 7, crampons (burins); 9—12, lames à dos arqué (grandeur nature).

STUDII ŞI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE
Tomul VI, nr. 1—2, 1955

ŞANTIERUL ARHEOLOGIC CERNAVODA

Săpăturile de la Cernavoda s-au desfăşurat între 10 mai şi 18 iunie 1954. Ele au avut un caracter de salvare.

În primăvara anului 1953, Muzeul regional din Constanţa sezisa Secţiunea istorică a Academiei R.P.R., că pe dealul Sofia, situat la nord de oraşul Cernavoda, ieşiseră la iveală, cu ocazia unor lucrări de interes obştesc, numeroase materiale arheologice. Delegaţii Muzeului Naţional de Antichităţi, care au fost trimişi pe teren în luna mai 1953, au constatat că lucrările efectuate pe panta de nord-vest a înălţimii Sofia dăduseră la iveală fragmente ceramice din epoca neolitică tîrzie şi din prima epocă a fierului. Extinzînd cercetările mai la nord de acest punct, delegaţii au descoperit resturile unei aşezări cu cultură Hamangia, cunoscută pentru prima oară în săpăturile din 1952 efectuate în comuna Baia-Hamangia, raionul Babadag. Aşezarea se întindea pe partea de vest a înălţimii dintre tell-ul de la picioarele dealului Sofia şi Abator, de-a lungul malului Dunării. Au fost culese fragmente ceramice tipice şi s-au făcut observaţii preliminare importante în legătură cu prezenţa în două puncte — numite în 1954 Columbia A şi Columbia B — a unui strat de cultură Hamangia, reprezentînd un anumit aspect al acestei culturi.

Cum lucrările amintite ameninţau cu distrugerea ultimului rest al aşezării neolitice, Muzeul naţional de antichităţi a programat pentru anul următor (1954) săpături de salvare.

În afară de două mici sondaje făcute în punctul Columbia A şi de adunarea unui material destul de sărac din prăbuşirile din timpul iernii în punctul Columbia B, săpăturile din mai-iunie 1954 s-au concentrat în primul rînd pe botul de deal numit de noi Columbia C, unde rămăsese încă un rest al aşezării Hamangia (fig. 1), cu un strat de cultură mai bogat decît în celelalte două puncte. Vechea aşezare se întindea pe înălţimea care înainta ca un pinten către vechiul mal al Dunării.

Planul întocmit la începutul lucrărilor a avut drept scop de a stabili stratigrafia aşezării şi de a îmbogăţi conţinutul culturii Hamangia prin dobîndirea unor noi observaţii şi materiale documentare, care să ne îngăduie o precizare mai clară a aspectului caracteristic al culturii Hamangia de la Cernavoda.

I. Pe întreaga suprafaţă ce a mai rămas din aşezarea de pe botul de deal s-au trasat şase secţiuni strîns grupate, care au ţinut seama şi de configuraţia terenului. În unele secţiuni s-au descoperit slabe urme de locuire. În altele însă, s-a dat nu numai peste un bogat material ceramic, şi peste un strat de

cultură bine definit, cît şi peste gropi pline cu cenuşă, cărbuni, oase de animale şi de peşti, scoici, fragmente ceramice, unelte de piatră (topoare) etc. S-a stabilit astfel în punctul Columbia C existenţa unui singur strat de cultură, aparţinînd culturii Hamangia.

Materialul care abundă în acest strat de cultură este ceramica. Fragmentele descoperite indică forme şi ornamente variate. Tipurile cele mai caracteristice sînt următoarele:

1. — Vase de dimensiuni mari şi mijlocii din pastă cu cioburi pisate, avînd pereţii bombaţi, acoperiţi cu barbotină sau ornamentaţi cu linii adînc incizate formînd haşuri sau romburi (figura 2, nr. 1 şi 2).

2. — Străchini de aceeaşi factură, cu umăr proeminent, buza răsfrîntă brusc în afară, avînd suprafaţa netedă.

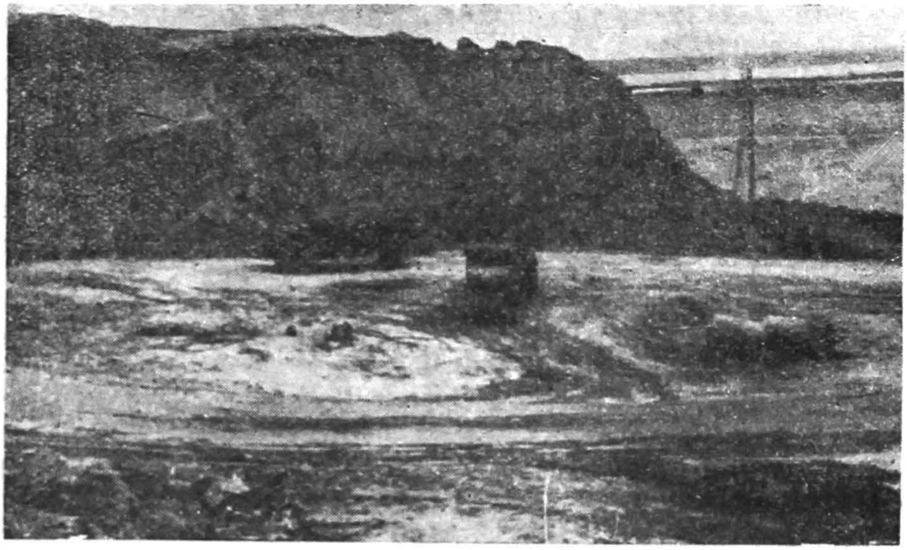

Fig. 1. — Cernavoda. Vedere generală a aşezării neolitice din « Columbia C ».

3. — Pahare din pastă fină de culoare cenuşie cu pereţii înclinaţi în afară şi îngustîndu-se spre buză. Suprafaţa lor este ornamentată cu pliseuri fine. O atare formă este frecventă şi în alte culturi vechi neolitice de la noi.

4. — Vasele de dimensiuni mici şi mijlocii, ornamentate cu şiruri de împunsături caracteristice culturii Hamangia, sînt mult mai rare în « Columbia C », faţă de ceea ce cunoaştem din aşezările de la Baia-Hamangia. Împunsăturile au fost executate cu un vîrf ascuţit, care a atins oblic peretele vasului, metodă care a dat naştere unor linii scurte, adîncite, asemănătoare celor de pe vasele descoperite în aşezarea din apropierea lacului Goloviţa de la Baia (fig. 3, nr. 2 şi 3). Înrudite cu acest mod de ornamentare sînt şirurile de triunghiuri mici, adîncite, făcute cu foarte multă grijă. Perfecta regularitate a acestor ornamente arată că ele puteau fi executate cu un ustensil special care imprima mai multe triunghiuri dintr-o dată.

5. — Deosebit de interesantă este descoperirea în stratul de cultură Hamangia din Columbia A şi Columbia C a unor fragmente ceramice ornamentate în tehnica exciziei şi a incrustaţiei, folosind motive caracteristice

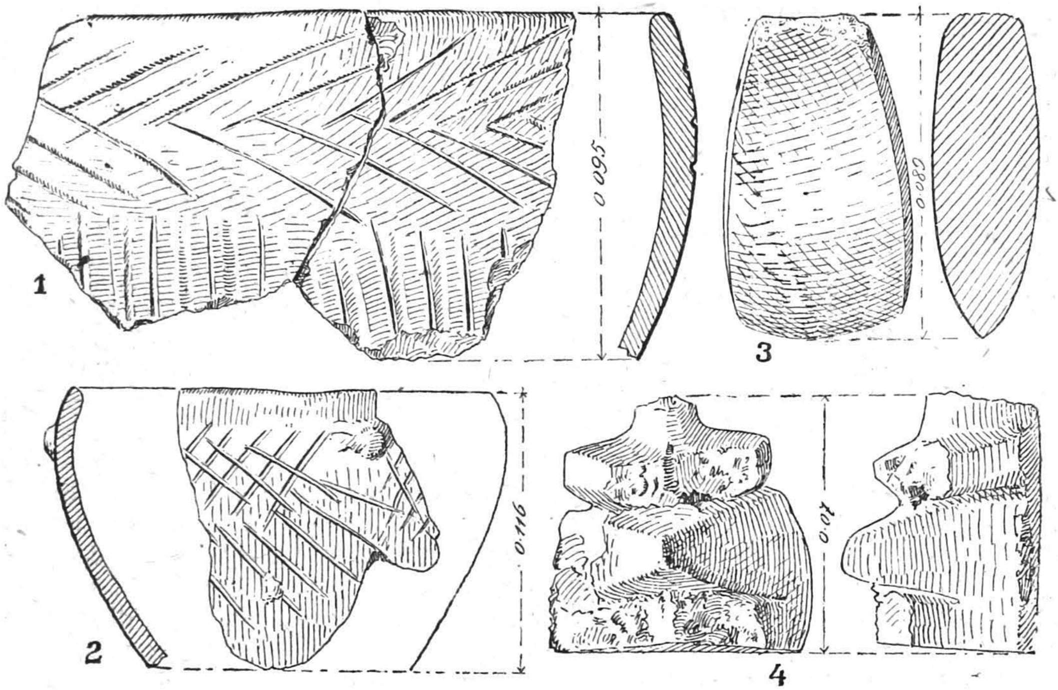

Fig. 2. — Cernavoda. 1 și 2 — fragmente ceramice aparținînd culturii Hamangia; 3 — topor de piatră; 4 — idol feminin din lut.

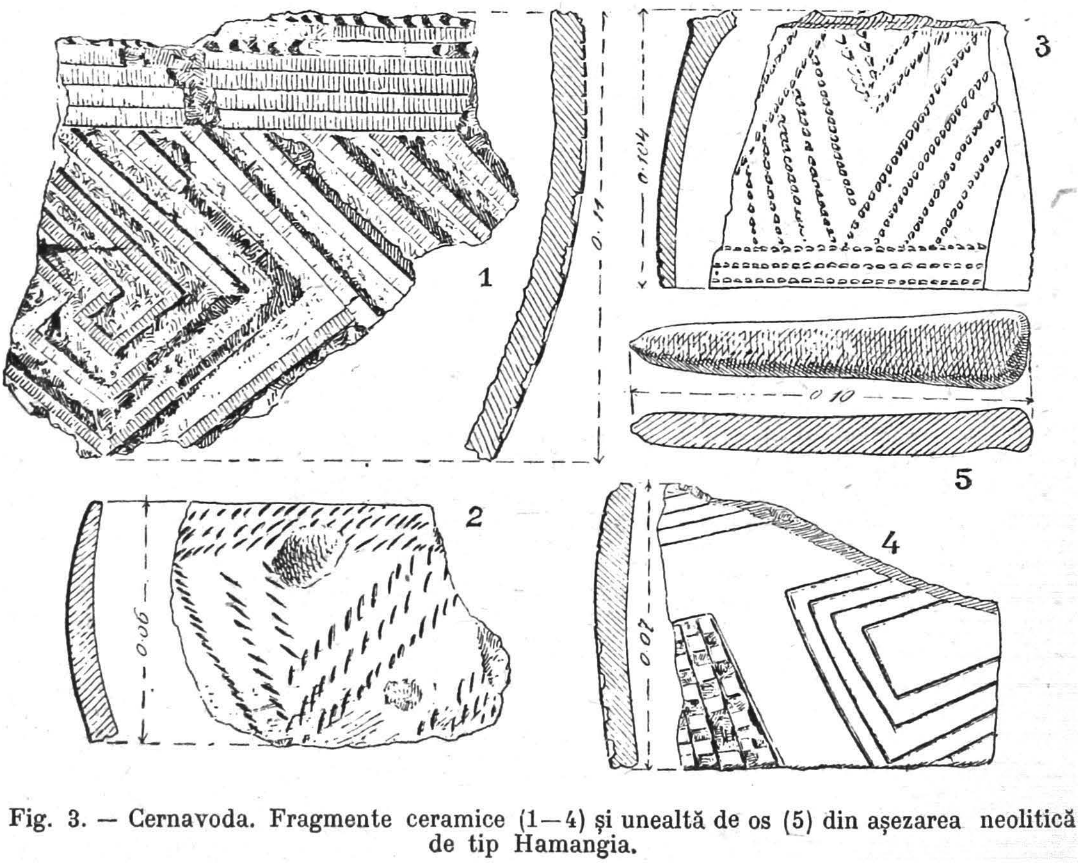

Fig. 3. — Cernavoda. Fragmente ceramice (1—4) și unealtă de os (5) din așezarea neolitică de tip Hamangia.

culturii Giuleşti (fig. 3, nr. 1 şi 4). Această constatare are şi o semnificaţie mai largă în sensul că de data aceasta a fost sezisat procesul sincronic al dezvoltării unei anumite faze a culturii Hamangia cu complexurile neolitice de la nord de Dunăre. În întregul său, ceramica descoperită în punctul Columbia C completează conţinutul fazei mai tîrzii a culturii Hamangia, căreia îi aparţin şi descoperirile din aşezarea de lîngă lacul Goloviţa de la Baia, dar ea prezintă totuşi unele deosebiri, care vor fi subliniate cu ocazia publicării raportului general de săpături. Trebuie însă arătat încă de pe acum că ceramica ornamentată cu incizii adînci, cea cu decorul în relief alveolar formînd uneori un motiv în potcoavă, cît şi grupa ceramicii fine, cenuşii, cu pliseuri, constituie elemente tipice acestui aspect, care oferă analogii cu complexurile neolitice vechi din Grecia şi Balcani.

II. La 120 m nord-est de Columbia C, peste o viroagă, s-au determinat alte bogate urme arheologice. Acum cîţiva ani, înălţimea cobora lin pînă în drumul Cernavoda-Capidava de pe malul drept al Dunării. Din cauza lucrărilor din 1953, cînd s-a luat de aci o mare cantitate de pămînt, s-a tăiat panta dealului pe o mare adîncime şi pe o lungime de cca 140 m. Terenul fiind slab, s-a prăbuşit în cursul iernii 1953—1954. În dărîmăturile de aci s-au descoperit numeroase fragmente ceramice, tipice aceleiaşi culturi Hamangia, precum şi scoici, oase de animale. Chiar din prima zi de cercetare s-a dat de asemenea peste oase omeneşti, printre care sînt două cranii sfărîmate. Cu toate că prăbuşirile terenului deranjaseră cu totul poziţia originară a osemintelor omeneşti, ne-am putut da seama totuşi că nu este vorba de înmormîntări regulate, ci de prezenţa unor cranii şi oase răzleţe, ceea ce ne-a sporit şi mai mult interesul faţă de obiectivul de cercetat. În malul abrupt se vedeau clar profile de gropi pline cu scoici, cioburi, oase, cenuşă etc. În spatele malului terenul prezenta crăpături pe o întindere de mai multe zeci de metri, cauzate de alunecările şi prăbuşirile amintite. În acest sector se descoperiseră de asemenea unele obiecte arheologice, printre care şi două toporaşe de piatră.

Punctul acesta a fost denumit de noi Columbia D. Săpăturile pe care le-am efectuat aci au avut drept scop de a valorifica descoperirile de la suprafaţa solului şi a identifica *cimitirul*, a cărui prezenţă era de bănuit. S-a trasat şanţul I, lung de 50 m şi lat de 0,80 m, pe direcţia pantei, aproape perpendicular pe linia de prăbuşire a malului. Pe cînd spre capătul de est al şanţului nu s-au descoperit decît sporadice urme arheologice, în jumătatea sa de vest s-a dat în schimb peste un bogat material ceramic, oase de animale (bou, porc, oaie), scoici şi foarte numeroase oase omeneşti, care apar într-o anumită ordine. S-a precizat că cea mai mare cantitate a materialului amintit se găseşte într-o albie-groapă, care a fost amenajată într-o veche eroziune făcută prin scurgerea torenţilor ce veneau de pe înălţimea dinspre est. În această *groapă* au avut loc depuneri rituale succesive de cranii omeneşti întregi sau fragmentare (de obicei numai calota craniului), de femure şi alte oase, alături de care au fost aşezate, cu deosebită grijă, oase de animale, în general fălci (în rare cazuri chiar şi cranii întregi) de bou, de porc, de cerb şi adesea colţi de mistreţ (fig. 4—6).

În mod excepţional s-au depus vase întregi şi idoli femenini de lut. La o adîncime destul de mică s-a dat peste o grupă de 6 cranii fragmentare pe două rînduri, între care se găsea o falcă de animal (porc), iar deasupra rîndului de la est zăcea un femur omenesc aşezat transversal (fig. 7). La capătul de sud

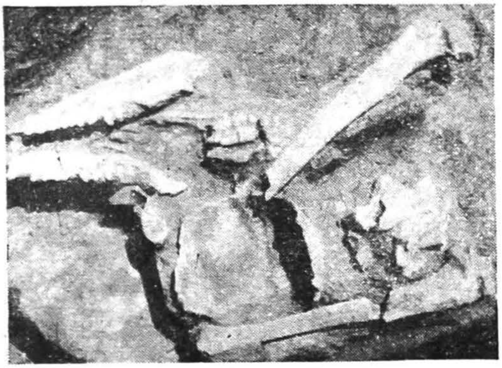

Fig. 4. — Cernavoda. Depuneri rituale.

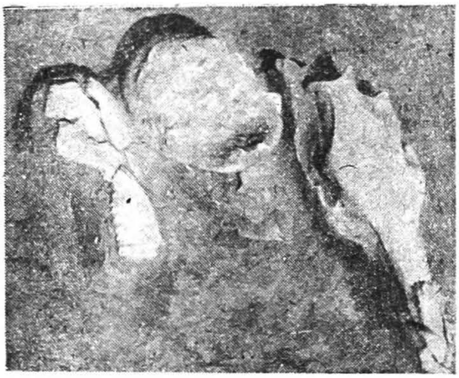

Fig. 5. — Cernavoda. Depuneri rituale.

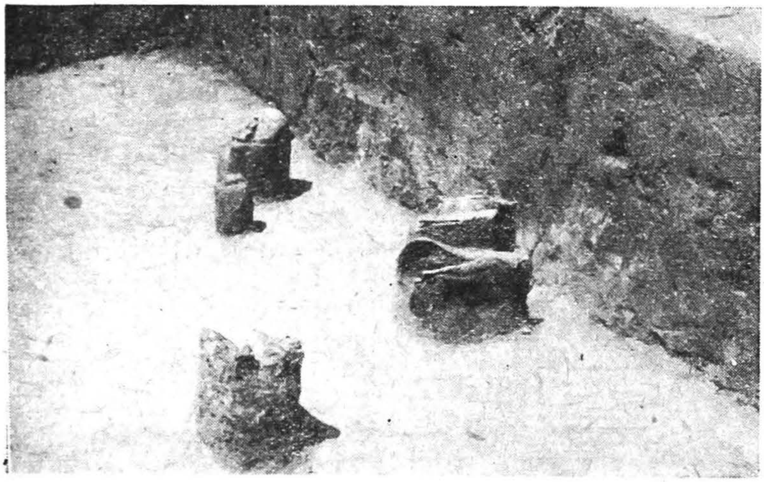

Fig. 6. — Cernavoda. Depuneri rituale. Craniu omenesc şi oase de animale.

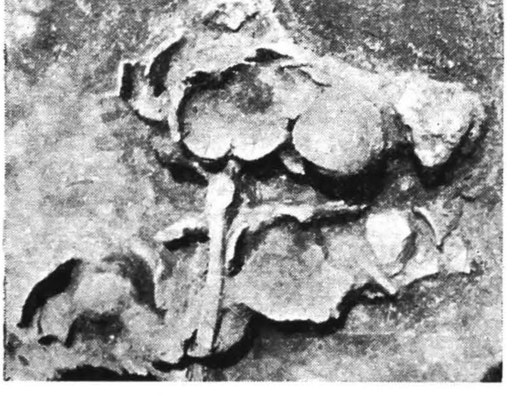

Fig. 7. — Cernavoda. Grupa celor şase cranii.

se afla o piatră de rîu aşezată aci intenţionat. La ridicare s-a descoperit un mic fragment dintr-un maxilar superior şi fragmente mici de cochilii de scoici de apă dulce. Nu s-a descoperit nici un obiect arheologic şi nu s-a constatat nici o deranjare ulterioară sau depuneri aluvionale.

La sud de şanţul I a fost trasat şanţul II, lung de 40 m şi lat de 1 m, care a atins marginea sudică a adînciturii-albie pe care am întîlnit-o în şanţul precedent. Din această cauză urmele arheologice apar la o adîncime mai mică faţă de şanţul I. Se constată şi în şanţul II prezenţa laolaltă a oaselor omeneşti, oaselor de animale, scoicilor şi fragmentelor ceramice.

Fig. 8. — Cernavoda. Scheletul nr. 10 (şanţul IV A).

Pentru a delimita întinderea unor atari urme arheologice spre latura de nord, s-a săpat şanţul III, care este paralel cu şanţul I, avînd lungimea de 20 m şi lăţimea de 1 m.

S-a observat că sub un strat gros de 0,30 — 0,40 m cu foarte puţine resturi arheologice urmează pămîntul viu. Aceasta arată că ne găsim în afara « gropii ».

Pe terenul liber dinspre sud de cele trei şanţuri, care se înclină uşor spre vîlceaua ce limitează aci panta, s-a săpat şanţul IV, în care au fost descoperite, de data aceasta, schelete omeneşti aşezate într-o ordine bine stabilită. Scheletele zăceau pe spate, cu capul la sud-est şi picioarele la nord-vest. Braţul drept era întins de-a lungul corpului, pe cînd cel stîng era adus spre pîntece (fig. 8). Într-un caz, bine precizat, s-a descoperit şi un schelet care arată că mortul a fost depus cu picioarele petrecute unul peste celălalt. Morţii au fost aşezaţi în gropi săpate în pămînt viu, ale căror margini, din cauza particularităţilor specifice ale solului de aci, nu au putut fi observate. În unele morminte am întîlnit un inventar funerar sărac, care constă din vase de lut, dintre care unele au forme similare celor provenite dintr-o descoperire întîmplătoare de la Mangalia din 1952, unde pare a fi vorba de o situaţie similară celei din Columbia D. Inventarul cuprinde de asemenea topoare de piatră neperforate şi, în cazuri destul de rare, cîteva perle de scoică mediteraneană. Deosebit de interesantă este prezenţa aproape în fiecare mormînt a maxilarelor de animale: cerb, elan, bou şi porc. De obicei s-a aşezat cîte un singur maxilar. Se întîlnesc însă cazuri cînd au fost depuse două sau trei atari maxilare, fie întregi, fie fragmentare. Ele erau aşezate la capul sau la picioarele mortului. Din observaţiile provizorii reiese că, procentual, cele mai numeroase maxilare sînt cele de porc. Oasele omeneşti sînt în foarte proastă stare de conservare. Acizii solului au descompus în bună parte oasele omeneşti şi parţial chiar craniile.

Cum unele morminte nu fuseseră complet dezvelite prin şanţul IV, s-a trasat şanţul IV B. În aceste două şanţuri au fost descoperite nouă morminte de inhumaţie cu scheletele în poziţie întinsă.

Alte două şanţuri (III A şi IV A) au fost săpate pe direcţia nord-sud, paralel cu linia de prăbuşire a malului, în vederea delimitării către nord şi sud a gropii-albie constatată la început în şanţurile I şi II. În şanţul III A s-au găsit puţine materiale arheologice, atingîndu-se pămîntul viu la o mică adîncime, dovadă că groapa nu se întindea mai departe către nord.

Şanţul IV A a făcut legătura între groapa oaselor şi cimitirul de inhumaţie cu morminte regulate. În cuprinsul acestui şanţ s-a găsit un singur schelet asemănător celor din şanţurile IV şi IV B, precum şi trei cranii la o adîncime relativ mică. Ele se află într-o stare de conservare proastă. În apropierea unui craniu s-a găsit un idol feminin din lut ars.

Am arătat că în profilul malului prăbuşit ne-a atras atenţia o groapă largă foarte bogată în materiale arheologice, oseminte omeneşti şi de animale. Această groapă-albie se află mai spre vest de prima groapă urmărită în şanţurile I şi II.

Pentru a obţine un profil mai clar, s-a efectuat o secţiune, notată VII, de-a lungul acestui mal. Cu acest prilej, a fost străbătut un strat cu foarte multe scoici, dintre care unele arse, precum şi cărbuni, cenuşă, mici fragmente de chirpic cu imprimarea formelor de nuiele sau de trestie, numeroase fragmente ceramice, oase de animale şi oase omeneşti. În pămîntul provenit din groapa prăbuşită au fost găsite două cranii fragmentare şi un idol feminin din lut (fig. 2, 4). Şanţul I B, trasat perpendicular pe linia malului, a străbătut conţinutul aceleiaşi gropi. În acest şanţ au fost găsite două interesante complexuri, notate provizoriu cu literele N şi O. Primul cuprinde două cranii de la care lipsesc maxilarele inferioare, avînd alături fragmente dintr-un craniu de copil, un vas mic de formă bitronconică, cîteva fragmente ceramice şi un maxilar de bou. Sub unul din aceste cranii fusese depusă o grămăjoară de scoici. Complexul O se găseşte sub primul complex la o diferenţă de nivel de 0,20—0,30 m. Aici s-au descoperit resturile scheletului unui copil, care a fost ciopîrţit înainte de a fi depus în *groapă*. S-au păstrat şi cîteva fragmente de craniu. Braţele au fost desprinse de la umăr şi aşezate unul peste altul. În mîna dreaptă se află un mic vas de lut de formă globulară. La o mică distanţă spre sud se află un idol feminin de lut, aşezat cu faţa în jos. În jurul oaselor omeneşti s-au găsit scoici, oase de ied şi coarne de capră.

În partea de nord a sectorului cu morminte neregulate şi, în mod sporadic, în alte părţi, au fost descoperite cranii îngropate cu deosebită grijă, formînd complexuri rituale bine definite. În jurul craniilor, care au adesea şi maxilarul inferior, se găsesc oase de animale (maxilare de bou sau de porc, într-un caz un craniu de porc), cîte o piatră sau două, iar uneori cîte un colţ de mistreţ. Aceste cranii izolate, întocmai ca şi scheletele întregi, erau îngropate în pămîntul viu, de culoare galbenă, desigur în gropi ale căror margini şi dimensiuni n-au putut fi precizate.

Terenul din « Columbia D », pe care s-au făcut descoperirile de mai sus, coboară domol spre nord-vest către o nouă vîlcea care vine dinspre înălţimile de la sud-est şi coboară în drumul Cernavoda-Seimeni. Aici au fost descoperite, în prăbuşirile malului, mai multe fragmente ceramice, ceea ce ne-a determinat să efectuăm un sondaj de informare (şanţul VI), care a dovedit că la aproximativ 80 m spre nord de cimitir şi de gropile funerare se

afla, în timpul aceleeaşi faze a culturii Hamangia, o aşezare a purtătorilor acestei culturi. Din vechea aşezare nu a mai rămas decît o margine unde sondajele noastre au întîlnit doar urme sporadice de locuire. În nivelul superior s-au descoperit fragmente ceramice din perioada prefeudală.

III. La aproximativ 250 m nord de « Columbia D », la punctul numit de către localnici « Coada Zăvoiului », s-au descoperit, cu prilejul unor lucrări de interes general, fragmente ceramice aparţinînd de asemenea culturii Hamangia, a cărei răspîndire a fost documentată de-a lungul malului Dunării, începînd de la Abator pînă la « Coada Zăvoiului », pe o întindere de peste

Fig. 9. — Cernavoda. Mormînt traco-getic (reconstituire parţială).

1 km. În profilul malului, la o adîncime de 5—6 m, s-au observat intense urme de locuire cu chirpic ars, care indică o locuinţă la suprafaţa solului de odinioară, peste care, într-o perioadă ulterioară culturii neolitice Hamangia s-a depus solul galben adus de ape de pe înălţimea alăturată. În apropiere, cît şi la o distanţă mai mare spre nord, au fost găsite depuneri rituale de cranii omeneşti, care formau într-un caz o grupă de cinci, celelalte rămînînd izolate. Împreună cu craniile s-au găsit cîteva oase omeneşti lungi, precum şi cranii de bou, de capră şi maxilare de porc.

Tot în acest punct, cam la piciorul înălţimii, au fost descoperite la adîncimea de cca 1,20—1,25 m (nu în săpături regulate) patru morminte de incineraţie, cu urne funerare şi plăci de piatră, ca protecţie. Două urne funerare au forma de clopot, cu obişnuitul brîu alveolar. Într-una din acestea s-au descoperit o oglindă de bronz grecească şi un cuţitaş de fier, la un loc cu oasele calcinate. În mormîntul 4 a apărut o urnă de incineraţie bitronconică de o formă tipic hallstattiană (fig. 9), avînd obişnuita strachină-capac. În interior s-a găsit un pandantiv în formă de elice, similar celor cunoscute în Transilvania, în mediu tîrziu hallstattian.

Cele patru morminte făceau parte dintr-un cimitir traco-getic distrus de lucrările efectuate pe panta înălţimii de la Coada Zăvoiului. Ele datează de la sfîrşitul secolului al V-lea î.e.n. şi începutul secolului următor. Aceste descoperiri prezintă o importanţă deosebită pentru problema culturii traco-getice din Dobrogea şi legăturile băştinaşilor cu lumea grecească. Pe de altă parte, aceste descoperiri aduc precizări şi asupra datării unor elemente de cultură materială locală cunoscute mai înainte în Dobrogea.

IV. În dreptul Abatorului şi puţin mai la sud, spre fosta distilerie de petrol « Columbia », s-a identificat în 1953 un sector în care s-au descoperit fragmente ceramice caracteristice culturii Hamangia. Am numit punctul acesta « Columbia A ». Aci am efectuat în 1954 două mici sondaje, care ne-au dus la concluzia că şi în acest sector a existat o aşezare Hamangia, care în prezent este distrusă aproape complet. Au rămas doar resturi dintr-o atare aşezare pe ultima pantă a înălţimii din acest punct, de unde se trece pe platoul de alături. Punctul unde s-au făcut cele două şanţuri-sondaje se află la 50 m sud de Abator, deasupra malului prăbuşit. Aci există un strat de cultură Hamangia destul de subţire, conţinînd o ceramică similară celei descoperite la « Columbia C ». În acest strat s-a descoperit o ceramică excizată caracteristică culturii Giuleşti, ca şi în celelalte două puncte amintite mai sus.

V. La picioarele pantei de nord-vest a înălţimii « Sofia », în vecinătatea fostei aşezări Gumelniţa în formă de tell — în care au făcut săpături C. Schuchhardt (1917)[1] şi I. Nestor (1936)[2] şi care s-a distrus — au fost descoperite numeroase fragmente ceramice caracteristice fazei Gumelniţa D (Gorodsk-Usatovo). Ele erau răspîndite din malul prăbuşit pînă spre drumul Cernavoda-Seimeni. În malul prăbuşit se vedea clar un bogat strat de cultură pe o întindere de aproximativ 40 m. În pămîntul dărîmat se găsesc numeroase cochilii de scoici şi melci, oase de animale, dintre care unele calcinate sau sfărîmate, cîteva oase de peşte, multe fragmente ceramice, bucăţi mărunte de chirpic ars şi de vatră, aşchii şi cîteva rare unelte de silex de proastă calitate. În materialul Gumelniţa D adunat din dărîmături, s-au găsit numai două fragmente tipice evoluţiei anterioare a culturii gumelniţene.

VI. De pe dealul « Sofia », unde au făcut săpături C. Schuchhardt în 1917[3] şi I. Nestor în 1936[4], s-au adunat fragmente ceramice aparţinînd culturii Gumelniţa D, precum şi fragmente datînd din prima epocă a fierului, de factură tipică hallstattiană.

Pe latura de nord-vest a înălţimii Sofia s-au putut identifica urme de locuire a purtătorilor culturii neolitice Hamangia.

VII. Spre sud-est de Cernavoda, în malul de nord al văii Carasu, de o parte şi de cealaltă a şoselei ce duce de la Cernavoda spre Medgidia, s-au determinat gropi de bordeie din perioada feudală timpurie.

---

[1] C. Schuchhardt, Cernavoda, eine Steinzeitsiedlung in Thrakien, in « Prähist. Zeitschr. », XV, 1924, p. 7—24; vezi şi A. Langsdorff I. Nestor, în « Prähist. Zeitschr. », XX, 1929, p. 200 şi urm.

[2] I. Nestor, Cercetări preistorice la Cernavoda, în « Analele Dobrogei », XVIII, 1937 (şi extras).

[3] C. Schuchhardt, loc. cit.

[4] I. Nestor, loc. cit.

★

Cercetările făcute în 1954 la Cernavoda au adus noi date asupra neoliticului din Dobrogea. S-a stabilit astfel că în faza mai înaintată a culturii Hamangia, aceasta s-a extins pînă pe malul drept al Dunării, unde a fost documentată nu numai prin prezența unor puternice urme de locuire, ci şi prin complexe rituale şi morminte bine caracterizate.

Descoperirile din 1954 au îmbogăţit considerabil conţinutul unei faze a culturii Hamangia, care fusese identificată, abia cu un an mai înainte, în aşezarea de lîngă lacul Goloviţa de la Baia Hamangia. Aceste descoperiri au adus o preţioasă contribuţie şi în problema periodizării şi a angrenării culturii Hamangia în cronologia relativă a culturilor neolitice de pe teritoriul ţării noastre. Bogatul material arheologic de la Cernavoda şi Hamangia ne va ajuta să urmărim evoluţia culturii Hamangia şi raportul genetic sau sincronic al acesteia cu complexele din stînga Dunării. Descoperirea ceramicii excizate şi a celei cu ornamente plisate deschide perspective noi asupra acestei probleme. Pe de altă parte, cercetările de la Cernavoda din 1954 şi cele efectuate în acelaşi an în tell-ul Boruz din satul Baia, conexate cu descoperirile de la Mangalia şi vechile descoperiri de la Cernavoda, dau, de asemenea, unele indicaţii asupra rolului jucat de cultura Hamangia în geneza culturii Gumelniţa din Dobrogea.

Deosebit de importantă este, de sigur, descoperirea cimitirului şi a complexelor rituale de la Cernavoda, mai ales că atare descoperiri sînt bine fixate, de data aceasta, din punct de vedere cultural-istoric. Ele aruncă o lumină nouă asupra evoluţiei unei laturi a suprastructurii colectivităţilor neolitice respective. Studiul materialului osteologic va duce la determinarea tipului antropologic, ceea ce va constitui o altă contribuţie de seamă a săpăturilor de la Cernavoda.

De asemenea, în 1954, s-a obţinut o destul de bogată documentare şi asupra etapei finale a culturii Gumelniţa — etapa D — în care influenţele răsăritene sînt foarte puternice.

Nu mai puţin importante sînt descoperirile referitoare la prima epocă a fierului, care pun la baza problemei culturii băştinaşilor traco-geţi şi a legăturilor lor cu civilizaţia elenică, o nouă documentare, variată şi bogată, relativ mai bine fixată din punct de vedere cronologic şi cu elemente de legătură pe o vastă întindere a restului teritoriului ţării noastre.

Colectivul: Seb. Morintz (responsabil), D. Berciu şi Petre Diaconu

АРХЕОЛОГИЧЕСКИЕ РАСКОПКИ В ЧЕРНАВОДЕ

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Раскопки в Чернаводе производились в 1954 г. в северной части города между северным склоном возвышенности София и местом, называемым Коада Зэвоюлуй. В связи с расширением порта в этом секторе были предприняты общественные работы. Они распространились и на занятые археологическими памятниками места. Для сохранения и полного восстановления этих памятников проведение разведочных работ было необходимо.

Было обнаружено, что в окрестностях местности, в которой находилось поселение, формы телля, принадлежащее неолитической культуре

типа Гумельница, раскопки которого производились К. Шухгардтом (P. Z., 15. 1924, стр.7 — 24) и И. Нестором (Analele Dobrogei, XVIII, 1937) находилось и поселение фазы Гумельница *D*, соответствующее этапу Городск-Усатово.

На протяжении примерно 1 км между этим пунктом и Коада Зэвоюлуй были идентифицированы остатки поселений, принадлежащих неолитической культуре Хаманджиа. Так, вблизи Абатора, в пунктах Колумбия *A* и Колумбия *B* были обнаружены керамические фрагменты типа упомянутой культуры и даже установлен культурный слой в пункте Колумбия *A*. Позже раскопки производились и в пунктах Колумбия *C* и Колумбия *D*. В первом пункте были сделаны ценные стратиграфические наблюдения и вскрыт богатый и разнообразный археологический материал; дополнительные данные относительно фазы Головица-Чернавода культуры Хаманджиа, впервые дающие документацию, позволяющую включить культуру Хаманджиа в относительную хронологию неолита РНР. В культурном слое были открыты виды керамики, позволяющие установить некоторые соотношения одновременности или генезиса комплексов Болинтиняну — Джулешти — Боян и Гумельницы.

В этом же пункте были вскрыты могильник с трупоположением, с костяками, лежащими в нормальном положении (рис. 8), ритуальные экспозиции трупов, а также захоронения поодиночке или группами черепов (в одной группе было 6 черепов) и других человеческих костей, а также черепа и челюсти животных (рис. 4—6). Эти открытия имеют большое значение.

На месте, называемом Коада Зэвоюлуй, найдено также несколько человеческих черепов, захороненных группами и поодиночке. Здесь установлено существование слоя культуры Хаманджиа.

В этом же пункте обнаружено четыре гето-фракийских погребения с трупосожжением в урнах с каменными плитами. В одной из урн найдено бронзовое зеркало греческого производства.

ОБЪЯСНЕНИЕ РИСУНКОВ

Рис. 1 — Чернавода. Общий вид неолитического поселения в Колумбии *C*.

Рис. 2 — Чернавода. 1 — 2 — керамические фрагменты культуры Хаманджиа; 3 — каменная форма; 4 — женский глиняный идол.

Рис. 3 — Чернавода. Керамические фрагменты и костяные инструменты неолитического поселения — типа Хаманджиа.

Рис. 4 — Чернавода. Ритуальные экспозиции трупов.

Рис. 5 — Чернавода. Ритуальные экспозиции трупов.

Рис. 6 — Чернавода. Ритуальные экспозиции трупов. Человеческий череп и кости животных.

Рис. 7 — Чернавода. Группа из шести черепов.

Рис. 8 — Чернавода. Скелет № 10 (раскоп IV *A*).

Рис. 9 — Чернавода. Гето-фракийский могильник (частичное восстановление).

LE CHANTIER ARCHÉOLOGIQUE DE CERNAVODA

(RÉSUMÉ)

En 1954, des fouilles de sauvegarde ont été entreprises à Cernavoda au Nord de la ville, entre le versant nord de la colline Sofia et l'endroit nommé « Coada

Zăvoiului ». Des travaux d'utilité publique y avaient été entrepris en vue de l'agrandissement du port. Ces travaux ayant pris plus d'ampleur, ils ont touché au secteur où se trouvaient des vestiges archéologiques. C'est ce qui explique les fouilles et les recherches de récupération scientifique devenues absolument nécessaires.

On a constaté qu'à proximité de l'endroit où se trouvait l'établissement à culture néolithique du type Gumelnitza ayant la forme d'un *tell* et où C. Schuchhardt (P. Z., 15, 1924, p. 7—24) et I. Nestor (Analele Dobrogei), XVIII, 1937) ont également fait des fouilles, il y a aussi un établissement appartenant à la phase D de la culture Gumelnitza qui correspond à l'étape Gorodsk-Usatovo.

A partir de cet endroit, jusqu'à Coada Zăvoiului, sur une superficie d'environ un kilomètre, on a réussi à identifier des traces d'établissement appartenant à la culture néolithique Hamangia. C'est ainsi que l'on a découvert, à proximité de l'Abattoir, aux endroits nommés Columbia A et Columbia B, des tessons céramiques typiques de la culture sus-mentionnée et l'on a même pu déterminer une couche de culture dans Columbia A. Ultérieurement, on a effectué des fouilles aux lieux dits Columbia C et Columbia D. A Columbia C on a fait d'intéressantes observations stratigraphiques et on a pu en tirer un riche matériel archéologique, très varié, qui complète le contenu de la phase Goloviţa-Cernavoda de la culture Hamangia et offre, pour la première fois, une documentation permettant de déterminer la place de la culture Hamangia dans la chronologie relative du néolithique de la R.P.R. On a découvert dans la couche de culture qui existe à cet endroit des espèces céramiques qui permettent d'établir certains rapports synchroniques ou de genèse avec les complexes Bolintineanu-Giuleşti-Boian et Gumelnitza.

Toujours à cet endroit on a découvert un important cimetière avec des squelettes en position normale (fig. 8), des expositions rituelles de cadavres, de même que des crânes inhumés isolément ou en groupes (on a trouvé dans un groupe six crânes) et d'autres ossements. A côté de ceux-ci, on a trouvé des crânes et des maxillaires d'animaux (fig. 4—6).

A l'endroit nommé Coada Zăvoiului on a constaté également des crânes humains groupés ou isolés. On y a trouvé, de même, une couche de culture Hamangia.

Au même endroit, on a découvert quatre tombes thraco-gétiques d'incinération, aux urnes protégées par des dalles en pierre. On a trouvé dans une urne un miroir grec en bronze.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. — Cernavoda. Vue générale de l'habitat néolithique de « Columbia C ».

Fig. 2. — Cernavoda. 1—2, tessons céramiques appartenant à la culture Hamangia; 3, moule en pierre; 4, idole féminine en argile.

Fig. 3. — Cernavoda. Tessons céramiques et outil en os provenant de l'habitat néolithique du type Hamangia.

Fig. 4. — Cernavoda. Expositions rituelles.

Fig. 5. — Cernavoda. Expositions rituelles.

Fig. 6. — Cernavoda. Expositions rituelles. Crâne humain et divers os d'animaux.

Fig. 7. — Cernavoda. Le groupe des six crânes.

Fig. 8. — Cernavoda. Squelette n° 10 (tranchée IV A).

Fig. 9. — Cernavoda. Tombe géto-thrace du premier âge du fer (reconstitution partielle).

STUDII ŞI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE
Tomul VI, 1955, nr. 1—2.

ŞANTIERUL ARHEOLOGIC TRUŞEŞTI

În anul 1954 au continuat săpăturile arheologice în aşezarea neolitică de pe înălţimea Ţuguieta de la Truşeşti şi în aşezarea din apropiere, datînd de la începutul primei epoci a fierului, de la Movila din şesul Jijiei. În afară de aceste săpături s-au mai efectuat sondaje noi în aşezările din a doua epocă a fierului de la Lunca Ciurei şi în acelea din epoca migraţiilor de la Ionăşeni, Truşeşti şi Dancu, precum şi recunoaşteri arheologice în raionul Truşeşti.

Toate aceste lucrări au avut loc în intervalul de la 10 iulie la 10 septembrie, participînd la ele, pe lîngă arheologi şi studenţi şi un etnograf de la Muzeul de artă populară din Bucureşti.

În cele ce urmează se expun principalele rezultate la care s-a ajuns atît în urma săpăturilor, cît şi a sondajelor şi recunoaşterilor arheologice din 1954.

I. TRUŞEŞTI (Raionul Truşeşti)

A. ŢUGUIETA

Săpăturile din 1954 s-au efectuat în imediata apropiere a suprafeţei săpate în 1953 şi anume la est de ea. Întrucît în acest loc terenul se lărgeşte mai mult, pînă la 90 m, de data aceasta şanţul median a fost prelungit spre est mai puţin, numai cu 15 m.

În total, în campania anului 1954, s-a cercetat pe Ţuguieta, prin săpături, o suprafaţă de 1800 m². La început, toată această suprafaţă de teren a fost explorată în acelaşi mod ca şi în campaniile anterioare, prin şanţuri de cîte 1 m şi 2 m lăţime, perpendiculare pe şanţul median şi la 2,20 m interval între ele. Apoi, s-au făcut lărgiri, deschizîndu-se suprafeţe în dreptul locuinţelor şi anexelor (Pl. II). În afară de aceasta, s-au mai cercetat cîteva porţiuni rămase nesăpate pe suprafeţele explorate în 1951 şi 1953.

Cu prilejul acestor săpături s-au descoperit 11 locuinţe, cîteva anexe şi 18 gropi neolitice, resturi sporadice de locuire din prima epocă a fierului şi epoca migraţiilor, patru morminte de inhumaţie din prima epocă a fierului şi alte două morminte de acelaşi fel din epoca migraţiilor.

Dacă se adaugă aceste date la cele mai vechi, rezultă că prin săpăturile de pe o suprafaţă de peste 14300 m², efectuate între anii 1951 şi 1954 inclusiv, s-au descoperit pe Ţuguieta 55 locuinţe neolitice, peste 30 anexe şi 150 gropi, şanţul de apărare al aşezării, 125 morminte din prima epocă a fierului şi 13 morminte din epoca migraţiilor.

În 1954, din cele 11 locuinţe neolitice descoperite în acest an, nu s-au putut săpa decît opt, dintre care cinci erau din faza Cucuteni A şi trei din faza

Cucuteni B. În afară de aceste opt locuinţe, s-a curăţat încă o locuinţă mică din faza Cucuteni A şi s-au descoperit parţial alte două locuinţe din aceeaşi fază, care urmează să fie dezvelite în viitor.

Locuinţele descoperite recent zăceau la adîncimi cuprinse între 0,60 m şi 0, 80 m şi se aflau într-o stare de conservare mai mult sau mai puţin bună. În ceea ce priveşte dimensiunile lor, numai una din aceste locuinţe ajunsese la 90 m² (fig. 1), restul fiind de dimensiuni mici, cuprinse între 10 m² şi 50 m².

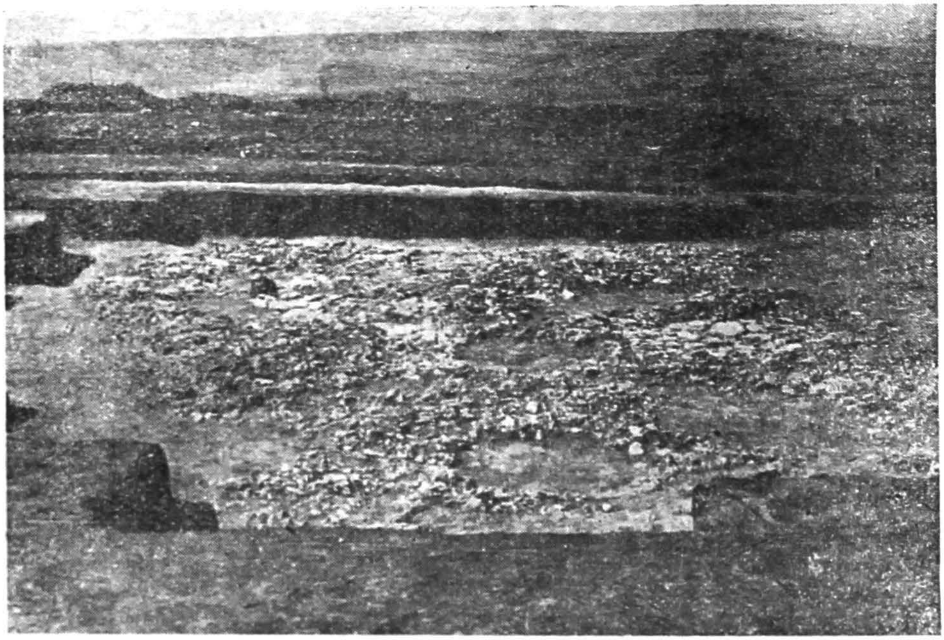

Fig. 1. — Truşeşti-Ţuguieta. Platforma de lipituri arse a locuinţei XLVIII.

Din dispoziţia acestor locuinţe în planul aşezării, rezultă că ele sînt dispuse în mai multe şiruri, după configuraţia terenului, şi la intervale mai mari ca în suprafeţele cercetate anterior, în special în 1953. Din acest punct de vedere, se poate considera că în acest sector al Ţuguietei s-a depăşit centrul aşezării din faza Cucuteni A, care a fost localizat în suprafaţa cercetată în 1953. În schimb, de acum înainte se înmulţesc locuinţele din faza Cucuteni B, care sînt construite în porţiunile libere dintre locuinţele din faza Cucuteni A. De altfel este şi normal ca locuitorii din faza Cucuteni B să se fi instalat în spaţiile libere, fără de dărîmături, ale locuinţelor mai vechi, din faza precedentă. Aşa se explică şi faptul că din punct de vedere stratigrafic resturile de locuire din faza Cucuteni B nu se suprapun totdeauna peste acelea din faza Cucuteni A, formînd un strat deosebit, ci se întîlnesc uneori chiar în acelaşi strat cu acelea din faza Cucuteni A, fără ca totuşi să fie contemporane cu acestea din urmă.

Aceste constatări de ordin stratigrafic făcute pînă în prezent în aşezarea cucuteniană de pe Ţuguieta învederează complexitatea procesului stratigrafic în aşezările întinse ale culturii de tip Tripolie-Cucuteni-Ariuşd. De asemenea, prin ele se demonstrează că noţiunea de strat arheologic din aceste aşezări

nu trebuie înţeleasă în mod mecanic în sensul dependenţei lui absolute de o depunere de pămînt continuă şi de acelaşi fel în tot cuprinsul aşezării.

Deşi starea de conservare a locuinţelor descoperite nu era totdeauna din cele mai bune, totuşi s-au putut face o serie de observaţii, dintre care unele deosebit de interesante relativ la sistemul de construcţie al acestor locuinţe.

Astfel, în ceea priveşte locuinţele din faza Cucuteni A, s-a constatat că din cele cinci locuinţe săpate, numai două mai mari (XLVIII şi LIII au fost construite pe o platformă de lemne despicate în formă de blăni şi mai rar de loazbe, restul de trei mai mici (XLVII, XLIX, LIV) fiind construite direct pe pămînt. Cercetîndu-se prin secţiuni cîteva porţiuni mai bine conservate din podina locuinţei celei mai mari (XLVIII), care au fost apoi întoarse pe loc cu urmele negative în sus, s-a constatat că traseul urmelor lemnelor despicate se continuă pe o lungime de 1,50 m şi chiar mai mult, racordîndu-se, cu unele lipsuri, cu urmele corespunzătoare de pe latura opusă a platformei. Nici nu se putea să fie altfel, de vreme ce podina locuinţei a fost construită pe loc pe o platformă de lemne despicate.

De asemenea, în ceea ce priveşte ferestrele locuinţelor din faza Cucuteni A, s-au confirmat observaţiile mai vechi obţinute cu prilejul cercetărilor din 1953. Astfel, pe baza unei bucăţi de lipitură de formă arcuită, care prezintă în interior un rest dintr-un orificiu rotund cu diametrul maxim de 0,18 m, iar pe una din feţe urme de nuiele, s-au putut deduce forma rotundă şi dimensiunile mici ale ferestrei. Această bucată de lipitură zăcea printre resturile de pereţi, dărîmaţi ai locuiţei, purtînd urmele de nuiele pe faţa ei inferioară, ca şi majoritatea lipiturilor de pereţi. După orientarea urmelor de nuiele s-a presupus că aceste lipituri de pereţi, dintre care face parte şi bucata amintită din dreptul ferestrei, provin din peretele de est, care s-a prăbuşit înspre interiorul locuinţei. In ceea ce priveşte pereţii acestor locuinţe, s-a mai confirmat şi observaţia anterioară, după care pereţii de pe laturile lungi ale locuinţelor au fost construiţi pe platforma de lemne despicate şi nu lîngă marginile ei.

De asemenea, s-a constatat, ca şi la locuinţele cercetate anterior, că în interiorul lor se găsesc resturi de sobe pentru încălzit şi copt, atunci cînd podeaua este construită pe o platformă de lemne despicate, sau numai vetre simple, cînd lipseşte o asemenea platformă, locuinţa fiind construită în acest caz direct pe pămînt.

În afară de aceste constatări, s-au făcut şi observaţii noi, deosebit de importante, relativ la construcţia şi înălţimea pereţilor, precum şi la împărţirea interiorului locuinţei.

Astfel, pe baza resturilor păstrate pe podină ale peretelui sudic dintr-o locuinţă (XLVIII), dărîmat în întregime, de la talpa casei şi pînă la grinda de sus, s-au putut reconstitui cu destulă precizie structura şi înălţimea pereţilor acestei locuinţe.

În ceea ce priveşte structura pereţilor, s-a lămurit că scheletul de lemn, construit dintr-o împletitură de nuiele dispuse orizontal pe după montanţi foarte apropiaţi, a fost acoperit pe ambele feţe cu un strat de lut, gros de cca 0,04 m pe faţa externă şi de 0,03 m pe cea internă. Acest lucru s-a constatat în mod sigur, deoarece, prin prăbuşire, peretele nu s-a despărţit în două, la mijlocul grosimii lui, în dreptul scheletului de lemn acolo unde rezistenţa este mai mică, aşa cum se îmtîmplă de obicei atunci cînd prin cădere peretele se loveşte de podeaua locuinţei sau de pămînt. Din această cauză bucăţile din jumătăţile de pereţi cu urme de nuiele nu sînt dispuse întîm-

plător, unele cu urme de nuiele pe faţa inferioară şi altele cu ele pe faţa superioară, ci se suprapun în dreptul acestor urme de nuiele. În legătură cu aceasta, avîndu-se în vedere faptul că pereţii, în special pe faţa lor inferioară, au mai avut lipituri subţiri şi apoi că s-a mai pierdut ceva din grosimea lor, prin spargerea şi apropierea lipiturilor în urma dispariţiei scheletului de lemn, se poate admite că grosimea pereţilor acestei locuinţe a fost de cca 0,12—0,15 m.

Înălţimea pereţilor din această locuinţă nu depăşeşte 2,05 m, judecînd după resturile de perete păstrate de la talpa casei şi pînă la grinda de sus. Din acest punct de vedere nu este o deosebire prea mare faţă de înălţimea locuinţelor actuale din satele din regiune.

În afară de aceasta, după unele resturi de lipituri de pe podeaua locuinţei, care au una din feţele înguste laterale netedă, s-a putut deduce că s-au folosit tălpi de lemn, drept bază pentru pereţii intermediari din cuprinsul unor locuinţe neolitice din faza Cucuteni A. Asemenea tălpi au existat şi pentru pereţii intermediari ai locuinţelor tripoliene de pe teritoriul U.R.S.S.[1].

În cazul locuinţelor de la Truşeşti, podeaua a fost făţuită pînă în dreptul acestor tălpi aşezate de-a latul locuinţei. La rîndul lor tălpile au fost şi ele făţuite, după cum ne-o dovedesc resturile de lipituri cu faţa superioară arcuită, descoperite răzleţ în cuprinsul diferitelor locuinţe neolitice de pe Ţuguieta.

Deosebit de importante au fost şi constatările cu privire la locuinţele din faza Cucuteni B, care uneori au fost construite peste resturile de locuire din faza Cucuteni A şi într-un caz (L) chiar peste altele din faza Cucuteni B.

În cuprinsul acestor locuinţe s-au găsit bucăţi din vatra cuptorului şi o porţiune mai mare dintr-o vatră cu gardină de formă rectangulară şi cu colţurile rotunjite, precum şi resturi de altare (jertfelnice).

Două din aceste din urmă piese, provenind din două locuinţe (XLVII şi LXX) sînt de formă rotundă, ca şi piesa similară descoperită în 1953 tot într-o locuinţă Cucuteni (XXXV), şi au diametrul de cca 1 m şi înălţimea de cca 0,10 m. O a treia piesă, însă, de formă rectangulară cu laturile uşor arcuite spre interior şi de aproximativ aceleaşi dimensiuni, reprezintă o formă de tranziţie între tipul rotund al altarelor de la Truşeşti şi acela în cruce din marea aşezare tripoliană dela Vladimirovka de pe teritoriul U.R.S.S.[2].

În afară de locuinţe, tot în campania din 1954 s-au mai descoperit pe Ţuguieta cîteva anexe din faza Cucuteni A, care se prezintă sub forma unor construcţii simple şi mici, cu pereţii ridicaţi direct pe pămînt, în preajma locuinţelor sau în intervalul dintre ele.

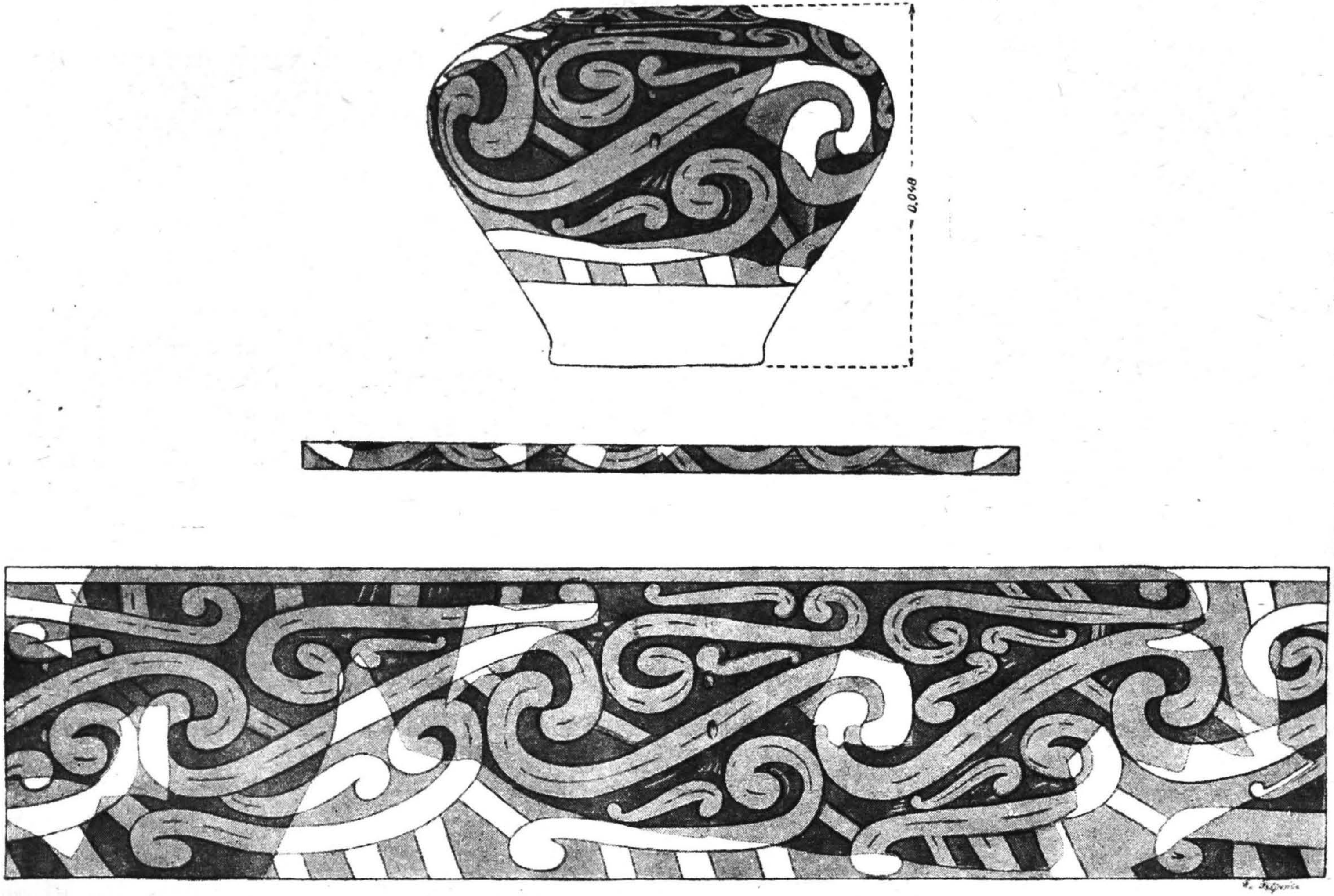
De asemenea, s-au săpat si 18 gropi, dintre care se disting patru gropi mari din faza Cucuteni A cu un bogat material ceramic.

Din inventarul locuinţelor, anexelor şi gropilor neolitice recent descoperite fac parte numeroase vase întregi şi întregibile, rîşniţe de piatră, unelte de silex şi piatră, os şi corn (fig. 2: 1—2, 4—5), greutăţi de plasă, idoli antropomorfi şi zoomorfi, o sunătoare de lut ars (fig. 2: 3), oase de animale izolate sau chiar prinse în încheieturi, etc.

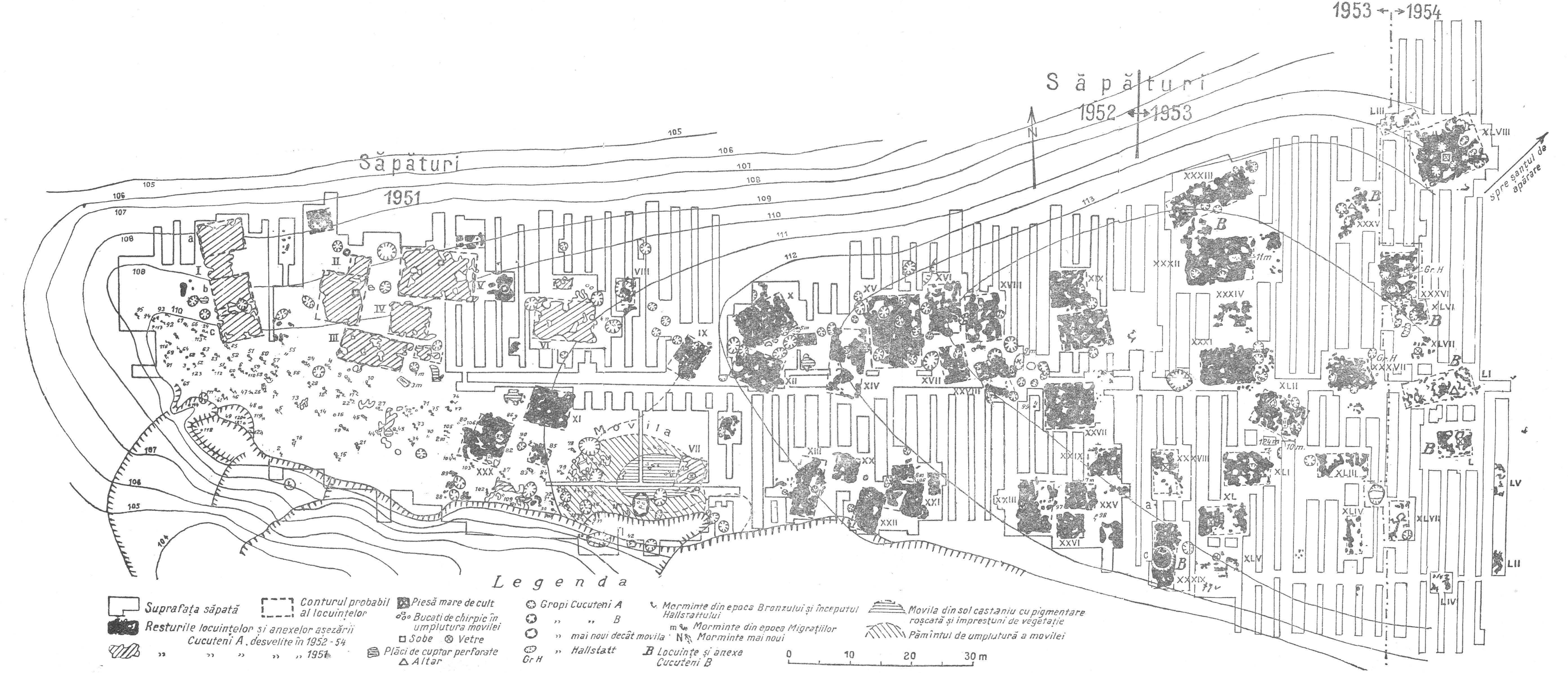
---

[1] Cf. T. S. Passek, Periodizaţiia tripolskih poselenii, în «Materialî i issledovaniia po arheologhii SSSR», 1949, nr. 10, fig. 42 (reconstituirea locuinţelor 24, 11 şi 2 de la Kolomiişcina I).

[2] Pentru altarele cruciforme de la Vladimirovka vezi T. S. Passek, op. cit., fig. 40; 40 a, 2-3; 44 b, 4-6, precum şi fig. 386 (reconstruirea locuinţei nr. 3 de la Vladimirovka).

Planșa I. — Trușești-Țuguieta. Vas cu decor pictat din faza Cucuteni A.

Planşa II. — Truşeşti-Ţuguieta. Planul săpăturilor.

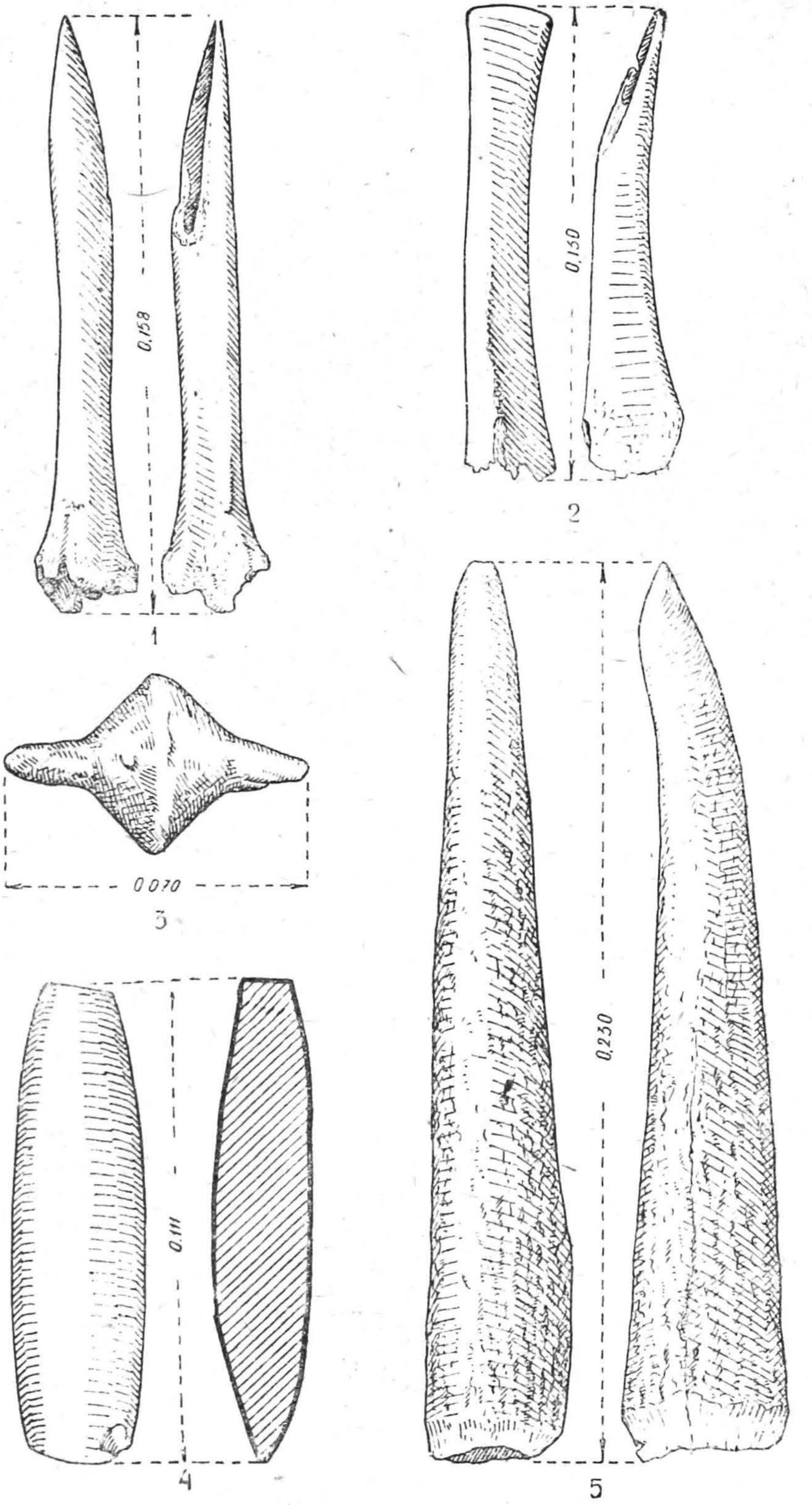

Fig. 2. — Trușești-Țuguieta. 1: sulă de os; 2: daltă de os; 3: sunătoare de lut ars; 4: topor plat de piatră; 5: împungător de corn; toate din așezarea din faza Cucuteni A.

Dintre acestea se remarcă în deosebi mai multe vase întregi şi întregibile, cu decor pictat (fig. 3 şi pl. I) sau adîncit (fig. 4), precum şi trei idoli antropomorfi de lut ars, dintre care unul mare şi decorat pe faţa externă cu motive adîncite, al doilea de tip troian (fig. 5: 2) şi al treilea cu corpul în forma unui mic con plin cu fundul drept şi capul stilizat (fig. 5: 1), care este unic pînă în prezent în aria de răspîndire a culturii Tripolie-Cucuteni-Ariuşd. Prin descoperirea acestui din urmă idol se lămureşte semnificaţia conurilor mici de lut, care sînt foarte frecvente în aşezările neolitice din Moldova şi din R.S.S. Ucraineană [1].

În felul acesta, recentele descoperiri din aşezarea neolitică de pe Ţuguieta ne-au procurat o serie de date noi relativ la felul de viaţă şi de gîndire al oamenilor neolitici din această aşezare. Desigur, prin continuarea săpăturilor, aceste date vor spori mereu, contribuind la lămurirea unei serii de probleme ce se vor ridica cu prilejul cercetărilor viitoare.

În legătură cu aceasta, avîndu-se în vedere că, pînă în prezent pe Ţuguieta s-au descoperit cele mai multe locuinţe neolitice aparţinînd unei aşezări de o asemenea întindere din cultura Cucuteni, aşezare din care s-au şi săpat două treimi, şi că locuinţele descoperite, prin starea lor de conservare, au permis o serie de observaţii ştiinţifice deosebit de importante, se impune continuarea săpăturilor din această aşezare pînă la epuizarea ei, întocmindu-se cu acest prilej şi planul întregului sat neolitic de pe Ţuguieta, care, după cel de la Hăbăşeşti, ar fi al doilea plan al unei staţiuni cucuteniene săpate în întregime. Pentru aceasta, după indiciile pe care le avem, va mai trebui cercetată încă o suprafaţă de cca 8000 m². La aceasta se mai adaugă suprafaţa din dreptul şanţului de apărare, care va trebui cercetată în mod special, precum şi porţiunile cruţate, de maximum 2,20 m lăţime, dintre şanţurile de cercetare.

Ca şi în campaniile anterioare, în afară de resturile neolitice, pe Ţuguieta s-au mai găsit şi resturi sporadice din Hallstatt şi din epoca migraţiilor.

Pe lîngă acestea, s-au mai descoperit patru morminte de inhumaţie cu schelete chircite şi fără elemente de inventar, datînd din prima epocă a fierului, şi încă două morminte din epoca migraţiilor (sec. IV e.n.).

Într-unul din aceste din urmă morminte, scheletul, în poziţie întinsă şi în parte cu oasele deranjate, cu capul spre vest şi privirea spre est, era aşezat pe fundul unei gropi mari neolitice din faza Cucuteni A, la adîncimea de 2,40 m faţă de solul actual şi de 2 m faţă de solul de la a cărui bază a fost săpată groapa mormîntului. Groapa acestui mormînt a putut fi urmărită în profil şi în plan, datorită pămîntului ei de umplutură de culoare mai închisă decît acela al gropii cucuteniene. În profil groapa era simplă, fără prag, iar în plan ea avea colţurile rotunjite şi era mai îngustă la picioarele mortului şi mai lată în dreptul capului. Inventarul mormîntului consta doar dintr-un cuţit de fier, care se afla în dreptul şoldului, în poziţie orizontală, ca şi cum ar fi fost vîrît în brîu.

În celălalt mormînt din epoca migraţiilor, scheletul, deranjat şi fără cap, se afla la 2 m adîncime faţă de solul de la baza căruia a fost săpată groapa. Oasele lui zăceau pe o scîndură de lemn lată de 0,25 m, aşezată pe fundul unei

---

[1] Pentru analogii cităm H. Schmidt, Cucuteni in der oberen Moldau, Rumänien. Berlin u. Leipzig, 1932, fig. 17 sus; T. S. Passek, op. cit., fig. 14; Hortensia Dumitrescu, cap. Diferite obiecte, în Hăbăşeşti, Monografie arheologică, Bucureşti, 1954, fig. 47 etc. În ultima lucrare citată, la p. 486 se arată că nu s-a ajuns încă la o explicaţie satisfăcătoare a rostului conurilor mici de lut.

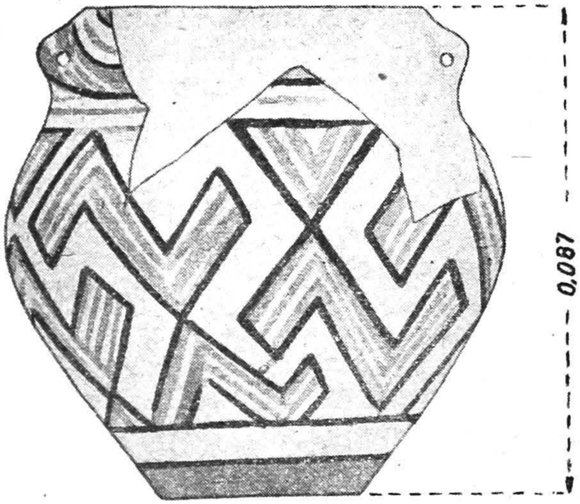

Fig. 3. — Trușești-Țuguieta. Vas cu decor pictat din faza Cucuteni A.

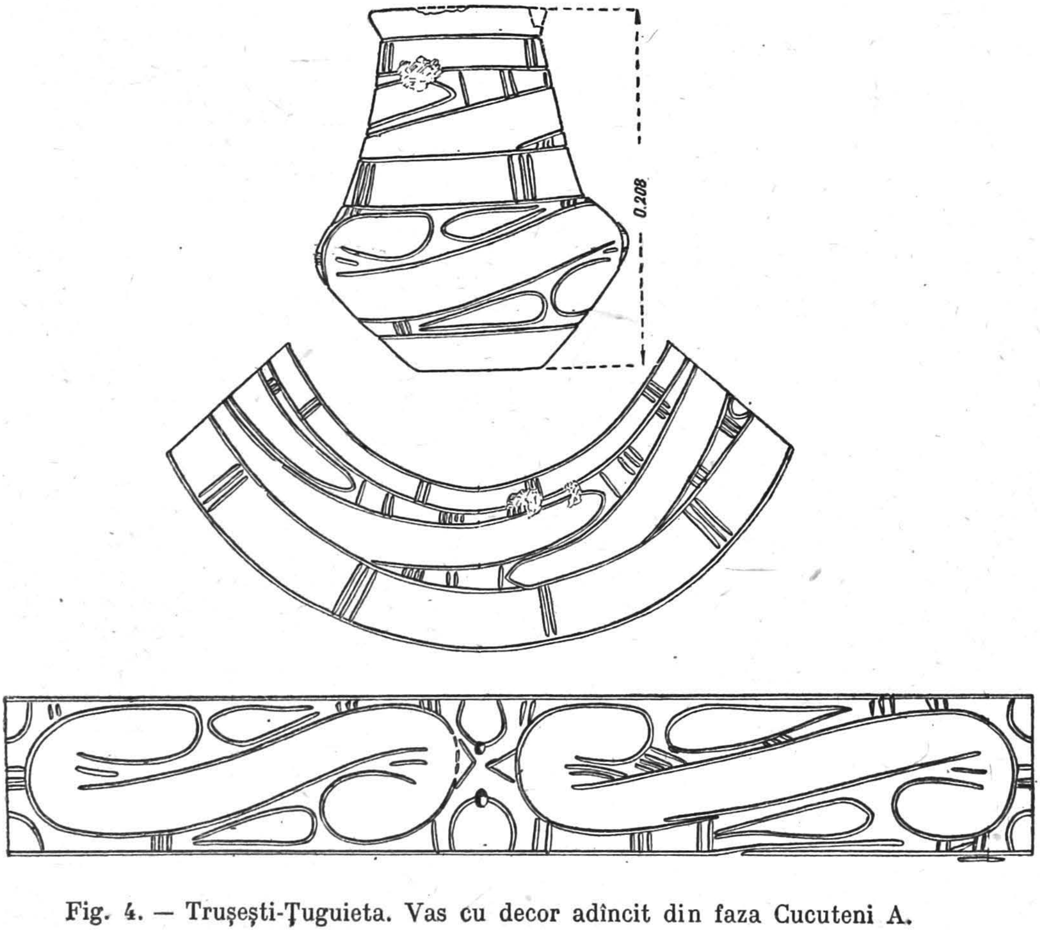

Fig. 4. — Trușești-Țuguieta. Vas cu decor adîncit din faza Cucuteni A.

gropi cu prag, de care s-au sprijinit capetele unor lemne despicate în formă de blăni, lungi de cca 1 m, late de 0,25 m şi groase de cca 0,01 m formînd un fel de capac prin aşezarea lor de-a latul gropii. Pentru ca lemnele capacului să aibă un sprijin mai bun la capete, s-au cotlonit pereţii gropii în dreptul pragurilor. Apoi, pe o porţiune a unuia din praguri, peste capetele lemnelor capacului, s-au aşezat cap la cap extremităţile a două picioare de cal. De asemenea, s-au mai introdus în mormînt un cuţit de fier în regiunea oaselor scheletului de om şi o cute de piatră, care a fost găsită în poziţie orizontală într-o mică adîncitură în peretele sudic al gropii ceva mai sus de fundul ei.

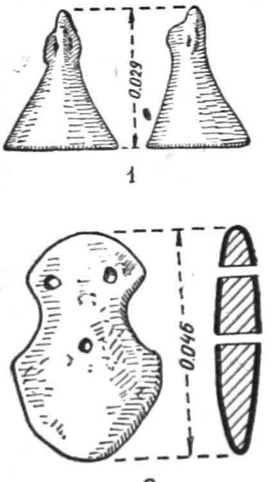

Fig. 5. — Truşeşti-Ţuguieta. 1: idol conic de lut; 2: idol de lut de tip troian.

Aceste două morminte, prin ritul funerar şi prin inventar, fac parte din aceeaşi categorie cu cele 11 morminte de inhumaţie din epoca migraţiilor descoperite pînă în prezent pe Ţuguieta. Ca şi acestea, mormintele recent descoperite sînt izolate, nefăcînd parte dintr-un cimitir regulat.

B. MOVILA DIN ŞESUL JIJIEI

Săpăturile restrînse care s-au efectuat în cursul campaniei din anul 1954 în aşezarea de la sfîrşitul epocii bronzului şi începutul epocii fierului de pe movila din şesul Jijiei au avut drept scop precizarea limitelor de nord şi de sud ale « zolnik »-ului

În acest sens, casetele XV şi XVI săpate în cursul campaniei din anul 1953 au fost prelungite prin cîte un şanţ. Prin săparea acestor două şanţuri s-au delimitat extremităţile de nord şi de sud ale nivelurilor 2 şi 3 de locuire.

În ceea ce priveşte materialul rezultat din sondajul efectuat în 1954, nu prezintă nici o deosebire faţă de acela descoperit în campaniile precedente. El constă, aşa după cum s-a mai arătat şi cu alt prilej, dintr-o cantitate considerabilă de oase de animale şi fragmente ceramice. Menţionăm totuşi că în 1954 au fost descoperite cîteva torţi cu buton şi în nivelul 2 de locuire, fapt neconstatat cu prilejul săpăturilor precedente. În afară de aceasta, ca rezultat al sondajului din 1954, amintim prezenţa unei vetre din lut ars, descoperită la baza nivelului 2, care zăcea pe solul cafeniu deschis, solul vegetal vechi. Vatra descoperită este identică din punct de vedere al construcţiei şi condiţiilor de zăcere cu acelea descoperite în campania din 1953.

Cu ocazia săpăturilor efectuate în 1953, fuseseră semnalate cîteva unelte de silex şi fragmente ceramice de factură cucuteniană. În 1954 s-a putut preciza poziţia lor stratigrafică. Astfel, toate aceste materiale provin din solul cafeniu, care a alcătuit mai tîrziu, la sfîrşitul epocii bronzului şi începutul epocii fierului, solul vegetal pentru oamenii ce au sălăşluit pe acest loc.

C. PE CUHA

La cca 1,5 km spre nord de Ţuguieta, la locul numit « Pe Cuha », situat pe panta joasă de vest a unei văi secundare deschise spre albia majoră a Jijiei, se întinde o aşezare din epoca migraţiilor popoarelor. În anul 1953

s-a găsit, la suprafaţa ogorului locuitorului C. Curliuc din com. Ionăşeni, o fibulă de bronz de tip Latène[1], deşi fragmentele ceramice de la suprafaţa solului sînt din epoca migraţiilor. În această parte a staţiunii sondajul s-a executat în august 1954, dar fibula Latène rămîne o descoperire izolată, materialul descoperit aparţinînd epocii migraţiilor (sec. III—IV).

S-au trasat două şanţuri paralele cu direcţia vest-est a ogoarelor, unul chiar pe locul fibulei (şanţul II) şi celălalt pe ogorul vecin al locuitorului C. Cilibiu din comuna Ionăşeni (şanţul I). Dimensiunile şanţurilor sînt de 30 m × 1 m, intervalul dintre ele de 10 m şi distanţa de la capătul lor estic la marginea terasei de 47 m. Şanţul II se află la o distanţă de 4 m nord de hatul dintre cele două ogoare. La capătul de est al acestui şanţ s-a îngropat, ca martor de săpătură, o grămadă de resturi rezultate din săpătură: pietre, chirpic, cioburi. În cele patru puncte, unde traseul şanţurilor a întîlnit complexe care determinau structura aşezării, s-au făcut lărgirile necesare sub formă de casete, pentru explorarea complexelor. Cu prilejul acestor săpături s-a constatat că stratigrafia aşezării este unitară. Pătura arabilă, de de 0,15 m — 0,20 m grosime, şi stratul de pămînt negru vegetal, gros de 0,25 m — 0,45 m, s-au depus peste stratul de pămînt brun, care a fost săpat pe o grosime de 0,25 m. Pe solul brun, la baza solului negru vegetal, zac *in situ* urmele de cultură materială: vetre, suprafeţe cu bucăţi de lipitură din pereţii locuinţelor, fragmente de ceramică, etc. Fragmente ceramice identice şi alte resturi infime se găsesc infiltrate şi în partea superioară a solului brun. Deci stratigrafia staţiunii prezintă un singur nivel de locuire, corespunzător aşezării din epoca migraţiilor. Aşezarea a fost distrusă prin foc şi învelită în decursul timpului de pătura de pămînt vegetal.

Cu ajutorul celor două şanţuri s-au determinat următoarele complexe:

1. În caseta de 6 m × 5 m de la capătul de vest al şanţului I s-a dezvelit o suprafaţă acoperită cu grupe de fragmente *in situ* şi bucăţi izolate de lipitură de pereţi, precum şi resturile unei vetre, totul aparţinînd unei locuinţe de formă probabil rectangulară, orientată aproximativ în sensul şanţului.

Locuinţa este construită la suprafaţa solului. Solul natural serveşte de duşumea, care nu prezintă nici o lipitură cu lut sau vreo urmă de pămînt bătut. Pereţii au fost ridicaţi din pari, care au servit la susţinerea unei împletituri de nuiele şi stuf. Pe ambele feţe ale acestui schelet s-a aplicat cîte un strat subţire de lipitură de lut amestecat cu paie. În urma distrugerii locuinţei prin incendiu, pereţii s-au prăbuşit şi lipitura lor, arsă pînă la roşu, s-a fărîmiţat în bucăţi mici, care păstrează totuşi pe una din feţe urma întipărită a nuielelor şi a stufului.

În colţul de nord-vest al casei se află vatra de formă rotundă, cu diametrul de 0,60 m. Direct pe suprafaţa solului s-a aşezat un pat dintr-un singur rînd de lespezi mici, foarte subţiri, de gresie clivată, culese din rîpile vecine. Peste patul de piatră s-a aplicat o lipitură subţire de lut făţuită cu mîna.

Printre fragmentele de lipitură arsă şi sub ele, în cuprinsul locuinţei, s-au găsit numai fragmente de vase şi de oase de animale.

2. La 6 m spre est de locuinţa 1, în peretele de nord al şanţului I, s-a dat de o groapă mică, care servea la aruncarea resturilor casnice. Forma

---

[1] « S.C.I.V. », V, 1954, 1—2, p. 27, fig. 20.

ei este o simplă albiere în stratul brun, umplută cu pămînt brun amestecat cu cenuşă şi fragmente de lipitură de perete depuse pe fund.

3. O vatră descoperită spre capătul de vest al şanţului II are aceeaşi structură ca şi vatra locuinţei 1. Vatra aceasta de dimensiuni puţin mai mari (diametrul de 0,70 m) reprezintă în plus un strat de prundiş mărunt de rîu sub patul de lespezi de gresie. Pe jumătate din suprafaţa ei, lipitura de lut este distrusă din cauza vechimii.

În jurul vetrei, pe traseul şanţului, existau fragmente risipite de lipitură de perete arsă, indicînd astfel o a doua locuinţă, complet dislocată de fierul plugului.

4. Spre capătul de est al şanţului II s-a dat de o groapă cu scară de acces la două cuptoare pentru ars vase (fig. 6). Groapa are o formă ovală. Pe trei

Fig. 6. — Truşeşti — Pe Cuha. Cuptorul 1 secţionat, din epoca migraţiilor (sec. III—IV).

laturi, la cele două capete şi pe latura de nord, pereţii gropii sînt larg arcuiţi. Peretele de la capătul de est este uşor tăiat în trepte, acum năruite. Peretele de pe latura de sud a gropii este aproape vertical.

La baza peretelui vertical, spre capetele lui, sînt săpate următoarele elemente: cîte un canal de foc şi focăriile sau cărările de foc ale celor două cuptoare. La oarecare distanţă de acest perete şi deasupra şi în dreptul focăriilor s-a săpat interiorul propriu-zis al cuptorului, în care se aşezau vasele pentru ardere. Interiorul cuptorului propriu-zis are ca bază un grătar cu găurele, făcut din pămînt natural, cruţat în momentul scobirii separate a celor două cavităţi. Peste grătarul sau planşeul de pămînt cruţat, s-a lipit un strat gros de lut frămîntat, transformat prin ardere într-o placă dură. Consumat din cauza intensităţii focului, planşeul de pămînt cruţat s-a prăbuşit parţial la primul cuptor şi complet la cel de al doilea. La cuptorul 1, gaura produsă prin prăbuşire a fost reparată în grosimea planşeului prin lipituri de lut de aceeaşi grosime şi structură cu a plăcii de deasupra planşeului. La cuptorul 2, placa de lut înlocuieşte complet planşeul cruţat, după cum se observă în porţiunea secţionată a cuptorului şi după cum rezultă din porţiunea nordică prăbuşită a plăcii găurite.

Cuptorul propriu-zis, în care se aşezau vasele, are forma unui trunchi de con. Gura lui rămînea deschisă la suprafaţa solului, fiind ocrotită pe margine, împotriva scurgerii apelor de la suprafaţă, printr-un colac exterior de lut, din care s-a păstrat o porţiune. În timpul funcţionării, arderea înăbuşită a vaselor se făcea prin acoperirea la timp a gurii cuptorului cu pămînt şi cioburi, aşa cum se face astăzi la cuptoarele olarilor. În interior, fundul (grătarul) şi pereţii cuptorului sînt lutuiţi cu mîna cu o lipitură subţire, refăcută de mai multe ori.

Vatra cuptorului cu stîlp este o cavitate circulară cu pereţii arcuiţi. Placa găurită de deasupra, care separă vatra de cuptor, este susţinută la primul cuptor de un stîlp central rotund, iar la cuptorul al doilea de un perete median rectiliniu, stîlpul şi peretele fiind cruţaţi din pămîntul natural în momentul săpării cavităţii vetrei. Astfel, vatra cuptorului 1 prezintă un culoar circular de foc (focărie sau cărare de foc), iar vatra cuptorului 2 are două cărări în care focul arde separat. Cavitatea vetrei are de asemenea pereţii, plafonul (grătarul), fundul (vatra propriu-zisă), stîlpul şi peretele median lutuiţi cu pături succesive de lut întărit prin ardere.

Canalurile, lungi, de la vatra cuptoarelor la gurile deschise în groapa comună, sînt dispuse orizontal şi au un profil transversal boltit. Pereţii şi fundul lor sînt protejaţi cu un strat de lipitură de lut întărit de foc.

Sub acţiunea focului şi a căldurii, solul natural din jurul cuptoarelor prezintă o zonă arsă la cenuşiu, urmată de o a doua zonă arsă la roşu. Groapa comună şi cavităţile cuptoarelor s-au umplut, după distrugerea aşezării, cu o cantitate mare de cenuşă şi de cioburi.

Printre resturile de cultură materială, ceramica ocupă locul cel mai important. După compoziţia pastei, formă şi decor ceramica comportă patru grupe.

Prima grupă o constituie ceramica superioară de tradiţie Latène, din pastă fină cenuşie-deschis sau neagră. Această grupă este cea mai importantă prin cantitatea, calitatea şi originea ei.

Formele sînt variate: cupe şi străchini cu gura joasă sau înaltă, verticală sau oblică spre interior şi cu umărul carenat sau rotunjit; boluri sau străchini cu gura lărgită, cu baza lată îndoită în afară şi cu umărul carenat sau rotunjit; castronul cu buza orizontală (şi cu trei torţi verticale); cana cu gîtul înalt şi toarta plată; văsciorul cu gît îngustat; borcanul cu umerii rotunjiţi şi buza răsfrîntă. Fundurile sînt simple, profilate sau înălţate (cu ramă).

Suprafaţa vasului este lustruită şi în partea superioară împodobită cu una sau două dungi în relief sau cu linii în zig-zag, oblice sau întretăindu-se în formă de grătar, executate prin lustruire. Un fragment de cupă mare sau castron, din pastă cenuşie cu lustru negru în exterior, este decorat pe umărul carenat cu caneluri şi vîrci oblice în relief, lucrate prin împingerea peretelui dinăuntru în afară.

O parte din vasele acestei grupe prezintă o degradare a tehnicii sub toate aspectele: pastă, formă şi decor.

Grupa a doua, aceea a ceramicii în pastă zgrunţuroasă lucrată la roată, este caracteristică epocii migraţiilor. Atît prin pasta ei, de la aspectul grosier, cu pietriş mărişor şi ardere brună, la aspectul mai dens, cu pietricele fine şi ardere cenuşie, cît şi prin formele poroase din grupa precedentă, această grupă se leagă organic însă, de ceramica superioară de origine Latène.

Formele principale sînt chiupurile cu buza orizontală şi pereţii arcuiţi şi borcanul de aceeaşi formă cu borcanul în pastă fină cenuşie, dar avînd buza răsfrîntă îngroşată variat. Fundurile sînt plate, profilate sau înălţate.

A treia grupă indigenă cuprinde ceramica în pastă poroasă lucrată cu mîna. Forma obişnuită este aceea de borcan. Această formă de vas, cu umerii rotunjiţi înalţi, buza îngroşată şi răsfrîntă şi fundul plat, îşi are prototipul în perioada Latène.

Grupa a patra o constituie ceramica de import din sud reprezentată prin cupe cu firnis negru sau amfore de două tipuri: amfora cu fundul ascuţit şi torţile înalte şi amfora romană cu fundul rotund şi torţile joase prinse la baza gîtului şi decorată pe umăr cu şanţuri orizontale.

În umplutura cuptorului 2 s-a găsit un gît de amforă gălbuie cu inscripţie greacă pictată cu roşu (miniu) MAKAPI (fig. 7 şi 7a).

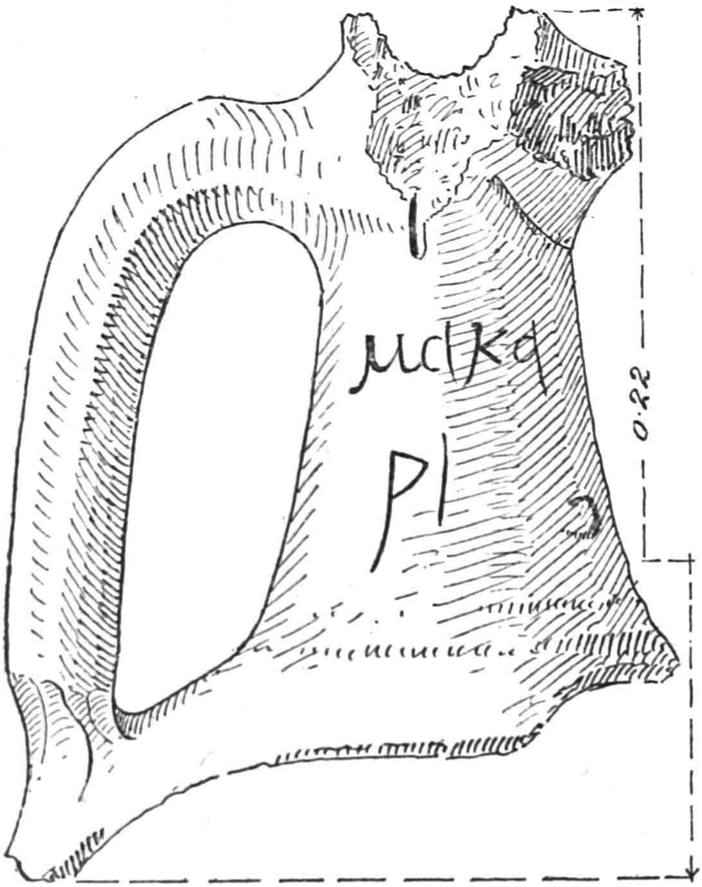

Fig. 7. — Truşeşti — Pe Cuha. Gît de amforă cu inscripţie greacă în culoare roşie (sec. III—IV e.n.).

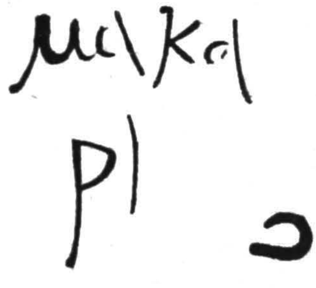

Fig. 7 a. — Aceeaşi inscripţie (detaliu).

În diferite săpături s-au găsit cîteva unelte întregi sau fragmentare de fier: o daltă cu corpul în patru muchii, (fig. 8: 1), un fragment de seceră uşor arcuită (fig. 8: 2), cîteva fragmente de lame de cuţitaş. Ca obiecte de os, s-au găsit un ac mare cu ureche şi o placă arcuită, cu un nit de metal, de la corpul unui pieptene de tipul obişnuit al epocii migraţiilor. Obiectele primitive de lut ars — greutăţi piramidale perforate şi fusaiole — sînt transmisiuni străvechi, care durează şi în vremea aceasta tîrzie. Ca podoabe s-au găsit o perlă de colier, de provenienţă locală, de lut ars şi o mărgică din pastă de sticlă de culoare închisă, cu o linie în zig-zag de culoare deschisă, de tipul cunoscut din perioada Latène şi răspîndită acum în tot nordul Pontului Euxin.

Caracterul ceramicii şi tipul pieptenelui de os sînt singurele elemente de datare pentru aşezarea de pe Cuha. Ceramica fină cenuşie şi negrie lucrată la roată caracterizează cultura « cîmpurilor cu urne » de pe Nipru, datată în genere în sec. III—IV e. n., iar de unii arheologi sovietici în sec. III—V e. n. şi chiar pînă în sec. VI [1]. Ceramica cenuşie, ceramica zgrunţuroasă lucrată la roată şi ceramica poroasă lucrată cu mîna, din aşezarea de pe Cuha, este identică cu ceramica din necropola de la Sîntana-de-Mureş în Transilvania, datată la sfîrşitul sec. III şi în cuprinsul sec. IV e. n.[2]. Fragmentul de umăr de vas cu vîrci oblice în relief de pe Cuha îşi are analogii atît în necropola de la Sîntana-de-Mureş[3], cît şi în necropola de la Cerneahov pe Nipru[4]. În schimb placa pieptenelui de os, prin arcuirea largă şi liniile orizontale incizate la bază, se aseamănă numai cu cele găsite în necropola de la Cerneahov[5]. Inscripţia onomastică scrisă cu miniu roşu pe gîtul de amforă de la Cuha nu este un caz izolat în Moldova: un gît de amforă galbenă purtînd la bază litera grecească X, scrisă cu roşu, apare în staţiunea similară de la Poieneşti[6], împreună cu monede romane datînd din sec. III—IV[7].

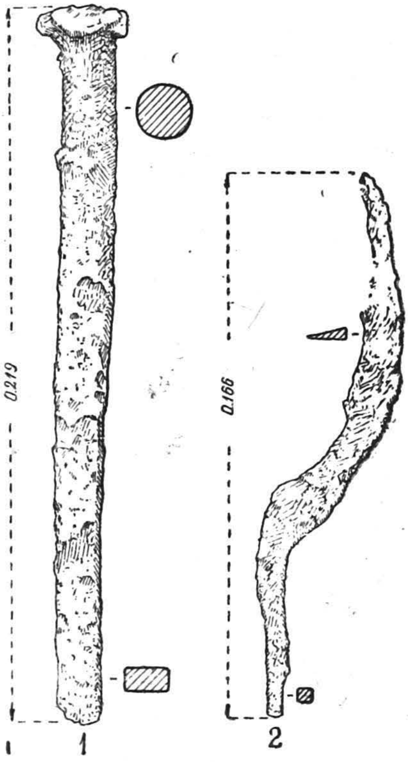

Fig. 8. — Truşeşti — Pe Cuha. 1: daltă de fier; 2: seceră de fier (sec. III—IV e. n.).

II. IONĂŞENI — LA ŢINTIRIM

În urma recunoaşterilor arheologice întreprinse în cadrul şantierului Truşeşti în 1952, s-au identificat la cca 1 km în linie dreaptă de Ţuguieta, pe locul numit « Ţintirim » de pe celălalt versant al văii Jijia de pe teritoriul comunei Ionăşeni, două importante aşezări, dintre care una din epoca migraţiilor (sec. IV e. n) şi alta din perioada feudală (sec. XV—XVII). Ambele aşezări se află pe pantele domoale ale versantului de est al Dealului Ionăşenilor de pe malul drept al Jijiei, de o parte şi de alta a drumului de care, care coboară de la Ionăşeni şi se îndreaptă mai departe

[1] Cf. A. A. Spiţîn, Polia progrebalnîk urn, în « Sovetskaia arheologhiia », X, 1948, p. 68 şi urm.; M. Iu. Smişko, Ranneslavianskaia kultura podnestroviia v svete novîh arheologhiceskih dannîh, în « Kratkie soobşceniia », XLIV, 1952, p. 76 şi urm.; P. N. Tretiakov, Vostocinoslavianskie plemena. Moscova, 1953, ed. 2-a, p. 158 şi urm. şi legenda fig. 37.

[2] Kovács István, A marosszentannai népvándorláskori temetö, în « Dolgozatok », III, 1912, 2, p. 339 şi urm. şi p. 365—367 din rezumatul în limba franceză.

[3] Ibidem, fig. 95, 1.

[4] P. N. Tretiakov, op. cit., fig. 37, jos la mijloc.

[5] Ibidem, fig. 37, pieptenele din dreapta şi A. A. Spiţîn, op. cit., fig. 41.

[6] R. Vulpe, Săpăturile de la Poieneşti din 1949, în « Materiale arheologice privind istoria veche a R.P.R. », I, p. 290—291, fig. 78.

[7] Ibidem, p. 308—310, fig. 94.

înspre încrucişarea de drumuri de lîngă podul de lemn de peste Jijia, din apropiere de Ţuguieta.

După resturile de locuire culese la suprafaţa solului rezultă că aşezarea din epoca migraţiilor ocupă prelungirile mai joase ale versantului din apropierea şesului Jijiei. În schimb, aşezarea propriu-zisă din perioada feudală a fost ceva mai sus, acolo unde, în afară de o mare cantitate de fragmente ceramice din sec. XVI—XVII, s-au găsit şi mai multe plăci de teracotă de la o construcţie medievală, a cărei vechime şi destinaţie urmează să se precizeze în viitor.

Pentru sondajul din 1954 s-a ales un sector din aşezarea din epoca migraţiilor, care se află în spatele cantonului C.F.R., lîngă partea dreapă a drumului de care spre Ionăşeni şi la cca 30 m spre vest de calea ferată Truşeşti-Zlătunoaia.

Pe acest loc s-au săpat două şanţuri de cîte 50 m × 1 m, perpendiculare pe marginea estică a versantului şi la interval de 10 m între ele. Apoi, în dreptul resturilor de locuire din primul şanţ s-a deschis o suprafaţă de 7,50 m × 3,20 m şi o casetă mică, iar în dreptul acelora din şanţul al doilea alte două suprafeţe de 9 m × 2 m şi 1,50 m × 6 m. În felul acesta s-a săpat în total o suprafaţă de aproape 160 m².

Cu prilejul acestor săpături s-a precizat că pe acest loc, în afară de resturile masive de locuire din epoca migraţiilor şi de resturi sporadice din perioada feudală, au mai exitat şi altele, ră leţe, din vremea orînduirii comunei primitive.

Astfel, la capătul de est al primului şanţ, s-a descoperit o groapă de dimensiuni mici cu cîteva oase de animale şi mai multe fragmente ceramice dintr-o margine de vas de tip Gorodsk de la sfîrşitul neoliticului şi începutul epocii bronzului. În afară de această groapă, tot pe traseul primului şanţ, s-au mai descoperit cîteva fragmente ceramice lucrate cu mîna, care par să dateze din prima epocă a fierului. Atît groapa cît şi aceste fragmente ceramice sînt suprapuse imediat de stratul cenuşiu cu resturi de locuire din epoca migraţiilor, neputîndu-se deosebi în dreptul lor nici o altă depunere de pămînt diferit.

Urmează apoi resturile de locuire din epoca migraţiilor, care se află în două depuneri de pămînt deosebite, groase de cca 0,20 — 0,30 m, dintre care una cenuşoasă, întîlnită în ambele şanţuri, imediat sub solul vegetal arat recent şi alta brună, limitată numai la al doilea şanţ, unde este suprapusă de stratul de depuneri cu amestec de cenuşă, subţiindu-se treptat spre est şi sud. În afară de acestea, se mai întîlnesc resturi de locuire răzleţe din epoca migraţiilor şi în solul cafeniu mai deschis de sub ambele depuneri, cenuşoasă şi brună, sol datorit infiltraţiilor şi eventual unor adîncituri în teren.

În şanţul al doilea s-a descoperit un semibordei oval, adînc de 0,70 m, care a fost săpat cu începere de la baza stratului brun. În sectorul de vest al acestei locuinţe s-a găsit o groapă ovală puţin adîncă, care, avînd în vedere umplutura ei, se poate admite că a servit drept loc de vatră. Din observaţiile făcute cu privire la acest semibordei rezultă că după o perioadă de timp, probabil din cauza infiltraţiilor apelor provenite din ploi şi zăpezi, semibordeiul a fost refăcut, înălţîndu-i-se fundul şi construindu-i-se o nouă vatră, la nivelul noului fund, peste un strat de sol galben aplicat deasupra solului de umplutură al gropii anterioare, care a servit drept vatră.

Deasupra acestui semibordei, în depunerea de pămînt brun, zăceau numeroase fragmente mici de lipitură de perete, groasă de 0,02 — 0,03 m,

cu paie fărîmițate în interior și cu urme de șipci despicate sau de blăni subțiri pe una din fețele lor. Aceste lipituri pot aparține părții de sus a locuinței, construită ca o casă obișnuită.

În interiorul semibordeiului și în depunerea brună de deasupra lui, pe lîngă ceramică cenușie lucrată la roată din pastă fină sau zgrunțuroasă ori lucrată cu mîna și poroasă, s-au găsit mai multe fragmente dintr-o amforă romană și din vase cu firnis negru, greutăți piramidale și fusaiole de lut ars, un os-patină, mărgele, resturi de obiecte de formă neprecizată, oase de animale și mai multe lipituri din pereții de deasupra ai acestei locuințe.

În ceea ce privește depunerea cenușoasă mai nouă, pînă în prezent în cele două șanțuri s-au găsit destul de multe resturi de locuire din epoca migrațiilor, reprezentate prin lipituri avînd pleavă sau nisip în compoziția lor, fragmente ceramice cenușii lucrate la roată din pastă fină sau zgrunțu-

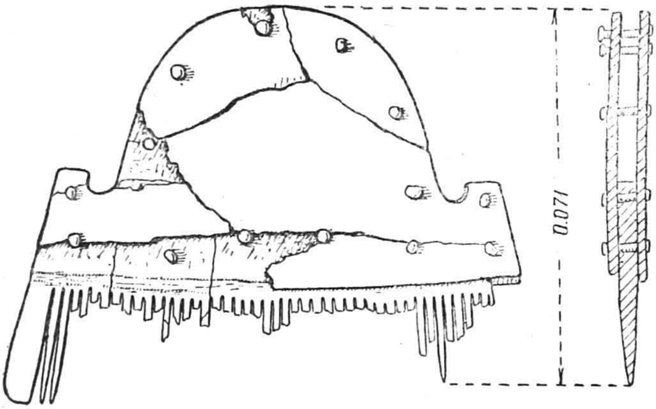

Fig. 9. — Ionășeni — la Țințirim. Pieptene de os cu nituri de aramă (sec. III—IV e. n.).

roasă, mărgele de sticlă, o lamă de cuțit și probabil și un vîrf de săgeată de fier, un pieptene de os întreg, cu spinarea arcuită și cu aripi scurte laterale, făcut din două plăci prinse cu nituri de aramă (fig. 9), arcul unei fibule de bronz cu piciorul răsucit pe dedesubt și mai multe oase de animale. După condițiile de zăcere ale acestor resturi de locuire, s-a presupus că cea mai mare parte din ele provin din complexe de locuire, care au fost deranjate de diferitelelucrări agricole de pe acest loc. În afară de acestea, tot în depunerea de aici, s-au mai găsit și cîteva fragmente ceramice din perioada feudală (sec. XV—XVI), care sînt în legătură, desigur, cu așezarea contemporană din apropiere.

În general, ceramica descoperită în această așezare se aseamănă cu aceea din așezările recent cercetate de la Dancu și de « Pe Cuha » la Trușești, fiind reprezentată prin aceleași categorii de vase, lucrate la roată, din pastă cenușie fină sau zgrunțoasă, prin vase lucrate cu mîna, prin resturi de amfore romane și vase din pastă foarte fină de culoare neagră și cu lustru în exterior.

Formele obișnuite de vase sînt acelea de oale cu marginea răsfrîntă, străchini, castroane și căni, de cele mai multe ori cu buza neîngroșată sau ușor îngroșată în exterior, precum și de oale sau vase mari și pîntecoase cu buza plată, mult lățită în afară și uneori puțin și în interior. Fundul acestor

vase este simplu sau în ramă, arcuită sau faţetată. În ceea ce priveşte decorul, unele din aceste vase sînt decorate în partea superioară cu una sau poate chiar cu două dungi orizontale în relief, cu motive stampilate în formă de rozete, sau cu motive lustruite formate din linii orizontale în zig-zag, simple sau suprapuse, şi asociate, în acest caz, cu serii verticale de motive rombice, neregulate, tot lustruite.

Ţinînd seama de caracterele ceramicii şi ale celorlalte obiecte descoperite în aşezarea de la Ţintirim, în primul rînd pieptenele de os şi fibula de bronz cu piciorul îndoit pe dedesubt, se poate admite că această aşezare datează din sec. IV e. n., ca şi aşezările de la Dancu şi de Pe Cuha, fiind contemporane cu cele 13 morminte de inhumaţie descoperite pînă în prezent pe Ţuguieta. Nu se poate însă preciza în momentul de faţă, cărei aşezări îi aparţine grupul celor 13 morminte de pe Ţuguieta, datînd din epoca migraţiilor.

În afară de aceasta, din cele descoperite rezultă că aşezarea de la Ţintirim aparţine unei populaţii băştinaşe în legătură cu popoarele în migraţie, care s-a îndeletnicit cu agricultura, creşterea vitelor, vînatul şi pescuitul, iar în ceea ce priveşte meşteşugurile, în primul rînd cu acela al olăriei, iar apoi al producerii obiectelor de fier şi de lut ars.

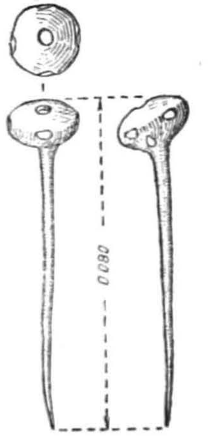

Fig. 10. — Dancu. Ac de bronz cu capul globular şi ajurat.

III. DANCU

La cca 3 km est de oraşul Iaşi, pe panta domoală a terasei inferioare a Bahluiului, începînd de la aproximativ 100 m de marginea răsăriteană a satului Dancu pînă în apropiere de Holboca, se întind, răspîndite pe o suprafaţă de 5—6 ha, resturile unei aşezări de la începutul epocii migraţiilor. Orientată spre sud, această aşezare prezintă o poziţie larg deschisă spre şesul Bahluiului.

Descoperirea staţiunii de la Dancu a avut loc încă din vara anului 1952 datorită unor cercetări de suprafaţă efectuate de către Emilia şi Neculai Zaharia, profesori din învăţămîntul mediu. Cu un an mai înainte, în cuprinsul acestei staţiuni s-a descoperit întîmplător la suprafaţa solului un ac de bronz cu capul globular ajurat (fig. 10).

În vederea cunoaşterii urmelor de locuire din această aşezare, între 9 şi 20 august 1954 s-a efectuat aici un sondaj, care a constat din săparea a două şanţuri paralele, de 35 × 1 m, la o distanţă de 10 m unul de altul şi aproximativ perpendiculare pe limita de nord a albiei majore a Bahluiului.

Rezultatele obţinute în urma acestor săpături, care s-au soldat cu identificarea a patru complexe de resturi de locuire în formă de semibordeie, le prezentăm în cele ce urmează.

Din punct de vedere stratigrafic, s-a constatat că sub solul vegetal actual, de culoare brună, avînd o grosime de 0,10 — 0,28 m şi conţinînd resturi arheologice, se află o depunere brun-cenuşie, a cărei grosime variază între 0,15 şi 0,35 m şi care capătă un aspect foarte cenuşos în preajma şi în umplutura gropilor semibordeielor. La baza acestor depuneri se găseşte un sol virgin, de culoare cafeniu-închis, corespunzător solului vegetal vechi.

Resturile de locuire, constînd din fragmente ceramice, oase de animale, precum şi dintr-un număr restrîns de obiecte, provin din depunerea brună-

cenuşie, ele fiind mai abundente în apropierea şi în interiorul gropilor semibordeielor.

Din cele patru semibordeie, identificate cu ocazia acestui sondaj, s-au cercetat în întregime numai două, celelalte două fiind doar secţionate, urmînd a fi epuizate într-o altă campanie de săpături.

După observaţiile făcute asupra gropilor semibordeielor, rezultă că ele sînt de formă semiovală, în plan, cu lungimea maximă de 5—6 m şi lăţimea maximă de 2,5—3,5 m; profilul lor este în formă de escarpă, orientată spre sud, adîncimea de 0,35 — 0,60 m.

Forma de escarpă a gropilor a fost determinată de panta terenului în vederea obţinerii unei poziţii orizontale cît mai perfecte a «duşumelei» locuite.

Umplutura acestor gropi o constituie cenuşa, amestecată cu fragmente ceramice, oase de animale şi bucăţi calcinate de lut amestecat cu o mare cantitate de bălegar fără pari sau nuiele.

Fundul şi pereţii gropilor semibordeielor sînt foarte bine bătătorite. Într-un singur caz (semibordeiul 1), a fost semnalată pe fundul gropii, prezenţa unei «podine calcinate, compacte, din lut amestecat cu nisip, de formă neregulată, de culoare cenuşiu-închis în exterior şi roşu-cărămiziu în secţiune. Avînd în vedere că această «podină» ocupă aproape 1/3 din suprafaţa fundului gropii, am putea să o punem, în legătură, eventual, cu resturile unei duşumele special amenajate. De asemenea, pe fundul tuturor gropilor s-au găsit mici porţiuni de arsuri, care constituie probabil urmele unor vetre.

Deşi deocamdată o reconstituire a suprastructurii semibordeielor nu s-a putut face, totuşi, în legătură cu acestea am putea pune cele cîteva gropi adînci de 0,20—0,25 m şi cu diametrul de 0,15—0,30 m, descoperite în semibordeiul 2.

De asemenea, nu s-a putut stabili nici partea rezervată intrării. Avînd în vedere însă forma de escarpă, orientată spre sud, a gropilor semibordeielor, se poate crede că intrarea se făcea prin această parte.

În inventarul aşezării de la Dancu, un loc deosebit îl ocupă ceramica (fig. 11). Din acest punct de vedere remarcăm că formele şi decorul sînt strîns legate de pasta din care e lucrată ceramica.

În ceea ce priveşte cantitatea, pe primul plan se situează ceramica de tradiţie Latène, din pastă fină, de culoare cenuşiu-deschis sau cenuşiu-negricioasă, lucrată la roată (fig. 11: 1—6, 8—10, 13—15). Din această categorie mai face parte şi o cantitate restrînsă de fragmente ceramice dintr-o pastă de culoare brun-deschis sau cu firnis negru în exterior. Formele de vase caracteristice acestei categorii de pastă sînt: castronul bicontronic cu marginea mai mult sau mai puţin răsfrîntă şi buza uşor îngroşată (fig. 11: 5—6, 6, 8—15), cupa (strachina) de dimensiuni reduse, cu umerii accentuaţi (fig. 11: 14), precum şi vasul borcan cu buza plată, uneori lăţită orizontal şi îngroşată în interior şi exterior (fig. 11: 1—4). Fundurile acestor vase sînt de obicei prevăzute cu ramă (fig. 11: 9—10). Decorul caracteristic acestei categorii constă din linii în zig-zag, unite între ele, foarte uşor adîncite şi lustruite (fig. 11: 15) sau din serii de puncte imprimate (fig. 11: 14).

Aproape tot atît de frecventă este ceramica din pastă zgrunţuroasă de culoare cenuşie sau cenuşie brună, lucrată la roată (fig. 11: 11). Forma caracteristică acestei categorii o constituie vasul-borcan de formă bitronconică, cu profilul curbat, în diferite variante.

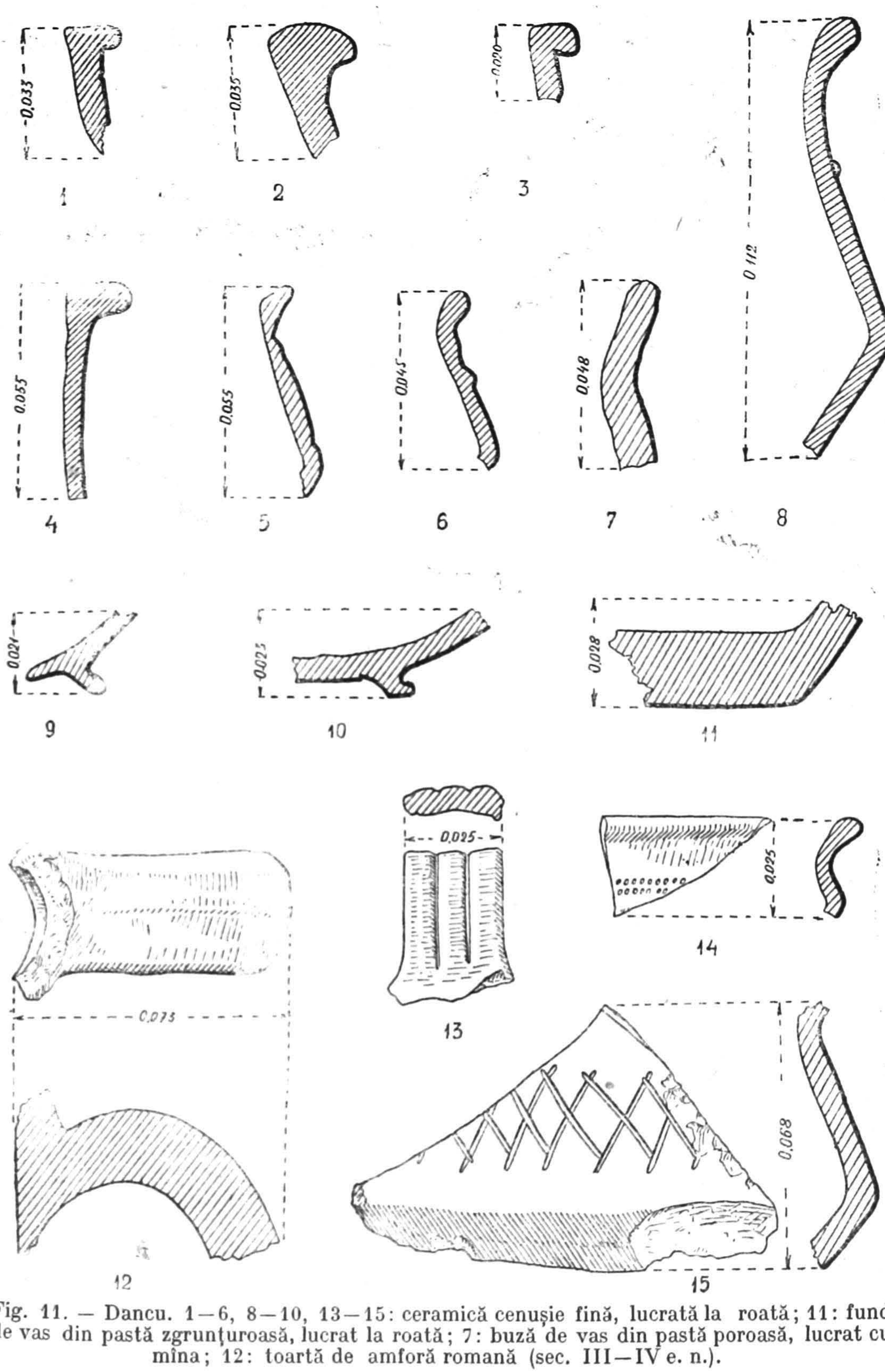

Fig. 11. — Dancu. 1—6, 8—10, 13—15: ceramică cenuşie fină, lucrată la roată; 11: fund de vas din pastă zgrunţuroasă, lucrat la roată; 7: buză de vas din pastă poroasă, lucrat cu mîna; 12: toartă de amforă romană (sec. III—IV e. n.).

În ceea ce priveşte decorul întîlnit pe formele lucrate din această pastă, el constă din linii incizate paralele, în unele cazuri asociate cu linii incizate vălurite.

În aşezarea de la Dancu, se prezintă în cantitate foarte redusă ceramica din pastă grosolană, lucrată cu mîna (fig. 11: 7). Demn de remarcat este că din această categorie face parte şi un fragment de afumătoare de tip tradiţional dacic.

În afară de aceste trei categorii ceramice de factură autohtonă, cu ocazia săpăturilor de la Dancu au mai fost descoperite şi cîteva fragmente ceramice de factură romană, reprezentate prin cîteva cioburi şi o toartă de amforă (fig. 11: 12) şi un fragment de *terra sigillata.*

Pe lîngă ceramică, tot atît de importante sînt şi cele cîteva obiecte din lut, şi bronz, ieşite la iveală în cursul săpăturilor, dintre care menţionăm: 2 greutăţi prismatice din lut ars, 3 fusaiole bitronconice din lut ars, precum şi cîteva fragmente dintr-o aplică, poate de fier, cu urme de patină verde, rezultate desigur, din contactul cu un obiect de bronz.

De asemenea mai este de menţionat o fibulă de bronz cu piciorul îndoit pe dedesubt, cu arcul de secţiune plan-convex (fig. 12), databilă în sec. III-IV e.n.

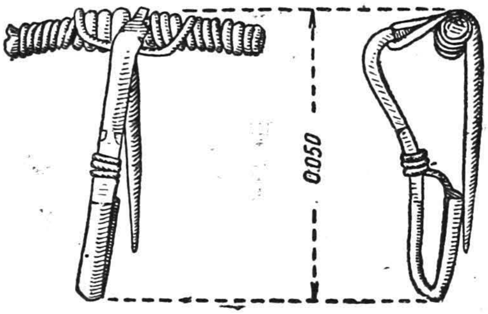

Fig. 12. — Dancu. Fibulă de bronz cu piciorul îndoit pe dedesubt (sec. III — IV e. n.).

Întregul material descoperit în urma sondajului din aşezarea de la Dancu, în deosebi ceramica, prezintă afinităţi cu acela din aşezările din aceeaşi vreme de la Poieneşti (raionul Vaslui) şi Glăvăneştii Vechi şi Holboca (raionul Iaşi).

Avînd în vedere tipul fibulei şi al ceramicii, aşezarea de la Dancu se poate situa în timp la începutul epocii migraţiilor, în sec. III—IV e.n.

IV. LUNCA CIUREI

La est de calea ferată Iaşi-Vaslui, în regiunea de culmi împădurite care coboară din masivul Bîrnova spre gara Ciurea, se întinde, paralel cu linia ferată, culmea prelungă a Dealului lui Vodă, pe care se află comuna Ciurea. La nord de această comună, pe panta de est a dealului, se află Lunca Ciurei, pe teritoriul căreia s-a descoperit staţiunea din epoca a doua a fierului. Panta de nord-est, spre botul dealului, se pierde în şesul Tinoasei, format de cursul superior al pîrîului Nicolina, care curge spre Iaşi. Aşezarea din a doua epocă a fierului se află imediat la nord de satul Lunca Ciurei, pe un pinten jos desprins din panta de nord-est a Dealului lui Vodă, în marginea şesului Tinoasei. Panta de est a pintenului şi partea şesului imediat limitrofă poartă numele de « Chihan ».

Pe suprafaţa acestui pinten, pe ambele pante de est şi vest, s-au cules în 1952, de către prof. Emilia şi Neculai Zaharia, numeroase fragmente de ceramică indigenă şi de amfore greceşti rhodiene. Această descoperire a făcut obiectul unei prezentări în toamna anului 1952 la Filiala Iaşi a Academiei R.P.R. de către prof. D. Tudor, Emilia şi Neculai Zaharia, iar concluziile

istorice au fost prezentate la Sesiunea Academiei R.P.R., la Bucureşti, în 1953 în comunicarea prof. D. Tudor [1].

În cadrul sondajelor efectuate pe şantierul Truşeşti în septembrie 1954, s-a hotărît un sondaj şi în această aşezare importantă pentru problema culturii geto-dace din mijlocul Moldovei. Pe panta de est a pintenului pe care se află aşezarea, s-au săpat patru şanţuri orientate de la nord-est la sud-vest şi măsurînd în medie 20 m $\times$ 1 m: şanţurile I—III pe poala pantei, la interval de 10 m şi şanţul IV mai sus, spre mijlocul pantei, la un interval aproape dublu faţă de şanţul III.

Stratul de pămînt vegetal este spălat, sau în tot cazul redus la pătura arabilă actuală, de culoare brună, şi groasă numai de 0,20 m, care atinge direct stratul de cultură brun-cenuşos, tot atît de subţire. Spre culmea pintenului de deal, stratul vegetal apare uşor îngroşat, fragmentele ceramice de la suprafaţa ogoarelor devenind aici mai rare. Subsolul aşezării este constituit de stratul argilos brun-galben. Subţirimea stratului vegetal, care acoperă aşezarea, explică apariţia la suprafaţa ogoarelor a numeroaselor fragmente ceramice aparţinînd nivelului de locuire al aşezării: ceramică brună getică lucrată cu mîna, ceramică neagră zisă « bastarnică », fragmentele şi mănuşile stampilate de amfoare rhodiene.

În punctele unde stratul de cultură atinge grosimea mai mare, în medie 0,50 m — 0,75 m, este vorba de fundurile adîncite ale colibelor-bordeie, care caracterizează această aşezare. În aceste puncte, şanţurile II şi IV au fost lărgite prin casete, în care s-a delimitat conturul acestor funduri de locuinţă. Astfel au fost săpate în total un bordei pe traseul şanţului II (bordeiul 1) şi două bordeie pe traseul şanţului IV (bordeiele 2 şi 3). Planul acestor case-bordeie are o formă patrulateră cu laturile larg arcuite, un dreptunghi de 5 m $\times$ 3,75 m la bordeiul 1 şi un pătrat de 10 m$\times$10 m la bordeiul 2. Planul bordeiului 3 are aparent o formă semicirculară cu diamentrul de 9 m, dar în partea anterioară, corespunzătoare diametrului, conturul lui exact nu a putut fi determinat.

În unul din colţurile bordeiului, dar nu alipită de perete, se află resturi de la o vatră joasă, construită la suprafaţa solului printr-o simplă lipitură de lut întărit în foc.

Din umplutura de cenuşă şi cărbune a fundului bordeielor s-a scos o cantitate mare de oase de animale (mai ales din bordeiul 1) şi de fragmente ceramice şi un număr mic de unelte sau podoabe.

Ceramica prezintă categorii cu totul diferite: ceramică indigenă lucrată cu mîna sau la roată, din epoca Latène II, ceramică neagră numită « bastarnică », lucrată tot cu mîna, o mare cantitate de fragmente de amfore greceşti şi cîteva fragmente de vase elenistice de import.

Ceramica lucrată cu mîna prezintă o grupă indigenă în pastă grosieră cu material pisat, de culoare brună şi cenuşie din cauza arderii inegale (fig. 13: 1, 3, 8), o grupă de ceramică în pastă fină amestecată cu nisip şi fire mici de cvarţ alb, acoperită cu lustru negru, uneori şters (fig. 13: 2, 4, 7). Formele principale ale grupei indigene sînt borcanul cu umerii ridicaţi sau lăsaţi şi cu buza dreaptă sau răsfrîntă, simplă sau îngroşată şi chiar faţetată (fig. 13: 1); borcanul în formă de sac cu gura largă sau îngustată şi cu marginea buzei

---

[1] D. Tudor, Amfore elenistice descoperite în adîncul teritoriului R.P.R., în Studii şi referate privind istoria Romîniei, partea I-a, Bucureşti, 1954, p. 81 şi urm.

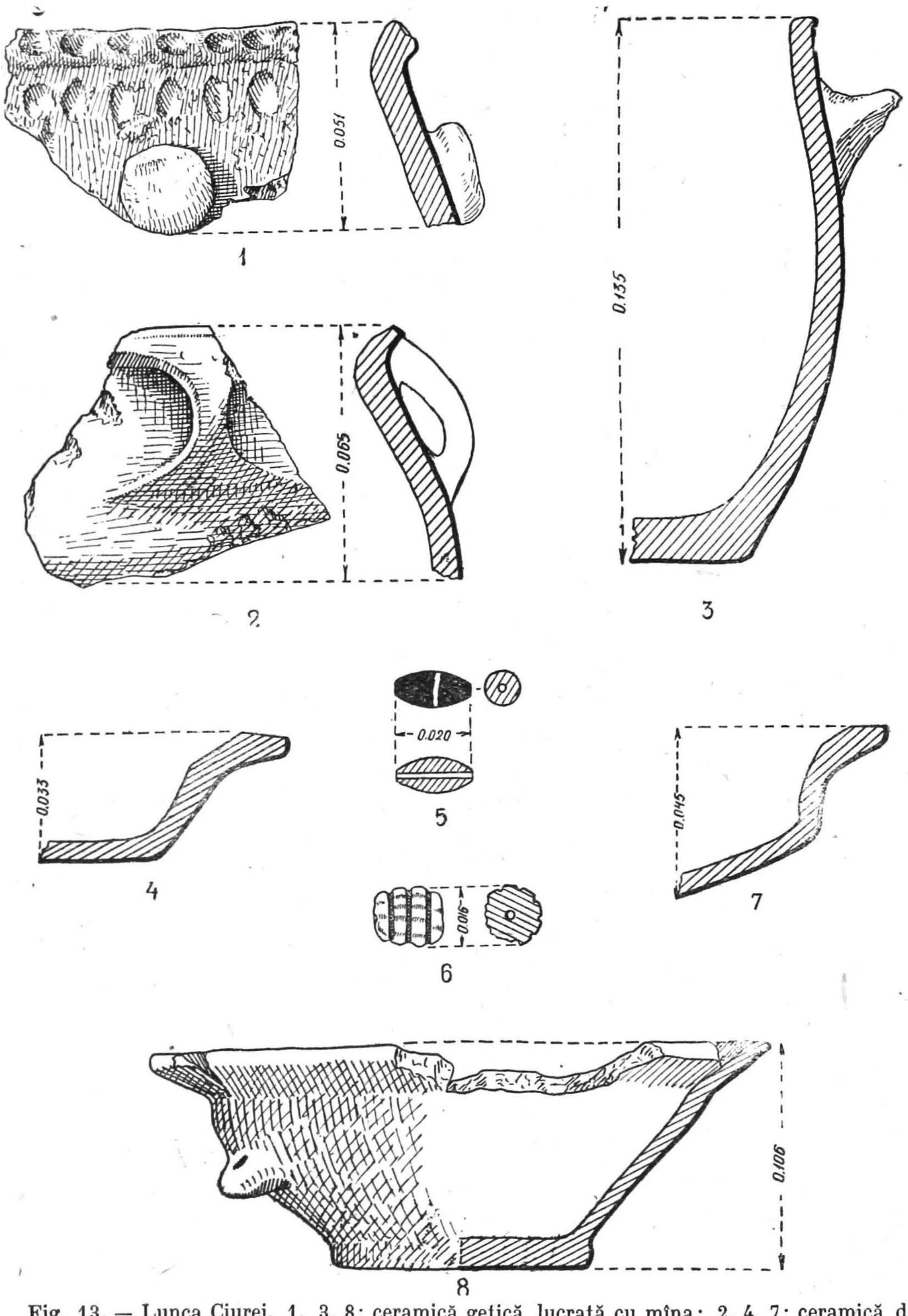

Fig. 13. — Lunca Ciurei. 1, 3, 8: ceramică getică lucrată cu mîna; 2, 4, 7: ceramică de tip « bastarnic »; 5—6: mărgele din pastă de sticlă colorată (sec. II î.e.n.).

retezată, de tradiție izbitor hallstattiană (fig. 13: 3); strachina cu buza simplă verticală ori întoarsă înăuntru, ca în Hallstatt, sau cu buza lată și oblică în sus (fig. 13: 8). Vasele acestei grupe au suprafața lucioasă sau acoperită cu barbotină poroasă. Unele vase poartă pe umăr brîuri alveolare sau crestate întrerupte de proeminențe simple, de tradiție hallstattiană. Uneori apar numai alveole dispuse în șir pe umăr sau pe buza vasului (fig. 13: 1). Alte vase prezintă proeminențe perforate, obișnuite pe ceramica de epocă Latène de la Poiana-Tecuci.

Grupa a doua, a ceramicii identificate ca «bastarnică» în necropola de la Poienești-Vaslui, repetă pe de o parte în pastă cu lustru negru formele primei grupe lucrate în pastă grosieră, cum sînt borcanele și străchinile, iar pe de altă parte prezintă forme proprii, identice cu vasele de la Poienești, cum sînt străchinile și castroanele cu buza fațetată și toarta în formă de X (fig. 13:

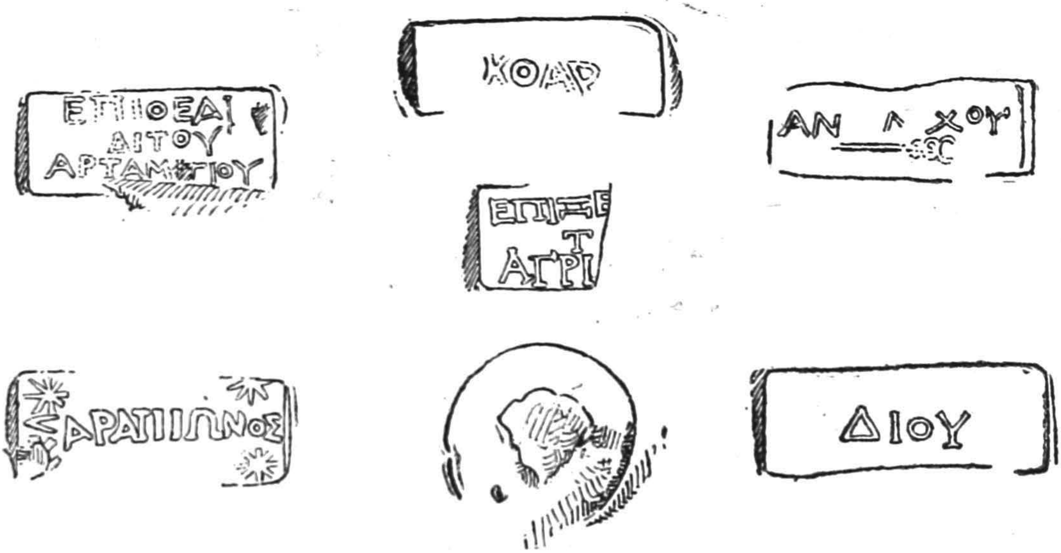

Fig. 14. — Lunca Ciurei. Mănuși stampilate de amfore rhodiene.

2, 4, 7), ceașca tronconică de aceeași formă dar de dimensiuni mici, craterele cu gura îngustată și buza simplă verticală etc.

Ceramica lucrată la roată este într-o foarte mică măsură indigenă; cîteva fragmente în pastă fină cenușie mai închis și cu lustru în exterior, provenind de la o cană de o formă deosebită de a cănii Latène de la Poiana.

În general, ceramica lucrată la roată este de origine grecească, venită ca import din coloniile pontice. Astfel s-au găsit: cupe elenistice cu firnis deschis lucrate în colonii și amfore cu mănușile stampilate, originare din insula Rhodos.

Uneltele sînt reprezentante prin lame de cuțitașe de fier de tip Latène II, prin arcere (cute) de piatră de gresie fină, perforate, sau prin rîșnițe de piatră primitive, ca și în stratul corespunzător de la Poiana. Fusaiolele de lut ars sînt de forme diferite, bitronconice înalte, ca la Poiana, sau plate.

Podoabele găsite sînt în genere mărgele din pastă de sticlă colorată, decorate cu ochi de culoare mai deschisă (fig. 13: 5—6), obișnuite la Poiana în epoca a doua a fierului.

Datarea așezării de la Lunca Ciurei este stabilită prin asocierea grupelor de ceramică. Exemplarele de ceramică neagră cu buza fațetată și torțile în X, care servesc în cimitirul de la Poienești-Vaslui ca urne de incinerație [1], sînt datate, prin fibulele găsite în urnele de la Poienești, în perioada Latène II [2]. La Lunca Ciurei această ceramică se află în bordeie împreună cu fragmente din amfore. Între acestea din urmă sînt și 10 fragmente de torți de amfore rhodiene, stampilate. Pasta e caracteristică amforelor rhodiene elenistice, de culoare roz, iar suprafața fragmentelor e acoperită cu o « engobe » de culoare alb-gălbuie. Forma torților este și ea caracteristică: sînt îndoite în unghi drept. Din cele zece exemplare numai șase pot fi citite, restul avînd stampilele cu suprafața roasă. Pe una din torți se găsește numele preotului rhodian eponim Xenophantos sau, mai sigur, Xenophon, și numele lunii de fabricație a amforei, Agrianios. După lista de preoți rhodieni, publicată de Hiller von Gaertringen în Real-Encyclopädie, Suppl., s.v. Rhodos, ambii preoți au ocupat funcții între 220—180 î.e.n. Pe o altă stampilă este numele preotului Theaidetos și al lunii Artamitios. După aceeași listă, Theaidetos a funcționat între 200—190 î.e.n.

Restul stampilelor descifrabile poartă numai nume de fabricanți: Antimachos, cu emblema sa, un Kerkeion care a funcționat după preotul Athanodotos (220—180 î.e.n.). Altă stampilă cuprinde numele lui Sarapion. În sfîrșit, singura stampilă rotundă din cele zece exemplare (restul fiind dreptunghiulare) poartă în mijloc emblema rhodiană, trandafirul de Rhodos, inscripția propriu-zisă fiind ștearsă. Pe baza celor trei exemplare care se pot data între 220—180 (unul cu mai multă precizie chiar, între 200—190 î.e.n.), se poate ajunge la concluzia că și celelalte fragmente de torți de amfore, găsite împreună, aparțin aceleeași perioade.

V. RECUNOAȘTERI ARHEOLOGICE ÎN RAIONUL TRUȘEȘTI

Cercetările de suprafață ale colectivului șantierului Trușești au continuat și în campania din anul acesta, completîndu-se astfel numărul așezărilor vechi de pe teritoriul localităților din acest sector al văii Jijiei:

1. *Albești* (r. Trușești).

În marginea de nord a satului, pe înălțimea « Cotul lui Nagîț », care se continuă spre est cu locul numit « La Urzicărie », s-au identificat două așezări mari, dintre care una aparține fazei Cucuteni A și cealaltă perioadei feudale (sec. XV—XVII).

a) Așezarea Cucuteni A de pe înălțimea « Cotul lui Nagîț », prin poziția ei dominantă deasupra șesului Jijiei, se aseamănă cu așezarea cucuteniană de pe Țuguieta și cu aceea de pe Holmul de la Buhăceni.

La suprafața solului se observă numeroase bucăți de lipitură de la locuințele neolitice și numeroase fragmente ceramice de stil A cu decor pictat sau aîncit. S-a găsit, de asemenea, un topor plat de piatră.

b) Pe locul « La Urzicărie », urmele de locuire ale așezării feudale se observă atît la suprafața solului, cît și în ruptura malului dinspre Albești.

2. — *Drislea* (r. Trușești).

a) În marginea de sud-est a satului, pe capul dealului « Frăsinești » (Frăsinei), s-au cules, la suprafața ogoarelor, fragmente ceramice cucuteniene, dintre care unele par a fi din faza Cucuteni B.

---

[1] Cf. Radu Vulpe, op. cit., p. 428 și urm.

[2] Ibidem, p. 422 și urm.

b) În marginea de sud-vest a satului, la sud de drumul dinspre Botoşani, pe locul numit « Silişte », s-au cules fragmente ceramice de caracter diferit: hallstattiene, din epoca migraţiilor şi de silişte moldovenească din sec. XV—XVII.

3. *Bîrsăneşti* (r. Truşeşti).

Pe locul numit « Livada Popii » s-au găsit resturi feudale, probabil din sec. al XVIII-lea.

4. *Ionăşeni* (r. Truşeşti).

În marginea de sud-est a satului, pe locul « La Pivniţă », s-au găsit resturi ceramice şi de obiecte de fier din sec. al XIX-lea.

★

În concluzie, prin lucrările efectuate în cadrul planului Şantierului Truşeşti pe anul 1954, s-au continuat săpăturile în aşezarea cucuteniană de pe Ţuguieta şi în aşezarea hallstattiană de pe Movila din şesul Jijiei şi au fost executate patru sondaje în aşezări aparţinînd epocii a doua a fierului (Lunca Ciurei) şi epocii migraţiilor (Truşeşti — Pe Cuha, Ionăşeni—La Ţintirim şi Dancu).

Cu privire la locuirea neolitică de pe Ţuguieta s-au adus date noi referitoare la sistemul de construcţie a locuinţelor şi s-a întregit planul aşezării.

Aşezarea de la Lunca Ciurei este prima aşezare de acest tip săpată în această parte a Moldovei. Atît prin sondajul efectuat aici, cît şi prin cercetările de suprafaţă întreprinse de colectivul Muzeului de Antichităţi din Iaşi în anii 1953 şi 1954 în zona de contact dintre depresiunea Prutului mijlociu şi podişul central moldovenesc, prin care s-au determinat şi alte aşezări de tip Lunca Ciurei, s-au adus contribuţii importante la cunoaşterea celei de a doua epoci a fierului în Moldova. Aşezarea datează din perioada Latène II (sec. II î.e.n.) şi corespunde perioadei mai vechi din aşezarea Latène de la Poiana — Tecuci. În această vreme comerţul oraşelor greceşti de la Marea Neagră, documentat prin mărgelele de sticlă şi numărul relativ mare al resturilor de amfore rhodiene, s-a extins pînă în această regiune îndepărtată a Moldovei, stimulînd activitatea economică şi deschizînd gustul pentru lucrurile de import din sud în pătura conducătoare a societăţii băştinaşe şi sedentare imediat anterioare epocii lui Burebista. În felul acesta s-a contribuit la accentuarea diferenţierilor sociale, grăbindu-se descompunerea organizaţiei gentilice a societăţii locale.

De asemenea, sondajele executate în cele trei aşezări din epoca migraţiilor reprezintă o contribuţie nouă pentru perioada de început (sec. III—IV) a acestei epoci, atît cu privire la tipul de aşezare, cît şi la caracterul formelor de cultură materială. Dacă ţinem seama şi de cercetările de suprafaţă efectuate în 1953 şi 1954 de colectivul Muzeului din Iaşi, în întreaga depresiune a Prutului mijlociu şi în marginea de nord a podişului central moldovenesc, prin care s-a determinat un număr important de cca 50 de aşezări din aceeaşi perioadă, concluziile trase din sondarea celor trei aşezări capătă un caracter de ordin mai general. Pe un spaţiu relativ mare de pe teritoriul Moldovei ne aflăm în faţa unui grup cultural în care tipul de aşezare este exclusiv acela al aşezărilor deschise şi extinse pe locuri joase, de preferinţă pe terasele apelor. Ceramica din toate aceste aşezări, care reprezintă de fapt singurele aşezări existente în acea vreme în această regiune a Moldovei, este identică cu ceramica grupului de necropole cunoscute pentru aceeaşi perioadă atît pe Nipru (Cerneahov, Romaşki), cît şi în Transilvania (Sîntana de Mureş), în Moldova

Carpatică (Izvoare), sau în Cîmpia Munteniei (Spanţov). Ceramica caracteristică şi predominantă cantitativ este de origine Latène şi reprezintă evoluţia ceramicii geto-dacice în epoca imperială romană tîrzie. Atît în aşezările din Moldova, cît şi în necropola de la Spanţov, apar forme de vase tipice geto-dacice (opaiţul în formă de ceaşcă tronconică cu o toartă) din epoca Latène. Cel puţin pentru spaţiul Moldovei şi al Munteniei, aceste transmisiuni culturale, întîlnite nu numai în necropole, ci şi în aşezări de tip sătesc, arată caracterul geto-dacic al populaţiei purtătoare a civilizaţiei din sec. III—IV şi deci continuitatea acestei populaţii autohtone imediat după părăsirea Daciei. Atestarea pe cale arheologică a caracterului geto-dacic al populaţiei din cuprinsul Moldovei, în aceste secole, corespunde de fapt menţionărilor exprese din textele clasice referitoare la dacii liberi.

Aceste rezultate preţioase pentru problema continuităţii culturilor materiale în Moldova pun imperios problema adîncirii cercetărilor pentru aceste epoci abia schiţate. Totodată se scot în evidenţă şi lacunele pe care le prezintă arheologia Moldovei pentru epoci întregi. Referindu-ne numai la perioadele în legătură cu sondajele efectuate, se impune cercetarea epocii hallstattiene tîrzii şi a originii culturii din a doua epocă a fierului descoperite în aşezările de tip Lunca Ciurei. De asemenea se impune cercetarea perioadei de înflorire a culturii Latène în timpul statului dac sub Burebista şi Decebal şi în vremea corespunzătoare provinciei Dacia, perioadă care separă cultura getică de la Lunca Ciurei de aceea a secolelor III—IV e.n. În sfîrşit, problema continuităţii elementului autohton în Dacia şi a formării definitive a poporului romîn se pune, din punct de vedere arheologic, abia cu cercetarea aspectelor culturale care succed perioadei timpurii a migraţiilor. Prin recunoaşterile de suprafaţă făcute de Muzeul din Iaşi se cunosc asemenea aşezări, a căror săpare metodică ar aduce unele soluţii la problemele puse.

M. Petrescu-Dîmboviţa (responsabil). Membri: M. Dinu, A. Florescu, F. Bobu Florescu, A. Niţu, D. Ştefan, F. Zaharia, N, Zaharia. Studenţi: Gh. Bujoreanu, M. Brudiu, M. Florescu, I. Ordentlich, G. Popa, D. Teodoru, M. Zamşteanu, A. Zub.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИЕ РАСКОПКИ В ТРУШЕШТИ

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

В 1954 г. в течение двух месяцев производились раскопки неолитического поселения на Цугуете и поселения начала первой эпохи железа, в ее окрестностях, в Мовиле, на равнине Жижии и археологические исследования в районе Трушешти. Помимо этого производились разведки в поселениях второй эпохи железа в Лунке Чурей и в поселениях эпохи переселения народов у с. Ионэшешти, Трушешти и Данку. На возвышенности Цугуеты в Трушешти (район Трушешти) была обследована площадь 1800 м. Раскопки обнаружили 11 неолитических жилищ, несколько пристроек и 18 неолитических ям, спорадические остатки обитания первой эпохи железа и эпохи переселения народов 4 погребения первой эпохи железа и 2 погребения с трупоположением эпохи переселения народов; в могиле одного из погребений были вырыты боковые выступы для деревянной покрышки, на которой лежали части лошадиного скелета.

Из этих и ранее полученных данных следует, что раскопками площади свыше 14300 м², произведенными в 1951—1954 гг. включительно, в Цугуете было обнаружено 55 неолитических обитаний, свыше 30 пристроек и 150 ям, оборонительный ров поселения, 125 погребений первой эпохи железа и 13 погребений эпохи переселения народов.

Из 11 обнаруженных до последнего времени помещений полностью было вскрыто лишь 8, 5 из которых принадлежат фазе Кукутени *А*, а 3 — фазе Кукутени *В*.

Исследованные жилища лежали на глубине 0,60 — 0,80 м. Размеры одного из них достигали 90 м², размеры же остальных жилищ не превышали 10—50 м².

Судя по расположению помещений, впервые обнаруженных в плане поселения, следует, что они находились вне центра поселения Кукутени *А*, в секторе, в котором жилища, принадлежащие фазе Кукутени *В*, являются более частыми.

Любопытные наблюдения были сделаны в связи с стратиграфией поселения и системой постройки домов. В отношении стратиграфии было установлено, что остатки обитания фазы Кукутени *В* не всегда перекрывают обитания Кукутени *А* и иногда встречаются в том же слое фазы Кукутени *А* (хотя и принадлежат к различным эпохам).

В связи с системой сооружения жилищ в одном случае (жилище XLVIII) точно восстановлена структура стен и их высота, не превышающая 2,05 м. По остаткам сохранившейся глиняной обмазки можно заключить, что для промежуточных стен внутри неолитических жилищ фазы Кукутени *А* использовались деревянные фундаменты.

Главными строительными деталями внутри помещений фазы Кукутени *А* являлись алтари круглой формы и в одном случае прямоугольной формы с слегка вогнутыми стенками.

В инвентаре жилищ фазы Кукутени *А* была сделана весьма ценная находка глиняного идола формы небольшого конуса, на верхней части которого помещалась стилизованная человеческая голова. Благодаря этой находке можно объяснить назначение небольших глиняных конусов, часто встречающихся в неолитических поселениях Молдавии и УССР.

В Мовиле, на равнине Жижии, были установлены южный и северный пределы 2-го и 3-го слоев поселения.

Поселения эпохи переселения народов (III—IV вв.) в Трушешти Пе Куха и Ионэшени на Цинтириме (район Трушешти) и Данку (район Яссы) неукрепленного типа и распространяются вдоль террас долин.

Типы жилищ различны. В Ионэшени и Данку встречаются полуземлянки, в Данку—полукруглой формы и срезанные в виде эскарпа. В поселении Пе Куха наблюдаются наземные жилища с очагами на настиле из песчанниковых плит.

По своему типу эта керамика идентична керамике некрополей черняховского типа на Днепре или некрополя Сынтана де Муреш в Трансильвании, датируемой III—IV вв. н.э.

В поселении Пе Куха были найдены железные инструменты—серп и большое долото.

Украшения, костяные гребни, отделанные бронзой, обнаруженные в Цинтириме и Пе Куха, и фибулы из Ионэшени и Данку напоминают характерные типы из Черняхова и Сынтаны де Муреш.

В поселении Пе Куха были вскрыты две гончарные печи с одной общей ямой. Эти печи характерны для миграционной эпохи; на первой печи видна доска с отверстием, опирающаяся на центральный столб, а на второй—на среднюю стенку. Печи не имеют свода, но наружная топка печи защищена глиняным ободком.

В Лунке Чурей (село Чуря, район Яссы) в нижней части холма открыто поселение типа Латен II (I в. до н.э.), состоящее из жилищ типа четырехсторонней полуземлянки с выгнутыми стенами.

Местная керамика ручной лепки близка керамике более раннего периода гето-дакийских поселений Пояна — Текучи. Керамика, изготовленная на гончарном круге, сводится лишь к нескольким фрагментам из тонко-серой массы.

Помимо керамики местного производства было найдено довольно большое количество черно-глазурованной керамики с граненными венчиками и ручками в виде X, идентичной керамике, называемой «бастарнской», обнаруженной в некрополе трупосожжения латенской эпохи в Поенешти-Васлуй.

В выводах социально-экономического порядка, касающихся керамики местного производства этой эпохи, важное место занимает керамика из греческих колоний, в частности родосские амфоры с клеймами на ручках.

Бусы из стеклянной цветной пасты, характерные для латенской эпохи, являлись также привозными объектами.

ОБЪЯСНЕНИЕ РИСУНКОВ

Рис. 1 — Трушешти-Цугуета. Платформа дома XLVIII из обожженного самана.

Рис. 2 — Трушешти-Цугуета. 1 — костяное шило: 2 — костяное долото; 3 — погремушка из обожженной глины: 4 — плоский каменный топор; 5 — роговое острие; все эти предметы относятся к поселению фазы Кукутени *А*.

Рис. 3 — Трушешти-Цугуета. Сосуд с расписной орнаментацией фазы Кукутени *А*$_1$.

Рис. 4 — Трушешти-Цугуета. Сосуд с углубленным рисунком фазы Кукутени *А*.

Рис. 5 — Трушешти-Цугуета. 1 — глиняный конический идол; 2 — глиняный идол троянского типа.

Рис. 6 — Трушешти -Пе Куха. Разрез печи 1 эпохи переселения народов (III—IV вв.).

Рис. 7 — Трушешти -Пе Куха. Горлышко амфоры с греческой надписью красного цвета (III — IV вв.)

Рис. 7а — Трушешти -Пе Куха. Надпись (деталь).

Рис. 8 — Трушешти -Пе Куха. 1 — железное долото: 2 — железный серп (III — IV вв.)

Рис. 9 — Ионэшени -Пе Цинтирим. Костяной гребень с медными украшениями (III — IV вв.).

Рис. 10 — Данку. Бронзовая булавка с глобусообразной ажурной головкой.

Рис. 11 — Данку. 1 — 6, 8 — 10, 13 — 15 — тонко-серая керамика изготовленная на гончарном круге; 11 — дно сосуда из зернистой массы, изготовленного на гончарном круге; 7 — венчик сосуда из пористой массы ручной лепки; 12 — ручка римской амфоры (III — IV вв.).

Рис. 12 — Данку. Бронзовая фибула с изогнутой ножкой (III—IУ в.).

Рис. 13 — Лунка Чурей. 1, 3, 8 — гетская керамика ручной лепки; 2, 4, 7 — керамика «бастарнского типа»: 5 — 6 — стеклянные бусы из цветной пасты (II в. до н.э.).

Рис. 14 — Лунка Чурей. Клейменные ручки родосских амфор.

Таблица I — Трушешти-Цугуета. Сосуд с расписной орнаментацией фазы Кукутени *А*.

Таблица II. — Трушешти - Цугуета. План раскопок.

LE CHANTIER ARCHÉOLOGIQUE DE TRUŞEŞTI

(RÉSUMÉ)

En 1954, on a continué, durant deux mois, les fouilles entreprises dans l'établissement néolithique de Ţuguieta et dans l'habitat du premier âge du fer, situé à proximité de Movila, dans la plaine de la rivière de Jijia, ainsi que les travaux d'identification entrepris dans le district de Truşeşti. En outre, on a effectué des sondages dans des établissements du second âge du fer, à Lunca Ciurei, et de l'époque des migrations,à Ionăşeni, Truşeşti et Dancu.

Sur la colline Ţuguieta de Truşeşti (district de Truşeşti) on a entrepris des recherches sur une superficie de 1800 m². Les fouilles effectuées ont abouti à la découverte de 11 habitations néolithiques, de quelques annexes et de 18 fosses néolithiques, de traces sporadiques d'habitations du pre-âge du fer et de deux tombes de l'époque des migrations; la fosse d'une mier de ces tombes est munie de rainures latérales permettant d'y fixer le couvercle de bois. Sur le couvercle gisaient les restes d'un squelette

Si on ajoute ces données à celles que l'on possédait déja, il résulte que grâce aux fouilles effectuées de 1951 à 1954 inclusivement, sur une superficie de cheval.
de plus de 14.300 m², on a découvert sur la Ţuguieta 55 habitations néolithiques, plus de 30 annexes et 150 fosses, 125 tombes datant du premier âge du fer et 13 tombes de l'époque des migrations.

Sur les 11 habitations néolithiques récemment découvertes, 8 seulement, ont été fouillées entièrement, dont 5 appartenant à la phase Cucuteni A et 3, à la phase Cucuteni B.

Les habitations étudiées se trouvaient à des profondeurs variant de 0,60 à 0,80 m.

En ce qui concerne leurs dimensions, une seule habitation avait une surface de 90 m², le reste variant de 10 m² à 50 m².

De la disposition des habitations nouvellement découvertes, il résulte qu'elles se trouvent au delà du centre de l'établissement Cucuteni A, dans un secteur d'où commence à augmenter le nombre d'habitations appartenant à la phase Cucuteni B.

Des observations intéressantes ont été faites sur la stratigraphie de l'établissement et le système de construction des habitations.

En ce qui concerne la stratigraphie, on a constaté que les vestiges d'habitations appartenant à la phase Cucuteni B ne se superposent pas toujours à celles de la phase Cucuteni A, mais on les rencontre parfois dans la même couche avec les vestiges appartenant à la phase Cucuteni A, sans que, toutefois, ils soitent contemporains de ces derniers.

Quant au système de construction des habitations, on a pu dans le cas de l'habitation XLVIII, reconstituer, avec précision, la structure des murs et leur hauteur qui ne dépasse pas 2,05 m. De même, on a pu déduire des vestiges d'enduit, d'argile, qu'on a utilisé des morceaux de bois comme base pour les murs intermédiaires d'une habitation néolithique appartenant à la phase Cucuteni A.

Parmi les pièces de construction de l'intérieur des habitations appartenant à la phase Cucuteni A, les plus importantes sont les autels de forme circulaire et, dans un cas, de forme rectangulaire.

En ce qui concerne l'inventaire des habitations de la phase Cucuteni A, la découverte d'une idole de forme conique, en terre glaise, portant, à sa partie supérieure, une tête d'homme stylisée, est d'une importance particulière. Cette découverte éclaircit la question des petits cônes en terre glaise, dont la présence est très fréquente dans les établissements néolithiques de Moldavie et de la R.S.S. d'Ukraine.

A Movilă, dans la plaine de la Jijia, on a réussi à établir les extrémités nord et sud des niveaux d'habitation 2 et 3.

Les établissements appartenant à l'époque des migrations (IIIe et IV siècles) de Truşeşti—Pe Cuha et Ionăşeni—La Ţintirim (district de Truşeşti) et Dancu (district de Jassy) s'étendent sur les terrasses des vallées.

Le type des habitations varie. A Ionăşeni et à Dancu il y a des demi-huttes ; à Dancu leur forme est semi-circulaire, taillée en escarpe. Dans l'établissement nommé « Pe Cuha », les habitations sont situées à la surface du sol. Elles possèdent des foyers aménagés sur un lit de dalles de grès.

Par ses caractéristiques la céramique est identique à celle des nécropoles du type Tcherniachov situées sur le Dniepr ou à la céramique de la nécropole de Sîntana de Mureş, en Transylvanie, qui date des IIIe — IVe siècles avant notre ère.

Les outils en fer trouvés dans l'établissement nommé « Pe Cuha » sont une faucille fragmentaire, un ciseau de grandes dimensions.

Les objets servant comme ornements, les peignes en os, aux rivets en cuivre, trouvés dans les établissements nommés « La Ţintirim » et « Pe Cuha », ainsi que les fibules trouvées à Ionăşeni et à Dancu, rappellent les types caractéristiques de Tcherniachov et de Sîntana de Mureş.

Dans l'établissement nommé « Pe Cuha » on a réussi à dégager également deux fourneaux de potier desservis par une fosse commune. Ces fourneaux caractéristiques de l'époque des migrations, présentent une plaque perforée soutenue par une colonne centrale (le fourneau n° 1) et par un mur intermédiaire (le fourneau n° 2). Les fourneaux ne sont pas recouverts d'une voûte, mais ils ont leur gueulard protégé par une margelle en terre glaise.

A Lunca Ciurei (dans la commune Ciurea, district de Jassy), au pied d'une colline, on a découvert un établissement du type La Tène II (IIIe siècle avant notre ère) où se trouvent des habitations ayant la forme de demi-huttes quadrilatères.

La céramique indigène travaillée à la main correspond à la céramique appartenant à la période plus ancienne de l'établissement daco-gète de Poiana-Tecuci. La céramique façonnée à la roue se compose de quelques fragments de pâte fine grisâtre.

Outre la céramique indigène, on a également trouvé une quantité assez considérable de céramique au vernis noir, aux bords à facettes et aux anses en forme de X identiques à la céramique dite « bastarne » découverte dans la nécropole d'incinération La Tène de Poieneşti-Vaslui. Enfin, une place importante au point de vue des conclusions d'ordre économique et social concernant la société indigène de l'époque, échoit à la céramique des colonies grecques, surtout aux amphores rhodiennes portant des estampilles.

C'est également par voie d'importation que les perles confectionnées verroterie de différentes couleurs, caractéristique de l'époque La Tène, y sont parvenues.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. — Truşeşti-Ţuguieta. Plateforme en bousillage calciné appartenant à l'habitation XLVIII.

Fig. 2. — Truşeşti-Ţuguieta. 1: alène en os; 2: ciseau en os; 3: hochet en terre cuite; 4: hache plate en pierre; 5: poinçon en corne; tous ces objets appartiennent à l'habitat de la phase Cucuteni A.

Fig. 3. — Truşeşti-Ţuguieta. Vase au décor peint de la phase Cucuteni A.

Fig. 4. — Truşeşti-Ţuguieta. Vase à décor en creux de la phase Cucuteni A.

Fig. 5. — Truşeşti-Ţuguieta. 1: idole conique d'argile; 2: idole d'argile de type troyen.

Fig. 6. — Truşeşti — Pe Cuha. Four n° 1, section; époque des migrations (IIIe et IVe siècles).

Fig. 7. — Truşeşti — Pe Cuha. Col de grande jarre portant une inscription grecque de couleur rouge (IIIe et IVe siècles).

Fig. 7 a. — Truşeşti — Pe Cuha. Inscription (détail).

Fig. 8. — Truşeşti — Pe Cuha. 1: ciseau en fer; 2: faucille en fer (IIIe et IVe siècles).

Fig. 9. — Ionăşeni — La Ţintirim. Peigne en os, clouté de bronze (IIIe et IVe siècles).

Fig. 10. — Dancu. Aiguille de bronze à tête globulaire et ajourée.

Fig. 11. — Dancu. 1—6, 8—10, 13—15: fine céramique grise travaillée au tour; 11: fond d'un vase en pâte rugueuse, travaillé au tour; 7: goulot d'un vase en pâte rugueuse travaillé à la main; 12: anse d'amphore romaine (IIIe et IVe siècles).

Fig. 12. — Dancu. Fibule en bronze au pied courbé (IIIe et IVe siècles).

Fig. 13. — Lunca Ciurei. 1, 3 et 8: céramique gétique travaillée à la main: 2, 4, 7: céramique de type « bastarne »; 5, 6: verroterie en pâte colorée (IIe siècle a.n.è.).

Fig. 14. — Lunca Ciurei. Anses d'amphores rhodiennes à inscriptions.

Pl. I. — Truşeşti-Ţuguieta. Vase à décor peint de la phase Cucuteni A.

Pl. II. — Truşeşti-Ţuguieta. Plan des fouilles.

STUDII ŞI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE
Tomul VI, 1955. nr. 1—2,

ŞANTIERUL ARHEOLOGIC GRĂDIŞTEA MUNCELULUI — BLIDARUL

REZULTATUL SĂPĂTURILOR DIN CAMPANIA ANULUI 1954

Două au fost obiectivele principale urmărite de colectivul de săpături de la așezările dacice în Munții Orăștiei, în cursul verii anului 1954. Primul obiectiv a fost acela al exploatării sistematice a unui număr cît mai mare posibil de terase de pe *Dealul Grădiștii* și de pe culmile învecinate (*Fețele Albe*, de pildă), iar al doilea — continuarea dezvelirii complete a cetății de pe *Blidarul.*

Prezentăm mai jos o scurtă dare de seamă asupra rezultatelor mai însemnate obținute prin aceste cercetări.

1. TERASA CU LOCUINŢĂ ROTUNDĂ DE PE DEALUL GRĂDIȘTII

Printre punctele de o deosebită importanță arheologică pentru istoria dacilor pot fi considerate și numeroasele terase de pe culmea și coastele Dealului Grădiștii . Cele mai multe dintre ele, dacă nu chiar toate, au fost locuite sau, cel puțin, întrebuințate într-un chip oarecare.

Încă din anii trecuți s-a stabilit existența urmelor de locuire pe terasele din jurul Cisternei[2]. După curățirea terenului de arbori și bălării, imediat la vest de Cisternă, lîngă drumul actual care duce la Cetate, s-a identificat existența unui platou cu șase terase de dimensiuni mici, toate aproape la același nivel (fig. 1). Sondagiile efectuate pe aceste terase au arătat existența urmelor de locuire pe fiecare dintre ele. S-a procedat la cercetarea sistematică a terasei nr. II, care a fost reperată încă de anul trecut.

Rezultatele au întrecut așteptările noastre. Ne așteptam la o locuință modestă — dat fiind dimensiunile mici ale terasei — în realitate, însă, am descoperit o clădire neobișnuită din toate punctele de vedere.

Terasa cercetată este orientată aproape exact pe direcția nord-sud. Spre E și V se mărginește cu terasa I și IV despărțită fiind de acestea printr-o ușoară denivelare. Spre N, terasa se termină printr-o pantă destul de mare care urcă la terasa superioară, iar spre S printr-o pantă abruptă care coboară într-o altă terasă, pe unde se presupune că ar fi trecut drumul antic.

---

[1] C. Daicoviciu, în « S.C.I.V. », III, 1952, p. 303.
[2] Vezi raportul preliminar pe anul 1951, « S.C.I.V. », III, 1952, p. 303, fig. 26.

Terasa naturală a fost amenajată de mîna omului. Pămîntul săpat din panta dealului a fost aşezat în extremitatea sudică a terasei, contribuind astfel mult la lărgirea ei. Profilul făcut pe latura de est arată clar cum s-a efectuat această amenajare. Iniţial, terasa a avut numai 11 m lăţime, pentru ca apoi să fie lărgită cu încă 7 m (fig. 2). S-a obţinut astfel o terasă de formă ovală cu o lungime de 26 m şi o lăţime de 18 m.

Întreaga terasă a fost cercetată şi dezvelită cu excepţia porţiunilor unde se găsesc în picioare fagi şi buturugi de dimensiuni mari (vezi pl. I).

Stratigrafic putem vorbi de un singur nivel de locuire, care se găseşte sub pămîntul vegetal, a cărui grosime variază între 0,10 şi 0,20 m. Uneori resturile de cultură, mai ales bucăţi de lut ars din pereţii locuinţei, ajung

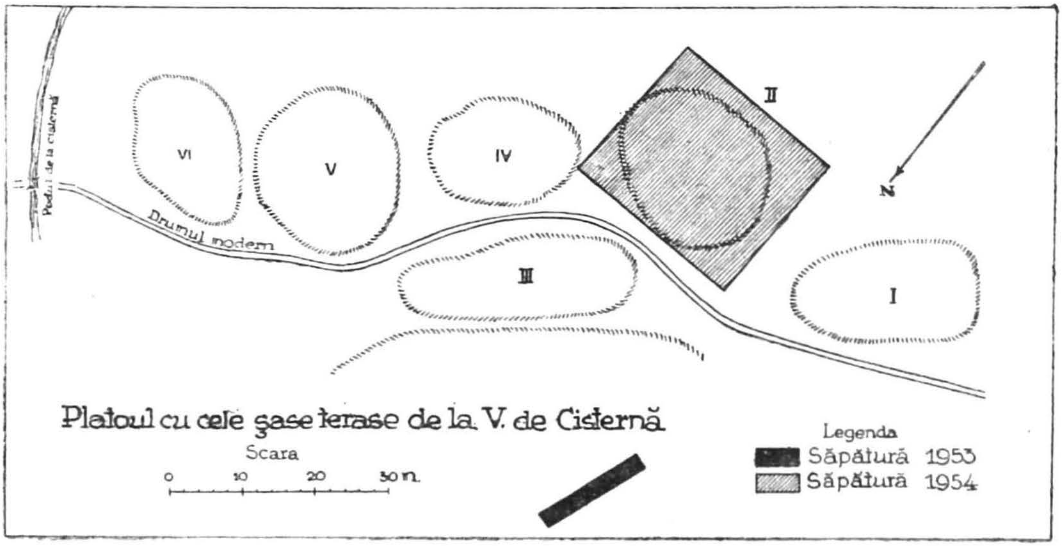

Fig. 1. — Grădiştea Muncelului. Platoul cu cele şase terase de pe Dealul Grădiştii.

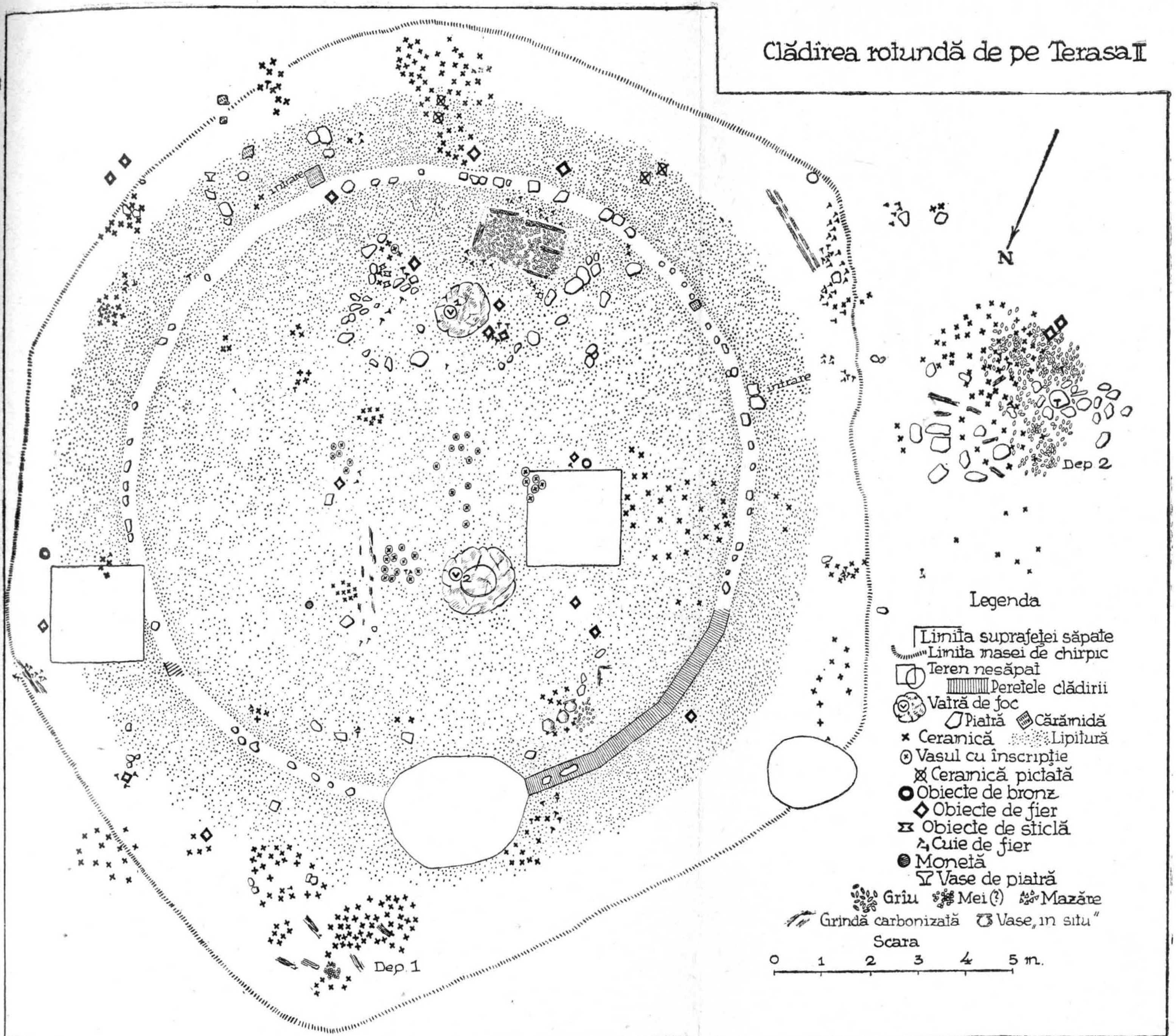
pînă la suprafaţă. Sub stratul de pămînt vegetal, de culoare negru-cafeniu, apare un pămînt galben-roşcat în care se găsesc cele mai multe urme de cultură.

Linia de despărţire dintre aceste două straturi este în general linia nivelului antic, marcată în săpătură prin fragmente, bucăţi de lipitură de lut ars şi mult cărbune de lemn. Sub stratul de pămînt galben-roşcat, apare un strat format de stîncă nativă.

Nicăieri nu s-au constatat urmele unor răvăşiri ulterioare în afara celor făcute de rădăcinile copacilor.

Săpăturile au scos la iveală, aproximativ în centrul terasei, o construcţie neîntîlnită pînă acum. Forma ei, virtual, este rotundă, cu diametrul de 12,5 (pl. I şi fig. 3 şi 4)[1]. Fiind însă construită din bîrne de lemn, ea n-a putut primi forma unui cilindru, ci a unui poligon cu 20 de laturi. Fiecare din aceste laturi are o lungime de 2 m. E probabil ca clădirea să fi avut şi un cat superior.

[1] Pe coloana lui Traian se cunosc clădiri rotunde. Vezi C. Cichorius, Die Reliefs des Trajanssäule. Berlin, 1896, vol. I (planşe), pl. XLIII, scena 150—151 şi altele.

Planşa I. — Grădiştea Muncelului. Clădirea rotundă de pe Terasa II. Planul clădirii.

Pereții au fost făcuți din bîrne groase de lemn, așezate una peste alta, așa cum se construiesc și astăzi locuințele în regiunile de munte. Unirea bîrnelor se face prin îmbinare în lemn fără ajutorul scoabelor de fier. Bîrnele au fost așezate pe o temelie formată din blocuri mici de gresie calcaroasă, care stînd într-un mediu umed s-au erodat, rămînînd astăzi doar fragmente mici. Pe întreg perimetrul clădirii s-au putut urmări aceste blocuri. În afară de blocurile de gresie calcaroasă, la temelia așezată pe un strat de pămînt galben-roșcat bine bătut, s-au mai întrebuințat și cîteva pietre de stîncă locală, fragmentul unei cărămizi de formă paralelipipedică încă din antichitate, precum și cîteva bucăți de bazalt. Bazaltul a fost reîntrebuințat. Probabil că a făcut parte dintr-o altă clădire sau dintr-un obiect, pentrucă este fățuit neregulat și se vede clar că e numai un fragment. Pereții de lemn, astfel construiți, au fost lipiți și în interior și în exterior cu lut galben și apoi fățuiți. Se văd mai multe straturi de fățuială. Un astfel de perete a fost prins pe latura de N—V a clădirii pe o lungime de 7 m. Înălțimea peretelui păstrat este de 0,10 m, iar grosimea lui de 0,40 m (fig. 5).

Clădirea a fost acoperită cu șindrilă. Nicăieri nu s-au constatat urme de țigle. Lemnul întrebuințat la acoperiș și șindrila, prăbușite în urma incendiului care a pus capăt acestei locuințe, au dat naștere unui strat de cărbune care se întinde aproape compact pe întreaga suprafață a clădirii. În unele locuri, stratul de arsură ajunge pînă la 0,10—0,12 m grosime. Peste tot s-au constatat fragmente de grinzi mari de lemn carbonizat. Numărul lor crește cu cît ne apropiem mai mult de centrul clădirii.

Vatra casei este formată dintr-o lipitură compactă de lut cu multă pleavă, de culoare roșiatică (datorită incendiului), aplicată pe pămînt galben bătut. În unele locuri, mai cu seamă în centrul clădirii, această lipitură este de culoare neagră. Probabil acolo au căzut grinzi aprinse din acoperiș.

În afara pereților, de jur împrejurul clădirii, pe o lărgime de 1,5 m se găsește o altă vatră cu lipitură deosebită de cea din interior. Vatra exterioară este mult mai subțire, mai puțin compactă, fără urme de pleavă (fig. 6) iar, lipitura ei este înroșită și în unele locuri înnegrită din cauza incendiului. Avem de-a face cu vatra pridvorului casei, apărat de streașină.

După toate probabilitățile, clădirea a avut două intrări: una pe latura de sud și una pe latura de

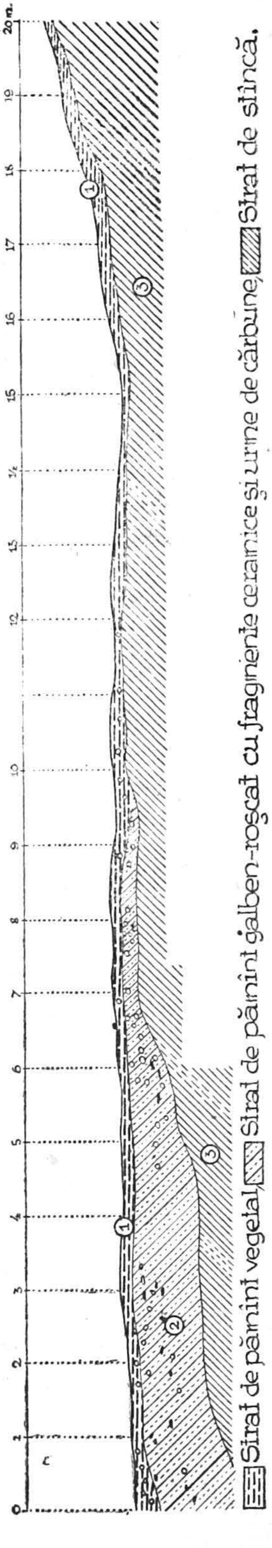

Fig. 2. — Grădiştea Muncelului. Profilul laturei de E a Terasei nr. II.

Fig. 3. — Grădiştea Muncelului. Terasa nr. II cu clădirea rotundă.

Fig. 4. — Grădiştea Muncelului. Terasa nr. II cu clădirea rotundă. Detalii.

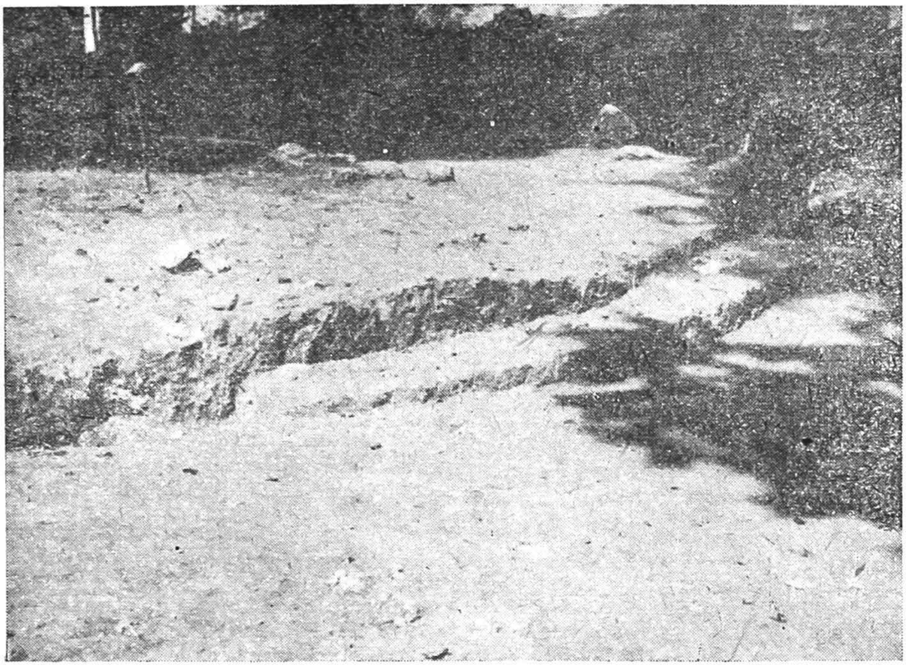

Fig. 5. — Grădiştea Muncelului. Terasa nr. II cu clădirea rotundă. O parte din perete.

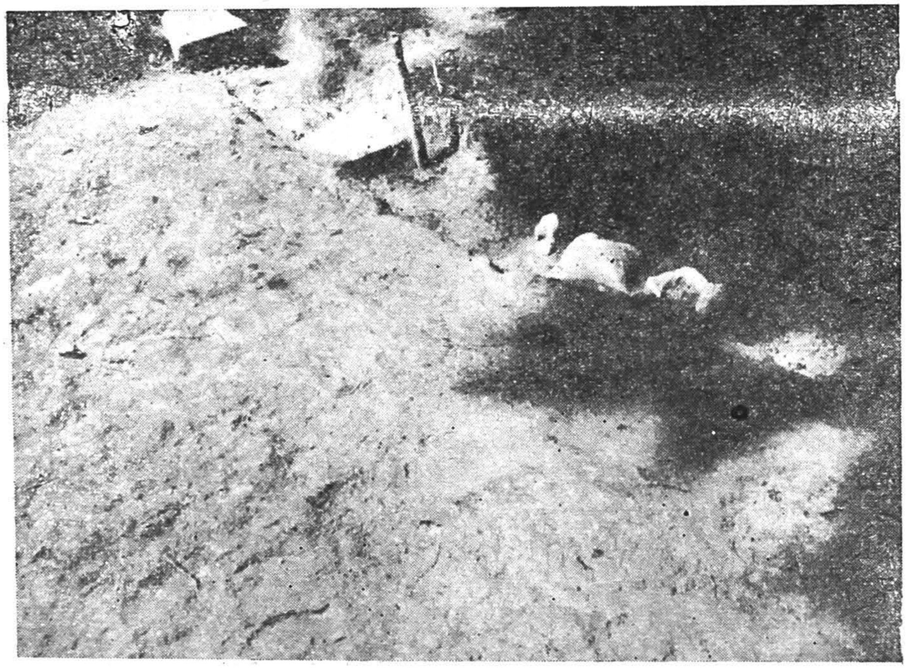

Fig. 6. — Grădiştea Muncelului. Clădirea de pe Terasa nr. II. Vatra din jurul clădirii.

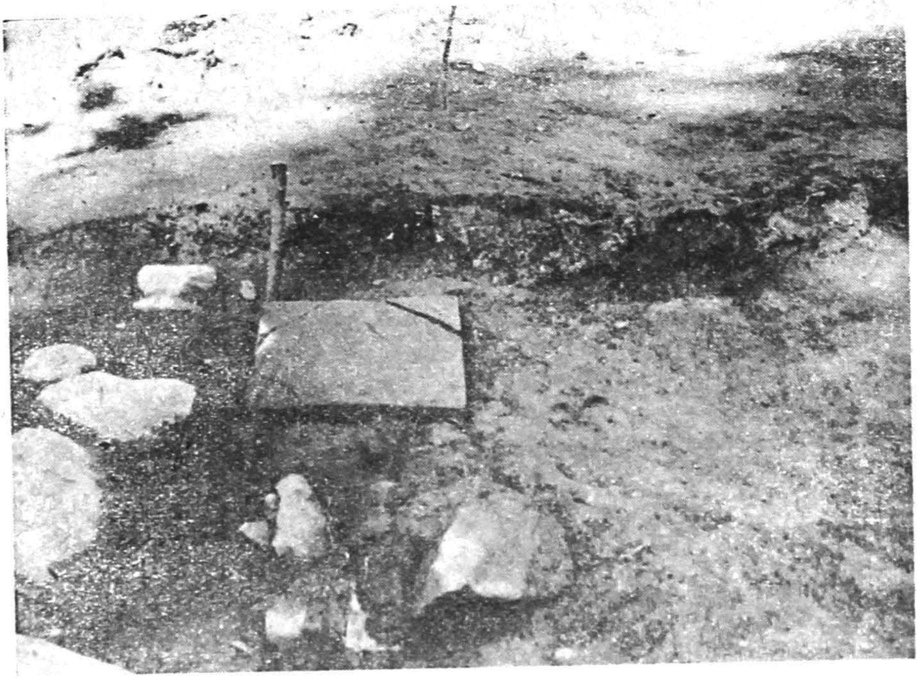

Fig. 7. — Grădiștea Muncelului. Clădirea de pe Terasa nr. II. Intrarea cu pragul de cărămizi.

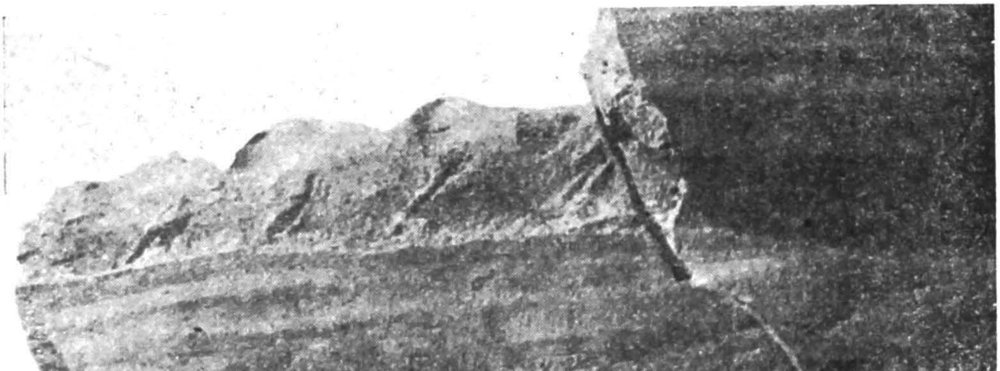

Fig. 8. — Grădiștea Muncelului. Clădirea de pe Terasa nr. II. Partea de sus a vasului cu stampila DECEBALVS PER SCORILO.

vest. Intrarea de pe latura de sud este marcată printr-un prag format din cărămizi. *In situ* s-a găsit o singură cărămidă, foarte bine arsă, fără nici un fel de ornament. Cărămida (fig. 7) are o formă patrată cu laturi de cîte 0,40 m şi cu o grosime de 0,05 m. Pe faţa exterioară este tocită, datorită umblării pe ea. Celelalte cărămizi, care au alcătuit pragul, au fost mişcate din loc şi împrăştiate. Unele au alunecat pe panta abruptă care coboară la terasa inferioară, pe unde se presupune că ar fi trecut drumul antic, lucru care ni se pare foarte probabil, deoarece locuinţa are intrarea principală orientată spre el. Tot aici s-a descoperit şi o balama de uşă, din fier.

Fig. 9. — Grădiştea Muncelului. Clădirea de pe Terasa nr. II. Detaliul inscripţiei DECEBALVS de pe vasul cu precedent.

Intrarea de pe latura de vest a fost probabil o intrare secundară fiind marcată printr-un prag făcut din două blocuri de gresie calcaroasă.

În interiorul clădirii, care pare să fi avut numai o singură încăpere, neconstatîndu-se nici un perete despărţitor s-au descoperit două vetre de foc.

În afara clădirii rotunde, pe această terasă, au mai existat încă două clădiri anexe: dependinţa 1, aşezată la 4 m de locuinţă, pe latura de nord, şi dependinţa 2, aşezată la 6 m, pe latura de vest. Dependinţele au fost construite din lemn.

Aproximativ în centrul clădirii, răspîndite pe o porţiune mare, s-au descoperit fragmentele unul vas de lut, de culoare roşiatică, cu buza mult îngroşată. Vasul are forma unei pîlnii mari (înălţimea 0,70 m, diametrul gurii 1,25 m, grosimea buzei 0,05 m, iar a pereţilor între 0,015 şi 0,03 m).

Sub buză, au fost aplicate patru ştampile în relief, perfect legibile, aşezate simetric la distanţă de 0,45 m una de alta (fig. 8). Stampilele sînt

alcătuite din două părţi deosebite. Pe prima se citeşte în caractere latine (răsturnate) numele DECEBALVS, iar pe cealaltă PER SCORILO. Vasul nefiind întreg, din cele patru stampile s-au păstrat numai două întregi, iar din a treia numai prima parte: DECEBALVS (fig. 9). Lipseşte porţiunea unde în mod normal ar trebui să fie cea de a patra pereche de stampile.

Referitor la ceramică trebuie să remarcăm, chiar înainte de a fi întreprins studiul ei amănunţit, că aproape toată este de factură autohtonă dacică cu forme evoluate tîrzii, lucrată cu o tehnică superioară care poate sta ori cînd cu cinste alături de cea grecească sau romană contemporană.

Fig. 10. — Grădiştea Muncelului. Clădirea de pe Terasa nr. II. Monedă de bronz.

Între obiectele de fier menţionăm unelte de producţie ca: pile, dălţi pentru scobit în lemn, două topoare, dornuri pentru găurit plăci de metal, cuţite, seceri şi două obiecte mari încă nedeterminate.

Obiectele de bronz sînt reprezentate printr-un clopoţel, două verigi şi o monedă.

Moneda (fig. 10) a fost descoperită în interiorul clădirii sub stratul de arsură, pe vatra casei. Este un *sesterţ* al împăratului Traian emis în anul 101—102 e.n.

CONCLUZII

Tehnica de construcţie, precum şi inventarul descoperit, dovedesc că ne aflăm în prezenţa unei clădiri dacice. Dimensiunile mari şi forma rotundă a clădirii de pe terasa II ne îndreptăţesc să vedem în ea un adevărat «palat» construit din lemn. Firesc se pune întrebarea la ce a putut fi folosită o asemenea clădire, a cărei construire a necesitat multă muncă şi îndemînare. Judecînd după numărul mare al obiectelor de uz casnic şi după abundenţa ceramicei, am putea spune că avem de-a face cu o locuinţă. În acest caz proprietarul ei trebuie să fi fost unul dintre fruntaşii statului sclavagist dacic, un om bogat, un stăpîn de sclavi care şi-a construit o locuinţă monumentală, alegîndu-şi forma cea mai pretenţioasă, forma rotundă.

Deşi inventarul clădirii şi al celor două anexe pledează pentru o locuinţă, nu este exclus să ne găsim în prezenţa unui edificiu public sau de cult în care puteau să existe şi obiecte de uz casnic. Pentru această ipoteză ar pleda dimensiunile mari ale clădirii, precum şi forma ei.

Ceramica cu forme evoluate şi materialul reîntrebuinţat de la temelia clădirii, ne dovedesc data tîrzie a construirii ei.

Moneda descoperită ne indică o dată la care clădirea exista. Fără nici o îndoială clădirea a fost construită anterior anilor 101—102 e.n. cînd a fost emisă moneda. Avînd în vedere formele ceramice care fac parte din ultima fază de dezvoltare a culturii materiale dacice şi durabilitatea nu prea lungă a unei construcţii de lemn, putem afirma că data construirii ei nu este prea îndepărtată de data indicată de monedă. Pentru ca moneda să ajungă în Dacia a trebuit să treacă un oarecare timp de la emiterea ei. Acest lucru ne confirmă existenţa clădirii la sfîrşitul primului război dacic.

Intensele urme de arsură ne arată că locuinţa şi cele două dependinţe ale ei au fost distruse de un incendiu violent. Acest incendiu n-a putut fi provocat decît de cotropitorii romani, care au vrut să « şteargă de pe suprafaţa pămîntului » tot ce era dacic.

Clădirea rotundă şi dependinţele ei au fost distruse în timpul celui de al doilea război dacic (105—106). După acest dezastru, terasa a II-a n-a mai fost locuită.

O menţiune deosebită trebuie acordată stampilelor de pe vasul cel mare. Ca formă, vasul aduce aminte de cupele de metal (de argint) din tezaurele dacice. El a servit, credem, mai curînd ca vas de libaţii sau ceva asemănător în practicile religioase decît ca simplu recipient de lichide. Nu era înfipt în pămînt, ci fixat într-un suport de lemn (eventual de metal?).

Cele două stampile, care se repetau, după cum am văzut, de patru ori pe pereţii vasului, la distanţe egale, pot da naştere la diferite interpretări. Cea mai « simplă » ar fi aceea că stampilele indică pe meşterul (sau pe meşterii) olar(i), ori pe proprietarul (proprietarii) vasului, *în limba latină*. E adevărat că în favoarea acestei interpretări pledează caracterul latin al literelor, cu formele lor ce trimit în jurul anului 100 e.n. Cele două stampile ar însemna, la prima vedere, « Decebalus *prin* Scorilo ».

Lăsînd la o parte faptul că prepoziţia *per* cere acuzativul (de o abreviaţie a lui *Scorilonem* ne îndoim că ar putea fi vorba), nu găsim nici sensul, nici analogia unei asemenea inscripţii pe vase: « Decebalus per Scorilo ». Olarul (sau proprietarul) *Decebalus* a făcut acest vas *prin* (ori pentru?) *Scorilo* (olar şi acesta, sau proprietarul al doilea?).

În cazul cînd atît Decebal cît şi Scorilo ar fi meşteri, ar fi curios ca amîndoi meşterii să poarte numele istorice ale unor căpetenii dacice, cunoscute din alte izvoare. Nici nu se găsesc analogii pentru o asemenea interpretare, în care cuvîntul *per* să apară în această legătură.

Să fie numai *Scorilo* numele meşterului executant, iar Decebal numele regelui dac care a dispus executarea vasului? Şi în acest caz ne izbim de greşeala gramaticală şi de lipsa unei analogii convingătoare. A-i atribui lui *per* sensul de « pentru » ni se pare prea arbitrar şi chiar cu neputinţă.

În faţa acestor greutăţi de a da un sens celor două stampile în limba latină, ne-am gîndit la posibilitatea tălmăcirii inscripţiei cu ajutorul limbii dacice.

Fără a intra acum în argumentarea filologică - lingvistică a chestiunii[1], noi credem că în DECEBALVS PER SCORILO trebuie să vedem o indicaţie a proprietarului vasului cu filiaţia lui: *Decebalus fiul lui Scorilo*. În acest caz, *per* ar însemna *fiu* în limba traco-dacă, atestat în onomastica tracă în mai multe rînduri, în compuse ca *Ziper*, *Eptaper*, *Reciper*, *Seiciper* etc.

[1] Lucru pe care-l vom încerca altă dată.

Am avea, prin urmare, credem noi, indicaţia preţioasă în limba dacă a propietarului rege *Decebalus*, fiu al lui *Scorilo*.

După cum se ştie, un *Dacorum dux* cu numele *Scorylo* apare la Frontinus, Stratag., I, 10, 4, iar Iordanes, Get. 73, pomeneşte de un *Coryllus*, *rex Gothorum* (= *Getarum*), ca urmaş al lui Comosicus, pe care toţi istoricii sînt de acord a-l identifica cu Scorylo. Nu există piedici serioase pentru a vedea în acest Scorylo (Coryllus) din textele literare aceeaşi persoană cu *Scorilo* de pe vasul nostru şi nici pentru a admite filiaţia indicată prin cele două stampile.

Importanţa deosebită pe care o comportă atît stampilele în sine, cît şi conţinutul lor în limba dacă, scrisă cu litere latine, precum şi informaţia istorică ce ne-o furnizează nu poate fi îndeajuns de accentuată. Acest lucru ne face să revenim, mai pe larg, asupra întregii probleme, cu altă ocazie.

2. TERASA CU STÎNA

Pe culmea Dealului Grădiştii, încă de multă vreme, s-au recunoscut urmele unui drum antic[1], astăzi încă vizibil pe alocurea, sub forma unei adîncituri ce urcă drept, sau şerpuind, în spre *cetatea de piatră*. Din această arteră se desprind alte drumuri secundare, dintre care unele, pe mici porţiuni, mai pot fi recunoscute destul de bine, coborînd sau urcînd la unele terase cu evidente urme de locuire.

Înainte de a ajunge la punctul numit « La Tău » (cisterna), din acest drum principal se desprinde un altul, ce coboară în direcţie vestică, trecînd pe la marginea unor terase şi ajungînd deasupra unei terase mai mici, unde, odată cu anotimpul de toamnă, localnicii de la Grădişte ori de la Luncani, găsind locul prielnic în ultimii ani, îşi instalau temporar o stînă de oi. Din această cauză, în mod convenţional, terasa va fi numită de acum înainte « terasa cu stînă ». În urma acestei folosiri, pămîntul prinsese o coajă neagră, dar forma terasei nu a fost schimbată cu nimic. Lucrările de la stînă nu au străpuns nivelul antic decît în colţul, estic unde s-au aflat urmele unei gropi conţinînd pămînt umed, şi care ulterior a fost astupată cu pămînt de culoare diferită şi trunchiuri de copaci[2] (fig. 11).

Această terasă are forma unui triunghi cu laturile de 32 × 18 × 37 m, formînd în colţul estic un unghi drept.

Procedînd la săparea în adîncime pe o suprafaţă în formă de trapez dreptunghiular (24 × 18 × 26 × 6 m), îndată sub pămîntul vegetal de culoare neagră rezultat din putrezirea frunzelor şi a gunoaielor de la stînă, la adîncimea de 0,10—0,15 m, apare un pămînt roşcat, provenit din sfărîmarea şi pulverizarea bucăţilor roşii de lut ars, pămînt care cu cît ne adîncim devine din ce în ce mai cărămiziu, ca pe la adîncimea de 0,20 m să apară şi primele bucăţi mărunte de lipitură de culoare roşie ori neagră-roşcată, cu evidente amprente de pleavă. Bucăţi mărunte de ceramică întîlnim la adîncimea de 0,10—0,15 m, îndată sub stratul vegetal, iar ceva mai adînc, printre bucăţile de lipitură, apar fragmente ceramice în cantităţi tot mai mari, în majoritatea cazurilor lucrate cu roata. La adîncimea de 0,20—0,25 m, chiar deasupra lipiturii de lut ars,

---

[1] D. M. Teodorescu, Cercetări arheologice în munţii Hunedoarei, Cluj, 1932, p. 13—14, şi în « Anuarul Comisiunii monumentelor istorice », secţia pentru Transilvania, III, 1930—1931, p. 49.

[2] Terasa se găseşte, aproximativ, la S de cota 1144 (vezi schiţa fig. 19 publicată de prof. C. Daicoviciu în Aşezările dacice din munţii Orăştiei. Ed. Acad. R.P.R., 1951).

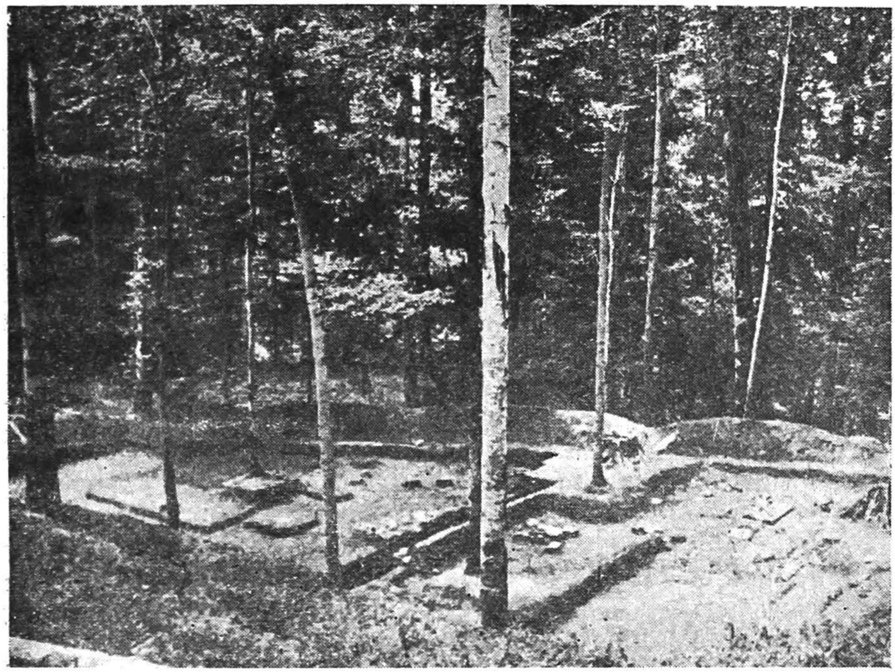

Fig. 11. — Grădiştea Muncelului. Vederea Terasei cu stînă (după dezvelirea locuinţei).

Fig. 12. — Grădiştea Muncelului. Locuinţa de pe Terasa cu stînă. Vatra de foc.

întîlnim primele bucăţi de pietre de stîncă, fără urme de cioplire. Lipitura arsă ajunge în adîncime pînă la 0,55 m (adîncimea maximă), sub care urmează un pămînt galben-albicios, în grosime de 0,05—0,10 m (pavimentul locuinţei), bine bătut şi netezit pe unele porţiuni, cu numeroase urme de arsură pe suprafaţă (îndeosebi cărbune de lemn). Sub acest nivel, apare un strat de pămînt gălbui, a cărui linie superioară marchează nivelul antic înainte de construirea locuinţei. Cu cît ne adîncim în acest strat, pămîntul primeşte tot mai insistent o nuanţă mai nisipoasă, fiind amestecat cu bucăţi de stîncă locală, cu puţine resturi ceramice de culoare roşie, ajunse aici prin nivelarea artificială şi amenajarea anterioară a terasei, precum şi cu bucăţi infime de cărbune de lemn, ajuns pînă la adîncimea de 1 m datorită activităţii animalelor subterane.

Numeroasele pietre de stîncă răspîndite pe întreaga suprafaţă a terasei, la nivelul lutului ars ori sub această lipitură, îşi găsesc explicaţia prin folosirea lor ca material de construcţie, formînd temelia locuinţei ce s-a ridicat în acest loc. Pietrele, care nu s-au deplasat din poziţia iniţială, se găsesc şi acum aşezate cu latul, tare crăpate şi înroşite, fapt ce îşi are explicaţia numai într-un puternic incendiu. În momentul descoperirii, majoritatea acestor plăci de piatră de stîncă au fost mult deplasate, alunecînd spre panta de V a terasei. La colţuri, drept temelie, s-au folosit blocuri cioplite de calcar conchilic, din cele ce se foloseau şi la construcţia zidurilor cetăţilor dacice din munţii Orăştiei. Pe linia de mijloc a locuinţei, despărţind-o în două încăperi, s-au aflat alte trei blocuri, unul la mijloc şi două pe margini pe linia pereţilor exteriori. Dar şi aici, unele din aceste blocuri n-au mai fost găsite în punctele iniţiale. Din cauza unei tasări incomplete a pămîntului cu ocazia construirii terasei, blocurile fiind mai grele s-au adîncit mult sub nivelul plăcilor de stîncă, iar alteori s-au deplasat răsturnîndu-se, sau, fiind formate dintr-o rocă puţin consistentă, sub acţiunea focului şi apoi a apei s-au sfărîmat rupîndu-se în mai multe bucăţi; de aici dificultatea de a urmări în momentul dezvelirii linia de temelie a locuinţei. Pe unele locuri, se mai păstra destul de vag şi urma bîrnei de fag, prefăcută în cărbune, dar nici această linie nu s-a putut urmări continuu. Suprafaţa aproximativă ocupată de această locuinţă s-a putut deduce cu mai multă uşurinţă după vatra casei, păstrată mai ales pe porţiunea jumătăţii de S, sub forma unui pămînt lutos, bătut, de culoare galbenă-albicioasă. Suprafaţa este închisă de cîteva bucăţi de pietre plate de stîncă, nedeplasate de pe vechiul loc pe care-l ocupau în ansamblul clădirii. Bucăţile de lut ars cu urme de pleavă dovedesc că pe un schelet de pari şi de nuiele au fost ridicaţi pereţii de lut, a căror grosime n-a putut fi constatată. Din bucăţile lipiturii arse s-a putut deduce grosimea parilor şi a nuielelor, nu însă şi modul lor de împletire şi nici înălţimea, măcar aproximativă a acestor pereţi. Cărbunele de lemn de brad şi mai ales de fag arată că lucrarea de lemnărie ce susţinea acoperişul a fost deosebit de masivă, iar totala lipsă a fragmentelor de ţigle denotă că acoperişul a fost din lemn de brad, lucrat poate în tehnica şindrilelor. Intrarea în locuinţă a fost pe latura de S, unde s-a găsit ţîţîna de fier, în formă de tub, în care se învîrtea ţîţîna de lemn a unei uşi simple lucrate din scînduri de lemn de fag; o bucată carbonizată, lungă de 1 m, lată de 0,21 m şi groasă de 0,025 m, s-a găsit tocmai pe acest loc. Pe suprafaţa acestei scînduri, se observă găurile şi cuiele mici de fier, cu care ea era prinsă de altă scîndură. Tot aici, s-a găsit şi o ţîţînă de fier, prinsă de uşă, cu cuie mai groase. În interiorul locuinţei, în colţul de SE, s-au găsit urmele unei vetre de foc, de formă mai curînd

pătrată decît rotundă (cca 1 m × 1 m), înălțată cam cu 0,10 m deasupra nivelului locuinței, păstrînd pe alocurea fățuiala tare și netezită și chiar marginea puțin ridicată deasupra crustei (fig. 12). Deși pînă la urmă din săpătură nu a reieșit forma unui plan mai precis, din pricina naturii terenului, totuși, se poate afirma că pe acest loc a existat o singură casă, cu orientarea axului longitudinal pe direcția N—S, pereții exteriori ai locuinței închizînd un spațiu de formă dreptunghiulară, avînd dimensiunile de cca 11 m × 5 m, cu un perete median despărțind locuința în două încăperi. Arsura aflată în afara acestui spațiu, precum și fragmentele ceramice găsite ceva mai spre E, ar indica eventual existența unei dependințe de lemn, lipită de peretele estic al acestei locuințe.

Ca întotdeauna și pe această terasă inventarul cel mai bogat este reprezentat de numeroasele fragmente ceramice, aflate mai cu seamă în cuprinsul locuinței și în preajma ei imediată. Sau găsit în total 1774 fragmente ceramice mari și mici provenind de la vase lucrate cu mîna ori cu roata. Fragmentele vaselor lucrate cu mîna sînt puține la număr, aproximativ 35 % din totalul celor aflate.

Printre vasele lucrate cu roata s-au găsit cîteva purtînd urme de pictură.

Metalul, întîlnit la tot pasul la săparea acestei terase, este reprezentat prin numeroase bucăți de fier, unele oxidate în așa măsură și atît de frînte, încît nu ne putem da bine seama ce folosire să le atribuim. Dintre obiectele ce pot fi cu ușurință recunoscute, cele mai numeroase fac parte din materialul de construcție care a servit la încheierea legăturilor de lemn. Printre acestea menționăm numeroasele cuie (mari și mici), piroane, bucăți de scoabe, țîțîni, plăci de la clanța ușii etc. S-au găsit puține unelte de fier și anume o secure plată de tip vechi cu înmănușarea ca la celturile de bronz, un cuțitaș cu lamă curbată spre interior (cosor) și cu mîner scurt și fragmentul unui mîner lung de la un obiect (poate de la o oglindă).

Un alt obiect, dintr-un metal diferit, de culoarea bronzului, de culoare închisă în exterior și albicios în interior, reprezintă o oglindă în forma unei plăci subțiri, rotunde, cu găuri pe margini, ruptă în mai multe bucăți.

Locuința de pe terasa cu stînă a luat sfîrșit în urma jafului din partea cotropitorului roman, clădirea căzînd pradă unui puternic incendiu.

Comunicația cu celelalte terase se făcea prin anumite drumuri — ori mai curînd «străzi» — săpate în coasta dealului, care au fost observate și în preajma terasei cu stînă. Urcușul ori coborîșul de pe terase la aceste « străzi » se făcea printr-un fel de trepte de piatră și lemn, cum s-a constatat și spre capătul sudic al terasei cu stînă. Toate aceste grupuri de edificii de pe terasele Dealului Grădiștii, care privite în întregul lor complex aveau un aspect deosebit de estetic, prin monumentalitatea lor, au format de bună seamă, în ultima etapă de dezvoltare a « statului sclavagist » dacic, cartierul civil și meșteșugăresc al cunoscutului « polis » — *Sarmizegetusa regia.*

3. TERASA CU ATELIERUL PENTRU PRELUCRAREA FIERULUI ȘI A BRONZULUI

Coborînd de pe « platoul cu cele șase terase » din apropierea « cisternei », pe panta ce alunecă ușor înspre Valea Godeanului, întîlnim o largă terasă de formă aproximativ dreptunghiulară, cu laturile de cca 41 × 22 m[1]. Terasa a

[1] Pe schița de la fig. 20 din « S.C.I.V. », III, 1952, p. 303, această terasă e notată la V de linia pîrăiașului ce curge din cisternă, cu semnul unui cerc plin.

fost amenajată artificial, nivelîndu-se terenul prin tăierea stîncii, iar capătul de S fiind prelungit prin depunerea pămîntului. De aceea, la capătul sudic, odată cu alunecarea pămîntului spre coastă, suprafaţa coboară la un nivel mai jos decît jumătatea de N a terasei. Latura de răsărit a terasei este mărginită de o vale adîncă cu rîpă abruptă, prin care curge firul de apă format de izvoarele actuale ale « cisternei » şi care o desparte de terasele din partea de V a cetăţii de piatră. Poalele laturii de S sînt atinse de o ramificaţie a « drumului antic », care, pe marginea unei muchii înguste, trece prin apropierea terasei cu stînă. Sub latura vestică, pe o pantă lină, regăsim continuarea aceluiaşi drum străvechi. Drumul principal « antic » ce urcă spre cetatea de piatră se găseşte numai la cca 100 m la N de această terasă.

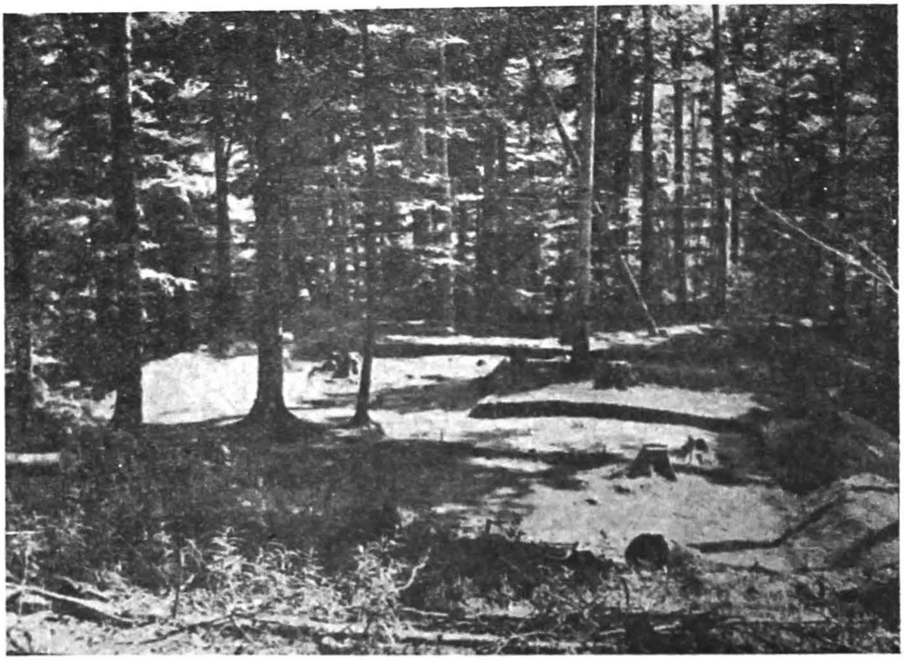
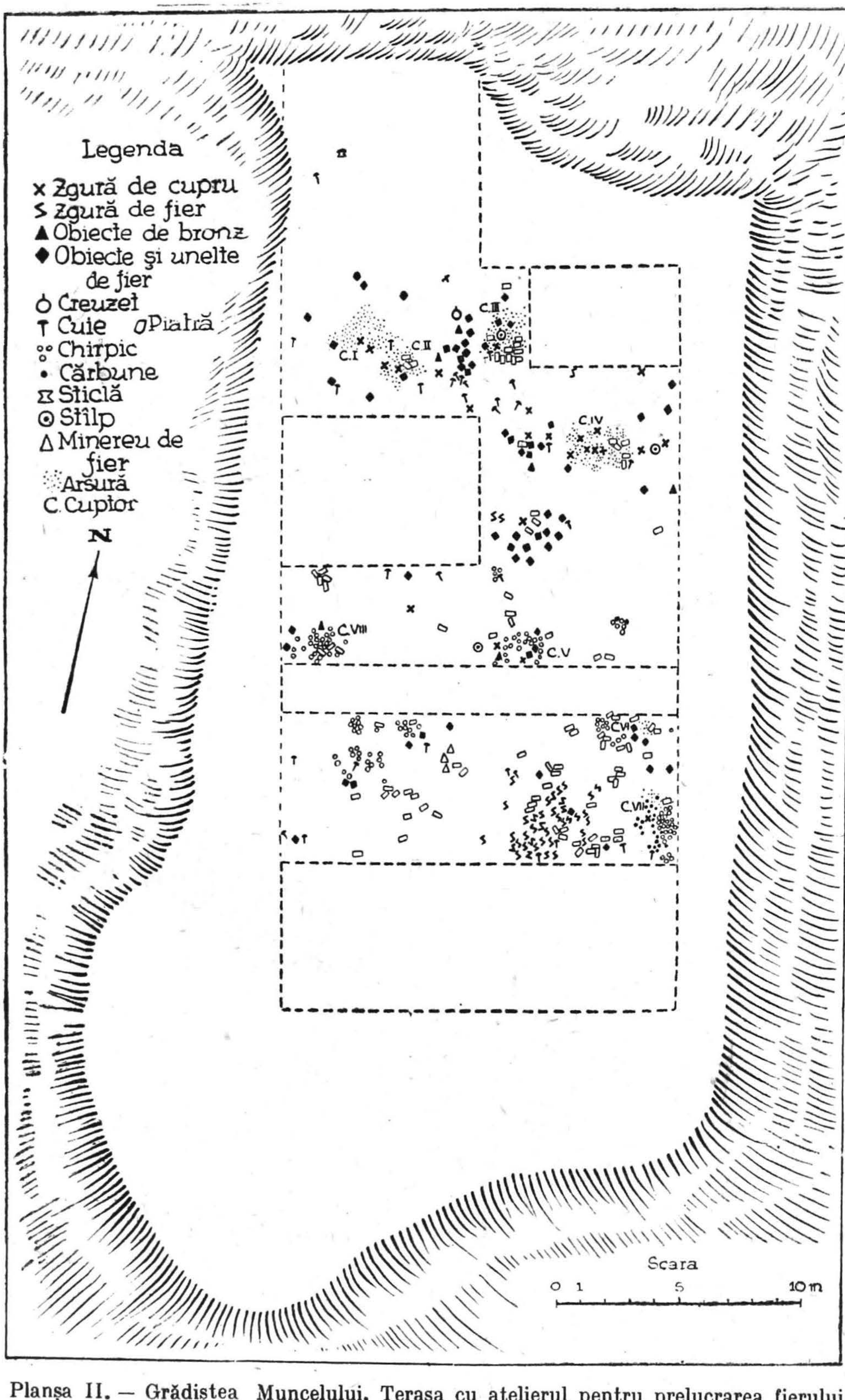

Fig. 13. — Grădiştea Muncelului. Terasa cu atelierul pentru prelucrarea bronzului şi a fierului. Vederea atelierului după dezvelire.

Poziţia terasei, în apropierea drumului antic, forma, precum şi mărimea ei, dădeau de înţeles că ne aflăm într-un punct deosebit, care trebuia să ascundă urme importante de viaţă din epoca dacică (fig. 13).

Urmele unor adevărate locuinţe nu se văd pe această terasă. Se pare că locuinţe cu pereţi în paiantă, atît de obişnuite pe terasele Dealului Grădiştii, n-au existat aici, iar puţinul lut ars cu urme de pleavă aflat în cîteva puncte (pe plan notat: *chirpic*) face impresia că s-ar datora mai curînd pereţilor unor cuptoare pentru topirea, obţinerea ori prelucrarea metalelor, decît unor eventuale edificii. Suprafaţa terasei pare, însă, să fi fost ocupată de un grup de mai multe barăci de lemn şi acest sistem de construcţie e dovedit prin bucăţile de pietre de stîncă aşezate într-o anumită linie, deşi acum cele mai multe sînt deranjate ori deplasate de la locul lor iniţial. Convingerea cu privire la existenţa unor barăci din bîrne şi scînduri ne este întărită şi de mulţimea cuielor şi piroanelor de fier găsite de cele mai multe ori în şir, a

Planşa II. — Grădiştea Muncelului, Terasa cu atelierul pentru prelucrarea fierului şi a bronzului. Planul atelierului.

scoabelor, a crampoanelor, a ţîţînilor, a ţintelor şi a scîndurilor carbonizate. Odată cu incendierea şi prăbuşirea lor, conturul formei acestor barăci a dispărut pentru totdeauna, încît urmărirea lor, în timpul săpăturii, a fost din cele mai dificile. Orientarea acestor construcţii, judecînd după linia pe care o urmează unele bucăţi de pietre ce par a fi fost folosite ca material de construcţie la baza temeliei pereţilor, ar fi N—S (planşa II).

În diferite puncte de pe cuprinsul terasei s-au găsit opt « cuptoare », indicate prin pete de arsură provenite din arderea materialului lemnos, prin bucăţi de pietre sau de lut ars şi stropi (boabe mărunte) de aramă (vezi fig. 14, 15 şi 16). Deşi acum atît de stricate, încît tehnica construirii şi funcţionării lor nu o putem nici măcar bănui, din cele cîteva indicii pe care ni le oferă dărîmăturile putem deduce numai că ele aveau o formă aproximativ rectangulară (pătrată ori dreptunghiulară), cînd erau cu pereţii de piatră; cînd aveau pereţii de lut, forma lor pare să fi fost mai curînd rotundă. Pereţii cuptoarelor se ridicau pe o bază de pietriş de stîncă, înălţată cu cca 0,20 m deasupra vetrei nivelului antic. Pe suprafaţa acestui pietriş s-a aşternut un strat subţire, bine făţuit, de pămînt galben. Pe acest strat întărit în urma arderilor se găseşte un strat tot atît de subţire de jar stins, rezultat în urma arderii lemnului de fag. Printre firele mărunte de cărbune se găsesc bucăţi de zgură de cupru, stropi (boabe) de cupru, ori pulbere verzuie rezultată în urma extragerii şi obţinerii aramei din minereu. În alte cazuri, în preajma cuptoarelor de lut, se găsesc bucăţi nu prea mari de zgură de fier, precum şi o pulbere negricioasă, aspră la pipăit, întocmai ca funinginea.

Materialul apărut de pe urma săpăturii, în majoritatea lui, constă din obiecte de metal, fie gata confecţionate, fie în curs de prelucrare. În număr mare s-au găsit bucăţi de zgură de cupru, mai ales în preajma cuptoarelor, apoi cupru şi bronz topit şi vărsat pe jos în forme nelămurite, bare de bronz (lingouri), un gît de ulcioraş de bronz cu defect în turnare, pereţii unui vas de bronz de asemenea cu defect de turnare, plăci de bronz, un ac de bronz de podoabă în patru muchii, aplici şi plăci de bronz. S-a aflat şi o bucată de placă groasă dintr-un metal alb (probabil cositor), care servea ca aliaj al cuprului pentru obţinerea bronzului. Fier brut s-a găsit puţin pe porţiunea săpată, mai frecvente fiind bucăţile de plăci de fier aflate pretutindeni, precum şi zgura de fier constatată în mari cantităţi înspre centrul terasei.

Numărul uneltelor este destul de scăzut faţă de materialul brut de metal. Uneltele aflate în număr mai mare sînt dornurile de fier de diferite mărimi şi grosimi, apoi dălţile, o pilă şi o nicovală de fier de forma unui piron.

Obiectele de lut sînt şi mai puţine la număr (vreo 10—15 bucăţi) în raport cu cele de metal. Puţinele fragmente ceramice dintr-o pastă roşie de bună calitate, au aparţinut unei străchini. Resturile mărunte de vase din pastă poroasă cu urme de fier topit (ori zgură) pe pereţi, trebuie considerate mai curînd provenind de la creuzete, mai ales că s-a găsit o bucată de zgură de aramă păstrînd forma creuzetului în care a fost depus minereul pentru încălzirea şi obţinerea cuprului. Cîteva fragmente de tuburi de lut ars pentru aducerea apei la această terasă dovedesc că o parte din conducta principală de la cisterna de deasupra alimenta cu apă, pentru nevoile muncii metalurgice, şi atelierele de pe această terasă. Trebuie să mai amintim şi cele cîteva bucăţi de minereu de fier aflat către centrul terasei, acolo unde s-a găsit din belşug zgură de fier. Ca încheiere, se poate spune că descoperirea de pe această terasă aduce un aport în cunoaşterea metalurgiei la daci în epoca

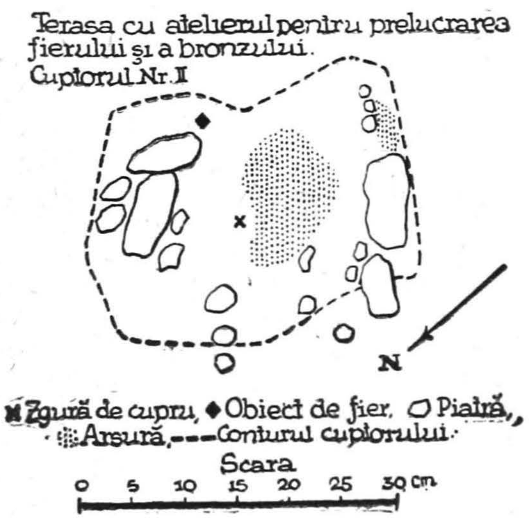

Fig. 14. — Grădiştea Muncelului. Atelierul. Cuptorul nr. II.

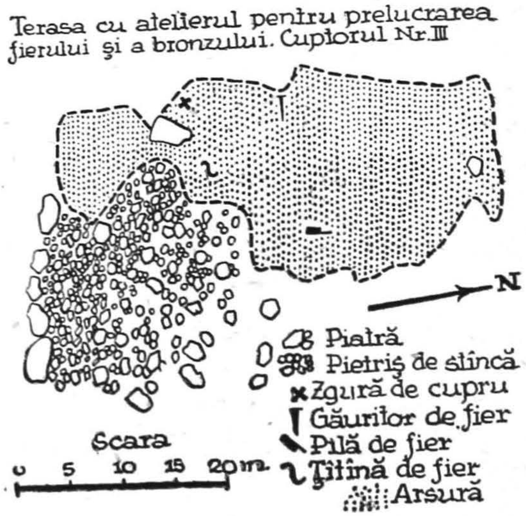

Fig. 15. — Grădiştea Muncelului. Atelierul. Cuptorul nr. III.

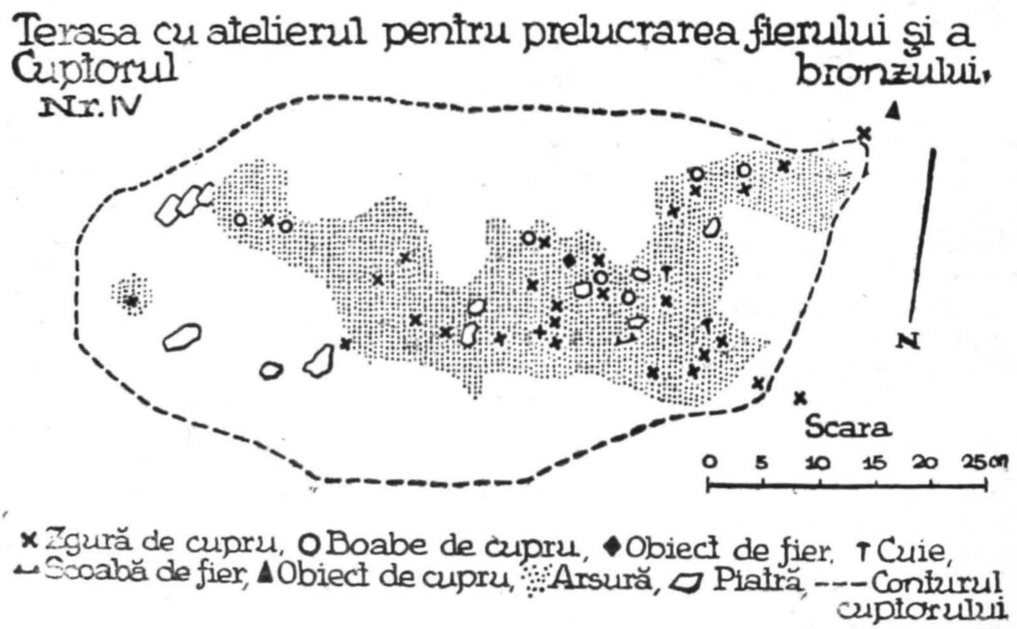

Fig. 16. — Grădiştea Muncelului. Atelierul. Cuptoru nr. VI.

de maximă dezvoltare a societăţii dacice de pe aceste meleaguri. Minereul de fier şi de cupru era adus de la mari distanţe, pe spinarea cailor, tocmai la aceste ateliere unde meşteri pricepuţi în tehnica metalurgiei îl sfărîmau şi îl încălzeau în cuptoare, obţinînd materia brută. Alţii, cunoscători în obţinerea aliajului de bronz, turnau acest metal fluid, fabricînd vase ori obiecte de bronz. De aceea, sîntem în drept a crede că multe din vasele ori obiectele de bronz socotite pînă acum ca fiind de import, sînt de fapt produsele meşterilor daci de pe Dealul Grădiştii. Spre formularea unei astfel de ipoteze ne îndeamnă forma elegantă a buzei fragmentului de ulcioraş de bronz, aflat pe această terasă şi aruncat ca rebut în urma unui defect de turnare. Poate nu se poate vorbi încă de o egalare a produselor de bronz meridionale, totuşi dacii ajung să-şi însuşească un înalt nivel de tehnică metalurgică, rivalizînd cu vestitele ateliere din sud. Analiza chimică a întregului material de metal, precum şi a zgurei şi minereului de fier va aduce desigur informaţii mai ample şi mai complete în această privinţă.

Atelierele de aici au fost evacuate înaintea dezastrului survenit de pe urma celui de al doilea război dacic.

4. TERASA O P 2

În campania de săpături din anul trecut (1953), s-a reluat cercetarea punctelor cu aşezări civile-gospodăreşti de la Dealul Grădiştii, începîndu-se, cu ajutorul a două secţiuni, sondarea unei terase ce se găsea în imediata apropiere a cisternei, spre V de « Tău ». Această terasă de pe culmea Dealului Grădiştii se găseşte lîngă drumul modern care urcă spre cetate şi este mărginită la N de cisternă, iar la V de o terasă puţin mai înălţată sub forma unui platou întins, care în urma sondajelor din anul trecut s-a dovedit a adăposti un turn de pază. Înspre S şi S—E, printr-un pasaj îngust şi uşor adîncit, terasa noastră este despărţită de « platoul cu cele şase terase ». La fel ca toate celelalte, şi această terasă a fost amenajată prin nivelări artificiale, în aşa fel încît prin poziţia ei, domină ca şi astăzi, suprafeţele teraselor din jur, avînd o largă perspectivă spre N şi NE, înspre cetatea de piatră.

Sondajele din anul trecut au atras atenţia că ne aflăm pe locul unei locuinţe a cărei vatră bine arsă se mai păstrează îndeajuns de clar pe însemnate porţiuni. Pe suprafeţele acestei vetre, s-au găsit fragmente ceramice din pastă de calitate superioară, unele cu ornamente în culori reprezentînd figuri de animale, flori ori variate forme geometrice. Felul descoperirii ne-a îndemnat să numim acest punct *terasa cu O(ale) P(ictate) nr. 2 = (O P 2)*.

Şi pe această terasă construcţia se limitează la o singură locuinţă cu pereţii în paiantă şi cu o vatră (paviment) de lut, bine făţuită şi destul de consistentă şi astăzi. Temelia pe care se sprijineau pereţii, era probabil formată din bucăţi de piatră de stîncă ori din blocuri de origine vulcanică. Cele cîteva bucăţi de piatră de rocă vulcanică au fost prelucrate pe unele feţe şi aceasta ne îndeamnă să presupunem că au fost aduse aici de la edificii mai vechi dărîmate ori căzute în ruină. Din pricina rădăcinilor de copaci nici aici nu s-a putut urmări în mod satisfăcător forma locuinţei. După cît se pare, însă, judecînd după grămezile de lipitură arsă şi după întinderea vetrei (a pavimentului), locuinţa a primit o formă rectangulară de aproximativ 8 × 4 m, cu orientarea axului longitudinal SV—NE. Pe latura de NV a locuinţei, în afara punctelor cu dărîmăturile pereţilor şi vatra de casă, s-au remarcat trei

gropi de stîlpi, aliniate la o distanţă de 3,50 m una de alta. Aici nivelul antic e recunoscut printr-o suprafaţă netedă de pămînt întărit şi bine bătătorit. Această porţiune ar indica spaţiul cuprins fie de o dependinţă de lemn, fie de un pridvor lateral (în sensul « tîrnaţurilor » actuale, obişnuite în aceste regiuni), fie de o prispă mai largă (podmol). Între vatra de casă şi linia formată de cele trei gropi de stîlpi s-au găsit fragmente ceramice în număr redus, în schimb cantităţi însemnate de boabe de grîu ars şi răspîndit peste tot, iar într-un punct mai bine limitat — cîteva bucăţi conglomerate de boabe de mei.

Bogăţia materialului aflat pe această terasă o formează fragmentele ceramice, în majoritatea cazurilor lucrate cu roata. Calitatea vaselor aflate este întru totul deosebită de descoperirile de pe alte terase, ceramica de aici prezentînd un anumit specific şi anume fiind caracterizată prin culori mai vii (roşu-teracotă), printr-un luciu deosebit, printr-o pastă obţinută dintr-o argilă de mai bună calitate şi printr-o ardere fără cusur.

Dintre obiectele de metal cele mai numeroase sînt cuiele, unele lungi de 0,05—0,06 m, găsite grupate într-un loc în afara incintei locuinţei, pe o porţiune de aproximativ 2 × 2 m, printre numeroase boabe de grîu carbonizat, ceea ce ar indica în acest punct un mic hambar (o ladă) pentru păstrarea rezervelor de cereale.

Pe suprafaţa locuinţei s-au găsit apoi cîteva obiecte de fier — pe de o parte materiale de construcţie (cuie, piroane, o ţintă de fier, o ţîţînă, o scoabă, o placă de fier), iar pe de alta un număr redus de unelte (tîrnăcop, mîner de lopăţică, dălţiţă, vergea).

Din urmele şi materialul aflat se atestă în acest loc existenţa unei clădiri spaţioase cu pereţi de lemn şi lut, al cărei proprietar, cu largi posibilităţi materiale şi gusturi alese, era deţinătorul unui luxos mobilier, al unei vesele de preţ, ieşită din mîna unui meşter priceput şi cu un real talent artistic de ceramist. Se mai constată cu această ocazie că terasele care oferă ceramica cea mai luxoasă — şi în deosebi ceramica pictată — sînt terasele de sus, de pe culmea Dealului Grădiştii, şi că locuinţele de aici formează de fapt cartierul aristocratic al Sarmizegetusei.

5. TERASA CU TURNUL DE VEGHE

Una din problemele nelămurite care stau încă în faţa cercetătorilor ce se ocupă cu studierea traiului dacilor este cunoaşterea cimitirelor şi a ritului de înmormîntare la daci. Printre preocupările acestei campanii a fost şi încercarea de a lămuri această problemă, dar rezultatele au fost iarăşi negative. Plecînd de la premisa că dacii se înmormîntau în tumuli, în urma unei recunoaşteri pe terasele de pe Dealul Grădiştii s-a ales o terasă pe care erau înşiraţi în linie trei tumuli. Săpîndu-se doi din ei, s-a constatat însă că unul este un turn de veghe, iar al doilea o locuinţă.

Terasa aleasă se află la sud de cărarea care duce la Cetate şi la est de terasa nr. 1 care a fost săpată în 1951[1]. Primul tumul este situat pe marginea de sud-est a terasei, imediat deasupra drumului de buşteni. Forma lui este aproape rotundă (16/15 m), iar înălţimea faţă de nivelul obişnuit al terasei este de circa 1,30—1,50 m.

[1] « S.C.I.V. », III, 1952, p. 303, fig. 26. Terasa se află aproximativ pe locul literei R al numelui Dealului Grădiştii.

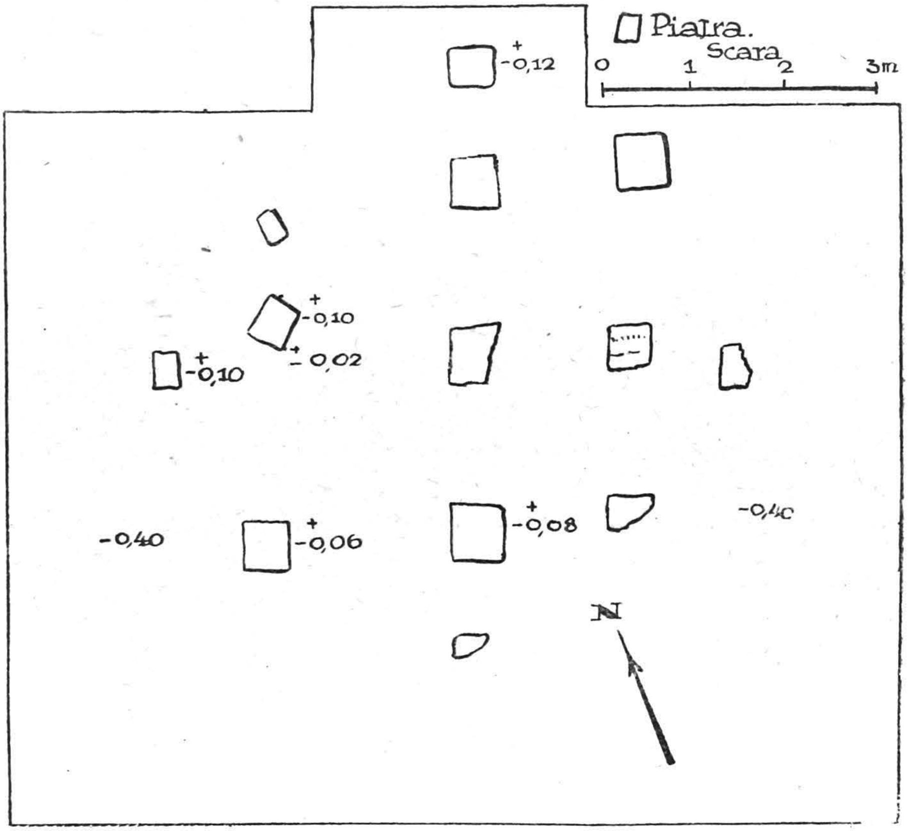

Fig. 17. — Grădiştea Muncelului. Terasa cu Turnul de veghe.

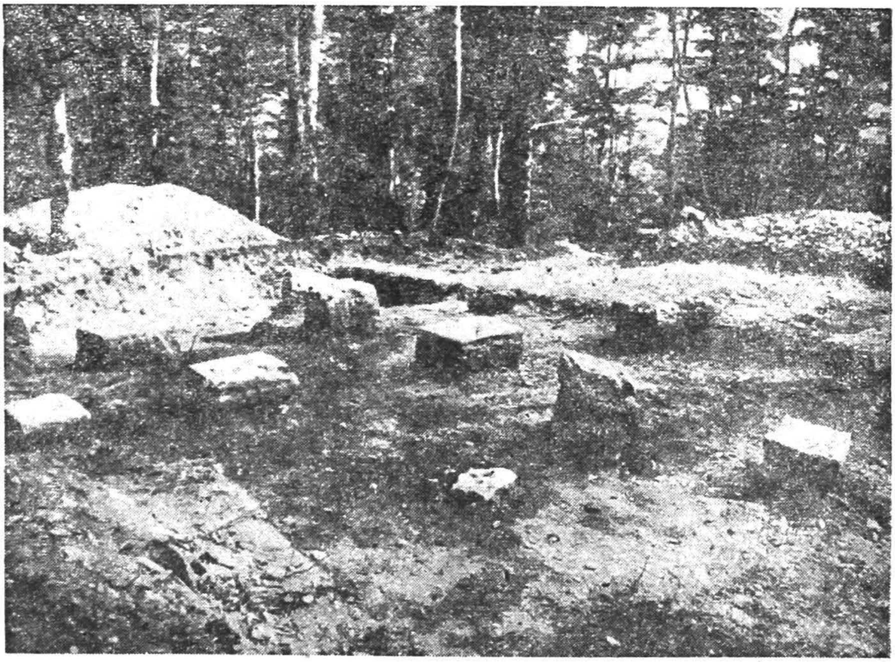

Fig. 18. — Grădiştea Muncelului. Terasa cu Turnul de veghe.

După ce s-a curăţit terenul, pe partea superioară a tumulului s-a trasat o suprafaţă de 10 m². Imediat sub stratul vegetal, compus din pămînt de pădure şi rădăcini, s-au găsit primele blocuri de piatră de calcar conchilic fasonate, precum şi fragmente răzleţe din două chiupuri roşii. Primele blocuri apar între 0,10 şi 0,20 m. Dezvelindu-se întreaga suprafaţă s-a constatat că blocurile sînt înşiruite în trei rînduri de cîte trei şi formează un pătrat cu laturile de 4,60 m. De asemenea s-a observat că pe fiecare latura, aproximativ la mijlocul ei, mai există cîte un bloc, astfel că în total s-au găsit 13 blocuri (fig. 17 şi 18). Forma şi dimensiunile blocurilor diferă de la caz la caz. Printre blocuri, între 0,20 şi 0,40 m s-au găsit răzleţite alte fragmente din cele două chiupuri, precum şi fragmente din patru vase. Chiupurile şi două din vase sînt lucrate cu roata, celelalte două vase sînt făcute cu mîna, iar pe fundul lor a fost sgîriat cîte un semn de olar. La aceeaşi adîncime s-au mai găsit trei cuie de fier. Alte obiecte nu s-au mai aflat, în schimb s-a observat că în partea de NE a suprafeţei, terasa a fost amenajată şi lărgită. Unele blocuri au fost aşezate direct pe stînca vie, altele, acolo unde terasa a fost lărgită şi nivelată, sînt aşezate pe un pămînt de culoare galbenă.

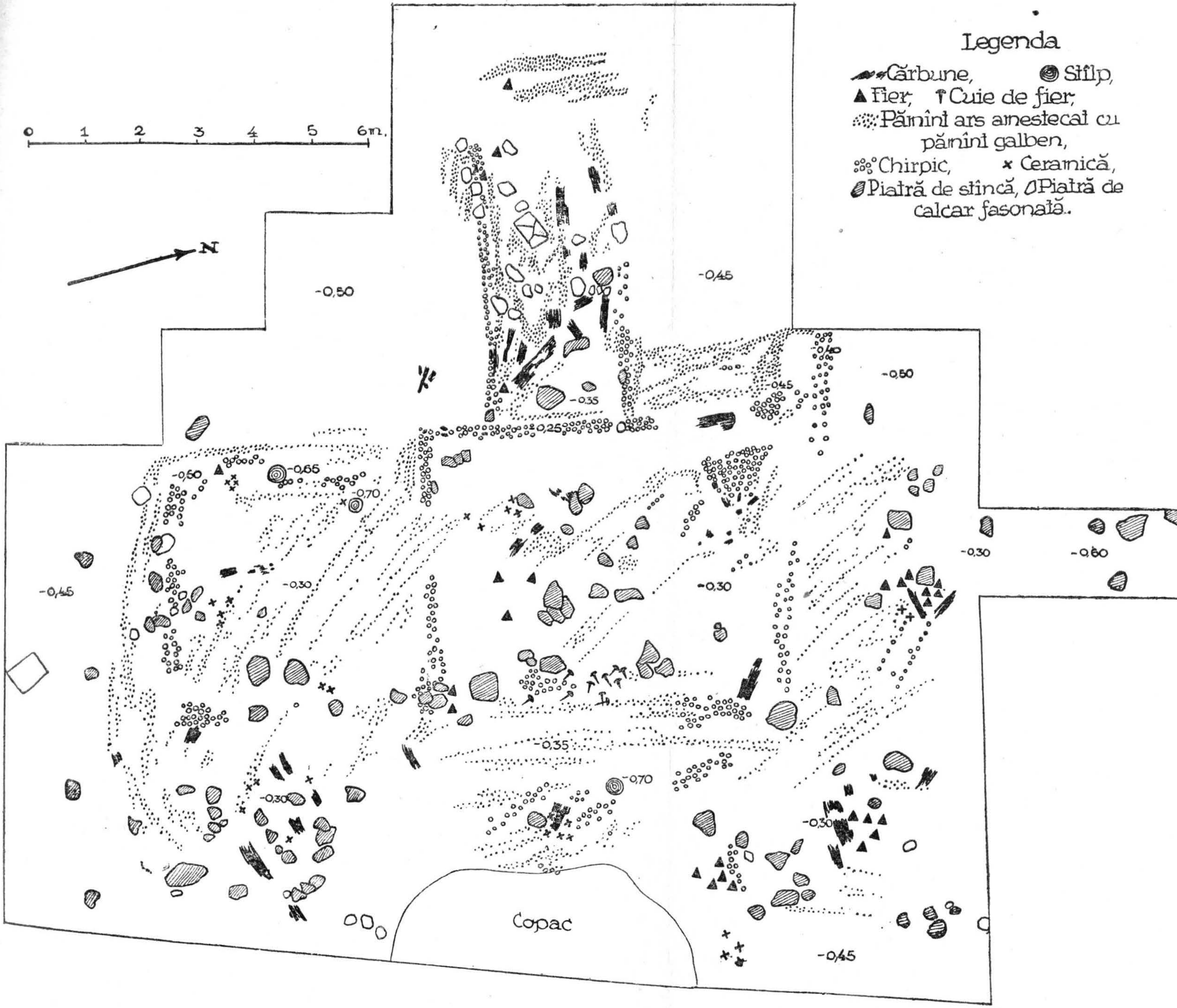
Blocurile au folosit foarte probabil ca suporturi pentru construcţia de lemn, care era un turn de veghe. În sprijinul acestei ipoteze vin următoarele observaţii: *a)* nu s-a găsit nici o vatră; mai mult chiar, nu s-a găsit nici o bucată de chirpic; *b)* nu s-au găsit urme mai intense de locuire; *c)* nu s-au găsit grăunţe de cereale, arse sau nearse, pentru a putea presupune aici existenţa unui hambar; *d)* astfel de turnuri de veghe aşezate pe stîlpi sînt cunoscute şi pe Coloana lui Traian[1]. Scheletul turnului a fost construit complet din lemn, inclusiv acoperişul, dar el nu a fost ars, căci nu s-au găsit urme de cărbune Locul şi poziţia strategică este prielnică pentru un turn de observaţie, deoarece de aici se vede spre vest pînă la confluenţa văii Godeanului cu valea Albă, iar spre est pînă la Pîrîul Strîmtosului de dincolo de Cetate. Turnul a fost probabil demontat în urma primului război daco-roman.

6. TERASA CU LOCUINŢA I DE LÎNGĂ TURNUL DE VEGHE

Cealaltă suprafaţă a fost trasată la circa 20 m N de turnul de veghe, pe o terasă ceva mai plată. Iniţial, suprafaţa a fost de 10 × 10 m, dar urmărindu-se dărîmăturile locuinţei ea a ajuns la 21 × 21 m (exceptînd părţile unde erau copaci groşi care n-au putut fi scoşi) (vezi planul în planşa III).

Imediat sub stratul vegetal, între 0,10 şi 0,15 m au apărut grămezi compacte de chirpic, răspîndite inegal pe întreaga suprafaţă săpată. La început, am crezut că se va putea preciza conturul locuinţei pe baza grămezilor de chirpic, dar deoarece pereţii s-au dărîmat, atît în interiorul locuinţei, cît şi în exterior, iar grămezile de chirpic variau ca întindere şi grosime, s-a renunţat la această metodă şi s-a început ridicarea chirpiciului (fig. 19). Grămezile de chirpic constau din bucăţi destul de mari de pămînt ars (lipitura pereţilor) purtînd urme de nuiele sau bîrne, ori din bucăţi mai mici informe şi sfărîmate. Printre aceste grămezi s-au găsit presărate numeroase fragmente ceramice, cuie, scoabe, ţiţîni de fier, precum şi blocuri neregulate de stîncă locală. După ce am făcut un mic sondaj pentru a verifica grosimea chirpiciului, am început ridicarea

[1] Lehmann-Hartleben, Traianssäule, T. 15, XXV, T. 28, LVII; C. Daicoviciu, Aşezările dacice din Munţii Orăştiei, p. 13, fig. 9.

Planşa III. Grădiştea Muncelului. Terasa cu locuinţa nr. 1. Planul locuinţei.

lui. Printre chirpic, dar mai ales, *sub* el, am găsit de asemenea numeroase fragmente de vase, cuie, scoabe de fier, urme de scînduri sau urme de grinzi carbonizate, precum şi blocuri neregulate din stîncă locală, dintre care unele erau folosite drept bază pentru temelia pereţilor de bîrne. În urma ridicării întregii mase de chirpic s-a constatat că aici era o locuinţă dreptunghiulară cu două încăperi. Locuinţa avea pe latura de vest un pridvor (Pl. III). Lungimea totală a locuinţei era cam de 11 m iar lăţimea de 5 m. Camera de sud

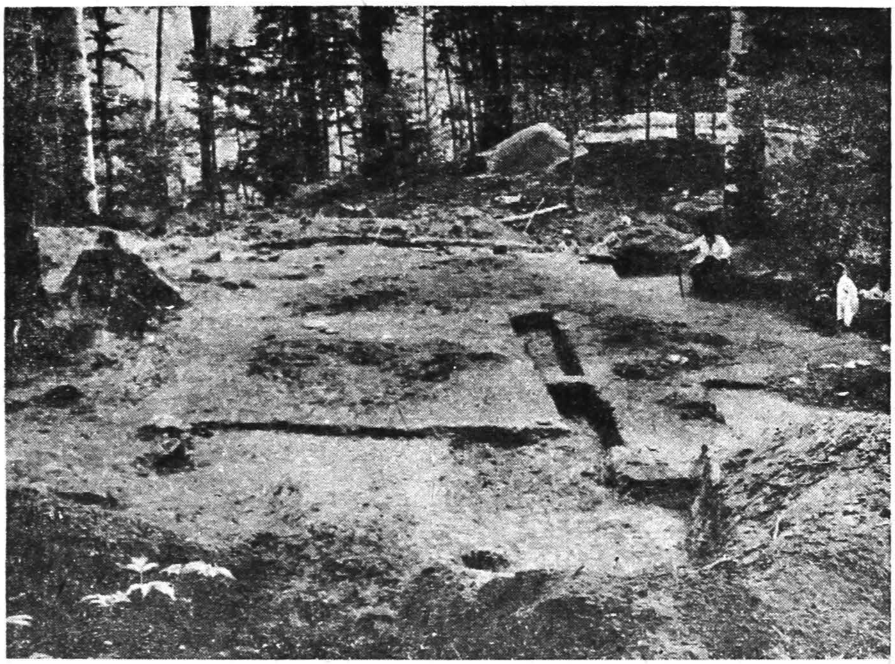

Fig. 19. — Grădiştea Muncelului. Terasa cu locuinţa I de lîngă Turnul de veghe (după dezvelire).

avea 4,5 m lungime şi 5 m lăţime, iar camera de nord era de 6 m lungime şi 5 m lăţime.

În interiorul locuinţei, cu toate că s-a lucrat cu atenţie deosebită, nu s-a găsit lipitura podelei. Numai în colţul de NV al camerei de N am găsit o bucată mai mare de făţuială, care, însă, fiind mai sus decît podeaua, putea să constituie vatra de foc a locuinţei. Unele din blocurile de stîncă locală care s-au găsit în interiorul locuinţei au putut fi folosite ca baze pentru stîlpii ce susţineau plafonul.

Inventarul obiectelor găsite este destul de sărac. S-au găsit în total fragmentele a 8 pînă la 10 vase, în majoritate lucrate la roată dintr-o pastă fină bine arsă, de culoare roşie sau cenuşie. Semnalăm un chiup de culoare roşie cu muchia buzei evazată, îngroşată şi răsfrîntă în exterior, ornamentat pe gît cu un brîu în relief pe care au fost aplicate cu un instrument două rînduri de triunghiuri, iar din loc în loc, pe brîu sau dedesubtul lui, s-au aplicat stampile în formă de rozetă. De asemenea, menţionăm că în încăperea de sud am găsit o ceaşcă (afumătoare) dacică lucrată cu *roata*, iar alăturea de ea am descoperit cîteva fragmente de ceramică pictată. În dreptul intrării de pe latura de est,

sub rădăcinile unui copac, s-a găsit un vas cenuşiu în care se aflau boabe de mei. Tot lîngă intrarea de pe peretele estic s-au găsit 12 cuie de fier. În afară de vasele, cuiele, scoabele şi ţîţînile pomenite, nu s-a mai găsit nimic.

Rezumînd cele observate, se poate afirma că locuinţa a avut două încăperi şi probabil un pridvor, că pereţii ei au fost construiţi din bîrne peste care s-au aplicat nuiele şi lipitură de lut, iar acoperişul a fost din lemn (probabil şindrilă). Locuinţa a avut o vatră şi două intrări sigure (celelalte trei perechi de ţîţîni de la uşi pot proveni de la încăperile de sus ale casei). Inventarul sărac ne-ar putea indica că locuinţa a fost părăsită sau jefuită înainte de a fi fost arsă. Deşi nu avem dovezi concrete, presupunem că locuinţa a fost distrusă în cursul celui de al doilea război daco-roman.

7. TERASA A IV-a DIN INTERIORUL CETĂŢII

În anul acesta, în afară de cele cinci terase cercetate de pe dealul Grădiştii, s-au mai efectuat sondaje şi pe terasa a IV-a din interiorul Cetăţii. Scopul acestor sondaje era de a aduce precizări în legătură cu construcţiile existente pe această terasă.

În porţiunea de sud a terasei, între « clădirea romană »[1] şi zidul de incintă, s-a fixat o suprafaţă dreptunghiulară de 20 × 40 m. Această porţiune reprezintă de fapt aproape întreaga suprafaţă dintre « clădirea romană » şi zidul de incintă al Cetăţii. În cadrul acestui dreptunghi s-au săpat trei şanţuri de verificare şi o suprafaţă.

Tot pe această terasă s-au mai efectuat sondaje lîngă poarta de est, în apropierea « vaselor de piatră ». Aici s-au descoperit puţine fragmente ceramice, blocuri de calcar căzute din zidul de incintă, precum şi o monedă romană din secolul II e.n. Sondajele efectuate pe terasa a IV-a au arătat încă odată inexistenţa construcţiilor de piatră, în afara « clădirilor romane » în interiorul incintei. Construcţiile pe această terasă au fost făcute numai din lemn. Noutatea adusă de lucrările din anul acesta în această problemă este constatarea că unele barăci (locuinţe) de lemn au avut stîlpi fixaţi în sol.

8. TERASA HÎRBAN

« Terasa Hîrban » este situată deasupra luncii Grădiştii, la vreo 250 m de la confluenţa Pîrăului Arsurii (Hîrban) cu Apa Grădiştii[3], pe malul drept al acestuia, sub masivul Feţele Albe, în vecinătatea gospodăriei lui N.Bogdan, angajat IFET, care e proprietarul terasei. Localnicii numesc pîrăul şi locul, după numele proprietarului mai vechi, « Hîrban ».

Terasa are forma unui poligon neregulat, cu colţurile rotunjite. Lungimea maximă e de 35 m, cea minimă de 17 m, lăţimea maximă de 17,5 m, iar cea minimă de 5 m. Este o terasă naturală, amenajată pentru locuit. În antichitate putea să fie eventual ceva mai mare.

În partea de nord-est a terasei se ridică, ca un perete, o pantă abruptă deasupra căreia se află o altă terasă; partea sud-estică este înconjurată de Pîrăul Arsurii (Hîrban), iar spre nord-vest se leagă prin mai multe trepte de Lunca Grădiştii.

---

[1] Vezi raportul preliminar pe anul 1950, « S.C.I.V. », I, 1951, p. 106.
[2] Ibidem.
[3] Vezi fig. 26, Şantierul Grădiştea Muncelului, în « S.C.I.V. », III, 1952, p. 303.

Stratigrafia (pl. IV). Pe toată suprafaţa terasei se găseşte un strat subţire de pămînt vegetal, foarte slab, ce variază între 0,03—0,10 m, de culoare negricioasă, în care sînt înfipte rădăcinile ierburilor. Sub el, se găseşte un strat de pămînt cafeniu roşcat, variind între 0,15 şi 0,30 m. Acest strat conţine pietricele mărunte şi puncte foarte mici de chirpic; rădăcinile ierburilor pătrund şi în acest strat. Culoarea roşcată provine probabil de la chirpicul pulverizat. Urmează un strat de pămînt brun-gălbui, conţinînd resturi compacte de chirpic, fragmente ceramice, resturi de lemn carbonizat şi pietre de stîncă. Sub acest strat se află un strat de 0,05—0,15 m de pămînt cenuşiu negricios, cu puţine urme de cărbune de lemn şi de chirpic. Culoarea negricioasă se datoreşte probabil arderii. Stratul al patrulea e format din pămînt galben amestecat cu pietriş de stîncă, fără urme arheologice, iar stînca sfărîmată constituie stratul ultim.

În stratul nr. 4, începînd de la 3,25 m — 3,65 m, se observă un şanţ, a cărui adîncime n-a putut fi stabilită din cauza apei care a ţîşnit din mai multe părţi. Săparea acestui şanţ ce se mai vede şi acum la suprafaţă, a fost impusă de configuraţia terenului, fiind necesar pentru a aduna şi a conduce apa ce se scurge de pe panta terasei superioare, ferind astfel locuinţa de inundaţie.

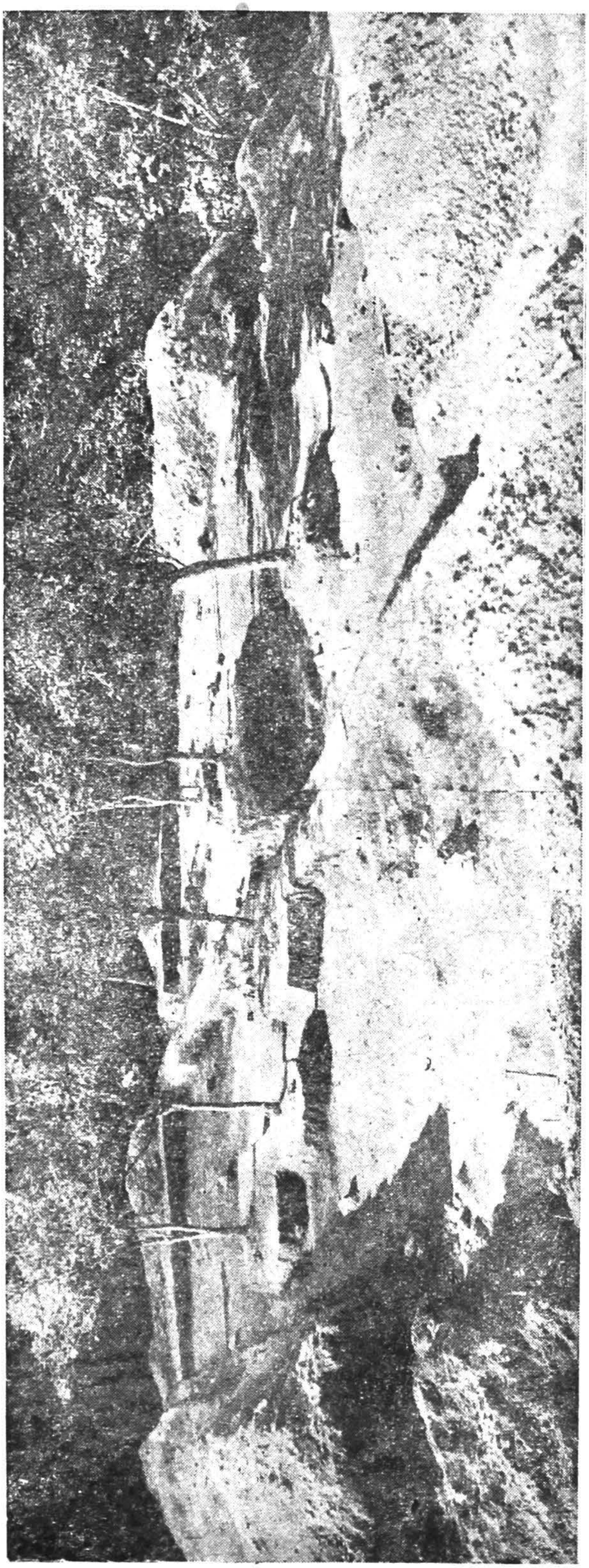

Fig. 20. — Grădiştea Muncelului. Terasa Hîrban. Vederea locuinţei (după dezvelire)

Pe această terasă se poate constata existenţa unei locuinţe compusă probabil din mai multe încăperi. Nu putem preciza conturul ei, din cauză că o parte din pietre au fost mutate din loc în urma lucrărilor agricole, aşa încît nu ne indică o limită precisă. Totuşi, după dispoziţia pietrelor şi a chirpiciului, credem că locuinţa se întindea pe o lungime de 11,5 m de la nord la sud, şi 12,5 m de la est la vest (Pl.V şi fig. nr. 20).

Pereţii casei se ridicau pe un rînd de pietre şi erau construiţi din pari nu prea groşi lipiţi cu lut, (după cum dovedeşte urma unuia din ei găsită în chirpic). Acoperişul era de sigur din şindrilă sau stuf, căci nu s-a găsit nici

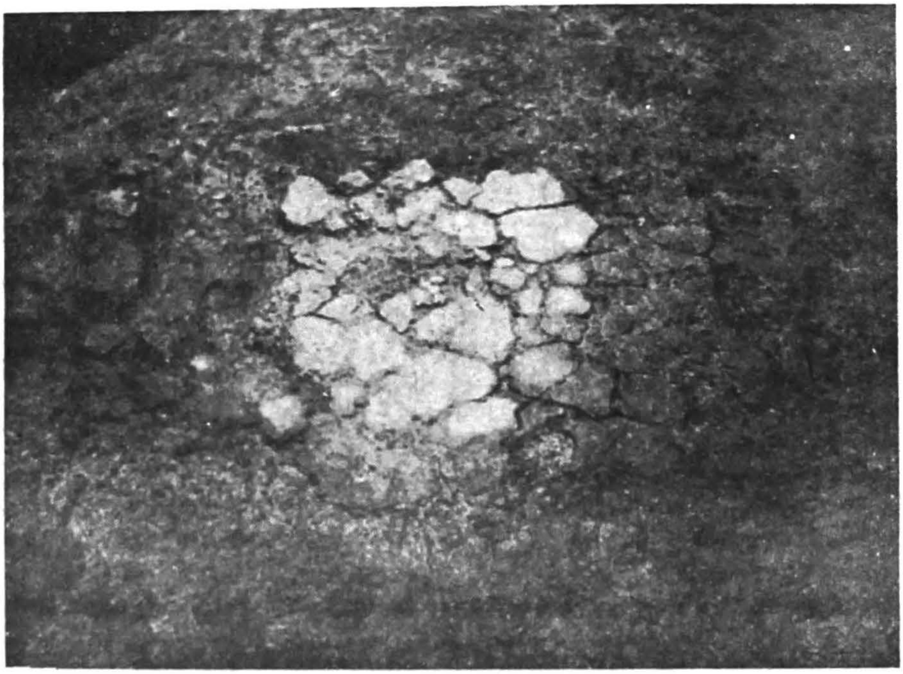

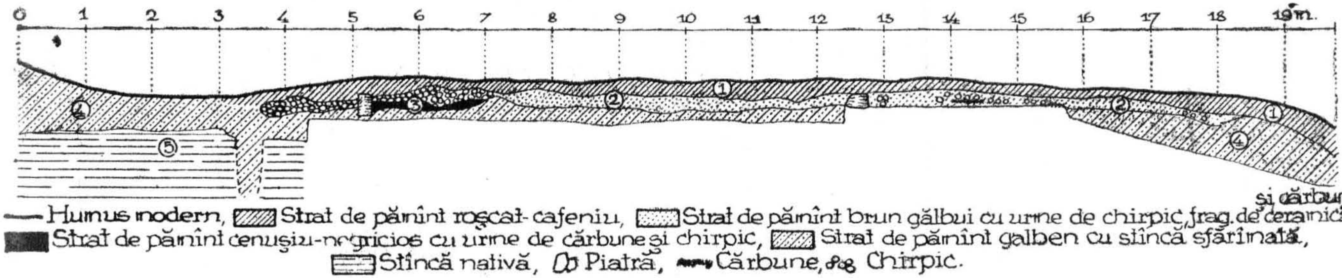
Fig. 21. — Grădiştea Muncelului. Terasa Hîrban. Vatra de foc a locuinţei.

o urmă de ţiglă. Intrarea trebuie să fi fost în partea sudică, unde s-a găsit o balama de fier. Bancul de pietre de pe latura estică ar putea să indice o a doua intrare.

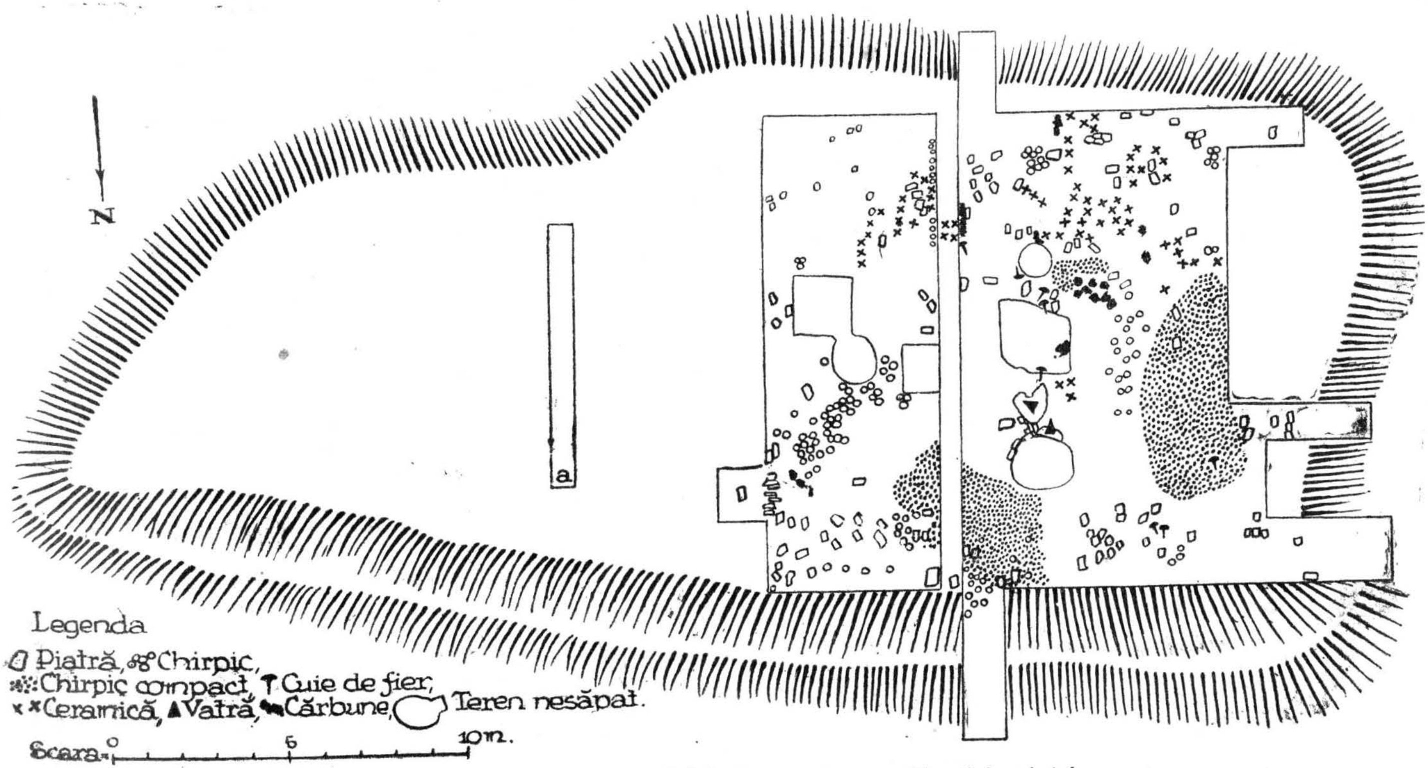
Singura construcţie relativ bine păstrată e vatra, descoperită în interiorul locuinţei (fig. 21). Din porţiunea păstrată se poate deduce că iniţial avea forma pătrată. Vatra era construită pe un pat de pietre de rîu şi era bine făţuită, avînd culoarea neagră-cenuşie. In timpul dărîmării zidurilor, chirpicul a acoperit vatra, iar mai tîrziu aceasta a fost distrusă în parte de rădăcinile copacilor care au deplasat din ea bucăţi, ce s-au găsit deasupra şi în jurul vetrei.

În nici o parte nu s-au putut observa urmele lutului cu care trebuia să fi fost lipită podeaua. N-am putut stabili, de asemenea, dacă pereţii fuseseră sau nu văruiţi.

Masa mare de chirpic, bine arsă, ce s-a găsit pe o suprafaţă întinsă, dovedeşte că locuinţa a fost distrusă în urma unui mare incendiu, alimentat

Planșa IV. Grădiștea Muncelului. Terasa Hîrban. Profilul Secțiunii I.

Planșa V. — Grădiștea Muncelului. Terasa Hîrban. Planul locuinței.

de acoperișul de stuf sau șindrilă. Chirpicul cuprinde pleavă, urme de mică și alte corpuri.

Obiecte. Inventarul principal al acestei locuințe îl constituie ceramica; ea se împarte în două categorii: 1) lucrată cu roata și 2) lucrată cu mîna. Ceramica lucrată cu roata denotă o tehnică superioară, fiind confecționată dintr-o pastă foarte fină și supusă unei arderi uniforme. Se pare că au existat: *a*) Patru chiupuri de mărime mijlocie, dintre care trei de culoare roșie-cărămizie și unul de culoare cenușie. Acesta din urmă are diametrul gurii de 0,36 m, din care buza evazată orizontal reprezintă 0,06 m, iar diametrul fundului e de 0,18 m; înălțimea nu se poate constata deocamdată[1]. Chiupurile roșii par să fie ceva mai mari. *b*) Fragmentele a două capace tot din pastă fină de culoare roșie, avînd diametrul de cca 0,45 m. *c*) Fragmentele a trei fructiere, de mărime mijlocie, din aceeași pastă. *d*) Fragmente dintr-o amforetă de culoare roșie-cărămizie și o ceșcuță cu diametrul fundului de 0,05 m, de culoare cenușie, ambele din pastă fină.

Ceramica lucrată cu mîna este reprezentată prin fragmentele a trei vase, cu pereții drepți, ornamentați cu butoni din pastă impură, rău arsă, foarte sfărîmicioasă, de culoare cenușie negricioasă, identică cu cea găsită în cetățile dacice.

Nu s-au descoperit obiecte de fier sau de alt metal, afară de cîteva cuie mari (0,17 — 0,10 m lungime, cu secțiunea pătrată) și balamaua amintită mai sus. Una dintre pietre, de formă plată, s-ar putea să fi fost folosită, eventual, ca piatră de șlĕfuit.

Faptul că nu s-a găsit nici o unealtă și că obiectele ceramice sînt în general vase mari, greu de transportat, ne face să credem că locuința a fost părăsită de bună voie, înainte de a fi fost incendiată, probabil în timpul războaielor cu romanii. Locatarii și-au dus numai uneltele și vasele mai mici, pe care le puteau transporta cu ușurință.

Sub stratul dacic nu s-a găsit nici o urmă de cultură care să indice o așezare anterioară acestui strat, iar în șanțul de încercare (*a*), trasat la 5,20 m (vezi Pl. V), nu s-a găsit nici o urmă de cultură, dovadă că așezarea dacică nu s-a extins și asupra părții estice a terasei.

9. CETATEA DE PE DEALUL BLIDARULUI

După rezultatele săpăturilor din vara anului 1953, în legătură cu complexul « Blidarul » s-au conturat trei probleme principale de clarificat: 1) cunoașterea cît mai precisă a împărțirii, întinderii, naturii, scopului și stratigrafiei așa zisului « hambar » de lîngă turnul nr. VI de pe latura de vest a Cetății II[2]; 2) lămurirea prin dezvelirea totală a zidurilor și compartimentelor descoperite parțial pe latura de nord a cetății II, și la sfîrșit, 3) lămurirea rolului avut de așa numitul deal « Cetățuia înaltă » în sistemul de fortificații legate pe de o parte de Cetățuie, iar pe de alta de Blidarul. În afară de aceste obiective s-au făcut sondaje și pentru lămurirea problemei dacă pe șaua de acces din spre sud-vest exista vreun drum antic, sau dacă existau în imediata apropiere a cetății de pe Blidarul fortificații, servind drept avanposturi permanente.

În cele ce urmează vom trata în ordinea de mai sus rezultatele cele mai importante în legătură cu obiectivele amintite.

---

[1] Din lipsă de material, nici un vas nu a putut fi încă întregit.

[2] Cf. « S.C.I.V. », anul V, 1954, 1—2, p. 130—137, pl. I.

Problema hambarului şi a turnului nr. VI din Cetatea II

În anul precedent, în spatele turnului nr. VI, aparţinînd Cetăţii II, s-au găsit, chiar în ultimele două-trei zile ale campaniei, mase considerabile de fragmente ceramice, provenind de la mai multe chiupuri mari de lut, ieşite la iveală din acelaşi nivel. In campania 1954 s-a procedat la dezvelirea totală a locului amintit. Aproape de nivelul (denumit ulterior α) cunoscut din lucrările precedente, s-au conturat mai multe grămezi compacte de fragmente de chiupuri, arătînd locul unde ele au fost aşezate originar. După ridicarea fragmentelor de chiupuri au rămas cîteva pete subţiri de arsură de culoare neagră, în grosime de circa 0,03 m. Stratul de arsură a

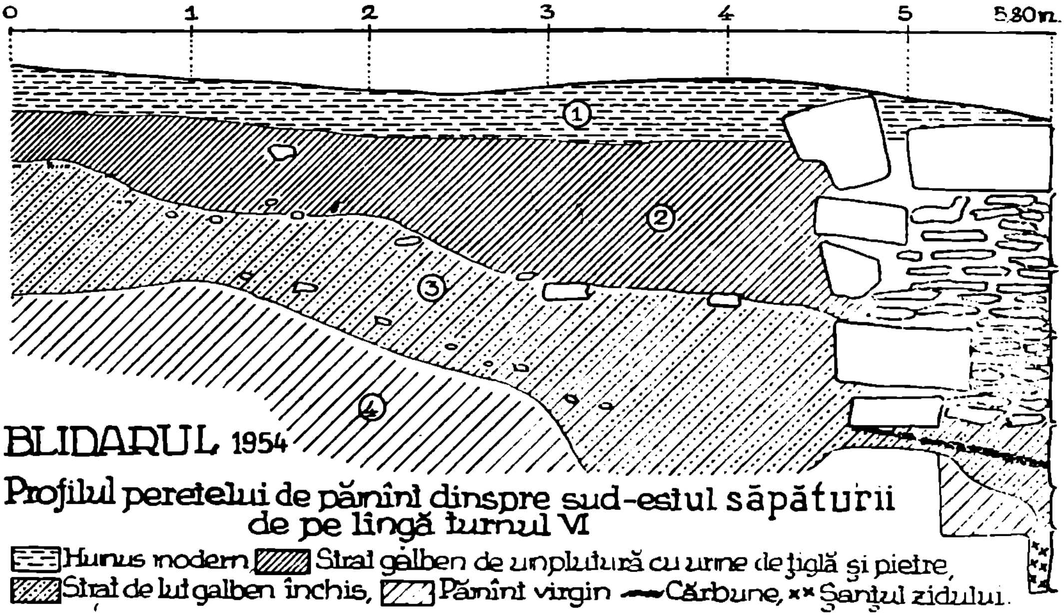

Fig. 22. — Blidarul. Cetatea II. Profil în dosul Turnului IV.

fost format din bucăţi mărunte de cărbune de lemn (de fag) şi puţin pămînt ars de culoare roşie-cărămizie.

După cum s-a dovedit în cursul săpăturilor, arsura nivelului în direcţia vest şi sud-vest nu s-a extins pînă la peretele turnului nr. VI. Distanţa dintre arsura nivelului şi peretele turnului VI este de circa 2 — 2,20 m. Acest nivel cu arsură, fragmente de ţigle, fragmente de chiupuri şi olane pare să reprezinte o suprafaţă ocupată în ultima perioadă a Cetăţii de un « hambar » de lemn, acoperit cu ţigle şi olane, unde erau adăpostite chiupurile cu provizii şi cu apă potabilă. Este foarte probabil ca ţiglele de pe acest nivel să se datoreze numai acoperişului « hambarului », nu şi acoperişului turnului nr. VI.

Sub acest nivel (α) s-a găsit un pămînt gălbui amestecat cu pietre mari de stîncă locală şi pietre de calcar sau de gresie calcaroasă. Acesta pare să fi fost un strat de umplutură.

Sub stratul de umplutură, la adîncimea de circa 0,40 m (socotind de la nivelul amintit mai sus) s-a găsit un al doilea nivel (β)[1], ce constă dintr-o fîşie

[1] În profilul din peretele de sud-est al săpăturii, nivelul al doilea (nivelul cu ţigle şi arsură) nu este vizibil, deoarece el se termină înainte de a ajunge la peretele amintit.

subţire de arsură formată din cărbune mărunt de lemn şi pămînt ars de culoare neagră. Pe această fîşie s-au găsit fragmente de ţigle dacice, de formă obişnuită (de tip « grecesc ») cu dungă şi nervură, fragmente de olane, pietre de calcar şi bucăţi de stîncă nativă.

Dedesuptul acestui nivel urmează un strat de pămînt cafeniu deschis, pînă la adîncimea de circa 0,30 — 0,35 m (socotind de la nivelul β) unde apar mai multe bucăţi de pietre de stîncă, amestecate cu pietre de rocă calcaroasă. Acest nivel (γ) pare că a format un fel de « pavaj ». Sub acest pavaj, urmează pămîntul virgin, respectiv stînca nativă.

Tot nivelului pavajului pare să-i aparţină şi o vatră subţire de circa 0,03 m, formată din bucăţi mărunte de cărbune de lemn, păstrată lîngă contrafortul prim de pe lîngă turnul nr. VI (fig. 22).

Contrafortul amintit, legat de zidul care duce spre colţul de sud-est al Cetăţii II a fost desigur clădit pe suprafaţa nivelului γ sau deasupra acestuia, deoarece el nu se adînceşte sub acest nivel. In consecinţă, contrafortul ar data din penultima, sau chiar ultima perioadă de reconstruire a Cetăţii II de pe Blidarul.

Deoarece în anul trecut s-a constatat că zidul colţului de vest al Cetăţii II de pe Blidarul, întărit cu turnul nr. VI nu se leagă organic cu corpul turnului amintit nici într-o parte nici în cealaltă, s-a impus desvelirea turnului (măcar parţial), pentru a se cunoaşte stratigrafia acestui element construit mai devreme decît Cetatea II, contemporan cu Cetatea I.

S-a procedat: 1) la desvelirea peretelui exterior de nord-est al turnului şi la observarea cît mai precisă a legăturii dintre acesta şi zidul care duce spre sud-est, către poarta cetăţii, şi 2) la dezvelirea totală a turnului (fig. 23).

Turnul nr. VI pare să fi avut două, sau eventual chiar trei, niveluri de locuire.

Nivelul superior (*A*) este marcat printr-o linie subţire de arsură neagră întreruptă din loc în loc. Pămîntul depus pe acest nivel de locuire (?) are o grosime de 2,35 m în partea de nord-est a turnului, care se găseşte pe pantă. Nivelul *A* are o grosime de arsură de circa 0,04 — 0,05 m. Pe acest nivel, în colţul de vest, pe latura de nord-vest, s-au găsit cîteva fragmente ceramice de culoare roşie din pastă fină, bine arsă, provenind de la două vase. Ambele par a fi vase romane de import. In afară de aceste vase s-au mai găsit numeroase fragmente aparţinînd unor vase din pastă poroasă şi foarte sfărîmicioasă, de culoare neagră-cărămizie, lucrată cu mîna. Sub nivelul *A* urmează iarăşi un pămînt de culoare galbenă-brună, amestecat cu bucăţi mărunte de pietricele. Sub acesta se găseşte un al doilea nivel de locuire (*B*). Acest nivel este marcat printr-un strat de pietriş de stîncă. Diferenţa dintre cele două niveluri este de circa 0,25 — 0,27m.

Nivelul *B* are în unele locuri o grosime de circa 0,04 — 0,05 m, iar în altele este format dintr-un strat subţire de pămînt ars, de culoare roşie-cărămizie ori neagră. Pe acest nivel s-au găsit cîteva fragmente nu prea mari de cuie de fier. Afară de acestea s-au mai aflat mai multe bucăţi de lut ars, care după formă par a aduce cu nişte cărămizi. Tot de pe acest nivel se cunosc resturi de ceramică rudimentară, poroasă, foarte asemănătoare celor de pe nivelul *A*, precum şi oase mărunte de animale (în număr mic, poate de ovine).

Sub acest strat de arsură urmează pe alocurea un strat format din pietriș de stîncă locală, în grosime de circa 0,20 m.

Ultimul nivel (*C*) nu a fost bine prins peste tot. Nivelul *C* a păstrat în unele locuri o pojghiță subțire de pămînt ars de culoare roșie (fig. 24), formată din bucăți de lut bine ars, de culoare cărămizie, amestecat cu pietricele ceva mai mari, cu amprenta a numeroase fire de pleavă. Pare a fi vatra de lut

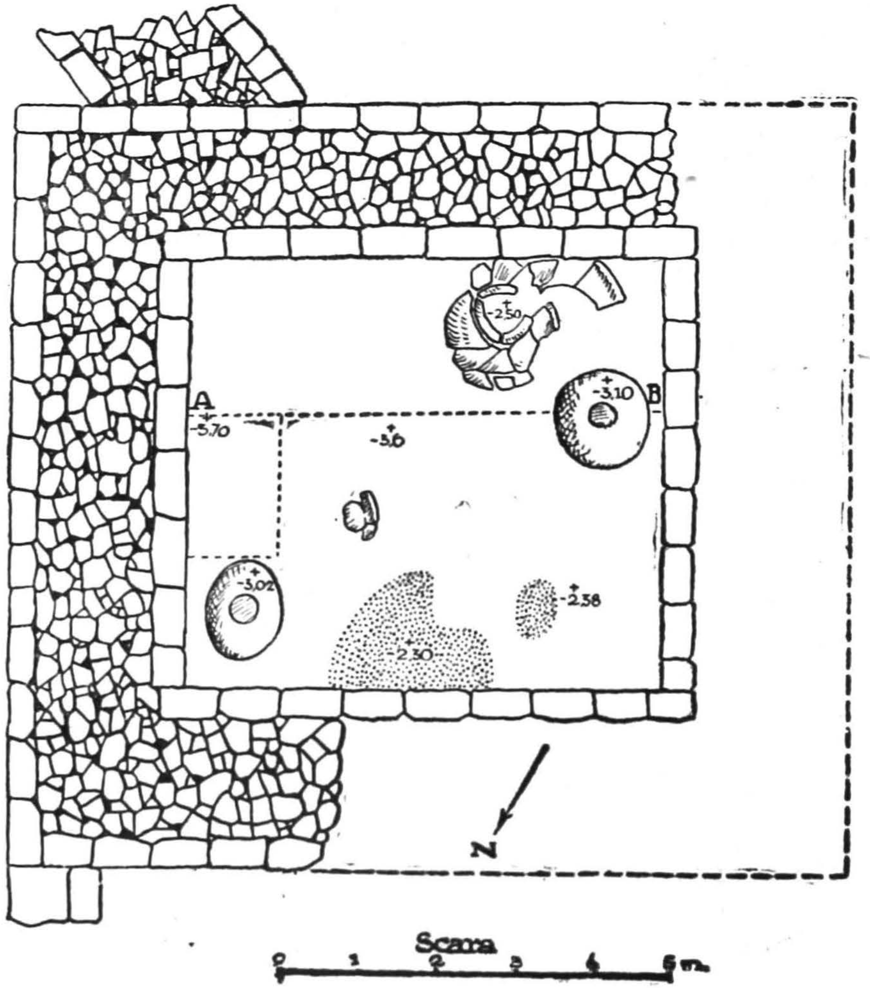

Fig. 23. — Blidarul. Planul Turnului VI.

ars a nivelului *C*. Grosimea acestei vetre este de circa 0,03 — 0,04 m. Pe fățuiala acestor porțiuni de vetre s-au găsit fragmente mărunte de cărbune de lemn.

Deasupra vetrei *C* este un strat de pietriș și pămînt brun-cafeniu. Acest strat are o grosime de circa 0,40 m, în apropierea zidului de nord-est al turnului, iar pe latura de sud-vest din interiorul turnului, desigur că se îngroașă, în virtutea amenajării inițiale a terenului pentru construirea acestuia. Pe partea sud-vestică nu s-a săpat pînă la temelie.

Nivelul *C* pare să fi format, la început, nivelul unui subsol, deoarece unele blocuri aflate la o înălțime de 1,60 m de la nivelul *C* par să indice urmele unor grinzi. Acest lucru îl confirmă, poate, și așezarea chiupurilor nr. 1 și 2 (vezi mai jos). Cu timpul, nivelul *C* a fost înălțat prin nivelul *B* și apoi *A* (fig. 25).

La nivelul *C* s-a găsit un fragment mic dintr-un vas cu picior din pastă neagră închisă, cu o glazură lucitoare. Vasul pare a fi de import.

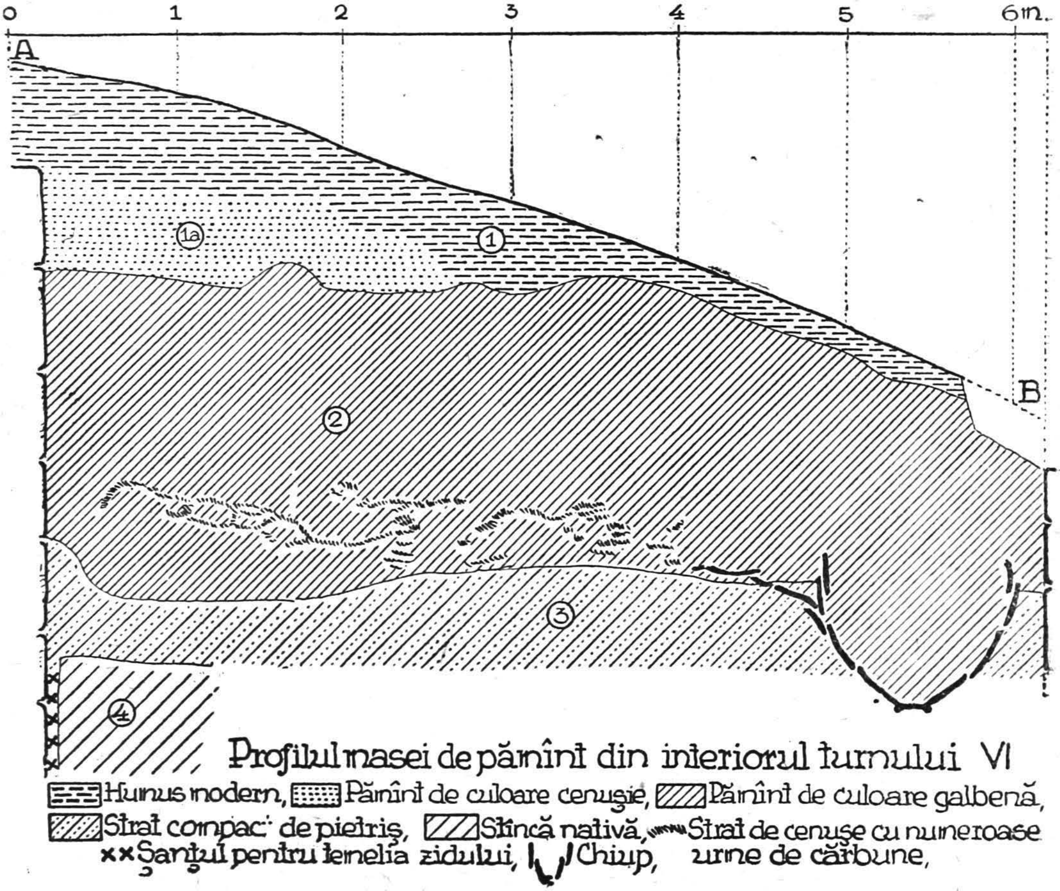

Fig. 24. — Blidarul. Profil în interiorul Turnului VI.

Sub nivelul *C* s-au găsit puține fragmente de vase din pastă poroasă lucrate cu mîna, care eventual au păstrat amintirea unei amenajări inițiale a terenului din interiorul turnului.

De remarcat este că în interiorul turnului nu s-au găsit nicăieri nici un fel de țigle. Pe baza acestui fapt putem afirma că turnul nr. VI a fost acoperit cu scînduri sau cu șindrilă.

În interiorul turnului, *in situ*, s-au găsit trei chiupuri mari caracteristice dacice.

Chiupul nr. 1, din colțul de nord, este lucrat dintr-o pastă de culoare roșie-cărămizie. Pereții chiupului au fost, în mod excepțional, destul de subțiri (0,01 — 0,013 m). Buzele sînt mult răsfrînte în afară. Chiupul a fost adîncit

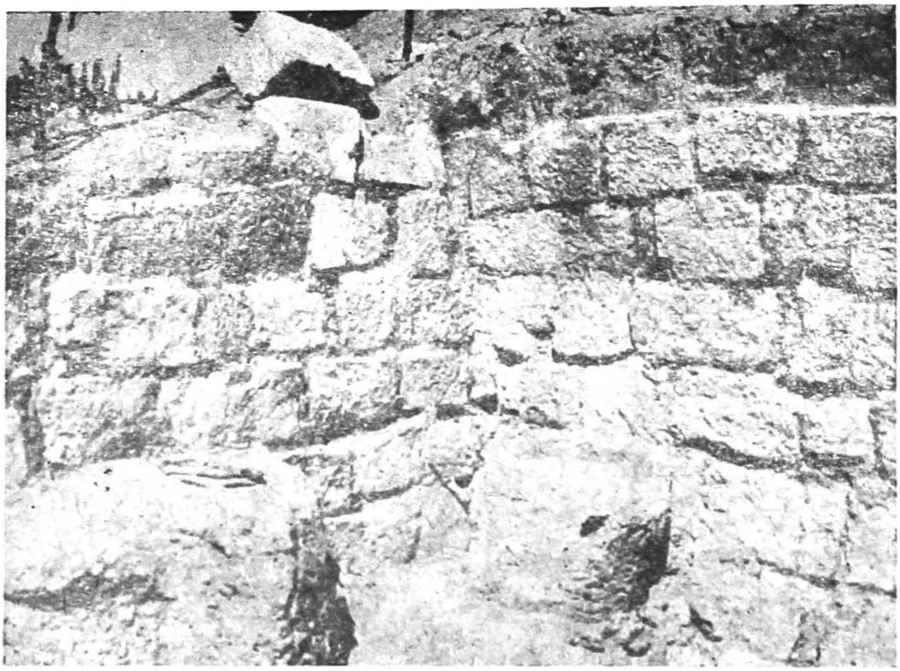

Fig. 25. — Blidarul. Interiorul Turnului VI. Colțul nord-estic.

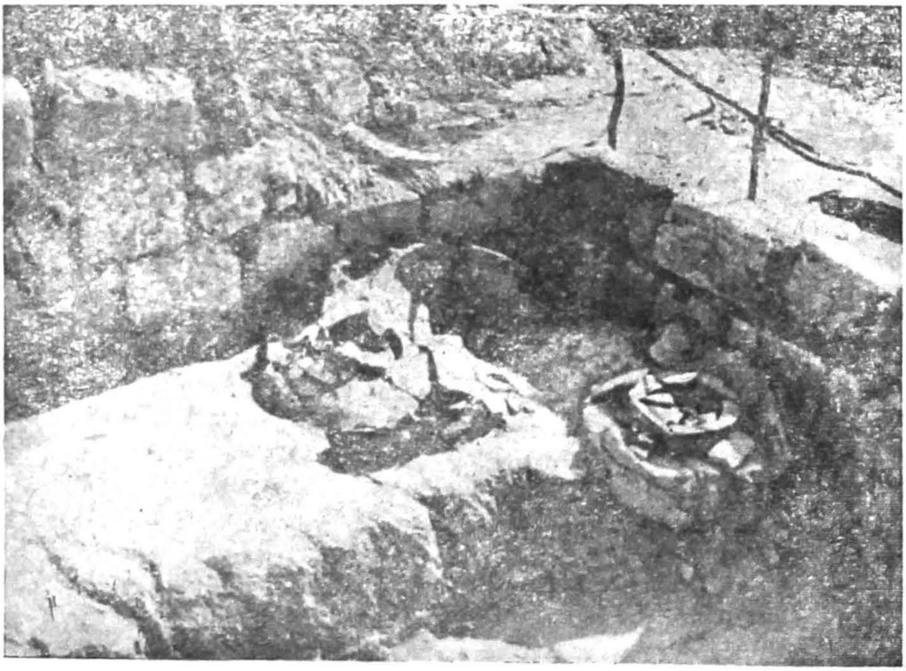

Fig. 26. — Blidarul. Interiorul Turnului VI. Colțul sud-vestic cu cele două chiupuri *in situ*.

în nivelul *C*. In interiorul său nu s-a găsit nimic. Probabil a servit pentru păstrarea apei sau a fost golit la un moment dat (vezi fig. 23 şi 25).

Chiupul nr. 2, de culoare roşie, se găsea aproape de colţul de sud-vest al turnului VI, fiind adîncit în nivelul *C*[1], cam pînă la jumătatea pîntecelui. Spre deosebire de chiupul nr. 1, chiupul acesta a fost lucrat dintr-o pastă cu multe grăunţe de pietriş şi are pereţii groşi de circa 0,02 m sau chiar mai mult (fig.26).

Chiupul nr. 3, tot de culoare roşie, s-a găsit în colţul de sud al turnului, dar nu exact în colţ, ci mai mult sprijinit pe peretele sud-estic. Are rgosimea de 0,025 m. Jumătatea de sud a chiupului a căzut de-a lungul peretelui estic, nu departe de rest. El era aşezat pe nivelul *C* şi deci era ceva mai sus decît chiupul nr. 2.

Din cele spuse pînă acum putem trage următoarele concluzii:

Concomitent cu construirea Cetăţii I de pe Blidarul s-a construit şi turnul nr. VI, ca un avanpost al ei spre vest, în faţa accesului dinspre « Poiana Popii » şi dinspre Valea Chiştoarei. Ulterior acest turn a fost încadrat în sistemul de fortificaţii denumit Cetatea II (vezi «S.C.I.V.», an. V, 1-2, p. 133).

Turnul era construit în tehnica obişnuită a turnurilor dacice, desigur cu cel puţin două-trei compartimente în sens vertical şi acoperit cu scînduri sau cu şindrilă. Dată fiind panta destul de abruptă spre vest (spre izvorul principal al Văii Chiştoarei), iniţial terenul trebuia amenajat. Această fază dinainte de construirea turnului ar fi indicată prin umplutura de pietriş de stîncă locală care se îngroaşă spre vest. Acest nivel nu constituia, prin urmare, o vatră de locuire a turnului. In profilul de la fig. 24 se observă un strat subţire de 0,04 — 0,05 m, care nu formează o linie unitară sau dreaptă, ci este întrerupt şi prezintă din loc în loc urme de arsură, cărbuni şi cenuşă, precum şi cîteva resturi de vase mici. Nici acesta nu ni se pare să fi constituit un nivel de locuire, cum s-a presupus mai întîi şi anume ultimul nivel al turnului, datînd din epoca imediat premergătoare căderii cetăţii. Mai curînd, urmele de arsură, de cenuşă şi cărbuni, ca şi ciobурile găsite la acest « nivel » provin de la dărîmături ulterioare scurse în turn după căderea fortăreţei. Nu este imposibil ca toate aceste resturi să dateze dintr-o epocă mult mai tîrzie, neavînd nimic comun cu perioada dacică a aşezării.

Adevăratul nivel al turnului a fost nivelul *B*, pe care fuseseră aşezate chiupurile, adîncite, după cum s-a constatat, în umplutura de dedesubtul acestui nivel, ajungînd pînă la aşa zisul nivel *C*, ba chiar şi sub acesta. Nivelul *C* nu este altceva decît nivelul original al pantei dealului folosit la construirea turnului şi apoi umplut pînă la podeaua adevărată a turnului pe care o constatăm la nivelul *B*.

Şi în stratigrafia din spatele acestui turn, la «hambar», au putut fi constatate trei niveluri. Şi aici nivelul inferior (γ) a fost de fapt platforma pe care s-a pregătit materialul pentru construirea turnului nr. VI. « Pavajul », constatat mai sus, nu e altceva decît nivelul ridicat (β), servind şi ca drum de legătură între Cetatea I şi acest turn. Odată cu construirea Cetăţii II, şi acest nivel a fost ridicat prin umplutură, devenind podeaua hambarului de lemn. Chiupurile găsite pe acest nivel (α) au fost şi ele adîncite pînă în pămînt, adică în umplutura de deasupra nivelului (β).

De remarcat este faptul, de altfel constatat încă din anul trecut în legătură cu tot complexul de pe Blidarul, că nici nivelurile de locuire ale turnului

---

[1] Bucăţi mari din partea de deasupra a pereţilor chiupului au căzut pe nivelul *B*.

nr. VI, nici nivelurile de la « hambar » nu mărturisesc o viaţă îndelungată, ci numai cîteva perioade de locuire scurtă.

Sectorul de nord al Cetăţii II, între turnurile IV-V

Lucrările din anul 1954 au avut drept scop să lămurească sistemul de fortificaţii reperat în anul 1953.

S-a urmărit zidul de incintă între cele două turnuri (IV-V), construit din blocuri de calcar conchilifer în maniera « opus dacicum ». Acest zid are

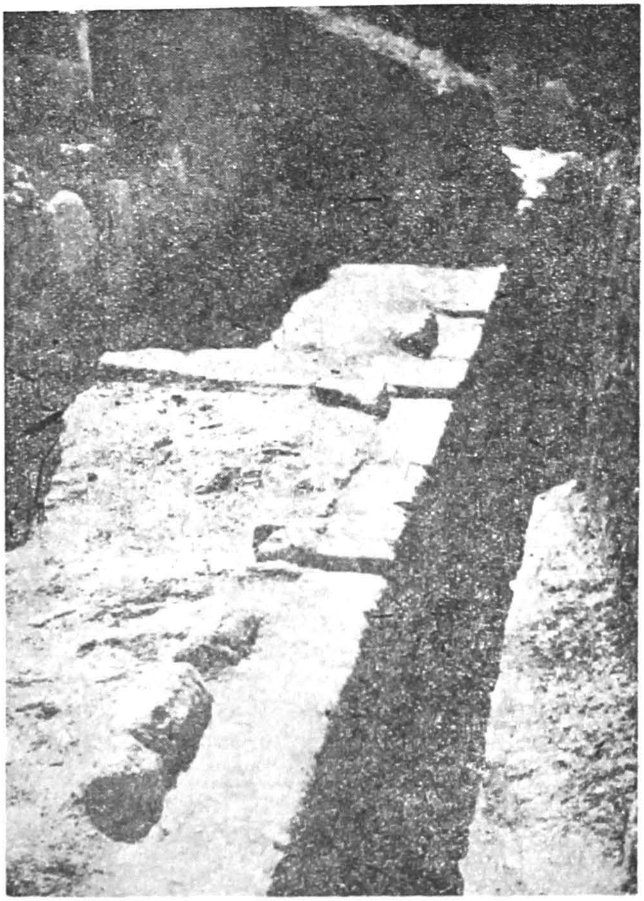

Fig. 27. — Blidarul. Zidul de N al Cetăţii II (cu vederea unei părţi din « cazemate »)

lăţimea de 0,035 m cu un rînd de blocuri în exterior şi unul în interior. Umplutura zidului este făcută din piatră de stîncă locală. Pe unele porţiuni, acestui zid i s-a adăogat, în spate, un al doilea zid construit din blocuri de calcar alternînd cu piatră locală. Faţa exterioară a zidului de incintă s-a urmărit în profunzime pînă la 2,20 m. Nu s-a dat peste pămîntul virgin, lipsind posibilitatea de consolidare a turnului. Zidul este foarte bine păstrat şi este lucrat cu multă îngrijire, prezentînd un aspect monumental (fig. 27). Probabil că zidul mai continuă în profunzime.

În spatele zidului de incintă se găsesc patru încăperi destinate apărării şi adăpostirii de materiale şi oameni. Aceste încăperi au fost locuite, după cum se dovedeşte prin materialul descoperit în încăperile III şi IV. In aceste două încăperi exista cîte un chiup de lut de culoare roşiatică, de dimensiuni mari. Chiupul din încăperea III are incizat pe perete, destul de stîngaci, litera K. In încăperea IV, pe lîngă chiup, s-au mai găsit fragmente din alte trei vase şi oase de animale. Aproape în centrul încăperii III s-a găsit o vatră de foc.

Pereţii încăperilor sînt construiţi din blocuri de calcar conchilic şi din lespezi de piatră locală clădită în *opus incertum*. Toate aceste încăperi au fost construite ulterior zidului de incintă, lucru dovedit prin lipsa legăturii organice dintre zidurile încăperilor şi zidul mare de incintă. In partea lor superioară ele vor fi avut o construcţie de lemn.

Acest sistem de « cazemate » continuă foarte probabil şi mai departe pe latura de nord pînă la turnul de colţ nr. V, fapt ce urmează să se verifice în campaniile viitoare de săpături. Ceea ce putem afirma de pe acum e că şi turnul nr. V a fost un turn izolat (ca şi nr. VI), construit odată cu Cetatea I şi numai ulterior înglobat în Cetatea II ca turn de colţ.

Cu destule rezerve s-ar putea emite ipoteza construirii acestor cazemate în preajma ultimului război.

Se pare că aceste fortificaţii n-au fost distruse prin incendiu, ci pur şi simplu părăsite. Nu există totuşi nici un indiciu care să arate întrebuinţarea lor în epoca romană sau în epocile următoare.

10. MUCHIA CHIŞTOAREI

Concomitent cu munca de dezvelire a cetăţii de pe înălţimea Blidarul, anul acesta s-a trecut şi la săparea a două terase de pe « Muchia Chiştoarei », legată de Blidarul prin marea terasă « Poiana Perţii » de sub « Cisterna » antică. Pentru a pătrunde pînă sub zidurile cetăţii de pe Blidarul, drumul cel mai comod era pe această muchie, şi în legătură cu aceasta, unele terase de pe culmea îngustă a dealului au fost nivelate de mîna omului, construindu-se apoi cîteva turnuri de piatră ce aveau menirea să apere şi să împiedice accesul la cetatea de pe înălţime.

Muchia Chiştoarei este o dîlmă înaltă cu spinarea îngustă, orientată aproximativ pe direcţia N — S, strînsă între Apa Oraşului şi valea Chiştoarei, care, prin terasele amintite, coboară în forma unor trepte uriaşe spre Apa Oraşului, cu capătul în faţa înălţimii Pădişelului de pe malul opus. Cercetările şi secţiunile din trecut au stabilit pe unele terase urmele lucrărilor de fortificaţie în formă de turnuri patrate de dimensiuni mijlocii[1]. Coborînd de pe « Poiana Perţii » pe Muchia Chiştoarei, întîlnim o terasă rotundă, înălţată ca un platou dominant, unde s-au constatat ruinele unui turn de piatră; sub această terasă se înşiră alte două terase mai mici, pe cît se pare lipsite de construcţii antice. Coborînd mai jos, urmărind cărarea de pe culmea muchiei, întîlnim o a patra terasă, cu urme de fortificaţii îndeajuns de vizibile chiar la suprafaţă. Terasa este alungită (46 m lungime şi 21 m lăţime maximă), de forma unei limbi ascuţite ce se îngustează spre N, cu marginile căzînd în pante abrupte. Cei ce au scormonit aici, în speranţa de a găsi comoara

[1] C. Daicoviciu—Al. Ferenczi, Aşezările dacice din munţii Orăştiei. Ed. Acad. R.P.R., 1951, p. 27 şi schiţa fig. 2.

mult căutată, au scos mai multe blocuri de calcar conchilic, care formau temelia unui turn de pază. Datorită activităţii acestora, se mai văd şi acum, spre capătul sudic al terasei, trei gropi mari de formă rotundă, destul de adînci încă (vezi schiţa din fig. 28).

Cu toate aceste distrugeri, prin cîteva secţiuni în puncte care nu poartă urmele unei avarieri moderne, s-a putut constata că pe acestă terasă a existat într-adevăr un turn, cam de formă patrată, construit din blocuri de piatră de talie redusă, în tehnica cunoscută a zidurilor dacice. Din zidul turnului a rămas puţin, numai un fragment din peretele exterior de pe latura estică. Conturul aproximativ al turnului se poate urmări numai prin umplutura de piatră de stîncă ce a rămas pe loc şi ale cărei dimensiuni, luate cu aproximaţie, ar fi de 13 × 11 m. Aproape de latura de N a turnului s-au găsit urmele unei vetre de foc din pămînt înroşit cu substrucţie de pietre de rîu (fig. 28).

In interiorul turnului şi mai ales pe vatra de foc şi în jurul ei, s-au aflat în număr destul de mare fragmente de vase lucrate cu mîna şi cu roata. Vasele lucrate cu mîna sînt dintr-o pastă primitivă, poroasă, de felul celor cunoscute în aşezările dacice. Vasele lucrate cu roata sînt puţine la număr; printre acestea se remarcă forma fructierei din pastă cenuşie deschisă, cu buzele larg evazate şi suport înalt. O altă categorie o formează fragmentele de pastă roşie deschisă, aparţinînd la două-trei chiupuri, unul purtînd o stampilă de forma rozetei. Majoritatea vaselor, cu un pronunţat caracter casnic-gospodăresc, sînt de tradiţie veche — în afară de chiupuri — frecvente în oricare aşezare geto-dacică.

Coborînd coasta alunecoasă a acestei dîlmi spre Valea Chiştoarei, în direcţia V către Grădina Făieragului, înainte de a ajunge la pîrău, întîlnim o terasă largă numită de localnici « Moara Mătănii ». Trasîndu-se o secţiune de-a lungul acestei terase cu nume atît de curios, s-a putut deduce că şi aici n-a existat nici o altă construcţie în afara turnului de piatră.

Mai jos de terasa IV mai sînt şi alte terase, unele de formă lunguiaţă, altele de formă pătrată ori rotundă, după toate aparenţele lipsite de fortificaţii în afară de una singură, care, sub un strat gros de pămînt de pădure, păstrează blocurile de piatră de la un alt turn de pază[1]. Aceste lucrări de fortificaţii de pe Muchia Chiştoarei aveau şi menirea supravegherii şi apărării drumului de pe Apa Oraşului, deoarece această dîlmă prelungă închidea valea în mod natural, tocmai într-un punct-cheie, unde defileul începe să se strîmteze simţitor. Acest punct, de o reală însemnătate strategică, n-ar fi exclus să fie identic cu acea *Tapae* din izvoarele literare, poziţie de eroică rezistenţă a dacilor, unde Decebal a întîmpinat şi a înfruntat în două rînduri pe cotropitorul roman. Din Dio Cassius reiese că poziţia de la *Tapae* nu era departe de *Sarmizegetusa*, reşedinţa lui Decebal.

11. CETĂŢUIA ÎNALTĂ

La sud de dealul Cetăţuii de la Costeşti, peste Valea Sasului ce desparte acest deal de mamelonul înalt ce se ridică la sud de vale şi care poartă denumirea expresivă de Cetăţuia Înaltă, s-a presupus înainte că se găseşte « o fortificaţie constînd din unul sau mai multe turnuri — eventual chiar dintr-o mică cetate»[2].

---

[1] C. Daicoviciu — Al. Ferenczi, Aşezările dacice din munţii Orăştiei, Ed. Academiei R. P. R., 1951, p. 27.
[2] Ibidem, p. 20.

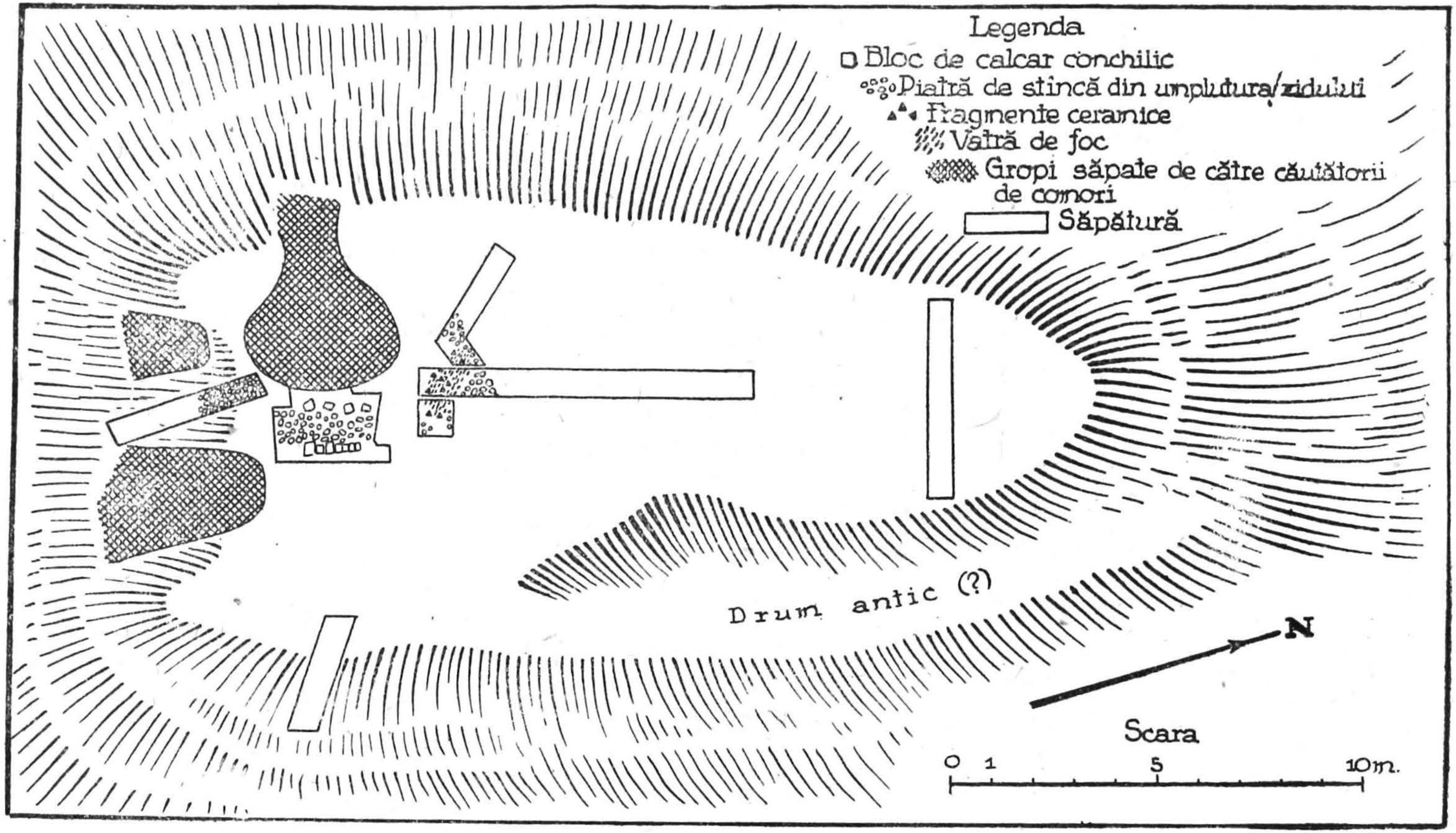

Fig. 28. — Blidarul. Muchia Chiștoarei. Terasa IV.

Cetăţuia Înaltă este înconjurată din spre sud-est de Valea Făieragului şi are o altitudine de 580 m. Pe vîrf are o singură terasă, mai bine zis un platou de dimensiuni mai mici, prezentînd o formă ovală cu diametrul maxim de circa 50 m în direcţia VNV — ESE, cu un diametru minim avînd o lungime de 25 m în jumătatea de ESE a platoului. Platoul este plin de gropile făcute de căutătorii de comori, ca şi de aceia care au folosit ruinele fortificaţiei drept o carieră de piatră.

Sub platoul din vîrf se află un alt platou, tot elipsoidal, despărţit de primul printr-o şa îngustă. Orientarea acestui al doilea platou, mai jos cu circa 30 m de cît primul, este N — S, avînd o lungime de 50 m şi o înălţime faţă de platoul din jur de 15 — 20 m. Pe acest platou mai scund nu s-au efectuat săpături. Blocuri din fortificaţia de pe Cetăţuia Înaltă se găsesc la temeliile colibelor şi caselor ţărăneşti din poienile ce împresoară această cetăţuie. La vest de platoul al doilea se află Dealul Cătana, iar mai departe, la vest de Dealul Tîmpului, sînt locuri prielnice pentru aşezări, fie militare, fie civile, dar pe care, cu ocazia unor recunoaşteri pe teren, nu s-a putut găsi nimic.

Conul de deal numit Cetăţuia Inaltă este izolat, avînd în fiecare direcţie pante foarte abrupte. Suprafaţa platoului din vîrful dealului este folosită ca fîneaţă, avînd două niveluri destul de bine diferenţiate. Diferenţa de nivel nu este totuşi prea mare, netrecînd de cca 0,65 — 0,80 m. Partea cea mai înaltă este jumătatea dinspre ESE a platoului, iar partea mai joasă este cea dinspre VNV.

Primul sondaj, un şanţ de încercare, a fost trasat transversal, paralel cu diametrul maxim al platoului, avînd o lungime de 45 m şi o lăţime de 1,50 m (secţiunea A—B, fig. 29).

In afară de secţiunea *A — B*, paralel cu direcţia zidurilor întretăiate de secţiunea amintită, s-a săpat un al treilea şanţ, denumit ulterior secţiunea *C*.

Concluzia, după efectuarea săpăturii, este că mamelonul izolat al dealului « Cetăţuia Înaltă » a fost întărit de un singur turn, de dimensiuni destul de considerabile, cu un plan desigur patrulater, dimensiunea unei laturi fiind de cca 6,50 m sau eventual chiar de 7 m. Acest turn însă a fost probabil intenţionat distrus aproape pînă la temelie şi după distrugerea lui n-a mai fost reconstruit.

Platoul însă n-a fost ocupat numai de turnul de piatră, ci în partea mai joasă, dinspre VNV existau probabil una sau mai multe clădiri, de unde provin fragmentele ceramice, bucăţile de zgură de fier, rîşniţele etc., clădiri folosite drept locuinţe pentru apărătorii turnului. Odată cu distrugerea turnului au fost distruse probabil şi clădirile mai puţin rezistente. Platoul putea să fie locuit numai într-o perioadă destul de scurtă, căci urmele de viaţă sînt destul de sărăcăcioase, iar straturile cu urme arheologice sînt foarte modeste.

CONCLUZII GENERALE

Din descrierile de mai sus privind variatele sectoare unde s-a lucrat, au reieşit, încă din cursul raportului, unele concluzii.

Găsim nimerit să le concentrăm şi aici, rezumîndu-le.

1. Şi prin săpăturile din anul acesta s-a învederat că interiorul cetăţii de la Grădiştea Muncelului nu avea clădiri din piatră, în afară de aceea romană, datînd din epoca de după cotropire, şi ea de dimensiuni mai mult decît

modeste. La dispoziţia apărătorilor cetăţii au stat barăci de lemn, ale căror urme s-au găsit atît în campaniile trecute, cît şi în cele recente.

Faptul confirmă din nou ipoteza că cetatea cea mare de pe Dealul Grădiştii e o construcţie relativ nouă, ridicată în vederea adăpostirii populaţiei şi a organizării ultimei rezistenţe.

2. Tot mai variată şi mai bogată în construcţii de tot felul apare, în schimb, aşezarea civilă de pe Dealul Grădiştii. Un nou turn de veghe (sau

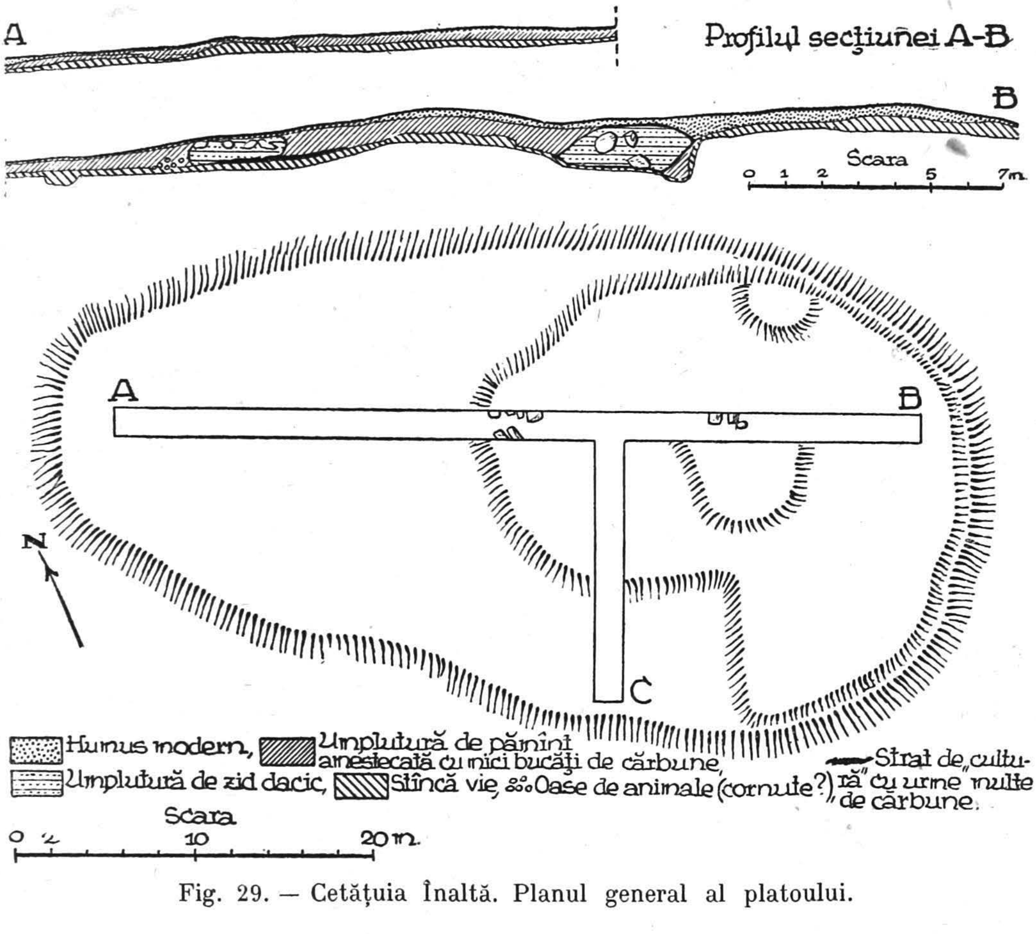

Fig. 29. — Cetăţuia Înaltă. Planul general al platoului.

hambar) pe coasta de sud a dealului, două case-locuinţe aflate tot aici, un atelier pentru prelucrarea bronzului şi a fierului, ceva mai sus o clădire specială rotundă şi o locuinţă cu fragmente de ceramică pictată, situate chiar pe coama lată a dealului, întregesc ansamblul de clădiri recunoscut şi pînă acum pe acest Deal al Grădiştii, confirmînd tot mai hotărît caracterul de *oraş* incipient al acestei aşezări.

O menţiune deosebită merită *atelierul* descoperit aici, care alături de atelierele cunoscute de pe terasele de deasupra sanctuarelor, mărturisesc gradul înalt de dezvoltare meşteşugărească la care a ajuns, la un moment dat, societatea dacică. E neîndoios că, în afară de unele obiecte şi vase de bronz care au fost importate din sudul greco-roman, nevoile de unelte şi de podoabe, de fier şi de bronz, erau satisfăcute de meşterii locului (fie băştinaşi,

fie străini). Aşa se şi explică mulţimea materialului brut de fier, turnat în forme de «berbeci», ce s-a găsit aproape peste tot, dar mai ales pe terasele de deasupra sanctuarelor.

O altă descoperire e aceea a stampilelor cu numele lui *Decebal, fiul lui Scorilo* pe vasul cel mare aflat în clădirea rotundă. Relevăm de data aceasta numai importanţa pe care o are această descoperire din punct de vedere al răspîndirii scrierii în societatea dacică, scriere cu litere latine şi care, se constată acum, a fi răspîndită şi în domeniul profan al activităţii sociale.

Descoperirea acestor stampile duce, de altfel, la o serie de concluzii din cele mai însemnate pentru cultura materială şi spirituală a dacilor, ca şi pentru istoria politică din ultimul secol şi jumătate a statului dac.

Concentrarea locuinţelor mai pretenţioase, cu mobilier şi vase de lux, pe culmea dealului, coastele rămînînd destinate clădirilor de rînd, atelierelor, hambarelor şi turnurilor de pază, e o particularitate ce pare să se contureze la aşezarea noastră, fără să constituie, fireşte, o regulă generală.

3. Prin dezvelirea terasei Hîrban, pe coasta Dealului Muncelului (Feţele Albe), se verifică, încă odată, locuirea intensă a teraselor mari şi mici ce se aflau în această regiune, lărgind, astfel, cunoştinţele noastre asupra aspectului vieţii social-economice desfăşurate în acest centru al statului începător dac.

4. Cercetările la cetatea Blidarului au adus noi precizări în privinţa cronologiei acestei fortificaţii şi rostului pe care l-au avut turnurile VI şi V, ca şi încăperile din dosul zidului de sud al Cetăţii II.

Ca faze ale construcţiei se stabilesc: *a*) construirea Cetăţii I şi a turnurilor izolate VI şi V (împreună cu Cisterna); *b*) lărgirea cetăţii, prin construirea incintei II, înglobînd în ea şi turnurile VI şi V, ca turnuri de colţ; *c*) construirea «cazematelor», în dosul zidului sudic (şi vestic, probabil) al Cetăţii II. Atît turnurile VI şi V, cît şi cazematele din dosul zidului de sud şi de vest al Cetăţii II au servit, pe lîngă rostul lor pur militar, şi ca magazii de cereale şi apă, păstrate în mari chiupuri de lut aşezate în catul de jos al acestor încăperi.

Lucrările executate pe Muchia Chiştoarei şi pe o parte a dealului Blidarul ce coboară pînă în valea Apei Oraşului au confirmat existenţa pe această muchie a unei serii de turnuri care fusese sezisată mai de mult, fie prin recunoaşteri la suprafaţă, fie prin sondaje mai mici.

Poziţia geografică a Blidarului şi a Muchiei Chiştoarei, cu puternicele fortificaţii ce se găsesc aci, gîtuirea văii prin coborîrea Muchiei Chiştoarei pînă aproape de pîrău, fac din acestă cheie (defileu) un punct de mare importanţă militară, ce putea fi uşor apărat şi care constituia, fără îndoială, o reală piedică în faţa înaintării unei oşti duşmane pe valea de altfel îngustă a Apei Oraşului. Că aici ar fi fost situată vestita localitate *Tapae*, poartă de intrare în Dacia, de care pomenesc scriitorii antici ca loc de bătălii sîngeroase între trupele romane şi dacice, nu e decît o ipoteză pe care, fără a o vedea deocamdată verificată, o facem totuşi cu toată rezerva.

Încercările colectivului de a descoperi necropola sau mormintele izolate ale populaţiei dacice n-au dus nici de data aceasta la vreun rezultat pozitiv. Ele urmează să mai fie căutate, lămurind şi acest punct necunoscut încă din istoria populaţiei dacice ale acestor ţinuturi.

C. Daicoviciu (responsabil), A. Bodor, Şt. Ferenczi, N. Gostar, M. Rusu, I. Winkler, I. Crişan, Geza Ferenczi — membri; Em. Antal, Marta Koszta, Adr. Daicoviciu, N. Jurca, Remus Moldovan, Marg. Miklossi — studenţi.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИЕ РАСКОПКИ В ГРЭДИШТЯ МУНЧЕЛУЛУЙ И БЛИДАРУЛ

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Коллективом археологических раскопок дакийского поселения в Мунции Орэштией преследовались летом 1954 г. две цели. Первая — систематическое обследование возможно большего числа террас на Дялул Грэдиштей и на соседних вершинах (например на Феце Албе); вторая — полное вскрытие крепости на Блидаруле.

Результаты этих работ, призведенных в нескольких местах, следующие.

1. С помощью раскопок этого года удалось установить, что внутри крепости Грэдиштя Мунчелулуй не было каменных построек, кроме одной римской, датируемой периодом после покорения, весьма скромных размеров. Защитникам крепости предоставлялись деревянные бараки, следы которых были обнаружены как в предыдущих, так и последних кампаниях.

Этот факт снова подтверждает гипотезу, что большая крепость на Дялуле Грэдиштей является сравнительно новой постройкой, воздвигнутой для предоставления убежища населению и организации последнего сопротивления.

2. Совсем иначе, благодаря разнообразию и богатству своих построек, представляется гражданское поселение на Дялул Грэдиштей. Новая сторожевая башня (или амбар) на южном склоне холма, там же два дома-жилища, мастерская для обработки бронзы и железа, немного выше специальное круглое здание и жилище с расписной керамикой на широком хребте этого холма пополняют ансамбль зданий, опознанных теперь на Дялул Грэдиштей, и все больше подтверждают начало города в этом поселении.

Особое внимание следует уделить открытой мастерской, которая вместе с другими, обнаруженными на террасах, расположенных выше святилищ, свидетельствует о высокой степени развития кустарного производства в дакийском обществе. Несомненно, что помимо нескольких бронзовых предметов и сосудов, импортированных из южных греко-римских областей, весь спрос на инструменты, украшения, железо и бронзу покрывался местными мастерами (автохтонными или иноземными). Так объясняется большое количество необработанного железа, отлитого в виде «баб», которое находилось повсюду и в особенности на террасе над святилищами.

Другим важным для истории и культуры дакийского общества до покорения его страны открытием является находка большого сосуда (возможно для религиозных обрядов), на стенках которого четыре раза отпечатано двойное клеймо со следующей надписью: DECEBALVS PER SCORILO. Сосуд был обнаружен в круглом здании на Дялул Грэдиштей и несомненно датируется эпохой, неосредственно предшествующей покорению крепости; эта надпись толкуется следующим образом: Децебал, сын Скорило, причем PER истолковывается как дакийское слово, обозначающее — сын. Это открытие прежде всего показывает степень распространения письма в дакийском обществе, письма латинскими буквами, которым пользовались, как это констатировано, не только в строго

религиозных вопросах, но и в мирских вопросах общественной деятельности. Помимо того, истолкованная таким образом надпись приводит к ряду выводов, относящихся к истории дакийского государства, а именно к тому, что это государство продолжало существовать и после смерти Буребисты.

Сосредоточение более претенциозных жилищ с роскошной обстановкой и сосудами на вершине холма, в то время как склоны предназначались рядовым постройкам, мастерским, амбарам и сторожевым башням, являлось особенностью данного поселения, не будучи, конечно, общим правилом.

3. Благодаря вскрытию террасы Хырбан на склоне Дялул Мунчелулуй (Фецеле Албе) еще раз подтверждается интенсивное заселение больших и малых террас, находящихся в этой области, расширяя таким образом существующие до сих пор знания относительно общественно-хозяйственного быта в этом центре начала дакийского государства.

4. Изыскания в крепости Блидарула привели к новым уточнениям вопроса хронологии этой крепости и вопроса назначения башен VI и V, а также помещения, находящегося за южной стеной крепости II.

Строительными фазами устанавливаются следующие: а) постройка крепости I и отдельных башен VI и V (с цистернами); б) расширение крепости путем постройки крепостной стены II, включающей башни VI и V, являющиеся угловыми башнями; в) постройка «казематов», находящихся за южной (вероятно и западной) стеной крепости II. Как башни VI и V, так и казематы за южной и западной стенами служили не только для чисто военных целей, но и для складирования зерна и хранения воды в больших глиняных кувшинах, в нижнем этаже этого помещения.

Изыскания, произведенные на Мукя Киштоарелор, хребте Дялул Блидарул, спускающемся до долины Апа Орашулуй, подтвердили, что на этом хребте существовал целый ряд башен, раннее обнаруженных путем поверхностных разведок или с помощью небольших шурфов.

Географическая позиция Блидарула и Мукии Киштоарелор с мощными находящимися на них укреплениями, перерезание долины спускающимся хребтом Мукя Киштоарелор вплоть до речки, делают из этого ущелья пункт особого военного значения, легко защищаемый и несомненно представляющий серьезное препятствие на пути продвижения вражеской рати по долине Апа Орашулуй, и без того узкой. Что на этом месте когда-то находилась знаменитая местность Тапя, дверь в Дакию, о которой древние писатели упоминают как о месте кровавых битв между римскими и дакийскими войсками, является лишь гипотезой, до сих пор не проверенной, но о которой всеже следует упомянуть, хотя и с известной оговоркой.

Расследования, произведенные на вершине Четэцуя Ыналтэ, выявили существование на этом месте каменной башни, а также некоторые остатки жилищ.

Попытки коллектива обнаружить некрополь или одиночные могильники дакийского населения не привели и на этот раз к положительным результатам. Розыски их будут продолжаться и впредь с целью выяснения вопроса, неизвестного в истории дакийцев этой области.

ОБЪЯСНЕНИЕ РИСУНКОВ

Рис. 1. — Грэдиштя Мунчелулуй. Плато с шестью террасами на Дялул Грэдиштей.
Рис. 2. — Грэдиштя Мунчелулуй. Профиль восточной стороны террасы II.
Рис. 3. — Грэдиштя Мунчелулуй. Терраса II с круглым зданием.
Рис. 4. — Грэдиштя Мунчелулуй. Терраса II с круглым зданием. Детали.
Рис. 5. — Грэдиштя Мунчелулуй. Терраса II с круглым зданием. Часть стены.
Рис. 6. — Грэдиштя Мунчелулуй. Здание на террасе II. Место вокруг здания.
Рис. 7. — Грэдиштя Мунчулулуй. Здание на террасе II. Вход с кирпичным порогом.
Рис. 8. — Грэдиштя Мунчелулуй. Здание на террасе II. Верхняя часть сосуда.
Рис. 9. — Грэдиштя Мунчелулуй. Здание на террасе II. Печать Decebalus на клейменном сосуде.
Рис. 10. — Грэдиштя Мунчелулуй. Здание на террасе II. Бронзовая монета.
Рис. 11. — Грэдиштя Мунчелулуй. Вид террасы с загоном (после вскрытия жилища).
Рис. 12. — Грэдиштя Мунчелулуй. Жилище на террасе с загоном. Очаг.
Рис. 13. — Грэдиштя Мунчелулуй. Терраса с мастерской для обработки бронзы и железа. Вид мастерской после вскрытия.
Рис. 14. — Грэдиштя Мунчелулуй. Мастерская. Печь II.
Рис. 15. — Грэдиштя Мунчелулуй. Мастерская. Печь III.
Рис. 16. — Грэдиштя Мунчелулуй. Мастерская. Печь IV.
Рис. 17. — Грэдиштя Мунчелулуй. Терраса со сторожевой башней.
Рис. 18. — Грэдиштя Мунчелулуй. Терраса со сторожевой башней.
Рис. 19. — Грэдиштя Мунчелулуй. Терраса с жилищем I вблизи сторожевой башни (после вскрытия).
Рис. 20. — Грэдиштя Мунчелулуй. Терраса Хырбан. Вид жилища (после вскрытия).
Рис. 21. — Грэдиштя Мунчелулуй. Терраса Хырбан. Очаг жилища.
Рис. 22. — Блидарул. Крепость II. Профиль задней части башни VI.
Рис. 23. — Блидарул. План башни VI.
Рис. 24. — Блидарул. Профиль внутренней части башни VI.
Рис. 25. — Блидарул. Внутренняя часть башни VI. Северо-восточный угол.
Рис. 26. — Блидарул. Внутренняя часть башни VI. Юго-западный угол. Два больших кувшина in situ.
Рис. 27. — Блидарул. Стена у крепости II (с видом части «каземата»).
Рис. 28. — Блидарул. Мукя Киштоарей. Терраса IV.
Рис. 29. — Четэцуя Ыналта. Общий план плато.
Таблица I. — Грэдиштя Мунчелулуй. Круглое здание на террасе II. План здания.
Таблица II. — Грэдиштя Мунчелулуй. Терраса с мастерской для обработки железа и бронзы. План мастерской.
Таблица III. — Грэдиштя Мунчелулуй. Терраса с жилищем I. План жилища.
Таблица IV. — Грэдиштя Мунчелулуй. Терраса Хырбан. Профиль разреза I.
Таблица V. — Грэдиштя Мунчелулуй Терраса Хырбан. План жилища.

LE CHANTIER ARCHÉOLOGIQUE DE GRĂDIŞTEA MUNCELULUI ET DE BLIDARUL

(RÉSUMÉ)

Les deux principaux objectifs poursuivis par le collectif qui entreprit des fouilles dans les stations daces des monts d'Orăştie au cours de l'été 1954, furent les suivants: explorer d'abord d'une manière systématique un nombre aussi grand que possible des terrasses situées sur Dealul Grădiştii et

sur les collines voisines (Feţele Albe, par exemple), ensuite, de continuer les recherches entreprises en vue de compléter la découverte de la place forte située sur le Blidarul.

Voici le résultat de ces travaux:

1. Les fouilles effectuées en 1954 ont prouvé, elles aussi, que l'intérieur de la place forte de Grădiştea Muncelului ne possédait pas de constructions en pierre, sauf le bâtiment romain à dimensions très réduites, érigé après la conquête romaine. Les défenseurs de la place ont eu à leur disposition des baraques en bois, dont on a trouvé les traces aussi bien au cours des fouilles précédentes que lors des fouilles effectuées récemment.

Ce fait confirme une fois de plus l'hypothèse selon laquelle la grande forteresse située sur Dealul Grădiştii est un bâtiment relativement neuf, élevé en vu d'abriter la population et d'organiser la dernière résistance.

2. En revanche, l'établissement à caractère civil situé sur Dealul Grădiştii est plus varié et extrêmement riche en bâtiments de toutes sortes. Une nouvelle tour (ou, éventuellement, un grenier) située sur le versant sud de la colline, deux habitations situées au même endroit, un atelier où l'on façonnait le bronze et le fer, un peu plus haut un bâtiment spécial de forme ronde et une habitation à céramique peinte située au flanc même de la colline complètent l'ensemble des bâtiments que l'on peut reconnaître aujourd'hui encore sur cette colline de Grădiştea, ce qui confirme d'une manière de plus en plus ferme le caractère de ville commençante de cet établissement.

Une mention particulière doit être faite de l'atelier découvert qui, à côté d'autres ateliers connus, se trouvant sur les terrasses situées au-dessus des sanctuaires, témoigne du haut degré de développement artisanal auquel était parvenue à un moment donné, la société dace. Il est indubitable que, outre certains objets et vases de bronze importés des régions gréco-romaines du sud, les outils et les ornements en fer et en bronze étaient fournis par les artisans du pays (indigènes ou étrangers). Il s'agit là d'un fait qui explique la grande quantité de fer brut coulé en moules « en forme de béliers », qu'on a trouvé presque partout, mais surtout sur les terrasses situées au-dessus des sanctuaires.

Une autre découverte de grande importance pour l'histoire et la culture de la société dace d'avant l'invasion romaine est le grand vase (peut-être à caractère cultuel) portant quatre fois sur ses parois une estampille double à l'inscription DECEBALVS PER SCORILO. Ce vase, trouvé dans le bâtiment de forme ronde situé sur Dealul Grădiştei, date, sans aucun doute possible, de l'époque qui précéda de peu la conquête de la place. C'est une inscription en langue dace, ayant l'acception de « Décébale fils de Scorilo », la notion de fils étant exprimée par le terme thrace PER. Cette découverte met en évidence, en premier lieu, le fait que l'écriture était répandue dans la société dace. Il s'agit de caractères latins utilisés, comme on voit, non seulement dans le domaine restreint de la religion, mais aussi dans le domaine de l'activité sociale profane. L'inscription ainsi interprétée permet en second lieu d'envisager une série de conclusions concernant l'histoire de l'état dace après la mort de Burébista.

Le fait que les habitations à allure plus riche, possédant des meubles et des vases de luxe, étaient concentrées au faîte de la colline — la déclivité de celle-ci étant destinée aux bâtiments ordinaires, aux ateliers, aux granges et aux tours — semble constituer une particularité de cet établissement.

3. La découverte de la terrasse Hîrban, située sur la pente de Dealu Muncelului (Fețele Albe), met en évidence une fois de plus le fait que les grandes et les petites terrasses qui se trouvaient dans cette région avaient une population intense, ce qui augmente nos connaissances sur l'aspect de la vie sociale et économique développée dans ce centre de l'état dace qui venait de se constituer.

4. Les recherches entreprises dans le château-fort de Blidarul nous ont apporté de nouvelles précisions concernant le problème chronologique qui se pose au sujet de cette fortification et de la destination qu'ont eue les tours VI et V, de même que les pièces situées derrière le mur sud de la seconde enceinte (Cetatea II).

Le château-fort de Blidarul fut bâti en plusieurs étapes, à savoir:

a) la construction de la première enceinte (Cetatea I) et des tours isolées VI et V (citerne comprise);

b) l'agrandissement de cette enceinte par la construction de la seconde enceinte (Cetatea II), qui comprend aussi les tours VI et V, considérées comme des tours d'angles;

c) la construction de casemates derrière le mur sud (et probablement derrière le mur ouest) de la seconde enceinte. Les tours VI et V, aussi bien que les casemates situées derrière les murs sud et ouest de la seconde enceinte ont eu, outre leur rôle purement militaire, celui de magasin de céréales et d'eau, cette dernière étant conservée dans des jarres déposées à l'étage inférieur.

Les travaux effectués à Muchia Chiştoarei, sommet de la colline Blidarul qui descend jusque dans la vallée de Apa Orașului, ont confirmé l'existence sur ce sommet d'une série de tours qu'on avait déja signaleés depuis longtemps par des recherches entreprises à la surface du sol de même que par des sondages de petite envergure.

La position géographique de Blidarul et de Muchia Chiștoarei avec les puissantes fortifications qui s'y trouvent, le rétrécissement de la vallée par le prolongement de Muchia Chiștoarei jusqu'à proximité du ruisseau font de ce défilé un centre de grande importance militaire qui pouvait être facilement défendu et constituait, sans doute, un rempart efficace contre l'avance d'une armée ennemie dans la vallée, d'ailleurs assez étroite, de Apa Orașului. Que cette localité soit la célèbre *Tapae*, cette porte d'entrée en Dacie mentionnée par les écrivains antiques comme un endroit où des batailles sanglantes eurent lieu entre les troupes romaines et les troupes daces, ce n'est là qu'une hypothèse ; sans pouvoir la vérifier pour l'instant, nous pouvons cependant l'émettre avec des réserves. Les recherches entreprises sur la colline de Cetățuia Inaltă ont mis en évidence l'existence en cet endroit d'une tour de pierre et de modestes vestiges d'habitations.

Les tentatives faites par le collectif en vue de découvrir la nécropole ou des tombes isolées de la population dace n'ont pas conduit, cette fois-ci non plus, à un résultat positif. La nécropole, tout comme les tombes isolées, doivent faire l'objet de recherches ultérieures, afin d'éclaircir aussi ce point, encore obscur, de l'histoire de la population dace habitant ces parages.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. — Grădiştea Muncelului. Le plateau et les six terrasses sur Dealul Grădiștii.
Fig. 2. — Grădiştea Muncelului. Profil de l'extrémité est de la deuxième terrasse.
Fig. 3. — Grădiștea Muncelului. La deuxième terrasse et la bâtisse ronde.

Fig. 4. — Grădiştea Muncelului. La deuxième terrasse et la bâtisse ronde (détails)
Fig. 5. — Grădiştea Muncelului. La deuxième terrasse et la bâtisse ronde. Une partie. du mur.
Fig. 6. — Grădiştea Muncelului. Construction trouvée sur la deuxième terrasse. L'âtre qui ceinture la construction.
Fig. 7. — Grădiştea Muncelului. Construction trouvée sur la deuxième terrasse. Entrée et seuil en briques.
Fig. 8. — Grădiştea Muncelului. Construction trouvée sur la deuxième terrasse. Partie supérieure du vase à inscriptions.
Fig. 9. — Grădiştea Muncelului. Construction trouvée sur la deuxième terrasse. Estampille DECEBALVS sur le vase précédent.
Fig. 10. — Grădiştea Muncelului. Construction trouvée sur la deuxième terrasse. Monnaie de bronze.
Fig. 11. — Grădiştea Muncelului. Vue de la terrasse dite de la bergerie (après la mise au jour de l'habitation.)
Fig. 12. — Grădiştea Muncelului. Habitation sur la terrasse dite de la bergerie. Le foyer.
Fig. 13. — Grădiştea Muncelului. Terrasse comprenant l'atelier pour le travail du bronze et du fer. Vue de l'atelier après son dégagement.
Fig. 14. — Grădiştea Muncelului. Atelier. Four n° II
Fig. 15. — Grădiştea Muncelului. Atelier. Four n° III.
Fig. 16. — Grădiştea Muncelului. Atelier. Four n° IV.
Fig. 17. — Grădiştea Muncelului. La terrasse à la tour de guet.
Fig. 18. — Grădiştea Muncelului La terrasse à la tour de guet.
Fig. 19. — Grădiştea Muncelului. La terrasse et l'habitation I se trouvant auprès de la tour de guet.
Fig. 20. — Grădiştea Muncelului. Terrasse Hîrban. Vue de l'habitation (après dégagement).
Fig. 21. — Grădiştea Muncelului. Terrasse Hîrban. Le foyer de l'habitation.
Fig. 22. — Grădiştea Muncelului. Blidarul. Fortin n° II. Profil de la face postérieure de la tour n° VI.
Fig. 23. — Blidarul. Plan de la tour n° VI.
Fig. 24. — Blidarul. Profil de l'intérieur de la tour n° VI.
Fig. 25. — Blidarul. Intérieur de la tour n° VI. Coin du nord-est.
Fig. 26. — Blidarul. Intérieur de la tour n° VI. Coin du sud-ouest et les deux grands jarres *in situ*.
Fig. 27. — Blidarul. Muraille du fortin II du côté nord (montrant une partie des « casemates »).
Fig. 28. — Blidarul. Muchia Chiştoarei. Terrasse n° IV.
Fig. 29. — Cetăţuia Inaltă. Plan d'ensemble du plateau.
Planche I. — Grădiştea Muncelului. Edifice circulaire sur la deuxième terrasse. Plan de l'édifice.
Planche II. — Grădiştea Muncelului. La terrasse comprenant l'atelier pour le travail du fer et du bronze. Plan de l'atelier.
Planche III. — Grădiştea Muncelului. Terrasse et habitation n° 1. Plan de l'habitation.
Planche IV. — Grădiştea Muncelului. Terrasse Hîrban. Profil de la section I.
Planche V. — Grădiştea Muncelului. Terrasse Hîrban. Plan de l'habitation.

STUDII ŞI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE
Tomul VI, 1955, nr. 1—2.

ŞANTIERUL ARHEOLOGIC POPEŞTI

— RAPORT PRELIMINAR —

La 25 km SV de Bucureşti şi la 5 km E de Mihăileşti, în satul Popeşti, pe un promontoriu care se desprinde din terasa malului drept al rîului Argeş, se află o importantă staţiune din epoca fierului. Promontoriul, de o formă triunghiulară, lung de 1200 m şi lat la bază de cca 600 m, este împărţit în trei segmente de două văi transversale formate prin lărgirea naturală a unor şanţuri artificiale de apărare care au fost săpate în antichitate (fig 1). Pe segmentul cel mai mare, dinspre S, este aşezat satul actual Popeşti, pe segmentul din mijloc se află cimitirul satului şi o biserică din sec. al XVII-lea, iar segmentul cel mai nordic, din vîrful promontoriului, notat pe hartă prin cota 93, constituie vatra principală a staţiunii antice. Acest ultim segment, numit de localnici « Nucet », din cauza unor nuci care au existat în trecut pe suprafaţa sa, prezintă forma unui trapez neregulat lung de 160 m şi lat de 120 m (fig. 2). Este înconjurat din trei părţi de rîpi abrupte, care se înalţă cu cca 15 m deasupra luncii Argeşului, iar dinspre sud de unul din şanţurile transversale menţionate. Pe marginea dinspre acest şanţ suprafaţa staţiunii formează o cută uşor proeminentă reprezentînd un val de apărare.

Între anii 1932 şi 1947 staţiunea de la « Nucet » a format obiectul unei serii de săpături întreprinse de Muzeul Municipiului Bucureşti (numit azi « Muzeul de istorie al Bucureştilor »). Rezultatele acestor săpături au rămas pînă în prezent inedite. În anul 1954, Secţia a V-a a Academiei R.P.R., punînd problema dacă pe primul plan al preocupărilor sale, a dispus să se reia explorarea staţiunii prin Muzeul Naţional de Antichităţi, care a încredinţat această sarcină colectivului nostru.

Lucrările au durat 80 de zile efective de lucru: de la 7 iunie la 15 septembrie 1954. S-a excavat o suprafaţă totală de 800 m², cercetîndu-se o cantitate de aproximativ 1300 m³ de pămînt cu resturi arheologice.

În scopul de a lua contact cu stratigrafia staţiunii, am practicat secţiuni în două locuri: una, *Z*, în vîrful promontoriului, paralelă cu coasta acestuia, orientată NE-SV, în lungime de 18 m şi cu o lăţime variind de la 4 la 6 m, după sinuozităţile rîpii; alta, *Y*, la 53 m spre SE, lungă de 25 m şi lată de 4 m, orientată VSV-ENE, perpendiculară pe rîpa de E a promontoriului (fig. 2). Săpătura *Z* a fost extinsă spre SE prin parcelele *Z'* şi *Z''*, paralele cu *Z*, lungi de cîte 18 m şi late de cîte 5 m. Între aceste trei săpături am rezervat cîte un perete de 1 m grosime pentru obţinerea profilurilor stratigrafice. Secţiunea *Y* a fost lărgită, în apropierea rîpii, prin casetele *Ya*, *Yb* şi *Yc*.

În afară de aceste sectoare noi, care însumează o suprafaţă totală de cca 400 m^2, am reluat o parte din lucrările din 1947, rămase neterminate. Am explorat, astfel, tranşeea *Omega*, lungă de 38 m şi lată de 3 m, perpendiculară pe rîpa de vest a staţiunii, orientată VSV—ENE, începînd de la nivelul de — 1 m. Am lărgit această tranşee, în apropierea rîpii, prin caseta *Omega I*, de 7 m lungime şi 4 m lăţime. Am explorat în colţul de SE al staţiunii, săpătura *Psi*, lungă de 25 m şi lată de 7 m, perpendiculară pe valul de apărare dinspre şanţul antic care mărgineşte staţiunea în această parte. Săpătura

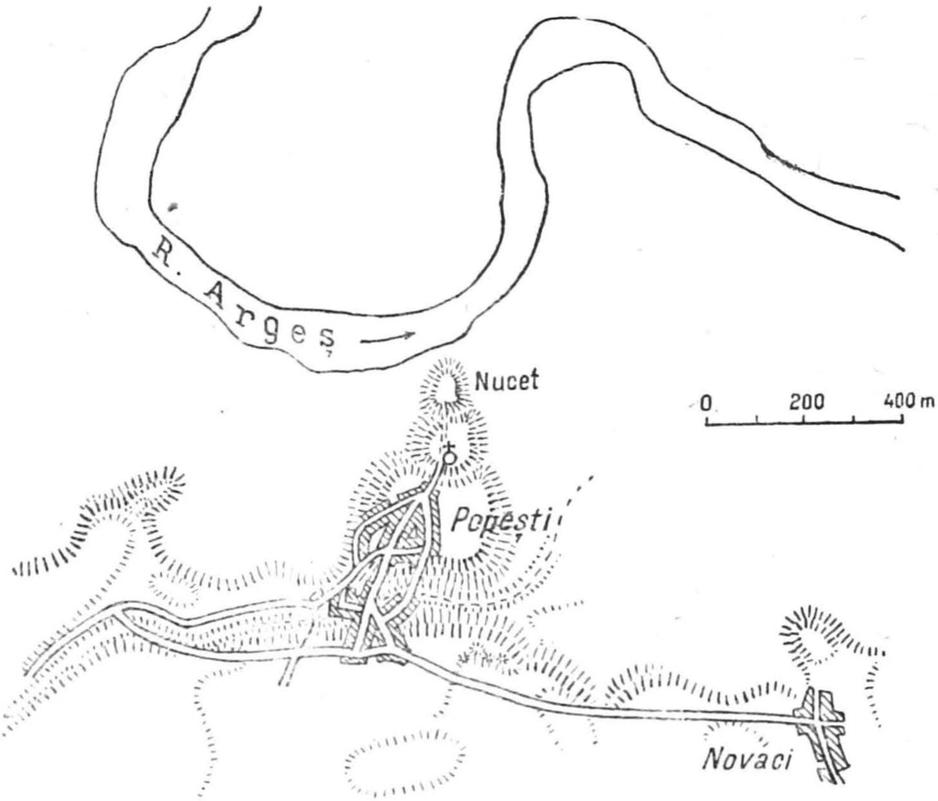

Fig. 1. — Planul satului Popeşti şi al staţiunii Nucet.

a fost reluată de la nivelul de —1 m. În sfîrşit, am ajustat pereţii de S şi de V ai săpăturii *Chi* de pe latura de E a staţiunii, la S de *Y*, pe o grosime de 1 m, într-un loc cu o stratigrafie bogată şi variată (fig. 3).

Stratul de cultură al staţiunii de la «Nucet» prezintă o grosime de 1,80 m în medie. Diferitele sale niveluri de locuire se referă la următoarele trei epoci: a) începutul epocii bronzului, b) prima epocă a fierului şi c) epoca a doua a fierului.

De la începutul epocii bronzului avem resturi sporadice aparţinînd culturii Glina III, constatate mai mult spre vîrful promontoriului, în sectorul *Z*, deasupra loess-ului natural, fără a forma un strat precis. Printre aceste resturi sînt de menţionat mai multe fragmente de vase primitive, poroase, de o tehnică rudimentară, cu boabe de nisip în pastă, cu ornamente con-

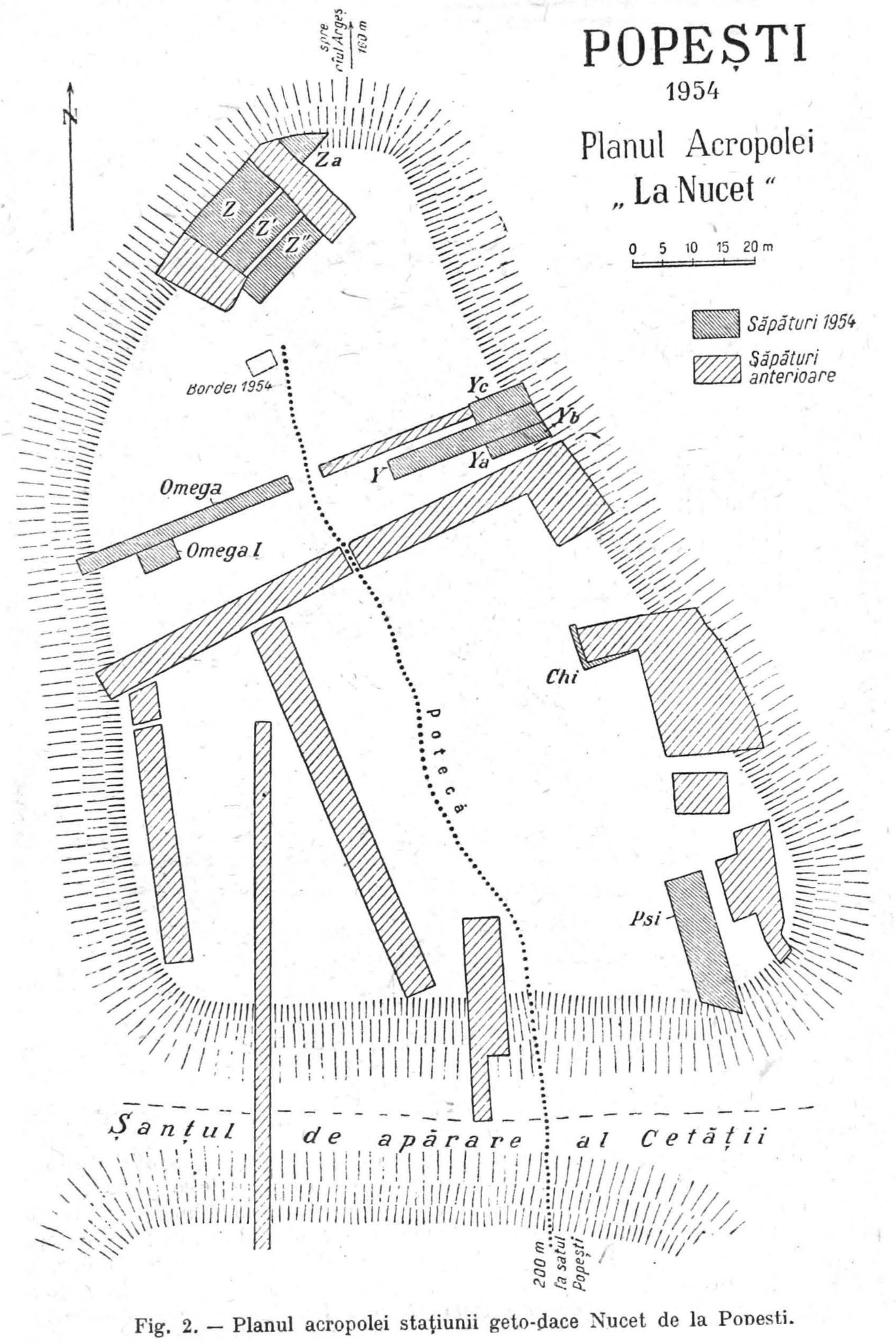

Fig. 2. — Planul acropolei stațiunii geto-dace Nucet de la Popești.

stînd din brîuri în relief şi proeminenţe, serii de alveole pe umărul sau pe marginea vasului, serii de mici proeminenţe organice împinse dinăuntrul pereţilor vasului, impresiuni pătrate sau triunghiulare. Cîteva cioburi prezintă torţi elementare, constînd din simpli cilindri găuriţi dispuşi orizontal pe umărul vasului. Tot culturii Glina III am putea atribui un fragment de topor de piatră dură neagră, lustruită, cu gaură, descoperit izolat în sectorul

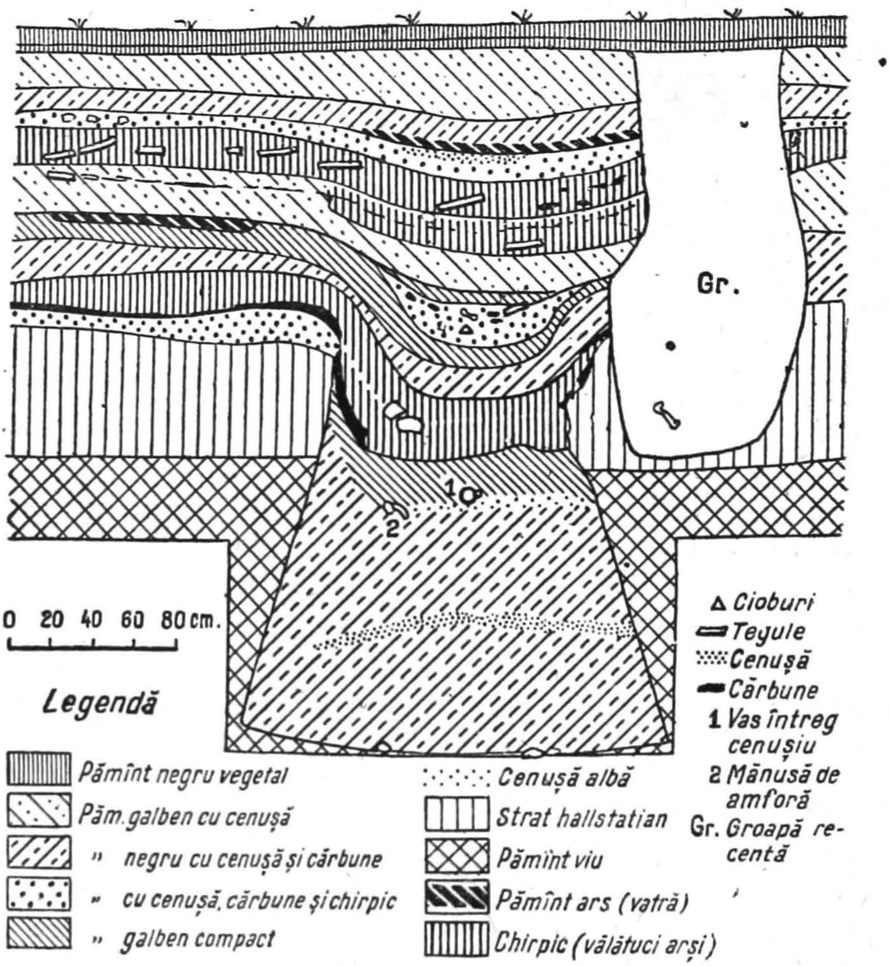

Fig. 3. — Popeşti. Parte din profilul peretelui de S al săpăturii *Chi*.

Y, şi cîteva fragmente de lame de silex, găsite, de asemenea răzleţe, în sectoarele *Y* şi *Omega*.

Prima epocă a fierului este reprezentată pe toată suprafaţa staţiunii printr-un strat dens, omogen, de culoare cenuşie cu reflexe verzui, gros de 0,40—0,70 m, pe care l-am constatat în toate săpăturile noastre. Stratul prezintă, pe alocuri, urme consistente de locuinţe, constînd din vetre cu crustă, vălătuci arşi, suprafeţe bătătorite arse, vase *in situ*, gropi de grîne. Cele mai multe urme au apărut în sectorul *Y*, unde s-au putut constata chiar două niveluri de locuinţe aparţinînd primei epoci a fierului. Aceeaşi constatare

s-a făcut şi în săpătura *Chi*. Între cele două niveluri nu s-au putut stabili pînă în prezent diferenţe de inventar, materialul fiind încă insuficient. Urmele de locuinţe se referă la construcţii de suprafaţă. Ceramica din prima epocă a fierului de la Popeşti prezintă caractere hallstattiene întru totul similare acelora care s-au constatat în Moldova la Poiana (stratul numit provizoriu I 2)[1] şi în Oltenia la Basarabi. Este vorba de vase negre, cenușii sau brune, lucrate cu mîna, lustruite cu îngrijire, de forme diferite: străchini cu buză simplă, străchini și fructiere cu buză lată, răsfrîntă, ulcele cu mijlocul sferoidal, ulcele cu fund plat și cu torți supraînălțate (fig. 4, 2—3), oale mari sferoidale. Ornamentele constau din caneluri (fig. 4, 2; 5), torsade, fațete, brîuri alveolate, proeminențe (fig. 4, 2), serii de alveole crestate (fig. 4, 1), incizii umplute cu alb şi mai ales din motive imprimate umplute cu alb: spirale, serii de S, benzi cu hașuri dințate rezervînd în negativ linii frînte sau spirale continue (fig. 5). În săpătura *Y* s-au găsit și două mici sigilii de lut, instrumente cu care se produceau asemenea ornamente (fig. 6, 1—2). În inventarul stratului din prima epocă a fierului de la Popești mai sînt de menționat un căpăcel de lut patrulater cu găuri în colțuri (fig, 4,4), o figurină masculină de lut, rudimentar lucrată, un simulacru de figurină antropomorfă de lut (fig. 21,5), fragmentele unui lanț spiral de bronz, așa numit *saltaleone*, o brățară de bronz.

Dar epoca cea mai caracteristică pentru staţiunea de la « Nucet », fiind reprezentată prin stratul cel mai gros și mai complex și prin inventarul cel mai bogat şi mai instructiv, este epoca a doua a fierului, corespunzînd fazei de ascensiune a culturii dace. Stratul acestei epoci, gros în medie de 1,20 m, se deosebeşte de stratul hallstattian precedent prin densitatea sa mult mai slabă, fiind alcătuit în cea mai mare parte din țărînă amestecată cu multă cenuşă, prin culoarea sa în general cenuşie-deschis, prin aspectul său foarte variat, cu multe resturi de locuințe, ca vetre, vălătuci arşi, pămînt ars, cărbuni, podine de pămînt galben, pietre, gropi, oase de animale și o ceramică abundentă. Stratul prezintă două niveluri de locuire, care au putut fi determinate constant pe toată suprafața stațiunii. În unele din săpăturile noastre, de exemplu în *Y* și *Chi*, s-au constatat trei şi chiar patru niveluri din epoca a doua a fierului. Pînă la o analiză minuțioasă a materialului recoltat din săpături, nu avem indicii suficiente pentru caracterizarea diferitelor niveluri pe cale tipologică.

Resturile de locuințe sînt mult mai continui decît în stratul hallstattian, ceea ce denotă o populație mai numeroasă pe același spațiu limitat. Tehnica locuințelor este primitivă, fiind construite din lemn și lut amestecat cu paie. Ca și la Poiana [2], din cauza cantităţii reduse a fragmentelor de vălătuci în raport cu masele de cenușă și cu urmele de cărbuni, trebuie să presupunem că la construcţia caselor se folosea mai mult lemnul decît lutul. În general, casele vor fi fost acoperite cu trestie ori cu paie. Totuși, în săpăturile noastre, cu deosebire în sectorul *Chi*, am descoperit mari cantități de țigle de lut, imitate după cele greceşti, dar de factură locală. Este un element nou, care pînă acum nu a fost constatat în alte stațiuni contemporane din ţara noastră şi care reprezintă un indiciu de progres în evoluția culturii dace. Bîrnele din care se

---

[1] « S.C.I.V. », II, 1951, 1, p. 180, 185—188.

[2] « Dacia », III—IV, 1927—1932, p. 347; « S.C.I.V. », I, 1950, 1, p. 50; II, 1951, 1, p. 194.

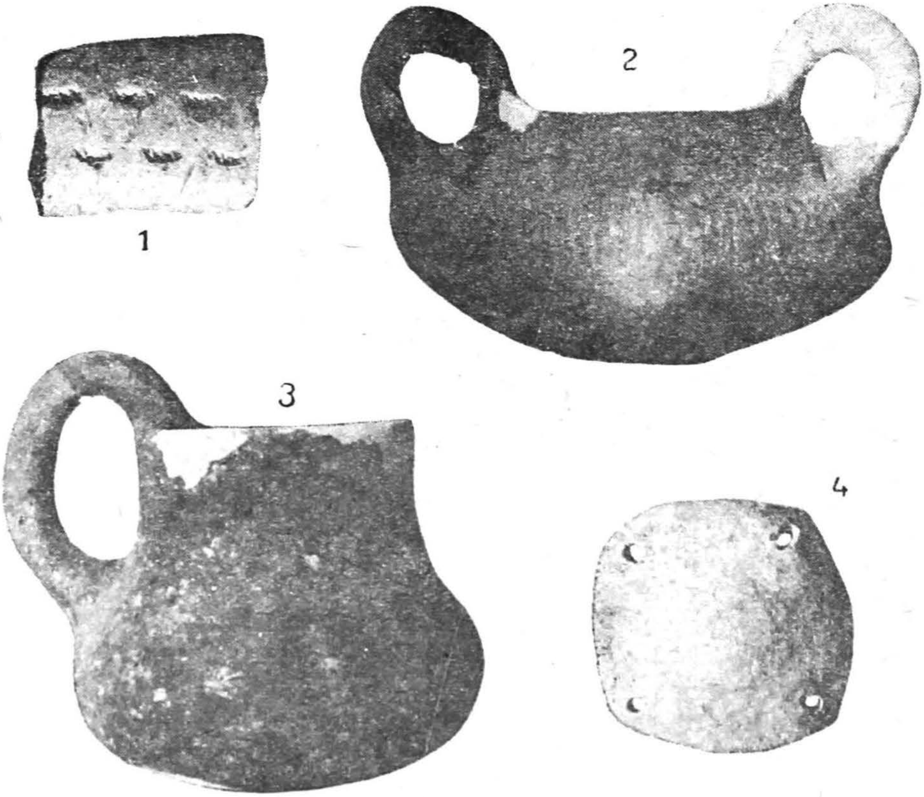

Fig. 4. — Ceramică din prima epocă a fierului: 1 Ciob de vas cu decor imprimat; 2—3. Vase cu torţi. 4. Capac de vas mic.

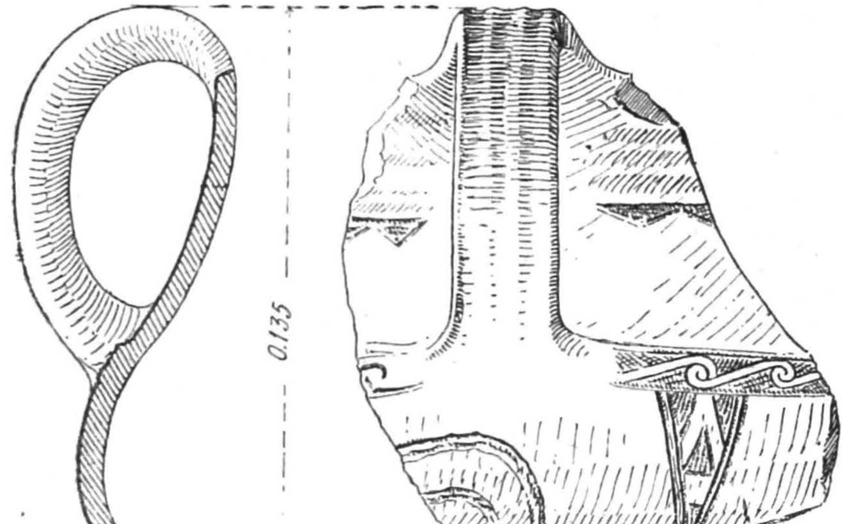

Fig. 5. — Fragment de vas din prima epocă a fierului, cu decor imprimat.

construiau casele erau prinse cu piroane, cuie şi scoabe de fier, uşile erau închise cu zăvoare manevrate cu chei de fier sau de bronz. Am găsit şi ochiuri de ţiţini de fier pentru uşi. Locuinţele erau construite la suprafaţa solului. Forma lor era, fireşte, patrulateră. În săpătura *Psi* am constatat urmele unei încăperi dreptunghiulare, de cca 3,30 m pe 2 m, mărginită de dungi de pămînt galben nisipos (fig. 7). Podelele erau în general de lut bătătorit. Asemenea bătături, a căror crustă s-a păstrat fiind întărită de focul unor incendii, s-au descoperit în săpăturile *Z"* şi *Y*. În *Y* şi în *Z* au apărut spaţii acoperite cu pietriş mărunt, iar în săpătura *Psi*, în jurul locuinţei patrulatere menţionate, în apropierea valului de apărare al staţiunii, s-a dat peste suprafeţe întinse pavate cu bulgări rotunzi de piatră mari, de cca 0,10—0,15 m, aşezaţi strîns unul lîngă altul (fig. 7). Vetre de foc, de cele mai multe ori pătrate, cu laturile pînă la 1,20 m lungime întărite cu pietriş, s-au găsit în mare număr. Trei din ele, de un caracter, desigur, ritual, aveau crusta decorată cu linii adîncite

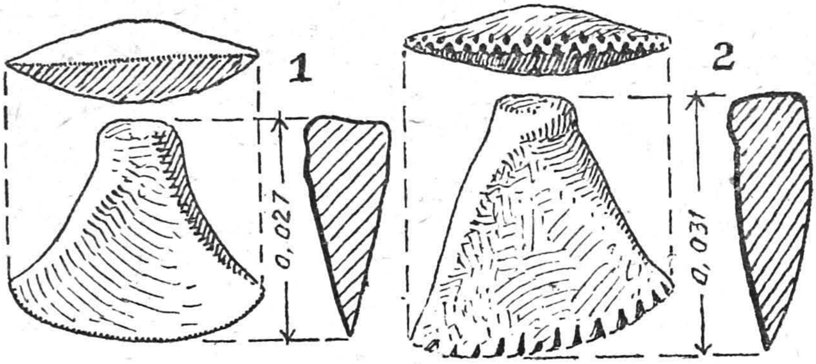

Fig. 6. — Mici stampile de lut din prima epocă a fierului, servind la producerea decorului imprimat de pe ceramica din categoria fragmentului din figura precedentă.

formînd chenare simple şi cruci diagonale sau cercuri. Vetre cu desene analoage se cunosc din aşezările dace de la Poiana [1] şi de pe dealul Mihai-Vodă, din Bucureşti [2].

În stratul din a doua epocă a fierului de la Popeşti, ca în toate staţiunile din aceeaşi epocă din ţara noastră, s-au constatat foarte multe gropi cilindrice sau tronconice, adînci de la 0,60 m la 2,40 m, cu diametrul de 0,50 m pînă la 2 m. Toate erau pline cu cenuşă, resturi de vetre, oase de animale comestibile, fragmente ceramice, pietre. Desigur, unele din ele vor fi servit în scopuri rituale[3], dar trebuie să admitem că în mare parte au fost folosite ca depozite de grîne. Ştim din izvoarele literare antice că populaţiile trace, dintre care făceau parte şi dacii, păstrau recoltele în asemenea gropi, pe care le numeau *siri* (σίροι)[4], iar Tacit, vorbind despre germani, un popor al cărui nivel cultural

---

[1] « S.C.I.V. », III, 1952, p. 194 şi fig. 3.

[2] Studii şi referate privind istoria Romîniei. Ed. Acad. R.P.R., 1954, partea I-a, p. 334 şi fig. 5—6.

[3] Cf. « Dacia », VII—VIII, 1937, 1940, p. 24; « S. C.I.V. », I, 1950, 1, p. 50; II, 1951, 1, p. 197; V, 1954, 1—2, p. 104.

[4] Cf. C. Kazarow, Beiträge zur Kulturgeschichte der Thraker (Contribuţii la istoria culturală a tracilor). Sarajevo, 1916, p. 40; V. Pârvan, Getica, p. 136.

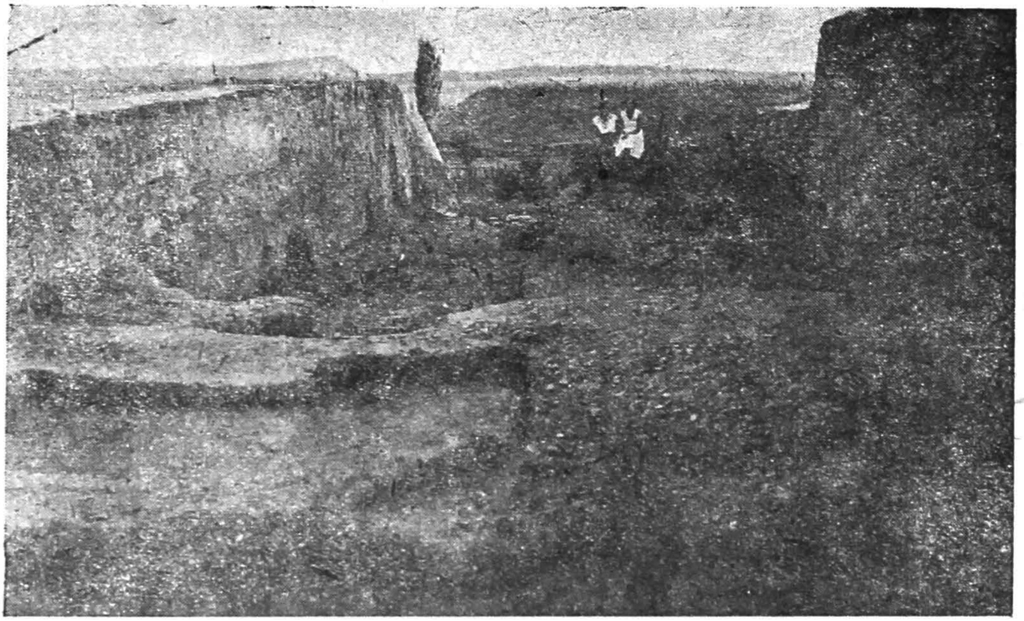

Fig. 7. — Popești. Săpătura *Psi* din colțul de SE al cetății. În primul plan, pavaj de pietre rotunde și urma unei locuințe patrulatere; în fund resturile valului de apărare al cetății, cu turte de lut ars.

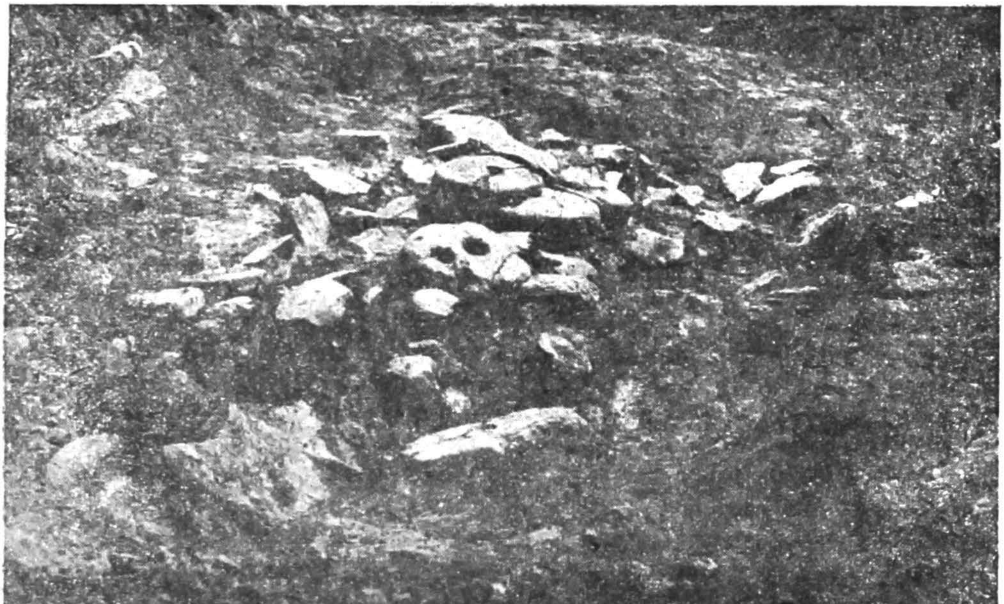

Fig. 8. — Turtele de lut ars găsite *in situ* în structura valului de apărare al cetății.

poate fi comparat pînă la un punct cu cel al dacilor, afirmă că îşi ţineau proviziile de grîne în gropi pe care le astupau cu « gunoaie »[1]. Prin « gunoaie » nu am putea înţelege « bălegar », aşa cum ne-ar îndemna o traducere literală a termenului *fimus* transmis de Tacit, ci resturile de vatră, uscate şi sterilizate, şi cu deosebire cenuşa, care reprezintă un element izolator destul de eficace atît împotriva umezelii, cît şi împotriva şoarecilor.

În săpătura *Chi* de la Popeşti s-a descoperit o groapă de grîne deosebit de mare, de formă tronconică, adîncă de 2 m (pînă la 3,50 m sub nivelul vegetal), cu un diametru de 1,10 m la gură şi de 2,10 m la fund (fig. 3). Groapa era plină cu o cantitate mare de cenuşă, amestecată cu mici fărîme de arsură şi de cărbuni, cu pietre, cu petece de pămînt galben, cu cochilii de melci comestibili, cu grăunţe de mei şi cu fragmente ceramice de factură dacă. Era astupată cu un strat de lut galben gros de 0,25 m, în care s-au găsit un vas întreg din categoria ceramicii cenuşii de tehnică superioară şi o mănuşă de amforă de imitaţie cu stampilă anepigrafică. Deasupra, liniile unui strat de locuire depus ulterior se curbaseră mult în decursul timpului, din cauza îndesării cenuşii din groapă, sub presiunea transmisă de la suprafaţa solului. Asemenea îndesări, înlesnite prin evacuarea sau descompunerea grînelor îngropate, explică, în foarte dese cazuri, accentuarea formei tronconice a gropilor de acest fel.

Într-o altă groapă, din săpătura *Y*, de 2 m diametru, s-au descoperit, în afară de obişnuita masă de cenuşă, de resturi de vatră şi de cioburi, mai multe obiecte de metal, printre care sînt de menţionat: o baghetă de bronz faţetată, lungă de 0,10 m, o cheie simplă de bronz, fragmentele unei oglinzi de metal alb, mai multe fragmente de tablă de bronz şi cîteva fragmente de tablă de fier. Tot acolo s-au găsit un tub de os cu aspect de fluier, o mărgea de sticlă albă cu vine ondulate albastre şi un mic creuzet de lut vitrificat servind la turnarea bronzului. Este posibil ca cenuşa cu care s-a umplut groapa respectivă şi care conţinea aceste obiecte să fi provenit dintr-un atelier pentru prelucrarea metalelor.

Pentru depozitarea grînelor, ca şi pentru păstrarea apei de băut, locuitorii daci de la Popeşti mai întrebuinţau, pe o scară largă, chiupurile mari de lut (*dolium*), ale căror resturi uneori păstrate *in situ* (de ex. în săpăturile *Z"* şi *Omega*), s-au constatat în toată staţiunea, cu deosebire în nivelul cel mai nou din epoca a doua a fierului. Frecvenţa deosebită a acestor recipiente la Popeşti, contrastînd cu raritatea lor în alte staţiuni contemporane, reprezintă un important indiciu al progreselor realizate în modul de viaţă local.

În valul de apărare al staţiunii, atins de săpătura *Psi*, am dat peste o masă compactă de pămînt ars tare, în care se aflau bucăţi mari de vălătuci arşi, precum şi nenumărate turte de lut, circulare ori elipsoidale, groase de 0,10 m şi cu diametrele de 0,30—0,45 m, prezentînd în mijloc una sau două găuri (fig. 7—9). Asemenea obiecte, care s-au găsit şi la Bucovăţ lîngă Craiova, tot în fortificaţia unei staţiuni dace, serveau la întărirea palisadei de lemn şi lut care se ridica deasupra valului.

Locuitorii daci de la Popeşti se hrăneau cu produsele cîmpurilor pe care le lucrau, ale animalelor pe care le creşteau, precum şi cu peştele prins în apele Argeşului. Peste tot am găsit oase de peşti mari, uneori depuse în grămezi,

---

[1] Tacit, Germania, 16.

de ex. în săpăturile *Z"* și *Omega I*. În alte locuri, în preajma vetrelor sau printre resturile îngropate ale vetrelor, am dat peste boabe de grîu și de mei carbonizate. În săpătura *Z"* am descoperit și alune carbonizate. În ceea ce privește animalele domestice, oase de vite, oi, porci etc. s-au găsit la tot pasul în straturile stațiunii. S-au găsit, de asemenea, resturile unor animale vînate: coarne de cerbi și foarte mulți colți de mistreți. După cum am arătat mai sus, pe alocurea am dat și de cochilii de melci mari.

Printre uneltele folosite la procurarea hranei, pe care le-am descoperit în săpăturile de la Popești din 1954, menționăm două seceri întregi, dintre care una foarte mare (0,48 m lungime), care va fi putut servi și ca armă (fig. 10,3), un fragment dintr-o a treia seceră, o parte dintr-un instrument de fier cu dinți, poate o greblă, un vîrf de săpăligă de fier (fig. 10,1) și mai multe rîșnițe de piatră, întregi sau fragmentare. Dintre aceste rîșnițe una este de tip

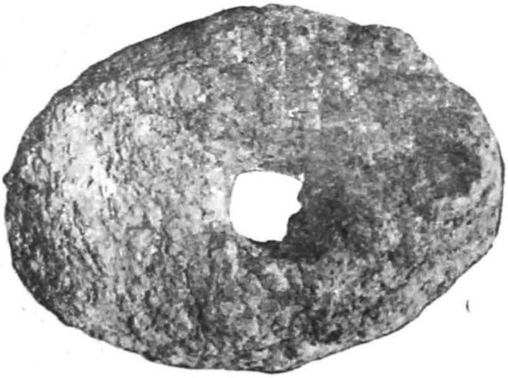

Fig. 9. — Turtă de lut ars găsită în structura valului de apărare al cetății.

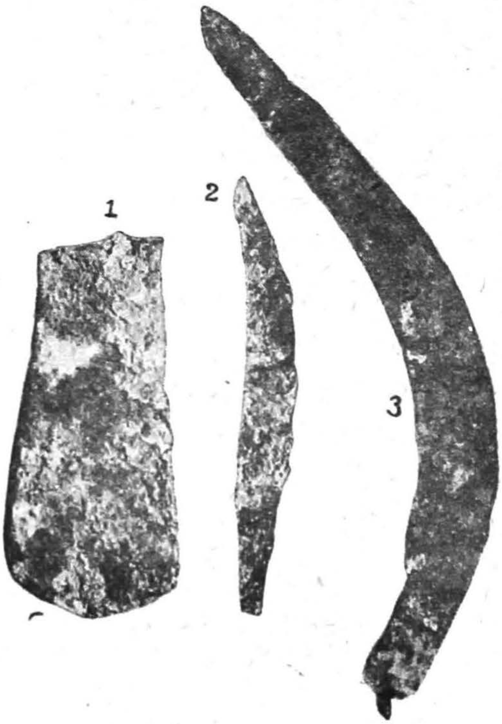

Fig. 10. — Unelte de fier datînd din a doua epocă a fierului (cultura daco-getică): 1. Fragment de săpăligă; 2. Cuțit. 3. Seceră.

primitiv tradițional: o simplă piatră de rîu lungă, cu o suprafață netezită pe care grînele erau pisate cu ajutorul unui bulgăre rotund. Celelalte rîșnițe, rotative, de tip greco-roman, făcute din gresie ori din tuf vulcanic, sînt compuse din două piese: o *meta* și un *catillus*, între care grînele erau măcinate prin învîrtire, ca la morile actuale. Într-o groapă din parcela *Z* s-a găsit o *meta* de rîșniță similară, transformată, prin tăiere, într-o placă pătrată, a cărei utilitate ne scapă. Ca unelte în legătură cu procurarea hranei trebuie să considerăm diferitele strecurători de lut (fig. 13,4), care serveau, probabil, la prelucrarea laptelui. În ceea ce privește piramidele de lut (fig. 19,1), rolul lor ca accesorii pentru pescuit, așa cum se presupune de obicei, nu ni se pare destul de dovedit. Prezența a 13 piramide de lut calcinate, dispuse în jurul unei vetre din caseta *Yb*, întocmai ca la Poiana[1], precum și urmele de calci-

---

[1] « S.C.I.V. », II, 1951, 1, p. 199.

nare şi de fum pe care le prezintă obiectele de acest fel pretutindeni, nu sînt indicii în sprijinul utilizării lor ca greutăţi de plasă ori de ţesut.

Dar cele mai numeroase obiecte în legătură cu hrana sînt vasele ceramice, găsite în stratul din a doua epocă a fierului de la Popeşti, în cantităţi considerabile. Fireşte, majoritatea ceramicii recoltate în săpăturile noastre constă din cioburi, dar au ieşit la iveală şi destul de multe vase întregi. Ceramica de la Popeşti, ca din toate aşezările dace, prezintă patru categorii, dintre care două, *a*) ceramica neagră lustruită şi *b*) ceramica poroasă, fac parte din grupul ceramicii de tehnică primitivă, tradiţională, lucrată cu mîna, iar celelalte două: *c*) ceramica cenuşie, lucrată cu îngrijire şi *d*) ceramica greacă de import, se grupează în categoria ceramicii de tehnică superioară, lucrată la roată.

În ceramica primitivă neagră lustruită predomină oalele bitronconice (fig. 11,1) şi cupele mari în formă de fructiere, cu buze late răsfrînte şi cu picior. Uneori avem şi străchini mari, asemănătoare acestor fructiere, dar fără picior, cu fundul simplu.

Pentru categoria poroasă primitivă sînt caracteristice oalele uşor bombate, cu buza simplă sau răsfrîntă, ornate cu proeminenţe cilindrice retezate, cu brîuri alveolate, cu striaţiuni, cu valuri incise, cu alveole, cu cruci imprimate (fig. 12,1) şi ulcelele tronconice simple, cu gura largă, cu fundul strîmt, cu toartă mare (fig. 12,2), care prezintă totdeauna urme de afumătură lucioasă, un indiciu al întrebuinţării lor ca opaiţe. În aceeaşi categorie sînt de menţionat şi cîteva opaiţe rudimentare, largi şi scunde, de formă elipsoidală, prevăzute cu gurguie (fig. 20).

Ceramica cenuşie de tehnică superioară (fig. 11, 2—3; 13, 1—2, 4—6; 14, 1—4; 15, 3—8) este reprezentată printr-un mare număr de forme, dar mai ales prin căni bitronconice (fig. 11, 2—3) şi prin cupe-fructiere, similare acelora din categoria primitivă lustruită. Piciorul uneia din aceste cupe cenuşii de tehnică superioară prezintă chiar ferestre ajurate, ca în ceramica primitivă. Pe lîngă aceste forme tradiţionale, în categoria ceramicii cenuşii lucrate la roată apar numeroase forme imitate după vasele greceşti. Aci avem de inclus şi fragmentele de boluri cu figuri în relief (fig. 14, 1—2; 15, 3—8), reproduse după cupele deliene din sec. II—I î.e.n. Aceste vase de lux se găsesc în toate staţiunile de cultură dacă, dar la Popeşti apar cu o frecvenţă extraordinară, aci fiind, de sigur, unul din principalele lor centre de fabricaţie. În săpăturile noastre am găsit şi tipare negative servind la ornamentarea lor. Ornamentele vaselor cenuşii de tehnică superioară, afară de reliefele de pe imitaţiile deliene, constau din linii drepte sau zig-zaguri, incise (fig. 13, 5) ori lustruite.

În categoria ceramicii greceşti de import proporţia cea mai mare o deţin amforele, care în cea mai mare parte denotă o provenienţă rhodiană (fig. 17,2). S-au găsit şi mai multe mănuşi de amfore cu stampile (fig. 16—17). Interesante sînt cîteva bucăţi cu stampile anepigrafice (fig. 17, 3), aparţinînd unor amfore imitate în atelierele ceramice locale [1]. Pasta lor, roşcată, se deosebeşte de a amforelor originale greceşti printr-un lut mai fragil, lipsit de ingrediente, ars în mod inegal. O imitaţie de amforă rhodiană, în miniatură (0,155 m înălţime), cu miezul pastei cenuşiu şi cu suprafaţa brună-roşcat

---

[1] Cf. D. Tudor, în Studii şi referate privind istoria Romîniei. Bucureşti, 1954, partea I-a, p. 87.

Fig. 11. — Ceramică dacă din a doua epocă a fierului: 1. Vas bitronconic negru, lustruit, de tehnică primitivă; 2—3. Vase cenușii de tehnică superioară.

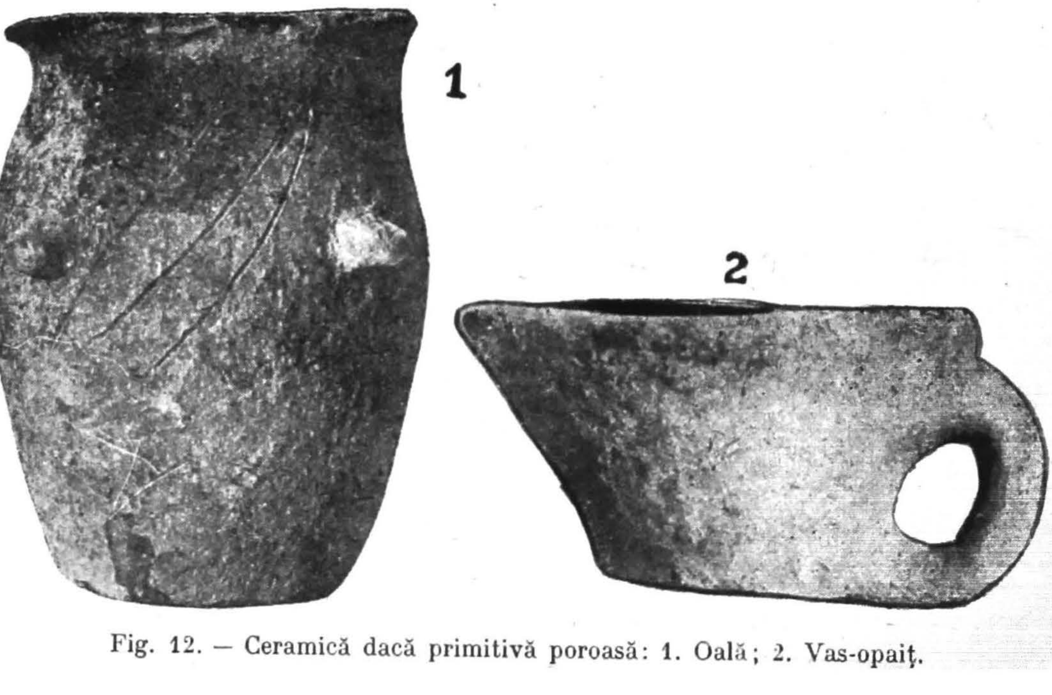

Fig. 12. — Ceramică dacă primitivă poroasă: 1. Oală; 2. Vas-opaiț.

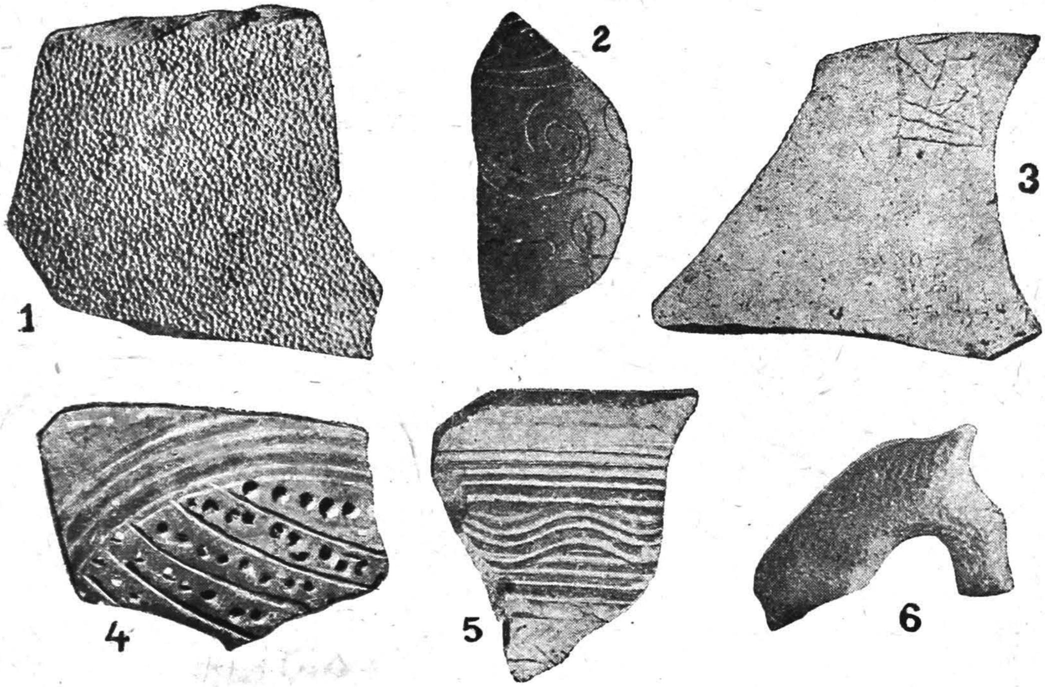

Fig. 13. — Ceramică de tehnică superioară din a doua epocă a fierului: 1. Fragment de vas cenușiu prezentînd la suprafață impresiuni de boabe de mei; 2. Ciob cenușiu cu decor zgîriat după ardere *(graffito)*; 3. Ciob de amforă greacă prezentînd un *graffito*; 4. Fragment de strecurătoare cenușie; 5. Ciob cenușiu cu valuri incise; 6. Fragment cenușiu cu protomă reproducînd un cap de cal.

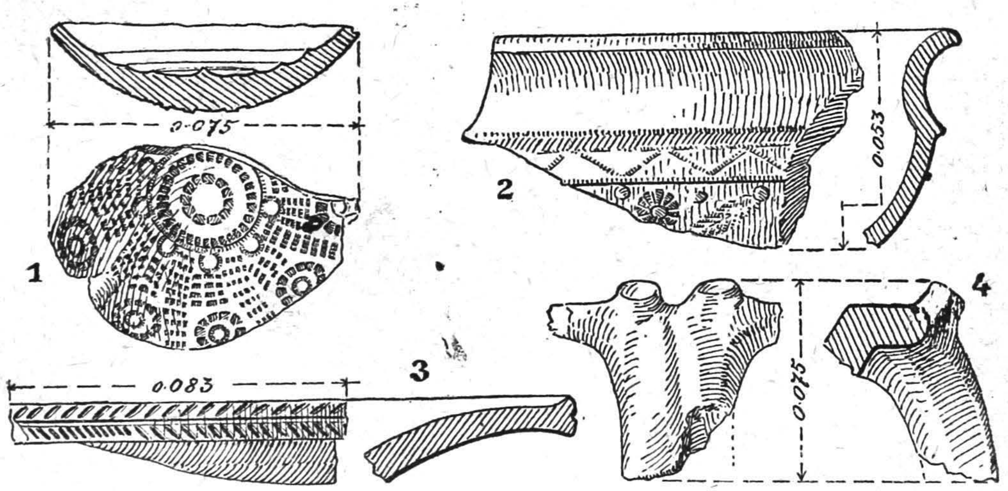

Fig. 14. — Ceramică dacă cenușie, de tehnică superioară: 1—2. Fragmente de imitații după cupe deliene; 3. Fragment de margine de farfurie ornată cu incizii; 4. Fragment de toartă cu proeminențe.

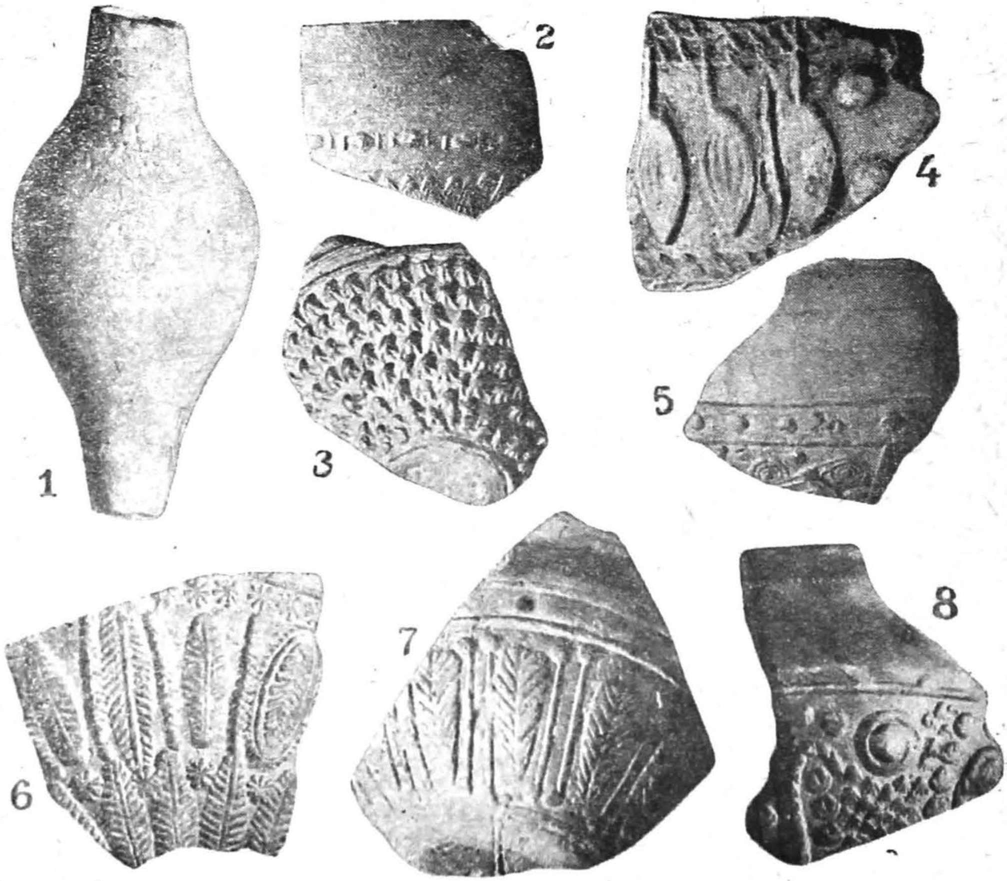

Fig. 15. — Ceramică din a doua epocă a fierului: 1. Mic *balsamarium* grec, de import; 2. Fragment de cupă deliană originală, de import; 3—8. Fragmente de cupe deliene imitate.

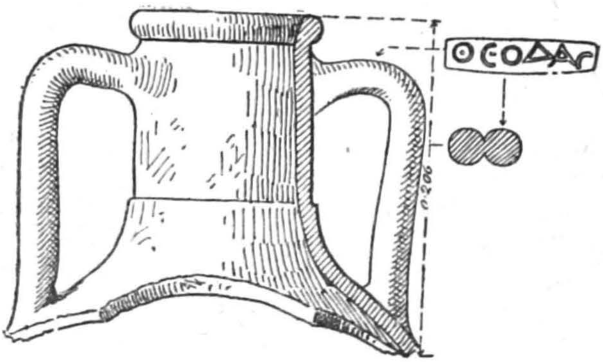

Fig. 16. — Gît de amforă greacă de import, cu mănușă bicilindrică purtînd inscripția Θεόδας.

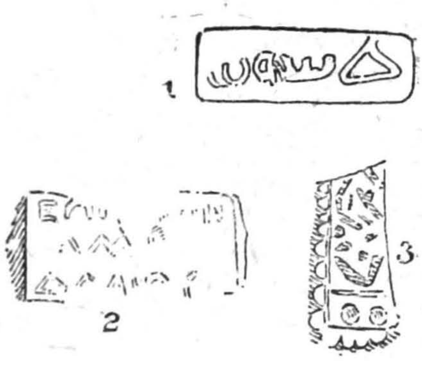

Fig. 17. — Stampile de amfore: 1. Inscripția greacă Δωρῶ scrisă invers; 2. Inscripție rhodiană; 3. Stampilă anepigrafică de pe o amforă getică de imitație.

(fig. 18, 1), a fost găsită într-o groapă din săpătura *Y*. În ceea ce priveşte chiupurile enorme de lut (*dolia*), despre care a fost vorba mai sus, nu putem afirma cu toată siguranţă dacă erau fabricate pe loc, după cum ar rezulta din numărul lor mare, sau dacă au fost importate, după cum ar arăta buna lor calitate tehnică şi după cum ar reieşi din literele greceşti ψ şi χ care foarte adeseori apar gravate pe buzele lor. Printre vasele greceşti de import mai mici, reprezentate în recolta săpăturilor noastre, menţionăm un recipient pentru parfumuri (*balsamarium*) (fig. 15,1), un vas pentru turnat vin (*oenochoe*) elenistic, un urcior (fig. 18, 2), cîteva fragmente de vase fine ornate cu firnis negru, datînd probabil din sec. III î.e.n., mai multe fragmente de vase elenistice pictate cu linii roşii şi cîteva cioburi de boluri deliene originale cu decor în relief (fig. 15, 2).

Multe din cioburile amforelor importate sau ale vaselor cenuşii locale de tehnică superioară prezentau *graffiti:* desenuri zgîriate după ardere, în timpul folosirii vaselor respective. Avem astfel, pe un ciob de amforă, o reţea de combinaţii de linii drepte (fig. 13, 3), pe o buză de fructieră cenuşie un motiv în forma unei frunze de brad, pe gîtul unei căni cenuşii o serie de semne părînd a imita scrierea greacă, iar pe un ciob negru-cenuşiu de tehnică superioară, găsit în *Z'*, vedem zgîriat, cu multă îndemînare, un motiv floral (fig. 13,2).

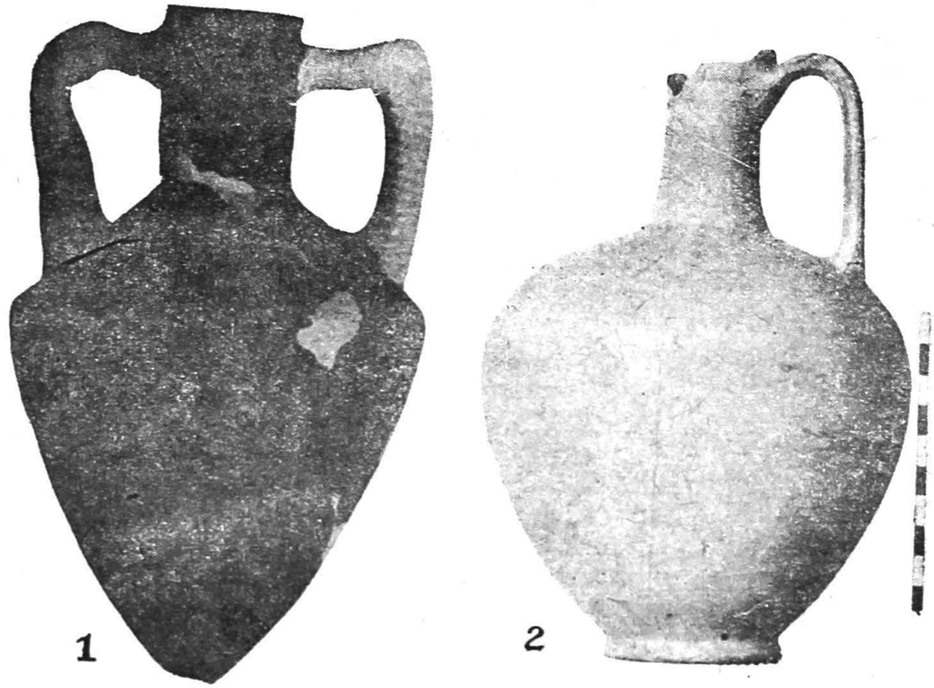
Ceramica primitivă şi ceramica cenuşie de tehnică superioară erau lucrate pe loc. Am găsit mai multe lustruitoare de lut (fig. 19, 2) cu care se producea luciul de la suprafaţa vaselor. Tehnica superioară a ceramicii cenuşii, ca şi o bună parte din formele şi din ornamentele acestei ceramici, vădesc o influenţă grecească. Vasele cenuşii, ca şi amforele importate, în cazul cînd erau sparte doar parţial, putînd fi refolosite, erau reparate prin legarea cioburilor cu plumb turnat în găuri practicate în acest scop[1]. Am găsit numeroase cioburi prevăzute cu asemenea găuri.

Printre produsele ceramice mai avem de menţionat cîteva fragmente de vase cu protome reprezentînd capete de cai (fig. 13, 6), cîteva mînere de capace cu simulacre de capete de vulturi (fig. 21, 6), mai multe vase primitive poroase în miniatură (fig. 21, 3—4), servind probabil ca simulacre de caracter religios, votive ori magice, mai multe figurine antropomorfe masculine foarte rudimentare, folosite în aceleaşi scopuri, şi numeroase fusaiole (fig. 21, 1—2), a căror întrebuinţare ca greutăţi de fus ori ca greutăţi pentru ţesut este în general acceptată. Enigmatice rămîn cioburile de vase rotunjite prin cioplire ori prin frecare, uneori găurite, precum şi mai multe obiecte ovoidale de lut masiv. Primele, foarte frecvente şi aci, ca în toate staţiunile din a doua epocă a fierului[2], ar putea să reprezinte jetoane de vot, folosite cu prilejul diferitelor adunări ale triburilor respective. Pentru celelalte, date fiind forma şi dimensiunile lor (0,08—0,14 m lungime), ne-am putea gîndi la utilizarea lor ca proiectile de praştie.

Locuitorii antici de la Popeşti, ca pretutindeni în acea vreme, trebuie să fi folosit foarte mult lemnul pentru confecţionarea uneltelor lor casnice. Nu am găsit însă nici o urmă a vreunui obiect făcut din această materie nedurabilă. În afară de ceramică, de rîşniţele de piatră menţionate mai sus, de cîteva pietre lunguieţe care au putut fi întrebuinţate ca gresii de ascuţit,

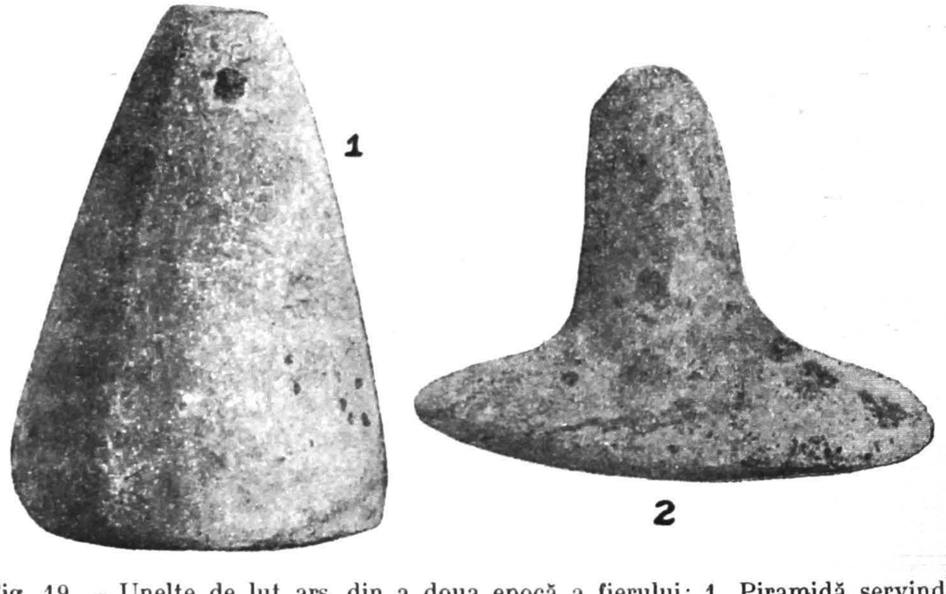
[1] La fel ca la Poiana. Cf. « S.C.I.V. », II, 1951, 1, p. 203.

[2] Cf. « S.C.I.V. », II, 1951, 1, p. 208—209; « Materiale arheologice privind istoria veche a R.P.R. », vol. I, p. 291—292.

1 2

Fig. 18. — Ceramică din a doua epocă a fierului: 1. Amforă în miniatură modelată de localnicii geţi după un model rhodian; 2. Urcior elenistic de import.

1 2

Fig. 19. — Unelte de lut ars din a doua epocă a fierului: 1. Piramidă servind poate ca greutate; 2. Lustruitor pentru poleirea vaselor ceramice.

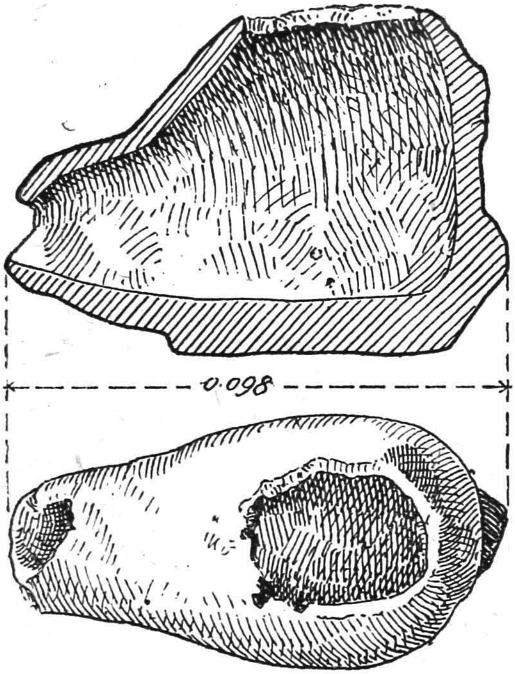

Fig. 20. — Opaiț de lut ars, poros, de tehnică primitivă, aparținînd epocii a doua a fierului.

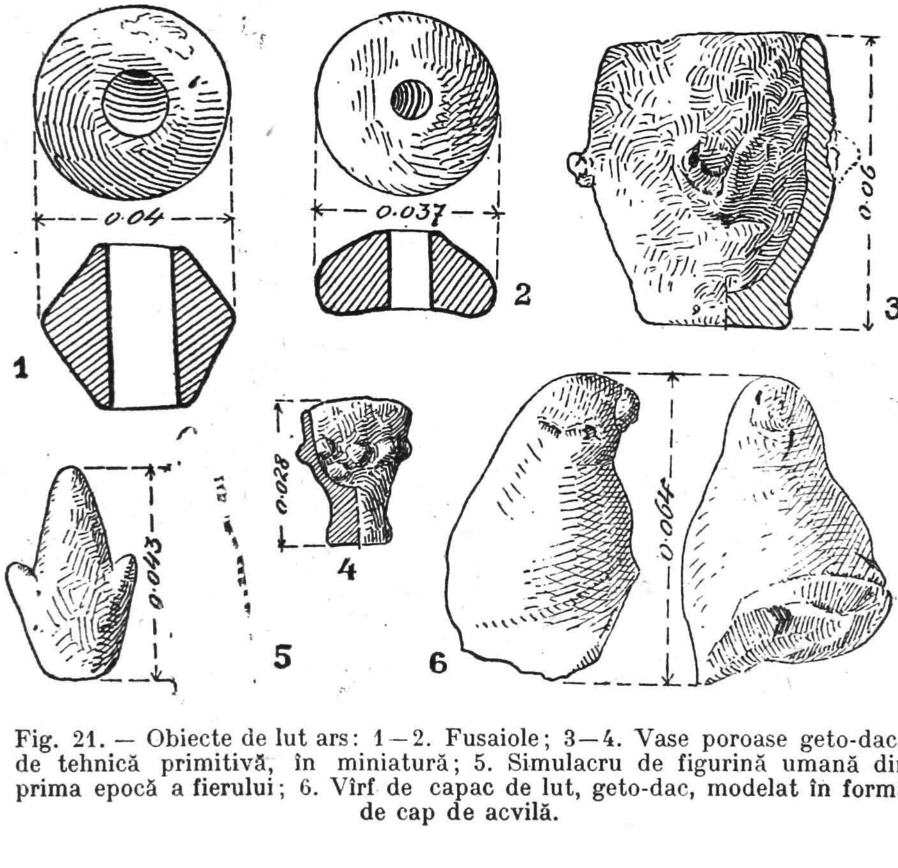

Fig. 21. — Obiecte de lut ars: 1—2. Fusaiole; 3—4. Vase poroase geto-dace de tehnică primitivă, în miniatură; 5. Simulacru de figurină umană din prima epocă a fierului; 6. Vîrf de capac de lut, geto-dac, modelat în formă de cap de acvilă.

de cîteva obiecte de os: sule, mînere în formă de fluiere, un fragment de cutie de os pentru cosmeticuri ornată cu zig-zaguri rezervate în negativ şi în afară de cîteva cioburi de vase fine de sticlă, importate, toate ustensilele casnice pe care le-am constatat în săpături sînt făcute din metal. Unele sînt de bronz: un ac de cusut, mai multe fragmente de oglinzi, cîteva mînere curbe de vase masive de bronz, cîteva mînere rectiliniare de oglinzi ori de alte unelte, o tipsie simplă de tablă, de 0,16 m diametru, cu marginile simple, o ţintă cu floare conică. Dar cele mai multe obiecte din această categorie sînt de fier. În afară de cuiele, scoabele, cheile şi uneltele agricole amintite mai sus, mai avem de menţionat, ca unelte casnice de fier, numeroase cuţite (fig. 10,2), cîteva ace de cusut, o croşetă pentru împletit, o ţintă cu floare lată, mai multe verigi, o toartă de căldare metalică, un răzuitor, o daltă, o zăbală, cîţiva pinteni, un topor şi un mic tîrnăcop, utilizat, probabil, la confecţionarea obiectelor fine de metal. Un fragment de bară masivă de bronz, găsită în săpătura *Y*, a servit poate ca material brut în atelierele de prelucrat podoabe de bronz. Diferitele creuzete mici, conice, de lut vitrificat găsite în săpăturile noastre confirmă existenţa acestui meşteşug la Popeşti.

Ca arme, am descoperit cîteva vîrfuri de suliţe de fier, un mic fragment de lamă de spadă şi mai multe vîrfuri de săgeţi de fier cu tre tăişuri.

În ceea ce priveşte accesoriile de îmbrăcăminte şi podoabele, aceste obiecte mărunte sînt destul de bine reprezentate în inventarul staţiunii de la Popeşti. Ca valoare ştiinţifică, pentru importanţa lor cronologică, primul loc îl deţin fibulele, care în cea mai mare parte sînt de fier. Printre cele de bronz avem un exemplar de tip trac cu faţete (fig. 22, 4), databil, eventual, în sec. III î.e.n., un exemplar de tip La Tène II, altul de tip La Tène III şi un fragment de fibulă cu arcul plat de formă romboidală, datînd, probabil, tot din epoca La Tène III. Fibulele de fier pe care le-am găsit sînt în număr de şapte, toate aparţinînd epocii La Tène III şi avînd piciorul ajurat. Una din ele prezintă un arc plat cu un contur piriform. Alte accesorii vestimentare constau din catarămi şi paftale de fier, o cataramă dreptunghiulară de bronz cu o latură de fier şi un nasture de fier. Printre obiectele de poboabă avem pandantivul de aur, diverse mărgele de sticlă colorată de tipul La Tène II şi III (fig. 22, 1—2), o perlă de cristal natural, roz, o perlă de chihlimbar, cîteva brăţări de bronz întregi sau fragmentare, dintre care una cu extremităţile lăţite în forma unor capete de şerpi, două brăţări de fier, dintre care una de tip La Tène, decorată cu ove, o brăţară mare de bronz, bogat ornată, analoagă unui exemplar de la Şimlăul Silvaniei (fig. 23) [1], cîteva inele digitale de bronz, printre care unul ornat cu trei noduri, altul răsucit în spirală, altul împodobit cu multe protuberanţe, într-un stil La Tène caracteristic, iar unul prevăzut cu o boabă de sticlă transparentă avînd în structura sa o pojghiţă de aur, element specific secolului II î. e.n. (fig. 22,5) [2], un cercel de sîrmă de bronz răsucită în spirale fine (fig. 22, 3), un fragment de lanţ fin de bronz şi mai multe verigi mici de bronz. Diferitele aplici şi garnituri de bronz, unele prevăzute cu nituri de fier, trebuie privite ca podoabe pentru obiecte de lemn ori pentru vestminte.

---

[1] M. Roska, Repertorium, s. v. Szilágy Somlyó, p. 274, fig. 330.

[2] Cf. Materiale arheologice privind istoria veche a R.P.R., vol. I, p. 426.

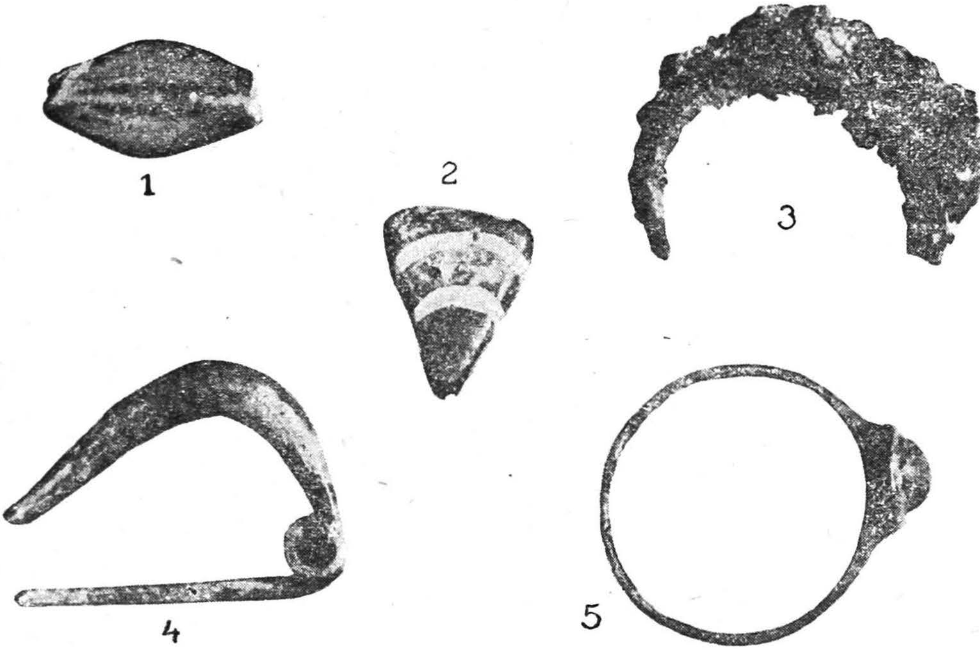

Fig. 22. — Obiecte din a doua epocă a fierului: 1—2. Mărgele de sticlă colorată; 3. Fragment de cercel de bronz; 4. Fibulă de bronz de tip trac; 5. Inel de deget avînd drept piatră o boabă de sticlă cu pojghiță de aur în structură.

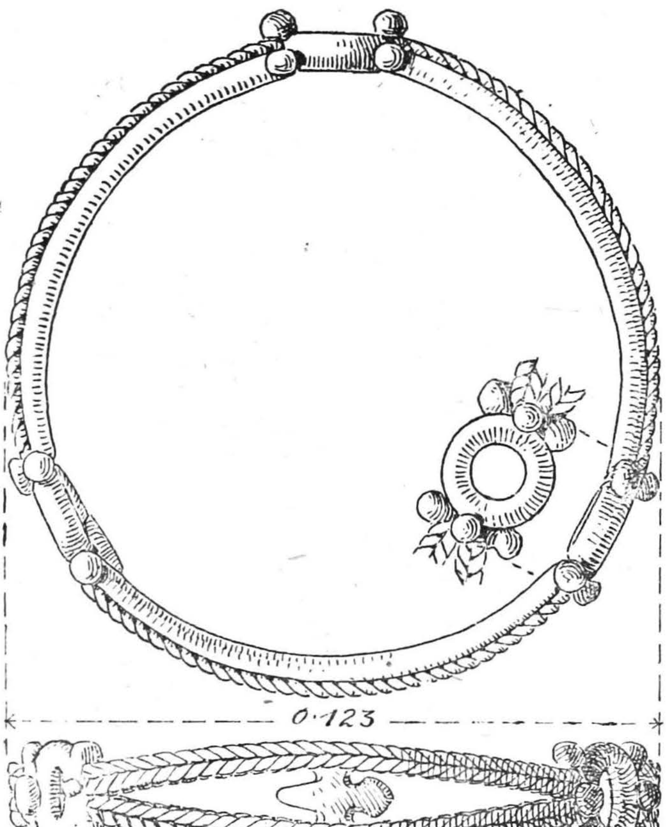

Fig. 23. — Brățară mare geto-dacă de bronz din a doua epocă a fierului.

Printre acestea se relevă o tablă conică în formă de *tutulus* şi îmbrăcămintea de bronz a unui mîner, împodobită cu faţete longitudinale şi cu bulb la capăt.

În săpăturile noastre am găsit 12 monede, dintre care şapte sînt de argint şi cinci de bronz. Printre monedele de argint avem o bună imitaţie locală după tetradrahmele din Thasos, o drahmă din Apollonia din Illyria, un denar roman republican, o monedă indescifrabilă utilizată ca pandantiv şi trei monede getice imitate după tipurile macedonene ale lui Alexandru cel Mare şi Lysimach. Cele cinci piese de bronz constau dintr-o monedă din Mesembria, o monedă din Amisos bătută în vremea lui Mithridrate Eupator şi din trei monede fragmentare, cu totul ilizibile. Toate cele 8 piese care au putut fi descifrate, inclusiv imitaţiile getice după monedele macedonene, datează de la sfîrşitul secolului al II-lea şi de la începutul secolului I î.e.n. Ele dovedesc o întinsă activitate de schimburi economice între populaţia getică de la Popeşti şi lumea elenistică şi totodată gradul înaintat al acestor schimburi care depăşiseră stadiul trocului primitiv.

Campania noastră din 1954 de la Popeşti a fost completată cu recunoaşteri pe celelalte segmente ale promontoriului în vîrful căruia se află staţiunea şi cu un sondaj de 10 m lungime pe 2 m lăţime pe segmentul din mijloc, la S de staţiune, în apropierea bisericii, perpendicular pe rîpa de E, într-un loc încă neatins de cimitirul actual. Pămîntul viu a apărut la nivelul de 0,60 m. În afară de mai multe fragmente ceramice din a doua epocă a fierului, am descoperit urmele unei locuinţe moderne cu temelii de zid şi cu obiecte din secolul al XIX-lea. Localnicii bătrîni îşi amintesc de nişte construcţii care ar fi existat în trecut în acel loc. Azi locul este complet nivelat şi pîrloagă. În cimitir, în pămîntul scos cu prilejul săpării mormintelor, am constatat peste tot fragmente ceramice din a doua epocă şi chiar din prima epocă a fierului. Rezultă că şi această zonă a promontoriului, din marginea de N a satului Popeşti, a fost locuită în antichitate, concomitent cu staţiunea de la Nucet, dar stratul său arheologic fiind foarte subţire şi cu urme slabe de locuinţe, deducem că aşezarea principală nu s-a extins în această parte decît sporadic, probabil în vremuri de primejdie, cînd populaţia locală se mărea prin concentrarea elementelor dispersate prin împrejurimi. Extensiunea aşezării a mers şi mai departe spre sud, pe al treilea segment al promontoriului, urme arheologice, din ce în ce mai rare, găsindu-se pînă pe la mijlocul satului de azi. Avînd în vedere aceste constatări, întinderea maximă a aşezării de la Popeşti, datînd din epoca fierului, acoperă un teren de circa zece hectare, la care, pentru a ne da seama de suprafaţa totală locuită în antichitate, trebuie să adăogăm şi porţiunile de pe marginile rîpoase, dispărute cu timpul prin efectul eroziunilor. Nu putem evalua întinderea acestor porţiuni, dar se pare că nu au fost prea mari.

În marginea de SE a satului Popeşti, lîngă şoseaua dinspre Novaci, în afara bazei promontoriului, se află o serie de tumuli. Într-unul din ei, săpat parţial înainte de 1947 de Muzeul Municipiului Bucureşti, s-a descoperit un mormînt din a doua epocă a fierului, cu un inventar bogat, încă nepublicat. La suprafaţa altuia din aceşti tumuli, colectivul nostru a constatat ceramică primitivă de caracter Glina III, de la începutul epocii bronzului, ceea ce, însă, nu constituie un indiciu cu privire la data tumulului, acea ceramică putînd proveni din terenul vecin. Ne-a lipsit timpul necesar pentru a proceda la săpăturile pe care planul nostru iniţial de lucru le prevăzuse şi în această zonă funerară.

Promontoriul de la Popeşti, important pentru poziţia sa izolată, bine apărată şi apropiată de apa Argeşului, prielnică pescuitului şi circulaţiei cu luntrile, a fost locuit de la începutul epocii bronzului pînă în preajma începutului erei noastre, timp de două milenii, însă nu în mod continuu. Între cele trei etape de locuire pe care le reprezintă stratigrafia, sa, au fost lungi perioade de părăsire. Astfel, a existat un hiat îndelungat între sălaşurile modeste şi răzleţe ale oamenilor culturii Glina III de la începutul epocii bronzului (începutul mileniului II î.e.n.) şi aşezarea din prima epocă a fierului (probabil sec. VII î.e.n.), iar un alt hiat, de sigur mai scurt, dar nu mai puţin evident, a despărţit această aşezare de nivelurile epocii a doua a fierului, care nu se referă decît la secolele III—I î.e.n. Nu am găsit nici un element care să poată fi datat în secolele V sau IV î.e.n. În ceea ce priveşte sec. III î.e.n., concluziile noastre cronologice îl cuprind numai datorită cîtorva elemente ceramice elenistice cu firnis negru, a fibulei de tip trac menţionate mai sus, a fibulei de tip La Tène II şi a monedelor dace de tipuri macedonene care, însă, ar putea fi datate, cu mai mulţi sorţi de succes, în sec. II î.e.n. Încolo, toate elementele cu dată sigură, ca imitaţia de tetradrahmă thasiană, denarii romani, drahma apolloniată, moneda din Amisos, amforele rhodiene, bolurile deliene şi numeroasele lor copii locale, fibulele de tip La Tène III ajurate, tipurile brăţărilor, inelul cu sticlă aurită, ne obligă să ne restrîngem la sec. II şi mai ales la sec. I î.e.n.

Cultura căreia îi aparţin elementele constatate în nivelurile referitoare la această perioadă este prin excelenţă dacă. E cultura care s-a dezvoltat în epoca a doua a fierului pretutindeni pe teritoriul ţării noastre şi pe care cercetările arheologice au identificat-o la Piscul Crăsanilor, Zimnicea, Tinosul, Poiana, Grădiştea Muncelului, Sighişoara etc. În vremea ultimelor niveluri ale stratigrafiei de la Popeşti, purtătorii acestei culturi, dacii (cunoscuţi de izvoare şi sub numele de geţi), se aflau într-o fază de ascensiune politică şi culturală. Triburile lor se grupaseră în unităţi teritoriale întinse şi durabile, întreţineau legături strînse cu lumea sclavagistă elenistică şi intraseră în contact şi cu influenţele romane. Aceste formaţiuni regionale, întrunite la un moment dat, sub autoritatea lui Burebista, pe un spaţiu vast, s-au impus pe plan istoric general, luînd sub protecţia lor cetăţile greceşti din Pontul Stîng, opunîndu-se înaintării romane în Balcani şi luînd atitudine faţă de războiul civil dintre Caesar şi Pompeius. Dar importanţa lor s-a menţinut şi după moartea năprasnică a căpeteniei gete, cînd uriaşa lui alcătuire politică s-a destrămat. Tocmai această destrămare, care nu a produs mai mult de patru unităţi separate pe tot cuprinsul bazinului dunărean, ne oferă prilejul să constatăm coeziunea fiecăreia din cele patru formaţiuni în parte, precum şi capacitatea lor de rezistenţă în împrejurările critice[1]. Una din cele patru unităţi regionale dace a fost aceea a lui Dicomes, care trebuie să fi înglobat toată cîmpia Munteniei[2], avînd aşezarea de la Popeşti în cuprinsul său. Dicomes a continuat să joace un rol de seamă în evenimentele istorice din acea vreme, intervenind în al doilea război civil, dintre Marcus Antonius şi Octavian, iar după victoria acestuia participînd la invazia bastarnilor în Balcani. În anii imediat următori geţii din Muntenia au continuat să se manifeste foarte des ca adversari activi ai romanilor, care căutau să-şi statornicească autoritatea la Dunăre.

---

[1] Studii şi referate privind istoria Romîniei, Bucureşti, 1954, partea I-a, p. 1859.
[2] Cf. V. Pârvan, Getica, p. 85.

În cele din urmă romanii, încă sub împăratul August, au izbutit să înfrîngă rezistenţa getică şi să-şi asigure cotropirile lor din sudul Dunării. Pe la anul 6 e.n., generalul roman Aelius Catus a suprimat forţa getică din cîmpia Munteniei, zdrobind împotrivirile locale prin lupte sîngeroase şi deportînd în Moesia, ca supuşi, 50.000 de geţi[1].

Trăsăturile generale ale acestei perioade din istoria dacilor se reflectă în rezultatele săpăturilor arheologice de la Popeşti. În adevăr, aceste rezultate scot în evidenţă incontestabile progrese economice şi sociale în viaţa populaţiei locale în secolele II—I î.e.n. Staţiunea de la Nucet, cu tot aspectul rustic tradiţional al locuinţelor sale, prezintă caracterele unui centru comercial şi militar organizat, cu o activitate economică de nivel ridicat.

Relaţiile de schimb ale acestui centru cu negustorii greci veniţi pe Dunăre, erau foarte intense, după cum rezultă din numeroasele resturi de amfore şi de diferite alte obiecte găsite în săpăturile noastre. Negustorii greci aduceau untdelemn, vinuri şi produsele superioare ale atelierelor lor sclavagiste, iar localnicii le furnizau materii prime, produse alimentare şi de sigur, sclavi.

Poziţia aşezării, pe valea Argeşului, la o apropiere convenabilă de Dunăre (cca 50 km în linie dreaptă spre S şi cam 70 km pe Argeş în jos, spre SE), înlesnea mult asemenea relaţii. De altfel, valea Argeşului, brăzdînd şesul Munteniei în diagonală de la NV spre SE şi ducînd prin afluenţii săi, spre cele mai practicabile trecători ale Carpaţilor meridionali — defileul Oltului şi pasul Bran — constituia o excelentă cale de legătură între oraşele pontice şi inima ţării dace, Transilvania. Este semnificativă în acestă privinţă staţiunea de la Cetăţeni lîngă Stoieneşti, pe valea superioară a Dîmboviţei, unde s-au descoperit numeroase resturi de amfore rhodiene şi cnidiene, precum şi mănuşi de amfore de imitaţie locală cu stampile anepigrafice[2]. Traficul comercial spre munţi se făcea cu mijloace terestre. Dar de la Dunăre pînă la Popeşti se utiliza, de sigur, şi drumul de apă al Argeşului, pe al cărui curs inferior se putea naviga cu luntrile, cel puţin în unele luni ale anului. De altfel, debitul rîurilor noastre trebuie să fi fost mai mare în antichitate decît azi[3]. Schimburile comerciale nu se făceau numai sub forma elementară a trocului, ci, precum am arătat mai sus, se folosea moneda. Important pentru gradul de progres atins de populaţiile dace, care apreciau foarte mult un atare mijloc superior de schimb este că aceste populaţii, începînd poate încă din sec. III î.e.n., băteau monede de argint în atelierele lor proprii, imitînd, mai exact ori mai sumar, originalele greceşti, mai întîi macedonene, apoi thasiene.

Prin urmare, în raporturile lor cu civilizaţiile sclavagiste meridionale, dacii nu s-au menţinut într-o atitudine pasivă, ci au căutat să-şi însuşească în mod productiv formele superioare de viaţă cu care veneau în contact. Acest lucru se constată nu numai prin monede, ci şi prin multe alte elemente ale culturii dace, cu deosebire în domeniul producţiei ceramice. În această privinţă staţiunea de la Popeşti ne oferă exemple noi şi din cele mai caracteristice, cum e cazul cu amforele de imitaţie, despre care a fost vorba, cu ţiglele

---

[1] Cf. V. Pârvan, Getica, p. 94, şi urm.

[2] V. Pârvan, La pénétration hellénique et hellénistique dans la vallée du Danube (Pătrunderea elenică şi elenistică în valea Dunării), p. 17 (cf. şi p. 18, unde este vorba de descoperirea, mai de mult, a 20 tetradrahme thasiene în staţiunea noastră de la Popeşti); idem, Getica, p. 219; D. Tudor, loc. cit, p. 81—88.

[3] Cf. «S.C.I.V.», II, 1951, 1, p. 212.

găsite masiv în săpătura *Chi* şi poate cu chiupurile de mari dimensiuni (*dolia*), care sînt prea multe spre a fi explicate categoric ca produse de import. La Popeşti aceste recipiente uriaşe apar cu o frecvenţă nemaiîntîlnită nicăeri în alte aşezări dace. Aceeaşi constatare am făcut-o şi în ceea ce priveşte micile vase cenuşii cu decor în relief imitate după bolurile deliene. Fabricarea pe loc a acestor imitaţii este dovedită atît prin numărul lor mare cît şi prin resturile de tipare pe care le-am găsit în săpături.

Ceramica dacă ajunsese la un nivel calitativ superior. Este o constatare generală pe care o ilustrează categoria vaselor cenuşii lucrate la roată, răspîndite din abundenţă în toate părţile Daciei. Această categorie ceramică a rezultat din adoptarea unei tehnici învăţate de la Greci, probabil în cursul secolului III î.e.n. Dar, odată însuşită această tehnică, olarii daci nu s-au mulţumit să o păstreze pentru imitarea formelor de vase importate, ci au aplicat-o şi la tipurile tradiţionale ale olăriei lor proprii. Pe de altă parte, marea răspîndire a ceramicii cenuşii dace, abundenţa sa, varietatea tipurilor sale şi gradul de superioritate al tehnicii sale dovedesc că această ceramică era lucrată în serie, în ateliere anumite, de către meşteşugari specializaţi. Existenţa unor meşteşuguri speciale este evidentă, la daci, şi în alte domenii de producţie, ca prelucrarea fierului, turnarea bronzului, confecţionarea obiectelor de podoabă, baterea monedelor. La Popeşti nu le-am constatat, deocamdată, tot atît de clar şi de frecvent ca meşteşugul olăriei, dar în alte părţi, de exemplu la Poiana ori la Grădiştea Muncelului, resturile de ateliere metalurgice, toreutice, monetare etc., s-au găsit uneori în număr impresionant[1]. Fără îndoială, dacii intraseră în stadiul celei de a doua mari diviziuni sociale a muncii, separarea meşteşugurilor, şi, cel puţin în domeniul ceramiciei, aşezarea de la Popeşti reprezenta un centru de frunte al producţiei de mărfuri bazate pe progresele inerente acestei diviziuni. Marfa ceramică produsă era răspîndită în interiorul ţării.

Cultura dacă se remarcă de asemenea prin desăvîrşirea şi marea răspîndire a uneltelor de fier, utilizate atît în diversele meşteşuguri, cît şi în cultivarea ogoarelor. Asemenea unelte s-au găsit în număr destul de mare la Popeşti, chiar numai în spaţiul explorat în cursul unui singur an. Am menţionat mai sus secerile, dalta, toporul, tîrnăcopul, cuţitele, cheile, piroanele de fier, scoase la iveală cu prilejul săpăturilor noastre.

Dar progresele dacilor sînt remarcabile numai în domeniile practice. Ideologia lor era încă dominată de tradiţie. Religia lor era aniconică. Manifestările lor plastice în acest domeniu au un caracter de superstiţie primitivă, magică, şi sînt foarte rudimentare. Scrierea le era încă necunoscută: dovadă semnele alfabetiforme de imitaţie, fără sens, de pe cioburile cu *graffiti* şi stampilele anepigrafice de pe amforele de execuţie locală. În ceea ce priveşte arta, se întrezăresc pe alocuri progrese în calea spre crearea unui stil floral cu caractere originale, dar e vorba de exemple izolate, fără continuitate.

S-a pus problema stadiului de dezvoltare socială pe care îl atinseseră dacii în epoca lor de independenţă şi s-a ajuns, în general, la concluzia că cel puţin în preajma cotropirii lor de către romani, pe vremea lui Decebal, ei se aflau în posesiunea principalelor elemente ale stadiului sclavagist: dezvoltarea forţelor de producţie, dezvoltarea producţiei de mărfuri, accentuarea diviziunii

[1] « S.C.I.V. », I, 1950, 1, p. 50; II, 1951, 1, p. 203—204; III, 1952, p. 297—302; IV, 1953, 1—2, p. 164—173.

muncii, proprietatea privată, munca cu ajutorul sclavilor, apariția contradicțiilor de clasă, formarea statului, toate, bine înțeles, într-o fază incipientă, care nu poate fi comparată cu fenomenele similare din țările sclavagismului clasic[1]. Frînturile de știri transmise de autorii antici au fost bogat completate, în această privință, prin cercetările arheologice, cu deosebire prin rezultatele săpăturilor întinse de la Grădiștea Muncelului și de la Poiana. Una din întrebările care mai persistă se referă la apariția elementelor de progres în societatea dacă. Stațiunea de la Popești, a cărei fază dacică e limitată la secolele III—I î. e. n., fără să fi depășit începutul erei noastre, și care, prin urmare, e anterioară epocii de mare dezvoltare a culturii dace de la Grădiștea Muncelului și de la Poiana, este una din cele mai indicate pentru a răspunde la această întrebare. Din constatările noastre expuse pînă aci cu privire la progresele vieții economice de la Popești în a doua epocă a fierului, reiese că evoluția elementelor specifice unei societăți sclavagiste începuse la daci încă din sec. II î. e. n. Influențele elenistice, comportînd asidui raporturi comerciale și o perfecționare a meșteșugurilor, nu s-ar fi putut manifesta nici cu atîta intensitate și nici cu efecte atît de rodnice cum le-am constatat în această stațiune, dacă societatea locală nu ar fi oferit condiții prielnice răspîndirii și fructificării lor, ca, de pildă, proprietatea individuală, chiar numai incipientă, diferențierea claselor, munca cu ajutorul sclavilor și forța unei organizații statale. Pe de altă parte, ar fi greu de conceput, pentru acea vreme, acțiuni și realizări atît de ample ca ale unui Burebista ori chiar ca ale unui Dicomes, numai cu mijloacele pe care le putea oferi o societate rămasă la formele elementare ale unei organizații pur gentilice, fără o coeziune trainică între triburile componente.

Raporturile economice cu lumea greacă, atît de clar atestate la Popești, ca și în alte stațiuni contemporane, explică, parțial, și constanta atitudine ostilă a dacilor față de Roma. În vremea cînd Mithridate coalizase țările răsăritene împotriva romanilor, predecesorii lui Burebista secundau acțiunile regelui oriental. Descoperirea la Popești a unei monede din Amisos, datînd din vremea cînd acest oraș pontic era reședința lui Mithridate, nu poate fi fără legătură cu o asemenea orientare politică. Ulterior, cînd lumea romană era frămîntată de războaiele civile, atît Burebista, cît și urmașul său Dicomes, au luat partea aceluia dintre beligeranții romani care se sprijinea pe Orientul grecesc, iar după Actium, după cum am arătat mai sus, dacii au acționat fără întîrziere împotriva învingătorului apusean, care căuta să-și permanentizeze dominația la Dunăre.

Dar contactul dacilor cu romanii nu a avut numai un caracter de ostilitate. Din punct de vedere economic, dimpotrivă, vechile relații cu lumea elenistică intrată sub stăpînirea Romei au continuat, fiind chiar încurajate de cotropitorii romani, care trăgeau profit din ele. Mai mult, penetrația elementelor economiei sclavagiste la nord de Dunăre s-a intensificat, la influențele grecești adăogîndu-se cele romane. Ca principale indicii ale acestei noi orientări economice dace servesc denarii romani republicani și drahmele orașelor grecești de pe Adriatica, monede care au circulat foarte mult în Dacia în cursul secolului I î. e. n. și care sînt reprezentate și în inventarul numismatic al săpăturilor noastre de la Popești. De asemenea, ca elemente apusene pot fi socotite rîșnițele rotative

---

[1] Cf. discuțiile, de pe diverse poziții, în *Studii și referate privind istoria Romîniei*, I, București, 1954, p. 29—40, 119—146, 147—158, 159—179, 1839 și urm.

de tuf vulcanic, de provenienţă italică, găsite în mare număr în staţiunile dace din preajma erei noastre şi constatate şi la Popeşti.

Putem privi contactul cu romanii ca un factor decisiv pentru grăbirea procesului de trecere a dacilor de la stadiul democraţiei militare la organizarea în stat, pe de o parte prin amplificarea relaţiilor lor economice, care au stimulat dezvoltarea forţelor de producţie locale şi, în consecinţă, evoluţia spre o economie de tip sclavagist, pe de alta prin nevoia lor de a realiza o forţă eficace în faţa primejdiei romane.

Dar din acest proces, staţiunea de la Popeşti nu a apucat decît prea puţin. Încă din preajma începutului erei noastre viaţa centrului getic de pe malul Argeşului a luat sfîrşit. Observaţiile prilejuite de săpăturile noastre sînt categorice în această privinţă. Nu s-a constatat nici un obiect din sec. I. e. n. Straturile din acest secol de la Grădiştea Muncelului şi de la Poiana lipsesc aci cu desăvîrşire. Ceramica primitivă lustruită, element tradiţional dacic care dispare la sfîrşitul secolului I. î. e. n. spre a lăsa locul exclusiv ceramicii cenuşii de tehnică superioară, la Poiana, de pildă, nu poate fi constatată decît la adîncimea de 1 m[1], pe cînd la Popeşti se găseşte din abundenţă chiar la suprafaţa solului. Fibulele cele mai recente aflate în săpăturile noastre aparţin variantelor timpurii ale tipului La Tène III, iar monedele cele mai tîrzii sînt denarii romani republicani şi drahma din Apollonia, care nu depăşesc limitele secolului I î. e. n. Aceeaşi situaţie rezultă şi din inventarul, mult mai bogat, produs de săpăturile, încă inedite, pe care le-a executat aci, între 1932 şi 1947, Muzeul Municipiului Bucureşti. Cea mai nouă monedă găsită în acele săpături este un denar de pe timpul lui Iulius Caesar.

Coincidenţa acestor constatări cu ştirile literare privitoare la dezastrul pricinuit dacilor din Muntenia de către Aelius Catus în anul 6 e. n. se impune de la sine. Nimicirea puternicei organizaţii statale din această regiune, eveniment despre care a fost vorba mai sus, nu se putea limita la deportarea celor 50.000 de geţi în Moesia, ci trebuia completată cu dispersarea restului populaţiei locale şi cu evacuarea forţată a centrelor întărite de tipul aceluia de la Popeşti. O soartă similară au avut atunci şi alte aşezări getice importante din cîmpia Munteniei, ca Zimnicea pe Dunăre şi Piscul Crăsanilor pe Ialomiţa, unde, de asemenea, informaţiile arheologice se opresc la sec. I. î. e. n. După suprimarea forţei getice din cîmpia de la nord de Dunărea moesică, cultura dacă a continuat să se dezvolte în restul ţării, în Transilvania şi în Moldova şi chiar în regiunile de dealuri ale Munteniei. Se pare că măsura lui Aelius Catus de a crea un gol comod în faţa Moesiei s-a limitat la partea de şes dinspre Dunăre. Mai la nord, către munte, dacii au izbutit să reziste cu succes. Astfel aşezarea de la Tinosul pe Prahova prezintă dovezi de vieţuire şi din sec. I. e. n., similare acelora de la Poiana. De altfel, acţiunea lui Aelius Catus nu a avut decît efecte mediocre pentru securitatea trupelor romane de la Dunăre. Dinspre munţi ori dinspre Moldova, dacii au continuat, în tot cursul secolului I. e. n., să le conteste cotropirile realizate, atacînd adesea provinciile de la sud de fluviu. Totuşi, în şesul deschis al Munteniei nu au mai reuşit niciodată să-şi refacă vechile aşezări. Staţiunea de la Popeşti, ca şi celelalte cetăţi getice părăsite în anul 6 e. n., a rămas nelocuită.

---

[1] « S.C.I.V. ». II, 1951, 1, p. 180—181, 186—187; III, 1952, p. 193.

În stadiul actual al cunoștințelor noastre, nu avem nicio știre precisă privitoare la numele antic al așezării de la « Nucet ». Dar fiind vorba de un centru dacic însemnat, ne putem aștepta să-l găsim printre diferitele πόλεις (« orașe »), pe care Ptolemeu le pomenește în Geographia sa (III, 8, 4) vorbind de Dacia. Faptul că geograful antic și-a scris opera la aproape două veacuri după ce așezarea de la Popești încetase de a mai fi locuită nu ar constitui o dificulate de principiu în această privință, deoarece Ptolemeu își deținea informațiile de la geograful Marinus din Tyr din sec. I. e. n., care, la rîndul său, se baza pe multe izvoare mai vechi, printre care și pe harta oficială romană a lumii, azi pierdută, întocmită din ordinul lui Agrippa, pe vremea cînd așezarea de la Popești mai exista încă. Printre « orașele » pe care Ptolemeu le precizează în șesul Munteniei, *Sornum* (Σόρνον) ar corespunde cel mai bine poziției ocupate azi de Popești. Același autor (III, 8, 3) menționează în preajma acestei localități tribul *Piephigilor* (Πιέφιγοι). Am avea, astfel, și numele populației getice care a trăit în centrul de pe malul Argeșului și în regiunea înconjurătoare, în care azi se află capitala țării noastre.

Titlul de « oraș » (πόλις) pe care îl are la Ptolemeu *Sornum* ca și celelalte localități dace din lucrarea lui, nu trebuie să ne surprindă. Sensul acestui titlu nu se referă la aspectul edilitar al localităților pomenite, care, în comparație cu orașele greco-romane, aflate într-un stadiu înaintat al sclavagismului, nu puteau apărea decît ca niște aglomerări rustice de tipul stațiunii noastre de la « Nucet », ci este o aluzie la funcțiunea de centru economic și politic al unui trib. Dar din acest punct de vedere așezarea de la Popești avea în mijlocul Piephigilor getici aceeași importanță ca oricare oraș propriu-zis din Grecia ori din Italia în mijlocul populației respective.

Colectivul: *R. Vulpe* (responsabil), *Ec. Vulpe, P. Alexandrescu, Gloria Ceacalopol-Macovei, M. Ionescu, Gh. Rădulescu, D. V. Rosetti.*
- Studenți: *Alexandra Balassan, L. Dragomirescu, Florica Popa, Em. Spiess*

АРХЕОЛОГИЧЕСКИЕ РАСКОПКИ В ПОПЕШТИ

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

В 25 км на юго-запад от Бухареста и в 5 км на восток от Михэилешти в селе Попешти на мысе правобережья Арджеша, называемом Нучетом, находится крупная стоянка эпохи железа. Между 1932 и 1943 гг. Бухарестский городской музей провел здесь ряд раскопок, результаты которых еще не опубликованы. Разведка стоянки была вновь предпринята Национальным Музеем Древностей Академии РНР в 1954 г.

В Нучете наблюдались три фазы обитания: 1) начало эпохи бронзы, к которой принадлежат одиночные остатки культуры Глина III; 2)первая эпоха железа (приблизительно VII в. до н.э.), элементы которой напоминают гальштатскую культуру из Пояны и Басараби; 3) вторая эпоха железа. Наиболее характерными и богатыми являются слои, относящиеся к последней эпохе. Обнаруженные в них находки датируются III — I вв. до н.э. и принадлежат дакийской культуре.

Дакийские жилища в Попешти выстроены по первобытной традиционной технике из дерева и глинобитного материала. В отличие от

других стоянок этой эпохи на севере Дуная здесь дома перекрывались черепицей греческого типа, найденной здесь в большом количестве. Были также обнаружены многочисленные фрагменты глиняных кувшинов необычайно больших размеров (dolium) для хранения воды и зерна. Поселение было защищено тремя искусственными рвами, пересекающими мыс и разрезающими его на три участка. Более населенным и укрепленным был верхний участок. В оборонительном вале этого «акрополя» были обнаружены многочисленные просверленные эллипсоидные шашки из глины, служившие фортификационным материалом палисадов.

Как и на других стоянках второй эпохи железа керамика в Попешти представляет четыре категории, две из которых первобытного производства и содержат сосуды различной выработки: а) чернолощенную керамику; б) пористую керамику и два типа керамики более высокого мастерства, изготовленной на гончарном круге; в) серую керамику местного типа и г) греческую привозную керамику. В этой последней категории главное место принадлежит амфорам, большей частью родосского производства. Было также найдено большое количество клейменных амфорных ручек. Амфоры имитировались и местными гончарами. Так например, в Попешти было обнаружено несколько экземпляров подражания местного производства с анепиграфическими клеймами. На этой стоянке весьма часто встречаются чаши делосского типа серого цвета, с рельефным орнаментом, местного гончарного производства по греческим образцам.

Было также найдено большое количество железных и бронзовых объектов, цветных стеклянных бус типа Латен II и III, небольшие фрагменты привозных стеклянных сосудов, мелкие костяные предметы, каменные дробилки, некоторые из них примитивного типа, другие привозные, из вулканического туфа. Бронзовые и железные фибулы фракийского типа, III в. до н. э., типа Латен II и типа Латен III с ажурной ножкой. Не было обнаружено ни одной фибулы римского провинциального типа. Было найдено 12 серебряных и бронзовых монет, 4 из которых в плохой сохранности, не поддающиеся чтению, 8 же датируемые концом II в. и началом I в. до н.э., а именно, монета из Месембрии, монета из Амизоса, другие из Аполлонии и Иллирии, денарий времен Римской республики и 4 монеты гетского местного типа, 3 — подражание монетам времен Александра Македонского и Лизимаха и одна — тетрадрахмам из Тасоса.

Дакийское поселение в Попешти соответствует эпохе развития гето-дакийских племен в переходной фазе от старого родового строя военной демократии к зарождающемуся государственному строю. Это — времена великих военных подвигов Буребисты и первых конфликтов между дакийцами и римлянами. Поселение, являющееся значительным политическим и экономическим центром гетов в Римской равнине, расположенное на большой арджешской дороге между Дунаем и южными Карпатскими ущельями, включилось после смерти Буребисты в политическую формацию Дикомеса. Конец поселения, датируемый приблизительно началом нашей эры, совпадает с уничтожением, этой формации около 6 г. н.э. римским генералом Элиусом Катусом, переселившим после кровопролитной войны 50 000 гетов в Мезию. Уничтожение гетских центров типа Попешти являлось по всей вероятности одним из главных мероприятий римлян, связанным с их победой, для обеспечения

удобной оборонительной зоны для своих недавно установленных на Нижнем Дунае границ.

Сведений о древнем названии поселения Попешти не существует, но если предполагать, что сведения о Дакии, данные Птоломеем, относятся к временам Августа, когда этот центр еще существовал, то они могут навести на мысль о возможной его идентификации с Sornum, местностью, которая, согласно античному географу находилась в этой области. Так, и гетское племя, обитавшее в Попешти, может быть отождествлено с пиефигами, упомянутыми Птоломеем в связи южной частью Большой Валахии.

ОБЪСНЕНИЕ РИСУНКОВ

Рис. 1. — План села Попешти стоянки Нучет.

Рис. 2. — План акрополя гето-дакийской стоянки Нучет в Попешти.

Рис. 3. — Попешти. Профиль южной стены раскопа Chi.

Рис. 4. — Керамика первой эпохи железа. 1 — черепок сосуда с штампованной орнаментацией; 2 — 3 — сосуды с ручками: 4 — крышка небольшого сосуда.

Рис. 5. — Фрагмент сосуда первой эпохи железа с штампованной орнаментацией.

Рис. 6. — Небольшие глиняные печати первой эпохи железа для штампованной орнаментации керамики, относящейся к категории фрагмента предыдущего рисунка.

Рис. 7. — Попешти. Раскоп Psi юго-востояного угла крепости. На первом плане настил из круглых камней и следы четырехстороннего жилища: в глубине остатки оборонительного крепостного вала из глиняных шашек.

Рис. 8. — Шашки из обожженной глины, найденные in situ в оборонительном крепостном вале.

Рис. 9. — Шашка из обожженной глины, найденная в оборонительном крепостном вале.

Рис. 10. — Железные инструменты второй эпохи железа (дако-гетской культуры). 1 — фрагмент мотыги: 2 — нож: 3 — серп.

Рис. 11. — Дакийская керамика второй эпохи железа. 1 — черный бицилиндрический полированный сосуд примитивной техники; 2 — 3 — серые сосуды высокой техники.

Рис. 12. — Пористая примитивная дакийская керамика. 1 — горшок; 2 — сосуд—светильник.

Рис. 13. — Керамика высокой техники второй эпохи железа. 1— фрагмент серого сосуда, на поверхности которого видны отпечатки просяных зерен; 2 — серый черепок с процарапанным после обжига орнаментом graffito; 3 — черепок греческой амфоры с graffito; 4 — фрагменты серого сита: 5 — серый черепок с волнистой нарезной орнаментацией: 6 — серый фрагмент с рельефом лошадиной головы.

Рис. 14. — Серая дакийская керамика высокой техники. 1 — 2 — фрагменты имитации делосских чаш; 3 — фрагмент ободка тарелки с нарезной орнаментацией; 4—фрагмент ручки с припухлостями.

Рис. 15. — Керамика второй эпохи железа. 1 — небольшой импортированный греческий бальзамарий; 2 — фрагмент оригинала импортированной делосской чаши; 3 — 8 — фрагмент имитации делосских чаш.

Рис. 16. — Шейка импортированной греческой амфоры с двуцилиндрической ручкой с надписью Θεόδα..

Рис. 17. — Клейма амфор. 1 — греческая надпись Δω,ρῶ написанная справа налево: 2 — родосская надпись: 3 — анепиграфическая печать на имитации гетской амфоры.

Рис. 18. — Керамика второй эпохи железа. 1 — миниатюрная амфора, имитированная местными гетами по родосской модели; 2 — импортированный эллинистический кувшинчик.

Рис. 19. — Инструменты из обожженной глины второй эпохи железа. 1 — пирамида, служившая, вероятно, гирей; 2 — полировальник для полировки керамической посуды.

Рис. 20. — Светильник из пористой обожженной глины примитивной техники второй эпохи железа.

Рис. 21. — Объекты из обожженной глины. 1 — пряслa; 3 — 4 — миниатюрные гето-дакийские пористые сосуды примитивной техники: 5 — фигурка первой эпохи железа: 6 — верхняя часть гето-дакийской глиняной крышки в виде орлиной головы.

Рис. 22. — Объекты второй эпохи железа. 1 — 2 — бусы из цветного стекла: 3 — фрагмент бронзовой серьги; 4 — бронзовая фибула фракийского типа: 5—перстень со стеклом вместо камня покрытым легким налетом золота.

Рис. 23. — Большой бронзовый гето-дакийский браслет второй эпохи железа.

LE CHANTIER ARCHÉOLOGIQUE DE POPEŞTI

(RÉSUMÉ)

A 25 km au sud-ouest de Bucarest et à 5 km est de la bourgade de Mihăileşti, dans la commune de Popeşti, sur un promontoire de la rive droite de l'Argeş, au lieu dit « Nucet », il y a une importante station archéologique datant de l'âge du fer. Entre 1932 et 1947, le Musée Municipal de Bucarest y fit des fouilles, dont les résultats sont encore inédits. Une nouvelle exploration de ce site fut commencée en 1954 par le Musée National des Antiquités de Bucarest, appartenant à l'Académie de la République Populaire Roumaine.

La station de « Nucet » fut habitée en trois étapes: 1) au début de l'âge du bronze, représenté par des débris épars se rapportant à la civilisation Glina III; 2) au premier âge du fer (environ IIIe siècle a. n. è.) caractérisé par une céramique analogue à celle des couches hallstattiennes de Poiana et de Basarabi et 3) au second âge du fer. Les couches concernant cette dernière étape sont les plus riches et les plus caractéristiques. Leur contenu, appartenant au IIIe et au Ier siècles a. n. è., se rapporte à la civilisation daco-gète.

Les habitations gétiques de cet établissement étaient construites en bois et en torchis, selon une technique primitive traditionnelle. Assez souvent, elles étaient couvertes de tuiles de type grec, dont on a trouvé un grand nombre dans les fouilles. C'est une particularité assez rare dans les stations de cette époque du nord du Danube. De même, on a constaté à Popeşti de nombreux fragments de grandes jarres (*dolia*) accusant également une influence, voire une importation, grecque. Le promontoire à l'extrémité duquel se trouvait la station, était coupé par trois grandes fosses artificielles qui le divisait en trois segments. Du côté de la plus proche de ces fosses, la station était fortifiée par un *vallum* en terre, dans lequel on a découvert les restes d'une palissade incendiée. Parmi ces restes, on a constaté de nombreux tourteaux en terre cuite, de forme ellipsoïdale, troués, qui avaient servi à consolider la palissade.

La céramique de Popeşti, comme celle des autres stations daces du second âge du fer, présente quatre catégories, dont deux contiennent des vases primitifs, travaillés à la main. Ce sont: a) la céramique noire lustrée et b) la céramique poreuse. Les autres deux catégories, comprenant les vases travaillés au tour, sont: c) la céramique grisâtre de fabrication locale et d) la céramique grecque d'importation. Dans cette dernière catégorie, la première place est tenue par les amphores, lesquelles, en majeure partie, accusent une provenance rhodienne. On a trouvé aussi des amphores imitées dans les ateliers locaux, tels les exemplaires à anses marquées de timbres anépi-

graphiques. Dans cette station, les coupes grisâtres de type délien, à décor en relief, confectionnées par les potiers locaux avec des moules d'importation, sont extrêmement fréquentes.

Les fouilles ont mis au jour aussi de nombreux objets en fer et en bronze, ainsi que des perles en verre des types La Tène II et III, des débris de petits vases en verre, de menus objets en os, des meules à main en grès ou en tuf volcanique, importés. Les fibules de bronze ou de fer, se rapportent à un type thrace du IIIe siècle a.n.è., au type La Tène II et au type à pied ajouré du début de l'époque La Tène III. Les fibules provinciales romaines font complètement défaut.

On a trouvé 12 monnaies en argent et en bronze, dont 4 déteriorées et tout à fait illisibles et 8 datant de la fin du IIe et du début du Ier siècle a.n.è. Il s'agit d'une monnaie de Mésambria, d'une autre provenant d'Amisos, d'une drachme d'Apollonie d'Illyrie, d'un denier romain de l'époque républicaine et de quatre pièces de facture locale, dont trois imitées d'après les monnaies d'Alexandre le Grand et de Lysimaque et une reproduisant les tétradrachmes de Thasos.

Le dernier établissement de Popeşti correspond à la phase ascendante des Géto-Daces, quand leurs tribus passèrent du stade de la démocratie militaire à un degré d'organisation sociale supérieur comportant les rudiments d'un Etat embryonnaire. C'est l'époque des grands exploits de Burébista et des premiers conflits entre les Daces et les Romains. Cet habitat, représentant un important centre politique et économique des Gètes de Valachie, situé sur la grande route de la vallée de l'Argeş, qui menait du Danube aux défilés des Alpes de Transylvanie, fit partie, après la mort de Burébista, de la formation politique de Dicomès. La fin de la station de « Nucet », datant du début de notre ère, coïncide avec l'anéantissement de cette formation par le général romain Aelius Catus, qui en l'an 6 de notre ère, à la suite de plusieurs combats acharnés, réussit à briser la résistance des Gètes locaux, dont 50.000 furent déportés dans la nouvelle province de Mésie. La suppression des centres gètes, comme celui de Popeşti, dut être une des principales mesures que les Romains prirent à l'occasion de leur victoire, afin de protéger par un espace de sûreté leur frontière récemment établie sur le Danube inférieur.

On ne connaît pas le nom antique de la station de Popeşti, mais si les informations de Ptolémée concernant la Dacie remontent, comme il est probable, à l'époque d'Auguste, quand ce centre gète existait encore, on pourrait penser, éventuellement, à une identification avec *Sornum*, une localité que le géographe antique situe dans cette région. De même, la tribu gète à laquelle appartenait la station de Popeşti pourrait être celle des *Piephigi*, mentionnés par le même auteur dans le sud de la Valachie.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. – Plan du village de Popeşti et de la station daco-gète de « Nucet ».

Fig. 2. – Plan de l'acropole de la station daco-gète de « Nucet » à Popeşti.

Fig. 3. – Profil partiel du talus sud de la fouille *Chi*.

Fig. 4. – Céramique du premier âge du fer. 1: Tesson à décor imprimé; 2–3: Vases pourvus d'anses; 4: Couvercles de petit vase.

Fig. 5. – Fragment de vase à décor imprimé datant du premier âge du fer.

Fig. 6. – Petits cachets en terre cuite datant du premier âge du fer et servant à produire le décor imprimé de la catégorie céramique du fragment précédent.

Fig. 7. – La fouille *Psi* à l'angle sud-est de l'acropole. Au premier plan, un pavage

avec des cailloux et la trace d'une habitation rectangulaire; au fond, les restes du rempart de l'acropole, contenant des « tourteaux » de terre cuite.

Fig. 8. — Les « tourteaux » de terre cuite trouvés *in situ* à la base du rempart de l'acropole.

Fig. 9. — « Tourteau » de terre cuite trouvé à la base du rempart.

Fig. 10. — Outils en fer datant du second âge du fer (culture daco-gète): 1: Fragment de pioche; 2: Couteau; 3: Faucille.

Fig. 11. — Céramique daco-gète du second âge du fer: 1: Vase bitronconique à vernis noir, de technique primitive; 2—3: Vases grisâtres de technique supérieure.

Fig. 12. — Céramique daco-gète primitive, poreuse, du second âge du fer. 1: Pot; 2: Vase servant de lampe.

Fig. 13. — Céramique de technique supérieure, du second âge du fer: 1: Tesson présentant à la surface des impressions de grains de millet; 2: Tesson grisâtre décoré à *graffito*, représentant un motif floral; 3: Tesson d'amphore grecque présentant un *graffito*; 4: Fragment de passoire; 5: Tesson décoré de lignes parallèles, ondulées; 6: Protomé représentant une tête de cheval.

Fig. 14. — Céramique daco-gète, grisâtre, de technique supérieure. 1—2: Tessons de coupes, imitées d'après les bols déliens; 3: Fragment du rebord d'une assiette ornée d'incisions; 4: Fragment d'anse pourvue de proéminences.

Fig. 15. — Céramique daco-gète du second âge du fer. 1: Petit *balsamarium* grec importé; 2: Fragment de bol délien original, importé; 3—8: Tessons de coupes imitées d'après les bols déliens.

Fig. 16. — Goulot d'amphore grecque d'importation, à anses bicylindriques portant l'inscription Θεόδα .

Fig. 17. — Timbres amphoriques: 1: Timbre à l'inscription Δωρῶ écrite en ordre inverse; 2: Timbre à inscription rhodienne; 3: Timbre anépigraphique imprimé sur l'anse d'une amphore daco-gète d'imitation.

Fig. 18. — Céramique du second âge du fer: 1: Amphore en miniature accusant une exécution locale d'après un modèle rhodien; 2: Cruche hellénistique d'importation.

Fig. 19. — Outils en terre cuite, du second âge du fer: 1: Poids; 2: Polissoir.

Fig. 20. — Lampe en terre cuite, poreuse, de technique primitive, datant du second âge du fer.

Fig. 21. — Objets en terre cuite: 1—2: Fusaïoles; 3—4: Vases en miniature, poreux, de technique primitive, du second âge du fer; 5: Simulacre de figurine humaine du premier âge du fer; 6: Pointe de couvercle local du second âge du fer, modelée en forme de tête d'aigle.

Fig. 22. — Objets du second âge du fer: 1—2: Perles en verre. 3: Fragment de boucle d'oreille en bronze; 4: Fibule en bronze de type thrace; 5: Bague en bronze à châton de verre contenant dans sa structure une mince feuille d'or.

Fig. 23. — Gros bracelet daco-gète du second âge du fer.

STUDII ŞI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE
Tomul VI, 1955 nr. 1—2

SĂPĂTURILE ARHEOLOGICE DE LA MĂLĂIEȘTI

Încă de acum 15 ani, datorită perieghezelor colonelului C. Zagoriț în vederea unor studii militare, s-a aflat de existența unui al doilea castru roman pe valea Teleajenului, la Mălăiești, aproape de confluența Vărbilăului cu Teleajenul.

Directorul Muzeului istoric din Ploiești și totodată organizatorul acestui muzeu, prof. N. Simache, a luat inițiativa unor cercetări arheologice în această localitate în 1954, pe de o parte ca să-și poată îmbogăți materialul muzeistic, iar pe de altă parte ca să se poată lămuri problema castrelor romane din această regiune.

În urma autorizației Academiei R.P.R., am fost delegat, împreună cu tov. Exspectatus Bujor, cu conducerea lucrărilor.

Cum timpul era înaintat (7 noiembrie) și deci neprielnic pentru executarea unor săpături mai ample, ne-am limitat la recunoașteri pe teren și la executarea cîtorva sondaje, în scopul de a verifica afirmațiile col. C. Zagoriț [1] și de a putea întocmi un plan de lucru pentru anul viitor.

Atît recunoașterile pe teren cît și sondajele executate au dovedit că relatările col. Zagoriț[2] corespund realităților; în plus, în afară de obiectele descoperite cu această ocazie, toate romane, sondajele ne-au adus informații precise cu privire la tehnica constructivă a castrului.

S-au făcut două sondaje-secțiuni în principalele elemente constitutive ale castrului: incinta și pretoriul.

Cea dintîi secțiune, *A*, s-a făcut pe latura de est a castrului, care, după forma terenului, se arăta mai bine păstrată. S-a ales pentru această secțiune un punct cam la jumătate distanță între poarta acestei laturi — care credem că e *porta praetoria* — și colțul pe care-l face ea cu latura de sud. Secțiunea a fost croită perpendicular pe incintă, pe o lărgime de 2 m și o lungime de 32 m, ca să cuprindă toate elementele: șanț, bermă, val, pantă și *via sagularis*.

S-a constatat că incinta nu are zid de piatră pe marginea exterioară a valului și, ca să nu rămînă nicio îndoială asupra acestui fapt, s-a adîncit secțiunea cu 0,50 m în pămîntul virgin, în care, dacă partea superioară a zidului ar fi dispărut prin dărîmare, ar fi rămas totuși temelia lui. Rezultatul săpăturii a arătat că pămîntul virgin e neatins și că n-a fost găsită nici urmă de temelie, ceea ce înseamnă că incinta era în întregime de pămînt.

Să urmărim acum elementele componente așa cum au apărut ele în secțiunea *A* (vezi profilul din fig. 1). În afara valului se află un șanț larg la gură

---

[1] Cf. Castrul roman de la Mălăieşti, Ploieşti, 1940.
[2] C. Zagoriț, loc. cit.

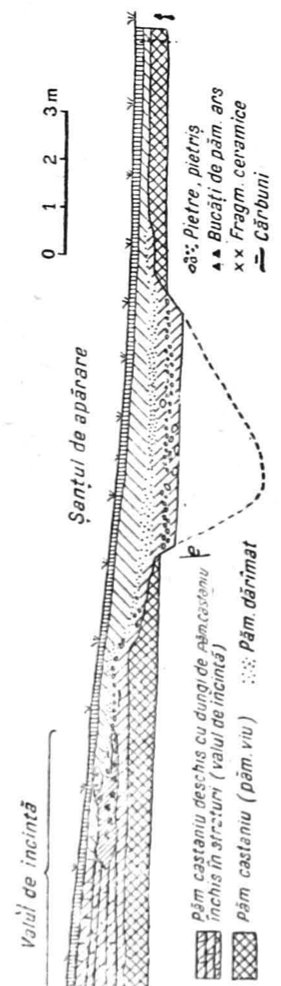

Fig. 1. — Profilul secțiunii A, care taie valul de incintă pe latura E.

de cca 6 m și adînc, probabil de 2 m; șanțul n-a fost săpat pînă la fund, ci această adîncime s-a calculat după înclinarea escarpelor. S-a putut constata, însă, că escarpa e mai puțin înclinată, pe cîtă vreme contraescarpa e mai abruptă, ceea ce constituia un obstacol serios pentru apropierea dușmanului de val, dînd posibilitate apărătorilor să-l decimeze în șanț. În șanț s-au găsit dărîmături, în special pămînt ars și pietre, bolovani de rîu — provenind poate din partea superioară a valului sau fiind proiectile aruncate de pe val în dușmanul care ataca. Dela buza de vest a șanțului înspre val urmează un spațiu plan de vreo 4 m — *berma.* E drept că la castrele cu zid de piatră berma avea o lărgime de cca 2,50 m și servea atît pentru a asigura soliditatea cît și pentru circulația pe lîngă zid. La castrul nostru, lărgimea de 4 m a fost lăsată, probabil, ca să se poată construi un zid de piatră — după cum s-a constatat la Vărădia, în Banat și Răcari și Bumbești în Oltenia — bineînțeles într-o epocă posterioară.

Valul începe imediat după bermă și are o grosime de cca 8 m, iar înălțimea în care s-a păstrat e de 1,20 m. Marginea lui exterioară, dinspre bermă, nu se mai cunoaște astăzi, fiind dărîmată încă din antichitate. Fragmentele, însă, de cărbuni, de nuiele și pari cu lut ars în jur, găsite pe bermă și pînă în șanț, sînt o dovadă că aceeastă margine a fost întărită prin palisadă. Valul a fost construit din brazde de pămînt *(caespitis)* pe toată grosimea lui (fig. 2). E prima dată cînd se cunoaște, la noi în țară, acest sistem de fortificație romană. Îl știam numai din inscripția de refacere a castrului de la Bumbești, din timpul Severilor, inscripție în care se spune că s-au refăcut zidurile de brazde, *muros caespiticios*, înlocuindu-se prin ziduri de piatră, *lapides* [1]. Brazdele sînt lăsate în calupuri de cca 0,40 m lungime și 0,20 m înălțime și așezate în rînduri orizontale întocmai ca și cărămizile. Între rînduri se observă o dungă ce bate în castaniu, care se prelungește și între calupurile de brazdă, deși este mult mai redusă. Explicarea precisă a acestei dungi ar necesita, firește, o analiză de laborator; pînă atunci însă presupunem că provine fie din putrezirea ierbii de pe brazde, fie din întrebuințarea unui mortar de lut pentru netezirea patului pe care aveau să fie așezate brazdele din rîndul superior. Astăzi se păstrează clare patru rînduri de brazde,

[1] Gr. Tocilescu, Fouilles et recherches, p. 138.

al cincilea de sus, de la suprafaţa solului, fiind deformat prin muncile agricole. Rîndurile sînt înalte de 0,20—0,25 m şi sînt aşezate pe o bază de pămînt bătut de aceeaşi grosime. Deci înălţimea totală a valului, păstrată azi, e de cca 1,30 m. De sigur că în antichitate era mai mare; de obicei valul castrelor atingea înălţimea de 2 m, dar putea fi şi mai mic, între 1,50—2 m. Valul de care vorbim putea să aibă 1,50 m. Această diminuare a înălţimii se explică prin nivelarea terenului de către proprietar ca să-l poată munci. Grosimea

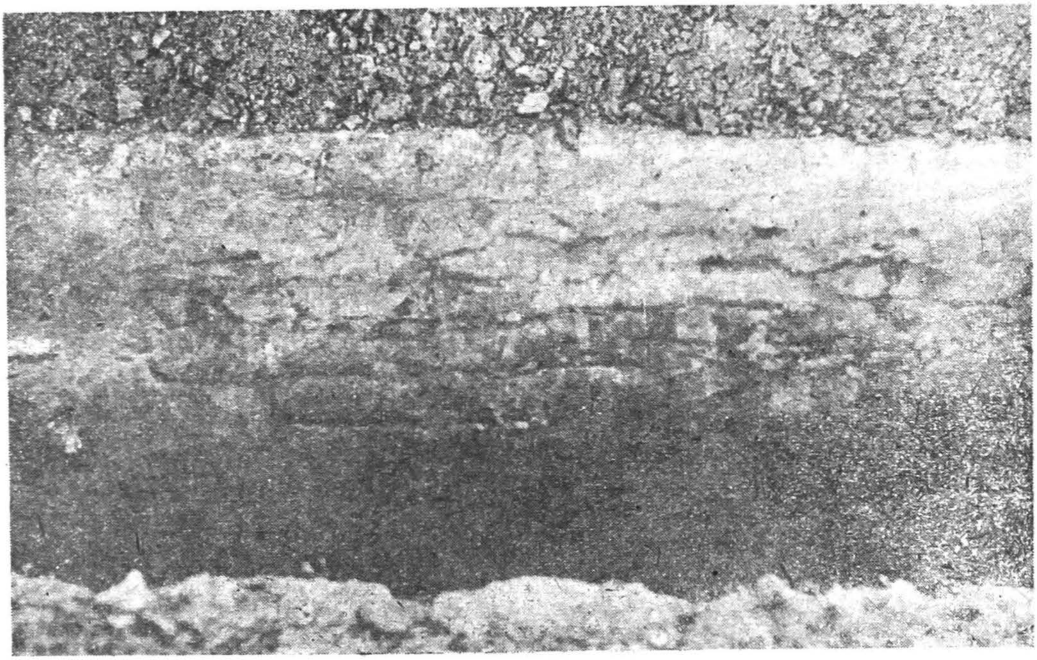

Fig. 2. — Profilul secţiunii *A*: brazdele de pămînt din centrul valului de incintă.

lui mare — circa 8 m — e un indiciu că deasupra, în partea dinspre inamic, valul se continua în sus printr-un zid, făcut tot din brazde cu palisade, de înălţimea unui om şi gros poate de peste 2 m, avînd jumătatea superioară crenelată. Înapoia lui, tot spaţiul rămas servea ca drum de rond pentru mişcările trupei în caz de atac, pentru instalarea maşinilor de război — baliste, catapulte — şi pentru îngrămădirea «muniţiei»: pietre, arme de aruncat *(missilia tela)*. Fără îndoială că acest pod — drum de rond — era pietruit, după cum se constată din pietrele risipite pe panta care servea la urcarea pe val. Această pantă e lungă de cca 6 m şi coboară într-un drum—*via sagularis* — care în interior însoţeşte valul de jur împrejurul castrului. La unirea pantei cu valul sînt aşezaţi bolovani de piatră, de sigur ca să nu se strice marginea valului prin circulaţia soldaţilor. Jos, între pantă şi stradă, se află o rigolă largă de 0,30 m şi adîncă de 0,20 m, cu fundul pietruit, iar marginile căptuşite cu lespezi, care, fără îndoială, colecta apele ploilor ce se scurgeau de pe pantă în jos şi de pe stradă. Strada e largă de 4,50 m.

Deasupra pantei şi străzii, în afară de cărbuni şi lut ars fărîmiţat, provenit din nivelarea dărîmăturilor zidului de pămînt de deasupra valului,

s-au găsit fragmente de ţiglă şi cărămidă, de vase de lut — amfore, oale de diferite mărimi şi o cupă, aproape întreagă, cu picior înalt de tip fructieră, toate caracteristice sec. II — un vîrf de lance, crampoane etc. (vezi mai departe). În rigolă a fost găsită o monedă — bronz mare — de la împăratul Traian, datată 116—117.

A doua secţiune, *B*, s-a făcut pe locul unde, de obicei, în toate castrele romane, se află pretoriul, adică în centrul castrului. Ea a fost croită pe direcţia N-S, paralelă cu laturile est şi vest ale castrului, largă de 2 m şi lungă de 17 m (fig. 3). La cca 2 m de la capetele secţiunii au apărut două ziduri cu direcţia est-vest, deci paralele, groase de cca 0,70 m şi departe unul de altul la cca 11,50 m. Cel dinspre sud nu se păstrează destul de bine, fiind

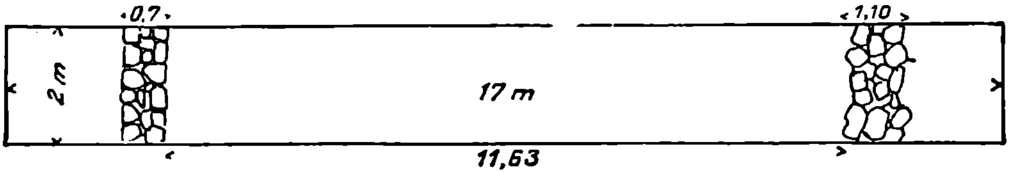

Fig. 3. — Secţiunea *B*, peste pretoriu.

deranjat, probabil încă din timpul dărîmării. În spaţiul dintre aceste ziduri se află un strat de dărîmături, gros de circa 0,70 m, în care s-au găsit foarte multe fragmente de ţigle şi olane romane, ca şi fragmente de ceramică şi o monedă de la Traian — bronz mijlociu —, după titlul de *Parthicus* contemporană cu cea găsită în secţiunea *A*. Spaţiul mare dintre ziduri e un indiciu că ne aflăm în prima curte (*atrium*) a pretoriului. Secţiunea nu ne-a dat niciun indiciu dacă de-alungul acestor două ziduri se aflau acele mici camere numite *armamentaria*. Acest lucru rămîne să se constate în săpăturile viitoare.

Descoperiri mărunte

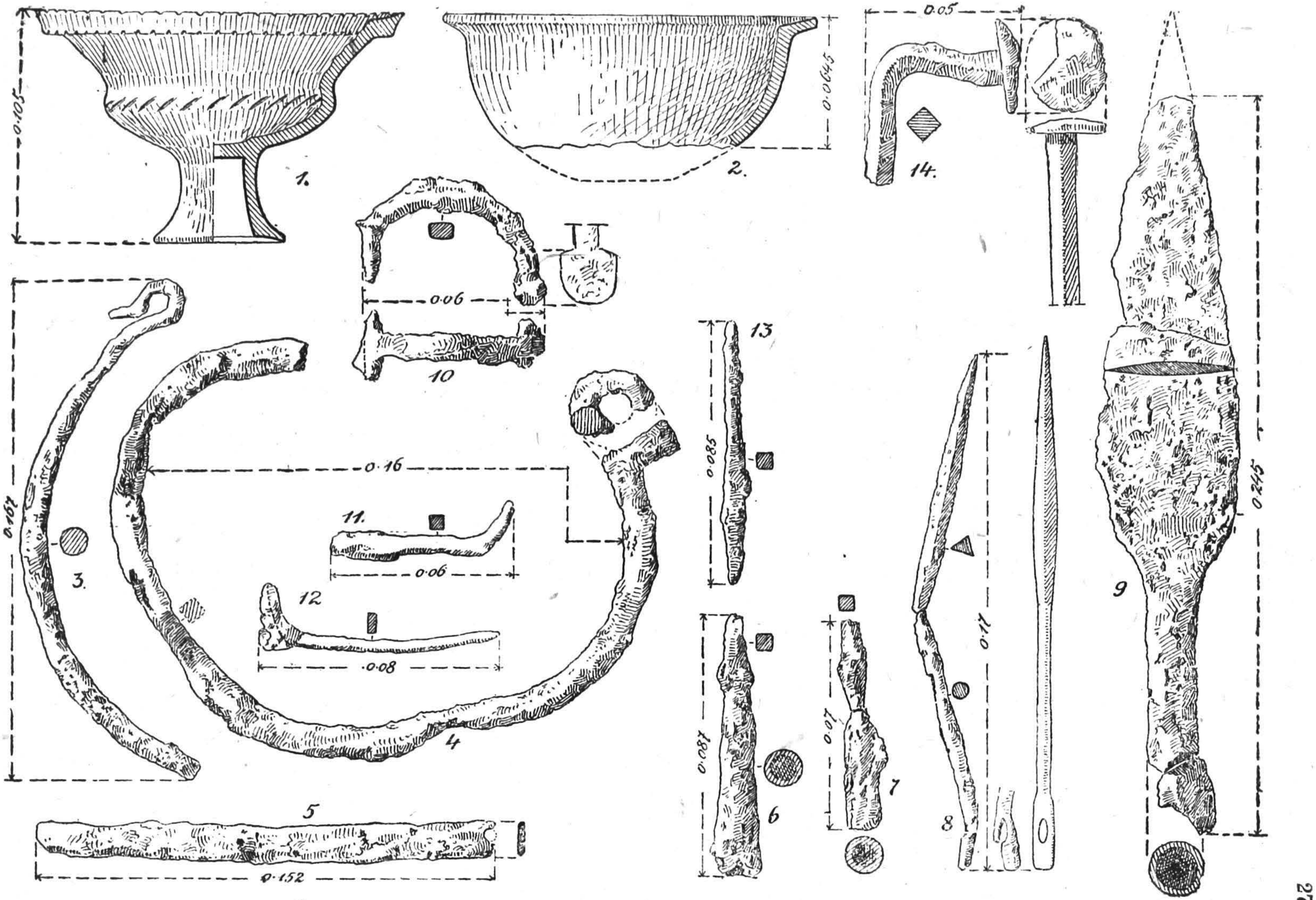
În cele două secţiuni s-au descoperit diferite obiecte de lut, fier, precum şi două monede care datează stratul în primele două decenii ale sec. II e.n.

Ceramica. În pretoriu, între cele două ziduri s-au găsit foarte multe ţigle, însă niciuna întreagă, ba chiar atît de fărîmiţate, încît cel mai mare fragment nu are mai mult de 0,10 m pe latură. S-au găsit ţigle, însă mai puţine şi în secţiunea *A* — de peste incintă — unde, probabil, fuseseră întrebuinţate la acoperirea capetelor crenelurilor incintei. Ţiglele sînt bine arse, dintr-o pastă fină, deasă şi bine fărămiţată, de culoare roşu-deschis; din păcate nu s-a putut întregi niciuna pentru determinarea unei forme precise. Pasta e curată, fără corpuri străine de culoare roşu-deschis şi bine arsă.

Cele mai multe dintre fragmentele ceramice adunate au o spoială la culoare; numai un fragment de toartă geminată, cu îndoitura aproape în unghi drept, are spoiala gălbuie-deschis.

S-au găsit totuşi şi două vase care au putut fi întregite — unul numai parţial — determinîndu-se tipul.

1. Unul din aceste vase e o cupă (tip fructieră) cu picior, din pastă fină de culoare roşie, avînd pe deasupra o glazură la culoare. La gură e larg, avînd 0,195 m în diametru. Are buza resfrîntă, îngroşată în exterior pînă la 0,01 m şi cu marginile, superioară şi inferioară, crestate, prin apăsarea

Planșa I. — Obiecte de ceramică și fier, găsite în secțiunile *A* și *B*.

unui instrument tare, la distanţe egale, în pasta încă crudă. Înălţimea e de 0,105 m, din care 0,045 m e înălţimea piciorului, care, jos, are o bază largă de 0,067 m diametru.

În 1867—68, cu ocazia construirii liniei ferate, s-au găsit la Partoş (Alba Iulia) două vase întregi de acest tip, care se află actualmente în Muzeul Cluj, inv. nr. 3703 şi 3705. De asemenea, alte trei bucăţi — ne informează tov. K. Horedt — se află în Muzeul din Sibiu şi se crede că ar proveni tot de la Partoş. Un alt exemplar, provenit de la Porolissum, se află tot în Muzeul Cluj, inv. nr. 3704.

Bonis Eva în Die kaiserzeitliche Keramik von Pannonien (Ceramica din epoca imperială romană din Pannonia), 1942, p. 51, pl. XXIII, 11—21, ocupîndu-se de acest tip de vas, ajunge la concluzia că el se menţine, în variante destul de numeroase, pînă la sfîrşitul dominaţiei romane, exemplarele separate neputînd fi datate mai precis decît cu ajutorul contextului arheologic în care au fost găsite. Vasul nostru a fost descoperit pe panta care urcă din *via sagularis* pe val, în primul şi singurul strat de dărîmături, care, prin monedele descoperite, se situează în primele două decenii ale sec. II e.n., dată care aparţine şi vasului (pl. I, 1).

2. Castron de lut fin de culoare roşie bătînd în castaniu. Diametrul gurii: 0,186 m, înălţimea păstrată: 0,064 m. Are forma aproape emisferică cu buza simplă, răsfrîntă în afară. Fundul nu se păstrează, dar probabil era simplu, cu marginea puţin profilată. Găsit în singurul strat de dărîmături dintre cele două ziduri ale pretoriului, în care s-a descoperit şi moneda de la Traian datată, după titlul *Parthicus* al împăratului, după anul 116 e. n. Deci vasul datează tot din deceniul al doilea al sec. II e. n. (pl. I, 2).

Metalele. Toate obiectele de metal sînt găsite în acelaşi strat de dărîmături ca şi ceramica şi cele două monede. Deci, ele datează din aceeaşi perioadă, adică din primele două decenii ale sec. II e. n.

3. Toartă de fier, lungă de 0,0167 m, avînd la mijloc o grosime de 0,009 m, iar spre capete subţiindu-se. La un capăt se păstrează îndoitura în care intra urechea găurită a obiectului (ladă, sertar etc.; nu credem să fie de căldare pentru că e prea întinsă). De sigur că la fel era şi la celălalt capăt azi stricat. Găsită în sondajul din pretoriu (pl. I, 3).

4. Cerc deschis într-o parte, făcut dintr-o vergea de fier groasă de 0,01 m. Lărgimea cercului e de 0,188 m. La un capăt al vergelei, lateral, se profilează un inel din aceeaşi vergea, larg de 0,01 m, perpendicular pe cercul mare. Probabil că şi la capătul celălalt era un inel la fel şi amîndouă serveau pentru introducerea crampoanelor care fixau cercul mare într-un lemn, fie la o intrare pentru introducerea capătului de sus al pivotului porţii, fie la o maşină de aruncat proiectile — catapultă sau balistă (pl. I, 4).

5. Lamă de fier lungă de 0,152 m, lată de 0,01 m şi groasă de 0,002 m. La un capăt e perforată, desigur ca să se fixeze prăselele. E, probabil, o lamă de cuţit; marginile sînt atît de roase de rugină încît nu se mai cunoaşte care e tăişul şi care muchia. Găsită în sondajul din pretoriu (pl. I, 5).

6—7. Două vîrfuri, probabil de *pilum*, de fier, lungi de cca 0,087 m. Vîrful e în patru muchii, iar cotorul rotund. Sînt roase mult de rugină. Găsite în secţiunea *A* (pl. I, 6—7).

8. Sulă de fier, lungă de 0,177 m. La un capăt e perforată pentru fixarea mînerului. Celălalt capăt, triunghiular, în secţiune se termină într-un vîrf ascuţit. Găsit în pretoriu (pl. I, 8).

9. Vîrf de lance, lung de 0,245 m, din care vîrful tăios e păstrat pe 0,16 m. Lăţimea maximă e de 0,047 m. Din cotor nu se păstrează decît 0,08 m şi e gol în interior pentru a servi la înmănuşare. Găsit în secţiunea *A* (pl. I, 9).

10. Toartă dintr-o vergea de fier groasă de 0,008 m, lungă de 0,06 m, curbată în felul torţilor de vase şi avînd capetele turtite spre a putea fi lipite de obiectul căruia îi servea ca accesoriu. Găsită în sondajul din pretoriu (pl. I, 10).

11—14. Fragmente de scoabe şi crampoane găsite în ambele secţiuni (pl. I, 11—14).

Monedele. În sondajele de la Mălăieşti au fost găsite numai două monede, însă de mare importanţă, pentrucă fiind descoperite pe nivelul de locuire, ne datează sigur stratul de dărîmături.

1. Bronz mare, cu o frumoasă patină, stricată însă puţin pe margini, din care cauză legenda nu apare destul de clară peste tot. Tov. B. Mitrea de la Cabinetul numismatic al Muzeului Naţional de Antichităţi a avut amabilitatea să caute analogiile şi să ni le pună la dispoziţie.

Av. Bustul împăratului Traian, drapat şi laureat, spre dreapta, cu legenda: IMP CAES NER TRAIANO OPTIMO AVG GER DAC PARTHICO PM TR P COS VI P P.

Rv. Împăratul Traian, în costum militar cu capul descoperit, şezînd pe o *sella castrensis* aşezată pe o platformă. Alături, în dreapta lui şi ceva mai înapoi, stau în picioare doi ofiţeri. În faţa tribunei, jos, trei regi, dintre care primul primeşte de la Traian diadema. În jur, legenda: REGNA ADSIGNATA. În exergă: SC.

Coh.[2], 325; H. Mattingly, Coins of the Roman Empire in the British Museum, London, 1936, vol. III, p. 222, nr. 1043. Data: 116—117.

2. Bronz mijlociu. Av. Bustul împ. Traian radiat şi cuirasat spre dr. IMP CAES NER TRAIANO OPTIMO AVG GER DAC PARTHICO PM TR P COS VI P P.

Rv. Traian, de faţă, în ţinută militară, cu o lance în stînga şi privind spre stînga, merge între două trofee. În jur legenda SENATVS POPVLVSQVE ROMANVS. În exergă: S C.

Coh.[2], 356; Mattingly, loc. cit., p. 224, nr. 1051, Data 116—117.

În rezumat, rezultatele acestor săpături-sondaje nu sînt suficiente pentru a putea discuta problema ocupaţiei romane în regiunea deluroasă a Munteniei. Pentru aceasta trebuie cercetată întreaga vale a Teleajenului, ca şi alte văi dinspre apus şi răsărit. Ele însă ne-au lămurit problema castrului de la Mălăieşti în sensul că, în adevăr, în acest loc se află un castru roman de pămînt şi, în special, ne-au făcut cunoscută tehnica de construcţie a acestuí fel de castre.

Forma precisă a castrului este încă cunoscută, dar fără îndoială că era dreptunghiulară, fără însă a putea preciza dimensiunile, deci nici proporţiile dintre diferitele elemente componente.

După rezultatele obţinute în aceste sondaje, castrul a fost distrus prin violenţă şi incendiat, poate după moartea lui Traian, cu prilejul atacului Roxolanilor. Dar faptul trebuie verificat prin continuarea săpăturilor, spre a fi considerat ca o certitudine.

Gr. Florescu şi
Exspectatus Bujor

АРХЕОЛОГИЧЕСКИЕ РАСКОПКИ В МЭЛЭЕШТИ

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

По просьбе Исторического музея в Плоешти в 1954 г. были произведены раскопки и разведочные работы в Мэлэешти на плато слияния Теляжена с Вэрбилэулом, где предполагалось существование римского castrum.

Было установлено, что сектор, лежащий вне ограды, включает все присущие римскому castrum элементы; ров, берму, валсклон, via sagularis. Вал сооружен из земляных глыб, находящихся на глинобитном слое murus caespiticius.

В другом секторе — участок претория — вскрыты каменные боковые стены, скрепленные известняковым раствором, отстоящие друг от друга приблизительно на 12 м, с прослойкой в приблизительно 0,60 м из кирпичных фрагментов. Речь идет, вероятно, о первом внутреннем дворе преторя — atrium.

Были найдены керамические фрагменты: два почти целых сосуда, сосуд на ножке и чаша, заостренный наконечник копья и другие железные объекты римского происхождения. Две бронзовые монеты 116 — 117 гг. времен Траяна относят castrum к первым десятилетиям II в.

ОБЪЯСНЕНИЕ РИСУНКОВ

Рис. 1. — Профиль разреза *A*, перерезающего вал крепостной ограды восточной стены.

Рис. 2. — Профиль разреза *A*. Полосы земли посередине вала крепостной ограды.

Рис. 3. — Разрез *B* через преторий.

Таблица 1. — Железные и керамические объекты, обнаруженные в разрезах *A* и *B*.

LES FOUILLES ARCHÉOLOGIQUES DE MĂLĂIEŞTI

(RÉSUMÉ)

Au mois de novembre 1954, sur la demande du Musée de Ploieşti, on a effectué des sondages à Mălăieşti, sur le plateau situé au confluent de la rivière de Teleajen et du ruisseau de Vărbilău, où l'on supposait l'existence d'un camp romain.

Dans la section pratiquée à travers l'enceinte, on a pu constater qu'elle se composait des éléments habituels d'une enceinte de camp romain, à savoir: une fosse, une berme, un *vallum*, une pente et la *via sagularis*. Le *vallum* est construit en mottes de terre carrées (*caespites*) avec, comme mortier, de la terre glaise, placées en rangées horizontales.

Dans la seconde section, effectuée à travers l'emplacement du prétoire, on a trouvé les murs latéraux de cet édifice, bâtis en pierre avec du mortier. Ces murs se trouvent à une distance d'environ 12 m l'un de l'autre. Entre eux, il y a une couche de tuiles. Il s'agit probablement de la première cour intérieure du prétoire, de l'*atrium*.

On a trouvé des tessons et des vases céramiques, dont deux exemplaires presqu'entiers, — une fruitière à support et une coupe — la pointe d'une lance et d'autres objets en fer, tous de l'époque romaine. Deux monnaies en bronze, de Trajan, 116—117, permettent de dater, provisoirement, ce camp des premières décades du IIe siècle de n.è.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. — Profil de la section *A* à travers la berme de l'enceinte sur le côté est.
Fig. 2. — Profil de la section *A*; mottes de terre glaise au milieu de la berme.
Fig. 3. — Section *B*, à travers le prétoire.
Planche I. — Objets en céramique et en fer trouvés dans les section *A* et *B*.

STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE
Tomul VI, 1955, nr. 1—2.

INFORMAȚII

NOTE DESPRE ACTIVITATEA ARHEOLOGICĂ ÎN REPUBLICA POPULARĂ BULGARIA

Eliberarea Bulgariei de sub jugul hitlerist și preluarea puterii de către clasa muncitoare au avut o însemnătate uriașă nu numai pentru dezvoltarea economică, ci și pentru deschiderea unor posibilități noi de dezvoltare a științelor și artelor din țara vecină și prietenă.

Sub conducerea Academiei de Științe a Republicii Populare Bulgaria arheologia, alături de celelalte științe, a luat un mare avînt. S-au organizat noi muzee și se îmbogățesc necontenit cele existente. Se formează cadre tinere de arheologi. Expediții arheologice bine organizate urmăresc să rezolve o serie de probleme importante din istoria veche și medie a poporului bulgar.

În luna septembrie 1954, Academia R.P.R., răspunzînd unei invitații a Academiei de Științe a R.P.Bulgaria, mi-a dat sarcina de a participa la o expediție de săpături bulgaro-sovieto-romîne organizată de Academia din țara vecină în scopul cercetării așezării slave de la Popina, situată pe malul drept al Dunării, între Silistra și Turtucaia. Atît participarea la această expediție, cît și vizitarea unor muzee și monumente, mi-au dat prilejul să rețin o serie de realizări ale arheologiei bulgare de după 9 septembrie 1944, pe care socotesc util să le împărtășesc în notele de față.

Țin să previn pe cititori că nu mă voi ocupa de roadele expediției de la Popina, deoarece acestea sînt în curs de prelucrare. Voi spune numai cîteva cuvinte despre organizarea expediției, trecînd apoi la alte probleme.

Organizarea expediției de la Popina punea o serie de probleme destul de dificile cărora, însă, Institutul de arheologie împreună cu Muzeul arheologic din Sofia au reușit să le facă față cu succes. Ele au reușit să concentreze la Popina un puternic colectiv permanent, compus din arheologii bulgari cei mai calificați, sub conducerea academicianului Christo Miiatev, a profesorului M. I. Artamonov, directorul Muzeului Ermitaj și a subsemnatului.

Colectivul cuprindea de asemenea un arhitect, un fotograf, o ceramistă desenatoare, o echipă cinematografică, precum și personalul administrativ și de îngrijire necesar.

Dat fiind caracterul de școală ce s-a atribuit șantierului, pe lîngă colectivul permanent au participat, prin rotație, majoritatea arheologilor bulgari, lucrînd sub conducerea șefilor de sectoare.

Suprafața ce se săpa a fost împărțită în sectoare. Fiecare sector ținea un jurnal propriu. Materialele erau spălate și selectate chiar pe șantier, apoi ambalate în pungi sau cutii de carton și transportate la laboratorul expedi-

ției, unde se restaurau și se desenau. Prelucrarea materialului chiar pe șantier prezintă un mare avantaj pentru întocmirea la timp a raportului preliminar.

În seara fiecărei zile, colectivul ținea o ședință în care se citeau toate însemnările din jurnalele de sectoare. Ele erau discutate, apoi se scoteau în evidență observațiile mai importante și se fixau problemele principale care trebuiau urmărite în ziua următoare. În aceste ședințe se țineau și comunicări, în care se prezentau probleme sau descoperiri legate de temele urmărite de șantier.

Pe baza jurnalelor de sectoare și a discuțiilor purtate în ședințe, se întocmea apoi jurnalul general al șantierului.

Aşezarea de la Popina este o seliște slavă, înconjurată cu val și șanț de apărare, formată pe ruinele unei așezări bizantine din secolul al VI-lea. Locuințele de tipul bordeielor, destul de rare, și inventarul, în general sărac, dovedesc că aici era o aşezare rurală, ale cărei începuturi par a se situa prin veacurile VII-VIII, iar sfîrşitul prin secolul al XI-lea. Ceramica are multe analogii cu cea de la Garvăn. Există însă şi deosebiri. Cea mai importantă este aceea că la Popina apare mult mai multă ceramică cenușie de tip Saltovo-Maiațk, cu ornamente lustruite formînd rețele pe vase cu pîntece sferic. În schimb lipseşte ceramica caracteristică bordeielor incendiate de la Garvăn, ca și amforele cu torți supraînălțate. Aşezarea de la Popina repezintă, aşadar, o etapă mai veche a culturii de tip slav. Sub acest aspect studierea și publicarea materialului prezintă un mare interes ştiinţific și va aduce elemente noi pentru lămurirea problemei etnogenezei.

★

Problema muzeelor este privită în R.P. Bulgaria cu deosebită seriozitate. Ca şi în ţara noastră, s-au înfiinţat, în toate centrele regionale şi raionale, muzee ce se îmbogăţesc mereu, devenind treptat indispensabile centre de culturalizare. O atenţie specială se acordă recrutării personalului ştiinţific al muzeelor. De regulă, cadrele acestora sînt formate din absolvenţi cu bună pregătire ai universităţii. Sfaturile populare sprijină munca acestor cadre. Ele nu sînt sustrase de la munca lor specifică pentru tot felul de alte munci, cum se întîmplă uneori la noi. Aceste instituţii participă la săpăturile arheologice, în unele cazuri primind chiar sarcini de conducere în colectivele arheologice. Avînd o pregătire ştiinţifică suficientă, aceste cadre fac cercetări pe teren, culeg cu pricepere materiale şi informaţii, pregătesc şi publică rapoarte, contribuind activ la dezvoltarea arheologiei. Existenţa Institutului arheologic, care dirijează din punct de vedere ştiinţific toate acţiunile, asigură unitatea activităţii de teren.

Nu e mai puţin adevărat că printre tinerii absolvenţi ai universităţii din Sofia domneşte o altă mentalitate decît printre absolvenţii universităţilor noastre. Ei nu se socotesc exilaţi cînd sînt trimişi să muncească în centrele din provincie, cum se socotesc ai noştri. Ei se leagă de munca ce li s-a încredinţat, luptă să-şi aibă o bibliotecă, să obţină concursul Sfaturilor etc. Muzeele mai mari, cum sînt cele din Plovdiv şi din Stalin, îşi au chiar publicaţii proprii şi au întreprins şi întreprind cercetări deosebit de importante.

În oraşul Stalin s-a organizat un muzeu arheologic cu un material foarte bogat şi s-a construit un lapidariu în care sînt adăpostite în condiţii foarte bune monumentele de piatră.

M-a impresionat în chip deosebit grija față de monumente manifestată prin lucrări de conservare și de consolidare de o amploare necunoscută la noi, ca și prin măsurile de pază cărora li se acordă o atenție deosebită. Conservarea și punerea în valoare a monumentelor este o preocupare permanentă a Academiei de Științe și a unităților care depind de ea, ca și a Ministerului Culturii.

Astfel, pentru ocrotirea cunoscutului mormînt roman pictat de la Silistra s-a construit o mare clădire de piatră în care se pătrunde numai împreună cu paznicul monumentului. Tot astfel, deasupra mormîntului trac cu tholos de la Kazanlîk, s-a ridicat o construcție monumentală cu boltă. În interiorul mormîntului s-au instalat aparate care să înregistreze gradul de umezeală și de temperatură. Se studiază care ar fi cel mai bun sistem de iluminat pentru a nu se vătăma minunata pictură care este mereu examinată de specialiști.

Pentru lucrările de conservare și restaurare, în R. P. Bulgaria se folosește corpul de arhitecți ai Muzeului arheologic din Sofia, specializați în acest sens. În această operă sînt antrenați însă și alți specialiști. Fără să se neglijeze monumentele grecești și cele din epoca stăpînirii romane, incontestabil că monumentele trace și cele vechi bulgare constituie principala grijă a arheologiei bulgare.

Acolo unde apare în modul cel mai clar grija față de monumentele trecutului este în cazul ruinelor monumentale din epoca primului și celui de al doilea stat bulgar: Pliska, Madara, Preslav, Tîrnova. Monumentele respective nu numai că sînt consolidate cu deosebită atenție, dar ele sînt puse în valoare prin parcuri ce s-au creat în jurul lor. A fost, de pildă, amenajat într-un mare parc complexul de la Madara, unde se află peștera în care s-au făcut descoperiri din epoca pietrei, chiliile pustnicilor din evul mediu tăiate în peretele stîncii, resturile unei vile din epoca elenistică și ale unei vile romane, pe lîngă celebrul relief al călărețului cu inscripții vechi bulgare, către care suie o scară monumentală cu trepte largi de piatră, vizitatorul avînd tot timpul în fața ochilor imaginea, din ce în ce mai distinctă a celebrului relief. La fiecare monument din acest mare complex există explicații ample scrise pe plăci de metal.

Patru sute de trepte tăiate în stîncă conduc pe călător pe platoul de deasupra peretelui stîncos de la Madara, la ruinele fortăreței bizantine vechi ce se găsesc acolo.

În parcul de la Madara s-a construit și un muzeu în care sînt adăpostite descoperirile mărunte, inscripții și fragmente arhitectonice. Se găsesc, de asemenea, mai multe case de adăpost pentru oamenii de știință care pot veni aici în vederea studierii monumentelor. Monumentele sînt puse în valoare atît din punct de vedere științific, cît și cultural educativ. Madara, Pliska, Preslav, Tîrnova, sînt locuri de pelerinaj pentru toți intelectualii bulgari ca și pentru tineret, căruia i se dezvoltă astfel sentimentul de mîndrie patriotică. Muzee cu depozite, locuințe pentru cercetători și pentru paznici, rezervații arheologice transformate în parcuri, se află și la Pliska și Preslav.

Activitatea arheologică este condusă de Academia de Științe prin Institutul de arheologie și Muzeul arheologic. Printre realizările cele mai de seamă din ultimii ani sînt săpăturile de la Koprinka, pe valea rîului Tundja. S-au descoperit acolo ruinele unui oraș trac, cu ziduri de apărare, turnuri și porți,

care au dat la iveală un bogat material grecesc și local. Planul acestui oraș era axat pe două drumuri pietruite și prevăzute cu canale de scurgere, care se întretăiau în unghi drept. Casele erau mari, ocupînd cîte un pătrat între străzi. În colțul de NE se afla o fortificație mai restrînsă, curtea și locuința regelui, apărată prin ziduri și turnuri proprii. Întregul plan denotă influența directă a planului elenistic. Orașul, palatul fortificat, tumulii funerari cu un inventar așa de bogat și de o tehnică așa de avansată, ca cel de la Kazanlîk, nivelul producției meșteșugărești, totul dovedește nivelul înaintat al societății tracice, care era împărțită deja în clase antagonice și utiliza scrierea grecească, așa cum dovedește o stelă din timpul regelui Seuthes al III-lea. Astăzi locul fostului oraș, reședință a regilor traci — Seuthopolis —, după ce arheologii au adunat toate vestigiile unui trecut glorios, este acoperit de lacul de acumulare al hidrocentralei ce s-a construit pe valea rîului Tundja.

Și celelalte muzee din R.P. Bulgaria au activitate științifică și execută săpături arheologice, cu aprobarea Academiei de Științe. Se remarcă în această privință cercetările muzeului din Plovdiv, cunoscut centru de activitate arheologică. Muzeul din Russe (Rusciuk) a obținut frumoase rezultate în săpăturile executate într-o mare așezare neolitică din regiunea respectivă, iar din descoperirile muzeului din Stalin (Varna), deosebit de importantă ni se pare descoperirea unui cimitir cu morminte de incinerație din prima epocă a fierului, de la Rovno Provadia, caracterizat prin urne depuse în mici construcții din plăci de piatră.

Alături de monumentele bulgare, cultura tracilor constituie una din preocupările principale ale arheologiei bulgare. În Muzeul din Sofia descoperirile tracice ocupă un loc deosebit. Am remarcat acolo un bogat tezaur inedit, compus din vase de argint și de argint aurit și din numeroase aplice, unele în genul celor descoperite în tezaurul « scitic » de la Craiova.

Muzeul arheologic din Sofia este organizat în trei secții (arheologia comunei primitive, arheologia sclavagistă și arheologia feudală) și un cabinet numismatic. El dispune de un birou de desen și un laborator de reconstituiri. O atenție specială se acordă lucrărilor de consolidări și reconstrucții. În acest scop, Muzeul arheologic din Sofia are în schema sa un număr de patru arhitecți.

Pe lîngă reconstituiri de vase ceramice la care lucrează ceramiști, la Muzeul din Sofia lucrează și pictori și sculptori-bijutieri care execută copii după obiectele de metal, originalele, în general, nefiind expuse.

Printre lucrurile bune pe care le-am reținut din contactul cu arheologii bulgari este și respectul de care am văzut că se bucură în țara vecină și prietenă memoria învățaților care au contribuit la dezvoltarea științei arheologice. Astfel, în parcul arheologic de la Madara s-a construit o fîntînă care poartă o placă în amintirea lui Rafael Popov, cu un loc rezervat unui bust al acestui valoros arheolog bulgar. Tot așa, la Pliska se află, chiar în parcul șantierului, mormîntul bine îngrijit al lui Karol Škorpil, iar în Muzeul din Pliska fotografiile regretatului om de știință și paginile îndoliate ale diferitelor publicații cu necrologul defunctului. Cinstirea memoriei înaintașilor care și-au adus contribuția lor la dezvoltarea științei arheologice înseamnă legarea prezentului de trecutul progresist și are o deosebită însemnătate pentru educarea tinerelor generații în spiritul dragostei față de muncă și față de trecutul poporului.

Încheind notele acestea, nu pot trece sub tăcere dorința, unanim exprimată, a arheologilor bulgari de a se intensifica legăturile dintre oamenii de știință romîni și bulgari. Inițiativa luată de Academia de Stiințe a R.P. Bulgaria prin organizarea expediției comune de la Popina, este un fericit început care ar trebui însă lărgit în sensul unei colaborări mai directe, prin participarea reciprocă la săpături, prin vizite la muzee și monumente, prin participarea la conferințe arheologice. Există, de sigur, numeroase probleme care interesează știința istorică din ambele țări și care pot fi rezolvate mai ușor și mai complet printr-o colaborare mai strînsă.

GH. ŞTEFAN

ОБ АРХЕОЛОГИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКЕ БОЛГАРИЯ

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Автор делает сообщения относительно достижений археологии в Народной Республике Болгария, указывая на успехи в области научно-исследовательских работ, организации музеев и сохранения исторических памятников этой страны.

NOTES SUR L'ACTIVITÉ ARCHÉOLOGIQUE DANS LA RÉPUBLIQUE POPULAIRE DE BULGARIE

(RÉSUMÉ)

L'Auteur présente plusieurs Notes sur quelques réalisations archéologiques obtenues dans la République Populaire de Bulgarie, en faisant ressortir les succès obtenus dans le domaine des recherches scientifiques, dans celui de l'organisation des musées et de la conservation des monuments historiques de ce pays.

STUDII ŞI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE
Tomul VI, nr. 1—2, 1955.

RECUNOAŞTERI ARHEOLOGICE EXECUTATE DE COLECTIVUL MUZEULUI DE ANTICHITĂŢI DIN IAŞI, ÎN ANUL 1953, ÎN CUPRINSUL MOLDOVEI

În 1953 activitatea arheologică a Muzeului de Antichităţi din Iaşi a constat cu deosebire în cercetări de suprafaţă, urmărindu-se completarea hărţii arheologice a Moldovei, prin depistarea amănunţită a resturilor de viaţă antică din diferitele regiuni şi prin determinarea obiectivelor arheologice mai importante pentru fiecare epocă. Această cercetare a început cu depresiunea Prutului mijlociu sau « Cîmpia Moldavă ». Paralel s-au efectuat recunoaşteri şi în Podişul central al Moldovei, care vor fi continuate şi în anul următor.

Cercetarea depresiunii Prutului mijlociu s-a făcut pe zone: Iaşi şi împrejurimi; valea Bahluiului; valea Jijiei; zona de contact a depresiunii cu podişul central al Moldovei sau « Coasta Iaşilor ».

În total, în 1953, s-au făcut cercetări în 45 localităţi şi s-au determinat, prin fragmentele ceramice şi diferitele obiecte culese la suprafaţă, 117 puncte cu urme de aşezări omeneşti din diferite epoci.

ORAŞUL IAŞI ŞI ÎMPREJURIMILE

I. *Iaşi*

a. *Cartierul Abator.*

1. — Fabrica de cărămidă: epoca migraţiilor, cultura Romen-Borşevo; epoca feudală (sec. XIII-XIV).
2. — Strada Vasile Lupu: epoca migraţiilor şi epoca feudală.
3. — Aeroport: prima epocă a fierului şi epoca feudală (sec. XVIII).

b. *Cartierul Ciurchi.*

La est de vechiul cimitir evreesc: neoliticul precucutenian, epoca migraţiilor, cultura Romen-Borşevo, epoca feudală (sec. XVIII).

c. *Cartierul Copou.*

1. — Podgoria, pe Dealul În lungul Vîntului zis şi La Ceairul lui Pereţ, pe terasa medie a Bahluiului: paleolitic, epoca bronzului (varianta tîrzie a culturii Monteoru), prima epocă a fierului (cultura Noua), epoca migraţiilor.
2. — La Groapa lui Vodă, pe şesul Cacainei: prima epocă a fierului, cultura Romen-Borşevo, epoca feudală (sec. XV—XVIII).

d. *Cartierul Păcurari.*

Via Teodorescu: neoliticul Cucuteni B, epoca migrațiilor.

II. *Holboca (r. Iași)*

1. — Locul « Peste iaz », pe clina nordică a Dealului « la Covaș », către malul iazului Baloș: prima epocă a fierului (cultura Noua); epoca feudală (sec. XIII—XIV).
2. — Terasa joasă a Bahluiului, în fața cantonului 281: ceramică primitivă atipică nedeterminată.

III. *Şorogari (r. Iaşi)*

1. — Bariera Şorogari: sfîrşitul neoliticului, cultura Gorodsk, epoca feudală.
2. — Valea Cacainei, pe poala dealului Şorogari, lîngă cărarea ce duce spre sat; epoca feudală.
3. — Dealul Şorogari, Gospodăria de Stat: microlite neolitice vechi, neoliticul Cucuteni A; epoca feudală (sec. XVIII).

IV. *Vînători (Capul Dealului) (r. Iaşi)*

Dealul Frasinului, la 2 km nord de sat, în fața pîrăului La Budăi: neoliticul Cucuteni B.

V. *Uricani (r. Iași)*

1. — Vatra satului: prima epocă a fierului.
2. — La nord de cimitir: epoca migrațiilor și epoca feudală (sec. XVIII).
3. — Dealul Uricanilor, pe sprînceana nordică: cultura Gorodsk de la sfîrşitul neoliticului.
4. — Dealul Uricanilor, pe poala estică, în dreptul cantonului C.F.R.: fragmente primitive nedeterminate.

VI. *Brătuleni (r. Iași)*

În aluviunile tăiate de Bahlui, in marginea de NE a satului: neolitic, Cucuteni A; cultura Gorodsk: epoca migrațiilor; cultura Romen-Borșevo; epoca feudală (sec. XVIII).

VALEA BAHLUIULUI

VII. *Cogeasca Nouă (Slobozia, r. Iași)*

1. — Pe terasa stîngă a Bahluiului, pe poala sudică a dealului Totîrlacu, la locul numit Damian: neoliticul culturilor Criş, Cucuteni A şi B; prima epocă a fierului (cultura Noua); epoca migraţiilor.
2. — Movila din dreptul pîrăului Vătăvoaiei, pe terasa inferioară stîngă a Bahluiului: neoliticul Cucuteni A și B; prima epocă a fierului și epoca feudală (sec. XVIII).

VIII. *Podul Iloaii (r. Tg. Frumos)*

1. — Locul La Coşere, 2 km vest de tîrg, pe terasa stîngă a Bahluiului: epoca bronzului (varianta tîrzie Monteoru); prima epocă a fierului; epoca migrațiilor.

2. — Terasa stîngă a Bahluiului, la 2 km vest de tîrg, în dreptul cantonului C.F.R.: neoliticul precucutenian; neoliticul Cucuteni A; prima epocă a fierului (cultura Noua); cultura Romen-Borşevo; epoca feudală.
3. — Pe terasa stîngă a Bahluiului, la gura pîrăului «La rîtul porcului», deasupra bulgăriilor: neoliticul Cucuteni B şi epoca feudală.

IX. *Sîrca (r. Tg. Frumos)*

Deasupra satului Budăi (Frîncheşti), pe locul La Lutărie: paleolitic tîrziu şi prima epocă a fierului.

X. *Scobîlţeni (r. Tg. Frumos)*

Marginea de sud-vest a satului, pe poala dealului Budău, către iazul Scobîlţenilor: neolitic Cucuteni A şi B; prima epocă a fierului; epoca migraţiilor; epoca feudală (sec. XVIII).

XI. *Spinoasa (r. Tg. Frumos)*

1. — Pe terasa dreaptă superioară a Bahluiului, la locul numit « Pe Huc », în dreptul dealului Trestianul, 3 km NV de gara Spinoasa: neolitic Cucuteni A.
2. — Panta estică a dealului Spinoasei, 2,5 km NV de gara Spinoasa, la gura unei viituri săpate în marginea drumului spre Belceşti: neolitic Cucuteni A; prima epocă a fierului; epoca migraţiilor; cultura Romen-Borşevo; epoca feudală.
3. — Panta estică a dealului Spinoasei, la 2 km NV de staţia C.F.R., pe conul de dejecţie al unui torent: prima epocă a fierului şi epoca feudală.
4. — La movila tăiată de linia ferată şi pe terasa inferioară a Bahluiului, 3 km NV de gară: epoca migraţiilor şi epoca feudală.
5. — Prelungirea terasei inferioare a Bahluiului, tăiată de linia ferată sub forma unei movile plate, la 6 m N de gară; prima epocă a fierului; epoca migraţiilor; epoca feudală (sec. XVII).
6. — Poala estică a dealului Catarg, în săpătura şanţului mare, la sud de staţia C.F.R.: paleolitic, iar în restul nordic al şanţului, neolitic Cucuteni A; prima epocă a fierului şi epoca migraţiilor.
7. — La jumătatea distanţei Spinoasa-Belceşti, în rîpa din marginea drumului: prima epocă a fierului şi epoca feudală (sec. XVIII).

XII *Belceşti (r. Hîrlău)*

1. — Siliştea Mircea, 2 km vest de Belceşti: epoca feudală.
2. — Dealul din dreptul cartierului Văleni, între vii: neoliticul Cucuteni B.
3. — La locul numit Pe Odaie, la 1,5 km NV de satul Polieni, lîngă iaz: neolitic Cucuteni A; prima epocă a fierului (Noua) şi epoca feudală.
4. — Botul nordic al dealului din dreptul Văii Morii, 2 km SE de Belceşti, pe locul numit « La Scarchi »: neolitic Cucuteni A şi B.
5. — La 500 m vest de Dealul Scarchilor, peste pîrîul Morii, sus pe podiş: epoca migraţiilor şi epoca feudală (sec. XIII—XIV şi XVII).
6. — Pe creasta Dealului Bosie, pe terasa superioară dreaptă a Bahluiului: fragmente ceramice insuficient determinate, unele datînd, poate, din prima epocă a fierului, altele probabil, din epoca migraţiilor.

XIII. *Bădeni (r. Hîrlău)*

1. — Movila Grădiştea de pe dealul Grădiştii: paleolitic; neolitic precucutenian, epoca migraţiilor; epoca feudală (sec. XVII).
2. — Dealul Ţelina, 2 km SV de movila Grădiştea: neolitic Cucuteni A; epoca feudală (sec. XVIII).
3. — Dealul Vişinului: neolitic Cucuteni A.
4. — Dealul Grădiştea, rîpa dinspre iazul Strîmbul: paleolitic Cucuteni A, epoca feudală (sec. XVII—XVIII).

XIV. *Văscani (com. Bărbăteşti, r. Hîrlău)*

Marginea sudică a satului, în lutărie: neolitic Cucuteni A.

XV. *Hîrlău (r. Hîrlău)*

1. — Cărămidăria din SV tîrgului, pe terasa inferioară a Bahluiului: epoca migraţiilor şi epoca feudală.
2. — Curtea Domnească: ceramică din epoca feudală.
3. — Dealul Gurguieta, 3 km NE de tîrg: paleolitic.

XVI. *Pîrcovaci (r. Hîrlău)*

1. — La podul din mijlocul satului, pe terasa inferioară a Bahluiului: prima epocă a fierului.
2. — La Siliştea Sîngeap, pe dealul Sîngeap: epoca feudală.
3. — Dealul Cetate, pe locul La Cetăţuia Pîrcovaci: epoca feudală (sec. XVII—XVIII).

XVII. *Bogonos (r. Iaşi)*

Dealul din Mijloc, pe fundul văii Bogonos, 4 km N de satul Bogonos: neolitic Cucuteni B şi prima epocă a fierului (cultura Noua).

XVIII. *Hodora (r. Iaşi)*

1. — Dealul Morii, la movilă: paleolitic; neolitic Cucuteni B; cultura Gorodsk; elemente nesigure din prima epocă a fierului, epoca feudală.
2. — Dealul Morii, rîpa nord-vestică: neolitic Cucuteni A şi B; epoca feudală (sec. XVIII).
3. — Dealul Calafat: neolitic Cucuteni A şi B; epoca migraţiilor.
4. — Movila de pe dealul Calafat: epoca migraţiilor; epoca feudală (sec. XVIII).
5. — Terasa medie a Bahluiului, în dreptul viilor, 2 km sud de dealul Calafat; epoca migraţiilor.
6. — Vatra satului Hodora: neolitic Cucuteni A.
7. — La jumătatea distanţei Hodora-Belceşti, pe şesul Bahluiului, într-o lutărie lîngă drum: epoca feudală (sec. XVIII).

XIX. *Leţcani (r. Iaşi)*

1. — Marginea estică a satului, pe terasa inferioară a Bahluiului: elemente neolitice aparţinînd, poate, culturii Criş; neolitic Cucuteni B; epoca migraţiilor; epoca feudală (sec. XVII—XVIII).

2. — Marginea sud-vestică a satului: neolitic Criş; prima epocă a fierului.

3. — În dosul bisericii satului: ceramică liniară neolitică; neolitic Cucuteni B; cultura Romen-Borşevo din epoca migraţiilor.

XX. *Slobozia-Leţcani (Cogeasca Nouă, r. Iaşi)*

1. — Terasa joasă de-a lungul liniei ferate, în fundul curţilor din dosul gării Cucuteni: neolitic Cucuteni B.

2. — Marginea de vest a satului, pe terasa inferioară a Bahluiului, pe locul La Lutărie: prima epocă a fierului (cultura Noua).

XXI. *Capul Dealului (Vulturul, r. Iaşi)*

1. — Hîrtopul Ghindei, la nord de Dealul Bursucăriei, 4 km vest de sat: prima epocă a fierului, cultura Romen-Borşevo (elemente nesigure); epoca feudală (sec. XIII—XIV).

2. — Marginea vestică a Dealului Bursucăriei; prima epocă a fierului.

XXII. *Tăuteşti (r. Iaşi)*

Hîrtopul Lingurarului, în marginea de NV a pădurii Mîrzeştii: neolitic Cucuteni B; prima epocă a fierului (Noua); epoca feudală (sec. XVIII).

XXIII. *Cuza-Vodă (r. Iaşi)*

Valea Şipoteţului, 3 km nord de sat: prima epocă a fierului; epoca migraţiilor; cultura Romen-Borşevo; epoca feudală (sec. XIV—XV).

XXIV. *Rusenii Noi (r. Iaşi)*

1. — Pe Valea Satului, în marginea nordică a satului: prima epocă a fierului (Noua); epoca migraţiilor.

2. — Fundul Văii Satului, în marginea sudică a pădurii Rediul Aldei: neoliticul Cucuteni A (elemente nesigure); prima epocă a fierului.

VALEA JIJIEI

XXV. *Potîngeni (r. Iaşi)*

« La Arie », pe clina dealului din sud-estul satului: epoca migraţiilor.

XXVI. *Movileni (r. Iaşi)*

Clina estică a dealului Sbanţ: neolitic Cucuteni B.

XXVII. *Botoşani (r. Botoşani)*

Pîrăul Luizoaia, 3 km nord-vest de oraş: cultura Gorodsk; epoca migraţiilor şi epoca feudală (sec. XVII).

XXVIII. *Popricani (r. Iaşi)*

1. — Dealul lui Humă, pe valea pîrăului Neagra, 3,5 km est de sat: epoca migraţiilor.
2. — Ciriteiul Mic, pe valea Negrei, la gura văii « La Plop » pe terasa joasă a pîrăului: neolitic Cucuteni A; prima epocă a fierului; cultura Romen-Borşevo.
3. — Poala vestică a dealului Rusului, pe pîrăul Neagra: cultura Romen-Borşevo (elemente incerte).
4. — Coasta Ciriteilor, pe poala sudică a Dealului Rusului: prima epocă a fierului; epoca migraţiilor; epoca feudală.

XXIX. *Vlădeni (r. Iaşi)*

1. — Movila Boroşoaiei, la locul numit « Pe Scruntar », 2 km vest de sat: paleolitic; prima epocă a fierului şi epoca feudală (sec. XV—XVI).
2. — La 1 km sud-est de sat, pe ogoarele dinspre « Movila Gării » de pe terasa inferioară a Jijiei: prima epocă a fierului şi epoca feudală.
3. — Movila Gării, deasupra nisipurilor din terasa inferioară a Jijiei: paleolitic.
4. — La 1 km nord-est de sat, pe tăpşanul de pe malul iazului, între bulgării: neolitic Cucuteni A; epoca migraţiilor şi epoca feudală.

XXX. *Gropniţa (r. Iaşi)*

1. — Terasa inferioară dintre Dealul Viei şi Dealul la Cruce, în marginea de sud-est a satului: prima epocă a fierului; epoca migraţiilor şi epoca feudală.
2. — Via lui Roibu, pe Dealul Viei, la nord-vest de satul Gropniţa: neolitic Cucuteni A.

XXXI. *Mălăieşti (r. Iaşi)*

Marginea sudică a satului, pe terasa inferioară a Jijioarei: neolitic Cucuteni A; epoca migraţiilor şi epoca feudală.

XXXII. *Bulbucani (r. Iaşi)*

Valea Boziana, pe pîrăul Boziana: prima epocă a fierului cu cenuşare *(zolniki)* şi elemente de cultură Noua; epoca migraţiilor şi epoca feudală.

COASTA IAŞILOR

XXXIII. *Lunca Ciurei (r. Iaşi)*

1. — Marginea nordică a satului, pe terasa inferioară a Nicolinei, uşor înclinată spre şesul Tinoasa: prima epocă a fierului; epoca migraţiilor; epoca feudală.
2. — Panta de SV a dealului lui Vodă: epoca feudală (sec. XVI—XVII).

XXXIV. *Ciurbeşti (r. Iaşi)*

1. — Pe Valea Bobocului, la locul numit La Răchite, 3 km SSV de sat: prima epocă a fierului şi epoca feudală (sec. XV—XVI).
2. — Malul Iazului, 1 km sud de sat: ceramică liniară neolitică; epoca feudală (sec. XVIII).
3. — La Prisacă, pe Valea Prisăcii, 2 km sud-vest de sat: epoca feudală (sec. XIV—XV).
4. — Dealul din faţa Prisăcii, zis şi dealul Recea: neolitic Criş; epoca feudală.
5. — Fundul Văii La Prisacă, pe Valea Recea: epoca feudală (sec. XVII—XVIII).
6. — Dealul Bîrca, panta nord-estică: prima epocă a fierului şi epoca feudală.
7. — Dealul Bîrca, pe clina nordică, 2 km sud de sat, lîngă Rediu: neolitic Cucuteni A (ceramică ornamentată cu benzi înguste pictate); epoca a doua a fierului.
8. — Dealul Iezăreni, pe panta vestică către Valea Surdei, 2 km vest de sat: prima epocă a fierului, epoca migraţiilor, epoca feudală (sec. XVIII).

XXXV. *Corneşti (r. Iaşi)*

1. — Dealul Cotomănoaiei, în faţa Dealului Iezăreni, 2,5 km nord-est de sat; epoca migraţiilor.
2. — La 1 km nord-est de sat, pe pîrăul Boghia: epoca migraţiilor şi epoca feudală.
3. — Marginea estică a satului: prima epocă a fierului.

XXXVI. *Iezăreni (r. Iaşi)*

1. — Pe Valea Ursului, la podeţul din faţa fermei Iezăreni: prima epocă a fierului şi epoca migraţiilor.
2. — Poala sudică a dealului Nucului, în dreptul fîntînii, la 1,5 km nord-est de sat: prima epocă a fierului, epoca migraţiilor şi epoca feudală.

XXXVII. *Popeşti (r. Tg. Frumos)*

Marginea de nord-est a satului, către iaz, la locul În Sărături: neolitic Criş; prima epocă a fierului (cultura Noua); epoca migraţiilor şi epoca feudală.

XXXVIII. *Doroşcani (r. Tg. Frumos)*

1. — Siliştea Doroşcanii Vechi, lîngă drum, la Fîntîna Cazacului, pe terasa inferioară degradată: neolitic Criş; epoca feudală (sec. XIII-XIV, XVII—XVIII).
2. — Vatra satului Doroşcanii Noi, pe aceeaşi terasă: neolitic Cucuteni; prima epocă a fierului, epoca migraţiilor şi epoca feudală.

PODIŞUL CENTRAL AL MOLDOVEI

XXXIX. *Boroşeşti (r. Iaşi)*

1. — Clina sudică a Dealului Boroşeşti, către tîrg: neolitic Cucuteni A.
2. — Rîpa vestică a Dealului Boroşeşti, spre satul Lunca: prima epocă a fierului.
3. — Pe Vîrful Cujbei, la est de satul Lunca Ratoşului: cultura Gorodsk de la sfîrşitul neoliticului.
4. — Rîpa nordică a dealului Boroşeşti, la locul numit La Picior: epoca migraţiilor.

XL. *Lunca Ratoşului (r. Iaşi)*

În vatra satului : epoca feudală.

XLI. *Bîrnova (r. Iaşi)*

Poiana Schitului, pe valea pîrăului Rebricea, 4 km sud de Spitalul Bîrnova: epoca feudală.

XLII. *Doljeşti (r. Roman)*

1. — Vatra satului, în ograda locuitorului Gh. Niţă, la 0,40 m adîncime, s-a descoperit, în mod izolat, un topor neolitic plat, de silex alb, cioplit, avînd numai tăişul şlefuit pe ambele feţe.
2. — La VSV de sat, pe malul stîng al pîrăului Lisca, la locul numit La Dănilă, pe ogoarele locuitorilor I. Gribincea şi Gh. Cimonghel: prima epocă a fierului.
3. — La sud de sat, pe botul de deal ce se pierde în lunca Siretului, pe proprietatea gospodăriei colective, în dreapta şoselei Doljeşti-Rotunda: epoca migraţiilor şi epoca feudală.
4. — La est de şoseaua Doljeşti-Rotunda, pe promontoriul cuprins între pîrîul Albîia şi şosea, pe ogorul locuitorului C. Bălăucă din Rotunda: ceramică şi teracote din epoca feudală.

XLIII. *Negreşti (r. Negreşti)*

Lingă moara din marginea de vest a tîrgului: neolitic Cucuteni A (ceramică pictată cu benzi înguste).

XLIV *Scheia (r. Negreşti)*

La Humărie: neolitic Cucuteni A (ceramică pictată cu benzi înguste).

XLV. *Dăneşti, (r. Codăeşti)*

1. — Dealul Zarca Rişcanilor, pe coama Dealului, într-o uşoară depresiune: neolitic Cucuteni A.

2. — Dealul Zarea Rîşcanilor, pe prelungirea dealului spre sat, la 3—400 m de sat, în punctul numit La Meri: prima şi a doua epocă a fierului (4 monede dacice); epoca migraţiilor.

Cercetările arheologice menţionate au fost făcute de prof. N. Zaharia (punctele 1—41), asistent Dinu C. Marin (punctul 42), cercetător Florescu Adrian (punctele 43—44) şi conferenţiar universitar M. Petrescu — Dîmboviţa (punctul 45).

N. ZAHARIA

РАЗВЕДОЧНЫЕ РАБОТЫ КОЛЛЕКТИВА ЯССКОГО МУЗЕЯ ДРЕВНОСТЕЙ В 1953 ГОДУ В МОЛДАВИИ

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Произведенные за последние годы в Яссах археологические раскопки выдвинули ряд важных задач, которые в свою очередь привели к целому ряду поверхностных исследований в целях вскрытия новых поселений.

Разведочные работы такого рода были произведены в 1953 г. в 45 местностях; керамическими фрагментами и различными найденными на поверхности предметами было выявлено 117 пунктов со следами человеческих поселений, начиная с эпохи палеолита и кончая полным расцветом феодальной эпохи. Среди этих открытий следует отметить находки, относящиеся к неолитической эпохе культуры Криш и линейной культуре. Большое значение имеют также и материалы, обнаруженные в различных пунктах с остатками обитаний, отчасти, схожими с культурой Ромен-Боршево.

RECONNAISSANCES ARCHÉOLOGIQUES EFFECTUÉES EN MOLDAVIE, EN 1953, PAR LE COLLECTIF DU MUSÉE DES ANTIQUITÉS DE JASSY

(RÉSUMÉ)

Les fouilles archéologiques entreprises au cours de ces dernières années dans la région de Jassy ont suscité un nombre de problèmes importants. Une série de recherches à la surface du sol s'ensuivirent en vue de découvrir de nouveaux établissements datant des mêmes époques.

Au cours de l'année 1953, des recherches ont été entreprises dans 45 localités. Grâce aux tessons céramiques et aux différents objets découverts à la surface du sol, on a pu déterminer, en 117 points, des vestiges d'habitation humaine allant de l'époque paléolithique jusqu'en pleine époque féodale. Parmi ces découvertes, dignes d'être mentionnées sont celles qui datent de l'époque néolithique en se rattachant à la culture Criş et à celle de la céramique linéaire. Le matériel découvert dans différents points où l'on a trouvé des traces d'habitation, offrant quelques similitudes avec les traces de la culture Romen-Borşevo, est également intéressant.

STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE
Tomul VI, 1955, nr. 1—2.

NOI PUNCTE ARHEOLOGICE PE HARTA RAIONULUI GIURGIU

Pentru campania arheologică a anului 1954, Muzeul Raional Giurgiu și-a propus continuarea cercetărilor din 1952—1953 începute de Muzeul Național de Antichități și de Muzeul Raional Giurgiu, cu scopul de a fixa pe harta raionului toate descoperirile făcute[1].

În cursul lunilor aprilie și mai 1954 s-au cercetat, pe o rază de 12 km, împrejurimile orașului Giurgiu spre nord, nord-vest, atingîndu-se comunele Ghizdaru, Oncești și Slobozia (harta din fig. 1).

Cu excepția comunei Slobozia, care este așezată la marginea regiunii inundabile a Dunării, celelalte se găsesc la limita dintre luncă și regiunile înalte ale terasei.

În total au fost fixate 9 așezări antice, repartizate astfel: 3 la Ghizdaru, 4 la Oncești și 2 între Giurgiu și Slobozia.

Materialul ceramic cules de pe teren este numeros și foarte variat și se găsește depozitat la Muzeul Giurgiu.

Rezultatele cercetărilor efectuate sînt următoarele:

1. Comuna *Ghizdaru*, așezată la 8 km spre NV de Giurgiu. A fost cercetată valea Gurbanului ce începe chiar din spatele școlii elementare. Aici au fost descoperite 3 stațiuni, toate așezate la marginea unui pîrău format din numeroasele izvoare ce se găsesc în tot lungul acestei văi.

a) Ghizdaru 0. Stațiunea se întinde în lungul viilor și grădinilor de zarzavat ale locuitorilor din sat. Din arături sau din eroziunile produse de mici izvoare s-au cules multe cioburi ce aparțin mai multor epoci din istoria veche a raionului. Unele din ele sînt lucrate din pasta grosolană a categoriei poroase din ceramică dacică, altele, din pastă grosolană și din pastă fină, aparțin secolului IV e.n. (fig. 2,1-2).

b) Ghizdaru 1. Așezată la circa 200 m de precedenta, pe pămîntul locuitorului Florea Asan, această stațiune are o întindere destul de mică.

Fragmentele ceramice culese pot fi datate în sec. II e.n., iar altele începînd cu sec. IV e.n. și chiar mai tîrziu (fig. 2,3).

c) Ghizdaru 2. Este o stațiune de întindere mare, așezată pe botul de deal de la baza căruia se scotea altădată nisip. Așezarea este amenințată cu distrugerea, deoarece terenul se surpă necontenit din cauza ploilor. Deasupra nu sînt arături, ci locul este folosit ca izlaz. Materialul cules de la suprafață

---

[1] « S.C.I.V. ». IV, 1953, 3—4, p. 758—763; V, 1954, 1—2, p. 325, 333.

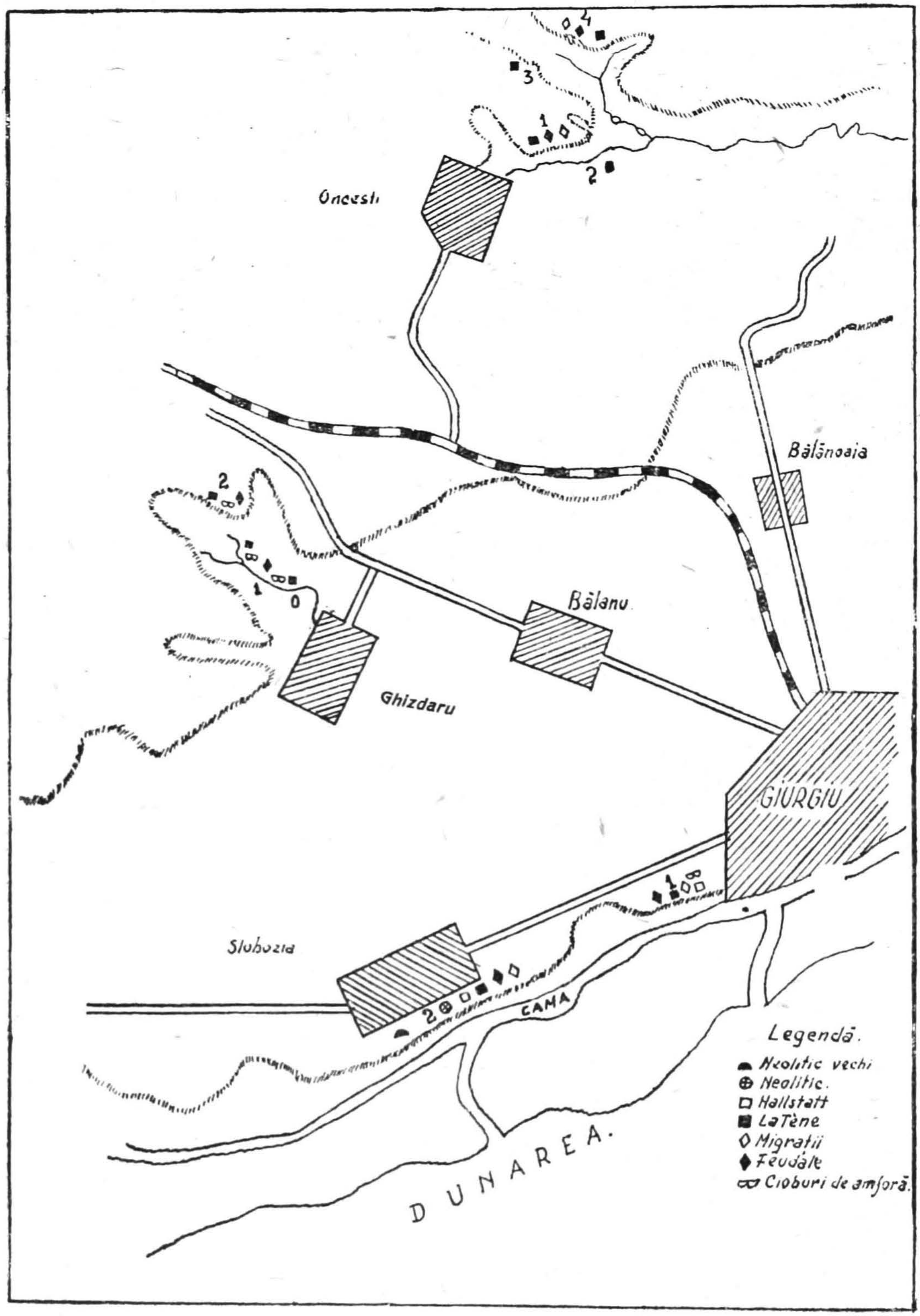

Fig. 1. — Regiunea cercetată.

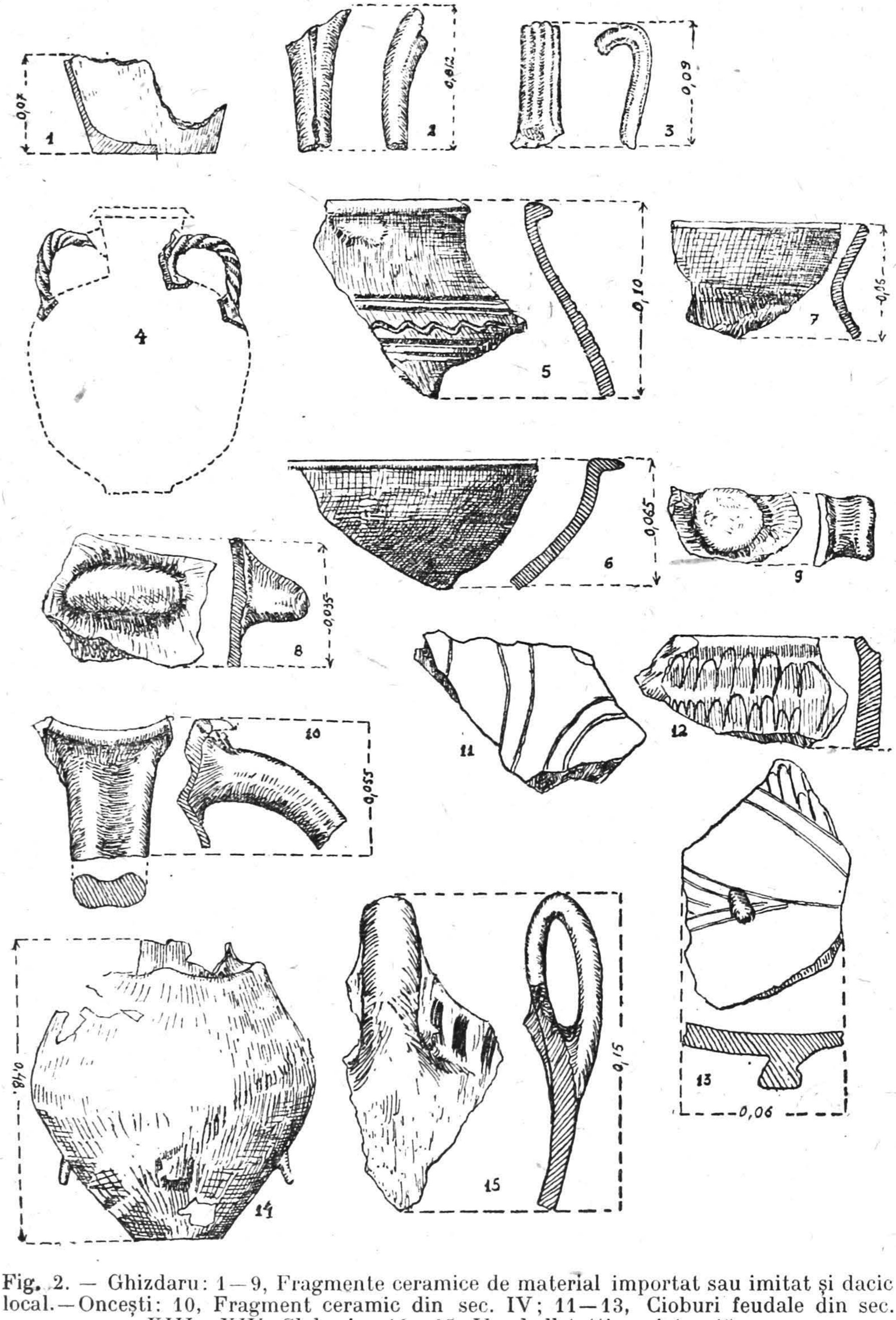

Fig. 2. — Ghizdaru: 1—9, Fragmente ceramice de material importat sau imitat și dacic local.—Oncești: 10, Fragment ceramic din sec. IV; 11—13, Cioburi feudale din sec. XIII—XIV. Slobozia: 14—15, Vas hallstattian și toartă.

sau din malurile surpate este foarte numeros și aparține secolului II e.n., fiind amestecat material de import sau imitat cu cel dacic de factură locală. S-au găsit fragmente de amfore grecești sau de chiupuri mari (*dolia*). Se remarcă două toarte răsucite, din pastă roșie, provenind de la o amforă globulară similară aceleia descoperite la Garvăn-Dinogetia[1] (fig. 2,4). Din ceramica dacică s-au găsit fragmente lucrate din pastă grosolană la roata înceată sau altele din pastă fină cenușie: un ciob de vas-borcan ornamentat cu un brîu format dintr-o linie în val încadrată de linii paralele (fig. 2,5), un ciob dintr-o farfurie cu buză dreaptă și răsfrîntă în afară (fig. 2,6) și cioburi cu proeminențe provenind din vase de pastă grosolană roșie (fig. 2,8-9).

2. Comuna *Oncești*, așezată în partea de nord a orașului Giurgiu, la 10 km, în văile formate de dealurile terasei. S-a cercetat valea Diului și valea Balgiului. Au fost descoperite 4 stațiuni, dintre care două pe valea Diului, la ieșirea din comuna Oncești spre Bălănoaia și alte două pe valea Balgiului.

a) Oncești 1. Stațiunea este așezată chiar la gura văii, pe partea stîngă a pîrăului ce curge pe aici, în vii și locuri de arătură, pe cîteva terase. Materialul cules arată existența ceramicii Latène, sec. IV—VI e.n., cîteva cioburi probabil din sec. XII și unul cu smalț din sec. XIV (fig. 2,10-11). S-au găsit și bulgări de zgură.

b) Oncești 2. Situată pe partea dreaptă a pîrăului, pe locul unor foste cariere de nisip, această stațiune este săracă și cele cîteva cioburi culese din malurile sale surpate pot fi datate în epoca geto-dacică.

c) Oncești 3. Se găsește pe valea Balgiului, pe versantul de SV. S-au găsit puține fragmente ceramice din pastă grosolană.

d) Oncești 4. Așezată pe locul confluenței văilor Morișca și Balgiului, pe un bot de deal. S-au cules cioburi din epoca geto-dacică, din epoca feudală timpurie și din perioada feudală, printre care e de notat un fund de strachină smălțuită cu inelul suport înalt, datînd probabil din sec. XIII—XIV (fig. 2,12-13).

3. Comuna *Slobozia*. Cercetările au fost începute chiar de la marginea orașului Giurgiu, plecînd de la Moara Arsă în tot lungul apei Cama. Pe toată întinderea malului înalt ce se prăbușește din cauza apelor mari din primăvară, au fost găsite urme arheologice care devin deosebit de numeroase în dreptul grădinii Ciolanu. Aici au putut fi scoase din malurile prăbușite fragmente ceramice ce pot fi datate începînd cu prima epocă a fierului și pînă în sec. XVI. A putut fi salvat un vas mare care a fost întregit pînă aproape de gură. Vasul este lucrat din pastă galben-roșiatică, amestecată cu cioburi pisate și pietricele. Înălțimea lui este de 0,48 m, diametrul gurii, care este lipsă, avea aproximativ 0,24 m, iar diametrul fundului 0,18 m. Nu prezintă, ca ornamente, decît patru proeminențe în jurul gîtului, iar la 1/3 de la bază patru butoni de formă rectangulară rotunjită, îndreptați în jos. Vasul poate fi datat probabil în prima epocă a fierului (fig. 2,14). S-au mai cules: o toartă supraînălțată de la un vas din prima epocă a fierului făcut din pastă roșie amestecată cu cioburi pisate (fig. 2,15), cioburi de vase din a doua epocă a fierului, grosolane roșii și cenușii sau din pastă fină și un fund de oală din pastă roșie cu stampilă (fig. 3,1).

În dreptul satului Slobozia, tot pe malul apei Cama, pe ambele părți ale « Drumului Vacii », se află o așezare întinsă care se prăbușește din cauza

[1] « S.C.I.V. », IV, 1953, 1—2, p. 265.

inundațiilor anuale. Pe malurile spălate de ape se găsește mult material ceramic și fragmente de unelte din silex. De aici s-au cules: un ciob probabil din neoliticul timpuriu, multe fragmente ceramice hallstattiene, unele ornamentate cu șnur, ceramică de import și dacică, cioburi feudale timpurii, din

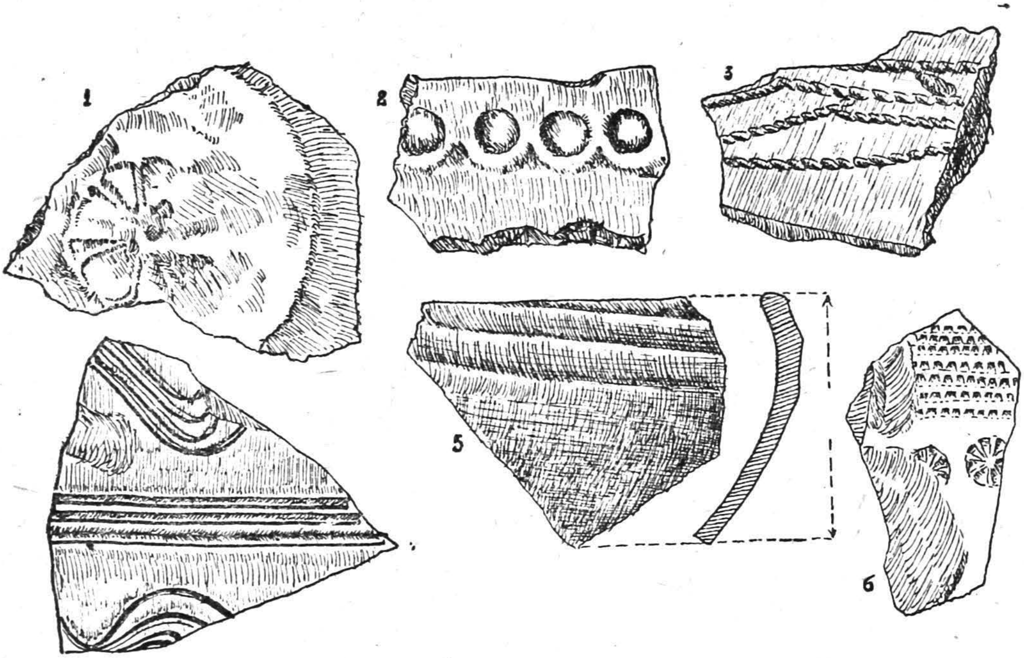

Fig. 3. — Slobozia. 1: Fund de oală cu stampilă. 2: Fragment ceramic din neoliticul timpuriu. 3—5: Fragmente din prima epocă a fierului. 4—6: Fragmente feudale timpurii.

care unul ornamentat cu stampilă și cu impresiuni dințate și fragmente ceramice feudale (fig. 3:2,6).

★

Noile descoperiri, făcute în raionul Giurgiu la începutul acestei campanii de cercetări, au dat la iveală numeroase așezări omenești necunoscute pînă acum și ne-au procurat material nou neîntîlnit în cercetările noastre din trecut. Astfel am putut recupera pentru muzeu fragmente ceramice din neoliticul timpuriu, romane, grecești, din prima și a doua epocă a fierului, feudale timpurii și altele, începînd cu sec. XII—XVI.

Rezultatele obținute în aceste cercetări, efectuate pe o suprafață mică a raionului, au arătat, prin bogăția materialului ce s-a descoperit, că locurile respective au fost locuite din cele mai vechi timpuri și pînă astăzi. Aceasta ne îndeamnă să continuăm cercetările noastre și în alte părți ale raionului Giurgiu.

GH. RĂDULESCU și M. IONESCU
Muzeul Raional Giurgiu

НОВЫЕ АРХЕОЛОГИЧЕСКИЕ ПУНКТЫ НА КАРТЕ РАЙОНА ДЖУРДЖУ

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

В течение 1954 г. коллективом Районного музея в Джурджу продолжались исследования на местах в целях возможно точного изучения быта племен, проживавших на территории района Джурджу. Обследовавания, произведенные в окрестностях города, привели к открытию в Слобозии некоторых остатков эпохи раннего неолита; в Слобозии, Гиздару и Онческти был собран многочисленный археологический материал второй эпохи железа, ранней феодальной и феодальной эпох (рис. 1).

ОБЪЯСНЕНИЕ РИСУНКОВ

Рис. 1. — Область где были произведены разведки.

Рис. 2. — Гиздару. 1 — 9 привозные керамические фрагменты. Дакийские имитации и местные дакийские фрагменты. Онческти. 10 — фрагменты IV в.; 11, 12, 13 — черепки феодальной эпохи XIII — XIV вв. Слобозиа. 14, 15 — галлштаттский сосуд и ручка.

Рис. 3. — Слобозиа. 1 — дно горшка с клеймом; 2 — керамический фрагмент раннего неолита; 3 — 5 — фрагменты первой эпохи железа: 4 — 6 — фрагменты ранней феодальной эпохи.

NOUVEAUX POINTS ARCHÉOLOGIQUES SUR LA CARTE DU DISTRICT DE GIURGIU

(RÉSUMÉ)

Le collectif du Musée du district de Giurgiu (Giurgévo) a continué, en 1954, les recherches entreprises sur place en vue de connaître d'une manière aussi détaillée que possible la vie des tribus qui ont vécu sur le territoire du district de Giurgiu. Les recherches entreprises aux alentours de la ville ont permis de découvrir, à Slobozia, des vestiges datant du néolithique inférieur. Un nombreux matériel archéologique datant du second âge du fer, de l'époque des migrations et de l'époque féodale (fig. 1) a été découvert à Slobozia, Ghizdaru et Onceşti.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. — La région explorée.

Fig. 2. — Ghizdaru. 1 — 9: tessons céramiques importés ou imités et tessons céramiques daciques. — Onceşti. 10:tesson céramique du IVe siècle; 11 — 13: débris de vases de l'époque féodale (XIIIe et XIVe siècles). — Slobozia. 14 et 15: Vase hallstattien et anse.

Fig. 3. — Slobozia. 1 : fond de cruche marqué; 2: tesson céramique du néolithique ancien; 3 — 5: tessons datant de la première époque du fer; 4 — 6 : tessons remontant à l'époque féodale ancienne.

STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE
Tomul VI, 1955 nr. 1—2.

CÎTEVA TEZAURE DE MONEDE GRECEȘTI ȘI DACICE, NECUNOSCUTE, DESCOPERITE PE TERITORIUL R.P.R.

Pentru a contribui la sporirea informațiilor numismatice, care sînt din ce în ce mai mult folosite ca documente de valoare pentru studiul istoriei, menționăm aci o serie de tezaure monetare și de monede izolate, grecești și dacice, încă necunoscute cercetătorilor noștri de specialitate și descoperite în diferite localități de pe teritoriul patriei noastre.

1. *Murgeni*, r. Murgeni, reg. Bîrlad.

Un tînăr din satul Murgeni a găsit în grădina părinților săi, în anul 1936, pe cînd săpa la rădăcina unui pom, un număr de 7 monede de argint.

Alte detalii, în legătură cu această descoperire, nu se cunosc.

Din cele 7 monede, una este o tetradrahmă originală de argint a lui Filip al II-lea, slab conservată (cf. Head, Hist. Num.², p. 223—224), iar 6 reprezintă imitații ale tetradrahmelor aceluiași rege macedonean, de diferite tipuri, dar toate caracterizate prin tăieturi adînci pe revers. Sînt de tipul II descris de acad. C. Moisil, Monedele dacilor, în « Buletinul Soc. Num. Rom. », XV, 1920, p. 68—69.

2. *Corbu-Nou* (Corbu, R. Sărat), r. Brăila, reg. Galați.

În anul 1927 s-au descoperit în comuna Corbu-Nou, într-o ulcică de pămînt, în timpul lucrului la cîmp, 15 monede dacice, imitații ale tetradrahmelor lui Filip al II-lea.

Monedele sînt de tipul V descris de acad. Const. Moisil, Monedele dacilor, în « Buletinul Soc. Num. Rom. », XV, 1920, p. 71, fig. 13.

Ele au un aspect uniform, cu mici deosebiri de stil și sînt dintre tipurile cele mai degenerate din descoperirile de pe teritoriul R.P.R.

3. *Stănilești*, r. Huși, reg. Bîrlad.

În com. Stănilești, s-au descoperit un număr de monede dacice de argint, imitații ale tetradrahmelor lui Filip al II-lea.

Despre această descoperire avem următoarea informație: un bătrîn din orașul Huși a oferit spre vînzare 10 bucăți de monede de argint. Fiind întrebat asupra provenienței monedelor, a răspuns că le are de mai de mult, de la un om din satul Stănilești.

Cercetări repetate ulterior la fața locului n-au dat rezultate.

Nu este exclus ca exemplarul găsit în sat, similar cu monedele de mai sus, publicat de D. Tudor, în « Studii și Cercetări Științifice », Filiala Academiei Iași, nr. 3—4, anul II, 1951, p. 584, să fi făcut parte din același tezaur.

Imitațiile de tetradrahme ale lui Filip al II-lea sînt de tipul II descris de acad. C. Moisil, Monedele dacilor, în « Buletinul Soc. Num. Rom. », XV, 1920, p. 68—69. Reversul fiecărei monede prezintă o tăietură adîncă (de multe ori chiar două tăieturi), ce pornesc din centrul piesei spre margine.

Asemenea monede cu tăieturi pe rv. sînt cunoscute în Moldova.

4. *Oancea*, r. Bujor, reg. Galați.

În anul 1938, cu prilejul unor lucrări de sapă executate pe malul Prutului, s-au descoperit, la nord de com. Oancea, la un loc, 6 monede de argint antice, din care patru sînt drahme originale ale lui Alexandru cel Mare (cf. Head, Hist. Num.², p. 266), una reprezintă o drahmă de imitație locală după originalul aceluiași rege, iar a șasea constă dintr-o drahmă de la Filip al III-lea (cf. Gaebler H., Die antiken Münzen von Makedonien u. Pannonien, Berlin, 1935, vol. III, p. 171, nr. 4).

Din cele 6 monede, 5 sînt de o execuție bună, obișnuite în descoperirile de pe teritoriul R.P.R., iar una constituie o imitație după o drahmă a lui Alexandru cel Mare. Piesa barbarizată, concavo-convexă (schifată), e bătută pe un plan destul de subțire.

Cercetînd imediat după descoperire locul, n-am putut afla nici o urmă de așezare antică în acest punct.

5. *Băsești*, r. Murgeni, reg. Bîrlad.

În anul 1935, un sătean a descoperit în comuna Băsești, în timp ce lucra în grădina lui, trei tetradrahme de argint, imitații bune de factură locală, după originalul lui Alexandru cel Mare (cf. Head, Hist. Num.², p. 226). Piesele au fost găsite împrăștiate pe o porțiune restrînsă de teren. Alte detalii în legătură cu descoperirea lor nu se cunosc. Piesele sînt obișnuite în descoperirile de pe teritoriul R.P.R.

6. *Brețcu*, r. Tg. Săcuiesc, Reg. Aut. Maghiară.

Cam prin anul 1935, bătrîna Keresztes Josefina din com. Brețcu a găsit în timpul aratului, pe un teren din interiorul castrului roman din această comună, o imitație de argint după o drahmă a lui Alexandru cel Mare (cf. Head, Hist. Num.², p. 226).

7. *Găiești*, r. Găiești, reg. Pitești.

În anul 1946 s-au descoperit în orașul Găiești 22 drahme de argint din Apollonia și Dyrrhachium.

În legătură cu această descoperire, din informațiile date de un șofer, reținem următoarele:

Un locuitor din orașul Găiești, fiind la arat în primăvara anului 1946, la nord de oraș, a găsit, între bulgări de pămînt, pe o rază de o jumătate de

metru, 22 monede vechi bine conservate, constînd din 11 drahme din Apollonia şi 11 din Dyrrhachium (cf. Head, Hist. Num.[2], p. 314—315).

Cele din Apollonia au pe avers numele următorilor magistraţi monetari: ΑΓΙΑΣ (2), ΑΡΙΣΤΩΝ (2), [ΜΑ]ΡΚΟΣ, [ΝΙΚ]ΑΝΔΡΟΣ, ΝΙΚΗΝ, ΞΕΝΟΚΛΗΣ ΣΙΜΙΑΣ, ΣΩΣ[Ι]ΚΡΑΤΗΣ şi ΤΙΜΗΝ; iar cele din Dyrrhachium: ΜΕΝΙΣΚΟΣ (7), ΞΕΝΩΝ (2), ΕΥΝΟΥΣ. Printre acestea din urmă figurează şi o piesă barbarizată al cărei avers nu are inscripţie (cf. Maier A., Die Silberprägungen von Apollonia und Dyrrhachium, în «Num. Zeitschr.» N.S.I., 1908, p. 12—15).

8. Dolj.

În fostul judeţ Dolj, într-o localitate necunoscută, s-a descoperit un tezaur compus din 139 monede de argint, din care trei denari romani republicani, 135 drahme din Dyrrhachium şi o drahmă din Apollonia.

Tezaurul a intrat în colecţia lui D. A. Sturza, care ulterior l-a donat Cabinetului numismatic al Academiei R.P.R., unde a fost înregistrat la nr. 548.

Cei trei denari romani republicani sînt de la:

1. Sextus Pompeius Fostlus, Babelon, II, p. 336, Grueber, Roma, 926, din anul 150—125 î.e.n.

2. C. Iulius Caesar, Babelon, II, p. 10 n. 9, Grueber, Gallia, 27, din anul 50—49 î.e.n.

3. Marcus Antonius, Babelon, I. p. 204, Grueber, Est, 212, din anul 32—31 î.e.n.

Drahmele din Dyrrhachium au pe av. numele următorilor magistraţi monetari: ΜΕΝΙΣΚΟΣ (73), ΞΕΝΩΝ (43), ΕΥΚΤΗΜΩΝ (4), ΚΤΗΤΟΣ (4), ΦΙΛΟΝ (3), ΕΥΝΟΥΣ (2), ΑΝΤΙΟΧΟΣ (1), ΑΡΙΣΤΟΝ (1), ΦΙΛΩΤΑΣ (1), ΛΕΩΝΙΔΑΣ (1), ΣΩΣΡΙΩΝ (1). Pe un exemplar aversul este şters.

Exemplarul din Apollonia, de asemenea şters, prezintă o factură barbară (cf. Head. Hist. Num.[2], p. 314—315).

Celelalte monede sînt bine conservate şi cu ajutorul denarilor romani republicani, dintre care cel mai recent este din anul 31 î.e.n., se poate şti aproximativ anul îngropării tezaurului.

9. *Dobreni*, r. Vidra, reg. Bucureşti.

În anul 1940, un agricultor din comuna Dobreni, în timpul lucrului la cîmp, a găsit 25 monede de argint imitaţii după tetradrahmele din Thasos (cf. Head, Hist. Num.[2], p. 265—266).

Piesele zăceau la un loc şi numai plugul, care a trecut peste ele, le-a împrăştiat foarte puţin. Alte detalii asupra descoperirii lor nu se cunosc.

Cu excepţia a două piese, care sînt foarte apropiate de tipul clasic, restul monedelor sînt de o factură locală, imitaţii bune, obişnuite în descoperirile de pe teritoriul R.P.R. Majoritatea monedelor au pe rev. siglele *M* şi *M* barat. O singură piesă prezintă sigla *H* şi două, o monogramă din trei litere.

10. Covurlui.

În anul 1937, s-au găsit pe teritoriul fostului judeţ Covurlui, 5 monede de argint, imitaţii după tetradrahmele din Thasos (cf. Head, Hist. Num.[2]

p. 266). Un exemplar din cele 5 piese este de tipul VI, descris de acad. C. Moisil, Monedele dacilor, în Buletinul Soc. Num. Rom., XV, 1920, p. 73, fig. 16. Restul monedelor sînt imitaţii de tip comun.

Alte detalii asupra locului şi împrejurărilor descoperite nu se cunosc.

11. *Folteşti*, r. Bujor, reg. Galaţi.

În comuna Folteşti, în apropierea gării, un lucrător din gară a găsit în anul 1937 o monedă de bronz din Olbia, într-o bună stare de conservare. Ea este identică cu cea publicată de B. Pick, Die antiken Münzen von Dacien und Moesien, Berlin, 1898, I. pl. XI, 10.

IRIMIA E. DIMIAN

ВСКРЫТЫЕ НА ТЕРРИТОРИИ РНР КЛАДЫ ГРЕЧЕСКИХ И ДАКИЙСКИХ МОНЕТ

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

В настоящей работе автор перечисляет ряд неопубликованных находок античных греческих и гетских монет.

1. Мурджени, Бырладской области — 1 тетрадрахма и 6 имитаций типа Филиппа II.
2. Корбу Ноу, Галацкой области — 15 имитаций того же типа.
3. Стэнилешти, Бырладской области — клад монет того же типа.
4. Оанча, Галацкой области — 4 драхмы времен Александра Великого; 1 драхма времен Филиппа III и 1 имитация драхмы Александра Великого.
5. Бэсешти, Бырладской области — 3 серебряных тетрадрахмы, местная имитация тетрадрахм времен Александра Великого.
6. Брецку, Автономная Венгерская область — 1 имитация того же типа.
7. Гэешти, Питештская область — 22 серебряные драхмы адриатических городов Аполлония и Диррахиум.
8. Долж, Крайовской области — более раннее открытие, включающее 135 драхм этих же городов и 3 римских республиканских денария.
9. Добрени, Бухарестской области — 25 тетрадрахм острова Тазос местной фактуры.
10. Ковурлуй, Галацкой области — 5 монет того же типа.
11. Фолтешти, Галацкой области — 1 бронзовая монета из Олбии.

QUELQUES TRÉSORS INCONNUS DE MONNAIES GRECQUES ET DACIQUES DÉCOUVERTS SUR LE TERRITOIRE DE LA RÉPUBLIQUE POPULAIRE ROUMAINE

(RÉSUMÉ)

L'Auteur présente le compte rendu de quelques découvertes inédites de monnaies antiques, grecques et gétiques:

1. *Murgeni* (rég. de Bîrlad): une tétradrachme et 6 imitations du type Philippe II.

2. *Corbu-Nou* (rég. de Galați): 15 imitations, du même type.

3. *Stănilești* (rég. de Bîrlad): trésor de monnaies similaires.

4. *Oancea* (rég. de Galați): 4 drachmes datant du règne d'Alexandre le Grand, une drachme datant du règne de Philippe III et une imitation, d'après une drachme datant du temps d'Alexandre le Grand.

5. *Băsești* (rég. de Bîrlad): 3 tétradrachmes en argent, imitations locales d'après des monnaies similaires datant du règne d'Alexandre le Grand.

6. *Bretcu*, (Rég. Autonome Magyare): une imitation similaire.

7. *Găiești* (rég. de Pitești): 22 drachmes en argent appartenant aux villes d'Apollonia et de Dyrrhachium situées sur la côte de l'Adriatique.

8. *Dolj* (rég. de Craïova): une découverte plus ancienne; il s'agit de 135 drachmes appartenant aux mêmes villes et de 3 deniers romains républicains.

9. *Dobreni* (rég. de Bucarest) : 25 tétradrachmes thasiennes, de facture locale.

10. *Covurlui* (rég. de Galați): 5 pièces similaires.

11. *Foltești* rég. de Galați): une monnaie olbienne en bronze.

STUDII ŞI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE
Tomul VI, nr. 1—2, 1955.

CERCETĂRI ARHEOLOGICE DE SUPRAFAŢĂ LA GODENI, REG. CRAIOVA

Satul Godeni, făcînd parte din comuna Negoieşti, se află în regiunea de dealuri, la 25 km spre nord de Craiova. La o distanţă de aproximativ 1,5 km spre est de Godeni este « Dealul Muierii » pe care trece « Drumul Muierii ». Acest drum, din timpuri străvechi şi pînă astăzi, este bătut de turmele de oi ce coboară dinspre munţii Olteniei spre lunca Dunării. « Dealul Muierii » este mărginit de numeroase văi ce despart o serie de boturi de deal impunătoare. Unul dintre acestea din urmă este numit de localnici « Piscul cu Jidovii ». El este înconjurat din trei părţi de rîpe adînci şi se leagă numai printr-o limbă de pămînt cu restul dealului. Astăzi împrejurimile sînt presărate cu poieni bogate în păşuni, iar jos în valea Vomnei se găsesc mai multe izvoare.

Cunoscut fiind că pe alte locuri ce poartă numele de « Jidovie » sau « Jidovii » sînt resturi de aşezări antice, s-a făcut o cercetare de suprafaţă pentru a se vedea dacă nu cumva şi pe acest pisc au locuit oameni în vechime. De pe o suprafaţă cu întinderea de aproximativ 1,5 ha au fost culese diferite materiale arheologice. Din vechile locuinţe ale aşezării de pe acest loc, s-au descoperit numeroase bucăţi de chirpici ars, cu pleavă în amestec. Pe baza lor se poate presupune că oamenii din vechime locuiau în colibe construite la suprafaţa solului din pari, împletitură de nuiele şi lipitură de lut. Toate bucăţile de chirpici sînt arse la roşu, de unde rezultă că aşezarea a fost distrusă în urma unui incendiu puternic, fără ca locuitorii săi să se mai fi întors pe acest pisc.

La suprafaţa solului au fost adunate şi mai multe unelte întregi şi fragmentare, lucrate din piatră şi cremene. Astfel, s-a găsit un fragment dintr-un topor masiv de granit, cu tăişul arcuit. Toporul a fost spart în dreptul găurii de înmănuşare. În afară de acest obiect, de pe acelaşi loc au fost culese mai multe aşchii de cremene şi o bucată dintr-un nucleu. Lista uneltelor se completează prin descoperirea cîtorva fragmente de rîşniţe primitive.

Cercetarea terenului a dus la adunarea unui mare număr de fragmente ceramice, din păcate, de mici dimensiuni. Pasta vaselor din care au făcut parte cioburile adunate era prost frămîntată şi amestecată cu multe pietricele. Datorită arderii, miezul pastei prezintă în spărtură culoarea cenuşie, pe cînd feţele sînt roşii-cărămizii. Datorită faptului că fragmentele culese sînt mici, s-au putut determina doar forme de vase: profilul unei ceşti cu buza dreaptă şi o parte din buza unei străchini larg deschise. Torţile sînt de obicei înalte, în formă de bandă, cu secţiunea elipsoidală.

Pe fragmentele culese pînă în prezent, s-a găsit un singur fel de ornament şi anume acela în formă de brîu alveolar, în relief. Pe alte cîteva cioburi se văd proeminenţe alungite masive ce serveau ca apucători.

In funcţie de compoziţia pastei ceramice, de culoarea lor roşie şi de unele forme, ajungem la concluzia că pe « Piscul cu Jidovii » a fost o aşezare omenească a purtătorilor culturii Coţofeni, de la începutul epocii bronzului. După forma şi aspectul cîtorva cioburi se pare că aşezarea purtătorilor culturii Coţofeni a fost ridicată pe un loc pe care, probabil, mai înainte vieţuiseră oamenii culturii Sălcuţa. În sfîrşit, existenţa proeminenţelor—apucători masive—ne fac să presupunem că nici dacii nu au ocolit acest loc, ci au trăit aici ca şi predecesorii lor.

Descoperirile făcute cu prilejul cercetărilor arheologice de suprafaţă de la « Piscul cu Jidovii » contribuie la îmbogăţirea hărţii arheologice a regiunii şi ne îndeamnă la noi cercetări pentru cunoaşterea cît mai amănunţită a istoriei comunităţilor omeneşti ce-au vieţuit în regiune.

GH. POPILIAN

ПОВЕРХНОСТНЫЕ АРХЕОЛОГИЧЕСКИЕ РАЗВЕДКИ У СЕЛА ГОДЕНИ КРАЙОВСКОЙ ОБЛАСТИ

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Вблизи села Годени находится место, называемое «Пискул ку Жидовии», которое автор настоящей статьи внимательно обследовал. В связи с этими расследованиями были вскрыты различные археологические материалы, относящиеся к двум разным эпохам. Одни из них датируются началом эпохи бронзы и принадлежали носителям культуры Коцофени, другие же наводят на мысль, что в этой местности обитали и гето-дакийцы. Более поздних остатков на этой вершине не были обнаружены.

RECHERCHES ARCHÉOLOGIQUES ENTREPRISES À LA SURFACE DU SOL À GODENI, RÉGION DE CRAÏOVA

(RÉSUMÉ)

Non loin du village de Godeni, se trouve un endroit appelé « Piscul cu Jidovii » auquel l'Auteur a accordé une attention toute spéciale. A cette occasion, il a découvert des matériaux archéologiques appartenant à deux âges différents. Une partie de ces matériaux, datant du début de l'âge du bronze ont été utilisés par les représentants de la culture Coţofeni ; les autres permettent de supposer la présence des géto-daces en ces lieux. On n'a pas trouvé de vestiges plus récents sur ce sommet.

STUDII ŞI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE
Tomul VI, nr. 1—2, 1955.

CERCETĂRI ŞI DESCOPERIRI ARHEOLOGICE ÎN RAIOANELE CĂLĂRAŞI ŞI SLOBOZIA

Muzeul din Călăraşi a fost înfiinţat în anul 1951, în urma Hotărîrii Partidului şi a Guvernului de către Comitetul pentru Aşezămintele culturale din R.P.R. Ca primă sarcină a avut în planul său de activitate să cerceteze staţiunile cunoscute, să colecteze material pentru crearea unui fond de colecţii în domeniul arheologiei, paleontologiei etc.

Cercetările făcute în staţiunile ce intră în aria de activitate a muzeului din Călăraşi ca: Măgura Cuneştilor, Boian, Piscul Coconi, Sultana, Piscul Crăsani, Durostorum, Dervent, Pîrjoaia şi altele, au dus la descoperirea unor elemente care aduc o lumină nouă asupra aşezărilor şi asupra dezvoltării societăţii omeneşti pe acest teritoriu.

1. — În vara anului 1953, apele lacului Boian fiind extrem de scăzute, pe ţărmul de nord al insulei numită Grădiştea Ulmilor (cunoscuta aşezare Boian), s-au descoperit cîteva morminte cu schelete în poziţie chircită, aşezate cu capul spre est, cu faţa spre sud şi cu mîna stîngă sub cap. Scheletele erau dezvelite şi în parte răvăşite de ape. Lîngă un craniu s-au găsit 24 mărgele de dentalium, două ace de păr din bronz şi un vas-amuletă în formă de cartof.

2.— Inundaţiile mari din primăvara anului 1954, au determinat colectivul muzeului să supravegheze staţiunile din cuprinsul raionului Călăraşi şi din raioanele învecinate, care erau expuse distrugerii. În ziua de 12 martie 1954, cînd valurile şi sloiurile băteau la baza Măgurii Cuneşti, s-a observat vatra unui bordei ars, unde sub chirpicii (pereţii) dărîmaţi se vedeau *in situ* formele unor vase. S-au început operaţiile de salvare — lucrîndu-se în apă — şi s-au scos următoarele obiecte: trei vase mari (chiupuri) cu capacitatea de circa 60 litri, conţinînd grîu carbonizat, un capac cu diametrul de 0,60 m, o parte dintr-un vas mai mic în care se afla un praf alb-gălbui, alte fragmente ceramice şi o furcă cu doi colţi, lungă de 0,30 m — făcută din corn de cerb. Ceramica e din pastă poroasă amestecată cu pleavă, de culoare cărămizie, bine lustruită în exterior. Vasele au o formă bitronconică, unul din ele fiind etajat la partea superioară şi sînt decorate cu ornamente în spirală, conturate prin incizii şi pictate cu alb şi roşu. În partea de sus sînt desene liniare, oblice şi spirale, pictate cu grafit; de altfel întreaga suprafaţă e lustruită tot cu grafit, mai slab. Tehnica de lucru, forma vaselor şi mai ales ornamentarea, ne determină să considerăm acestă descoperire ca făcînd parte din complexul Gumelniţa—Stoicani, cultură nedocumentată pînă în prezent în cîmpia munteană.

Nivelul acestor resturi se află în centrul Măgurii, la adîncimea de 5,50 m, pe sol virgin, în jos nemaiobservîndu-se alt nivel de locuire.

3. — La Durostorum, peste Dunăre, apele mari ale fluviului, din primăvara anului 1954, au ros malurile mai mult ca în alţi ani. Astfel, în partea de vest a acestei cetăţi antice, în punctul de la 6 km vest de Ostrov, pe teritoriul R.P.R., a apărut un grup de cuptoare de olari. Din primul cuptor se putea vedea numai colţul de sud-est, restul fiind surpat şi împrăştiat de ape. Al doilea cuptor, aşezat la 0,50 m est de primul, era distrus de jumătate. În septembrie 1954, cu prilejul unei noi periegheze, s-a observat că, datorită celei de a doua creşteri a apelor Dunării, din al doilea cuptor rămăsese mai puţin de a treia parte. Au fost întreprinse operaţiile de salvare, golindu-se interiorul cuptorului, pentru a se putea studia forma şi construcţia lui. Acest cuptor (probabil şi celelalte la fel) e săpat în pămînt, cu baza vetrei pătrată şi a avut sigur deschizăturile spre nord. Pereţii se lărgesc în formă de pîlnie, au fost lipiţi cu lut şi întăriţi prin ardere şi se pierd în sus într-un strat de umplutură de circa 0,60 m peste care se află pătura vegetală. Vatra se află la 2,5 m adîncime de la suprafaţă, iar grătarul, gros de 0,15 m, construit din cărămizi şi întărit cu lut, este sprijinit pe un stîlp de cărămizi cu dimensiunile de 0,30 × 0,15 m la 0,45 m deasupra vetrei. Pe grătarul cuptorului (cît mai rămăsese din el) s-au găsit grămezi de cioburi din care s-au reconstituit cîteva vase-străchini, castroane şi ulcioare. S-au găsit fragmente de vase cu figuri aplicate în relief, două tipare întregi pentru opaiţe şi un capac de lucernă (opaiţ), un vas-strachină întreg şi o lucernă cu trei ochiuri, frumos ornamentată. Întreaga ceramică este de factură romană. — La 0,50 m est de acest cuptor se observă peretele exterior al unui alt cuptor de olar care va trebui neapărat să fie cercetat de specialişti şi salvat.

4. — În cercetările făcute la Piscul Crăsani, în peretele de vest al dîmbului central, lîngă săpăturile X din 1923 (I. Andrieşescu), la adîncimea de 2,05 m, într-un strat de pămînt castaniu compact, s-a constatat un nivel de locuire cu grosimea de circa 0,25 m. Fragmentele ceramice culese în acest strat aparţin culturii Boian — faza Bolintineanu (fig. 1). Aceste constatări se adaugă la descoperirea făcută în anul 1941 de prof. I. Nestor, care a cules tot din acel loc cîteva fragmente ceramice aparţinînd aceleiaşi culturi Boian — faza Bolintineanu.

În urma îndrumărilor date de către Muzeul Naţional de Antichităţi, colectivul Muzeului din Călăraşi şi-a propus, în planul său de activitate, şi următoarele probleme:

a) cercetarea Grădiştilor din cuprinsul teritoriului de activitate a Muzeului;

b) cercetarea malurilor lacurilor: Călăraşi, Gălăţui, Boian şi Moştiştea, precum şi malurile tuturor bălţilor din acest sector;

c) cercetarea malului drept al rîului Ialomiţa.

Grădiştea Călăraşi

Pornindu-se de la acest plan, în primăvara anului 1953 s-au întreprins primele cercetări pe Grădiştea Călăraşi. Lungimea acesteia este de circa 2 km şi are ca mal surpat numai pe cel de sud. În perioada cercetărilor noastre se făceau unele şanţuri pentru irigaţie. Din aceste săpături s-au scos fragmente ceramice, lame de silex, împungătoare din os, zdrobitoare din piatră pentru rîşniţă şi altele. La 10 m vest de casa grădinii de pe grădişte, din peretele unei lutării — la adîncimea de 0,50 m — s-a scos un vas-ulcică, cu toartă

supraînalţată, din pastă neagră, lucrat cu mîna, care apaţine probabil primei epoci a fierului (fig. 2, a). La circa 250 m vest de casa grădinii, s-a găsit rostogolită din malul surpat şi spartă o urnă de incineraţie cu capac (vezi fig. 2, b).

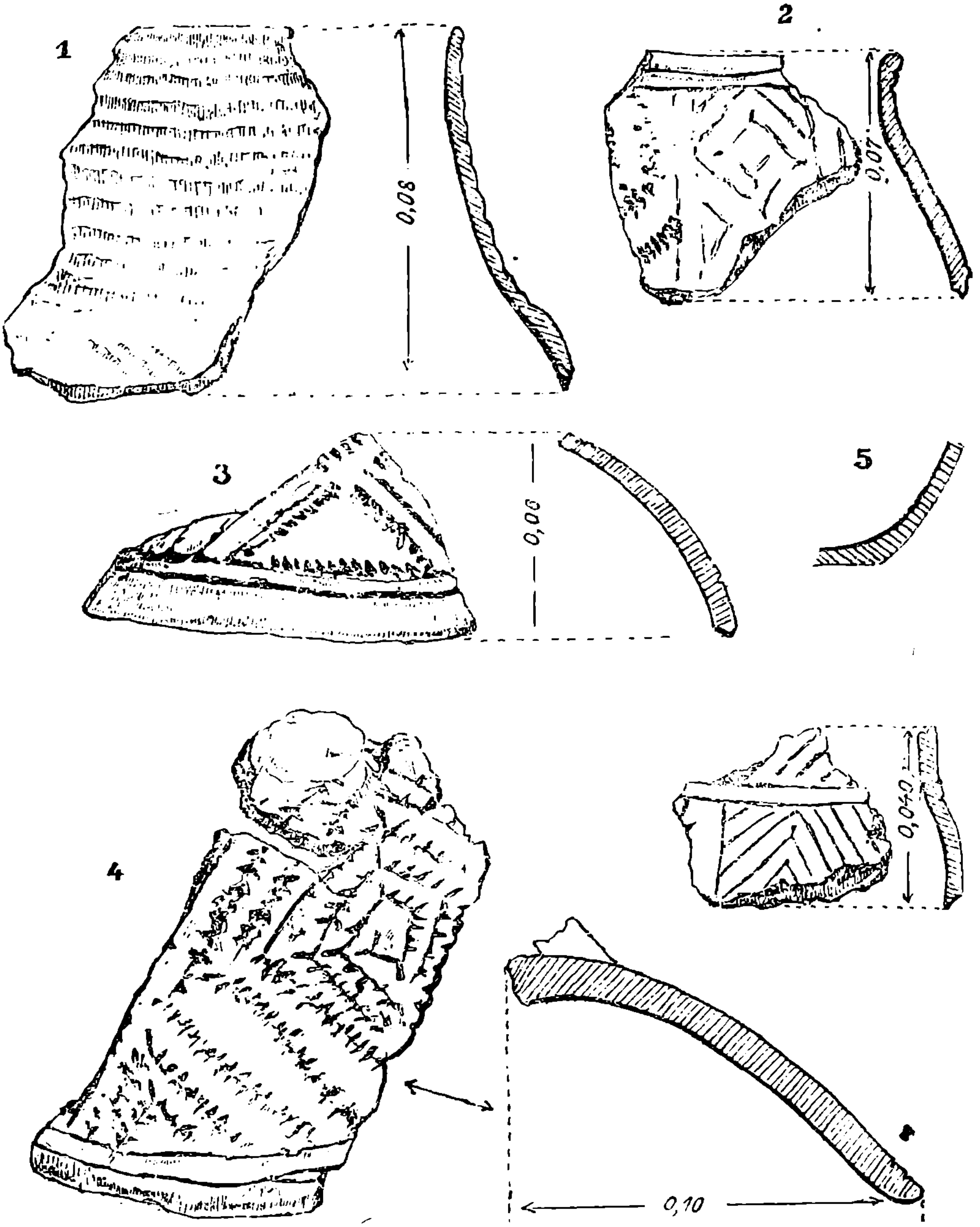

Fig. 1. — Piscul Crăsani. Ceramică neolitică din cultura Boian — faza Bolintineanu.

Vasul e din pastă poroasă, de culoare cenuşie, are formă de clopot, e ornat în exterior cu patru torţi oarbe şi e lucrat de mînă. Capacul este din pastă fină — tot de culoare cenuşie — şi este lucrat la roată. Acest mormînt de incineraţie datează din a doua epocă a fierului — cultura daco-getică.

Continuîndu-se cercetările pe întreaga suprafaţă a grădiştii s-au colectat şi alte obiecte şi multe fragmente ceramice. Materialul cules ne-a ajutat să tragem concluzia că ne aflăm într-o staţiune cu mai multe culturi succesive, începînd din neolitic (Gumelniţa tîrzie), continuînd cu epoca bronzului, prima şi a doua epocă a fierului, cu sclavagismul roman, precum şi cu urme mai slabe din secolul IV e. n.

Grădiştea Coslogeni (La Clinci)

În cuprinsul bălţii Borcea, la 4 km sud-est de comuna Roseţi, se află Grădiştea Coslogeni. Aceasta e mai mică decît Grădiştea Călăraşi şi are maluri surpate în vest şi sud-vest — datorită privalului Braslovăţu. În mare parte malul este perforat de lăstuni şi şobolani şi la creşterea apelor se produc surpări şi nivelări treptate. De la suprafaţă şi din malurile surpate s-au cules materiale ca: greutăţi de la războiul de ţesut, fusaiole, vase întregi sau întregibile şi numeroase cioburi. Ceramica este din pastă poroasă sau din pastă mai fină, e de culoare cenuşie, lucrată de mînă sau la roată şi, — cu excepţia cîtorva fragmente — datează din prima epocă a fierului şi din perioada daco-getică.

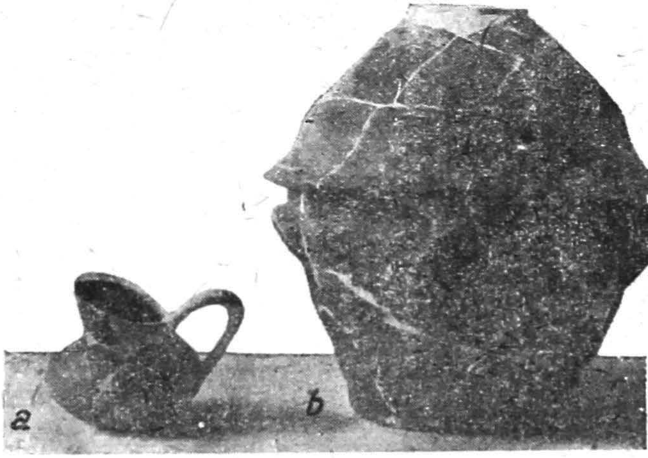

Fig. 2. — Grădiştea Călăraşi. Vase de lut: *a)* prima epocă a fierului; *b)* a doua epocă a fierului.

Cuza-Vodă

Pe malul de nord al lacului Călăraşi, în dreptul comunei Cuza-Vodă, la 100 m vest de satul Călăraşii-Vechi, în mal, la adîncimea de 0,65 — 0,8 0m, s-a descoperit un nivel de locuire reprezentat prin vetre arse şi urme de gropi, din care s-au colectat trei vase întregibile, un capac, o fusaiolă şi numeroase cioburi. Ceramica e din pastă grosolană, de culoare cenuşie roşcată sau neagră şi e lucrată numai de mînă. Din felul cum sînt rupte fragmentele rezultă că această ceramică a fost lucrată din fîşii de lut în spirală. Vasul cel mare este înalt, cu fundul strîmt, corpul sferic, iar buza înaltă şi răsfrîntă în afară (fig. 3,1). Celelalte vase au o formă tronconică, cu buza dreaptă şi cu crestături pe latura exterioară. Pentru plasarea în timp a acestei culturi nu avem elemente suficiente.

Ceacu

În continuare, pe malul lacului Călăraşi, în dreptul satului Ceacu — la punctul 400 m est de vadul Valea Plopului — există un nivel de locuire din epoca feudală timpurie. Ceramica aici este din pastă neagră amestecată

cu nisip, și e lucrată numai la roată. Ca ornamentare, are linii incizate orizontal — mai rare sau mai dese — și continuă în unele cazuri de sub buză și pînă la fundul vasului. Vasele caracteristice sînt în formă de borcan de mărimi potrivite. În acest nivel s-a găsit un împungător din os și o fusaiolă de lut de formă patrată.

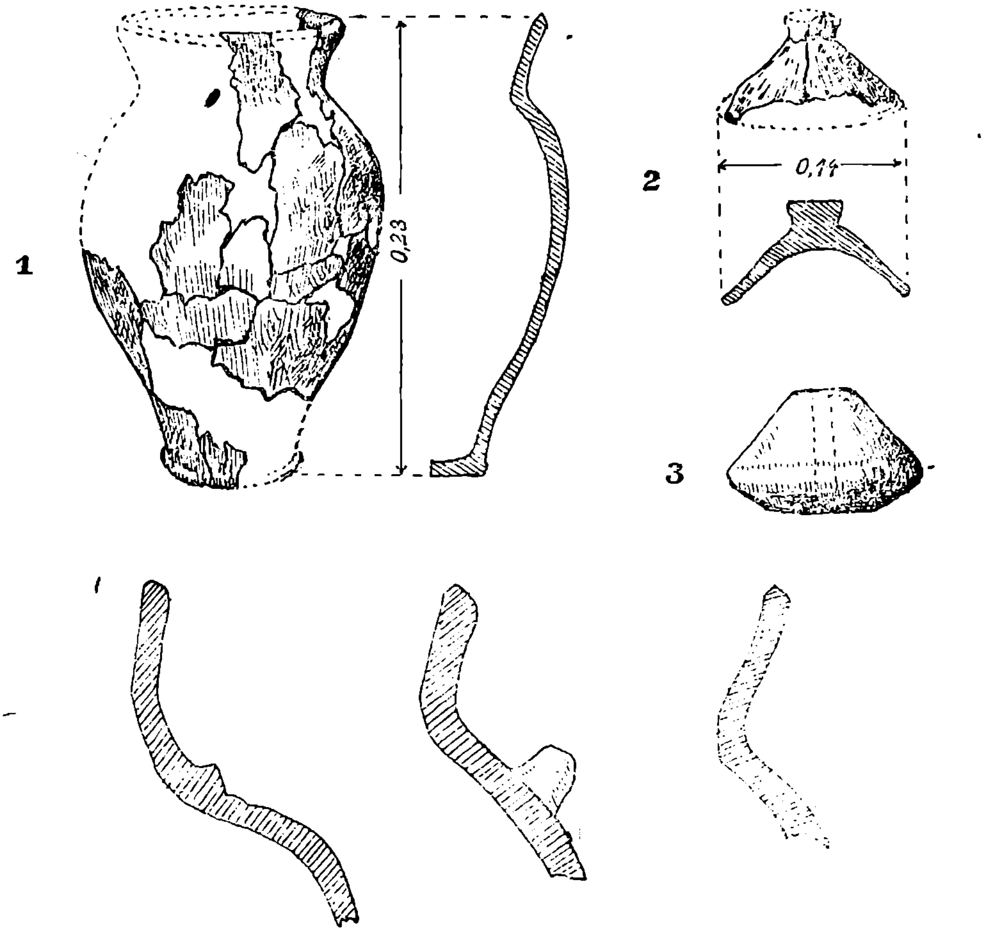

Fig. 3. — Cuza Vodă. Materiale ceramice diverse.

Cacomeanca

Tot pe malul lacului Călărași — la circa 500 m est de comuna Cacomeanca, pe terenul din jurul movilei Moș Ignat, — s-au adunat numeroase fragmente ceramice aparținînd tot epocii feudale timpurii. Aceste fragmente provin de la vase mai mari, sînt de culoare cenușie-gălbui sau roșcată și sînt ornamentate prin benzi de linii orizontale, uneori în val, și în alte cazuri sînt trasate și grupări de linii verticale. În funcție de aceste caracteristice, materialele descrise datează probabil din secolul al X-lea și al XI-lea.

Cuneşti

a) Din punctul 250 m est de Măgură, în mal, s-a observat un nivel de locuire reprezentat prin resturi de vetre arse şi fragmente ceramice. S-au

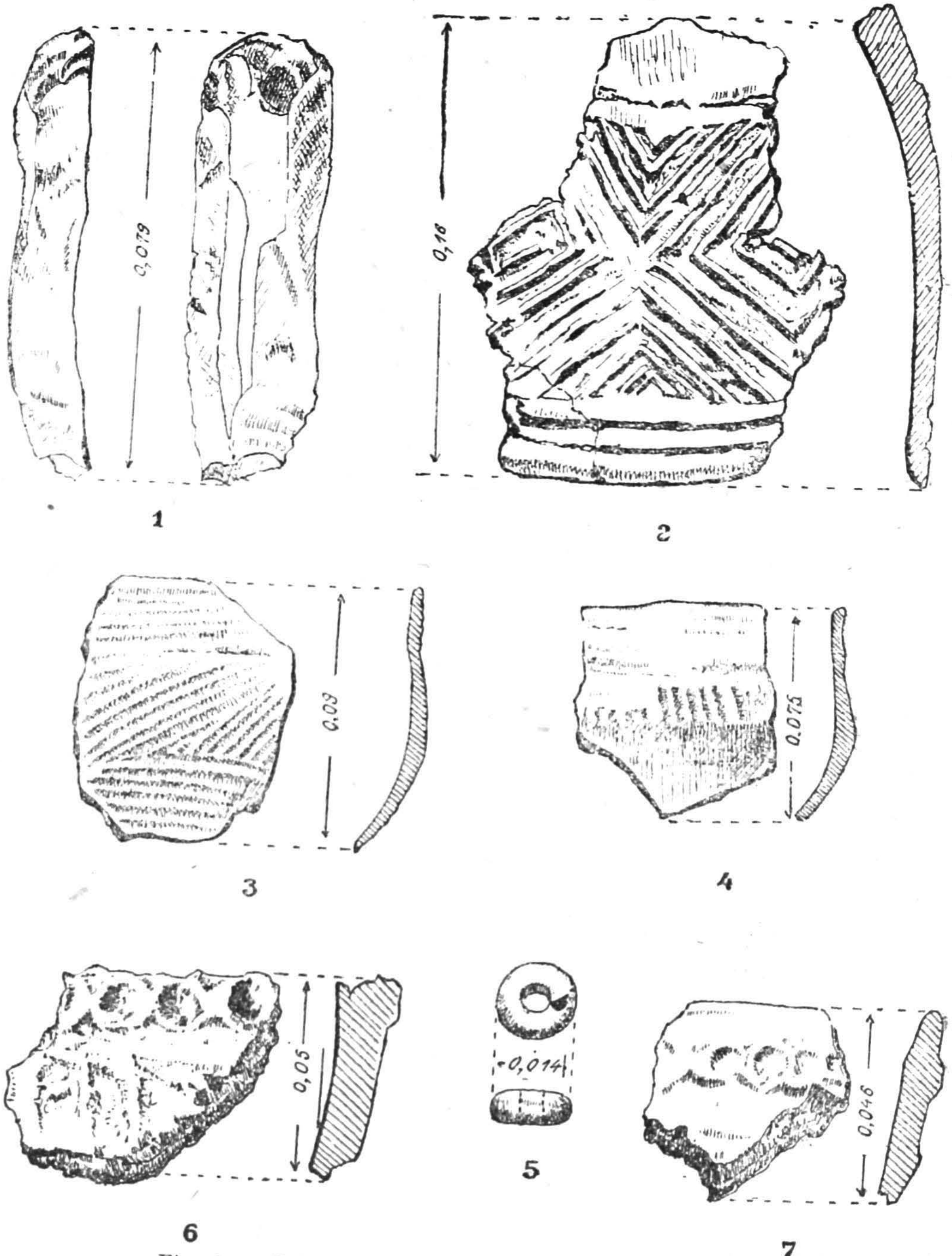

Fig. 4. — Cuneşti. Ceramică neolitică din cultura Boian.

mai găsit lame de silex şi o mărgea de lut ars (fig. 4) aparţinînd culturii Boian.

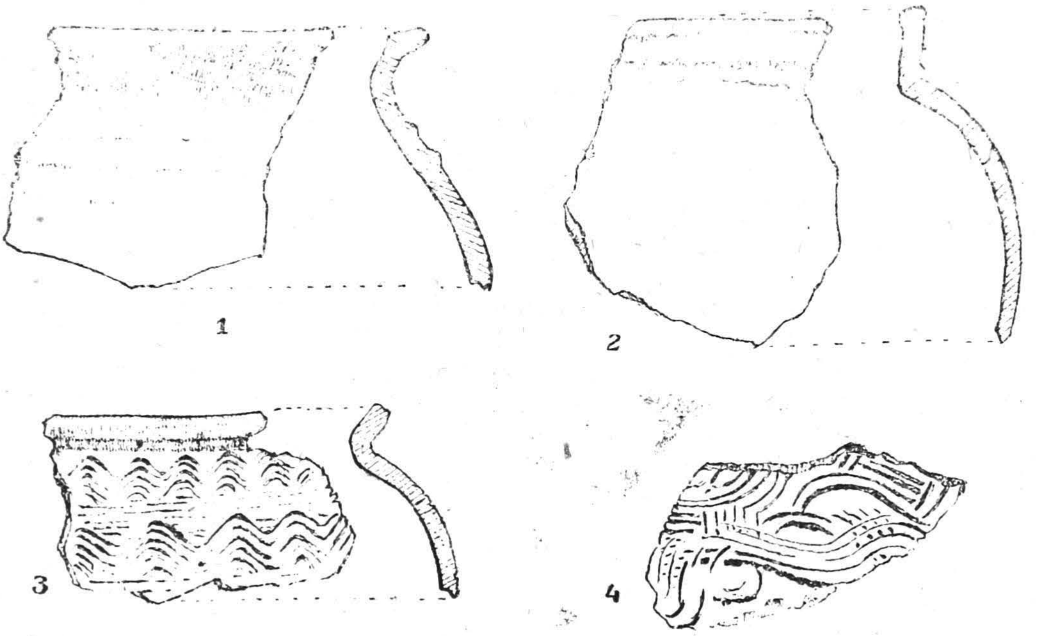

Fig. 5. — Cunești. Ceramică din epoca feudală timpurie.

b) La 400 m est de Măgură, se observă în mal un nivel de locuire din epoca feudală timpurie, unde ceramica apare în parte fără ornamente, iar în parte, cu benzi de linii orizontale combınate cu benzi în valuri sau benzi în valuri împletite (fig. 5).

c) La 700 m est de Măgură, s-au cules din malurile surpate fragmente ceramice aparținînd secolului al IV-lea e.n.

Rasa

Toată marginea terasei pe care e așezată comuna e plină de vestigii ale trecutului mai îndepărtat sau mai apropiat, astfel:

a) În partea de vest a comunei la stăvilarul Gălățuiului, taluzîndu-se malul estic — la adîncimea de 0,80 m. s-au descoperit două vase, o toartă dintr-un vas și alte fragmente ceramice aparținînd începutului epocii bronzului (fig. 6).

b) La 40 m mai spre sud — din maluri s-au cules fragmente ceramice aparținînd culturii Gumelnița.

c) De pe locul morii vechi au fost adunate un mare număr de fragmente ceramice, lame de silex și o mărgea tubulară de lut ars, observîndu-se chiar nivelul de locuire, care aparține culturii Boian — faza Giulești.

d) Pe un teren învecinat s-au găsit puncte bine precizate cu resturi de diferite

Fig. 6. — Rasa. Ceramică de la începutul epocii bronzului.

culturi: fragmente ceramice din cultura daco-getică, fragmente de amfore și ulcioare romane și din cultura feudală-timpurie.

e) În partea de sud-est a comunei se află, în malul înalt, un nivel de locuire cu arsuri, cărămizi, fragmente de amfore și ceramică romană.

f) În același loc — mai sus pe terasă, locuitorii Stan Niculaie și N. Gh. Badea, arînd în anul 1937, au scos cu plugul un vas plin cu monede de argint dela Filip al II-lea și Alexandru cel Mare. Cîteva din aceste monede au intrat în patrimoniul Muzeului Călărași.

g) Tot în comuna Rasa, pe marginea terasei satului Vaidomir, s-a găsit un fragment de ceramică datînd de la sfîrșitul epocii bronzului.

h) Pe malul de est al lacului Gălățui, la 3 km nord de comuna Rasa, în malul înalt, se află, pe o întindere destul de mare, un nivel de locuire din care s-au scos la iveală un fier de plug prost conservat, greutăți de plase de pescuit şi numeroase fragmente ceramice. Materialul ceramic, ca pastă, tehnică și formă, poartă caracteristicile ceramicii secolului al IV-lea e.n.

Bogata

a) La 3 km nord de satul Bogata, pe malul de vest al lacului Gălăţui, s-a descoperit un bordei surpat din care s-au cules fragmente ceramice (fig. 7,3), chirpici, oase, scoici, zgură şi două figurine antropomorfe (fig. 7, 1—2). Reiese, după materialele colectate, că acest bordei face parte dintr-o aşezare a purtătorilor culturii Boian, perioadă intermediară fazele între Bolintineanu şi Giuleşti, cu aspect cultural cunoscut pentru prima dată în cîmpia munteană.

b) La 900 m sud de această aşezare, în mal, se află un nivel de locuire cu material de cultură daco-getică.

Ciocăneşti

a) În dreptul grajdului comunal din Ciocăneşti-Sîrbi, malul surpat a împrăştiat numeroase fragmente ceramice din epoca feudală timpurie. Pe o întindere destul de mare, malul e presărat cu asemenea cioburi.

b) La 80 m vest de grajd, la adîncimea de 0,70 m, în mal, există un nivel de locuire din cultura Boian — faza Giulești.

Andolina

În malul terasei înclinate pe care se află așezat satul Andolina, sub un pîlc de salcîmi, s-a descoperit un nivel de locuire, reprezentat prin vetrele și gropile bordeielor şi prin bogăţia materialului ce se află în nivel. S-au colectat două vase-cupe, două greutăţi de la războiul de ţesut şi numeroase fragmente ceramice. Materialul colectat, ca și cel de la Ciocănești-Sîrbi, face parte din aceeași fază a culturii Boian.

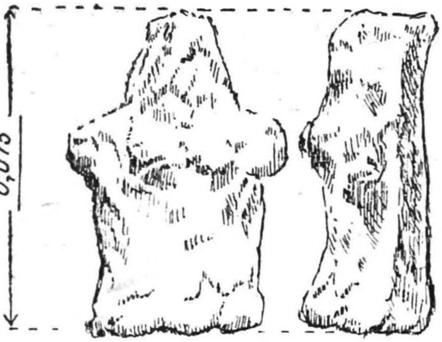
Vărăşti

Pe malul de nord al lacului Boian, la 300 m, vest de satul Vărăști, există un nivel de locuire al culturii Boian. Ca pastă, tehnică, culoare și ornamentare, ceramica de aici poartă caracteristicile fazei Giulești.

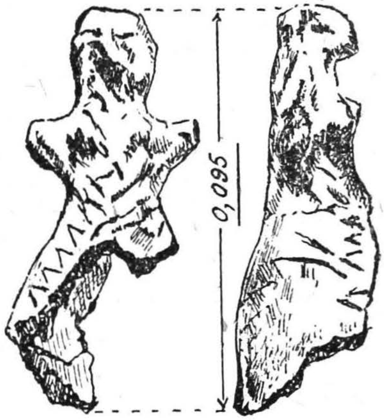
Dorobanțu

a) În partea de vest a comuneiDorobanțu, la distanța de 350 m de șoseaua Oltenița-Călărași, alături de grădina locuitorului Vasile Toader Cristea, terenul

1

2

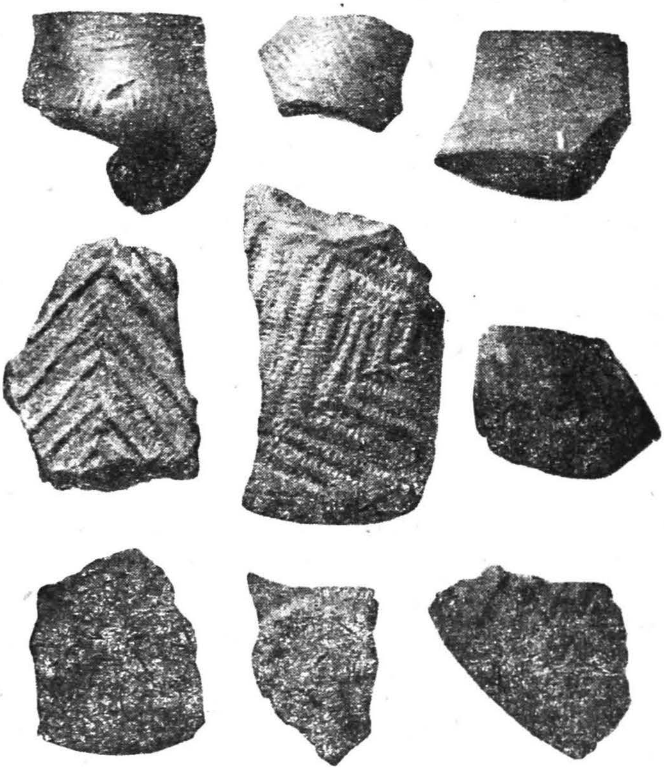

Fig. 7. — Bogata. Ceramică din cultura Boian — faza intermediară Bolintineanu-Giulești.

se înclină spre sud-est, datorită unui mic cot pe care el face privalul Bătrîna. În acest loc, pe o arie de circa 1000 m², s-a observat o pată cenușie albicioasă — constînd din pămînt amestecat cu cenușă, cioburi, oase și pietre. S-au cules

de pe arătură: două vase întregibile cu torţi supra-înălţate, două vase miniatură fără torţi, multe fragmente de vase cu torţi supra-înălţate (unele torţi avînd butoni de sprijin), trei fusaiole din lut ars, un fragment de ciocan din piatră, două patine de os, un os de pasăre găurit ce pare a fi fost fost folosit ca podoabă, numeroase fragmente de silex şi altele. Ceramica, din pastă mai bună sau mai rea, amestecată cu pleavă sau cu scoică pisată, este de culoare neagră-cenuşie uneori roşietică, şi e lucrată numai cu mîna. Buzele vaselor sînt răsfrînte în afară, iar forma pîntecelui e sferică. Ca ornamentare, de regulă se află în apropierea buzelor un brîu proeminent, unele vase prezentînd din loc în loc mici butoni. Pe cioburile de pastă mai fină se găsesc ornamente geometrice constînd din linii incizate (fig. 8).

Materialele colectate la Dorobanţu atestă o aşezare restrînsă din prima epocă a fierului.

b) Prin săparea unui şanţ pentru irigarea grădinilor de zarzavat, pe malul privălului Bătrîna, la 100 m sud de marginea satului Dorobanţu, s-a descoperit, la adîncimea de 0,80 m, un mormînt de incineraţie. Urna constă dintr-o amforă cu o parte din gît şi cu torţile lipsă. Drept capac a avut a ulcică cu toarta ruptă; în interiorul său s-au găsit, printre oasele calcinate, patru mărgele de lut de diferite forme. Vasul-capac şi mărgelele sînt din pastă poroasă de culoare cenuşie şi prezintă o factură daco-getică (probabil sec. III î.e.n.). Dacă acest mormînt a fost izolat sau face parte dintr-un cimitir, rămîne să se stabilească prin cercetările viitoare.

Ulmu

În partea de sud-vest a comunei, înspre Chirnogi, s-a cules din mal o parte însemnată dintr-un vas cu picior, similar celor de la Poiana, un fragment dintr-o ghioagă de piatră şi multe cioburi. O parte din materialul ceramic cules provine de la vase lucrate cu mîna, sînt din pastă poroasă, de culoare neagră în spărtură şi galben roşcat la suprafaţă. Ca ornamentare, sînt de menţionat: brîuri alveolare în relief, proeminenţe şi butoni rotunzi sau plaţi. Vasul cu picior, precum şi alte fragmente, sînt de pastă de culoare cenuşiu-închis, lucrate la roată şi ornamentate cu linii în zig-zag lucioase (fig. 9, 1). Intreg materialul arată că ne aflăm în faţa unei aşezări daco-getice.

Potcoava

a) De pe tot malul nord-est al bălţii Barza, pe marginea satului Potcoava, s-au cules numeroase fragmente ceramice din epoca feudală timpurie.

b) În malul de sud al bălţii, la 600 m vest de cotul Barza-Gălăţui, s-a descoperit un bogat nivel de locuire din cultura Gumelniţa timpurie, printre care un vas întregibil (fig. 10).

c) Pe malul de vest al lacului Gălăţui, la o distanţă de circa 500 m de podeţ, în sudul satului Potcoava, s-a descoperit un nivel de locuire din cultura daco-getică.

Alexandru Odobescu (Barza)

Pe terasa înclinată ce se află în partea de vest a bălţii Barza, spre vest de satul Alexandru Odobescu, din pămîntul cărat de şuvoaie, s-au cules

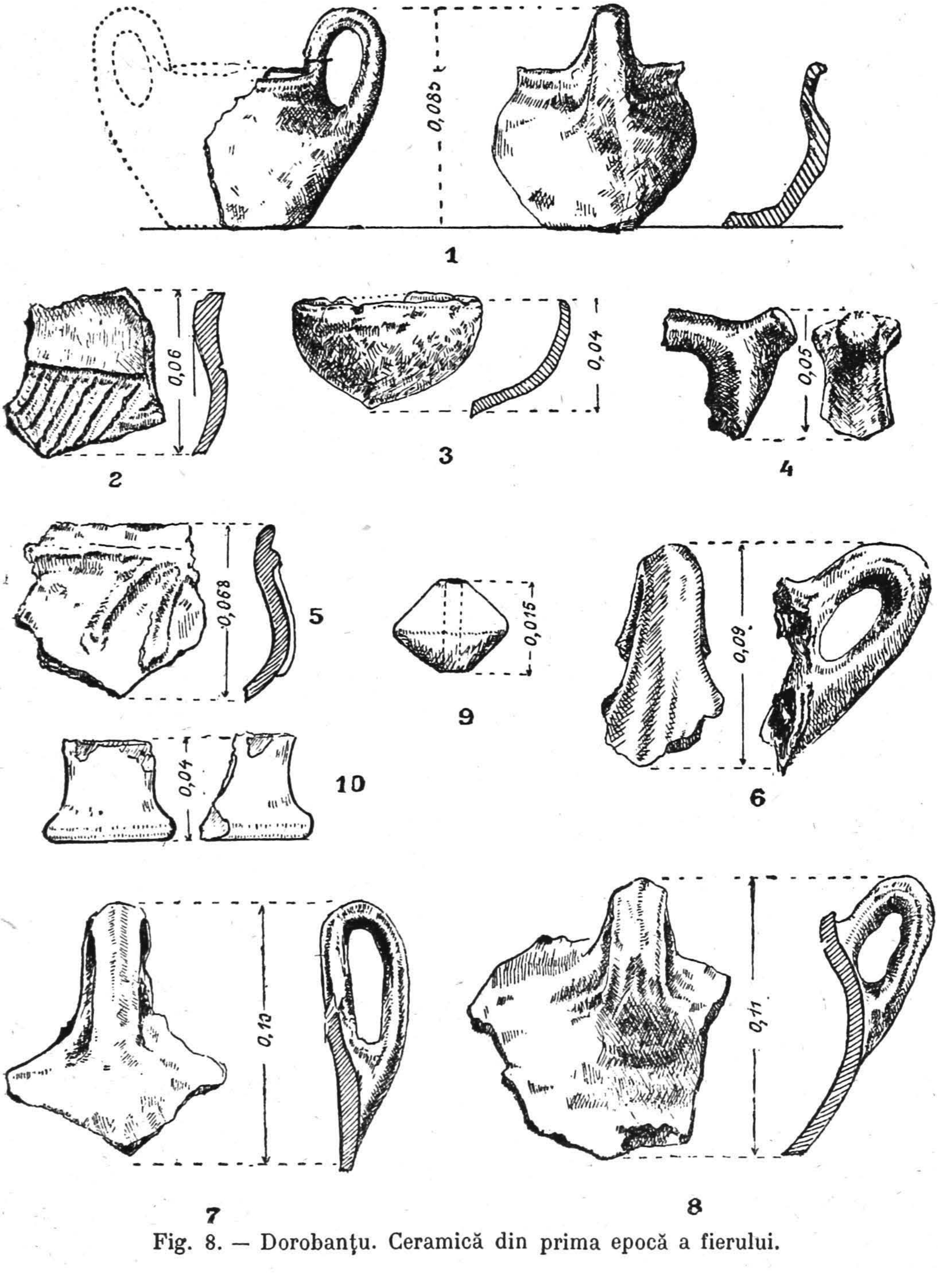

Fig. 8. — Dorobanţu. Ceramică din prima epocă a fierului.

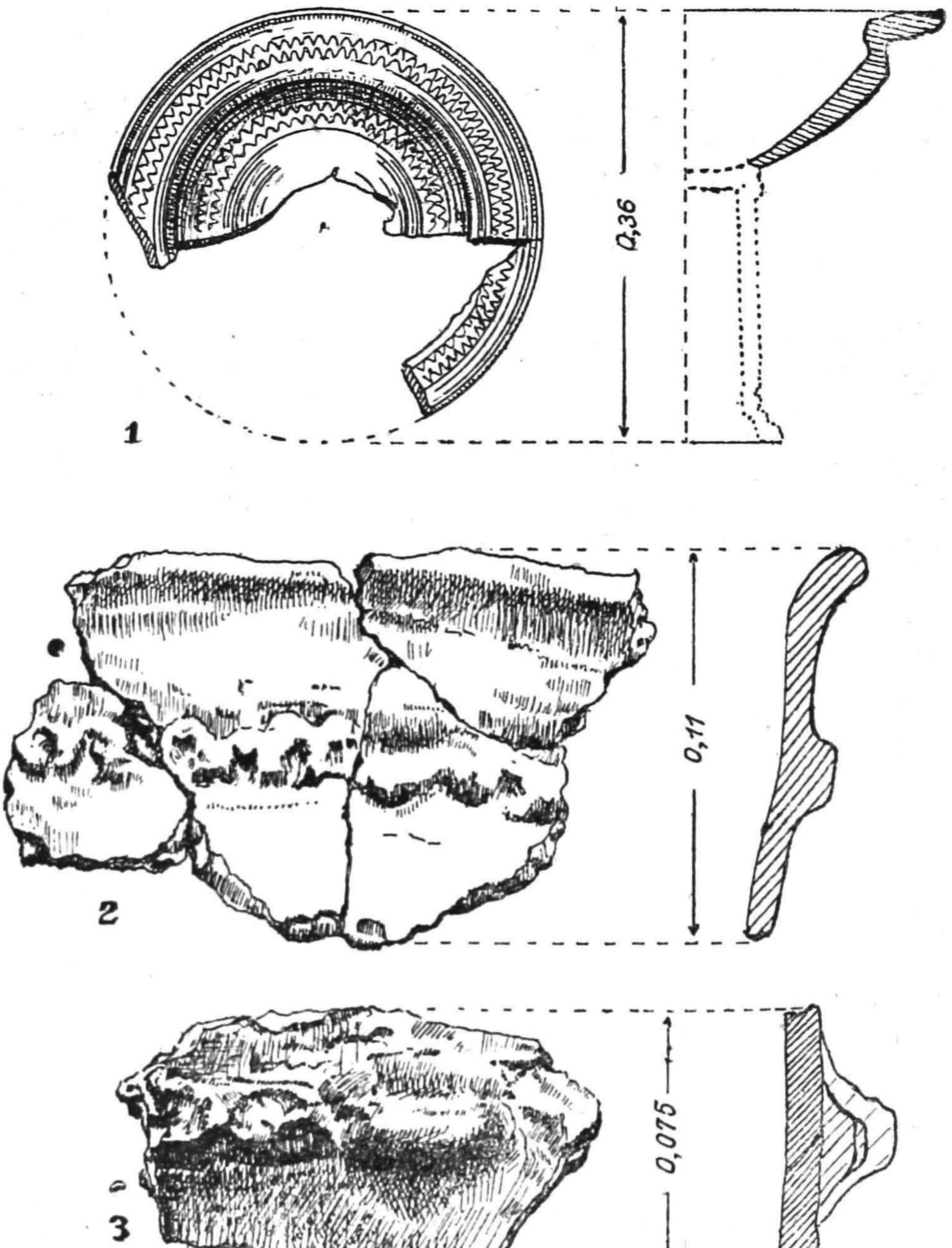

Fig. 9. — Ulmu. Ceramică din a doua epocă a fierului (cultura daco-getică).

fragmente ceramice ornate cu linii în benzi orizontale şi cu valuri care par să aparţină secolelor X — XI.

Mihai Viteazul

Săpînd o groapă în grădina ce se află pe terasa înclinată a prelungirii bălţii Barza, în partea de sud-est a satului Mihai Viteazul, profesorul Milotoiu Daniel a descoperit în această groapă, la adîncimea de 0,60 m, un craniu de cerb, un vas întregibil şi numeroase fragmente ceramice şi oase. Pasta ceramicii, tehnica lucrării, forma vasului şi mai cu deosebire profilele vaselor-străchini, ne determină să le atribuim cu probabilitate primei epoci a fierului.

Vlad Ţepeş

Sezisaţi de o informaţie după care în comuna Vlad Ţepeş, s-ar fi descoperit vase şi schelete, ne-am deplasat la faţa locului pentru cercetări şi am constatat cele ce urmează:

În partea de sud-vest a comunei Vlad Ţepeş, pe terenul fostului izlaz comunal, se află gospodăria locuitorului Constantin Zărnescu. În vara anului 1954, acesta a început să sape în curte o groapă pentru a scoate lut. La adîncimea de circa un metru a dat peste un vas cu gura în jos (fig. 11, 1), sub care se afla un vas mai mic. Vasul mic a fost spart şi risipit, din cioburi nemaigăsindu-se nimic.

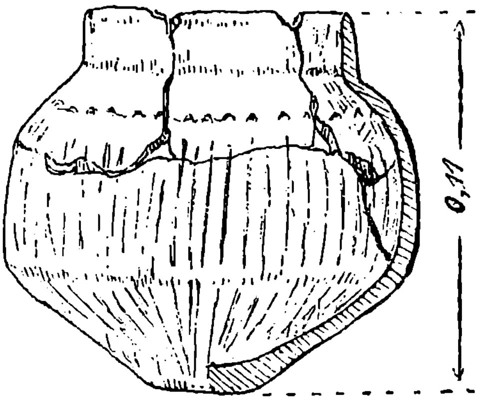

Fig. 10. — Potcoava. Vas neolitic din cultura Gumelniţa timpurie.

În toamnă, continuînd să scoată pămînt din groapă, la adîncimea de 1,90 m, a descoperit un alt vas (fig. 11, 2) care se afla — tot cu gura în jos — vasul în de la fig. 11, 3, iar la cîţiva cm spre sud a dat de un schelet. În dreapta şi în stînga craniului s-au găsit aşezate vasele din fig. 11, 4 şi 5 şi puţin mai spre nord-est, vasul-borcan din fig. 11, 6. Craniul şi partea de sus a toracelui au fost răvăşite de descoperitor.

Urmărindu-se în mal profilul gropii atinse de săpături s-au întreprins lucrările de salvare a mormîntului. Odată cu dezvelirea totală a scheletului s-a mai descoperit, lîngă piciorul stîng, vasul ulcior din fig. 7 şi alături un pieptene de os cu nituri de bronz şi fier (fig. 11, 8) un tub de os (fig. 11, 9) şi cîteva oase de pasăre. Scheletul după conformaţia bazinului, pare să aparţină unei femei. A fost inhumat cu capul spre nord şi picioarele spre sud, cu faţa în sus, mîinile întinse aşezate pe lîngă corp, picioarele drepte şi alăturate. Un amănunt a atras atenţia: bazinul rupt în două, partea stîngă puternic împinsă în jos ceea ce a produs ruperea şi suprapunerea femurului. Picioarele au fost găsite nemişcate şi braţele deasemenea. Cercetîndu-se mai atent pereţii gropii s-a observat, la circa 0,50 m deasupra scheletului, un mic prag de ambele laturi şi urme de lemn carbonificat. Pe baza acestor observaţii, s-a putut stabili că inhumarea s-a făcut în poziţia mai sus arătată, în jurul corpului fiind puse vasele cu ofrande şi celelalte obiecte. Deasupra s-a aşezat un podium de

lemn, din bîrne așezate transversal, apoi un strat de pămînt peste care a fost pus vasul mai mare, din fig. 11,1, deasupra vasului care s-a pierdut. După aceea s-a umplut groapa. Peste un timp, putrezind bîrnele, podiul s-a prăbușit producînd ruptura bazinului și a femurului, precum și azvîrlirea peste bazin a cîtorva vertebre dorsale care probabil se mai țineau prin ligamente. Vasele din mormîntul de la Vlad Țepeș sînt din pastă fină de culoare cenușie; exemplarele

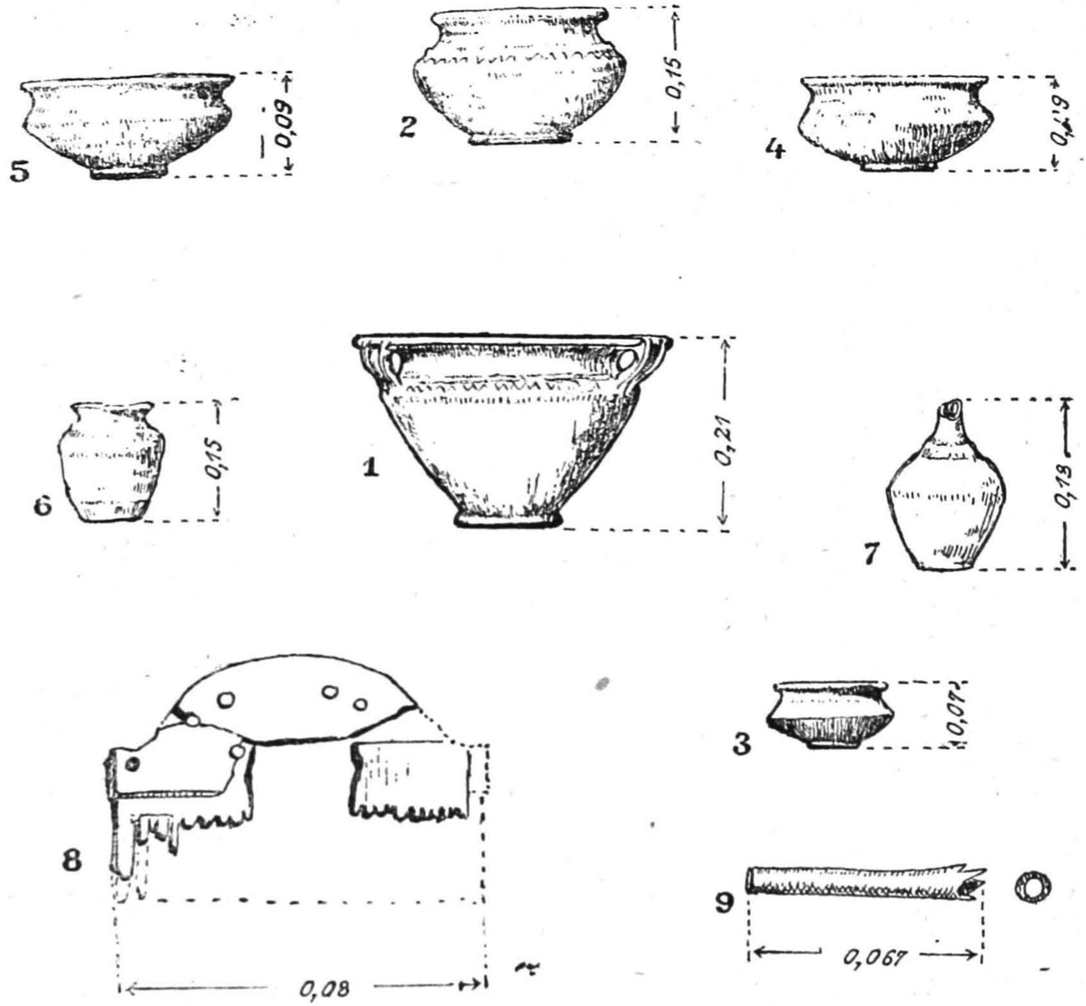

Fig. 11. — Vlad Țepeș. Inventarul unui mormînt din sec. IV.

din fig. 11, 1 și 2 sînt ornate cu desen lucios, iar vasul-borcan din fig. 11,6 e din pastă poroasă, de culoare neagră. Mormîntul de la Vlad Țepeș ca și cele de la Spanțov, Gogoșari și Călărași datează probabil din secolele III—IV e.n.

Ciulnița

Cercetînd malul drept al rîului Ialomița — la vest de calea ferată Ciulnița-Slobozia, pe o distanță de circa 10 km, la 300 m vest de movila mare (Movila Morii), situată în marginea de vest a satului Ciulnița, în malul dantelat,

se află un pinten mai înalt decît restul terenului. Laturile de vest şi nord sînt astăzi accesibile, pe cînd latura de est e abruptă, atingînd înălţimea de circa 50 m. Pe platoul acestui pinten s-au găsit la suprafaţă cîteva fragmente ceramice şi o lamă de silex, obiecte care au impus cercetarea mai amănunţită a locului. Astfel, la cîţiva metri în partea de nord-est a pintenului, în malul abrupt, la adîncimea de 1,50 m, s-au observat fragmente ceramice şi oase. Pentru a ajunge la ele a fost necesar să se sape o treaptă paralelă cu malul, lungă de un metru şi lată de 0,50 m, atît cît putea să lucreze un om. Începînd de sub stratul vegetal, pămîntul era amestecat cu cioburi, lame şi deşeuri de silex, aceste materiale înmulţindu-se mai jos pînă la baza nivelului de locuire, unde s-a găsit *in situ* un vas, un picior de măsuţă de cult, urme de cenuşă şi cărbuni, fragmente de unelte din piatră şi oase de animale. Ceramica este din pastă amestecată cu pleavă, foarte slabă, de culoare neagră şi la suprafaţă — în unele cazuri — galbenă roşiatică sau cărămizie. Ca ornamente, avem desene liniare incizate şi excizii incrustate cu alb. Pasta, profilele şi ornamentele ceramicii dovedesc că la Ciulniţa există un nivel de locuire de cultură Boian — faza Giuleşti (fig. 12).

Trebuie să menţionăm că în anul 1923, această parte a regiunii a fost cercetată de Radu Vulpe şi Vladimir Dumitrescu. Cu acest prilej s-au recoltat o serie de materiale din unele puncte, care par să coincidă cu nivelurile de locuire descoperite de colectivul Muzeului Călăraşi, cum sînt cele din localităţile Ulmu, Vărăşti, Andolina, Rasa, Crăciuneanca, precum şi staţiunea Grădiştea-Călăraşi[1].

★

Din prezentarea cercetărilor şi a descoperirilor făcute de colectivul Muzeului regional din Călăraşi rezultă că au putut fi determinate pînă în prezent numeroase puncte şi aşezări locuite în decursul diferitelor epoci ale istoriei vechi. Cu toate eforturile făcute, nu s-au descoperit resturi ale activităţii omului paleolitic. Este foarte probabil că în curînd astfel de resturi vor fi adunate, mai ales dacă ţinem seama că în regiune există un punct fosilifer, în preajma satului Vlad Ţepeş, unde, pe o suprafaţă restrînsă, au fost culese oseminte şi dinţi de mamut, rinocer lînos şi altele.

Vieţuirea oamenilor din epoca neolitică este reprezentată bogat. Prin cercetările de la Piscul Crăsani, s-au cules noi materiale ceramice din timpul fazei Bolintineanu a culturii Boian. Perioada de trecere de la faza Bolintineanu la faza Giuleşti a culturii Boian este atestată într-un singur punct, la Bogata.

Mult mai bine documentată este locuirea oamenilor din faza Giuleşti a aceleiaşi culturi. Oamenii din acea vreme aveau aşezările sau gospodăriile izolate, situate pe marginile teraselor joase, în preajma apelor. Locuinţele oamenilor de atunci erau în formă de bordeie şi merită a fi remarcată o descoperire importantă făcută pe teritoriul satului Andolina, unde, într-o groapă de bordei Boian-Giuleşti, s-au găsit mai multe fragmente ce par a proveni dintr-o laviţă de lut. Uneltele de cremene şi de piatră adunate pînă acum nu se deosebesc prin nimic de cele cunoscute din celelalte aşezări similare.

Din perioada de tranziţie de la cultura Boian spre Gumelniţa, s-au descoperit urme materiale pe teritoriul satului Potcoava. Merită a fi remarcat numărul extrem de redus al aşezărilor din timpul culturii Gumelniţa. Pînă acum, pe teritoriul dintre Călăraşi şi Ulmu, pe malurile lacurilor, se cunosc doar

[1] Vezi « Bul. Com. mon. ist. », aprilie-iunie 1924.

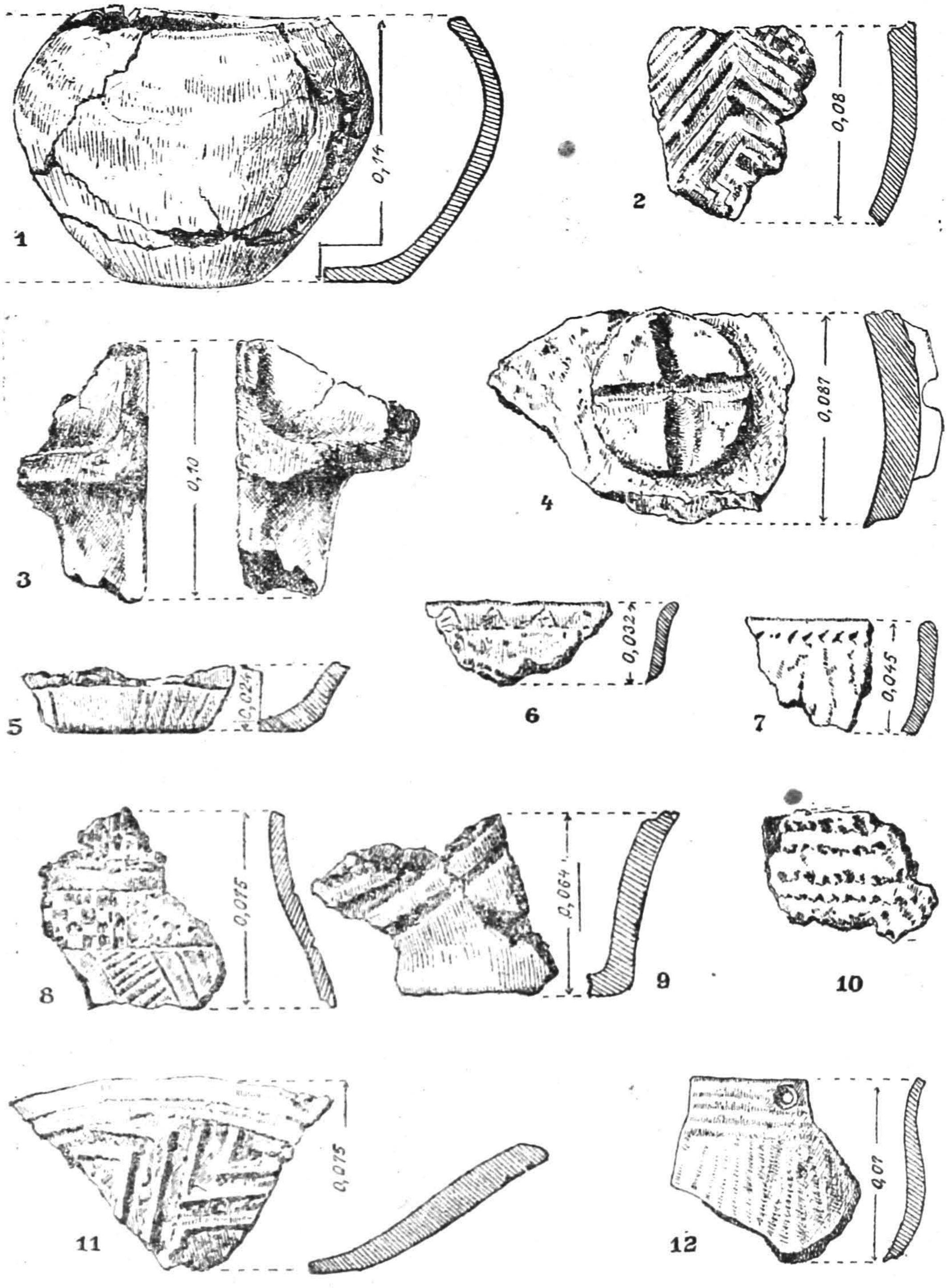
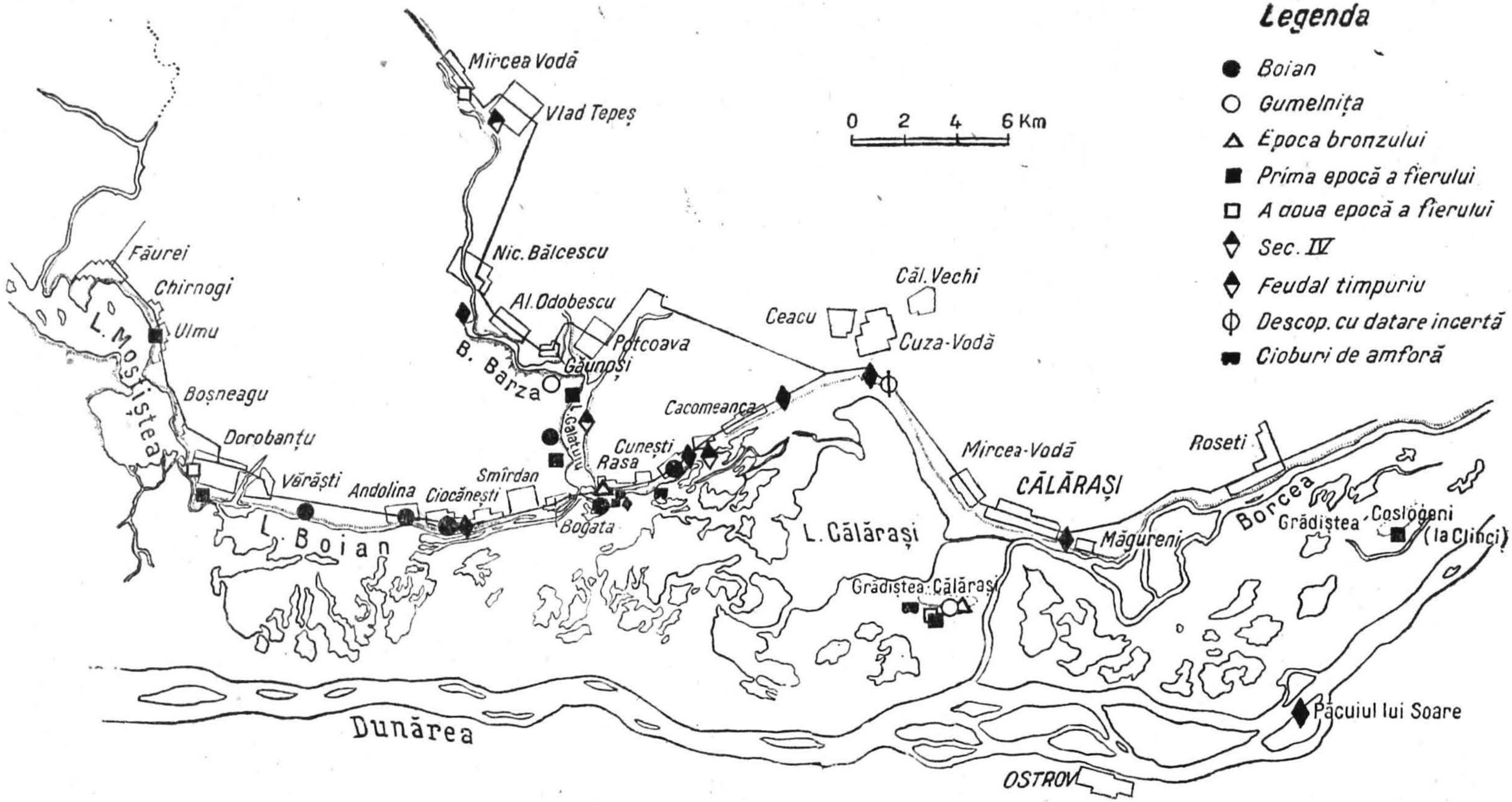

Fig. 12. — Ciulniţa. Ceramică neolitică din cultura Boian — faza Giuleşti.

PLANȘA I. — Harta regiunii cercetate în raionul Călărași.

trei aşezări din acea perioadă. Nu ar fi exclus ca astfel de staţiuni să existe în număr mai mare pe diversele grădişti din lunca Dunării, dintre care, majoritatea, pînă în prezent, nu au fost cercetate.

Oamenii din timpul culturii Gumelniţa C sînt semnalaţi în mai multe puncte. În legătură cu ei merită să atragem atenţia asupra faptului că aceştia locuiau pe margini de terase spre deosebire de predecesorii lor din cultura Gumelniţa propriu-zisă.

Ca şi în alte regiuni învecinate, culturile din epoca de bronz sînt foarte slab reprezentate în regiunea la care ne referim.

Spre deosebire de perioadele anterioare, oamenii din prima epocă a fierului au locuit mult mai intens teritoriul din preajma malului de nord al Dunării. Cu toate acestea, aşezările cunoscute încă nu pot fi legate de alte descoperiri asemănătoare din Muntenia. E bine să menţionăm că aşezarea de la Dorobanţu, din prima epocă a fierului, reprezintă probabil un cătun de tipul cenuşarelor (zolniki).

În a doua epocă a fierului, pe malul stîng al fluviului, locuirea a fost foarte intensă, cum de altfel o atestă şi izvoarele scrise. Aşezările se ţin lanţ în lungul marginii terasei, începînd de la satul Ulmu şi pînă la grădiştile Călăraşi şi Coslogeni. In legătură cu aceste descoperiri trebuie făcută precizarea că aşezările sînt în majoritatea cazurilor nefortificate şi foarte apropiate de ape. Nu este exclus ca numărul mare al aşezărilor daco-getice pe malul fluviului să arate că oamenii respectivi se ocupau în mare măsură cu pescuitul. Tot acum este cazul să amintim constatarea că, în majoritatea cazurilor, s-au adunat fragmente ceramice din vase lucrate la roată, din pastă cenuşie. Este vorba aşadar, foarte probabil, de o perioadă de la sfîrşitul mileniului I î.e.n.

Evenimentele politice din preajma graniţei imperiului roman au influenţat în mare măsură vieţuirea triburilor locale. Dat fiind pericolul ce-l reprezentau geto-dacii pentru imperiu, unele grupuri de geto-daci au fost strămutate la sud de Dunăre, iar altele, sub presiunea romanilor, s-au retras spre nord. Aceasta ar fi o explicaţie ipotetică pentru numărul extrem de restrîns al aşezărilor din primele trei secole ale erei noastre.

O viaţă mai închegată se constată de abia începînd din secolul IV-lea e.n., din care perioadă avem mai multe descoperiri de aşezări şi chiar morminte, aşa cum e cazul mormîntului de la Vlad Ţepeş. Acesta, prin bogăţia materialului descoperit, ne dă certitudinea existenţei unei diferenţieri de clasă.

Ca şi în epoca geto-dacică, în regiune se constată un foarte mare număr de aşezări din epoca feudală timpurie. Toate fragmentele ceramice provin din vase lucrate la roată, unele la învîrtire înceată, altele la roata de picior. Pînă acum însă nu s-a putut face o precizare cu privire la datarea diferitelor categorii de materiale. De la sfîrşitul epocii feudale timpurii datează fortificaţia, cunoscută de multă vreme, de pe insula numită Păcuiul lui Soare. Acolo au fost adunate diferite materiale arheologice, printre care şi monede, cu ajutorul cărora se poate data complexul în secolele X—XI.

Descoperirile arheologice făcute pînă în prezent în raionul Călăraşi şi în raioanele învecinate dovedesc bogăţia arheologică a regiunii şi ne îndeamnă la noi cercetări pentru cunoaşterea cît mai amănunţită a istoriei societăţilor omeneşti ce au locuit în această parte a ţării.

N. ANGHELESCU

АРХЕОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ И НАХОДКИ В РАЙОНАХ КЭЛЭРАША И СЛОБОЗИИ

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Исследованиями, призведенными коллективом Кэлэрашского областного музея, были обнаружены:

1) группа погребений с костяками в скорченном положении в стоянке Боян на Грэдиштя Улмилор;

2) слой поселений Мэгура Кунешти с культурой Гумельница-Стойкани;

3) группа гончарных печей в Дуросторуме на Дунайском Правобережьи в Добрудже, к востоку от Силистры, на территории РНР.

Были обнаружены различные культурные слои и различные эпохи в следующих местностях.

Промежуточная фаза Болинтиняну - Джулешти, культуры Боян, была обнаружена на западном берегу озера Гэлэцуй, к северу от села Богата. Слои поселения носителей культуры Боян — фаза Джулешти — были идентифицированы в Вэрэштп, Андолине, Чокэнешти, Расе, Кунетши и Чульнице.

Вблизи села Поткоава был найден слой поселения, принадлежащий ранней культуре Гумельница, следы же поздней фазы культуры Гумельница были обнаружены в Расе и Грэдиштя Кэлэраши.

Сосуды и керамические обьекты эпохи бронза были найдены в Расе.

Материалы первой эпохи железа были обнаружены в Доробанцу, Михай Витязул, Грэдиштя Кэлэраши и Кослоджени.

Слои гето-дакийской культуры были вскрыты в Ульму, Доробанцу, Богате, Поткоаве, Расе, Грэдиштя Кэлэраши и Грэдиштя Кослоджени.

Следы поселений и материалов, относящиеся к IV в. н.э., были обнаружены в Владе Цепеше, Расе и Кунешти.

Материалы принадлежащие ранней феодальной эпохе, были обнаружены в Чаку, Какомянке, Кунешти, Расе, Чокэнешти, Поткоаве и Александру Одобеску.

ОБЪЯСНЕНИЕ РИСУНКОВ

Рис. 1.— Пискул Крэсани. Культура Боян — фаза Болинтиняну.
Рис. 2.— Грэдиштя Кэлэраши: *а* — первая эпоха железа; *в* — вторая эпоха железа.
Рис. 3.— Куза Водэ. Материалы с неточной датировкой.
Рис. 4.— Кунешти. Культура Боян — фаза Джулешти.
Рис. 5.— Кунешти. Ранняя феодальная эпоха.
Рис. 6.— Раса, Начало эпохи бронзы.
Рис. 7 — Богата. Культура Боян — переходная фаза Болинтиняну-Джулешти.
Рис. 8.— Доробанцу. Первая эпоха железа.
Рис. 9. — Ульму. Вторая эпоха железа (дако-гетская культура).
Рис. 10.— Поткоава. Культура ранняя Гумельница.
Рис. 11.— Влад Цепеш. Могильный инвентарь IV в.
Рис. 12.— Чулница. Культура Боян — фаза Джулешти.
Таблица 1.— Карта обследованных областей в районе Кэлэраша.

RECHERCHES ET DÉCOUVERTES ARCHÉOLOGIQUES DANS LES DISTRICTS DE CĂLĂRAŞI ET DE SLOBOZIA

(RÉSUMÉ)

Les recherches entreprises par le collectif du Musée régional de Călăraşi ont conduit aux découvertes suivantes:

1. — Un groupe de tombes contenant des squelettes recroquevillés, dans la station Boian de Grădiştea Ulmilor.

2. — Une série d'habitations à Măgura Cuneşti, appartenant à la culture Gumelnitza-Stoicani.

3. — Un groupe de fours de potiers à Durostorum, sur la rive droite du Danube, à l'est de la ville de Silistra, sur le territoire de la République Populaire Roumaine.

Plusieurs vestiges d'habitations se rapportant aux différentes cultures et époques ont été découverts dans les endroits suivants:

La phase intermédiaire (Bolintineanu-Giuleşti) de la culture Boian a été trouvée sur le bord ouest du lac Gălăţui, au nord du village Bogata; les niveau d'habitations des représentants de la culture Boian (phase Giuleşti) ont été trouvés à: Vărăşti, Andolina, Ciocăneşti, Rasa, Cuneşti et Ciulniţa.

Des restes d'habitations appartenant à la première phase de la culture Gumelnitza ont été trouvés à l'endroit même où se trouve le village de Potcoava; des restes appartenant à une phase ultérieure de la culture Gumelniţa ont été découverts à Rasa et à Grădiştea Călăraşi.

A Rasa on a découvert des vases et des tessons céramiques datant de l'âge du bronze.

Des matériaux datant du premier âge du fer ont été recueillis dans les localités suivantes: Dorobanţu, Mihai Viteazul, Grădiştea Călăraşi et Coslogeni.

Des niveaux de la culture daco-gétique ont été découverts à: Ulmu, Dorobanţu, Bogata, Potcoava, Rasa, Grădiştea Călăraşi et Grădiştea Coslogeni.

Des restes d'habitations et des matériaux datant du IVe siècle de notre ère ont été découverts à Vlad Ţepeş, Rasa et Cuneşti.

A Ceacu, Cacomeanca, Cuneşti, Rasa, Ciocăneşti, Potcoava et Alexandru Odobescu, on a recueilli un matériel datant de l'époque féodale ancienne.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. — *Piscul Crăsani.* Céramique néolithique apartenant à la culture Boian, phase Bolintineanu.

Fig. 2. — *Grădiştea Călăraşi.* Vases céramiques: *a)* premier âge du fer; *b)* second âge du fer.

Fig. 3. — *Cuza-Vodă.* Matériaux céramique divers.

Fig. 4. — *Cuneşti.* Céramique néolithique appartenant à la culture Boian, phase Giuleşti.

Fig. 5. — *Cuneşti.* Céramique de l'é epoque féodale ancienne.

Fig. 6. — *Rasa.* Céramique du début de l'âge du bronze.

Fig. 7. — *Bogata.* Céramique néolithique de la culture Boian; phase intermédiaire Bolintineanu-Giuleşti.

Fig. 8. — *Dorobanţu.* Céramique du premier âge du fer.

Fig. 9. — *Ulmu.* Céramique du second âge du fer (culture daco-gétique).

Fig. 10. — *Potcoava.* Vase néolithique appartenant à la culture Gumelnitza ancienne.

Fig. 11. — *Vlad Ţepeş.* Inventaire d'une tombe du IVe siècle.

Fig. 12. — *Ciulniţa.* Céramique néolithique appartenant à la culture Boian, phase Giuleşti.

Pl. 1. — Carte de la région explorée dans le distrist de Călăraşi.

STUDII ŞI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE
Tomul VI, nr. 1—2, 1955

O INSCRIPŢIE INEDITĂ DIN FOSTA COLECŢIE A PROF. DR. FR. RAINER

În noiembrie 1954 am văzut în curtea Muzeului istoric din Ploieşti două fragmente de altar cu inscripţie. Le-am adunat, le-am curăţat bine şi am constatat că se lipesc, făcînd parte dintr-un singur altar, care fusese luat de la vila dr. Fr. Rainer din comuna Cheia şi adus la muzeu. Localnicii spun că ar fi fost adus la vilă din ruinele castrului de la Drajna de Sus. Conţinutul inscripţiei însă pune la îndoială această provenienţă şi nici piatra din care e făcut altarul nu se găseşte în regiune. Piatra e un fel de gresie de culoare castanie frecventă în împrejurimile oraşului Alba Iulia, acee ce se potriveşte şi cu conţinutul inscripţiei. Probabil monumentul a ajuns la vila dr. Fr. Rainer prin cumpărare.

Piatra are forma de altar, profilat la ambele capete, însă, din profiluri numai la capătul de sus se mai păstrează fragmente pe două feţe. Deasupra profilului superior e reliefat un cerc, azi tocit, încît nu se poate vedea dacă nu cumva era o coroană.

Altarul are înălţimea totală de 0,85 m, numai trunchiul fiind înalt de 0,58 m şi lat de 0,28 m. Este spart în două bucăţi probabil încă din antichitate, pentru că bucata de jos e mai tocită pe faţa scrisă, dîndu-i-se desigur, o altă întrebuinţare. Marginea din stînga de asemenea e ruptă, mai mult în dreptul spărturii, şi pierdută. Inscripţia cuprinde 7 rînduri. Literele, frumos gravate, sînt înalte de 0,05 m şi, cu puţine excepţii, se citesc uşor.

Fig. 1

C. Ulpio
[*B*]*ono*
[*d*]*ec(urioni), aed(ili),*
[*III*]*I vir(o) m(unicipii)*
A(puli), s(acedoti) pr(ovinciae) Ulp(ius)
Lucius
liber(tus)

În. r. 1, se păstrează pe piatră, din prima literă, capetele lui *C*; în r. 2, în spaţiul distrus la început, nu încape decît o literă, *B*, deci cognomenul

Bono (cf. CIL III, 14614 şi 14507, *antica* r. 47); în r. 3, de asemenea lipseşte prima literă, dar cele două următoare, *E C*, îl cer pe *D*; în r. 4, înainte de *VIR* este o hastă verticală, dar trebuie să admitem înaintea ei încă trei — poate cele două din mijloc mai mici — căci inscripţiile menţionează la municipiul Apulum *IV- viri* iar nu *II- viri* (cf. CIL, III, 1132; C. Daicoviciu, « Dacia », VII-VIII, 1937—1940, p. 306, nr. 2 şi 3); în r. 5, a treia literă e un *P*, are bucla roasă, însă, observată atent piatra, se vede adîncitura ductului ei.

Pentru lectura *S(acerdoti) pr(ovinciae)* din r. 5, vezi CIL, III, 12766 şi 6170. Ultima literă din acelaşi rînd e un *L* ligat cu *P*. E drept că bucla lui *P* este şi aici tocită, dar adîncitura ductului ei e vizibilă.

Asupra lui *Lucius* ca cognomen, vezi inscripţia de la Căşei publicată greşit de A. Kerényi, Die Personennamen von Dacien, 1941, nr. 2402, dar citită corect de I. I. Russu: *Scantius Lucius bf. cos.* (comunicare verbală).

E probabil că în spaţiul de sub inscripţie, azi deteriorat, era o formulă ca *d(onum) d(edit)*.

Cunoaştem deci încă un magistrat din Apulum care ajunge şi *sacerdos provinciae*. În această din urmă calitate, el libereazǎ pe sclavul său Lucius, care, drept mulţumire, îi ridică un altar onorific.

Inscripţia datează din timpul lui M. Aurelius, cînd Apulum e *municipium*; în timpul lui Commodus devine *colonia*.

GR. FLORESCU

НЕОПУБЛИКОВАННАЯ НАДПИСЬ ИЗ БЫВШЕЙ КОЛЛЕКЦИИ ПРОФЕССОРА РАЙНЕРА

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Во дворе Исторического музея в Плоешти находились два фрагмента алтаря с надписями. Они входили в состав бывшей коллекции професора Райнера и, повидимому происходят из Трансильвании. Сравнительными исследованиями было установлено, что они принадлежат одному и тому же памятнику. В тексте, который был вырезан на алтаре упомянуто имя одного судьи из Апулума, бывшего в то же время и sacerdos provinciae. Занимая эту должность, он освобождает своего раба Лучиуса, который в благодарность воздвигает ему почетный алтарь. Надпись датируется временами М. Аурелия.

UNE INSCRIPTION INÉDITE FAISANT PARTIE DE LA COLLECTION DU PROFESSEUR DR. RAINER

(RÉSUMÉ)

Dans la cour du Musée d'Histoire de Ploieşti se trouvent deux fragments d'autel à inscription, appartenant à l'ancienne collection du professeur Dr. Rainer et provenant probablement de Transylvanie. En les rapprochant, on a constaté qu'ils appartenaient à un même monument. Dans le texte gravé sur cet autel se trouve mentionné le nom d'un magistrat d'Apulum qui parvint à la dignité de *sacerdos provinciae*. En cette qualité, il affranchit son esclave Lucius et celui-ci, en témoignage de sa reconnaissance, fit élever un autel en son honneur. L'inscription date du temps de Marc Aurèle.

STUDII ŞI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE
Tomul VI, nr. 1—2, 1955

INFORMAŢII SUMARE CU PRIVIRE LA CETATEA DE LA STĂNCEŞTI (BOTOŞANI)

La 5 km vest de oraşul Botoşani, în marginea de vest a satului Stănceşti, deasupra satului, pe marginea înaltă a platoului, se află o aşezare fortificată cu val şi şanţ (fig. 1). Locul este numit de localnici Deasupra Şanţului sau La Gîrla Pădurii (şanţul este considerat ca o albie de pîrău venită din pădurea tînără care acoperă marginea de vest a platoului). Pe hartă platoul este numit Dealul Şanţului Stănceşti.

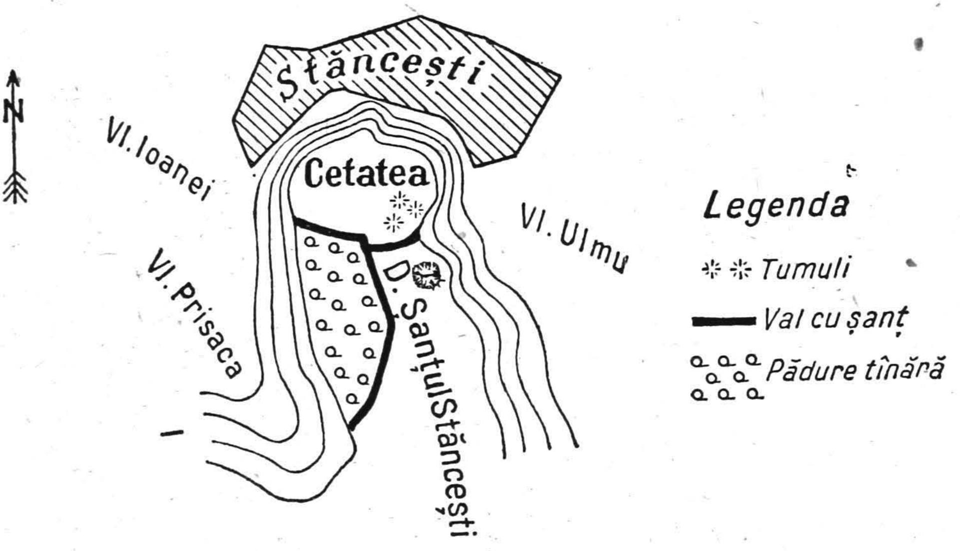

Fig. 1. — Planul Cetăţii de la Stănceşti.

Aşezarea este apărată de jur împrejur de marginea rîpoasă a platoului. În partea unde ea se leagă cu platoul, la sud, este separată şi apărată printr-un *val cu şanţ* conservate în perfectă stare. Marginile aşezării spre rîpă au coastele povîrnite uniform, înclinarea lor formînd un unghi cu poala dealului. Astfel ele au aparenţa că au fost amenajate artificial. Marginea opusă valului prezintă la mijlocul lungimii ei un pripor prelung şi îngust, căruia îi corespunde deasupra, pe Cetate, o uşoară vîlcea: pe aici trece drumul de ţară, care duce din sat pe platou şi care pare a corespunde locului de acces antic în Cetate. Într-adevăr: 1) valul este continuu de la o margine la cealaltă a platoului; 2) pe priporul de acces din sat în cetate, de o parte şi de alta a dru-

mului de ţară, se pare că există, pe coastă, un *val scurt*, care apăra accesul în Cetate. Drumul de ţară care urcă pe Cetate se desparte în două drumuri, care străbat Cetatea şi trec mai departe, pe platoul exterior, trecînd peste valul Cetăţii spre capetele lui. În două puncte în adevăr valul a fost tăiat, pentru a se amenaja două treceri. În interiorul cetăţii, aproape de val şi de marginea rîpei spre sat, se observă 3 *tumuli* mici aplatisaţi. Un al 4-lea *tumul* identic se află în afara valului, pe platou, la circa 100 m departe de val, tot spre marginea de est. «Valul» are un traseu semicircular, cu o buclă mediană. Lungimea valului este de circa 700 m; lăţimea lui este de circa 15 m; înălţimea lui, spre interiorul aşezării, circa 4 m şi în exterior, de la fundul şanţului la culmea lui, circa 8 m. « Sanţul », săpat în exteriorul valului, are o lărgime de circa 10 m şi o adîncime de circa 3 m faţă de restul platoului (măsurători apreciate din ochi). Suprafaţa cetăţii, de circa 700×350 m, este acoperită cu ogoare şi cîteva vii. Unele ogoare şi o vie s-au urcat cu capetele lor pe coasta valului. În exteriorul Cetăţii, partea de est a platoului este de asemenea acoperită cu ogoare sau vii. Una din vii coboară cu capătul ei pe panta externă a şanţului Cetăţii.

Cu prilejul unei recunoaşteri făcute în ziua de 10 octombrie 1954, s-a constatat că nu există nici o urmă arheologică, ceramică etc., pe suprafaţa platoului, în exteriorul Cetăţii. De asemenea, în cele două tăieturi practicate spre capetele valului, pentru amenajarea drumurilor de ţară, nu s-a putut observa nici un rest material în structura valului. Dimpotrivă, suprafaţa aşezării, de la val la marginile rîpoase, este acoperită cu numeroase fragmente ceramice: ceramică cu lustru negru, brun sau cenuşiu, lucrată de mînă, ceramică poroasă, de mînă; fragmente de amfore greceşti, toate de acelaşi caracter cu ceramica găsită în săpăturile din toamna aceasta făcute în aşezarea La Tène II de la Lunca Ciurei (Iaşi). Lipseşte numai ceramica neagră cu buze faţetate « bastarnică ». Ţinînd seama de această simplă recunoaştere de suprafaţă, considerăm *Cetatea de la Stănceşti* ca antică şi, *stricto sensu*, ca *dacică*, cu toată starea de perfectă conservare a sistemului de fortificaţie. Structura de pămînt curat a valului arată că sistemul de fortificaţie nu s-a construit pe locul ocupat anterior de o aşezare La Tène. Totuşi, numai un sondaj ar determina complet şi definitiv epoca aşezării şi apartenenţa valului la aşezarea antică sau la o epocă ulterioară.

Partea de vest a platoului exterior Cetăţii este acoperită de o pădure tînără foarte deasă. Prin ochiurile libere se poate observa, totuşi, de-a lungul lizierei pădurii, la marginea pădurii, un *al doilea val cu şanţ*. Capătul « valului şi al şanţului » este accesibil lîngă Cetate, apoi se pierde în tufăriş. Este absolut necesară o recunoaştere după căderea frunzelor, cînd se va putea aduna şi materialul ceramic, dacă există, pentru a se putea conclude, oricît de sumar, asupra legăturii acestei de a două întărituri cu Cetatea şi a se stabili traseul valului.

Prin prelungirea ogoarelor şi a viilor pe partea interioară a valului şi pe panta exterioară a şanţului Cetăţii, se aduc stricăciuni grave acestui sistem de fortificaţii, fără egal, pînă acum, în Moldova. Dată fiind importanţa acestei cetăţi, faţă de stricăciunile iminente care o ameninţă se impune luarea de măsuri urgente pentru protecţia valului, a şanţului şi a coastelor de pe marginile lor.

A. NIŢU şi *N. ZAHARIA*
Cercetători la Muzeul de antichităţi din Iaşi

КРАТКИЕ СООБЩЕНИЯ О КРЕПОСТИ И СЕЛА СТЭНЧЕШТИ

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

На восток от села Стэнчешти р. Ботошани, на месте, называемом «Над рвом», находилось укрепленное поселение с валом и оборонительным рвом. Поверхностными исследованиями внутри ограды поселения были обнаружены многочисленные керамические материалы: (чернолощеная керамике) кухонная керамика, обломки греческих амфор; все найденные объекты указывают на общность характера с материалами, обнаруженными при раскопках поселения Латен II в Лунке Чурей (Яссы). Отсутствует лишь черная керамика с граненными краями («бастарнская»). На основании этих находок можно заключить, что крепость у села Стэнчешти бесспорно является дакийской крепостью.

ОБЪЯСНЕНИЕ РИСУНКОВ

Рис. 1 — План крепости у села Стэнчешти.

RENSEIGNEMENTS SOMMAIRES CONCERNANT LA FORTIFICATION EN TERRE DE STĂNCEŞTI (PRÈS DE BOTOŞANI)

(RÉSUMÉ)

A l'endroit nommé « Deasupra Şanţului » situé à l'extrémité ouest du village de Stănceşti, se trouve une fortification en terre avec rempart et fossé. Les recherches entreprises à la surface du sol, à l'intérieur de l'enceinte de cette station, ont permis la découverte d'un nombreux matériel céramique: objets à vernis noir, céramique poreuse, fragments d'amphores grecques. Tous ces objets présentent les mêmes caractéristiques que ceux découverts lors des fouilles entreprises dans la station La Tène II de Lunca Ciurei (Jassy). Il n'y manque que la céramique noire à facettes, de type «bastarne». A la lumière de ces découvertes, les Auteurs se croient autorisés à considérer la fortification de Stănceşti comme étant d'origine dace.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. — Plan de la fortification de Stănceşti.

CRONICA ŞTIINŢIFICĂ

Deschidem această rubrică pentru a oferi cititorilor periodicului « Studii şi cercetări de istorie veche » ştiri sumare după diversele manifestări ştiinţifice din ţara noastră în legătură cu preocupările de istorie veche şi de arheologie în general. În primul rînd vom căuta să ţinem rubrica la curent cu comunicările, referitoare la aceste specialităţi, ţinute în cadrul Muzeului naţional de antichităţi şi al celorlalte institute ale Academiei R.P.R.

De asemenea, vom consemna aici diferitele descoperiri arheologice, fie întîmplătoare, fie în urma cercetărilor. În numărul de faţă prezentăm informaţii despre comunicările ţinute în şedinţele plenare sau pe secţii ale Muzeului naţional de antichităţi între 1 ianuarie 1954 şi 1 februarie 1955. Alte ştiri privitoare la acest interval vor fi prezentate în numărul viitor.

★

Comunicările Muzeului național de antichități al Academiei R.P.R.

În şedinţele plenare:

— La 4 ianuarie 1954, cu prilejul vizitei sale la Muzeul naţional de antichităţi din Bucureşti, tov. Stancio Stancev, cercetător la Muzeul arheologic din Sofia, a făcut o expunere cu privire la « Stadiul cercetărilor arheologice din ultimii 60 de ani în Bulgaria », punînd accentul pe rezultatele activităţii desfăşurate după 9 septembrie 1944, sub regimul de democraţie populară din republica vecină.

— 29 ianuarie 1954. Eugen Comşa: « Contribuţie la cunoaşterea culturii Boian », definind în cuprinsul acestei culturi patru faze şi anume: Bolintineanu, Giuleşti, Vidra şi Petru Rareş, ultima făcînd tranziţia spre cultura Gumelniţa (comunicarea este publicată în « S.C.I.V. », anul V, 1954, nr. 3—4, p. 361—398). La discuţii, conf. D. Berciu a ridicat obiecţii în ce priveşte includerea fazei Petru Rareş în cultura Boian, considerînd-o ca aparţinînd culturii Gumelniţa. Prof. I. Nestor propune ca, în legătură cu problemele expuse, să se analizeze mai insistent elementele culturii Boian descoperite la Spanţov, iar, pe de altă parte, îşi exprimă părerea că în Moldova această cultură, cunoscută mai ales la Zăneşti, pe Bistriţa, prezintă o evoluţie deosebită de cea din Muntenia.

— 26 martie 1954. Bucur Mitrea: « Contribuţii numismatice la cunoaşterea problemei luptei împotriva stăpînirii romane în Dacia ». Pornind dela cartografia tezaurelor monetare din Dacia în secolele II—III, autorul semnalează gruparea lor pe anumite direcţii şi încearcă să explice acest fapt prin răscoale interne asociate cu tulburări produse în vecinătatea provinciei. La discuţii, conf. D. Berciu susţine că ar fi trebuit să se fi avut în vedere şi tezaurele din afara provinciei Daciei şi observă că fenomenul tezaurizării e general în tot imperiul roman în secolul al III-lea. Prof. Gh. Ştefan atrage atenţia asupra greşitei utilizări a pasajului din S.H.A. din (Vita Antonini, cap. V) despre « rebellantes », care nu se referă la daci, ci la locuitorii provinciei Iudaea. Tov. R. Vulpe arată că metoda cartografică adoptată de autor nu poate avea caracter concludent pentru atacuri venite din afara Daciei.

— 30 aprilie 1954. I. Barnea: « Meşteşugurile în aşezarea feudală de la Garvăn-Dinogetia » e publicată în prezentul număr din « S.C.I.V. ».

— 21 mai 1954. Hortensia Dumitrescu: « O descoperire în legătură cu riturile de înmormîntare în cuprinsul culturii Cucuteni-Tripolie ». Cele două morminte neolitice de

la Traian aparţinînd fazei Cucuteni A B şi descoperite cu prilejul săpăturilor din 1952 (cf. « S.C.I.V. », anul IV, 1953, nr. 1—2, p. 61—66) sînt interpretate pe baza unei ample cercetări comparative, ca reprezentînd jertfe umane în legătură cu un ritual de caracter agrest. La discuţii, tov. R. Vulpe scoate în evidenţă importanţa descoperirii de la Traian şi se declară de acord cu autoarea asupra interpretării formulate. Tov. Corneliu Mateescu emite părerea că cele două morminte de la Traian ar avea un caracter funerar obişnuit, făcînd parte, eventual, dintr-o necropolă distrusă ulterior prin eroziunea terenului. Prof. I. Nestor preconizează o paralelă, din punct de vedere funerar, între cultura ceramicii pictate din Moldova şi cultura Zlota (Sandomir) din Polonia. Comunicarea a fost publicată în « S.C.I.V. », V, 1954, nr. 3—4, p. 399—429.

— 28 mai 1954. Iorgu Stoian: « În legătură cu teritoriul rural al Histriei ». Histria a trebuit să aibă un teritoriu rural încă de la origine, deoarece teritoriul este inerent definiţiei unei *polis* elenice. Autorul a căutat să aducă dovezi documentare în sprijinul vechimii teritoriului histrian. La discuţii, prof. Em. Condurachi consideră că acest teritoriu de început trebuie să fi fost modest, numai ulterior dezvoltîndu-se pînă la limitele cunoscute în epoca romană. Prof. D. M. Pippidi crede că ar fi trebuit să se facă deosebirea între teritoriul de drept al Histriei şi acela pe care îl stăpînea de fapt şi care trebuie să fi fost mai mic, restul fiind în posesia populaţiei băştinaşe. Prof. R. Vulpe, raportîndu-se la constatările făcute cu prilejul săpăturilor de la Tariverdi şi necesităţile practice ale Histriei, admite existenţa, încă din secolul al VI-lea î.e.n., a unui teritoriu histrian mai larg, a cărui populaţie băştinaşă era dependentă de cetatea elenică. Prof. Gh. Ştefan opinează că autorul ar fi trebuit să acorde o mai mare atenţie relaţiilor dintre oraşul Histria şi locuitorii băştinaşi de pe teritoriul ei.

— La 26 noiembrie 1954, în cadrul săptămînii prieteniei romîno-bulgare, prof. Gh. Ştefan, directorul Muzeului naţional de antichităţi, a vorbit, în localul Casei oamenilor de ştiinţă despre « Realizările arheologiei în R. P. Bulgaria, cu privire specială asupra organizării şi metodelor de lucru folosite în săpăturile de la Popina (Silistra) » (cf. aci mai sus, p. 249—253). Expunerea a fost urmată de proiectarea unui film referitor la săpăturile arheologice din R. P. Bulgaria.

— La 7 ianuarie 1955, în sala Muzeului de artă populară, cu participarea personalului ştiinţific al acelei instituţii şi al Muzeului naţional de antichităţi, tov. Ion Vlăduţiu a ţinut o comunicare despre « Principiile etnografiei sovietice », în care, după ce a arătat pe scurt tradiţiile progresiste ale etnografiei sovietice, a pus un accent deosebit pe istorismul ştiinţific pe care se bazează etnografia sovietică, spre deosebire de falsul « istorism » al aşa-ziselor « şcoli istorice » burgheze. De asemenea s-a oprit asupra metodelor etnografiei sovietice. La discuţii, tov. Florea B. Florescu a arătat oportunitatea unor astfel de referate teoretice pentru dezvoltarea etnografiei ştiinţifice în ţara noastră, exprimîndu-şi dorinţa de a se face comunicări cu tema: metoda de culegere şi prelucrare a materialului etnografic. Tov. T. Bănăţeanu a subliniat posibilităţile mari care se deschid în faţa etnografiei romîneşti şi a arătat că ar fi trebuit şi mai mult subliniat studiul de către etnografi al vieţii actuale. Se simte nevoia comunicărilor mai ales în domeniul teoretic. Prof. I. Nestor a arătat că s-a subliniat istorismul etnografiei sovietice; de asemenea este nevoie să se accentueze şi metoda de lucru a etnografiei sovietice.

Comunicări în Secţia orînduirii comunei primitive.

— 30 ianuarie 1954. Corneliu Mateescu: « Referat despre patru studii sovietice recente privind noile descoperiri arheologice din U.R.S.S. în domeniul paleoliticului inferior ».

— 5 martie 1954. C. S. Nicolăescu-Plopşor: « Noi descoperiri paleolitice timpurii în R.P.R. ». Prezentare de obiecte de silex din paleoliticul inferior (de caracter mousterian, levalloisian şi, eventual, clactonian), descoperite de curînd la Bucureşti şi în diferite alte localităţi din Muntenia, urmată de o expunere metodologică referitoare la cercetările de arheologie paleolitică.

— 30 martie 1954. Alexandrina Alexandrescu şi Vlad Zirra au prezentat un referat asupra studiului sovietic « Problema culturii Niprului mijlociu la sfîrşitul neoliticului », de T. Passek (« Kratkie Soobşceniia », 1947, XVI, p. 34—51). Este vorba de culturile Gorodsk şi Usatovo din Ucraina, răspîndite şi pe teritoriul ţării noastre.

— 30 martie 1954. D. Berciu: « Asupra figurinelor zoomorfe de piatră de la Sălcuţa, Fedeleşeni, Casimcea şi Terekli Mekteb ». Pe baza analogiei cu un obiect similar descoperit la Terekli Mekteb în Caucaz (cf. A. Iessen, « Kratkie Soobşceniia », XLVI, p. 48—53) figurinele în formă de capete de cai de la Sălcuţa, Fedeleşeni şi Casimcea sînt datate la sfîrşitul neoliticului, în epoca mormintelor tumulare cu ocru, şi considerate ca originare din răsărit, de unde au fost aduse odată cu expansiunea culturii reprezentate prin acele morminte. În sprijinul interpretărilor sale, autorul precizează că exemplarul de la Sălcuţa nu a fost găsit în stratul neolitic mai vechi caracteristic acelei staţiuni, ci la suprafaţă, împreună cu elemente din cultura Coţofeni. Comunicarea a fost publicată în « S.C.I.V. », V, 1954, nr. 3—4 p. 539—548.

— 7 mai 1954. Eugenia Zaharia: « Evoluţia şi tipologia inelelor de buclă din epoca de bronz pe teritoriul R.P.R. ». Este un studiu asupra inelelor penanulare cu capete petrecute, caracteristice cu deosebire culturii Monteoru.

— 5 noiembrie 1954. Eugen Comşa: « Rezultatele cercetărilor de la Slom (comuna Greaca) ». Este vorba de aşezarea neolitică aparţinînd culturii Boian-Giuleşti.

Comunicări în Secţia orînduirii sclavagiste

— 15 ianuarie 1954. Florea B. Florescu (de la Muzeul de artă populară): « Apartenenţa etnică a purtătorilor de *nodus* de pe monumentul de la Adamclisi ». Autorul susţine că « barbarii » reprezentaţi pe reliefele acestui monument, cu părul înnodat spre una din tîmple, nu sînt neapărat germani, aşa cum sînt consideraţi de obicei pe baza acestei părticularităţi, ci daci, deoarece elementele costumului lor se întîlnesc şi în portul ţăranilor noştri actuali, păstrate printr-o străveche tradiţie. Monumentul ar data din epoca împăratului Traian. La discuţii R. Vulpe admite, în principiu, posibilitatea răspîndirii nodului capilar în afara ariei populaţiilor germanice, dar observă că dacii de pe Columna Traian nu au niciodată un asemenea nod, iar pe monumentul de la Adamclisi părul înnodat e purtat numai de oameni cu torsul gol, după un obicei caracteristic germanic şi străin dacilor. Reliefele de la Adamclisi nu par a data din vremea lui Traian, ci se referă mai de grabă la o refacere a monumentului respectiv în secolul al IV-lea. În ce priveşte dăinuirea unori elemente vestimentare dace pînă azi, R. Vulpe o consideră probabilă, dar fără a implicai în mod necesar o continuitate directă. Distanţa în timp între elementele comparate e prea mare pentru a trage o concluzie sigură în această privinţă, iar elementele intermediare ne rămîn încă necunoscute. Problema este capitală pentru etnografia romînească şi merită toată atenţia pentru viitor.

— 20 ianuarie 1954. Iorgu Stoian: « În legătură cu decretul tomitan privitor la paza cetăţenească ». Este vorba de inscripţia de la Dittenberger, Syll. ^{3}, 731, care, după forma literelor nu poate fi din secolul I î.e.n. cum a fost considerată uneori, ci din secolul al II-lea î.e.n. Criza la care face aluzie decretul, cu epidemii, cu fuga unei părţi din populaţie, cu dificultatea de a se găsi cetăţeni voluntari pentru paza cetăţii, nu se referă la epoca atacurilor lui Burebista, cum s-a presupus, ci la o situaţie mai veche, cînd, după părerea referentului, oraşul Tomis ar fi suferit din cauza presiunilor populaţiei băştinaşe din vecinătate

şi din cauza luptelor interne de clasă. La discuţii, R. Vulpe acceptînd data propusă consideră că nu populaţia băştinaşă din Dobrogea putea fi primejdioasă pentru cetate, ci atacurile venite mai de departe, din partea bastarnilor ori a geţilor de peste Dunăre. Prof. D. M. Pippidi, referindu-se la părăsirea oraşului de o parte din populaţie, arată că nu ar putea fi vorba decît de clasa avută, săracii preferînd să rămînă pe loc.

— 12 februarie 1954. H. Mihăiescu: Referat asupra a trei studii sovietice referitoare la căderea lumii antice, apărute în «Vestnik Drevnei Istorii», 1953.

— 16 martie 1954. Emilian Popescu: «Un document epigrafic inedit de la Histria şi cultul Cybelei». Publicat în «S.C.I.V.», anul V, 1954, nr. 3—4, p. 449—466.

— 16 aprilie 1954. V. Canarache: «Observaţii în legătură cu topografia şi portul Histriei». In antichitate, cetatea Histria nu se afla pe o insulă ci pe o peninsulă, care a fost întreruptă de restul continentului vecin numai în vremuri mai noi, prin progresul eroziunilor. In sprijinul acestei concluzii, referentul aduce unele observaţii făcute la nord-vest de cetate, unde vechea conductă de apă a cetăţii este întreruptă prin prăbuşiri şi unde movile funerare antice apar cufundate în apă. Referentul înclină a situa vechiul port în partea de nord-vest a cetăţii, în actualul lac Sinoe, unde crede a fi constatat, sub apă, urmele unui «dig». Majoritatea participanţilor la discuţiile care au urmat şi-au exprimat îndoiala faţă de această părere, aderînd însă la celelalte interpretări expuse şi fiind de acord asupra necesităţii de a se continua cu mijloace adecvate cercetările referitoare la asemenea probleme topografice.

— 14 mai 1954. Victoria Eftimie: «Cîteva observaţii cu privire la mănuşile de amfore de la Histria». Pe baza analizei a circa 700 mănuşi de amfore cu stampile, autoarea ajunge la concluzia că Histria a întreţinut întinse relaţii comerciale cu cetăţile comerciale din sud şi cu deosebire cu Sinope, Thasos şi Rhodos. La discuţii, prof. Em. Condurachi susţine că timbrele de pe amfore garantau marfa conţinută. Tov. R. Vulpe consideră, dimpotrivă, că erau oficiale şi garantau calitatea ceramicii; ca dovadă e că asemenea timbre se aplicau şi pe ţigle.

— 17 mai 1954. Petre Alexandrescu: «Cîteva observaţii privind ceramica greacă arhaică de la Tariverdi». Referentul ocupîndu-se în special de resturile de vase corintice şi attice cu figuri negre, descoperite în staţiunea de la Tariverdi din teritoriul Histriei (cf. «S.C.I.V.», anul III, 1952, p. 269—276; anul IV, 1953, nr. 1—2, p. 129—135; anul V, 1954, nr. 1—2, p. 100—108), dar ţinînd seama şi de ceramica rhodo-ionică de acolo, conclude că acea aşezare datează cel mai de vreme din preajma anului 575 î.e.n.

— 22 octombrie 1954. Ion I. Russu (Cluj): «Un litigiu de hotărnicie din Scythia Minor». Comunicarea este publicată în numărul de faţă din «S.C.I.V.».

— 12 noiembrie 1954. Gr. Florescu: «Cîteva observaţii cu privire la organizarea armatei romane din secolul al IV-lea e. n., pe baza unor inscripţii descoperite pe limes-ul scitic». In primele decenii ale secolului al IV-lea, legiunea romană se fărâmiţează în *vexillationes*, trimise în diverse garnizoane. Intr-una din inscripţiile descoperite la Capidava, inedită, se menţionează o *vexillatio Capidavensium* şi o unitate de *equites scutarii*. La discuţii, tov. R. Vulpe exprimă părerea că inscripţia de provenienţă incertă publicată în 1934 (în volumul: «In memoria lui Vasile Pârvan», p. 134—137), pomenind aceleaşi unităţi militare, trebuie să fi fost găsită tot la Capidava.

— 10 decembrie 1954. D. M. Pippidi: «Două inscripţii recent descoperite la Histria». Emendaţii şi comentarii cu privire la inscripţiile greceşti publicate sumar în «S.C.I.V.», anul V, 1954, nr. 1—2, p. 93, inscripţiile nr. 6 şi p. 95, nr. 10. In legătură cu primul din aceste texte epigrafice, reprezentînd o dedicaţie agonală din secolul al III-lea e. n., autorul publică un studiu mai întins în numărul de faţă din «S.C.I.V.».

— 14 ianuarie 1955. Petre Alexandrescu: «Cîteva texte privind retragerea lui Darius de la Dunăre şi consecinţele ei imediate». Se insistă asupra divergenţelor dintre textul lui Herodot şi fragmentele lui Ctesias cu privire la drumul urmat de regele persan

în retragerea sa peste Strîmtori şi la intervenţia sciţilor la sud de Dunăre, dîndu-se preferinţă ştirilor transmise de istoricul din Halicarnassos. Se face o legătură între aceste evenimente şi apariţia statului odrys al tracilor.

— 28 ianuarie 1955. Emilian Popescu: « Ştiri noi privind educaţia tineretului la Histria în epoca elenistică şi romană ». Comentarii asupra a şase inscripţii referitoare la acest subiect, dintre care trei cunoscute mai de mult (V. Pârvan, « Dacia » II, p. 208; Histria IV, nr. 55, p. 688 şi Histria VII, p. 27), una publicată în « S.C.I.V. », anul IV, 1954, 3—4, p. 449, iar două inedite. Printre acestea din urmă, una pomeneşte un medic din Cyzicos, care ţine prelegeri în gymnasiul din Histria, iar alta, din secolul al II-lea î. e. n., făcînd aluzie la o epocă de strîmtorări prin care trecea Histria, reprezintă o dedicaţie pusă de către colegiile de *epheboi* şi *neoi*, împreună, în cinstea unui gymnasiarch.

Comunicări în Secţia orînduirii prefeudale şi feudale

— 26 ianuarie 1954. P. Diaconu: « Consideraţii asupra celei mai vechi ceramici de tip slav de la Dinogetia-Garvăn ». Analiza ceramicii din secolele X—XI, aparţinînd nivelului inferior al aşezării feudale timpurii, care s-a dezvoltat în insula Bisericuţa din comuna Garvăn, peste ruinele anticei Dinogetia. In aceeaşi şedinţă, N. Anghelescu, directorul Muzeului din Călăraşi, a prezentat material din epoca romană şi din perioada prefeudală, găsit pe cele două maluri ale Dunării, în apropierea oraşelor Călăraşi şi Ostrov-Silistra, (publicate în prezentul număr din « S.C.I.V. », p. 279).

— 23 februarie 1954. Eugen Comşa: « Observaţii în legătură cu brăţările de sticlă din aşezarea feudală de la Garvăn». O parte din aceste brăţări, datînd din secolele XI-XII, provin din centrele imperiului bizantin, altele din atelierele statului rus kievean, unele, în sfîrşit, par a fi fost lucrate pe loc.

— 23 februarie 1954. Dinu V. Rosetti: « Aşezarea feudală de la Cetăţenii din Vale (r. Muscel)». Se prezintă o serie de descoperiri din cetatea medievală de pe valea superioară a Dîmboviţei, situate între Stoieneşti şi Cetăţenii din Vale, relevîndu-se un relief care reprezintă un călăreţ şi o inscripţie rupestră, în care autorul vede numele « Basaraban », datînd-o în secolul al XIII-lea, în epoca invaziei tătarilor.

— 25 martie 1954. N. Constantinescu: « Cîteva probleme în legătură cu originea Cetăţii Neamţului ». Referentul respinge părerea după care Cetatea Neamţului ar fi de origine teutonică şi atribuie întemeierea acestei cetăţi lui Petru I Muşatinul, punînd în evidenţă asemănările ei cu cetatea de la Suceava. Planul acestor cetăţi prezintă un caracter polono-baltic.

— 16 aprilie 1954. Constantin Preda: « Urme de viaţă din secolele X—XII la Histria». Fragmente ceramice bizantine smălţuite şi monede de la Manuel Comnenul găsite în stratul de la suprafaţa ruinelor cetăţii antice. La discuţii, tov. R. Vulpe atrage atenţia asupra numelui « Stravico » menţionat în hărţile antice italiene din secolul al XIII-lea în dreptul Histriei, reflectînd, poate, existenţa unei escale bizantine în acest loc. Comunicarea a fost publicată în « S.C.I.V. », V, 1954, nr. 3—4, p. 531—538.

— 18 mai 1953. M. Petrescu - Dîmboviţa: « Rezultatele ultimelor cercetări sovietice cu privire la cultura Romen-Borşevo şi importanţa lor pentru arheologia din R.P.R. ». Sînt prezentate materiale ceramice de la Hlincea, Spinoasa, Dăneşti şi Suceava, dovedind răspîndirea acestei culturi slave din secolele IX—X în Moldova. Comunicare publicată în « S.C.I.V.», V, 1954, nr. 3—4, p. 569—584.

— 24 mai 1954. Trifu Martinovici: « Ceramica din a doua jumătate a secolului al XV-lea de la Suceava ». Se remarcă progresele realizate în acest secol în tehnica ceramicii moldoveneşti.

— 31 mai 1954. I. Barnea: « Amforele feudale de la Dinogetia-Garvăn ». Pe baza provenienţei acestor recipiente se trag concluzii asupra relaţiilor comerciale ale aşezării

feudale timpurii de la Bisericuța, lîngă Garvăn, cu Bizanțul, cu centrele bizantine din nordul Mării Negre și cu Rusia kieveană.

— 19 noiembrie 1954. Eugen Comșa și Gheorghe Bichir: « Tezaurul din așezarea feudală de la Garvăn ». In cursul săpăturilor din 1954, s-a descoperit într-o groapă conținînd cenușă, gunoaie, resturi de pînză de in carbonizată și cioburi de caracter slav un tezaur compus din giuvaere fine de aur și de argint de caracter bizantin, dintr-un cuțitaș de fier, cîteva mărgele din piatră de Ovruci și mai multe monede de aur și de argint de la Isaac Comnenul, care datează toate obiectele în secolul al XI-lea.

— La 21 ianuarie 1955, tov. Șt. Olteanu a prezentat comunicarea « Meșteșugurile pe teritoriul Sucevei pînă în prima jumătate a secolului al XV-lea ». Pe baza documentelor literare și arheologice autorul arată care au fost meșteșugurile de pe teritoriul Sucevei, relevînd rolul pe care l-au jucat meșteșugarii în dezvoltarea socială economică a Moldovei feudale din secolul al XIV-lea și din prima jumătate a secolului al XV-lea.

DIVERSE

— In ziua de 12 ianuarie 1955 la Muzeul național de antichități a avut loc ședința colectivului de la Bicaz la care au participat specialiștii din diferite domenii: istorici, arheologi, etnografi, arhitecți, lingviști, folcloriști, antropologi. S-a discutat raportul preliminar asupra cercetărilor efectuate în regiunea Bicaz de către membrii colectivului, în vara anului 1954. Discuțiile ample și vii au demonstrat necesitatea unei strînse colaborări între specialiștii diferitelor discipline, atît pe teren în timpul cercetărilor, cît și în elaborarea rezultatelor. S-a întocmit de asemenea un plan concret de perspectivă care prevede studierea etnogenezei populației acestei regiuni sub toate aspectele: arheologic, etnografic, lingvistic etc.

FILIALA DIN IAȘI A ACADEMIEI R.P.R.

La Filiala Iași a Academiei R.P.R. s-a ținut comunicarea: «Amforele grecești descoperite în vecinătatea Iașilor » de către prof. D. Tudor, N. Zaharia și Emilia Zaharia.

Lucrările sesiunii științifice a Filialei din Cluj a Academiei R.P.R.

Între 18—21 decembrie 1954 a avut loc la Cluj Sesiunea științifică a Filialei din Cluj a Academiei R.P.R., în colaborare cu Universitatea « V. Babeș », Universitatea « Bolyai », alte instituții de învățămînt superior din Cluj, precum și cu Institutul medico-farmaceutic din Tg. Mureș.

Ședința de deschidere a fost prezidată de acad. Traian Săvulescu, președintele Academiei R.P.R., care, în cuvîntarea de deschidere a subliniat legăturile culturale, economice și politice dintre poporul romîn și minoritățile naționale în decursul veacurilor.

Acad. E. Petrovici, președintele filialei din Cluj a Academiei R.P.R., a prezentat un raport amănunțit referitor la realizările și sarcinile concrete ce revin Filialei în lumina proiectului de directive cu privire la dezvoltarea agriculturii.

În legătură cu acest raport au fost prezentate mai multe corapoarte, dintre care următorul se referă și la problemele arheologiei:

« Valorificarea patrimoniului istoric al R.P.R. » (prof. D. Prodan, membru corespondent al Academiei R.P.R. și prof. C. Daicoviciu), referat în care se cuprind o serie de considerații interesante asupra monumentelor istorice din epoca veche cu utile indicații privind conservarea și ocrotirea resturilor arheologice. Referatul mai schițează și un minimal program de lucrări de documentare pentru istoria epocii vechi.

Lucrările sesiunii s-au desfăşurat apoi pe secţii unde au fost prezentate 175 de comunicări ştiinţifice.

În şedinţa plenară de închidere, un grup de oameni de știință din Cluj a supus aprobării participanţilor la sesiune o moţiune în favoarea păcii şi colaborării între popoare.

La Secţiunea de ştiinţe istorice, filozofice şi economico-juridice a Academiei R.P.R. au fost prezentate un număr de 28 comunicări ştiinţifice, privind probleme din cele mai variate, din diferite epoci ale istoriei patriei noastre.

Istoria veche a fost bine reprezentată printr-un număr de comunicări privind probleme de mare importanţă. Acestea sînt:

1. — *Problema statului sclavagist dac* — atît de discutată în ultimii ani — a constituit tema comunicării «Contribuţii la studiul statului sclavagist dac» (C. Daicoviciu). În comunicare se arată că începuturile statului dac iau naştere încă de pe la sfîrşitul secolului al II-lea î.e.n., sigur încă din primii ani ai lui Burebista, poate chiar din vremea tatălui acestuia. O căpetenie a dacilor din Transilvania a fost acel Robobustes pomenit de prologul lui Pompeius Trogus. Comunicarea mai insistă şi asupra dăinuirii statului dac şi după moartea lui Burebista, avînd în frunte o serie de regi ca Deceneu, Comosicus, Coryllus, Duras, Decebal. Comunicarea se publică în prezentul număr din «S.C.I.V.».

Comunicarea: «Problemele agriculturii în Dacia, înainte de cotropirea romană» (A. Bodor), bazată pe istoricul Flavius Iosephus şi poetul Horaţiu, deduce existenţa obştii săteşti la daci înainte de cotropire.

În «Consideraţii asupra brodnicilor» (K. Horedt), autorul, încercînd să pună de acord rezultatele cercetărilor arheologice de la Moreşti cu izvoarele literare şi documentele vremii, stabileşte prezenţa populaţiei slave a brodnicilor şi pe teritoriul Transilvaniei.

N. Lupu a prezentat un istoric al cercetărilor arheologice din cimitirul dacic de la Caşolţ («Istoricul cercetărilor necropolei de la Caşolţ»).

Discuţiile care au urmat după comunicările din domeniul istoriei vechi au fost vii, la ele luînd parte atît specialiştii din Cluj, cît şi cei din Bucureşti, ceea ce va permite autorilor să-şi îmbunătăţească conţinutul lucrărilor.

A fost subliniată participarea activă a cadrelor tinere atît în ceea ce priveşte prezentarea de comunicări, cît şi la discuţii.

După încheierea discuţiilor au fost prezentate planurile de muncă ştiinţifică pe anul 1955 ale Institutului de istorie al cademiei R.P.R. (prof. C. Daicoviciu), ale catedrelor de istorie de la Universitatea «Bolyai» (prof. L. Banyai), ale catedrelor de ştiinţe sociale de la Universitatea «V. Babeş» (conf. I. Ceterchi), ale catedrelor economico-juridice de la Universitatea «Bolyai» (prof. Z. Csendes).

Planul de muncă ştiinţifică pe anul 1955 al Institutului de Istorie al Academiei R.P.R. din Cluj corespunde sarcinilor ce îi revin în cadrul planului general al Filialei din Cluj.

Sectorul de istorie veche are înscrise următoarele probleme mari:

1. — Săpături arheologice şi organizarea muzeului arheologic.

2. — Culegere de inscripţii.

3. — Întocmirea monografiei Moreşti. Partea I (în colaborare cu Muzeul naţional de antichităţi din Bucureşti).

4. — Aplicarea Directivelor P.M.R. cu privire la dezvoltarea agriculturii în următorii 2—3 ani.

În afară de munca desfăşurată în diferite colective, cercetătorii Institutului de Istorie lucrează şi în domeniul elaborării lucrărilor individuale de interpretare, stabilindu-se în acest scop sarcini concrete fiecărui colaborator.

Institutul de Istorie şi-a asumat şi sarcina de a coordona activitatea ştiinţifică istorică a diferitelor instituţii de cultură din Transilvania, în vederea eliminării suprapunerilor

de teme. Ca urmare, planul pe anul 1955 prevede o colaborare strînsă nu numa cu cadrele de istorie de la cele două universități din Cluj, ci și cu Arhivele Statului din Cluj, Timișoara, Orașul Stalin, Arad etc., cu diferite muzee din provincie, precum și cu alte instituții de cultură și societăți științifice de pe teritoriul Transilvaniei.

Expunerea planurilor de muncă științifică pe anul 1955 a fost urmată de largi dezbateri, care au contribuit la îmbunătățirea tematicii generale a planului Filialei din Cluj a Academiei R.P.R.

Sesiunea a scos în evidență faptul că știința din țara noastră este o știință a poporului și că rolul oamenilor de știință este acela de a contribui din toate puterile la dezvoltarea și înflorirea patriei.

STUDII ŞI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE
Tomul VI, 1955 nr. 1—2.

RECENZII

N. FETTICH : *Archäologische Beiträge zur Geschichte der sarmatisch-dakischen Beziehungen* («Acta Arhaeologica», tom. III, fasc. 1—4, 1953, p. 127—176, 29 fig., pl. XVI—XXVIII)

Paralel cu intensa activitate desfăşurată de cercetătorii romîni pentru lămurirea istoriei Daciei antice, în ultimii ani au început şi unii cercetători maghiari să studieze probleme în legătură cu istoria şi cultura dacilor de pe teritoriul ţării noastre. Printre studiile despre daci apărute în diferitele reviste ştiinţifice ale R. P. Ungare, este deosebit de important acela al lui N. Fettich, bazat pe materialul arheologic despre legăturile sarmato-dacice.

Studiul este compus din mai multe capitole, în care autorul se ocupă cu tezaurele de argint de la Surcea (Regiunea Autonomă Maghiară, r. Tg. Secuiesc), de la Herăstrău (Bucureşti), cu tezaurele descoperite pe teritoriul Transilvaniei şi cu legăturile acestora cu tezaurele de factură sarmatică, precum şi cu stabilirea datei pînă la care au fost folosite aceste obiecte de argint.

În introducere, autorul dă un scurt rezumat despre istoria dacilor, întocmit pe baza unor studii ale autorilor sovietici şi a unui articol al lui Harmatta, apărut în ultimul timp.

În primul capitol, autorul se ocupă în amănunt de tezaurul de argint de la Surcea, care se află în colecţia Muzeului regional din Sf. Gheorghe. Pe locul de descoperire al acestui tezaur s-ar fi găsit şi nişte cioburi necaracteristice, fără legătură cu tezaurul. Nu acordă prin urmare nici o importanţă informaţiei pe care i-am dat-o noi despre materialul ceramic găsit împreună cu acest tezaur.

După părerea lui N. Fettich, dele două discuri de argint (*phalerae*) ornamentate în relief, una reprezentînd un călăreţ şi un cîine, iar cealaltă un grifon, ar fi fost lucrate, ca podoabe de harnaşament, în acelaşi timp, în acelaşi atelier, iar niturile cu care sînt străpunse ar arăta o întrebuinţare ulterioară. Cele patru piese emisferice, pe care autorul le consideră tot *phalerae* ar fi fost lucrate în acelaşi atelier, dar mult mai tîrziu şi ar fi servit ca podoabe de harnaşament, fiind legate cu şnur, iar tăietura de pe marginea lor ar reprezenta lucrarea unei probe pentru cercetarea metalului. Afară de acestea, cele şase nicovale de fier, găsite împreună cu obiectele de argint, au servit ca unelte pentru prelucrarea argintului. Pe baza analogiei, tezaurul de la Surcea e pus de Fettich în legătură cu falerele găsite la Galice (R. P. Bulgaria), la Balaklia (R. S. S. Ucraineană) şi la Herăstrău, unde cele două falere, concepute ca podoabe de harnaşament, sînt transformate în fibule-falere, dovadă că un împrumut făcut de un popor vecin poate servi ca punct de plecare pentru o nouă dezvoltare.

În capitolul al doilea, autorul încearcă să identifice atelierul în care au fost lucrate obiectelede argint de la Surcea, care, înainte de a fi ascunse în pămînt, ar fi avut trei proprietari. Părerea sa este că aceste obiecte sînt obiecte de import. Cele patru presupuse falere emisferice ar fi fost lucrate în acelaşi atelier ca şi cele două falere cu figuri, dar ar fi fost achiziţionate ulterior. Aceste podoabe ar fi fost ascunse cu ocazia unei catastrofe neaşteptate, ca şi tezaurele de la Galice, Herăstrău, Taganrog şi Ianciokrak cu excepţia celui de la Balaklia, care a fost găsit într-un mormînt tumular.

Se crede că tezaurul de la Surcea ar fi fost ascuns cu ocazia războaielor purtate de romani împotriva dacilor în timpul lui Domițian sau în timpul lui Traian. Pe baza unui citat din « Germania » lui Tacit (cap. XV), el emite părerea că falerele-podoabe de harnașament ar fi fost luate la origine de la sarmați și ar fi fost transformate, conform gustului dacic în fibule, din care mai tîrziu s-ar fi dezvoltat un nou tip de fibulă. Cercetînd tezaurele sarmatice mai sus înșirate, între care și falerele de la Surcea și Herăstrău, ajunge la concluzia că aceste tezaure ar fi fost lucrate în același atelier și în același timp. Influența acestui atelier vestit s-ar putea observa, de asemenea, în arta de la perioada de început a feudalismului, care s-a îmbogățit și cu elemente locale. Acest atelier, care ar fi montat și podoabele de harnașament, ar fi lucrat deopotrivă falerele de la Taganrog, cele de la Ianciokrak și cele de la Surcea.

În capitolul al treilea, studiul se ocupă cu fibulele-falere de la Herăstrău, concluzînd că au fost făcute pentru daci, un popor care avea obiceiul de a purta fibule. Atelierul menționat ar fi confecționat, afară de fibulele de la Herăstrău, și fibulele de la Coada Malului lîngă Vălenii de Munte, precum și fibula cu portretul unei zeități, care se află la Budapesta, producînd și alte obiecte de podoabă întrebuințate de daci, ca brățări, torques-uri etc. Produsele acestui atelier ar arăta o puternică influență sarmatică, ceea ce s-ar observa și la celelalte bijuterii dacice.

În capitolul al patrulea, autorul publică o serie de tezaure dacice din Transilvania care pot servi pentru stabilirea datei tezaurului de la Surcea.

În capitolul al cincilea se ocupă cu afinitățile dintre antichitățile dacice și cele sarmatice. Pe baza procedeelor tehnice și a analogiei formelor, conclude că falerele găsite la Galice, Taganrog, Ianciokrak și Surcea ar avea origine comună. Podoabele rotunde de harnașament din cultura asiro-persană ar fi ajuns în lumea elenistică, falerele cele mai din răsăritul elenistic, la sarmați, iar figurile de zeități cu atribute zoomorfe și-ar avea obîrșia în cultura indo-scitică. Falerele din sudul U.R.S.S. ar fi fost lucrate — judecînd după descoperirea de la Alexandropol — în secolul al III-lea î.e.n. Fibulele dacice din La Tène II ar fi rezultat dintr-o dezvoltare locală a fibulelor celtice, care se caracterizează printr-o prelungire a piciorului încovoiată pe deasupra arcului, de care e prinsă cu noduri. Pentru datarea tezaurelor dacice (Herăstrău, Coada Malului și Surcea), precum și pentru explicarea evoluției fibulelor cu astragali cu noduri pe arc ar putea servi materialul tezaurului de la Remetea. Oamenii de rînd dintre daci duceau o viață rămasă aproape la nivelul epocii neolitice, iar bogații foloseau mărfuri importate de la greci și celți. Acest lucru ar fi dovedit prin faptul că în tezaurele ascunse podoabele vechi (ca torques de exemplu) se găsesc împreună cu fibulele de tip nou. N. Fettich consideră că în tezaurele publicate de V. Pârvan și D. Popescu nu există nici un produs lucrat în Dacia. Fibulele cu astragali și brățările ar fi fost lucrate într-un atelier central, un atelier de argintărie celtă, care, în jurul anului 300 î.e.n., și-ar fi extins activitatea din Ungaria vestică în Transilvania și care ar fi produs în La Tène II, afară de fibule cu « astragali » de tip vechi, și arme de fier. E timpul marilor construcții de cetăți din La Tène II din Transilvania. În La Tène III, atelierul care producea falere de argint aurite pentru sarmați și daci era la Olbia. În acest atelier ar fi fost lucrate obiectele de la Surcea pe la mijlocul secolului I î.e.n. Acest tezaur în ultimul moment ar fi format proprietatea unui argintar local, care, cu ocazia izbucnirii marelui război cu romanii, n-ar mai fi putut să le trimită pentru reparare înapoi la Olbia.

În capitolul al șaselea, vorbind despre durata purtării podoabelor de argint de către daci, autorul conclude că atelierul de la Olbia ar fi confecționat falere de argint aurite și alte podoabe de argint dacice între anii 100 și 50 î.e.n.

Pe baza cercetării lui Paulovits asupra pietrelor funerare din secolul al II-lea e.n. de la Cristești, N. Fettich susține că torques-urile dacice cu capetele de rațe și șerpi ar

continua şi în epoca orînduirii sclavagiste, în secolele II—III e.n., ca o tradiţie menţinută din elementele celtice.

În concluzie afirmă că tezaurul de la Surcea ar fi fost ascuns în timpul lui Decebal, de către un argintar olbian care nu s-ar mai fi putut întoarce în ţara lui de origine.

Studiul lui N. Fettich are meritul că, pe baza tehnicii argintăriei şi a analogiilor, a încercat să rezolve problema meşteşugului toreutic aşa de caracteristic pentru daci, mai ales în ceea ce priveşte podoabele de argint. El formulează, însă, în tratarea acestei teme, unele concluzii greşite, probabil din cauză că n-a avut posibilitatea să cunoască rezultatele noilor cercetări şi fiind că a tratat problema în mod unilateral.

În schiţarea istoriei Daciei, încercînd să-şi documenteze teza sa (influenţa pe care au exercitat-o sarmaţii asupra dacilor), a neglijat cu totul consultarea studiilor recente ale cercetătorilor romîni. El acordă toată atenţia numai tehnicii argintăriei şi neglijează cu totul mediul în care aceste tezaure au fost găsite. Nu de mult au fost descoperite şi morminte dacice, cu un inventar care conţinea şi obiecte de podoabă (Zimnicea, Şimleul Silvaniei), astfel încît teoria lui N. Fettich că dacii ar fi expus fiarelor şi păsărilor cadavrele morţilor, nu poate fi acceptată.

Cu totul greşită e interpretarea tezaurului de la Surcea, pe care îl desprinde în mod forţat de mediul în care a fost descoperit. Acest tezaur a fost găsit în cadrul unei aşezări dacice, prin al cărei material ceramic poate fi datat, dar căruia N. Fettich nu-i acordă nici o atenţie.

Arta de a prelucra metalul implică o tehnică elementară comună, care poate fi însuşită şi practicată de orice popor căruia materialul brut îi stă la dispoziţie şi care are condiţii prielnice pentru a o dezvolta. Aceste condiţii au existat în Dacia în a doua vîrstă a fierului. Un atelier vestit ca acela de la Olbia — de care vorbeşte Fettich — a putut, fără îndoială, să exercite o influenţă asupra toreuticei dace, ceea ce e mai probabil de cît a presupune că se importau obiecte de argint într-o ţară în care materia primă exista din abundenţă. Prin urmare, nu putem accepta părerea lui N. Fettich că obiectele de argint de la Herăstrău, Surcea şi Vălenii de Munte (Coada Malului) ar fi obiecte de import lucrate de meşteri sarmaţi din Olbia pentru daci.

În primul rînd trebuie să precizăm că « falerele » de la Surcea nu sînt « falere » şi n-au servit ca podoabe de harnaşament. Cele două obiecte emisferice sînt baze de cupe, produsele neterminate ale unui argintar local, ale cărui unelte au ajuns în pămînt, împreună cu aceste obiecte, cu mult mai înainte decît a stabilit Fettich. Devastarea aşezării s-ar fi putut întîmpla — judecînd după materialul ceramic — în secolul al II-lea sau cel mai tîrziu la începutul secolului I î.e.n. Acest fapt e atestat de tezaurul dacic de la Sîncrăieni, descoperit în anul 1953, care e datat de monede şi care conţine şi cupe de argint cu baze lucrate la fel ca acelea de la Surcea. Ascunderea tezaurului de la Sîncrăieni s-a întîmplat în prima jumătate a secolului I î.e.n. Fără îndoială, tezaurele amintite arată multe analogii cu falerele de la Taganrog, Ianciokrak, însă formele şi documentele acestea au putut fi folosite şi de daci, ale căror resturi de cultură materială sînt bine cunoscute. Dovadă este că elementul decorativ floral, care se găseşte pe bazele de cupe de la Surcea, a fost descoperit şi pe ceramica dacică pictată de la Grădiştea Muncelului, din secolul I î.e.n. Una din bazele de cupe de la Surcea are la capăt, în decorul în formă de şnur, o împletitură în plus faţă de celelalte, ceea ce arată că argintarul a lucrat după mai multe mostre. Tăietura de pe marginea bazelor de cupe nu a fost produsă prin luarea unei probe de metal, ci bazele, fiind puse unele în altele, cu ocazia descoperirii au fost avariate de lama hîrleţului. Acest fapt se poate observa foarte bine dacă le aşezăm unele în altele. Motivele ornamentale ale acestor obiecte reprezintă în afară de afinităţi greco-scitice, elemente originale ale culturii materiale locale cu prototipuri în epoca bronzului şi în prima vîrstă a fierului.

Într-adevăr, fibulele cu noduri (astragali) reflectă o influenţă celtică şi sînt lucrate ntr-o epocă timpurie, însă cele lipsite de noduri (Bistriţa, Sîncrăieni), pe lîngă cele de tip germanic (Şimleul Silvaniei), sînt lucrate şi întrebuinţate într-o epocă mai tîrzie (La Tène III). Fibulele de tip « phalera » (Herăstrău, Vălenii de Munte) au fost lucrate, după cunoştinţele noastre actuale, numai în primele secole î.e.n. Acest fapt este dovedit nu numai de majoritatea tezaurelor mai vechi în care au fost găsite fibule, dar şi de tezaurul dacic descoperit recent (nepublicat — în muzeul din Mediaş) la Şeica Mică (reg. Stalin). Acest tezaur conţine, pe lîngă brăţări şi torques-uri de argint, şi două fibule de argint de tip Nauheim şi 343 denari de argint romani, care merg pînă în timpul lui August. Prin urmare, credem că citatul din Tacit referitor la falere n-a fost întrebuinţat în modul cel mai corespunzător în legătură cu dacii.

Fără îndoială, în cultura dacică se reflectă influenţa multor culturi, însă în nici un caz o influenţă celtică aşa de puternică cum cred Fettich şi Paulovits. Unele elemente de tehnică şi de decor pe care le găsim în obiectele de argint considerate de Fettich ca lucrate direct în atelierul din Olbia, deci de provenienţă sarmatică, îşi au originea desigur în răsăritul Europei şi dacii le-au putut împrumuta din contactul cu populaţiile de acolo. Dar obiectele înşile au fost lucrate în Dacia. Prin urmare, putem vorbi mai mult despre o artă de a prelucra metalul, dezvoltată în mediul local, practicată de meşteşugari localnici, care, pe lîngă elementele vechi, reflectă şi elemente noi. Pornind de la acest fapt, credem că bijuteriile de argint despre care am vorbit mai sus au fost lucrate pe teritoriul Daciei şi nu avem de a face cu obiecte de import.

Îngroparea tezaurelor dacice s-a putut întîmpla, după mărturia monedelor pe care le conţin, în diferite timpuri. Acest fapt e şi firesc, fiindcă teritoriul Daciei a fost întotdeauna teatrul unor evenimente istorice care, de multe ori, au silit populaţia să-şi ascundă averea. Fără îndoială, s-au întîmplat astfel de cazuri şi cu prilejul războaielor cu romanii în timpul lui Decebal, însă, deocamdată, nu sîntem în situaţia de a putea preciza tezaurele care vor fi fost îngropate în cursul acelor războaie.

Proprietarul tezaurului de la Surcea în nici un caz nu şi-a ascuns obiectele şi uneltele lui în timpul lui Traian, ci cu două secole mai înainte.

Studiul lui N. Fettich, prezentînd şi un bogat material ilustrativ, este foarte util pentru cercetătorii care se ocupă cu istoria antică a Daciei, fiindcă publică obiecte arheologice încă necunoscute. De asemenea, cu rezervele impuse de obiecţiile pe care le-am expus aici, putem aprecia în general ca interesantă încercarea sa de a analiza elementele artei toreutice din Dacia şi de a preciza centrele de cultură care au exercitat o influenţă asupra dezvoltării ei.

Zoltán Székely

E R A T Ă

Pag.	rîndul	în loc de	se va citi	greşeala provine din vina
52	23 de sus	πρό:	πρὸς	Editurii
52	23 de sus	μεγίοτῃ	μεγίστῃ	»
53	7 de jos	(v. mai sus, p. nota)	(v. aici mai sus, nota 1)	»
54	18 de sus	καὶ πρὸς τοῦτον	Κα. πρὸς το τον	»
54	5 de jos	Dionis Prus,	Dionys. Prus.	»
57	10 de jos	urmaşilor Burebista	urmaşilor lui Burebista	»
75	7 de jos	în CIL	şi în CIL	»
77	1 de sus	stat	sat	»
147	27 de sus	Миттл	Моттл	»
187	9 de jos	aîncit	adîncit	Tipografiei
192	14 de sus	âge du fer	mier âge du fer	Editurii
192	15 de sus	mier de ces	de ces	»
192	16 de sus	se introduce între rîndurile 16 şi 17 de sus		»
193	2 de jos	verroterie	en verroterie	»
197	19 de sus	gau fost	au fost	Tipografiei
197	20 de sus	dalben	galben	»
197	21 de sus	e făţuială	de făţuială	»
266	27—28 de jos	черный бицилиндрический	черный	Editurii
266	9 de jos	Δω,ρῶ	Δωρω.	»
272	20 de jos	*(caespitis)*	*(caespites)*	»
277	7 de jos	cunoscută	necunoscută	»
318	21 de sus	fazele între	între fazele	»
319	3 de jos	el face	îl face	»
323	19 de jos	în de la	de la	»
323	20 de jos	care se afla	în care se afla	»
331	5 de jos	*s(acedoti)*	*s(acerdoti)*	»
337	3 de jos	e publicată	; e publicată	»
337	8 de jos	S.H.A. din	S.H.A.	»
341	13 de jos	antice	nautice	»
344	1 de sus	nu numa cu cadrele	nu numai cu catedrele	Tipografiei
345	15 de jos	lucrarea	luarea	Editurii

INTREPRINDEREA POLIGRAFICĂ 4
BUCUREȘTI

Lei 6,—